

Moto

*V tihim vertu mirno spite!
Ko vas angelj izbudi,
Pa veseli ustanite
Ponebeščani vsi!*

Napis na nagrobniku s starega žirovskega pokopališča, iz druge polovice 19. stoletja

Posvetilo

Žirovski občasnik 2002 posvečamo spominu na padle prvorce iz Žirov. To so bili bratje Vinko, Pavel in Janez Žakelj (Barteljčkovi) ter Vinko Oblak (Primcov). V partizane so šli decembra 1941, vsi so bili iz Nove vasi, padli so v boju z Nemci leta 1942. Da jih ne bi pozabili!

KAZALO

- 7 UVODNIK**
7 Zdravko Mlinar: Kako (naj) se vključujemo v globalno informacijsko družbo?
17 Miha Naglič: Kaj je v 24. zvezku Žirovskega občasnika?
- 20 INTERVJU: TOMAŽ KRŽIŠNIK, UMETNIK**
20 Matjaž Mazzini: Pot domov
- 30 PODJETNI ŽIROVCI IN ŽIROVKE**
30 Miha Naglič: Metka Novak, Lengarjeva iz Žirov
- 35 ŽIROVSKE ŽIVLJENJSKE ZGODBE**
35 Tadeja Primožič: Trčkova Ančka
42 Franc Temelj: Katra Marlekična
- 44 FRANCA ŽAKELJ (1882–1967), BARTELJČKOVA MAMA**
44 Francka Jereb: Mamino življenje
- 76 DONESKI H KULTURNOPOLITIČNI IN SOCIALNI ZGODOVINI ŽIROV (II)**
76 Rado Jan: Žiri in Žirovci v letih 1750–1880
- 103 ČEVLJARSKA ZADRUGA SORA ŽIRI**
103 Zdravko Rink: Moja vajeniška doba in delo v Sori (1936–41)
- 121 ŽIROVSKARSKA HAJKA 1943**
121 Janko Mrovlje: Nemška hajka na Žirovski vrh
- 135 ŽIROVSKA REPUBLIKA 1943**
135 Anton Žakelj: »Žirovska republika«
- 153 LEPOSLOVJE**
153 Tončka Stanonik: Vse bo O.K., baby
156 Petra Likar: Iz moje pisateljske delavnice
175 Vladimir Kavčič: Celovška cesta
185 Matevž Pečelin: Brezno
197 Iztok Poljanšek: Pesmi
- 200 ODMEVI, OCENE, PREDSTAVITVE**
200 Franček Bohanec: Žirovska portreta
206 Milka Bokal: Življenje je reka, ki nikoli ne teče nazaj
208 Tončka Stanonik: Kako smo kultivirali naš rovt v Ljubljani
210 Tončka Stanonik: Kaj je v 16 knjigah Enciklopedije Slovenije žirovskega
213 Miha Naglič: Slovenski enciklopedisti v Žireh
215 Tomaž Štefe: Dobračeva gori
218 Tomaž Štefe: Breza, brezno ... Breznica
220 Marija Kokalj: O prehrani na stičišču treh slovenskih pokrajin
221 Miha Naglič: Šport in muzej
223 Miha Naglič: Rafael Terpin, krajinar Rovtarije
225 Tadeja Primožič: 14. razstava domače in umetnostne obrti
225 Daniel Celarec: Od renesanse do klasicizma
226 Barbara Mlakar: Hinomoto v Žireh

230 MNENJA IN PABERKI

230 Julija Klemenčič: Razvoj babištva in patronažne službe na Žirovskem

231 Alojz Potočnik: Drugačne veroizpovedi na Žirovskem

234 Brane Lahajnar, Jože Rojc: Novovaška cesta

240 Anton Mlakar: Nove pridobitve Muzeja Žiri leta 2002

163 (S)LIKOVNA PRILOGA: NOVO NA ŽIROVSKI LIKOVNI SCENI

163 Tomaž Kržišnik: Prilika o izgubljenem sinu (vitraž, 2002)

167 Stane Kosmač: Tjaša Demšar, Barbara Kastelec, Polona Mlakar, Mitja Modic

UVODNIK

Dr. Zdravko Mlinar

KAKO (NAJ) SE VKLJUČUJEMO V GLOBALNO INFORMACIJSKO DRUŽBO?

O PRIHODNOSTI ŽIROV: IZGUBLJANJE IN UVELJAVLJANJE ŽIROVSKE IDENTITETE

V vsakdanjem življenju smo večinoma kar nekako utopljeni v samoumevnost ponavljajočega se dogajanja, pa tudi v raznovrstnost posamičnih sprememb, tako da »zaradi posameznih dreves ne vidimo gozda«. Zato pa se zdi potrebno, da se vsaj kdaj pa kdaj zaustavimo in nekoliko z distance premostrimo – »kje smo in kam plovemo«? Prav *Žirovski občasnik* se zdi, da predstavlja primerno mesto, kjer si lahko postavimo takšna vprašanja. Ob tem, ko se večina prispevkov v njem običajno ukvarja s preteklostjo, bom na tem mestu posebno pozornost posvetil predvsem tistemu, kar se šele poraja in hkrati nakazuje smeri spreminjanja v (prostorski) organizaciji dela in življenja v prihodnosti. Pri tem želim še posebej osvetliti spremembe, do katerih prihaja na podlagi nove informacijsko-komunikacijske tehnologije ter odpiranja in vključevanja v svet. Čeprav nekateri družboslovci razlagajo, da danes v času t. i. postmoderne družbe ni več mogoče predvideti, kako se bodo odvijale spremembe v prihodnosti, pa sem prepričan, da sedanje spremembe v Žireh, v povezavi z izkušnjami iz drugih krajev v razvitem svetu, vendarle dajejo podlago za to, da lahko marsikaj rečemo tudi o **prihodnosti Žirov**.

O tem nas prepričuje že naša polpretekla doba, saj je bilo npr. že pred več desetletji mogoče predvideti, da bo klasična čevljarska – podobno kot tekstilna – industrijska dejavnost, ki je temeljila na pretežno rutinskem, fizičnem delu nizko izobraženih delavcev, prej ali slej zašla v krizo. Pozornost do dogajanja v svetu, ko so tudi družboslovci v 80. letih izpostavljali temo – deindustrializacija in »zapiranje tovarn« (*factory closings*), je izražalo svarilo, da ne bi prišlo do nenadne krize tudi pri nas. Zaradi zamujanja v odzivanju na svetovno dogajanje so se temu že približali v Trziču, Kranju in Murski Soboti, kjer odpuščajo po več 100 delavcev. Pokazalo se je, da globalizacija ni nekaj odmaknjenega od našega življenja po posameznih krajih. Hkrati so se delujoči na področju gospodarstva, kulture idr. vse bolj ozaveščali, da je prav ta **globalizacija** hkrati **ogrožujoča** in **odrešujoča**. Koliko eno in koliko drugo, pa je veliko odvisno od najbolj vplivnih posameznikov v kraju in na posameznih področjih dejavnosti. »Obrazec za preživetje« – kakor ga razbiram iz teorije in prakse – ni preprosto le v tem, da širimo svojo dejavnost v prostoru. Gre za to, da ob vključevanju v svet vse bolj izostrujemo tudi svojo **lastno identiteto**, bodisi da gre za identiteto podjetja, kraja, posameznika ali proizvoda. Alpina se je začela zadosti zgodaj pojavljati v svojem lastnem imenu, z lastno blagovno znamko, s katero je nadomeščala svoje prejšnje delovanje pod imeni, kot so Heierling in Rieker za smučarske čevlje in pod imenom Tyrol, ko je šlo za tekaške čevlje. Tako je dobila prednost pred drugimi slovenskimi podjetji (Planika, Peko, Mura) in se samostojno uveljavila na svetovnem tržišču.

Podobno velja za uveljavljanje posebnosti in identitete Žirov, ki je v informacijski dobi zmeraj manj določena z geografsko določenostjo in odmaknjenostjo kraja, zmeraj bolj pa na podlagi aktivne vloge Žirovcev, ki se vse bolj izraža tudi v informacijski sferi oz. v tako imenovanem virtualnem prostoru. Kot nam kažejo dosedanje raziskave, globalizacija ne pomeni preprosto kar odpravljanje lokalnih posebnosti; saj vsaj v določenih primerih le-te šele v globalnodružbenem kontekstu dobijo največjo vrednost (Kraški rob nad Ospom oz. pod Črnim Kalom je npr. šele v zadnjem času na podlagi razširjenih informacij o njem postal znamenitost, ki priteguje športne plezalce z vsega sveta). V nekaterih primerih krajevna bodisi naravna ali kulturna dediščina najde (novo) vlogo tudi v svetovnem merilu; v drugih primerih, kot nam kaže primer žirovskega oz. rovtarskega narečja, pa te posebnosti dejansko izumirajo.

Tako kot nam izginjanje žirovskega narečja nekako potrjuje, da se s širjenjem komuniciranja v prostoru **zabrisujejo krajevne posebnosti**, tako imamo hkrati na Žirovskem vendarle tudi nasprotno primere, ko se le-te z globalizacijo (še)le uveljavljajo. V zvezi s tem sem že pisal, kako je npr. Alpina nadgradila žirovsko čevljarsko tradicijo in se uveljavila v svetu. Drugi primer je Žirovski vrh z utrdami, ki so jih pred začetkom 2. svetovne vojne zgradili v okviru Rupnikove linije. Ta zgodovinska posebnost Žirovskega vrha, ki je bila več kot pol stoletja nekakšen brezpomemben preostanek zgodovine, se je zdaj pojavila najprej na internetu v slovenskem jeziku, nato pa – na podlagi povezovanja ljubiteljev zgodovinskih utrd in njihovega obiska ter seznanjanja z dejanskim stanjem v Žireh tudi – v angleščini. To predstavitev je najprej napravil Sašo Aleksander Jankovič na svoji internetni strani www.ars-cartae.com, potem pa v sodelovanju z njim še Joe Kaufmann, ameriški profesor zgodovine. Tudi on je za svetovno občinstvo obširneje predstavil utrdbe Žirovskega vrha v sklopu Rupnikove linije, in sicer na internetni strani Site 0. Le-ta še zlasti povezuje zgodovinarje in strokovnjake za vojaške trdnjave ter ljubitelje od vsepovsod. Te predstavitve pa imajo za posledico, da jim že sledi skupina Nemcev, ki je nedavno najavila »premierno« predstavitev teh trdnjav. Učinki se že izražajo tudi v vse večjem obisku turistov v Žireh, ki se zanimajo za to zgodovinsko dediščino, in jih Beno Kavčič, predsednik Turističnega društva Žiri, pogosto vodi po Žirovskem vrhu.

Na podlagi zgornjega torej lahko zapišem, da odpiranje v svet, ki nam ga omogoča še zlasti nova informacijsko-komunikacijska tehnologija, ne pomeni kar nasploh že izgube lastne identitete. To je še posebej razvidno na ravni posameznika. Le-ta je bil v preteklosti vezan in podrejen lokalnim naravnim danostim; to je bila vezanost na dom in na domače okolje. Raziskave, ki sem jih doslej opravil, pa kažejo, da se mlajše generacije in bolj izobraženi niso pripravljene odreči željeni poklicni oz. življenjski poti zato, da bi lahko ostali v svojem domačem okolju.

Bodisi da spremljamo spremembe na delovnem mestu ali na domu ali v okviru kraja kot celote in v širšem prostoru, povsod razkrivamo nekakšen skupni imenovalac, ki se kaže v hkratni težnji po osamosvajanju in uveljavljanju individualnosti človeka kot posameznika na eni strani in v težnji k povezovanju ter krepitvi medsebojne odvisnosti v vse širšem prostoru, s čimer nekoliko poenostavljeno označujem globalizacijo (Mlinar, 1996). O tem sem v splošno sociološkem jeziku pisal drugje, na tem mestu pa preverjam, koliko nam takšna splošna predstava pomaga razumeti tisto, kar se konkretno dogaja v Žireh in v zvezi z Žirmi. To bi sicer terjalo temeljitejšo preučevanje, kar pa presega okvire in namen tega prispevka. Zato bom v nadaljnjem le ilustrativno nanizal nekatere spremembe. Pri tem imajo Žiri veliko skupnega z dogajanjem v drugih krajih in po vsem svetu, tako da ni treba vse preučevati od začetka. Hkrati pa je vendarle vse bolj potrebno, da se na vseh področjih delovanja **primerjamo z drugimi** – po svetu in znotraj kraja. Prav informatizacija radikalno povečuje možnosti za to. Najbolj prodorni gospodarski akterji v kraju pa – kolikor sem imel možnost ugotoviti – tudi v svojem vsakdanjem delovanju že sledijo vzorom in zgledom v svetovnem merilu.

KJE SO ŽIRI OB VSTOPANJU V INFORMACIJSKO DRUŽBO?

Med svetovno vrhunskostjo in bremenom iz preteklosti

Ne da bi se na tem mestu lahko spuščal v natančnejšo analizo podatkov, naj vendarle opozorim na nekaj znakov, ki kažejo na informatizacijo vsakdanjega dela in življenja v Žireh. Očitno je predvsem veliko notranje neskladje, lahko bi celo rekli paradoks, ki ga vidim v naslednjem:

Najprej gre za neskladje že znotraj gospodarske sfere delovanja, in sicer – med vrhunsko in inovativno dejavnostjo manjšega števila strokovnjakov in še množico zaposlenih z nizkimi stopnjami izobrazbe. Tu imamo npr. razvojno-raziskovalno dejavnost v Alpini, ki se ponaša že s štirimi mednarodnimi patentnimi prijavi in si tudi za vnaprej zastavljena naloge in projekte, s katerimi prehitava konkurente v svetovnem merilu. Gre torej za dolgoročno usmeritev vodstva, ki glede na svetovne trende prepozna in opredeljuje konkretne razvojne naloge. Pri tem ne gre le za modne spremembe pri oblikovanju, čeprav tudi vsakršno oblikovanje že predstavlja umsko delo, ki je znak informacijske družbe (doslej so se pretežno opirali na italijanske oblikovalce). Dolgoročno gledano gre bolj za tehnološki razvoj, pri čemer je značilno, da strokovnjaki Alpine delujejo skupaj z zunanjimi sodelavci s takšnih zavodov, kot so Inštitut Jožef Stefan, Fakulteta za strojništvo in Biotehniška fakulteta, Fakulteta za šport, Akademija za likovno umetnost idr. To je tisto, kar v Alpini naznanja in simbolizira vstopanje v novo, informacijsko dobo in družbo znanja. Žirovski čevljarji se torej zdaj že pojavljajo v taki »družini«, ki nadgrajuje njihovo krajevno tradicijo, in se s tem kvalificirajo za vstopanje v svet.

Tu je sicer tudi že širši krog ljudi, ki v tovarni uporabljajo okrog 250 računalniških terminalov; nadalje še več kot 90 % pisarniških delavcev, ki že uporabljajo elektronsko pošto; tudi v sami proizvodnji že delujejo stroji, kot je npr. vodni rezalnik (cena 450.000 DEM), ki terjajo računalniško pripravo, ipd. S projektom računalniškega snemanja oblike stopal in uporabniku prilagojene obutve (*UCS – Universal Customization System*) je Alpina v svetovnem vrhu in tu vidijo svojo prihodnost, ki si jo utrjujejo z razvojno-raziskovalnim delom. Podobne so razmere in prizadevanja v Etiketi in Kladivarju. Vsa tri podjetja pa tudi druga, kot Lesko, M-Sora – mizarstvo, MitLes, Insport, Vibro idr., pa se predstavljajo z bolj ali manj obsežnimi internetnimi stranmi.

Toda ob vsem navedenem se kot nekakšno breme iz preteklosti pojavlja dejstvo, da ima še zmeraj okrog 75 % zaposlenih v Alpini manj kot srednješolsko izobrazbo. Ob tem ko torej v Alpini poudarjajo, da so »**razvojno** usmerjena družba za proizvodnjo in prodajo obutve«, pa jih hkrati bremeni tisto, kar je nasploh značilno za čevljarstvo dejavnost, to je – kot pravi Martin Kopač – da gre za »najbolj konzervativno branžo (ima opravka le z usnjem in lepilom), ki hrepeni po modernizaciji«.

Če informatizacijo spremljamo glede na to, kolikšen delež zaposlenih ima pri svojem delu večinoma opraviti z informacijami, potem so tu pomembni premiki v Žireh po eni strani že v samih proizvodnih dejavnostih, tako kot npr. v Etiketi, Kladivarju idr., hkrati pa se – mogoče nekoliko nepričakovano – Žiri pojavljajo tudi kot nekakšno **trgovsko vozlišče**. Pri tem naj opozorim le na dva primera, ki kažeta, kako tudi širjenje trgovske dejavnosti pomeni nadaljnjo informatizacijo gospodarstva v Žireh. Le-ta pa odpira vse večje možnosti tudi za bolj samostojno in ustvarjalno delovanje posameznikov v razširjenih horizontih dela in bivanja.

To se kaže že iz delovanja, sicer tudi proizvodnega, predvsem pa trgovskega podjetja IKA, ki ga domačini zaznavajo kot »največjega trgovca daleč naokrog«. V tem podjetju, ki ima okrog 100 zaposlenih, večino že predstavljajo komercialisti. Ob zaposlovanju le-teh Lado Mrak, direktor, predpostavlja, da mora njihov bodoči sodelavec znati delati z računalnikom, obvladati angleščino, imeti vozniški izpit, ker mu nudijo avtomobil, da je lahko čim bolj mobilan (lahko ga uporablja za službene in osebne potrebe), in dobi še

mobilni telefon. V teh lastnostih prepoznavam nekakšen vzorec delavca, ki daleč odstopa od klasičnega industrijskega, in se hkrati kot nekakšen teledelavec že bolj značilno vključuje v novo, informacijsko družbo.

Kupcem se IKA predstavlja tudi s svojo ponudbo na internetu; sicer pa nasploh precej uporabljajo elektronsko pošto idr.

V tej zvezi je značilno tudi uveljavljanje trgovine, ki se na internetu predstavlja kot »Vaš digitalni trgovec – MIXI FOTO-VIDEO«. Gre za podjetje, ki je bilo ustanovljeno kot trgovina z mešanim blagom, je nato razširilo svojo dejavnost na tehnično področje (foto, video, avdio), se ukvarja tudi s presnemavanjem vseh vrst posnetkov (VHS, Digital, Super 8), s snemanjem in z digitalno montažo filmov. Pri tem je značilno, da že opuščajo klasično prodajo živil, hkrati pa sta osnovni dejavnosti grosistična prodaja programa Sony Media, s katerim oskrbujejo tudi največje slovenske družbe, in prodaja digitalne tehnike fotoaparatorov širokega izbora. Informacijska tehnologija se torej tudi v Žireh pojavlja v več svojstvih; poleg tega, da je orodje v proizvodnji, in tega, da povzroča neslutene posledice v vseh življenjskih sferah, je torej tudi blago, katerega svetovne tokove usmerjajo tudi žirovski trgovci.

Že glede na prikazano lahko sklepamo, da v Žireh teče temeljita preobrazba, ki hkrati pomeni možnosti za preseganje zgoraj izpostavljenega neskladja med vrhunskimi dosežki razvojno-raziskovalne, inovativne dejavnosti na eni strani ter razmeroma velikega deleža nizko izobraženih prebivalcev na drugi strani.

Prodor elektronske trgovine in odsotnost elektronske demokracije

Kot drugo neskladje pa lahko postavim v ospredje naslednje: medtem ko lahko na podlagi podjetniške pobude vidimo skorajda presenetljiv prodor elektronske trgovine v sicer tako odmaknjenem kraju, kot so Žiri, pa v politični sferi razkrivamo praznino tam, kjer se v svetu že močno uveljavlja tako imenovana **elektronska demokracija**. Pri tem gre za uporabo nove informacijsko-komunikacijske tehnologije, ki omogoča vse širše vključevanje občanov v procese odločanja, tako kot to uveljavljajo že v številnih mestih in občinah po svetu (Bologna, Amsterdam, Manchester, pa tudi v številnih manjših krajih) in pri nas (Velenje, Nova Gorica, v različnih oblikah tudi Koper). V tem smislu torej svetovni razvoj Žirovce že prehitava, tako z vidika dejanskega delovanja kot z vidika ambicij, prizadevanj in načrtov za prihodnost. Ne gre le za nekakšen »fazni zaostanek«, temveč že kar za dve fazi. Občina Žiri se za zdaj ni še niti samostojno predstavila na internetu. Takšna predstavitev bi bila vsaj osnova za večjo seznanjenost občanov o delovanju lokalne oblasti; to bi bila predpostavka za večjo preglednost odločanja, ki bi jo omogočale že enosmerne komunikacije. Druga, višja stopnja demokratizacije, pa temelji na dvosmernih komunikacijah, ki jih omogoča nova informacijsko-komunikacijska tehnologija. Ta dvosmernost bi pomenila, da se tudi občani lahko ves čas dejavneje vključujejo v dialog tako z občinskimi politikami in upravnimi organi kot tudi v okviru različnih **forumov**, ki omogočajo javno razpravo o aktualnih problemih v občini in širši družbi. Glede na tehnične možnosti občanom danes ni več treba čakati štiri leta, da bi – in še tedaj le posredno – izrazili svojo voljo, ali pa da bi v zelo poenostavljeni obliki glasovali na referendumu ipd.

Kot nam kažejo že tudi slovenske izkušnje (npr. portal www.obala.net), se odpirajo možnosti za krepitev neposredne demokracije in nenehnega vključevanja občanov v reševanje problemov njihovega okolja. V Kopru je že pred leti Aljoša Žerjal, podjetnik, informatik in eden od kandidatov za župana, v svojem programu nakazal možnosti za nekakšen »permanentni referendum«. Kolikor se je to še pred nekaj leti zdelo utopično, se dejansko danes že uresničuje, npr. z nenehnim nizanem vprašanj oz. anket na internetu, na katere se odzivajo uporabniki interneta, ne le z odgovori, temveč tudi s komentarji, kritiko ipd.

Še bolj pomembno kot glasovanje z da ali ne pa bi bilo spodbujanje in usposabljanje za dialog. Tako ne bi le podaljševali oz. oživljali prakse izpred 2. svetovne vojne, ko so bile Žiri politično skoraj popolnoma razdeljene na dve polovici. Danes bi bil, če naj tudi na tem področju sledimo razvitemu svetu, že čas, da namesto takšne izključnosti postavimo v ospredje dialog in **iskanje poti do soglasja**. Zlasti v Ameriki, pa tudi v Angliji in drugod, so že razvili posebne metode, tehnike, s katerimi zavestno poskušajo premagovati izključujoče se interese. Vsaj nekaj posameznikov, ki delujejo v civilnodružbeni sferi, poskuša to uveljavljati že tudi v Sloveniji (npr. Vida Ogorelec Wagner, ki v okviru organizacije Umanotera deluje kot moderatorica pri razreševanju hudih konfliktov v zvezi z okoljem).

Informatizacija torej povečuje možnosti, da se sliši tudi glas manjšine in da se namesto grobega preglasovanja v večji meri uveljavljajo argumenti. Pri tem imajo lahko veliko vlogo zlasti šole, saj bodo predvsem mlajše generacije Žirovcev tiste, ki bodo šele množično vstopale v sfero elektronske demokracije.

Za zdaj je za mlade značilno, da se radi igrivo vključujejo v različne internetne »klepetalnice«, npr. MIRC (prejšnji IRC). Pri tem pa se izkaže, da jim, ob sicer zanimivih novih možnostih komuniciranja, brez vsakršnega usmerjanja kmalu zmanjka smiselne vsebine in se torej srečajo z vsebinsko praznino. Kot izziv za mlade in ob tem seveda tudi starejše, ki jim je na voljo nova tehnologija, se odpirajo možnosti, da se **angažirajo** kot **raziskovalci** svojega **domačega okolja** na vseh predmetnih področjih. To bi pomenilo spodbujanje pozornosti do problemov drugih ljudi v kraju, kar bi lahko spodbujalo k večji odgovornosti do sočloveka. Hkrati pa tudi do izkušenj, ki jih je kot t.i. najboljše prakse mogoče prek interneta prevzemati od drugod, z vsega sveta. Teh možnosti je zadnja leta vse več, naravnost ogromno! Skoraj za vsak problem v domačem kraju najdemo že določene izkušnje, predstavljene na internetu.

Sicer pa lahko pričakujemo v prihodnosti, da bodo tudi številna društva (na internetu jih je ta čas predstavljenih 39), ki delujejo v Žireh, postopoma vstopala v informacijski, virtualni prostor, predstavljala svojo dejavnost, aktualna vprašanja in programe in hkrati odpirala možnosti za odzivanje krajanov, s tem da bodo objavljala svoje sezname naslovov za pošiljanje elektronske pošte (na skupni naslov) in knjige gostov (v katere že zdaj marsikje internetni obiskovalci vpisujejo svoja mnenja, komentarje, predloge in izražajo tudi svojo pripravljenost, da bi sami kaj prispevali k reševanju določenega problema) in vodila forume z ožjim ali širšim krogom udeležencev.

Tako kot se Slovenija vse bolj ozavešča o možnostih zblížanja s tistimi, ki so v preteklosti odšli v svet (Urad za Slovence po svetu, njihovo vključevanje v volitve, v zvezi s tem vabljenje strokovnjakov na občasna srečanja ipd.), se ponuja možnost, da bi tudi občina bolj celovito spremljala in pritegovala svoje izseljene rojake. Na ta način bi lahko sedanja prizadevanja posameznikov, kot npr. inž. Francija Jana, ki prek iskalnika Yahoo v ameriških arhivih razkriva svoje sorodnike in z nekaterimi vzpostavlja tudi neposredne stike, razširili tako, da bi te informacije dopolnjevali in oživljali te stike v svetu nasploh.

Čeprav se s tem odmikam od zgoraj zastavljene teme, naj v podkrepitev nakazanih možnosti še navedem, da so se npr. v mestu Marburg v Nemčiji, nato pa po tem vzoru tudi v pobratenem mestu Maribor, obrnili na izseljene rojake, da bi – kjerkoli že prebivajo – kot nekakšni turistični vodiči pomagali popotnikom, turistom iz Maribora oziroma Slovenije. V širšem sociološkem smislu se torej tu nakazuje zblíževanje, v katerem ne nastopajo več le država Slovenija s svojim zunanjim ministrstvom in različne druge uradne institucije, ampak gre kar za množično, neposredno vzpostavljanje stikov med posamezniki doma in po svetu. Domačini torej tu prevzemajo vlogo nekakšnih lokalnih ambasadorjev v tujini. Hkrati s tem pa se seveda tudi zabrisuje ločnica med domovino in tujino.

ALI TELEDELO NA DOMU TUDI V ŽIREH?

Ena od najbolj značilnih tem, ki se s sociološkega vidika odpira ob vstopanju v informacijsko družbo, zadeva spremembe v razmerju med delovnim in bivalnim okoljem. Zlasti v velikih mestih z značilno krizo v prometu je pomembno, da računalniško posredovane komunikacije lahko v večji ali manjši meri omogočijo tudi takšno povezavo med bivališčem in delovnim mestom, da zaposleni lahko opravljajo svoje naloge kar doma, ne da bi to bilo moteče za podjetje ali ustanovo, kjer so zaposleni. O tem je v svetovnem merilu že kar precej izkušenj in opravljenih je bilo že več raziskav, ki prikazujejo prednosti in slabosti takšnega teledela, oz. kot bi lahko še drugače rekli »dela na daljavo« (le-to se seveda razlikuje od nekdanjega dela na domu, ki je potekalo dosti bolj izolirano).

Za majhen kraj, kakršnega predstavljajo Žiri, se zdi na prvi pogled, da ta tema ni posebej pomembna, vsaj glede na majhne razdalje za večino zaposlenih. Največje podjetje Alpina z vsemi svojimi tovarniškimi prostori znotraj ograjenega območja daje videz, da bo takšno relativno zaprtost ohranjalo tudi še vnaprej. Tudi med zaposlenimi se pojavljajo pomisleki in prigovori, češ da bi delo na domu dejansko omogočalo nedelo, »zabušavanje« ipd. Pri tem ne upoštevajo, da gre lahko za točno določena opravila, ki jih je mogoče tudi sproti spremljati in nadzirati na daljavo, ali pa da gre za delo, ki terja veliko samostojnost in ga lahko preverjajo glede na rezultate po določenem času. Eno in drugo zmanjšuje potrebo po stalni fizični prisotnosti na delovnem mestu. To za zdaj še ni prišlo čisto jasno do izraza v Žireh, saj se teledelo za zdaj pojavlja le v nekakšnih izjemnih primerih. Tako npr. računalniška strokovnjakinja, ki je bila pred tem zaposlena v Peku v Trziču, zdaj deluje v Alpini, in sicer tako, da se le dvakrat na teden vozi v Žiri. Sicer pa dela doma, vendar je vseskozi vključena v notranje računalniško omrežje Alpine, v katerem so povezane tudi vse slovenske Alpinine trgovine; ona pa jim nudi svojo strokovno pomoč. Tudi drugi strokovnjaki, kot so industrijski oblikovalci, tehnologi idr., ki delajo za Alpino, opravljajo svoje delo doma in so prek interneta povezani z razvojno skupino v Žireh. Vendar gre za zdaj pri tem večinoma za zunanje sodelavce, ki delajo tudi za druga podjetja oz. naročnike.

Jure Miklavc, eden od treh dobitnikov zlate medalje za Alpinin tekaški čevelj na Bienalu industrijskega oblikovanja (BIO 2002), sicer večkrat dnevno komunicira s sodelavci v Žireh po telefonu in prek elektronske pošte (le-ta ima prednost, saj mu omogoča, da lahko nazorneje predstavi svoje predloge, skice, barve ipd.), hkrati pa mora vendarle enkrat tedensko priti v Alpino, da v neposrednem stiku s sodelavci razrešuje bolj zapletena vprašanja, si ogleda in otipa materiale, se pogovarja o izdelavi ipd. Zanj ima internet predvsem vlogo dobrega in pestrega ter ažurnega vira strokovnih informacij, omogoča mu pregled celotne Alpinine konkurence na svetovnem trgu, ogled njihovih izdelkov, tehnologije, informacije o sejnih, oblikovalcih, o novostih v zvezi z razvijanjem novih materialov, o spremembah v modi ipd. Vendar pa prek interneta ni mogoče vsega videti in zaznati, tako da je fizični ogled še zmeraj nepogrešljiv. To pa spet na konkretnem primeru potrjuje že svetovna spoznanja, da bodo še naprej potrebna tudi potovanja na sejme in različna strokovna srečanja. Zato ni čudno, da so svetovno uveljavljena podjetja še naprej pripravljena dati ogromna sredstva za takšna potovanja.

Ob tem se nam vendarle že nakazuje novi vzorec prostorske organizacije delovanja v Alpini in nasploh. V primerjavi z njenim širjenjem pred nekaj desetletji, ko so ustanavljali dislocirane obrate v širšem hribovskem zaledju, gre danes za vse bolj selektivno povezovanje, prek katerega lahko vključujejo zelo specializirana znanja in storitve.

Svetovne izkušnje nam kažejo, da se delo na domu ne uveljavlja tako hitro, kot so pričakovali, in da tudi ne zmanjšuje potovanj v tolikšni meri, kot so si prvotno obetali. Toda pri tem je bistveno spoznanje prav to, da se s tem, ko niso potrebne vsakodnevne vožnje na delo v tovarno, hkrati **povečuje** možnost takšnih potovanj tudi na **večje razdalje**. Raziskave v Franciji so npr. pokazale, kako se je razdalja med domom in delovnim mestom v prejšnjem desetletju nenehoma povečevala. Do tega prihaja tako z vidika interesov

delovnih organizacij, ki iščejo specializirana znanja za svoje pogosto spreminjajoče se programe, kot tudi z vidika interesov posameznikov, ki iščejo svojim sposobnostim najustreznejše delo, kakršno lahko z večjo verjetnostjo najdejo na širšem geografskem območju.

Glede na vse navedeno torej v prihodnosti pričakujemo, da bo tako v žirovskih delovnih organizacijah vključen še večji delež teledelavcev. Hkrati bo vse več tudi tistih, ki bodo imeli svoje prebivališče v Žireh in bodo z doma povezani z delovnimi organizacijami drugod. Miha Naglič kot publicist in kulturni delavec že zdaj v določenem smislu predstavlja vzorec takšnega delovanja na daljavo v prihodnosti. Zanj je značilno, da ima sicer svoje stalno bivališče v ozki in že od Žirov fizično odmaknjeni dolini Žirovnica, hkrati pa je prek številnih omrežij povezan z uredništvii časopisov in z drugimi ustanovami v Kranju, Ljubljani in drugod.

KJE JE NAJPRIMERNEJŠE BIVALIŠČE ZA DRUŽINE Z DVOJNO KARIERO?

S sociološkega vidika so opisane spremembe pomembne tudi zato, ker nakazujejo večje možnosti za enakopravno uveljavljanje v profesionalnih karierah obeh zakoncev. Ta tema se v preteklosti ni niti kaj dosti odpirala, dokler je bilo samoumevno, da bo družina pač sledila možu in očetu, glede na njegovo odločitev o zaposlitvi. Danes pa so značilne družine z dvoje profesionalnih karier (*dual career families*), pri katerih se zlasti pri zakoncih z visoko izobrazbo vse težje najde najprimernejša zaposlitev za oba v istem, še zlasti v manjšem kraju, kakršne so Žiri. Informatizacija in teledelo v tem smislu odpirata nove možnosti za to usklajevanje, saj lahko eden ali drugi ali oba delata vsak za svojo delovno organizacijo tudi doma in se le enkrat ali dvakrat tedensko eden od njiju vozi tudi na delovno mesto v bolj ali manj oddaljen kraj.

V tako nakazanih kombinacijah vidim ne le razrešitev vse bolj pogoste dileme, s katero se soočajo mladi partnerji oz. zakonci. Tu vidim hkrati tudi perspektivo za obogatitev raznovrstnosti in za večjo **pestrost življenja v Žireh**. Na ta način (kot kaže že primer računalniškega strokovnjaka, poročenega z Žirovko, ki sta si postavila hišo v Žireh) se bo povečeval delež priseljencev. Tu se nakazujeta možnost in verjetnost, da bodo tudi Žiri postopoma prehajale od, kakor bi bolj strokovno označili, homogene k mešani strukturi prebivalstva.

Nasploh lahko pričakujemo vse večjo raznovrstnost oblik vključevanja tako posameznikov kot organizacij v določen (re)produkcijski proces, kakršnega npr. organizira Alpina tako v lokalnem kot v globalnem merilu. V svetu npr. že poznajo tako imenovani »*outsourcing*«, to je težnjo, da velike gospodarske in tudi negospodarske delovne organizacije prenašajo določene stranske dejavnosti glede na njihov osnovni program na druge, zunanje izvajalce, ki organizirajo svojo dejavnost bodisi v lokalnem ali širšem prostoru. V tem smislu tudi v Alpini že prihaja do določene decentralizacije, ki hkrati pomeni krepitev večjega števila lokalnih ali nadlokalnih gospodarskih organizacij. Tako je npr. Alpina prenesla funkcijo varovanja objektov na zunanjo organizacijo, ki le-to opravlja iz Škofje Loke. Več kot 40 senzorjev s kamerami nadomešča prejšnjo fizično prisotnost čuvajev, tako da so lahko odpravili njihove nočne službe, pa tudi v praznikih v tem svojstvu ni več prisotnega nobenega človeka. Pač pa na podlagi določene zaznave lahko hitro intervenira mobilna varnostna služba, ki jo usmerjajo iz Škofje Loke. Drugi primer za »*outsourcing*«, torej za prenašanje stranskih dejavnosti na zunanje, izvajalce pa predstavlja nameravana ukinitvev mizarske delavnice.

USPOSABLJANJE ZA INFORMACIJSKO DRUŽBO

Velika pričakovanja v zvezi z nadaljnjo informatizacijo vsakdanjega življenja v kraju se navezujejo na usposabljanje mladih že v osnovni šoli. Tu je eno od pomembnih jeder in

izhodišč dogajanja na tem področju v vsej občini. Približno polovica osnovnošolskih otrok ima računalnike doma, 20 % pa jih – po oceni Branka Filipiča, učitelja in računalničarja, ki usmerja to dejavnost – zares zna uporabljati računalnik, tako da kaj napišejo, v šoli natisnejo ali pošljejo elektronsko pošto. Na šoli sicer šele od letos deluje dobro opremljena računalniška učilnica in je v celoti vzpostavljeno šolsko omrežje. Šola ima svojo spletno stran, na kateri se predstavlja; predstavlja pa tudi kraj in seznam učencev, ki imajo elektronske naslove na Arnesu, ter seznam vseh učiteljev, med katerimi jih ima nekaj tudi elektronske naslove in so v tem smislu tudi dostopni.

Dva nekdanja učenca, ki sta zdaj na kranjski Srednji računalniški šoli, sta na lastno pobudo izdelala posebno internetno stran o Žireh, na kateri sta predstavila kraj in njegovo zgodovino, naravne in kulturne znamenitosti (cerkve), nekatere »pomembne zgradbe v kraju« idr. Tudi osnovnošolsko stran je izdelala skupina nekdanjih učencev v okviru računalniškega krožka; seveda pa so za take dejavnosti bolj usposobljeni in motivirani srednješolci. Učence na šoli bolj zanimajo t. i. klepetalnice, kar jim pomeni predvsem zabavo in sprostitvev. Če bi mladim nudili več pomoči, bi jih lahko (pre)usmerjali tako, da bi se s pomočjo računalništva in interneta bolj vključevali v lokalno dogajanje in reševanje problemov kraja.

Tako so na pobudo predsednika Turističnega društva Žiri s pomočjo učencev v okviru računalniškega krožka oblikovali internetno stran www.ziri.si, ki jo zdaj ureja društvo samo. Občina pa bo verjetno svojo internetno predstavitev naredila na vseslovenskem občinskem portalu www.obcine.net (ki je projekt Vlade RS). Zdaj, ko imajo potrebne tehnične možnosti, se bo šola lahko potegovala tudi za pridobitev sredstev na podlagi ministrstva za informacijsko družbo, na podlagi katerih bi lahko vzpostavili t.i. **e-točko**, katere namen je omogočiti dostop do računalnika in predvsem interneta širšemu krogu občanov. Nasploh pa bo ta dejavnost verjetno bolj zaživela, ko bo računalništvo postalo izbirni predmet v okviru devetletke.

Ob vsem tem se nam nakazujeta dve smeri v nadaljnjem uveljavljanju informatizacije v Žireh in v družbi nasploh:

Po eni strani postaja jasno, da pri tem ne gre le za nekakšno dodatno ljubiteljsko dejavnost; tako kot so to že spoznali in upoštevali v podjetjih, bo tudi v javnem življenju v kraju in občini nujna – če uporabim sociološke izraze – profesionalizacija in institucionalizacija. Tu so torej potrebni strokovnjaki, ki bodo lahko redno delovali in se prednostno ukvarjali s temi vprašanji.

Po drugi strani pa že dosedanje žirovske izkušnje kažejo, da je ob strokovnem jedru hkrati potrebna usmeritev tudi v širino, kar se ujema z dolgoročnimi razvojnimi trendi h krepitvi civilne družbe. V tem smislu je mogoče računati še na dosti večjo vlogo tako že obstoječih društev kot tudi na to – na kar nas opozarjajo izkušnje od drugod – da se bodo prav na podlagi delovanja v elektronskem, virtualnem prostoru aktivirale še številne skupine in raznovrstni občasni forumi, ki se bodo lotevali aktualnih tem in prispevali k oživljanju in demokratizaciji javnega življenja.

GLOBALIZACIJA: OGROŽAJOČA IN ODREŠUJOČA

V uvodu v Letno poročilo za leto 2001 je predsednik uprave Alpine med drugim poudaril, da »so se začele kazati posledice bolezni BSE, slinavke in parkljevke. Usnjarji so mojstrsko izkoristili napovedi o zmanjšanju surovinske baze, rezultat pa je bil velik pritisk na cene kož. Zaradi povečanj cen osnovnim vložkom v naše proizvode so bili stroški materiala za približno 450 milijonov tolarjev višji od načrtovanih (za celotne mesečne plače porabimo okroglo 150 milijonov tolarjev)«. To je hkrati zelo nazorna ilustracija, kako navidez odmaknjeno dogajanje po svetu vse bolj posega v delovanje in življenje ljudi v Žireh.

Temu sledita še dve informaciji. Najprej: »Alpina je s prodajo obutve za tek na smučeh dosegla preko 50-odstotni tržni delež v domovini smučarskega teka na Norveškem, in

23-odstotni tržni delež v svetovnem merilu. Krepi razvojno raziskovalno dejavnost in poudarja inovacijsko usmerjenost visoko kakovostne obutve za tek na smučeh in blagovne znamke«. Nato pa še druga informacija: »Alpina je začela s proizvodnjo v Romuniji. Razširja krog držav s cenejšo delovno silo, kamor seli proizvodnjo.«

Zgornji trije citati zelo nazorno in konkretno postavljajo v ospredje: **ranljivost, prodornost in odzivnost** v vlogi Alpine, ki je postala multinacionalno, svetovno podjetje. Vse troje pa poudarjajo v zvezi s skupnim, temeljnim vprašanjem – **kako preživeti** v kontekstu neusmiljene konkurence ter globalizacije gospodarstva in družbe. Pri tem kot ranljivost označujem dejstvo, da se povečuje naša odvisnost tudi od dogajanja v najbolj oddaljenih območjih sveta. Kot prodornost označujem uveljavitev na svetovnem tržišču, kot odzivnost pa pravočasno spoznanje o potrebnem prilagajanju lastnega delovanja svetovnim razmeram, tako da se le-to vse bolj osredotoča na ustvarjalno, inovativno dejavnost v Žireh in hkrati kot **mrežno podjetje** v svetovnem merilu organizira celotni (re)produkcijski cikel.

To pa bo še v večji meri terjalo – ne le opiranje na lastne sile, temveč – aktivno pritegovanje ljudi, ki bodo usposobljeni in zavzeti, da bi takšno usmeritev uresničevali tako v prid podjetja kot tudi življenja v kraju (ki se zdaj ne more ravno ponášati z osebnimi dohodki zaposlenih, saj podatek za leto 1999 kaže, da so povprečne mesečne neto plače znašale v Sloveniji 109.279,00 SIT, v Žireh pa le 92.504,00 SIT).

Pri vsem tem prodiranju v svet in vdiranju sveta v domače okolje pa gre, kot bi lahko rekli, za bitko za čas. Hkrati ko se Alpina pojavlja v Bosni, Romuniji, Moldaviji in na Kitajskem, pa so bili pred njo že tam Italijani in drugi, ki prav tako reorganizirajo svojo dejavnost na podlagi teritorialne delitve dela v svetovnem merilu. Alpina sicer že uspeva tržiti svojo blagovno znamko s tem, da so npr. njeni pohodni čevlji CORINT – »*made in China*«. Ladijski prevoz kontejnerja iz Šangaja v Koper pa znaša le 1600 dolarjev (okrog 30 centov za prevoz enega para čevljev). Pri tem se torej zdi, da oddaljenost dojemamo še vse preveč po starem. V Alpini pa se zavedajo, da si je prav z oddaljevanjem od Evrope mogoče zagotoviti cenejšo delovno silo. Danes imajo zunaj Slovenije že približno 40 % proizvodnje, prizadevajo pa si, da bi ta delež povežali na 60 % do 70 %. Hkrati s tem se bo lahko širil prostor za razvojnike, oblikovalce, komercialiste, menedžerje v Žireh.

Tudi drugi žirovski podjetniki, kot npr. IKA, že uspešno delujejo s tem, da kombinirajo različne komponente z vsega sveta (IKA npr. iz vzhodne Azije, iz Južne Amerike idr.), pač glede na razlike v cenah. Žirovci v tem smislu postajajo **organizatorji blagovnih tokov** v svetu, kar kaže tudi primer žirovske firme, ki je posrednik med Japonskim Canonom in slovenskim Mercatorjem.

Ob vsem tem pa so pozorni do **svetovnih standardov**. Tako Etiketa v svoji internetni predstavitvi poudarja, da so si pridobili certifikat kakovosti ISO 9001 in certifikat, ki jim daje priznanje za njihovo ravnanje z okoljem, to je ISO 14001 (kar je zanje pomembno, ker imajo opravka s kemikalijami, npr. barvami in topili).

Vsa gospodarska dejavnost, podobno kot tudi druge, v kraju torej postaja zmeraj bolj svetovno določena. Vendar pa se hkrati prav na tej podlagi odpira tudi širši prostor za lastno pobudo in uveljavljanje v svetovnem merilu.

V nakazanem kontekstu bi lahko marsikaj povedali o posledicah, ki jih lahko pričakujemo z vidika sprememb v vsakdanjem življenju v Žireh. Različna prodornost v svet kot tudi različna vstopanja sveta v lokalno okolje, bodo nesporno prinašali večje premoženjske razlike, pa tudi razlike v stilu življenja ljudi. To se bo izražalo tudi v naselitvi. Pri tem pa se bo nujno zaostrovalo nasprotje med prostorsko politiko, ki v državnem merilu določa in omejuje nadaljnjo graditev, tako da le-to dopušča le znotraj že obstoječih strnjenih naselij, na eni strani in finančnimi ter tehnološkimi možnostmi (vse postaja dostopno na daljavo!), ki bodo navajale k bolj razpršeni naselitvi.

Poznavanje posameznih žirovskih primerov kot tudi – kot sem že omenil – anketne raziskave od drugod nam kažejo, da mladi vse bolj težijo k temu, da gredo na študij tja, kjer to najbolj ustreza njihovim specifičnim osebnim interesom; vse manj pa gledajo na

to, da bi ostali čim bližje svojemu domačemu kraju. Tudi vključevanje v Evropo, ki je pred nami, odpira vse številnejše možnosti hkrati z znanimi posledicami. Pri tem mislim na etnično mešane zakone, kar pomeni, da bo več Žirovcev ostajalo drugod po svetu, vendar ne skupaj v nekakšnih slovenskih enklavah, kot je to bilo npr. v Clevelandu, temveč dosti bolj razpršeno. Hkrati pa bo prav zaradi takšnih povezav tudi vse več »tujcev« v Žireh. Prav takšno medsebojno povezovanje in mešanje pa hkrati nakazuje, da bomo vse težje razločevali med domačim in tujim, med tistimi, ki so pravi Žirovci in ki to niso, med Slovenci in Neslovenci ipd.

Dosedanje gledanje in vrednotenje domačega in tujega se bo nujno spremenilo. Ob tem ko že danes prihaja do podomačenja tujega na eni strani, pa na drugi, kot smo videli v zvezi z žirovskim narečjem, prihaja do določenega odtujevanja od domačega. Vendar ne gre preprosto za medsebojno izključevanje enega in drugega. Hkrati namreč lahko nakazovane spremembe razumemo tudi kot **podomačenje** tujega in **posvetovljenje domačega**.

KAJ JE V 24. ZVEZKU ŽIROVSKEGA OBČASNIKA?

Kot vidite, to pot uvodnika nisem napisal podpisani. Napisal ga je dr. Zdravko Mlinar, med slovenskimi sociologi prvak, med Žirovci rojak. Že kak ducat let je glavni predmet njegovega raziskovanja globalizacija, ki je v sedanjem svetu tudi sicer tema številka ena. Posebej za ŽO je napisal besedilo z naslovom Kako (naj) se vključujemo v globalno informacijsko družbo? Njegov pogled je uprt v prihodnost, odgovoriti skuša na številna z njo povezana vprašanja. Kaj si lahko od nje obetamo: izgubljanje in/ali uveljavljanje žirovske identitete? Kje so Žiri ob vstopanju v informacijsko družbo, kako se držimo med svetovno vrhunskostjo in bremenom iz preteklosti? Že na prvi pogled bijeta v oči dve neskladji. Prvo je v očitnem razkoraku »med vrhunsko in inovativno dejavnostjo manjšega števila strokovnjakov in še množico zaposlenih z nizkimi stopnjami izobrazbe«, drugo v tem, da je elektronska trgovina k nam že prodrla, o elektronski demokraciji pa ne duha ne sluha. Si je za globalizacijo značilno »teledelo na domu« že našlo svoj dom tudi v Žireh? Kje je najprimernejše bivališče za družine z dvojno kariero? Kako se usposobiti za informacijsko družbo? Je globalizacija ogrožajoča in/ali odrešujoča? Je to, čemur smo priča, le podomačenje tujega ali tudi posvetovljenje domačega? Berite, odgovori na ta ključna vprašanja so nakazani v Mlinarjevem uvodniku.

Sledijo predstavitve petih popolnoma različnih Žirovcev. Umetnik Tomaž Kržišnik, eden od veteranov in prvi likovni urednik ŽO, bo 9. februarja 2003 dopolnil 60 let. Na Akademiji za likovno umetnost Univerze v Ljubljani je bil to jesen imenovan za rednega profesorja, za žirovsko farno cerkev sv. Martina je ob njeni 90-letnici naredil vitraž, navdahnjen s svetopisemsko priliko o izgubljenem sinu. Z njim se je o(b) naštetih dosežkih pogovarjal njegov nekdanji študent in sedanji oblikovalski kolega Matjaž Mazzini. Potem ko smo že pred leti predstavili podjetnega rojaka Draga Šubica, uvajamo s to številko stalni razdelek, v katerem bomo objavljali »zgodbe o uspehu« tistih posameznikov med nami, ki so se uveljavili kot uspešni podjetniki in podjetnice. To pot je to Metka Novak, po domače Lengarjeva iz Žirov, ki v Sloveniji zastopa svetovno znano nemško firmo Osram. Tadeja Primožič v seriji Žirovske življenjske zgodbe pripoveduje zgodbo Trčkove Ančke z Dobračeve, Franc Temelj pa pod sliko že pokojne Katre Mrlekične na kratko povzame njeno življenje še v besedah. Pretresljiva je zgodba France Žakelj, Barteljčkove mame iz Nove vasi, matere padlih prvoborcev, ki je pred 60 leti (1942) izgubila kar tri sinove. O njenem življenju piše njena hči Francka Jereb.

Rado Jan je za to številko pripravil drugi del svojih dragocenih Doneskov h kulturno-politični in socialni zgodovini Žirov. To pot piše o Žireh in Žirovcih v obdobju od 1750 do 1880. To so časi, o katerih smo doslej vedeli bore malo, Jan jih raziskuje kot kak zgodovinski detektiv in se tako dokoplje do nekaterih kapitalnih odkritij. Vas zanima, kdo sta bila prva žirovska učitelja? In kdo prvi žirovski obrtniki? Doslej je veljalo, da je bil prvi novodobni čevljar med nami neki mitski »Bende«, Jan imenuje vsaj dva, ki sta to tudi zares bila, z imenom in priimkom in letnicami. Ste vedeli, kaj je med Žirovci počel dr. Janez Bleiweis, nekdanji »oče naroda«, in kaj je o svojem bivanju med našimi predniki zapisal? Vse to in še marsikaj je zbrano v Janovih nadvse skrbno in strokovno napisanih, na vire oprtih doneskih.

Zdravko Rink v nadaljevanju svojih spominov piše o vaješki dobi in delu v čevljarški zadrugi Sora Žiri (1936–41). Kolikor vem, doslej še nismo brali tako temeljitega prikaza

obrtniškega načina čevljarkega dela v Žireh pred 2. svetovno vojno. Priznam, da sem moral ponekod prav zavzeto slediti njegovim opisom, pa sem si opisano delo le težko v živo predstavljal, tudi mnogi izrazi človeku, ki sam nikoli ni bil »kopitar«, niso znani. Pa naj še kdo reče, da je bila naša suštarija manj vredno in zagovedno delo. Nasprotno: kdor bere Rinkove opise, vidi, da je bilo to delo zahtevno in težko. Tudi v časih, ko je čevljarstvo v razvitih poindustrijskih družbah v krizi, smo lahko na naše čevljarke prednike odkrito ponosni!

V nadaljevanju objavljamo dva zelo različna prispevka, ker osvetljujejo ključna dogodka, ki sta se primerila na Žirovskem v letu 1943. V letu 2003 bo od obeh minilo 60 let, zapisa objavljamo že zdaj, da bi jih takrat, ko bodo ti spomini na vrsti, bolje razumeli. Janko Mrovlje piše o nemški hajki na Žirovski vrh. Ta se je zgodila v začetku avgusta in velja za eno največjih tragedij gorenjskega in slovenskega partizanstva. Mrovlje jo razišče kot kak policijski inšpektor, zanimajo ga predvsem imena, datumi, dejstva, skoraj se ne spušča v še nedavno tako priljubljene ideološke kvalifikacije. To je zapisnik žirovskarske hajke, prva objava seznama vseh, ki so v njej padli.

Anton Žakelj, po domače Balčkov Tone iz Stare vasi, živi v Clevelandu in je v času pisanja tega uvodnika najstarejši živeči moški med Žirovci; rojen je bil 13. junija 1907 in jih torej šteje že dobrih 95! Vse najboljše, predvsem pa zdravja mu želimo! Tokrat nam je poslal tisti del svojega vojnega dnevnika, v katerem je zapisoval žirovske dogodke od oktobra do decembra 1943 – v času t.i. Žirovske republike – kakor jih je sam videl in doživel. Gre torej za izrazito subjektivni pogled na legendarni in hkrati sporni 23. oktober. Doslej smo brali številne zapise, ki prikazujejo takratne dogodke takšne, kakršni so se kazali v očeh pozneje zmagovite partizanske strani. To pot lahko prvič preberemo pogled z nasprotne strani. V vprašanje resničnosti tega pisanja se uredništvo ne spušča, zanjo odgovarja avtor. Objavljamo ga, da bo služilo kot dodatni vir za prihodnje raziskovanje takratnih dogodkov in dejanj.

Pisatelj Vladimir Kavčič, po očetu naš rojak, nam je poslal poglavje iz svojega novega, avtobiografskega romana. Nova izdelka iz svojih pisateljskih delavnic objavljata naša »hišna« avtorja Tončka Stanonik in Matevž Pečelin. Hkrati nas veseli, ker lahko predstavimo leposlovnne začetke dveh mladih, večini še neznanih avtorjev, Petre Likar in Iztoka Poljanška. V odmevih na kulturne dogodke so najprej na vrsti nove žirovske knjige. Cela vrsta jih je: proza Tončke Stanonik, članki in eseji Miha Nagliča, 16. zvezek Enciklopedije Slovenije z žirovskimi gesli (tistimi na Ž), dobračevska gasilska in brezniška vaška kronika, knjižica o žirovski prehrani, knjiga o slovenskem judu in žirovskem deležu v njem. Ja, celih sedem knjig! Pa žirovska razstava Rafaela Terpina, »krajinarja Rovtarije«, odmev na 14. slovensko razstavo domače in umetnostne obrti (in spet žirovski delež v njej), izid zgoščenke kvarteta Air, japonska plesna predstava na žirovskem odru. Vendar vse to še zdaleč ni vsa žirovska kulturna bera v zadnjem letu. Omeniti bi morali vsaj še tri razstave Jožeta Peternelja – Mausarja ob njegovi 75-letnici, zadnjo premiero na žirovskem odru, prvi dve sezoni žirovskega gledališkega abonmaja, ki je prava uspešnica.

Na koncu uvajamo mnenjski razdelek Paberki in predlogi. Ne v smislu žolčnih »pisem bralcev«, odpiramo ga za krajša, a tehtna pojasnila in predloge. Če vas teži kaj preteklega ali bi radi predlagali kaj dobrega za prihodnost, oglasite se! Strani ŽO so odprte. Za začetek se oglašaja Julija Klemenčič s prispevkom O razvoju babištva in patronažne službe na Žirovskem, Alojz Potočnik s svojim videnjem Drugačnih veroizpovedi na Žirovskem, Brane Lahajnar in Jože Rojc iz Rudnika urana Žirovski vrh pa skušata strokovno razložiti, kako so Novovaško cesto svoj čas nasuli z jamsko jalovino iz RUŽV in kaj to pomeni zdaj in v prihodnje. Anton Mlakar je za žirovski muzej pridobil dve dragoceni muzealiji: fragment spomenika s starega žirovskega pokopališča in zgodovinsko fotografijo.

V barvni (s)likovni prilogi predstavlja naš oblikovalec Stane Kosmač štiri nove, mlade avtorje, ki so bili nekoč njegovi učenci v žirovski osnovni šoli. Akademsko slikarka Tjaša Demšar je študirala v tujini, kjer tudi živi in ustvarja. Barbara Kastelec je končala

Akademijo za likovno umetnost v Ljubljani in nadaljuje študij slikarstva na podiplomski stopnji, Polona Mlakar – Pika študira fotografijo, Mitja Modic je ambiciozen samouk. Veseli nas, da se na žirovskem likovnem nebu pojavljajo nova imena in da jih lahko med prvimi predstavimo prav v ŽO.

Skratka in spet: **Žirovski občasnik je več kot časnik, je cela knjiga!** To pot vam eno še podarjamo, 6. zvezek iz Knjižnice ŽO: knjigo **Ciciban postane Abraham**, s podnaslovom Avtorski prispevki žirovskega letnika 1952. To je naše praznično darilo vsem, ki ste zvesti žirovski občasnikarji. Berite, glejte, radujte se in veselo praznujte! Srečno in na svidenje decembra 2003!

Foto Tomaž Lunder

TOMAŽ KRŽIŠNIK UMETNIK

Matjaž Mazzini

POT DOMOV

S profesorjem sva se spoznala pred približno petnajstimi leti na Akademiji za likovno umetnost v Ljubljani. Prav dobro se spominjam, ko je v našo učilnico – v kateri smo kandidati za sprejem na akademijo potili krvavi pot pri reševanju ene od sprejemnih nalog, upodobitve štirih pojmov: »jeze, veselja, poezije in žalosti« – vstopil gospod s sivo brado, malce močnejše rasti in se razgledal po papirjih, ležečih po pros-

trani mizi. »Mazzini? Iz Žirov?« je vprašal ob pogledu na moj papir. – »Ne, iz Poljan!« Kdo je bil ta mož, takrat nisem vedel, izvedel pa sem že čez nekaj mesecev na njegovem prvem predavanju na oddelku za oblikovanje. In tako mi je danes v največje veselje, da lahko ob njegovi šestdesetletnici v Žirovskem občasniku predstavim človeka in oblikovalca, magistra knjižne ilustracije in rednega profesorja na Akademiji za li-

INTERVJU

kovno umetnost, ki je v slovenskem oblikovanju druge polovice prejšnjega stoletja pustil neizbrisen pečat: tako s svojimi oblikovalskimi deli, risbami in slikami kot s pedagoškim in osebnim angažmajem. Profesorja Tomaža Kržnišnika.

Vaše prvo večje oblikovalsko delo je bil znak tovarne Alpina iz leta 1969, s katerim ste slovensko in žirovsko javnost presenetili s svežo oblikovalsko rešitvijo. Kot je zapisal dr. Stane Bernik, je ta znak »z geometrizirano jasno izpeljano strukturo eden pomensko najbolj v času zasidranih slovenskih znakov.« Lahko poveste, kako je omenjeni znak nastal?

Za uvod naj najprej pojasnim nekatere okoliščine, ki so botrovale nastanku Alpini-nega znaka. Kot veš, sem diplomiral na varšavski akademiji, ki je bila v drugi polovici prejšnjega stoletja med najbolj znanimi akademijami v Evropi. Ne glede na takratno vsesplošno dožemanje Poljske kot dela zaostale vzhodne Evrope je treba poudariti, da je bilo v tem času na varšavski akademiji izredno veliko študentov iz celotne Evrope, mnogo je bilo tudi Japoncev in Američanov. Vsa ta močna mednarodna zasedba pa tja ni prišla gledat politike, temveč študirat k najboljšim profesorjem tistega časa. V takem okolju sem potem tudi delal magisterij iz knjižnega oblikovanja o slovenski ljudski pravlji *Zlata ptica*.

Zakaj prav Zlato ptico?

V prebujajočih šestdesetih letih se je počasi začelo izoblikovati stališče, da identiteta vsakega naroda nosi svojo specifiko, vezano na ljudsko izročilo. Poleg tega širšega vidika pa je tudi res, da moja odločitev za likovno obdelavo Zlate ptice izhaja iz dejstva, da prihajam iz okolja, ki ni poznalo velike renesanse, temveč zgolj rezljana vrata, čipke, slikarije na steklo in podobno, kar pa je v tistem času že počasi izginjalo. Namreč porajati se je začel *naivism* oziroma t.i. umetnost za delavski razred. Z odločitvijo po upodobitvi Zlate ptice sem se na neki način prvič tudi vrnil v čas mojega otroštva, v čas iskrenega otroštva, oziroma v Žiri. Seveda sem nalogo naredil v sodobnem likovnem jeziku. Kot zanimi-

vost lahko povem, da sem za magistrsko nalogo dobil oceno rektorsko pet, kar pomeni, da je bila najboljša diploma med najboljšimi v generaciji.

S končano magistrsko nalogo sem tako sklenil neko obdobje in šel, resnično vesel in poln navdušenja, na pot domov, domov v Slovenijo in domov v Žiri. Moram reči, da ob vrnitvi domov nisem bil obremenjen s tem, da moram zaradi tako uspešno končanega študija sedeti na nekakšnem Olimpu v centru Ljubljane. Vesel sem bil vrnitve domov, vesel tudi, da je takrat nastajala v Žireh tovarna, ki je že bila med najboljšimi v Sloveniji in Jugoslaviji. Bil pa je takrat v Žireh že neki novi čas, precej drugačen od tistega, ki sem ga pri petnajstih z odhodom na srednjo šolo za umetno obrt v Ljubljano, poznejšo šolo za oblikovanje, zapustil. Temu izražanju čustev naj dodam tudi veselje ob spoznanju, da je bil takratni direktor Alpine *Izidor Rejc* prvi diplomirani ekonomist, ki je prišel na ta položaj kmalu po diplomi, kar je bilo za tiste čase v Žireh nekaj izjemnega. Bil je namreč prvi, ki je prišel na ta položaj kot izobražen ekonomist in ne kot politična figura iz tako imenovanih »šušarskih vrst«. Poleg tega pa se je zavedal, da takratno tržišče s trgovinami v večjezikovni in večkulturni Jugoslaviji zahteva tudi temu primerno vizualno podobo podjetja. Tako je potem prišlo do srečanja in začelo se je delo znaka, ki sem ga naredil brez zadržkov, da delam za nekakšno podeželsko podjetje. Moj osnovni motiv je bil narediti dober znak. In kot se je pozneje izkazalo, mi je to tudi uspelo. Znak je bil zelo hitro opažen v Ljubljani (na kar nakuže tudi stališče dr. Bernika, citirano v vprašanju), pa tudi v različnih strokovnih javnostih v Evropi, predvsem v Italiji, Švici ter celo na Japonskem. V veliko veselje mi je, da so Japonci pozneje naredili in objavili še izbor najlepših znakov zadnjega desetletja, pri čemer se je moj znak Alpine uvrstil med pet najlepših evropskih znakov.

Menda je pri tem projektu sodeloval tudi vaš kolega iz varšavske akademije Bata Knežević?

Ne. Znak je čisto moja kreacija. Izhodišče je razmeroma zelo preprosto: Alpina,

»smučarija« in čevelj. Čevelj je iz podplato, ki je sestavljen iz plasti, sled za smučkami je črta, črka A je Alpina. Nobene velike formalnosti, in to kljub času, ki je imel svoj aktualni formalni jezik – »opart«. Verjetno je tudi to bilo kje v ozadju, toda jaz sem se oprl na omenjeno vsebinsko vrednost in se je izšlo. Res pa je tudi, da se je potem zaradi različnih razlogov ustavilo, tako da se kontinuiteta znaka ni razvila naprej. Preprosto, v okolju to ni bilo sprejeto. Takrat sem potem povabil k sodelovanju mlajšega kolega z varšavske akademije, Beograjčana *Bato Kneževića*, s katerim sva poleg nekaterih drugih projektov za Alpino projektirala prospekte ter postavila izhodišča za celostno grafično podobo, ki pa na žalost zaradi nerazumevanja in nezrelih okoliščin ni bila nikoli realizirana. Dejansko je bil to zame čas »hendikepov« in takrat sem se potem iz Žirov umaknil v Ljubljano in se posvetil oblikovanju za gledališče.

V tem okolju mi je potem poleg številnih plakatov skupaj z režiserjem *Dušanom Jovanovičem* in *Zvonetom Šedlbauerjem* uspelo realizirati marionetno predstavo *Zlate ptice* za lutkovno gledališče, za katero sem dobil tudi nagrado Prešernovega sklada. Pa tudi drugi del zgodbe z *Zlato ptico* se je dobro izšel, in to kljub neenotnim mnenjem, da sem provzvodno oziroma pretirano »domačijsko« usmerjen. Pri založbi *Mladinska knjiga* so *Zlato ptico* izdali kot mapo grafik v takrat popolnoma novi tehniki – sitotisku.

Vsebinsko pa je bil znak mišljen kot igra pomenov med tradicijo in modernostjo?

Glede na zahtevo naročnika, naj znak izraža dvogovor med tradicionalno in moderno Alpino, je bil zamišljen dvopolno; prvi pol je z vinjetami v kvadratu predstavljal tradicijo, medtem ko je drugi pol s črtno rešitvijo v krogu vzpostavljala čas moderne Alpine. Sprva je bilo mišljeno, da bi bila vinjeta vtisnjena v usnje, vendar so bile izvedbe na žalost zelo slabe, tako da sta na koncu ostala zgolj moderni del znaka ter tipografsko rešeni napis Alpina. Na žalost se je pozneje tako z znakom kot napisom dogajalo marsikaj, v Ameriko so ga celo obrnili na glavo (menda zato, ker tako obr-

njen znak simbolizira črko V, kot »victory« ali po naše zmaga).

Razmere so se po mojem mnenju začele urejati šele s tvojo diplomom in tvojim odnosom do Alpine. Na simbolni ravni tako ta diploma predstavlja zaključek dela, zastavljenega pred tridesetimi leti. Poleg tega je bila ne glede na težave in nesporazume tudi petdesetletnica Alpine leta 1997 dogodek, ko je bila prvič vzpostavljena vizualna podoba na primerni ravni. Pravilnost te usmeritve se je pokazala pred kratkim, ko so Alpinini oblikovalci prejeli najvišje mednarodno priznanje za oblikovanje – zlato medaljo BIO. Prav vesel sem bil pred kratkim ob oglasu, objavljenem v časopisu *Delo*, v katerem je Alpina čestitala nagrajenima oblikovalcema *Juretu Miklavcu* in *Janu Jagodiču* za osvojenost odličje. Ob tem se je dokončno potrdilo, da stroka ni vzpostavljena samo v Ljubljani kot središču Slovenije, temveč tudi v Žireh.

Omenjeni znak je bil v domačem okolju razumljen sprva kot provokacija – skoraj ponarodela je že tista krilatica: »Kaj boš ti, baraba kosmata, za naše delavske žulje abstraktne znake uveljavljal!« Je bila provokacija namenoma sprožena ali pa je šlo zgolj za prevelik razkorak med razumevanjem oblikovanja na Žirovskem in preostalem svetu?

Krilatico je mogoče razumeti zgolj na ravni gostilniške debate. Se je pa to res zgodilo v času nastanka znaka, ko sem šel ob desetih zvečer po cigarete v gostilno *Pri Katerniku*, ki je bila prav takrat polna Alpininih delavcev, vračajočih se iz popoldanske izmene. In takrat me je eden od teh delavcev dobesedno tako tudi nagovoril. Vse lepo in prav, le čudno se mi je zdelo takrat in se mi še danes, od kje tak intelektualni potencial v tem vprašanju. Prepričan sem, da to vprašanje ni zraslo na njegovem zelniku, ampak se je moral za vsem tem skrivati kdo drug.

Znano je, da so danes priznana likovna dela v svojem času pogosto sprožala hude reakcije. Tudi vaša poznejša dela, med katere sodijo gledališki plakati, lutke in knjižne opreme, so se praviloma srečevala z burnimi odmevi. Bi lahko rekli, da preseganje ustalje-

Tomaz Kržišnik v svojem žirovskem ateljeju, jeseni 2002
Foto Franc Temelj

nih mej in s tem provokacija predstavljata rdečo nit vašega likovnega ustvarjanja?

Če govorim o teh časih iz današnje perspektive, ti moram povedati, da se zelo dobro počutim. Verjetno bi bilo prepotentno trditi, da je bila tedanja tekmovalnost in provokativnost hotena. Namreč, logika umetnosti je v ustvarjalnosti, ta pa nikoli ni urejena in udobna. Vsaka ustvarjalnost nenehno išče boljše rezultate in s tem prihaja v konflikt z obstoječim. Seveda zdaj to vem tudi za svoja dela in priznam, da sem na marsikatero stvar, ki sem jo delal v svojem zgodnejšem obdobju, šele sedaj ponosen. To, kar si me vprašal, je tako lahko zame zgolj kompliment.

Zrcalna podoba tega pa predstavlja v javnosti manj znana vloga pobudnika različnih dejavnosti na Žirovskem. Kot »spiritus movens« ste bili zraven pri mnogih kulturnih in umetniških projektih na Žirovskem, vključno z Žirovskim občasnikom. V zadnjem času vas pogosto najdemo pri oblikovanju prepoznavnih ograj in fasad za različne naročnike na Žirovskem. Bi lahko rekli, da Žiri postajajo Kržišnikovo mesto?

V odgovoru na to vprašanje se morava vrniti na čas mojega odhoda na študij. Takrat nas je bilo v Žireh razmeroma malo, ki smo po končani srednji šoli šli študirat – in resnici na ljubo, zelo redki so se vračali. Kot sem že omenil, sem se jaz vrnil takoj po koncu študija. Prav v tem času pa je nastajal tudi *Klub študentov Poljanske doline* in v njegove aktivnosti sem se vključeval kot starejši izobraženec. Moj atelje je takrat predstavljal tudi prostor, v katerem smo se shajali – od *Andreja Mlakarja*, takrat še študenta režije in avtorja za žirovski svet številnih neobičajnih proslav, do *Mihe Nagliča*, sedanjega urednika *Žirovskega občasnika*, ter številnih drugih. Zelo živo se spominjam prve številke *Občasnika*, narejene na ciklostil, ki je izšla ob tedanjem žirovskem krajevnem prazniku, 23. oktobra 1980. Za to številko sem oblikoval tudi naslovnico. Zelo pomembno se mi zdi, da smo v okviru *Občasnika* izdali prvo pesniško zbirko *Franca Kopača*, ki je po likovni podobi, katero sem oblikoval, nekako moj rezime druženja v tistem obdobju.

Če se zdaj navežem na moje sedanje ustvarjanje! Seveda kot likovnik z velikim zanimanjem opazujem dogajanje na Žirovskem, od starin, ki propadajo, do razvoja modernega kulturnega ambienta v kraju. In priznam, da ni ničesar prijetnejšega zame, kot če lahko sosedu, znancu ali prijatelju naredim kaj lepega. Drug, bolj strokoven in manj oseben razlog za to pa je, da kot likovno izobražen človek in ne zgolj »slikar v pristavi« likovnosti ne jemljem zgolj skozi slikarsko platno, temveč mnogo širše. Preprosto ne delam razlike in poskušam vse, kar je likovnega, kot segment kulture vključiti v prostor. Lahko bi rekel, da kot likovno angažiran ustvarjalec čutim obveznost do svojega kraja.

Vesel sem, da bodo dela, nastala ob različnih priložnostih v Žireh, vključena tudi v mojo naslednjo razstavo. Nameravam fotografirati in predstaviti ograje, fasade, vhodna vrata oziroma vse dobrohotne stvari, ki so nastajale v zadnjem obdobju z istim odnosom, kot nastajajo tudi moje risbe ali slike.

Če lahko zdaj rečemo, da sta prvi dve potezi vašega ustvarjanja provokativnost in pobudništvo, je tretja brez dvoma svetovljanstvo. Nekoč ste mi pripovedovali o vašem dedu in poti na Vipavsko oziroma zgodbo o vlakih na železniški postaji v Škofji Loki. Od kod torej svetovljanstvo in želja po potovanjih?

Omenila sva že čas, v katerem smo rasli, in če bi razpravljala o tem, bi bila to predloga zgodba. Mislim, da je o tem najlepše v svojih delih govorila *Spomenka Hribar*. Na kratko pa lahko rečem, da sem imel srečo, da sem rasel na mogočni, vendar nekoliko dekadentni kmetiji »Pri Tinetu« in da sem imel krasnega starega očeta, ki je bil presrečen, da je lahko s konjem in zapravljivčkom potoval po Poljanski dolini. Najlepše pa je bilo zanj iti na trgatev v Vipavsko dolino – in ravno na to me veže prelep otroški spomin, ki ga zmerom jemljem za izhodišče želje, ki me je gnala po svetu. Zgodilo se je na moji prvi poti na Vipavsko, v trenutku ko sva prišla na Col in uzrla dolino pod seboj. Moja otroška začudenost je bila brezmejna, ko sem videl skale na strehah hiš. Nič mi ni bilo jasno. Prvič je bila

to sončna dežela, vse je bilo drugače, drugo drevje in še te skale na strehah. Mislil sem, da sem prišel v začarano deželjo. Potem so mi seveda razložili, zakaj skale, ampak ta očaranost nad pametno drugačnostjo je sprožila v meni radoživo željo in začel sem sanjati, da me bo svet še kaj navadil.

S Škofjo Loko me pa povezuje spomin iz petega ali šestega razreda, ko sem nekoč v nekih pubertetniških stiskah ter v neki žalostni otopelosti hotel videti vlak in sem šel peš v Loko, kjer sem čakal na vlak in dobesečno jokal od sreče in želje, kako bom šel nekoč z vlakom nekam daleč.

Pomembno vlogo pri realizaciji vaše želje po spoznavanju sveta je v mladosti odigral tudi angažma pri žirovskih tabornikih?

Res je. V zadnjih letih osemletke smo ustanovili taborniško družino *Zeleni Žirk*. S pomočjo takratnega ravnatelja šole *Mira Žlajpaha* in žirovskega zdravnika doktorja *Karla Bernika* smo bili taborniki zelo uspešni. Zelo je pomembno, se mi zdi, da smo bili taborniki vseh starosti, od najmlajših do starejših osnovnošolcev, zmožni organizirati taborjenja od Bohinja do Baške na otoku Krku. Pozneje so se nam pridružili tudi odrasli Žirovci, od mater do delavcev iz Alpine, kar se je zlasti izkazalo za pomembno pri organizaciji bolj pogumnih podvigov. Zelo pomembno vlogo pri razvoju *Zelenega Žirka* sta imela načelnik čete *Anton Žakelj*, telefonist v Alpini, ter gospodar čete *Franc Jesenko*. Žirovski taborniki smo bili tako na Gorenjskem kot v Sloveniji sploh zelo prepoznavni. Zaradi tega sva s *Tonetom Žakljem* prišla tudi v delegacijo slovenskih tabornikov in se udeležila mednarodnega tabora v Ardenih v Belgiji. Prav to taborjenje je bilo moje prvo in nepozabno potovanje v širni svet.

Pozneje so taborniki sicer stagnirali, nekateri so odšli v šole, v Žireh pa so se začela ustanavljati tudi različna športna društva in druge dejavnosti. Sem pa zdaj zelo vesel, da taborniki v Žireh spet cvetijo, in to ne samo taborniki, temveč tudi skavti.

Verjetno je največji pečat na vas naredil študij na Poljskem, v Varšavi. Zakaj prav na varšavski akademiji?

Kot sem že omenil, sem iz Žirov prišel na šolo za umetno obrt v Ljubljani. Takrat smo podeželani iz vse Slovenije stanovali v Dijaškem domu Ivana Cankarja (DIC), ki je bil v tistih časih nekakšen center humanističnih srednjih šol: šole za oblikovanje, gimnazije, učiteljske. Vendar pa to ni bil internat v zaporniškem, negativnem smislu, ampak se je v njem vedno dogajalo – od gledališča, glasbe, plesov, različnih predavanj do najpomembnejšega – filmskega kluba. Film je bil takrat tisto, čemur danes rečemo – »in«. Filme smo gledali zelo resno – in s filmom je prišel prek Francije tudi »poljski plakat«, ki ga do tedaj nismo poznali. Fascinacija nad Poljaki je bila velika, tako da smo do konca srednje šole poznali že večino, takrat že svetovno priznanih poljskih avtorjev: *Henryka Tomaszewskega*, *Jana Lenico*, *Jozefa Mroszczaka* in druge. Preko plakata sem se začel zanimati tudi za literaturo in na poljsko kulturo sem kmalu začel gledati z drugimi očmi. Kljub temu pa takrat še nisem razmišljal o morebitnem študiju na Poljskem. Po srednji šoli sem zatem študiral na pedagoški fakulteti. Ob tem moram omeniti, da sem imel veliko srečo, da sem v življenju vedno naletel na dobre profesorje – na srednji šoli je bil moj profesor znani Plečnikov učenec *Janko Omahen*, na pedagoški pa je bil to priznani slikar in pedagog *Zoran Didek*. Med tem študijem pa je izšel prvi razpis za štipendijo Prešernovega sklada in ob *Matjažu Vipotniku*, *Jožetu Spacalu* ter *Oskarju Kogoju* sem bil eden od štirih srečnežev, ki so dobili štipendijo za redni študij na tujih univerzah. Med omenjenimi sem potem samo jaz odšel na Poljsko.

Širši javnosti verjetno ni znano, da so vam v Nemčiji podelili častni naziv »Mestni slikar mesta Leverkusen«?

Po gledaliških plakatih, scenografijah in lutkah se zelo živo spominjam prve razstave moje risbe v ljubljanski *Mali galeriji* v začetku osemdesetih let. Povedati moram, da moja risba ni slovenska, akademska. Je drugačna in koncipirana drugače ter je zlasti nadgradnja študijski, je osebna in v drugi intelektualni sferi. Moram reči, da sem to risbo gojil bolj na skrivaj, ker si nisem želel

konfrontacij s prevladujočimi umetniškimi tokovi. Prvič sem jo tako predstavil šele na razstavi v Mali galeriji in takrat se je ta risba tudi vzpostavila kot prepoznavna kvaliteta. Poleg tega je bila predstavljena med drugim tudi v *Pilonovi galeriji* v Ajdovščini, kar sem si štel v veliko čast, ker neizmerno cenim *Vena Pilona*. Skratka postala je javna zadeva.

Nekako v tem času je *Društvo slovenskih likovnih umetnikov*, katerega član sem, izbralo dva avtorja za sodelovanje na likovni razstavi v z Ljubljano pobratenem mestu *Leverkusnu*. Društvo je izbralo mene kot risarja in *Borisa Zaplatila* kot slikarja. Na razstavo v *Leverkusnu* sem bil povabljen, vendar ker v Nemčiji nisem imel nobenih znancev, sem šel tja bolj kot ne iz radovednosti. Predvsem iz radovednosti, kakšna bo reakcija nemških obiskovalcev ob pogledu na moje risbe. Bil sem zelo presenečen. Okrog mojih risb se je zbralo veliko glav, po pet hkrati, in so gledali, premišljali in premlevali. Na nek način je bilo prav smešno, vendarle pa sem čutil, da je bil odnos zelo pozitiven. Po razstavi sem se s kustosinjo vrnil v Ljubljano in počasi kar pozabil na to razstavo, dela so prišla nazaj in zgodilo se ni nič pretresljivega.

Nakar sem po dveh letih dobil pismo. Pisali so mi, da je oddelek za kulturo podjetja *Bayer AG* ob 125. letnici podjetja sklenil, da ustanovijo institucijo »mestnega slikarja« in me vabijo v mesto kot prvega »Stadtmalerja«. (Za ilustracijo tega podjetja naj navedem, da je Bayer za *Leverskusen* nekaj podobnega kot *Alpina* za *Žiri*, le v neprimerno večjem obsegu.) No, pri Bayerju so se odločili, da bodo v goste vabili različne umetnike iz pobratenih mest, ki bodo nekaj časa živeli v *Leverkusnu* in ustvarjali. In jaz sem bil prvi. Pojma nisem imel, kako to gre, potem sem pa v mesecih, ki sem jih preživel gor...

Koliko časa ste bili v Leverkusnu?

Štiri ali pet mesecev. Moram pa reči, da ni bilo nobene zahteve, kaj naj delam. Seveda sem se odločil, da bom predvsem risal. Moja risba ima ta globoki odnos – rišeš prosto, v bistvu pa zajameš svoje razpoloženje; pri tem nastajajo nekakšne tka-

nine, zapisi, eseji o prostoru, v katerem živiš.

Zanimivo pa je to, kaj sploh je bil ta »Stadtmaler«. V okviru tega sem dobil nov prekrasni atelje, opremljen s kopalnico in hladilnikom, novo enosobno stanovanje ter za takratne čase lepo žepnino, tako da enostavno nisem vedel, za kaj bi ta denar porabil... In končalo se je tako, da sem imel veliko razstavo, na kateri je firma Bayer kupila za svojo zbirko skoraj več kot pol razstave.

*Kljub laskavosti naziva »mestni slikar« sta nedvomno pomembni tudi priznanji, ki ste jih prejeli za svoje delo – nagrada Prešernovega sklada za lutkovno predstavo *Zlata ptica* iz leta 1975 ter Plečnikova nagrada za notranjo opremo gradu Tabor v Laškem leta 1989. Vendarle, katere oblikovalske projekte v Sloveniji bi izpostavili kot tiste, v katerih se v največji meri zrcali ustvarjalni duh Tomaža Kržišnika?*

Na prvo mesto bi postavil celo zgodbo okrog *Zlate ptice*, ki je moje prvo dete; z malce priokusa grenkobe znak *Alpine*, pri čemer moram dodati svoje veselje, da se zdaj to uspešno razvija naprej; poudaril bi tudi risbo; zatem *Prešernove Sonete nesreče*, ki predstavljajo zaključek mojega delovanja v knjižnem oblikovanju. Ne smem pozabiti tudi *Srčevca* in tudi ne knjige objekta *Obraz Ivana Minattija*. Morda je med najbolj zanimivimi prav ta *Obraz*, ki so bili realizirani v žirovski *Etiketi* in imajo svoje mesto v razvoju slovenskega oblikovanja. Kljub temu pa mislim, da še malo čakajo na resnejšo obravnavo. V obdobju zadnjih deset let moram opozoriti na moje profesorsko delo, ne zaradi mene samega, temveč zaradi študentov, ki so izredno uspešni in kreativni. Glede *Žirov* pa moram reči, da sem najbolj srečen, da živim v *Žireh* ter da skupaj z ženo *Majo* in sinom *Tadejem* ustvarjamo svoj »projekt bivanja«.

Zdaj se torej vračate v *Žiri* z dvema projektoma. Oba sta, vsak na svoj način, intimna. Prvi je obnova in ureditev vaše hiše in vrta, kjer v pravi postmodernistični maniri nastaja dvogovor med naravnim rastjem in hotenim ter zavestnim posegom v naravni prostor.

Tomaž Kržišnik v svojem žirovskem ateljeju, jeseni 2002
Foto Franc Temelj

Po dvajsetih letih zidav in dozidav, urejanja stavbe v smernicah obstoječe stavbe, ki je vpisana v knjigo *Slovenske kmečke arhitekture*, sem letos izredno vesel, da je hiša dokončno obnovljena. Zlasti zato, ker se je to zgodilo hkrati z začetkom obnove stare šole ter zvonikov na žirovski cerkvi. Zares sem vesel, da je to prva hiša v starem jedru Žirov, ki je obnovljena vzorno glede na stanje, v kakršnem je bila. Ob tem moram ponovno poudariti, da ta hiša ne bi bila nikoli tako vzorno obnovljena, če Žirovci po požaru pred dvajsetimi leti ne bi izkazali take solidarnosti in mi z izdatno pomočjo pomagali premagati prve ovire pri obnovi hiše. Zelo hvaležen sem predvsem pokojnemu prijatelju *Marjanu Bogataju*, ki je za obnovo skrbel ves čas do svoje prezgodnje smrti.

Če se vrnem nazaj – sočasno s hišo poteka tudi projekt ureditve vrta. Ob tem moram omeniti srečno naključje, da imam taščo, ki je ena najboljših strokovnjakov za urejanje vrtov na Slovenskem, gospa *Juta Krulc*, arhitektinja za hortikulturo. Imenitna gospa in moja taščica, kot ji rečem, ker je kot sinička zmerom na vrtu. Pod njenimi prsti nastaja arboretum, ki postaja dodatna vrednost starim Žirem. Seveda to ni parkovni vrt, ampak v pravem smislu arboretum. Njegov namen tudi ni komercialen, saj je poglobitno vključiti naravo v hišo oziroma v zadnjo stran stare hiše. Torej z drugo vsebino, ki ne devastira prvotne – namesto svinjakov in raznih lop, običajno predvidenih za zadnjo stran kmečke hiše – vrt in atelje.

Ni pa to vrt v smislu angleških ali francoskih vrtov?

Ne, to ni parkovni arboretum, to je naravni vrt. V vrtu je veliko naravnih vrst. Kdo, ki je brez odnosa do tega, bo v veliko teh rastlinah videl »ščavje«. Vendarle pa to rastlinje predstavlja veliko dragocenost. Na vrtu bo tudi kozolec iz leta 1800, ki predstavlja del programa za revitalizacijo starih Žirov. Globoko namreč verjamem, da so stare Žiri eden najlepših zaselkov, še rešljivih, v Poljanski dolini. Na srečo se je to začelo strokovno, kar priča tudi strokovna obnova stare šole, in ne domačijsko oziroma ljubiteljsko.

Imate pa z vrtom tudi druge načrte?

Seveda, treba bo zaščititi kozolec, in tudi vrt oziroma cel kompleks. Konec koncev je pri projektu obnove hiše in vrta sodelovala vrsta arhitektov. Upam, da mi bo uspelo drugo leto – po izkušnjah z likovnimi delavnicami na *Sinjem vrhu*, *Portorožu* – ob moji šestdesetletnici in taščini devetdesetletnici pripraviti tudi mednarodno delavnico na temo unikata, keramike in stekla.

Drugi pomemben projekt, po inovativnosti primerljiv z Alpininim znakom, je izdelava vitražev v prenovljeni žirovski cerkvi. Za kakšen projekt pravzaprav gre?

Pred dobrim letom sem spoznal gospoda župnika. Obrnil se je name kot na umetnika in Žirovca ter sva se začela pogovarjati o njegovi želji, da bi v cerkvi naredil vitraž. Želel je spremeniti prostor, kjer se je prodajala cerkvena literatura, v sakralni prostor. Moram reči, da to delo ni moje prvo sakralno delo. Že pred leti sem oblikoval za božji grob v *trnovski cerkvi* v Ljubljani ter z arhitekti kapelo *sv. Barbare nad Laškim*. Sploh pa je oblikovanje za sakralne namene v vsej Evropi precej običajna praksa. Tudi sam sem bil pogosto presenečen nad odprtostjo religioznega prostora v Evropi. Nekoč sem na nekem potovanju v neki katoliški cerkvi presenečen zagledal vitraže slavnega umetnika židovskega rodu *Marca Chagalla*. Kaj nam to pove? Da je umetnost nad banalnimi delitvami ljudi iz časov moje in Spomenkine mladosti. Po drugi strani pa je po Alpininem znaku to tudi moje prvo javno delo v Žireh, če odmislimo tiste prej omenjene prijaznosti fasad in ograj. Moram priznati, da sem po eni strani tega zelo vesel, po drugi pa zelo vznemirjen, saj prav v teh dneh končujemo s tem projektom, ki bo decembra, ko bo izšel Občasnik, tudi že na ogled javnosti. Ob tem poudarjam, da čutim vso osebno in umetniško odgovornost do realizacije tega projekta. Sem ne-strankarski človek, oba veva, da se pišem Kržišnik, sem Žirovec, predvsem pa si ne želim nobenih delitev na naše in ne-naše oziroma obratno. To, kar delam, je nad nivojem takšnega ali drugačnega barvanja rdečega ali črnega klerikalizma.

Kakšen motiv pa je upodobljen na vitražih?

Motiv za prostor spovednice je iz ene od najlepših svetopisemskih prilik, to je zgodba o izgubljenem sinu. To je zgodba, katere se držim, kot se držim poezije *Svetlane Makarovič* ali pa *Prešernovih sonetov*. Formalno pa je to moj jezik, ki je popolnoma svoboden in me ne obvezuje v nikakršnih formalnih konservativnih sferah.

Nekoč ste dejali, da vam je vaš prijatelj, znani trnovski župnik, gospod Janez Pogačnik dejal, da je delo umetnikov in duhovnikov precej primerljivo. Bi lahko rekli, da je prav rojstvo in življenje v senci zvonikov žirovske cerkve na neki način usmerilo vašo ustvarjalno pot?

V Žireh živim kot slovenski umetnik. Trnovski prijatelj *Janez Pogačnik* pa mi je vzpostavil dialog s preprosto zadevo. On kot duhovnik s poklicem, ki je duhovno delo, in umetnost, kateri sem zapisan jaz, imata isto funkcijo, oba posegata v območje duhovnosti. Da se povrnem nazaj – *Zlata ptica* izpred treh desetletij ima v sebi vse to, kar mora imeti na stara leta zgodba o izgubljenem sinu oziroma drugače, to ni zgodba o političnem spreminjanju, ampak je zgodba o dobroti, kreativnosti in letenju. In ta zgodba, ki jo delam zdaj pri teh letih, je pravzaprav ista zgodba, ki se je začela z ljudsko pravljico o *Zlati ptici*.

Bi lahko zaključila, da je s tem kreativnost priletela nazaj v Žiri.

Tako je, ja.

Tomaž Kržišnik je bil med ustanovitelji in prvi likovni urednik Žirovskega občasnika. Ta intervju, ki je nastal oktobra 2002, objavljamo pred bližnjim jubilejem našega umetnika: 9. februarja 2003 bo dopolnil 60 let.

Želimo mu vse najboljše!

Uredniki in prijatelji

PODJETNI ŽIROVCI IN ŽIROVKE

Miha Naglič

METKA NOVAK LENGARJEVA IZ ŽIROV

Če danes v Žireh in med Žirovci omeniš domače ime Pri Lengarju (*Pr' Lengari*), večina pomisli na gostilno. V tej mogočni stari hiši na Starožirovski cesti 11 je namreč že nekaj let lokal z imenom Stara krčma Lenger, gostilna z dobro kuhinjo italijanskega navdiha, ena redkih, v kateri ti ponudijo še kaj drugega in boljšega, kot so krajevno običajni zrezki in pice. Le starejši Žirovci se še spominjajo, da je bila prav v teh prostorih nekoč trgovina z mešanim blagom in da je imel zraven hiše svoj fotografski atelje mojster Štefan Mlakar. Ta je bil glavni žirovski fotograf v prvi polovici 20. stoletja, v Žirovskem občasniku ga je pred leti v krajšem zapisu in v zajetni slikovni prilogi predstavil kolega Franc Temelj.

Da bi razumeli posebnost te hiše, moramo vsaj na kratko pogledati v njeno zgodovino. Da so jo zgradili prav tu, ni naključje. Na drugi strani ceste je namreč nekoč stala stara žirovska farna cerkev, pred njo staro in mogočno župnišče, mežnija in prva žirovska šola. Imeti trgovino zraven cerkve je bila včasih najboljša možna lokacija. V tej številki ŽO lahko v prispevku Rada Jana preberemo, kako se je neki Tomaž Frölich, »kramar in kupčevalec« z Dobračeve, leta 1858 poročil z Marijo Dolenc in se preselil v Žiri. Začetnika trgovine sta bila že ta dva. Njuna hči Marija se je 1880 poročila z možem, ki mu je bilo ime Franz Lenger – in po njem je dobila ime tudi trgovina. Lengerjevi so leta 1929 domačijo in trgovino prodali Janku Erznožniku z Dobračeve. Ta pa je bil poročen z Vilmo, hčerjo Štefana Mlakarja. Janko je pri hiši nadaljeval s trgovino, Štefan si je zraven uredil že omenjeni atelje.

Janko in Vilma sta imela štiri otroke, tri hčere in sina. Prva se jima je rodila Marija (1932), druga Helena (1934), tretji Štefan (1938) in četrta Metka, 28. septembra 1949. Prav zaradi nje smo napisali ta zgodovinski uvod, to pisanje samo naj bi bilo njen portret. Predstavljamo jo kot eno bolj uspešnih med podjetnimi Žirovci. Zdaj se piše Metka Novak, z možem Silvom imata v Ljubljani podjetje, ki v Sloveniji prodaja in instalira svetila priznanih svetovnih proizvajalcev OSRAM, HOFFMEISTER, REGIOLUX, NORKA, BUSCH-JAEGER. Elektroinstalacije izvedejo v celoti, od svetovanja in projektiranja do dobave, montaže in vzdrževanja. Silvo vodi podjetje po strokovni plati, Metka, ki je bolj poslovna, je direktorica. Tudi zaradi njene poslovnosti smo naredili gornji uvod. Jabolko res ne pade daleč od drevesa: Metka je doma iz stare žirovske trgovske hiše, trgovec je bil njen oče, trgovec (s pohištvom) sta njen brat Štefan in po njem sin Jure, njen bratranec Toni Erznožnik, ki ima na matični domačiji pri Krošlju na Dobračevi mizarsko podjetje Lesko d.o.o., pa je eden najbolj uspešnih podjetnikov v Žireh v zadnjih desetih letih.

Metka Erznožnik okrog leta 1955
Foto Helena Erznožnik

Toda: preden je Metka postala podjetnica, je bila še vse kaj drugega; njeni začetki so nadvse zanimivi, a ne prav podjetniški. V otroških igrah na ateljeju starega ata Štefana je nastopala kot učiteljica. In res je po končani osnovni šoli v Žireh odšla na Pedagoško gimnazijo v Ljubljano. Vendar se je njena pedagoška kariera končala že tik pred maturo. Namesto mature je šla za tri leta po svetu, v London, kjer je pri različnih družinah služila kot deklica *au pair*, delala je družbo njihovim otrokom. Ko je prispela na železniško postajo Victoria, se sploh ni znašla, iz zadrege ji je že vnaprej pomagal ata Janko, ko ji je pred odhodom kljub temu, da se z njeno mladostno odločitvijo ni strinjal, in kakor da bi vedel, kako bo, dal denar za taksi. Služila je najprej v neki strogi židovski družini, kjer so zelo malo jedli. Ona pa je bila kar naprej lačna kot volk. V njihovi odsotnosti si je nekega dne pripravila zajetno porcijo *ham and eggs*, jedi, ki je pri Judih prepovedana. Gospodarji so se vrnili prej, kot je mislila, in jo zalotili ravno pri njenem grešnem početju. To jih je tako zgrozilo, da so zavrgli onečaščeno posodo in prebelili po svinjski šunki zaudarjajoče

Otroška slika, posneta pri Lengarju v Starih Žireh. Z leve: Marjan Kepic, Ciril Erznožnik, Berčičeva Mojca, Minka Erznožnik, Metka Erznožnik
Foto Helena Erznožnik

stanovanje. V šolo v Londonu ni hodila, naredila pa je vozniški izpit – da je lahko vozila otroke v šolo.

Maturirala je po vrnitvi in pozneje ob delu doštudirala računalniško smer na Visoki šoli za organizacijo dela v Kranju. Službe njenega življenja so tri in vsaka si je vzela po eno desetletje. Takoj po vrnitvi se je – znala je angleško – zaposlila v menjalnici v ljubljanski Nami (1971–80), kjer je pozneje napredovala v knjigovodstvo. Drugo službo je s pomočjo sestre Marije, ki je bila tam glavni računovodja, dobila na ljubljanski psihiatriji, v Centru za mentalno zdravje (1980–90). Tu je ustvarjalno uporabila svoje in tedaj še redko znanje računalništva. Vodila je osrednji register psihiatričnih bolnikov iz vse Slovenije, izdelala šifrant psihiatričnih bolezni, ga vnesla v računalnik in pri tem sodelovala z vrhunskimi strokovnjaki, kakršen je bil, denimo, pokojni dr. Lev Milčinski. Še ta, ki je bil prvak te stroke, se ni mogel načuditi novostim, ki jih v času njegovega šolanja še niso poznali.

Podjetnica je Metka postala šele 30. aprila 1990, ko je »šla na svoje«. Mož Silvo, ki je imel že pred tem obrt pod imenom ES (= Elektroservis), jo je prepričal, da bi imela skupaj svojo firmo. Osnovni kapital firme so bile njegove 35-letne izkušnje in reference, ki si jih je pridobil pri nekaterih izjemno zahtevnih projektih. Denimo: pri polaganju kablov v zaščitnem koridorju Jedrske elektrarne Krško ali z elektroinstalacijami pri zaščiti trafo postaje in agregatskega dela na Letališču Brnik. »Na novo« in po svoje sta začela s »štacuncu« v prostoru, ki sta ga najela pri sosedu in je meril komaj 35 kvadratnih metrov. To je bila trgovina z električnimi svetili, za Metko čisto novo delovno področje, tako tehnično kot zaradi neznanja nemščine. Šla sta namreč v München, kjer je sedež Osrama. Tu ju je sprejel gospod Heinz Sauer. Prisluhnil je njuni ponudbi in jima očitno že v prvem srečanju verjel in zaupal, čeprav sta na vprašanje, koliko znaša ustanovni kapital njunega »GmbH«, odgovorila po pravici: 200 DEM. Zastopstva jima Osam ni dal, ker ga je za tedanje Jugoslavijo imel že Marković iz Zagreba. Postala sta »pooblaščenca prodajalca« za Slovenijo.

Namen tega pisanja ni, da bi delali reklamo za podjetje *ES, trgovina na debelo in drobno, elektroinstalacije, svetovanje, d.o.o.*; gre nam za to, da bi predstavili osebnost direktorice, ki je naša rojakinja. Poslovno žensko, ki je bila v svojih prizadevanjih tako uspešna, da se je uvrstila tudi med t.i. gazele, najhitreje rastoča mala podjetja v Sloveniji. Podjetje ima devet stalno zaposlenih, letni promet znaša okrog 320 milijonov SIT. Prodajni program obsega zlasti žarnice vseh vrst, svetila, po žirovsko »lampe«. Posebni adut njihovega bogatega izbora je v pestri izbiri barv. Pri njih dobite žarnico, ki ni le bela, lahko je tudi »bela bela in še bolj bela«. Svetila po želji naročnikov tudi instalirajo in vzdržujejo. Na

Metka okrog leta 1965
Foto Helena Erznožnik

Lengarjeva mama z vnukinjama
Majo in Uršo, okrog 1987 v Žireh

Metka in Silvo Novak v prodajnem
salonu firme ES v Ljubljani
Foto Franc Temelj

dolgi referenčni listi glavnih projektov, ki so jih izvedli v zadnji treh letih, so, denimo, osvetlitve stavbe Državnega zbora Republike Slovenije, Plečnikovih Žal, veleblagovnice Emona-Maximarket v Ljubljani, bencinskih servisov družbe Petrol ... Če si kdo od rojakov želi, da bi videl našo direktorico pri delu, naj jo obišče na sedežu podjetja v Ljubljani, Ob Zeleni jami 9, kjer si za stranke vzame čas, ki ga sicer nikoli nima. Tu so njihovi poslovni prostori v velikosti 680 kvadratnih metrov: imenitni razstavno-prodajni salon, elektroservis in skladišče. Pri njih je zagotovljeno tudi tisto, kar pri večini ljubljanskih firm ni – parkirni prostori. Sicer pa si je ponudbo Metkine firme mogoče ogledati tudi na internetu: www.es-svetila.com.

Mene je na obisk povabila Metka sama. Pa ne poslovno, temveč v svojo hišo, ki sta jo z možem postavila na Brezovici pri Ljubljani. Hiša stoji nad staro cesto Ljubljana–Vrhnika, v bregu na zahodni strani, nedaleč od brezoviške farne cerkve. Nad hišo je gozd, s terase pred njo se odpira prekrasen pogled čez staro in novo cesto in čez Barje proti vzhodu na mogočni Krim. Ob pogledu na ta lepi kraj se spomnim, da se je tu nekje 25. avgusta 1827 rodil tisti žlahtni, a prezgodaj umrli duhovnik Jernej Lenček, ki je kot žirovski kaplan leta 1858 v koledarju Slovenski romar objavil spis Žirovski svet, prvo predstavitev le-tega slovenski skupnosti. Pa da na oni strani Barja, v Tomišlju pod Krimom živi Spomenka Hribar, žirovska rojakinja, ki slovensko javnost že dve desetletji opozarja na njeno fundamentalno nespravljalnost.

Metka me je pozdravila na vhodnih vratih. Ko je svoj ovohavajoči in z repom mahajoči pozdrav opravila še Liza, prijazna bernska ovčarka, sva lahko začela pogovor. Med njim so ves čas zvonili telefoni, posel je pač posel in zahteva svoje. Vendar si je tudi gostiteljica vzela za celo dopoldne svojega najbolj poslovnega časa in klepetala sva, dokler se nisva skoraj vse zmenila. Tudi albumi s slikami so prišli na vrsto. Iz njih sem izvedel, da ima Metka dve hčeri. Maja, ki je pri njej v službi, je iz prvega zakona s pevcem Dušanom Kobalom, s katerim se je »prenagljeno« poročila takoj po vrnitvi iz Londona. Vendar tega zakona Metka ne obžaluje; prinesel ji je hčerko (in vnukinjo) in nekaj življenjske modrosti, ki se je pač moraš nekje naučiti, ne nazadnje tako, da kdaj zgrešiš. Maja študira solo petje, posluh ima gotovo tudi po Krošljevih. Tudi Silvo ima že od prej sina Roka, ki je delal v firmi, zdaj se išče po svoje. Njuna hči je Urša, ki jih ima šele 18 in končuje škofijsko klasično gimnazijo v Šentvidu.

Pred slovesom mi je Metka razkazala hišo, polno najrazličnejših svetil. Kovačeva kobila tu ni bosa. Če svetila kažejo na dejavnost hišnih gospodarjev, potem na poreklo gospodarice kaže vsaj še nekaj: številna likovna dela umetnika Tomaža Kržišnika, njenega starožirovskega rojaka. Seveda sta tu tudi oba Peternelja, Jože in Konrad. Odšel sem dobre volje, da sem spoznal še eno od zanimivih in ustvarjalnih osebnosti iz žirovskega plemena. Iz mladih let se je ne spominjam, čeprav je bila v žirovski šoli le tri leta pred menoj in je bila menda lepa »kot hudič« (izraz njenega sošolca). Pred leti sva se srečala na predstavitvi mojega Žirovskega vodnika v ljubljanski knjigarni Konzorcij, med obiskom na njenem domu sem jo spoznal kot prijazno gostiteljico in poslovno žensko, ki očitno obvlada svoj posel. Ob sklepu tega pisanja ji kljub temu, da jih že pozna, zaželimo še novih uspehov, predvsem pa zdravja. Da bi v svojem občutku pripadnosti ne ostala Žirovka, se pa ni bati, saj je tudi ne skriva.

ŽIROVSKE ŽIVLJENJSKE ZGODBE

Tadeja Primožič

TRČKOVA ANČKA

OTROŠTVO IN MLADOST

Ančka Podobnik, rojena Kavčič, se je rodila 12. julija 1923 na Dobračevi »Pr' Trčk«, v hiši, ki ima danes naslov Dobračevska ulica 4.

Oče Janez Kavčič, »Trčkov Janez z Dobračeve«, je ženo Marijo Strlič, ki je bila rojena »Pr' Andrejc« na Selu, spoznal v čevljarški delavnici »Pr' Gans«, kjer je bila poročena Marijina teta. Janez in Marija sta se poročila leta 1904.

V zakonu se jima je rodilo 12 otrok. *Dva sta umrla še mejhna, sestra Veronika pa, ka je bla stara 12 let. Najstarejša je bla pa Marija, ka se je rodila 1901.* Sledili so Tone leta 1905, Johana leta 1906, Maksl leta 1908, Rozala leta 1910, Franc leta 1913, Francka leta 1915, Stanislava leta 1918, Viktor leta 1921 in kot zadnja Ančka. Med Tonetovim in Ančkinim rojstvom je preteklo 18 let.

Ančka pravi, da so se bratje in sestre med seboj vedno dobro razumeli in da se niso kregali. *Ni bl nobenga sovraštva, smo se dobr razumel, pa tud sej so še mladi šl služit, eni pa učit. Taparu je bla ta hiša lesena, s slamo krita. Pol so jo pa spodzidal in na nov pokril. Tu je bl že vsej pred 150 leti. Še predn je mama pršla k hiš.*

Bivalne prostore družine so sestavljali »hiša«, dva »cimra«, kuhinja in veža. *Ležal sma pa na podstreh. Sam mama je mela madrac, mi sma pa na plevncah ležal. Spounem se, kak je sneg notr nasil pad ceglam.*

Družina se je večinoma preživljala s kmetovanjem na osem hektarjev veliki kmetiji. *Mal sma mel gmajne, mal pa niv. Sma posadl tud 30 gajb krampirja, pa sma prdelal, če je bla dobra letna tud 2000 kil. Sma mel ena rdeča kabila, ka sa ja vajaki po vojsk pustl, pa sma z no vse preoral. Sma sadil krampir, turšca, mak, pšenica, ječmen, rž, prosu. Za hišo sma mel pa niva za zele, repo, karejne, peso.*

Oče je za dodaten zaslužek občasno pomagal še pri drugih delih. *Je prašiče klal, pa je mešetaru z Bahačevem Andrejcem. Mama je skrbela pa za daržina.*

Na razstavi Društva upokojencev
leta 1993

Ančka se svojega otroštva zelo dobro spominja. *Kokr si bil tok, da si mogu kej narest, si šou na nivo, sma kamejne pobiral, pa plel. Zjutraj med 7. in 8. ura sma šl na niva, apoune sma pršl južnat, mama je šla že prej kuhat južna, pal sma šl nazaj na niva, pa da angl čašejna. Dekleta sma u glavnem žela s srpom na niv al pa u gmajn praprot, tud cel tedn. Se nis brž navadu žet, sm se tud usekala. Eni so mogl jet pa od hiše, služt. Slava je šla taparu h Dekl pestvat, pal pa u Loko. Pozim sma pa le u pouštru bl, pa turšco robkal pa fažu lašil.*

Ančko je mama zgodaj naučila klekljati, v klekljarsko šolo ni nikoli hodila. *Pet let sem bla stara, ka sm špice prodala. Ažur sem kleklala, pa ušesa mi je Rozalka prerisala. Pal jih je pa una obkleklala z roglički. Takat smo delal kranclovke, pa pagačke. Z Rozalko sm šla večkat kleklat h Lipet u Novo vas. Je bla tam poročena teta Johana. Pa mi je bl douhčas, pa sem jokala, pa so mi šl h Krek kupt bombone. Tam je bla trgovina pa pekarija. Pa h Katr Marlekičn sma tud hadil kleklat.*

Z denarjem, ki ga je priklekljala, je največkrat kupila oblačila. *Tistu mi je pa mama pastila. Kakšne štunfe, pa birtah sm kapila. Kar si mogu, da si sam zaslužu, pa je bl le mal.*

V otroštvu za igro ni bilo veliko časa, tudi igrač, kot jih poznamo danes, ni bilo. *Igral sma se, kadar je bil čas, kadar smo ušl. Najraj sma na jabk splezal, špička naredl iz lubja, pa v list od jabka luknce delal in rekl, da štikamo. Sma ena luknca zravn druge delal. Pa lovil sma se, pa balinčkal. U Trčkoun kazauc smo luknca naredl, kuglce sma pa z ilovce naredl. Pal smo pa frcal, se prav u jamca kuglca spravlal, pal je bla pa tista tvoja. Vse skoz sma se z Balantačeun pa Malovrhoun taku igral, kadar je bil dež. Zravn je bla pa še šola.*

V osnovno šolo je začela hoditi s sedmimi leti. *U paru razred sm hodila še h Mrovc, takat sma bl fantje pa punce še skap. Od družga do osmga razreda sm pa hadila u šola zravn Pečelina, ka je pogorela. U 2. razred so nas pa že delil.*

V šolo je Ančka rada hodila, čeprav pravi, da je bila povprečna. Njen najljubši predmet je bila matematika, najmanj pa ji je bila pri srcu srbščina, za katero pravi, da je še danes ne zna. Od učiteljic se najbolj spominja Ane Eržen, poročene Gabrovec, ki jo je učila od prvega do petega razreda, in za katero pravi, da je bila dobra učiteljica.

Pouk je potekal od 8. pa do 12. ali 13. ure. *Se spounem, da je bla južna narvečkat postana. Kukkrat sm nazaj metala. Mama je skuhalo za ab poune, ka sta Maksl, ka je šival, pa Rozala, ka je štepala, pršla južnat od Balantača. Pal je pa mama dala u peč, da je bl grku. Douh nismo mel šporgerta.*

Po osnovni šoli Ančka zaradi pomanjkanja denarja ni nadaljevala šolanja. *Za mojškro bi se šla rada učit, pa ni bl dnara. Še Johan so tok doug plačval mašino za šivat, še eno gmajno so mogl prodal. Dnara ni bl pr naš hiš nakol!*

Hrano so večinoma pridelali doma. Pogosto je bilo kosilo sestavljeno iz kislega zelja, zabeljenega z ocvirki, in krompirja, zelja in žgancev iz krušne moke ali krompirjevih žgancev. *Če pa ni biu zele, je biu pa krampir na žup pa žganci. Tu je biu na koške narezan krampir, pa skuhan in zabelen z acvirki. Večkat je bla krompirjeva medla. Moko je mama mal popekla na mast, pa zalila z mrzla vada, pol je pa zabelila. Pa s kalce vse skap zmačkala. Al*

Ančka (v drugi vrsti tretja z leve) pri prvem obhajilu in birmi leta 1930

pa repa u šnitah, pa krampir pa glavina. Polet sma pa mal drabnaka u krampir dal al pa acvirke. Zraun sa bl pa žganci. Nisma nč kapil, jedl sma, kar je bl dama, kar sma prdelal, ni bl dnara za kupt. Mama je sam kašne pol litra ola al pa pol kile cukra kapila. Revšna je bla takat, revšna. Lačn pa le nisma bl, delat sma pa mogl. Poleti so večkrat jedli tudi solato, zabeljeno z ocvirki, solato s krompirjem, »drobnakove štrukle na žup« ali mlečno proseno kašo, ki so jo imenovali »mlekova kaša«. Proso, ki so ga pridelali doma, so nosili v mlin k Modrijanovcu na Selo, kasneje k Jakoponcu na Trebijo.

Meso so največkrat jedli le ob nedeljah. Pozimi je bilo to suho meso ali »glavina v ješprenju ali šari«, ob kolinah pa tudi sveže meso, »harbtički«. *Včas sma vse posušl, svež mesu je biu sam en tedn pa kalinah. Pogost so bl ob nedelah še svalki u suh žup, al pa suha župa z ješprenom al pa kaša. Jejčke sma skoz mel, ka sma mel kure.*

Tu in tam je mama za nedeljska kosila pri mesarju kupila tudi pol kilograma govejega mesa, iz katerega so skuhalijuho. Zraven kuhanega mesa je bila najbolj pogosto krompirjeva solata. *Sma mama včas žugal, da b nardila tenstan krampir, pa je rekla, da ne more oboje zabelt.*

Dopoldanske malice niso poznali, za popoldansko pa so na njivo odnesli kuhane domače jabolčne ali hruškove krlje, sladkane s »caharinom«. *Za cukr pa ni bl dnara. Sma kr s prstene sklede al pa večje plehnate skap jedl. Al sma pa krah, pa jabolčn mošt malcal.*

Za večerjo so radi jedli krompirjeve žgance in kisl mleko, čez pol prerezan kuhan krompir s kislim mlekom ali »turšno župo« s sladkim ali kislim mlekom. Za zajtrk pa »turšne žgance« in mleko ali ječmenovo kavo, ki so ji rekli »žura«. *Damač ječmen sma dama spekl, pa mal cekurije je mama kapila.*

Kruh so pekli iz domače pšenične, ržene, ječmenove, koruzne ali pa kupljene enotne moke. *Polet sma krah zamesl dama, pečt sma ga pa h Krek nesl. Je bla kar staza od Trčka do Svetleta, Brtela pa do Kreka. Polet mama ni pekla, se je krah brž frderbau. Pozim sma ga pa dama pekl u peč.*

Ob praznikih je mama spekla makovo potico ali potico iz suhih krljev, ki so jo imenovali »krlhova potica«. *Mak sma dama sjal, krlhe sma pa u stop souhal. Pred prazniki je ceu tedn pokal u vež, so še drugi h nam nosil.*

S sošolkami, učiteljico Ano Eržen in župnikom Pečnikom v petem razredu, Ančka v četrti vrsti druga z desne

K maši so hodili ob nedeljah in praznikih, ob šmarnicah v maju vsak dan. Mama in ata sta bila po Ančkinih besedah zelo verna. *Sej smo tud u šol mel verouk, pa še kot dekle sm u cirku rada hodila, pa še pal. Tega sm se skoz držala.*

Praznovali so večje cerkvene praznike – božič, pust in veliko noč. Takrat je bila na mizi boljše hrana. Za božič suho meso in potica, za pusta ocvirkovca in suho meso, za veliko noč potica, suho meso in pirhi, ki so jih barvali v čebulnih olupkih, jih v soboto popoldne zložili v košaro in nesli k žegnu. Na cvetno nedeljo je v otroštvu in mladosti kar nekaj let nosila v cerkev butaro, narejeno iz »vrbe, bedeničja, brina in pušpana«, na vrhu pa je bilo jabolko.

Rojstnih dnevov niso praznovali, temveč godove. Takrat je mama slavljencu pripravila drobnjakove ali makove štruklje. *Arehe glih tok, de sma poznal. Pa jejčk je bil tud zmerej. Za god sm več let dobila punčka z lecta z Ledince, ka je bla maša na sv. Ana. Glava je bla s papirja, ostalu je bl pa iz lecta bele barve.*

Iz mladosti, ki jo je prekinila 2. svetovna vojna, se najbolj spominja druženj pri orlih na Dobračevi. *Sm bla stara šestnajst let ka sm u dom hadila telovadt. Še med vojsko smo telovadl nekej cajta. Pa predstave sma igral.*

DRUGA SVETOVNA VOJNA IN LETA PO NJEJ

Ančka je bila stara 17 let, ko se je začela 2. svetovna vojna. *Glih lep bi člouk zaživu, pa ni bl nč. Na začetk sma še na plese u Mrzl vrh hodil h Davčan, pa h Vrbančk u Račevo. Nism neč od mladost mela. Pred je bl še namal, ko je pa Nemc začel klicat fante, je bil pa sam strah. Po vojsk pa pobu ni bl.*

Vojna je močno vplivala na življenje. *Nakamar nisma šl. Sama sm bla za vas del. Viktor je bil u vajs. Sm sama z očetom kasila, u gmajn drava delala. Velik sm delala, velik.*

Leta 1944 je rodila sina Jožeta. Med nosečnostjo so jo spremljale težave. Jože, ki se je rodil že s sedmimi meseci, je dobil ime po očetu. *Sm dama radila. Je pršla babca Johana, pa je rekla: zastojn ti ga bm prnesla. Mama ji je pa pal moka dala. Kršen je bil pa u Gorenj vas, Pavlina Malovrhova pa Franc Gantar z Dobračeve sta bla botra.*

Za sina je vseskozi skrbela sama, saj ga oče ni nikoli priznal. Pri tem ji je bila v veliko pomoč mama. Mama in oče sta vnuka lepo sprejela in ga imela zelo rada. *Drugi sa pa opravlal. Je bil nezakonsk, pankrt. Ledje sa bl grdi!*

Pravi, da je Jožeta vzgajala po svojih najboljših močeh. Spomni se, da sta zaradi obilice dela na kmetiji z Jožetom delala domače naloge ob večerih. *U šolo ni nikol rad hodu, delal je pa rad.*

Prelomnica v življenju je bila smrt očeta, ki je umrl leta 1950, in mame, ki je umrla šest let za njim. Na domačiji sta tedaj ostala sama z bratom Viktorjem. *Ka je mama umrla, sm bla za čist vse sama, sm mogla bit u štal, pa kuhala sm, tud za h maš ni bl cajta. Vēs cejt je bil del. Da sm Viktorja izplačala, sm mogla prodat svet okol hiše.*

Prehrana se z lastnim gospodinjstvom ni bistveno spremenila. *Tud ka sm sama začela gaspadinstu, sm kuhala skoz istu, pa starem. Mrbit sm večkat nardila suha župa z rajžem al pa nudlne. Pa makarone sm večkat kapila. Kruh sm pekla pa še zmerej dama.*

Tudi takrat je bilo klekljanje zlasti pozimi za Ančko vir dohodka. Z denarjem, ki ga je zaslužila na ta način, je kupila oblačila ali obutev. *Velik pa dnara ni bl, so ble špice zmerej slab plačane, zdej so bol. Nrveč sem takat cvetkove kleklala, pa široko gaso, pa kranclovke se spounem. Tu sa bl veliki okrogli prti za Kebrna, pa Primožiča. Dve al pa tri sma enga kleklale.*

POROKA

Moža Pavleta Podobnika, rojenega leta 1909, Petelinovega s Hobovše nad Oselico, je Ančka spoznala na pokopališču na Dobračevi. Pavle se je preselil v Žiri, da bi se izučil čevljarstva. Sprva je kot čevljar šival »Pr' Balantač«, kasneje »Pr' Arharji«, nato pa je bil zaposlen v Alpini.

Ančka leta 1940, stara 17 let, fotografirana za osebno izkaznico.

S sinom Jožetom leta 1948

Ančka je v tistem času pogosto hodila na očetov in mamin grob, Pavle pa je hodil na pokopališče na grob žene Marice Tušar, ki je umrla leta 1957. Ančka o tem pravi: *Spoznala sva se vsak s svojo bolečino.*

Leta 1959 se je brat Viktor poročil in se eno leto kasneje preselil v Mavčiče. Ker je bilo na kmetiji veliko dela, ki ga Ančka in Jože nista zmogla opraviti sama, jima je Pavle večkrat priskočil na pomoč.

Ančka in Pavle sta se poročila leta 1960 v Žireh. *Ni bil neč ohcet, noben ni neč vedu. Še pomislina nism na ohcet. Kej bi mislna, če nism neč mela.*

Pavle je iz prvega zakona imel tedaj že odrasle sinove Dušana, Pavleta in Marjana, najmlajša hči Marija, ki je bila tedaj stara deset let, pa se je preselila skupaj s Pavletom k Ančki. *Jože pa Pavle sta se zastapila, jest sm Marija mela kot za hčer.*

Pavle je s pomočjo ostalih na kmetiji dobro gospodaril. *Za del je bil Pavle zlo pridn. Taku kot učas sma krave, pa kojne mel, pa svet sma obdelal. Kar sma prdelal sma mel zase,*

Ančka in Pavle na poročni dan

Ančka (druga z desne) s sestrami in brati pri grobu staršev na pokopališču na Dobračevi 1. novembra leta 1961

sam krampir sma prodal. Od štale sma žvel. Sma mlek pradajal, pa drglej kasil. Pa Pavle je kašn dinar prnesu.

Prehrana družine se tudi tedaj ni bistveno spremenila. *Mal več mesa sma kapil, pa sladkarij. Pa ukuhaval sm marmelade, malinovc, sokove. Pa pekla sem več. Mi je pršla Manica Lipetova pokazat. Pa za praznike sm večkat piškote pekla. Se mi zdi, da sma kr pelal naprej. Ni bl u izobilju, sma se pa bol mel.*

Leta 1965 se je sin Jože poročil s Francko Krvina. *Takat sma vsi skap žvel. Sm neki let za vse kuhala, ka sa pa hiša naredl, sa se pa preselil. Pal se je pa še Marija paračila.*

Ko sta se rodila vnuka Tanja in Miha, je Ančka rada pomagala pri njunem varstvu in kuhala za vso družino.

Pravi, da za zabavo ob obilici dela na kmetiji ni bilo veliko časa. *Enkat sva bla s Pavletom u Umagu. Takat sta Jože pa Francka skrbela za žvino. Prej pa nisi mogu.*

Tudi praznikov zaradi prezaposlenosti niso praznovali, razen velike noči in božiča.

V službo Ančka zaradi dela na kmetiji in skrbi za družino ni nikoli hodila. Kakšen dinar pa je zaslužila s klekljanjem. *Takat sma za Dom kleklal slepa gasa. Velk prt za 12 oseb. Pa za Čipka sma kleklal vse sorte ozke gase, kar je bl naročil. Pa na Čipkarske festivale sem velikat šla, sam enkat sm mankala. Sm tud nagrade dobvala. Sam ne taprvih, sm bla prevč natančna.*

Mož Pavle je umrl leta 1981. Po njegovi smrti je kmetijo prepustila sinu Jožetu in njegovi družini.

Ko je po možu dobila pokojnino, pravi, da se ji je življenje močno spremenilo. *Takat sem prvič mela svoj dnar! Ker ji ni bilo več treba skrbeti za kmetijo, se je rada odpravila od doma. Na upokojenske izlete sm velikat šla, skar povsod, pa u taplice. Takat mi ni neč mankal, dinar sm mela, štale pa ne več.*

Leta 1984 je začela aktivno balinati pri upokojencih. *Pr taprvih sm začela. Sm strašn rada šla. Trening sma mel skar vsak dan. Tekmoval sma pa nrveč z Idrjo, ka smo bl pobraten, pa s Škofjo Loko in Vrhnko prjatlsk.*

SREBRNA LETA

Danes na Trčkovi domačiji gospodarji sin Jože s pomočjo družine, zlasti žene Francke in sina Mihe. *Zdej majo nekej več žvine kt včasih, nekej krav pa jenčkov, pa bojo mogl tud pastit, sej ne zmorjo vsega.*

Ančka pravi, da ji delati na kmetiji ni več treba, pa tudi zmore ne, ker ima težave z zdravjem. *Na smem neč dvignt, čist neč. Vse brez živčnost, bi še kr bl. Zaneč sm, zaneč. Jet morm počas, delat nč. Skoz morm imet tu u glav, da ne smem. Še na britaf ne morem, če me kdo ne pele, ker me srce pa sapa.*

Ančkin dan se poleti navadno začanja med 7.30 in 8. uro, pozimi kakšno uro kasneje z zajtrkom. Za zajtrk si najbolj pogosto pripravi žitno kavo in kruh, pred leti pa je rada pojedla tudi kruh, namazan z marmelado ali medom. Dopoldne ji hitro mine.

Kosi pri Jožetovi družini, saj zaradi operacije roke pred nekaj leti le-te ne more več dobro uporabljati. Pravi, da rada je vse, najrajši pa ima močnate jedi in sadje, ki ga imajo na kmetiji vedno dovolj.

Ob popoldnevih gleda televizijo ali bere. Zlasti ima rada knjige Mohorjeve družbe, ne mara pa takšnih z vojno tematiko.

Težave z roko so tudi vzrok, da sedaj ne more več prav veliko klekljati. *Kakšne firnke za Tanja al pa Ines sm še nardila pozim, ka je bil dolg večer. Več pa ne. Zdej pa štounfe štrikam. Kadar sm mal boli, kr naprej kej pačkam, če ne pa tud poleškavam.*

Večerja »turšna župa«, mlečni »gris«, »štruklčke na žup«, krompir in mleko ali testenine z jabolki, najbolj pogosto pa kruh in mleko.

Zvečer rada gleda televizijo ali bere, v posteljo pa se odpravi med 22. in 23. uro. *Spim pa slab. Mal spajna je, mal. Bolečin pa velik, me še matra huda reuma.*

Ko primerja način življenja v preteklosti z načinom življenja danes, pravi: *Kot noč pa dan!*

Balinarke z osvojenim pokalom leta 1994 v Škofji Loki (od leve proti desni): Ančka, Iva Primožič, Anka Tušek, Mili Dalibor in Vida Sedej

KATRA MARLEKIČNA

Pred časom mi je teta Ančka dala nekaj zanimivih fotografij, rekoč: »Tebi jih bom dala, ti jih boš še spravil, ker te zanimajo take stvari.« Med njimi je bila tudi pričujoča, ki je nalepljena na standardni karton, zato na zadnji strani žal ni podatka o avtorju. Je pa nekdo s svinčnikom napisal Katra Marlekična in sinova.

Katre se spominjam kot majhne okrogle ženske, ki je pri hoji uporabljala palico ter nosila očala z zelo močno dioptrijo. Živela je v lastni hiši (Dobračeva 63), ki je stala na mestu, kjer ima danes Aleksander Poljanec garažo z drvarnico (Delavska ulica 23). Za hišo je bila takrat mrtva struga Rakulščice, ker so njen tok preusmerili naravnost proti Ledinici. To je bil za nas otroke najljubši teren, kjer smo »postavljali« hiše iz leskovine, odkrivali zaklade v odvrženih nerabnih predmetih, ki so jih starejši prinesli v »širm«, in počenjali vse mogoče vragolije. Katra nas je neusmiljeno preganjala, čeprav ji nismo nikoli posebej nagajali. Vsako leto na njen god pa me je mama poslala, da sem ji šel voščiti, kajti bili sta v daljnem sorodstvu. Takrat mi je Katra vselej postregla s piškoti in pripovedovala, kako je včasih »nosila kontrabant«. Čeprav sem jo z zanimanjem poslušal, se žal nisem zapomnil nobene od teh pripovedi. Mi je pa zdaj teta povedala njeno življenjsko zgodbo.

Katarina Justin se je rodila 20. februarja 1882 pri Kafurju na Selu, kjer so starši najverjetneje takrat stanovali. Kako so prišli do hiše, ki je bila potem njena, ni znano. Ker je bil oče Marlakov iz Žirovskega Vrha, so ji rekli Marlekična. Pri petindvajsetih letih je rodila sina Rajka. Ko je bil ta star štiri leta, je od njegovega očeta dobila večjo vsoto denarja za sinovo preživljanje. V tistem času alimentov niso plačevali mesečno, ampak v enkratnem znesku. Takrat je Katra preživljala sebe in sina samo z denarjem, ki ga je zaslužila pri Bahaču, kjer je opravljala priložnostna dela v gostilni ali na posestvu. Tam je spoznala tudi dve leti starejšega Jožefa Riharja iz Horjula, ki je bil strojar in je delal na strojarni, pri Bahaču pa se je prehranjeval. In tako sta se 20. julija 1913 poročila. Ko se jima je 10. februarja 1914 rodil sin Vili, je bil njegov oče že v Ameriki. Ta je namreč pregovoril Katro, da mu je dala denar, ki ga je dobila za Rajka, in je v pol leta po poroki odšel iskat boljše življenje. Katra je od njega dobila samo še nekaj pisem.

Leta 1920 so v Žiri vojaki, ki so se vračali z vojne, prinesli epidemijo griže, ki je pomorila več kot 90 otrok, konec septembra jo je ustavilo šele obilnejše deževje. Ta je bila usodna tudi za enajstletnega Rajka, saj ji je podlegel 5. septembra 1920. Drugi sin, Vili, pa je še zelo mlad šel za zaslužkom s čevljarji v Beograd. Ko je bil vpoklican v vojsko, se je vrnil domov s hudo tuberkulozo. In namesto v vojsko je odšel dvajsetleten 18. junija 1934 v prerani grob.

Katra je potem živela sama. Preživljala se je predvsem s klekljanjem in priložnostnimi deli ter do druge svetovne vojne tudi s kontrabantom. Italijani so jo nekoč celo ujeli in jo v Trstu za teden dni zaprli. S tem se ji je ponudila možnost, da je tudi ona videla morje. Na ta dogodek jo je spominjala žepna ura, za katero je težko reči, kako jo je lahko takrat kupila v Trstu. Mogoče je kaj pripomoglo to, da je velikokrat šla k Erjavcu v Ledinske Krnice, kamor so zahajali italijanski karabinjerji. Preživela je moža in s pomočjo sorodnikov si je po njem pridobila ameriško pokojnino, tako da vsaj zadnja leta življenja ni živela v pomanjkanju. Katra je umrla doma 5. aprila 1974, stara dvaindevetdeset let.

Danes skupaj s sinovoma počiva na dobračevskem pokopališču, mož nekje v Ameriki, hišo so podrli in tako je od štiričlanske družine z lastno hišo ostala samo še ta in še nekaj poznejših fotografij, ki jih je Katra rabila za dokumente.

FRANCKA ŽAKELJ (1882–1967) BARTELJČKOVA MAMA

Francka Jereb

MAMINO ŽIVLJENJE

Raztegnjena vas, posejana z grički in grapami, leži nad nižinskimi vasmí Trebija, Fužine in Sovodenj, imenovana Stara Oselica. Hiše, razmetane čez vso vas, so večje ali manjše stare kmetije, le nekaj je tako imenovanih bajt.

Če se pelješ po cesti iz Podgore, vidiš na hribu nad Trebijo streho poslopja, kjer stoji Frjanovcova domačija. Stara kmetija se razprostira med dvema grapama nekaj 100 m višje od Burnkove hiše.

Okoli leta 1870 je prišel iz Trebenč nad Cerknim Miha Obed in kupil Frjanovcovo hišo s posestvom vred. Prejšnji lastniki so odšli neznano kam, Miha pa si je tu uredil svoj dom. V hišo je pripeljal mlado ženo Ančko, ki jo je srečal tukaj v Oselici. Vodila sta gospodarstvo, obdelovala zemljo in redila živino. Pri delu sta bila zelo pridna in delavna. V prijateljstvu in razumevanju sta skrbela za kmetijo. Rodilo se jima je devet otrok, prvi dve deklici sta umrli še kot dojenčka, zadnja, Ivanka, pa je umrla po enem letu življenja. V družini je ostalo šest otrok, za katere je bilo treba skrbeti in jih pripravljati za življenje, kar pa v tistih časih ni bilo tako preprosto. Kmetijo je bilo težko obdelovati, ker je bila v zelo hribovitem kraju. Obdelovalne njive so bile po bregovih in strminah, čeprav vse razmetane okrog hiše. Tako so otroci odraščali ob delu in garanju, pomagali so staršem in se borili za preživetje. Kljub trdemu delu je bilo premalo dobrega kruha za vso družino.

Zato so poslali hčer Franco, tako so jo klicali, v službo za pastirico k bogatemu kmetu Jejlerju na Trebijo. Bila je še otrok, in namesto da bi hodila v šolo, je pasla ovce po planini nad Trebijo. Ta planina je precej kamnita – kraška. Franca je bila radovedna in je v prostem času, ki ga je bilo zelo malo, prebirala knjige in časopise. Na paši je poiskala kamenčke, s katerimi je na velikih kamnih poskušala napisati ali narisati posamezne črke ali številke, ki jih je videla v časopisu. Tako je pridobivala prvo znanje namesto v šolskih klopeh na planini. Pri kmetu je ostala več let, saj se je počutila popolnoma domačo, ker je bila pridna in so jo radi imeli.

Ko je odrasla, je hodila v »žernado« k drugim kmetom, največ pa je pomagala doma.

Starejša sestra Marjana in brat Valentin sta odšla v Ameriko, ker doma ni bilo za vse dela, še manj pa kruha. Najmlajši brat Martin je hodil nekaj časa v šolo v Idrijo, nato je tudi on odšel za starejšima v Ameriko poiskat zaslužek in boljše življenje. Še prej pa je umrla gospodinja – mama te družine. Zapustila jih je, ko so bili še vsi mladi in nedorasli. Franca je bila najstarejša, zato so jo določili, da je morala voditi gospodinjske posle na kmetiji. Mlajša sestra Nežka je odšla v Žiri in se pri Urški učila za šiviljo. Tako so ostali doma le oče Miha, Franca in mlajši sin Peter. Dobro so morali poprijeti za delo, če so hoteli obdržati kmetijo in se z njo solidno preživljati. Zato se je brat Peter kmalu poročil s sosedovo hčerjo, ki je takoj prevzela gospodinjstvo. Franca je morala iti od doma, ker ni hotela biti za dekle novi gospodinji.

Nekajkrat je odšla še z drugimi dekleti na sezonsko delo v Nemčijo na neko kmetijo v Leobnu. Največkrat je odšla na žetev. Ko pa se je sestra Nežka izučila za šiviljo in postala mojstrica, se je poročila z Jakobom Bogatajem. Kupila sta si hišo v Stari vasi. Uredila sta

Miha Obed, Frančin oče, z vnukinjo
Ivanko Bogataj, 1924

si družino in opravljala vsak svojo obrt, Nežka kot šivilja in trafikantka, Jakob pa je bil čevljar, tako da za gospodinjstvo ni bilo časa. Zato je bila zelo dobrodošla sestra Franca, ki sta jo sprejela kot domačo, da jima je gospodinjila, pozneje pa varovala in vzgajala njune hčere. Nežka je rodila štiri hčere: Ivanko, Berto, Darinko in Olgo. Franco so prav rade imele. Hiša, ki so jo imenovali Pri Nežki, je stala poleg kmetije in trgovine Pri Homcu. Tam do takrat ni bilo velike družine. Gospodaril je mlajši sin Ivan, ker je oče že umrl. Starejši sin in hči pa nista bila doma. Za delo so uporabljali tuje delavce. Tako je bil tiste čase stalni delavec Franc Žakelj, Balčkov iz Goropek. Starši so mu kmalu umrli in je živel pri svojem očimu Bogataju – Graščniku v Graščnikovi dolini. Imel je sestri Marjano in Mici od prvih staršev in polbrata Jakoba ter polsestro Alojzijo. Polbrat Jakob je ostal na domačiji pri Graščniku, sestra Alojzija pa je odšla v samostan. Nazadnje je živela v Beogradu v nekem samostanu. Sestra Marjana se je poročila v Idrijo, tam živela in ni imela večjih stikov z domačo družino. Sestra Mici se je poročila v Opale k Novohišarju in imela zelo številno družino. Vsi so bili zelo verni in delavni. Franc se je večinoma preživljal z dninami po kmetijah, največ v Goropekah, kjer so bili bogati kmetje. Prav v času, ko se je priselila Nežkina družina v Staro vas, je že bil dalj časa zaposlen pri sosedu Homcu, tako da so ga imeli skoraj za člana družine, ker je bil zelo priden in delaven ter veren. Z gospodarjem sta si postala prav dobra prijatelja. Tako je nanese, da sta se s Franco večkrat videla, ko je gospodinjila pri Nežki in pestovala punčke. Prav kmalu sta se dogovorila in

ugotovila, da se imata rada in da spadata skupaj. Oba sta bila že v zrelih letih, zato sta se odločila za skupno življenje, torej da se bosta poročila. To pa ni bilo prav sorodnikom. Zelo so nasprotovali Frjanovcovi v Oselici, še bolj pa Nežka, ker bi s tem izgubila dekle. Franca je bila manjše postave in že v tridesetem letu. Mislili so, da se ne bo poročila, da bo ostala samska in vsem sorodnikom v pomoč. Zelo so bili presenečeni, ko jim je sporočila, da se namerava poročiti. Povabila jih je na ohcet, ki sta jo pripravila v gostilni pri Bahaču. Toda na žalost od njenih sorodnikov nihče ni prišel na ohcet. Za družico ji je bila prijateljica Reza, Francu pa Ivan Seljak – Homc. Njegovi sorodniki so odobraval to zvezo in so tudi prišli na svatbo.

Od skupnih prihrankov sta si kupila staro hišico na Jezerih pri Korošcu. Lastniki so bili neki stari ljudje, ki so se odselili v drugi kraj. Vselila sta se jeseni 1912, kupila kravico in njivo pred hišo. Porabila sta vse prihranke. Zato je Franca prosila domače pri Frjanovcu za pomoč oziroma naj ji izplačajo delež, ki so ji ga dolžni od kmetije. Oni so se ji smejali in ji čez nekaj dni pripeljali na vozu eno staro skrinjo in posteljo, češ da je to njeno in da nima doma več kaj iskati. Bila je ponosna in ni hotela več prositi in se poniževati pred njimi. Z možem Francem sta začela novo življenje. Tudi hiši sta dala novo ime. Nekoč so sedeli z neko družbo v gostilni in so se malo zares, malo za šalo domenili, da se bo hiša imenovala Pri Barteljčku in tako je tudi ostalo.

Frančiška Obed (sedi), za njo prijateljice, 1902

V začetku decembra 1913 se jima je rodil prvi sin Vinko, čez dobro leto je konec decembra 1914 prišel na svet sin Franc. V tem letu se je začela 1. svetovna vojna. Oče Franc je upal, da ne bo vpoklican v vojsko, ker je bil že starejši obveznik. Izpolnil je namreč že štirideseto leto. Toda spomladi 1915 so ga vseeno poklicali in moral je takoj na fronto, na poti pa je bil že tretji otrok. Zato je bilo očetovo slovo od mlade družine zelo težko. Posebno je to občutila mama Franca. Poslali so ga na bojišče v Galicijo in nato v Karpate, kjer so bili ves čas hudi boji. Po novem letu 1916 se je Franci rodil tretji sin Pavel. Bil je zelo majhen, a lep dojenček. Zato se je še bolj bala zanj.

V tem času se je znašla v strašni stiski. Pomoči ni dobila nobene, ne od oblasti ne od koga drugega. Sama se je ukvarjala s tremi otročki. Podnevi se je posvečala njim in delu na majhni njivi, ponoči je klekljala, da si je prislužila najnujnejše za življenje. Na dnino ni več hodila, ker ni mogla pustiti otrok samih doma. Včasih ji je prišla na pomoč Nežkina najstarejša hči Ivanka, toda tudi ona je bila še otrok in bi pravzaprav tudi ona morala imeti varuha. V tej stiski se je spomnila bratov in sestre v Ameriki. Pisala jim je, razložila svoje težave in prosila za pomoč. Vsi trije so bili že poročeni in so imeli številne družine. S fizičnim delom so si služili kruh in s prigaranim zaslužkom preživljali družine ter delno tudi napredovali. Kljub svojim težavam so razumeli sestro Franco in ji nekajkrat poslali denarno pomoč, nekajkrat pa v blagu. Vse to ji je precej pomagalo, da je lažje preživljala vojne čase.

Mož Franc ji je le redko pisal, zadnja leta pa sploh ni več dobivala pisem od njega. Menda se je vsa pošta, pisana na fronti, izgubljala na poti v domovino. Franca ni več vedela, ali je mož še živ ali ne. Ob vseh skrbih in težavah je živel v upanju, da bo nekoč konec vojne in da se bo tudi njen mož in oče treh otrok vrnil domov.

Nežkin mož Jakob je že prvo leto padel na fronti. Zato je bila tudi ona v zelo težkem in žalostnem stanju. Hčerke so bile še majhne in ji niso mogle pomagati. Le materialno je bila nekoliko na boljšem, ker je dobivala denarno podporo po padlem možu. Najmlajši hčeri Olgi je bilo dobro leto, ko je izgubila očeta.

Kmalu po vojni se je Frančin mož na veliko veselje vrnil domov. Bil je zelo utrujen in zagrenjen od prestanega trpljenja v frontnih rovih. Moral je nekaj časa počivati, da se mu je vrnilo zdravje, razpoloženje in volja do dela. Spet se je uživel v družino in kot včasih služil kruh pri kmetih. Sem in tja pa je postal zamišljen in vase zaprt.

Spomladi 1920 se je rodil četrti sin Janez. Že kot dojenček je bil bolehen in zelo slabega zdravja. Stalno je jokal. Mama Franca je bedela nad njim in včasih tudi ona potočila kako solzo, kadar je ni nihče videl. Zdravnika v tem kraju ni bilo. V Idrijo ali drugam ga ni mogla odnesti, ker tudi ni imela denarja za zdravljenje in zdravila.

Oče se je zaposlil pri nekdanjih kmetih kot dninar, opravljal pa je tudi razna tesarska dela pri novogradnjah. Najraje je hodil na delo h kmetom v Goropeke, posebno k Žaklju, kjer je bila gospodinja vdova. Z njo sta se zelo dobra razumela, tako da je to že prešlo v tesno prijateljstvo in mogoče še kaj več. Včasih je ostajal po ves teden zdoma in tam tudi prespal. Doma se je izgovarjal, da je toliko dela pri tej hiši, zato mora delati vse dni od ranega jutra do poznega večera. Ves utrujen ne more domov, saj mora zjutraj zgodaj vstajati. Na poti domov in nazaj v Goropeke bi izgubil precej časa. Mami to ni bilo všeč, posebno ko so ji ljudje pripovedovali, kako in kaj vse opravlja mož pri tej hiši. Še huje ji je bilo, ko je začutila, da pod srcem nosi že petega otroka. Zdelo se ji je, da se ponavljajo prejšnji časi, ko je bila največkrat sama za vse skrbi in za delo.

Ko se je pod jesen 1921 rodil sin Milan, se je mož vsaj na videz poboljšal in je ostajal več časa doma. Pravzaprav je hodil domov spat in je pomagal v hlevu in na njivi. Mama je postala boljše volje. Pozno jeseni 1922 se je rodila hči Francka. Oba sta je bila zelo vesela. Posebno oče ni skrival velikega zadovoljstva in šel takoj poročat v Goropeke. Nato se je hitro vrnil domov, da bi videl, ali je vse v redu. Pospravil je tesarsko orodje v za to narejeno leseno posodo, jo dal na hrbet in odšel na Javorč, kjer so delali nov kozolec. Vsem zbranim delavcem je takoj povedal: »Pri nas smo dobili novo dekle.« Ves dan je bil zelo vesel, kar ni bila pri njem navada.

Punčka je bila zdrava, čeprav zelo majhna in neboljena. Mama Franca je imela veliko dela in skrbi z otroki. Mlajši trije so bili potrebni skoraj enake nege kot dojenčki. Milan je bil star dobro leto in je komaj shodil. Janez je bil že v tretjem letu, a še stalno bolan in je šele v četrtem letu začel hoditi. Ko je popolnoma ozdravel in skakal okoli kot drugi otroci, je tudi Franca že tekala z njimi in se igrala. Pri delu so pomagali starejši fantje. Čeprav so bili še vsi otroci, so morali delati, kot da so močni in odrasli. Potrebovali so tudi zmeraj več za hrano, obleko in šolo. Mama in ata sta garala in hodila po dneh, da sta zaslužila za najnujnejše. Otroci so morali biti večkrat sami doma. Na pomoč je rada prišla Nežkina Ivanka, ki je imela svojo teto zelo rada. Vendar je morala služiti svoj kruh in ni mogla biti vedno pri roki.

Kot rečeno, otroci so rasli in prinašali s seboj zmeraj več potreb in kmalu je zmanjkalo kruha za vso družino. Da bi si olajšali položaj, se je moral žrtvovati najstarejši sin Vinko. Enajstletnega je oče pospremil čez Smrečje v Zaplano k bogatemu kmetu Majerju za pastirja. Za plačilo je dobival hrano in stanovanje in le včasih kak dinar. Za obleko so mu zelo malo prispevali. Spal je v hlevu pri živini, ki jo je podnevi pasel. Le pozimi je včasih prišel v hišo na peč ali pa je ležal na klopi, da mu je bilo topleje. V šolo ni več hodil, čeprav je bil bister fant in je razrede v Žireh izdeloval z odliko. Od doma je odšel lepo vzgojen, da mora biti pošten, da mora pridno delati, ubogati gospodarja in verovati v boga ter moliti in hoditi v cerkev. Tako je tudi ravnal, mogoče še preveč, zato so ga radi imeli. Pri vsem tem je zelo trpel in delal, kar ni bilo primerno za njegova otroška leta. Nikoli ni poznal lepih otroških let. Ni doživljal trenutkov, ki bi mu ostali v spominu kot lepi in dragi. Domov je prihajal le ob večjih cerkvenih praznikih. Ko sta bila z mamo sama, ji je potožil, kako mu je hudo in dolgčas. Očetu si ni upal povedati, ker je bil preveč strog. Čez griče je odhajal žalosten, vendar z upanjem, da bo tudi on nekoč odrasel in si služil boljši kruh tam, kjer bo lepše zanj. Mama mu ni mogla pomagati, ker je bila doma resnična revščina. Zato ga je v mislih zmeraj žalostna spremljala po njegovih potih in delih.

Po poldrugem letu je odšel po isti poti v Zaplano tudi drugi sin Franc. Tudi njega je spremljal oče in ga oddal za pastirja. Dobil je podobno delo in podoben zaslužek kot brat Vinko. Imela sta enake občutke in želje po otroškem izživljanju. Oba sta bila zelo bistra. Če sta le imela kako priložnost, sta si poiskala knjigo ali časopis in brala. Posebno Franc je bil v šoli izredno bister. Zato je žirovski kaplan Skubic večkrat nagovarjal očeta, da bi ga dal študirat teologijo. Rekel je, da bi ga šolali zastonj, oče bi skrbel samo za obleko. Oče je bil malo trmast in je menil, naj se fant nauči najprej delati in služiti kruh, potem pa še kaj drugega.

Tako je od starejših treh fantov ostal doma samo še Pavel. Bil je še manjše postave kot Vinko ali Franc, a je bil lep kot punčka. Pazil je na mlajša dva brata in sestrico Francko. Njo je imel najrajši, zato se ga je tudi ona oklenila in ga imela rajši kot mamo. V težavah je klicala samo njega, ne mame ali ata. Toda tudi on še ni dokončal osnovne šole, ko ga je oče odpeljal k nekemu kmetu v Izgorje. Tam je ostal le nekaj mesecev, pa ni več zdržal in je prijokal domov. Potem je doma klekljal.

Medtem se je mamina sestra Nežka poročila s Šlosarjevim Francem iz Zabrežnika. To je bilo 1924. Drugo leto je rodila sina Franka. V Oselici pri Frjanovcu pa se je družina tudi nenehno večala in množila. Starejši otroci so že pridno pomagali delati na kmetiji. Vseh otrok je bilo osem. Drugi sin jim je po enem letu starosti umrl. Vsi drugi so odraščali doma in delali na kmetiji. Zato je bil oče Miha, ki se je precej postaral, skoraj odveč pri hiši, ker so lahko mlajši vse obdelali. Začel je peči draške ali pa si jih je nakupil pri nekem kmetu. »Draške« so bile narejene iz posebnega testa in so nadomeščale kvas. Oče Miha jih je prodajal po hišah. Nosil jih je v malem košu na hrbtu in z njimi obhodil vse griče tudi okrog Žirov. Zato so mu naredili ime draškar». Vselej se je ustavil tudi na Jezerih pri hčeri Franci in se poigral z njenimi otroki. Otroci so ga bili zelo veseli, ker je v košu zmeraj prinesel še kaj drugega, spomladi češnje, jeseni pa hruške in jabolka, najbolj pa so bili veseli orehov. Zato je bilo zanje praznik, kadar je prišel in ostal kak dan pri njih. Skakali

so okrog njega, ga cukali za dolgo brado, kar je bilo tedaj zelo nenavadno. Tudi on se je pri njih počutil najbolj doma. Postajal pa je zmeraj starejši in zmeraj bolj šibkega zdravja. Sčasoma je prenehal prodajati in hoditi s koškom okrog ljudi. Ostajal je doma in se ukvarjal s svojo betežnostjo. Domačim pri Frjanovcu je postajal odveč. Zato so se Frjanovcov Peter, Nežka in Franca dogovorili, da bo prišel živet k Nežki v Staro vas in ga bodo tam negovali, če bo bolan. Pri Nežki je bilo več deklet, ki bi lahko pomagale skrbeti zanj. Oče pa je najrajši prihajal k Franci, jeseni se je k njej preselil za stalno. Tako so dobili še enega člana. Pri Nežki so rekli, da tam ne more več biti, ker nimajo časa zanj. Oče je pa prav rad prišel k Franci, saj je vedel, da bo ona še najbolje skrbela zanj. Pri Nežki se ni dobro počutil. V hiši je videl napetost in nasprotje med dekleti in novim Nežkinim možem – njihovim očimom. Zato je bil bolj zadovoljen pri Franci, kjer so ga otroci imeli radi in se igrali z njim. Toda prišla je huda zima in z njo tudi bolezen. Oče se je zelo prehladil in je obležal. Dali so mu malo sobico, cimer so rekli, zakurili peč, da mu je bilo toplo. Franca mu je stregla, otroci pa so mu delali kratek čas in se z njim pogovarjali. Sredi februarja 1927, ko je bilo veliko snega in je mraz pritiskal z vseh strani, je stari oče Miha mirno zaspal. Sredi noči mu je Franca prinesla čaj, da bi se pogrel in odkašljaj, a je že trdno spal in se ni nikoli več zbudil. Poklicala je moža in sosede. Otroci so se sami zbudili. Mama jim je naročila, da morajo lepo sedeti na peči pri očetu, da ne bo sam, ko odhaja v nebesa. V hiši so pripravljali oder, kamor so pozneje položili očeta. Čez dva dni so ga pokopali na Dobračevi. Mama je bila zelo žalostna, ker je izgubila najdražjega človeka, ki jo je pri vseh tegobah še najbolj razumel, čeprav ji ni mogel dosti pomagati. Tudi otroci so bili nekaj dni bolj mirni, vendar so se kmalu spet razživeli.

Jeseni 1926 je začel hoditi v šolo Janez. Zaradi posledic otroške bolezn se je nekoliko težje učil, bil pa je vseeno prizadeven učenec. Starejši bratje mu niso mogli pomagati, ker jih ni bilo več doma. Zato pa sta mlajša dva, Milan in Franca, z veseljem in lahkoto sledila njegovemu učenju in si že v predšolskem času pridobila mnogo znanja. Ko sta se usedla v šolske klopi, sta znala že vse osnovne stvari, branje, pisanje in štetje. Mama Franca je bila prav zadovoljna, ker ni imela skrbi z učenjem otrok. Upala je, da bodo mogoče z znanjem, ki si ga bodo pridobili v šoli, lažje napredovali v življenju in si služili boljši kruh. Oče Franc se za učenje otrok ni dosti menil, včasih jih je celo ošteval, češ da bi morali bolj delati in ne samo tičati v knjigah. Mama jih je učila že v zgodnjih letih tudi klekljati. Ona je vse zimske dneve in večere presedela pri povštru in premetavala klekeljne, da je zaslužila za obleko sebi in otrokom. Večkrat je šla na klekljanje k Jakopičku ali Glažerju, da se je vsaj malo razživila v klepetanju in izvedela kakšno novico. Večkrat je k njej prišla tudi Bedriharska Johana in ji prinašala novice, ker je ona pogosteje hodila okrog po hišah. Oče je od svojega zaslužka dajal večinoma za hrano. Pozimi je stalno mizaril, delal škafe, grablje in drugo kmečko orodje ter popravljaj stare stvari. Dela je imel dovolj, toda zaslužil je malo. Poleti pa je hodil na dnino h kmetom ali tesaril pri novih gradnjah. Zato je doma porabil malo časa za najnujnejša dela. Tako je prisilil še majhne otroke, da so pomagali pri hišnih in njivskih opravilih in se s tem učili delati. Vendar so bili vsi trije otroci pridni in iznajdljivi, dovolj časa so imeli tudi za igranje in druženje s prijatelji, največ z Blažontarjevimi ali Jernejevimi pa tudi z drugimi sošolci. Oče je bil zelo strog in jih je priganjal k delu. Pozimi so morali klekljati, poleti pa ves čas kaj nabirati po gmajnah in gozdovih. Spomladi so s prijatelji nabirali arniko, poleti borovnice, nato maline in jeseni gobe. Tekmovali so med seboj, kdo bo več nabral. Zvečer so nesli v trgovino prodat, izkupiček pa spravili pri mami Franci. Ona si je zapomnila, koliko je kdo zaslužil. Le nekaj drobnih dinarčkov je vsak spravil zase. Včasih so to porabili v nedeljo, ko so šli k maši in so pred cerkvijo na prodajnih štantih kupili kako majhno sladkarijo, s katero so si posladkali popoldne, ko so se igrali. Vzgojeni so bili zelo verno, k maši so hodili vsako nedeljo in vse cerkvene praznike, dopoldne k maši, popoldne h krščanskemu nauku in litanijam. Ko sta Janez in Milan že nekoliko odrasla, sta morala v prostem času pomagati pri opeki. Janez je hodil v Glažerjevo ceglanico, Milan pa v Markantovo. Janez je s tem zaslužil nekaj

denarja, Milan pa je pri Markantu dobil za plačilo opeko, da je potem ata Franc sezidal na podstrešju sobo, gorenjo hišo so jo imenovali. V tej sobi so potem fantje tudi spali, prej pa so ležali le na podstrešju na senu ali slami. Francka je še vedno spala pri mami v kamri. Ata se je preselil v stranski cimer. V glavni sobi – hiši pa je bil še vedno natrpan prostor za vse, za očetovo delavnico, ta je bila takoj za vrati, na drugi strani peči je bila mentrga, kjer so po navadi klekljali, pisali naloge in podobno. Glavna miza je bila v kotu hiše, kjer so jedli pri glavnih obedih, ali so čitali in sedeli, kadar je kdo prišel v vas. Glavni prostor za otroke pa je bila pozimi peč, tudi za sosedove in prijatelje. Mama Franca in ata sta bila zadovoljna, ko sta videla, da imajo otroci družbo in so veseli. Zato sta dovolila, da so družabniki hodili k njim v hišo, rajši kot da so se domači otroci hodili potepat okrog.

No, medtem so tudi starejši fantje menjali službe in si pripravljali pot za boljše življenje. Najstarejši Vinko je po nekaj letih službe za pastirja in hlapca v Zaplani srečal človeka, ki je v njem videl dobrega, pridnega delavca. Rekel je, da ga je škoda za tako delo, in mu je na Vrhniki preskrbel pri usnjarskem podjetniku Tomšiču delo usnjarskega vajenca. Po nekaj letih učenja je usnjarsko podjetje propadlo. Vinko je ostal pri tej družini za kočijaža in so ga imeli kar za družinskega člana. Takrat je spoznal razliko med bogato meščansko družino in življenjem bajtarjev, hlapcev ali delavcev. Ker je veliko bral in se zanimal za življenjske probleme, je postal zelo družaben. Odraščal je in se vživel v novo življenje. Poiskal si je družbo, ali pa so ga našli njemu podobni in se spoprijateljili. Na dom in domačo družino ni nikoli pozabil. Zelo rad je prihajal domov in vedno bolj čutil razliko med domačo družino in njim podobnim ter bogatimi, mogočnimi in vladajočimi ljudmi. Rad je tudi pripovedoval svoje doživljaje in svetoval mlajšim bratom in sestri, kako je pametneje delati in se učiti.

Drugi sin Franc je prišel po nekaj letih službe domov. Seznanil se je z bližnjim čevljarjem mojstrom Jernejem Podobnikom, po domače so mu rekli Jernejc. Na priporočilo prijatelja Stanka (Muštrovšk), ki je bil njegov sorodnik, ga je prosil za službo čevljarkega vajenca. Tako je lahko ostal doma in hodil na delo oziroma v učenje k mojstru Jernejcu.

Tudi Pavel se je hotel izučiti obrti in ni hotel ostati doma za varuha mlajših otrok. Seznanil se je z nekim pekomo v Škofji Loki in odšel na poskušnjo k njim v uk. Ker pa je bil bolj šibke rasti, je bilo to delo zanj pretežko in se je kmalu žalosten vrnil domov, češ da ne more tega delati in da bo poiskal kaj drugega. Za to družino je bilo značilno, da je oče zmeraj poskrbel za otroke, da so šli zgodaj od doma. Pozneje se je moral vsak sam znajti glede učenja in službe. Tako je tudi Pavel še naprej iskal priložnost za učenje poklica, ker za šolanje, čeprav je bil izredno bister, ni imel nobenih možnosti. Po večkratnem povpraševanju in poizvedovanju je končno dobil krojaškega mojstra, ki ga je rade volje sprejel za vajenca. To je bil krojač Jože Trpin iz Volče pri Poljanah, po domače se je reklo pri Zelnkarju. Učil se je tri leta. Pozneje je nekaj časa delal pri tem mojstru tudi kot pomočnik. Ker pa je zmanjkovalo dela in naročil, je mojster Pavlu odpovedal. Za kratek čas se je vrnil domov.

Vse to se je dogajalo v času velike gospodarske krize. Z njo vred pa je zmanjkovalo dela in zaslužka, zato se je razširila brezposelnost in revščina. Pavel je hodil od enega krojaškega mojstra do drugega in prosil za delo. Nekaj časa je delal v Škofji Loki pri krojaču Cofu. Ko je tam zmanjkalo dela, je odšel za nekaj let v Drulovko pri Kranju.

Tudi Franc je kmalu po končani čevljarški učni dobi dobil odpoved, ker mojster ni imel dovolj dela. Nekaj časa je delal v čevljarški zadrugi, kjer so tudi začeli odpuščati delavce, in tako je tudi on prišel na vrsto kot odvečni delavec. V skrbi za zaslužkom je obhodil mnogo krajev in se znašel tudi na Hrvaškem. Delo je dobil v Pakracu in tam ostal nekaj časa. Pregarjala sta ga dolgčas in zelo slab zaslužek ter veliki življenjski stroški, zato se je kmalu vrnil domov. Zaposlil se je v Žireh pri hudournikarjih kot navaden delavec. Njihov vodja oziroma polir je bil Franc Čušin, mož sestrične Olge. Ta ga je kmalu postavil za kuharja in mu s tem nekoliko olajšal delo.

Tako sta mama Franca in oče še zmeraj imela skrbi in dela čez glavo, čeprav so otroci odraščali. Vedno več je bilo treba hrane, obleke in raznih šolskih potrebščin. Stroški so se povečali ob posebnih priložnostih, za prvo obhajilo, birmo, ko je bilo treba vse tri mlajše otroke hkrati na novo obleči. Prej so po navadi nosili obleko in čevlje drug za drugim po velikosti, kot so rasli. Nosili so jo, dokler ni bilo vse zašito in raztrgano. Zato ni bilo nikoli počitka, ne pozimi ne poleti, ne podnevi ne ponoči. Zvečer se je dolgo v noč klekljalo, zjutraj pa je oče že navsezgodaj začel mizariti in razbijati, kar je jemalo spanec mami in tudi otrokom. Zato je tudi ona zgodaj vstajala, nahranila in pomolzla kravico, odprla vrata kuram (piškam), da so odšle na vrt. Včasih so imeli tudi ovčko v štali. Nato je odšla v črno kuhinjo in skuhala zajtrk – turščno župo, da so zajtrkovali, preden so odšli otroci v šolo. Za kosilo – južino je bilo po navadi vsak dan zelje in še kakšne žgance. Le v četrtek je bil ješprenj in prav malo suhega mesa notri, največkrat pa samo kak kos jetrne klobase – jetrnice. Za večerjo je bil vedno krompir v oblicah in kislo mleko. Kruh iz črne moke je spekla vsako soboto za ves teden, zato da je bil starejši in se ga je manj pojedlo. Sprememba je bila ob nedeljah, ko je bila za zajtrk bela kava s kruhom, opoldne mesna juha in govedina ter oljnat krompir. Tako je bilo tudi za cerkvene praznike. Takrat so po navadi prišli na obisk očetovi sorodniki, Laznar iz Opal – bratranec, sestra Mica iz Opal, ta je prišla največkrat, in brat Jakob iz Goropek. Vselej je prišel še kdo od otrok zraven. Mama Franca je imela tako še več dela in skrbi, namesto da bi počivala. V takem životarjenju so ji tekla leta brez zabave ali duševnega razvedrila. Čisto se je vdala v voljo božjo in verovala, da tako bog hoče, in se je z molitvijo tolažila. Sprememba je bila, ko je šla prvič na svatbo – ohcet domov v Oselico, ko se je poročila Petrova najstarejša hči Johana, odšla je za gospodinjo k bogatemu kmetu na Jezerc. Z mamo sta odšla na svatbo sin Franc in Francka. Na svoje poroke so jo povabile tudi vse nečakinje, Nežkine hčere. Vse so prav rade prihajale k teti Franci na obisk. Dobre prijateljice so bile tudi s fanti, z Vinkom in Francem. No, fantje so rasli in prišli v leta, ko so dobivali poziv za vojsko. Ker pa so bili že od malega telesno šibki, mogoče malo podhranjeni in po rodu, očetu in mami, majhne postave, niso bili takoj potrjeni. Vinko ni bil potrjen leto za letom, Franca pa so na drugem naboru sprejeli in decembra 1935 je odšel k vojakom v Gerovo v Gorski kotar. Medtem tudi Pavla niso potrdili, ker je bil še bolj šibek kot prva dva. Mlajši trije so že začeli hoditi v višje razrede osnovne šole. Oče je bil še vedno prepričan, da mora vsak iti v službo h kmetu, še preden konča osnovno šolo. Janez, najstarejši med mlajšimi, je moral oditi k bogatemu kmetu na Jamo pri Kranju. Tam je ostal kot mali hlapčič eno leto. Zelo mu je bilo dolgčas. Prišel je domov in bil sprejet za čevljarskega vajenca pri podjetniku Gantarju v Novi vasi.

Takrat je moral od doma tudi Milan. Službo je dobil pri nekem kmetu v Mednem pri Medvodah. Bil je otročji in navihan, kot so vsi otroci v teh letih. Zato mu je oče ob nekem otroškem spodrsaljaju, nekaj dni preden je odšel od doma, zapretil, da ne sme nikoli več nazaj. Seveda ni mislil tako dobesedno, a fant je vzel zares. Prvi teden mu je bilo silno dolgčas in je vse noči prejkokal. Po enem tednu je zbral pogum in pisal mami, naj prosi očeta, če bi lahko prišel domov, da ne zdrži več. Oče se je nasmehnil in rekel, da ni mislil tako resno in naj le pride. Na mamino pismo je Milan prav hitro odgovoril, da ne bo prišel domov, ker ni več tako strašno, saj se je že privadil ljudi in dela. Pravzaprav bo prišel samo na obisk. Prosil pa je, če bi mu lahko pomagali poiskati mojstra, da bi se izučil kake obrti, da bi imel svoj poklic in ne bi bil samo hlapec.

To željo mu je izpolnil Andrej Manfreda – mož sestrične Ivanke, ki je služboval v Štepanji vasi pri Ljubljani. Andrej je poiskal mojstra in mu priporočil Milana kot dobrega fanta. V Sostrem pri Dobrunjah je bil avtomehanični mojster Gašperšič, ki je vzel Milana za štiri leta kot vajenca. Tako je tu ostal, se pridno učil in delal. Domov je prihajal le ob največjih cerkvenih praznikih. Tudi dolgčas je nekako prebolel in se vključil v novo okolje.

Doma je ostala samo Francka, ki je edina lahko dokončala osemletno osnovno šolo in je niso poslali služiti. V Stari vasi pri Demšarjevi Milki se je učila za šiviljo. Z Janezom sta

Frančiška Žakelj, foto A. Schmeiler v Idriji, 1907

se hodila vsak dan učiti. Opoldne sta prišla na kosilo, zvečer pa na večerjo. Nato so skupaj z mamo klekljali še dolgo v noč, da so zaslužili za obleko.

Kazalo je, da bodo prišli vsaj materialno boljši časi. Toda nesreča nikoli ne počiva. Franc je bil pri vojaki in je po enem letu prišel na dopust. Ko se je po novem letu 1937 vračal v vojsko, se je smejal in obljubil, da se bo potrudil in prišel domov prej, preden bo potekel rok službe. Mama je bila spet žalostna, ker je vedela, da ga še dolgo ne bo domov. Večkrat je pisal domačim pisma, da šteje dneve in mesece, ko se bo vrnil domov. Potem pa je prišlo pismo iz Zagreba in ne več iz Gorskega kotarja. Pisal je, da leži v vojaški bolnišnici, ker je zelo zelo bolan, da ga bodo operirali in nato poslali domov. Vendar se je zmotil. Operirali so ga najprej v kolenu, nato se je bolezen širila še na druge dele telesa. Vedno manj je pisal in vselej bolj žalostno. Pozneje že ni mogel več pisati sam, pisali so mu kolegi in zato tudi manj pogosto. Od doma so mu pošiljali vse pogostejša pisma in ga tolažili z besedami. Mama si ni upala in tudi ni imela denarja, da bi ga šla obiskat. Jeseni sta šla nekajkrat na obisk Vinko in Pavel. Vrnila sta se vidno potrta in obupana. Nista pa povedala o Francovem zdravju. Po pismih, ki jih ni mogel več pisati sam, so slutili najhujše. Vendar ni nihče hotel priznati, da se lahko kaj takega zgodi.

Dne 5. decembra 1937, ko je bil že mrzel poznojesenski dan, so bili dopoldne doma pri vsakdanjih opravilih mama Franca, ata Franc in hči Francka, ko je stopil v hišo občinski

Frančiška Obed, oče Miha in brat Peter, 1902

sluga. Zelo uradno je povedal, da so dobili na občini telegram, da je njihov sin Franc Žakelj umrl v vojaški bolnišnici v Zagrebu. Izrazil je sožalje v imenu občine in takoj odšel. V stari hišici je nastala tišina. Prav tisti dan, ko bi se moral vrniti domov, kamor si je tako želel, mu je prenehalo biti srce in se je končalo njegovo mlado življenje. Kaj vse je prestal, sta pozneje povedala Vinko in Pavel, kar sta prej zamolčala. Ta dan je ata nehal delati in je odšel naročit zvonjenje na Ledinico. Medtem je mama skuhala kosilo. Opoldne je prišel domov še Janez, vesel kot po navadi. Takoj se je usedel za mizo in povedal nekaj smešnic. Toda nihče se mu ni smejal ali mu odgovarjal. Molčali so in drug za drugim položili žlico na mizo. Na Janezovo vprašanje, kaj jim je in kaj se je zgodilo, so odgovorili z molkom in solzami v očeh. Janez jih je gledal in po nekaj trenutkih razumel, kaj naj bi se zgodilo v družini, če starša odgovarjata samo z molkom. Nehal je jesti in se z drugimi predal tihi žalosti. Mama je pospravila in odnesla polne sklede nazaj v kuhinjo. Nato so posedli okrog peči in premišljevali o Francu. Francka je čez čas pripravila papir ter napisala v imenu ata in mame tri pisma, Vinku, Pavlu in Milanu, ter jim sporočila žalostno novico. O božičnih praznikih so prišli vsi trije domov. Misel, da bi šli v Zagreb in se poslovili od mrtvega brata ali da bi ga pripeljali v domači kraj, je bila neizvedljiva, saj ni bilo ne časa ne denarja za poravnavo stroškov, ki bi nastali v zvezi z dovoljenjem za prevoz. Ker sta bila ata in mama zelo verna, sta večkrat molila in plačevala zanj maše.

O božiču, ko so bili vsi skupaj doma, so se večinoma pogovarjali o Francu. Vinko in Pavel sta šele tedaj povedala, kako je bilo z bratom, govorila sta o njegovi bolezni in trpljenju. Pri zadnjem obisku v bolnišnici je bil že brez nog in popolnoma zavit zaradi ran tudi po telesu, tako da sta mu videla samo še obraz in slišala samo še lahno šepetanje. Takrat jima je povedal, da samo čaka rešitve trpljenja na tem svetu. Da bi ga rešil bog, ni več veroval.

Tako so preživeli božične praznike vsi skupaj doma. Največ časa so prebili v pogovorih. Takrat sta Vinko in Pavel prvič priznala, da sta se popolnoma spremenila v mišljenju in delovanju in da je bil tudi Franc že tak. Razlagala sta o dosedanjem življenju, o izkušnjah in doživetjih v mlajših letih, o težavah in razočaranjih pri delodajalcih in v družbi. Skratka, povedala sta, da sta razočarana nad sedanjim družbenim redom, ki jim jemlje pravico do primerne in poštenega življenja in enakopravnosti v družbi. Izgubila sta tudi vero v boga, ki jim obljublja samo lepše posmrtno življenje, za zemeljske, stvarne potrebe malega in zapostavljenega človeka pa nima tolažbe in pomoči, čeprav mu je strogo in iz srca privržen. Razlagala sta, kako ves prosti čas porabita za čitanje knjig in časopisov naprednega in ne samo verskega mišljenja. Družila sta se z razgledanimi – intelektualnimi ljudmi, največ pa z delavci in njim enakimi, ki so nad to ureditvijo in oblastjo hudo razočarani. Pri njih sta dobivala nauke, upanje in voljo za boj, s katerim bi bilo treba vse spremeniti in si izbojevati lepše življenje v novi družbi, kjer ne bo takih razlik med posamezniki in bodo vsi ljudje bolj ali manj preskrbljeni za življenje. Rekla sta, da je takih ljudi na milijone po vsem svetu in da sta se jim pridružila. Vinko je rekel, da se je boj že pravzaprav začel. Omenil je Španijo, kjer se borijo proti zatiralni fašistični ureditvi ter delavcem pomagajo delavci iz vseh držav in tudi pri nas odhajajo ilegalno v organiziranih skupinah na pomoč. Verjetno bo šel tudi on. Kot primer je navedel tudi Francovo smrt; njihov brat je umrl kot vojak izkoriščevalske države, ko je služil nekemu zadržtemu oficirju, ki ga je podil po hribih nad Gerovim, da se je prehladil in smrtno zbolel. Mama Franca in oče sta obnemela ob strašni novici, ki sta jo prav v teh prazničnih dneh razodela družini njuna sinova. Ob neutolažljivi žalosti za pokojnim Francem pa se jima je razodela še druga bridka novica. Da njuni trije najstarejši sinovi ne verjamejo več v boga. To je bilo zanju nekaj strašnega, kot da bi strela udarila v njihov dom in družino. Mlajši trije so samo strmeli in poslušali, ker je bilo tudi zanje nekaj novega. Že samo to, da je bilo v družini nesoglasje v glasnem in zelo žalostnem tonu, česar doslej niso bili vajeni, je bilo za mlajše nekaj posebnega in zanimivega. Mama Franca je skupaj z očetom sveto verovala v boga in ji je bilo tedaj najbolj pomembno, da je izpolnjevala vse božje zakramente in zapovedi. Redno je hodila v cerkev. S seboj je nosila

molitvenik – mašne bukvice – in rožni venec (patnošter). Prav tako je v najboljši veri vzgajala otroke. Učila jih je delati in moliti, živeti pošteno in spoštovati starše ter vse starejše ljudi, nikoli pa ne pozabiti na boga. V tem duhu je vodila in učila vsakega posebej ali vse skupaj, dokler so bili mlajši in so živeli pri njej doma. Toda ni bila sama kriva, če so morali že v otroštvu v svet, kjer so se srečali z drugačnim življenjem, kot so si ga predstavljali doma pri mami. Franca je živela v zelo zaprtem krogu ljudi. Družina, bližnji sosedje in včasih klekljarice ter cerkev, to je bila družčina, s katero se je srečevala in se včasih malo pogovorila. Za kulturno življenje ni bilo časa ne denarja. Oče je bil naročen na Domoljuba, ki so ga prebirali ob nedeljah. Tednik je poleg rednih novic prinašal stroge verske članke in opravljal versko propagando. To je vplivalo tudi na njihovo vero in prepričanje. Le včasih so si otroci sposodili od soseda Jakopička časopis Domovina in v njem prebrali kaj bolj svobodoljubnega oziroma poglede ljudi, ki so bili drugačnega prepričanja.

Tako so božični in novoletni prazniki konec leta 1937 v hišo in družino prinesli novo vzdušje – novo gorje.

Boljši časi, ki jih je pričakovala mama Franca glede odraščanja, učenja in zaposlitve otrok, so se nenadoma spremenili v žalost in razočaranje. Upanje, da bodo materialno bolje preskrbljeni, da ne bodo več lačni in raztrgani, se je delno uresničilo. Vinko in Pavel sta imela službo, Janez in Milan sta preživljala vajensko dobo. Francka se je jeseni šla učiti za šiviljo. Vsaj na zunaj je bilo videti vse dobro in prav.

Fantje so prišli večkrat domov na obisk, s seboj so prinesli kako napredno knjigo ali časopis (največkrat prepovedano). Večkrat so se vneli napeti in ostri pogovori, ker so bila med mamo in očetom na eni strani ter starejšimi in mlajšimi otroki različna mnenja. Janez in Francka sta imela družbo v domačem Prosvetnem društvu, kamor sta hodila k telovadbi, k igram in krožkom. Povsod je bila zraven stroga katoliška vzgoja, uperjena proti vsem, kar je bilo nekoliko drugače usmerjeno, novo ali boljše. Francka se je učila pri Lojzetovi Milki, ki je bila tudi zelo verna, posebno njena klerikalno usmerjena družina. Živeli so skupaj, zato jih je morala Francka poslušati in prenašati njihove težave in pobožnjaške navade. Doma je o tem pripovedovala z mešanimi občutki, ker navsezadnje ni vedela, kdo ima pravzaprav prav. Mami pa se je dobro zdelo, da je pri tej družini in da hodi v Prosvetni dom. Vendar je strogo pazila, da zvečer ni hodila sama na sestanke ali zabavo, kar pa je včasih prineslo v hišo nerazpoloženje.

V teh letih se je že tudi pripravljala vojna. O tem sta v hiši največ vedela Vinko in Pavel, pa tudi na splošno so ljudje že govorili o njej. Obema je uspelo, da nista bila potrjena k vojakom do zadnjega leta pred vojno. Tako je Vinko odšel k vojakom šele pozimi, Pavel pa poleti 1940, delno tudi zaradi njune osebne želje, ker je menda tako narekovala njihova zavest in družba, s katero sta živela. Vse to je mama težko doživljala in z žalostnim srcem gledala v prihodnost. Posebno zaskrbljeno je ugotavljala, da se je tudi mlajših dveh prijel prenekateri nauk, ki sta ga dala Vinko in Pavel v mnogih razburljivih nočnih pogovorih. Zdaj sta odšla v zelo negotovih časih služiti vojake v armado, ki sta jo globoko v srcu sovražila. Odšla sta zelo daleč od doma, Vinko na Hrvaško blizu Varaždina, Pavel pa v Knjaževac v Srbijo. Ta dva slovesa sta spet dala nov pečat maminim skrbem in žalosti. No, Pavel je prišel pred novim letom za štirinajst dni na dopust. Bil je precej dobre volje, vsaj kazal je tako, in tolažil mamo, da ni vse tako hudo, kot se ji zdi. Ko pa se je vračal v vojsko, je rekel, da morajo biti pripravljene na vse in morajo biti pogumni, pa naj se zgodi, kar hoče. Ne smejo obupati v hudih trenutkih. Tako je v mislih mamo potolažil, a skrbi ji ni odvzel. Zimski meseci so prav hitro minili v vsakdanjih hišnih delih, brez večjih posebnih dogodkov. V spomladanskih mesecih, t.j. v marcu, so začeli klicati fante in može na orožne vaje. Po Žirovskem vrhu so že celo leto prej gradili vojaške bunkerje. Napravili so jih tudi v bližini doma po vseh bližnjih gričih: na Šurkovem, Žigonovem, Svetletovem in Pivkovem griču pa tudi v dolini blizu Barteljčkove hiše na Brckovi njivi med drevjem in pri Svetletu ob Rakulšci. Tudi neka vojaška enota se je naselila v Žireh, v njej je bilo največ rezervistov.

Straža, ki je varovala omenjene bunkerje, se je naselila prav na Barteljčkovem kozolcu. Navzočnost vojakov v okolici in tako rekoč v hiši je oživiljala misli na vojne grozote. Obudil se je spomin na 1. svetovno vojno. Povsod so se pogovarjali samo o vojni. Zaskrbljenost se je prenašala od hiše do hiše. Nihče ni vedel nič gotovega.

Na cvetno nedeljo je po opravljeni jutranji maši in zajtrku prišel od nekod vodja vojaške skupine kaplar Miloš. Na lep način, da ne bi družino preveč prestrašil, je povedal, da se je začela vojna, da so državo napadli Nemci in da bombardirajo Beograd. Kljub temu da so o tem govorili že dolgo časa, je ta novica čudno vznemirila družino, tako da so vsi onemeli, posebno oče in mama. Nato so odšli vsi ven na sonce in s strahom gledali okrog, kot da bi hoteli videti, kaj se bo še zgodilo.

Kmalu so ljudje prišli povedat, da je občinski sluga pred cerkvijo javno razglasil, da je vojna in splošna mobilizacija vseh vojniških obveznikov. Vsi drugi starejši ljudje in otroci pa se morajo umakniti z žirovskega območja, ker je tu obmejna cona, t.j. obrambna linija. Umakniti se morajo v Dobrovo pri Ljubljani, kjer je menda za Žirovce pripravljeno začasno bivališče. Oče Franc se je takoj oglasil, da ne gre nikamor, da ne bo nikomur pustil svoje hišice, kravice in vseh svojih stvari. Mama Franca je takoj pritrdila. S sosedi so se dogovorili, da se bodo skrili v Jakopičkovi grapi, kjer so že prejšnji mesec izkopali v breg veliko jamo – bunker z namenom, da ga bodo uporabili, če bi izbruhnila vojna. Takoj popoldne so možje odšli pogledat in pripraviti prostor za ležišče in bivanje. Naslednji dan, ko so kolone ljudi množično odhajale z vozovi, kripami in kolesi, največ pa peš z nahrbtniki ali koši na ramah in s culo v rokah, je družina z Jakopičkom na čelu odhajala v grapo. Nosila je vse potrebno za prenočevanje in hrano za nekaj dni. Večkrat so se vrnili in pospravljali, nekatere stvari zazidali, nakrmili živino in podobno. Vojaki, ki so bili nastanjeni na kozolcu, so jim obljubili, da jim bodo varovali hišo.

Tako je bilo do četrtega zjutraj, ko so v Žireh podrli vse mostove čez Soro. To dopoldne so iz kraja odšli vsi vojaki, tudi oni z Barteljčkovega kozolca. Šli so čez Žirovski vrh proti Ljubljani, ne da bi natanko vedeli, kam, zato so bili vsi zaskrbljeni in razočarani nad poveljstvom in nad voditelji, ker se jim je zdelo, da so jih vsi zapustili in izdali.

Barteljčkovi pred domačijo v Novi vasi, 1927. Z leve: Janez, Franc, oče Franc Žakelj, Vinko, pred njim Franca, mama Franca, Pavel in Milan

Drugo dopoldne so Italijani streljali s topovskimi granatami čez Žirk na Žirovski vrh ter proti Gorenji vasi, popoldne pa so se dolge kolone italijanskih vojakov privarile čez Žirk v Žirovsko dolino in odhajale naprej po grapah čez Žirovski vrh proti Ljubljani. Mnogo jih je v Žireh tudi ostalo. Nastanili so se po vseh večjih javnih prostorih, največ v novem Prosvetnem domu. Zdelo se je, da jih je kot listja in trave. Ljudje so se jih bali, ker so šle pred njimi kokoši iz kurnikov in mački, ki so se zadrževali v bližini hiš. Tudi dekleta niso bila najbolj varna pred njimi.

Mama je tuje vojake s strahom gledala, ko jih je srečevala ob nedeljah na poti k maši. Še bolj se je je polaščal nemir, kadar so šli mimo hiše in trapasto gledali pri oknih v hišo. S čudnimi občutki je preživela te velikonočne praznike brez potice in veselega razpoloženja v družini kot po navadi na te dneve. Mislila je na svoje sinove, ker se ni še nihče oglasil doma. Drugi Žirovci so že prihajali iz vojske, njenih fantov pa ni bilo od nikoder. Po tednu dni, odkar so bili tu Italijani, so se zvečer, ko je sedela družina pri večerji, nenadoma odprla vrata in je vstopil, na hitro pogledal neznan in zanemarjen moški s širokim klobukom. Toda komaj je spregovoril, so vsi skočili pokonci, ker so ga prepoznali. Bil je Vinko. Od veselja so ga za trenutek samo gledali, nato so ga obkrožili in se rokovali. Mama od zadovoljstva ni dosti spraševala in govorila, temveč je takoj šla in tudi njemu pripravila večerjo. Vinko pa je bil tako lačen, ker že nekaj dni ni nič jedel, da tudi zdaj ni mogel jesti tako, kot bi rad, ker je bil preveč izčrpan. Vesel je bil, ker je bil po dolgem času in strašno naporni poti (ves teden je pešačil) spet doma pri mami in ostalih domačih. Nekaj dni je počival. Mama in sestra sta mu stregli, da se je čim prej opomogel in postal spet čil in krepak. Čez nekaj dni se je odpeljal s kolesom proti Kranju in si poiskal službo pri gradbenem podjetju Dedek, kjer je delal, preden je odšel k vojakom.

Čez dober teden se je nekega sončnega jutra na stezi od Jakopička prikazal tudi Pavel. Oblečen je bil samo v hlače in srajco in v zelo raztrganih čevljih. Več kot 14 dni dolga pot ga je utrudila skoraj do onemoglosti. Prišel je iz daljne vzhodne Srbije, kjer je nazadnje služil vojaka. Naporna hoja preko hribov in gozdov, lakota ter počitek in spanje na prostem ali v kakem seniku so mu prizadevale fizične posledice. Nekaj časa je minilo, da se je odpočil in popravil ter začel spet pošteno živeti. Na prigovarjanje mame in drugih v družini je ostal doma in ni šel iskat službe. Tudi Milan se je po dolgem času oglasil s pismom, v katerem je pisal, da mu je dolgčas, vendar ne bo prišel domov prej kot jeseni, ko bo končal učno dobo in bo lahko v domačem kraju poiskal službo. Mama Franca se je končno nekoliko pomirila, saj so bili njeni otroci živi in zdravi ter v njeni bližini. Vendar to ni dolgo trajalo. Vinko je prinašal iz Kranja slabe novice o vojni. V Žireh so Italijane zamenjali Nemci. Pavel je večkrat odšel, včasih tudi za kak dan, k svojim nekdanjim sodelavcem in prijateljem. Nikoli se ni vrnil z veselo novico. Doma je začel šivati in je prav kmalu imel dosti dela. Janez je še hodil k Gantarju delat. Kadar so bili vsi skupaj doma, so se pogovarjali o vojni, kot da bi imeli kakšno pomembno konferenco in kot da v tej situaciji tudi sodelujejo. Kadar jim je po naključju prisluhnila tudi mama, so se je spet polaščale strašne slutnje in bojazen glede prihodnosti. Junija so Nemci začeli sovražnosti nad Žirovci. Nasilno so odpeljali mnogo družin, med njimi vse učitelje in intelektualce. Nekateri so pobegnili. Janeza so pri Gantarju odpustili z dela. Julija pa so Nemci vse brezposelne delavce poklicali na Arbajtsamt v Škofjo Loko in med temi je bil tudi Janez. Nasilno so jih odpeljali iz Škofje Loke na Koroško. Bilo je več Žirovcev, ki so bili dodeljeni gradbenemu podjetju v Hermagor-Neuhof. Med njimi je bil tudi Janez. Njegova pisma in kartice so pričale samo o domotožju in želji, da bi mogel čim prej domov. Toda ostal je celo poletje in jesen. Doma so ga zelo pogrešali, posebno mama, ker je bil vsa zadnja leta pri njej. Bil je zelo živahne, vesele narave, pa je s svojimi šalami v glavnem razveseljeval in spodbujal družino. Vse to je z njegovim odhodom prenehalo. Nemci so organizirali nemške šole in tečaje. Krajši tečaj je obiskovala tudi Francka, da bi vsaj malo razumela, če bi bilo treba, kakšne uradne zadeve.

Sredi avgusta so prišli neki večer v vas trije moški: Primcov Vinko, Krivar iz Hotovelj in še neki neznanec. S Pavlom so odšli v zgornjo sobo. Francka je morala biti zunaj na

Barteljčkovi pred 2. svetovno vojno (1939). Sedita mama Franca in oče Franc Žakelj, za njima (z leve) Milan, Vinko, Francka, Janez in Pavel

straži, da bi sporočila, če bi koga videla prihajati k hiši, mogoče tudi nemško patroljo. Omenjeni, poznal jih je samo Pavel, so odšli šele proti jutru iz hiše. Tudi mama in oče takrat nista od skrbi zatisnila očesa.

V začetku septembra je prišel domov Milan. Pretihotapil se je čez italijansko mejo na Golem vrhu. Italijanske oblasti mu v Ljubljani niso pustile oditi iz mesta. Zato je pobegnil in prišel v Žiri naskrivaj. Ostal je doma. Ni se prijavil za delo, temveč se je dogovoril z Blažontarjevim Francem in mu pomagal pri pleskanju. Vinko in Pavel pa sta dobila novega poslušalca, pravzaprav dva, ki sta z odprtimi usti in ušesi poslušala, včasih tudi celo noč, razlago novih idej in vojnih akcij doma in v svetu. To je bilo seveda zelo tajno in v tišini. Mama in ata se nista upala spustiti v pogovor. Le kadar so začeli govoriti o cerkvenih in verskih razlikah, sta se pridružila, seveda zmeraj v nasprotni smeri, taki, kot sta jo bila vajena. Toda to je bilo zanj strašno boleče in težko.

V začetku decembra je prišel za nekaj dni na dopust Janez. Rad bi ostal doma, zato so mu svetovali, naj kar ostane, vendar naj se nikjer ne prijavi in tudi ne kaže med ljudmi. In tako je ostal pol skrit doma.

V Poljanski dolini so se začeli zbirati uporniki proti Nemcem. Vinko je kot po navadi prišel v soboto iz Kranja domov. To je bilo 9. decembra. V nedeljo je na hitro obiskal neke svoje prijatelje. Francka mu je pripravila toplo perilo. Zvečer pa je med smehom povedal, da gre drugi dan v partizane. To se je zgodilo po večerji, ko je bila vsa družina zbrana in je ata odmolil rožni venec. Drugo jutro je s kratkim pozdravom še v temi in z nahrbtnikom na rami odšel na avtobus, kot da gre na delo v Kranj. Toda odpeljal se je le do Poljan in nato v hrib, kjer so se zbirali partizani. Zadnji dan je dajal še polno nasvetov bratom in družini, kako naj žive naprej, kako naj se obnašajo v hudih – kritičnih trenutkih. Naj bodo pogumni vsi v družini, tudi ata in mama, in naj mislijo na njega z upanjem, da se bodo kmalu videli. Njegov odhod pa naj bo skrit, kot da ni nič posebnega, ampak je na delu v Kranju. Če pa ga doleti usoda, da ga ne bo več nazaj, naj ga pustimo počivati tam, kjer bo zadnjič gledal svojo domovino, za katero se bo žrtvoval. Odšel je v mrzlo zimo. Ni se več oglasil.

Bližali so se božični prazniki. Temu primerno so se v družini pripravljali že nekaj dni prej. Ata je hotel narediti še nekaj škafov do božiča, zato ni pustil, da bi se v hiši prej pospravilo. Milan je tolkel v stopi suhe krljke in hruške, da bo mama lahko spekla potico. Pavel je šival, Janez pa mami pomagal v štali. Francka je šla v Žiri k Primožiču nakupovat še nekatere stvari za šivanje. Takrat je bilo zelo mrzlo, zimsko, sneženo dopoldne. Na glavni

cesti je zagledala več vojaških tovornjakov in avtobusov. Po cesti pa so hodili vojaki v popolni bojni opremi – do zob oboroženi. Ko je povedala doma, kaj je videla, se je Pavel takoj dvignil in nekam odšel. Po vrnitvi so vsi trije – Pavel, Janez in Milan staknili glave skupaj in se potihoma sami zase pomenkovali. Mama je to videla. Takoj so jo obšle zle slutnje in je postala zelo nemirna in zaskrbljena. Posebno, ko je videla, da njeni otroci gledajo na to vojno dogajanje tako idealno, skoraj navdušeno, ni imela več mirnih misli. V delu in nekakšni nestrpnosti je minilo to popoldne. Po večerji so posedli na peč in okrog nje, kot po navadi. Pred hišo so se zaslišale moške stopinje, odprla so se vrata in vstopilo je šest mož in fantov. Na hitro in zelo resno so povedali, da so prišli iskat Janeza in Milana, da gredo v partizane, češ da se vse upira, da je polno upornikov – partizanov v Poljanski dolini in hribih in da bodo preprečili načrtovano selitev družin iz Žirov in doline. Kar se da hitro sta se fanta oblekla, mama jima je dala s tresočo se roko in z žalostnim pogledom malo kruha in klobaso za prigrizek. Nato so odšli v noč. Za slovo ni bilo časa drugega kot rahel stisk rok. Nedaleč proč, pravzaprav na Žigonovem griču za Tonino hišo, jih je čakala partizanska patrolja, ki jih je odvedla naprej v poljanske hribe. Po naključju je partizan Bar stopil v Tonino hišo in tam zagledal nemškega financarja, ki pa mu je pobegnil skozi kamrino okno in s streljanjem priklical na pomoč vse financarje iz Stare vasi. Oni so se takoj odzvali in prišli ter pregledali vse hiše v bližini. Delali so strašen hrup in tolkli po vratih in oknih po vseh starih hišah, v njih so živeli večinoma tudi sami stari ljudje.

Vse to se je slišalo in tudi videlo, ker je luna svetila vse do Barteljčkove hiše. Tam so na hitro razmetali po hiši oblance, da se niso videle mokre stopinje od prejšnjih obiskovalcev. Nato so vsi štirje od strahu odšli ven in gledali ter poslušali ropotanje po hišah ob poti pod Žigonovim gričem ter čakali, kdaj so bodo Nemci obrnili proti njihovi hiši. Vendar se to ni zgodilo, saj so počasi odšli po novovaški poti v Staro vas. Oče in mama sta se oddahnila in odšla nazaj v hišo, ker je bilo zunaj strašno mrzav. Pavel in Francka pa sta ostala prav do polnoči zunaj in hodila okrog hiše. Nato sta se vsa premražena vrnila v hišo in šla na peč ležat. To noč ni nihče zaspal. Strah jim je prišel tudi v kosti in se še povečal naslednje dni, ko so izvedeli, da so Žirovci, ki so šli z njihovimi fanti v gmajno, vsi prišli domov, le njihovi se niso vrnili. Da je bilo še bolj strašno, so prišli orožniki prav na božični dan in odpeljali Pavla na zaslišanje za žandarmerijo v župnišče. Na srečo se je proti večeru že vrnil. Vendar se je to spet ponovilo na novoletni dan, ko so Pavla že drugič odpeljali nemški žandarji na zaslišanje. Dobro se je zagovarjal, ker je bilo že pred odhodom bratov zmenjeno, kako se bodo doma izgovarjali, če jim bo pretilo zasliševanje ali aretacija. Tako je tudi Pavlu uspelo, da se je dobro izmazal pri zasliševanju, ker se je držal dogovora.

Tako so bili ti zimski prazniki v družini še bolj žalostni kot prejšnja leta. Kot že rečeno, sta bila ata in mama zelo verna in zraven še praznoverna, saj sta verjela v stare običaje oziroma vraže. Na božično noč je šel oče v cerkev k polnočnici. Na poti domov je bil že utrujen, pot pa ledena in spolzka, zato mu je spodrsnilo in je trikrat zapored padel. Drugi dan je ves nesrečen pripovedoval, da bo on ali pa kdo drug v družini, najbolj gotovo pa on, drugo leto umrl. Nič ni pomagala tolažba in prepričevanje, da so to le stare vraže. On je trdil svoje, da so to pripovedovali že stari ljudje in v to verovali.

Da je to res in da se bo to najbrž res zgodilo, je v strahu pritrjevala mama na novoletni dan, ko je omenila, kako ji je luč – petrolejka – trikrat ugasnila zadnjo noč, ko bi morala po stari navadi in veri goreti vso noč. To je še povečalo zaskrbljenost, posebno misli na sinove v tej hudi zimi ji niso šle iz glave. Posamezniki, ki so prinesli oblačila Pavlu ali Francki, so na skrivaj pripovedovali o upornikih, ki se borijo v poljanskih in selških hribih. Toda pravih poročil ni bilo.

V ponedeljek, 23. januarja, zgodaj zjutraj, ko je bila še tema, se je zaslišalo močno trkanje na glavna vrata. Pavel je hitro odprl in ostrmel, ko je zagledal Janeza in Milana s puško na rami. Vsa prezebla sta hitro skočila v hišo in prosila mamo, naj zaklene vrata za sabo. Tudi drugi domači so takoj vstali, ko so zaslišali ropot na vratih. Od presenečenja niso vedeli, kaj storiti, vendar se je vsem videlo na obrazih, da so veseli, ker sta brata spet

Bratje Žakelj o božiču 1939.
Stojijo (z leve) Pavel, Vinko, Janez,
sedi Milan

doma. Imela sta prezeble roke in noge, zato nista smela takoj na peč, da bi se pogrela. Pavel jima je snel puške z ramen in jih nesel skrit. Mama je skuhala čaj in nato še belo kavo, da sta vanjo podrobila kruh, potem ko sta se malo pogrela. Hitro sta se preoblekla in šla v gornjo sobo počivat. Mama ju je odela z več odejami, da sta se ogrela. Bilo je zelo mraz, posebno v gornji sobi, kjer ni bilo peči, okna pa so se slabo zapirala. Spodaj v hiši nista smela ostati, da jih ne bi videl kdo od prišlekov in komu javil. Vse to se je dogajalo na skrivaj. Zvečer je prišel k Francki v vas neki prijatelj Franc in ostal pri njej do enajste ure zvečer. Oče je medtem zmolil že vse tri rožne vence in veliko očenašev, samo da bi Franc prej odšel domov. Toda on se ni znašel, po domače povedano »ošlatal«, in je ostal tako pozno. Šele po njegovem odhodu sta končno lahko prišla na peč Janez in Milan in se dobro pogrela. Ostali štirje so se stisnili k peči, mama in Francka sta se usedli kar na mentrgo, da sta jima bili bližje, ata se je usedel na »zic« pri peči, Pavel pa je stal in se od časa do časa sprehodil po hiši. Vsi so napeto poslušali Janezovo in Milanovo pripovedovanje. Izpovedala sta vse od začetka, kako je bilo pred enim mesecem, ko sta odšla v poljanske hribe. To so bili hudi boji in pohodi v mrzli zimi od Pasje Ravni in hribov nad Poljanami ter čez cesto na selško stran. Končno so prišli v Dražgoše, kjer so počivali po novem letu več ko teden dni. Nakar so jih z vseh strani napadli Nemci in jih po treh dneh hudih bojov pregnali iz vasi, vas pa požgali. Partizani so se prebili na vse strani. Dobili so dovoljenje, da se lahko posamič skrijejo, odpočijejo in počakajo nadaljnjih navodil. Tako sta pripovedovala o vseh strašnih dogodkih, ki sta jih preživela. Ostali so samo poslušali. Nenadoma pa je Francka vprašala: Kaj pa Vinko, ali sta ga kaj videla?» Po kratki tišini je Milan odgovoril: Seveda, saj smo bili ves čas skupaj.» Francka je spet vprašala: «Zakaj ni še on prišel?» Odgovor je bil: Ker ni mogel.» In spet: Zakaj ne?» Padel je v Dražgošah.» Nato so vsi utihnili. Pravzaprav je bilo še nekaj kratkih vprašanj in odgovorov. Nato so vsi kakor obnemeli in noč je postala dolga in še bolj temna kot prej, ko so se pogovarjali. Proti jutru sta se Janez in Milan vrnila v zgornjo sobo, ostali pa so se – tako kot vsak dan – lotili običajnih opravil. Tako pa je bilo samo videz. Strahu se je pridružila še žalost in bolečina nad družino v tej hiši.

Nekateri obiski in poizvedovanja znancev so težave doma še povečali. Janov Dušan, ki je sodeloval v teh bojih tako kot Janez in Milan, se je prijavil Nemcem – Gestapu. Po nekaj dneh jih je obiskal z izgovorom, da je prišel povedat, naj se ga nikar ne bojijo, saj on ne bo nikogar izdajal. Rad bi vedel, kje so njihovi fantje. Nihče mu ni verjel, zato ni dobil pravih odgovorov. Vsem se je zdel zelo sumljiv, zato so ga s prezirom gledali in odslovili. Milana in Janeza je Pavel ponoči odpeljal za nekaj časa nekam v Žirovski vrh, kjer sta ostala skrita in varna pred Nemci, če bi jih ti iskali doma. Čez kakih deset dni sta se spet vrnila domov v zgornjo sobo. Tam sta prebirala knjige in študirala ter čakala, da jim bo kdo prinesel sporočilo o odhodu ali navodilo za nadaljnje delovanje.

Zima je bila še kar naprej huda in se je vlekla, posebno ob zimskih večerih, ko se bedeli dolgo v noč in se pogovarjali. Mama je klekljala, oče je sedel pri peči blizu vrat, ostali pa so največkrat na peči igrali kako družabno igro, a to le, kadar ni bilo nobenega vasovalca. Včasih sta šla Janez in Milan na nočni sprehod. To je bilo zelo nevarno početje, ker so Nemci ponoči večkrat patroljirali mimo hiše. Nekajkrat so se oglasili tudi v hiši in spraševali po fantih. Nikoli niso bili brez strahu, da jih Nemci ne bi presenetili. Tako je bilo spomladi 25. marca. Janez in Milan sta se to noč vrnila domov po večtedenski odsotnosti. Dopoldne pa je prišlo šest žandarjev. Trije so prišli v hišo, trije pa so se sprehajali okrog hiše in opazovali. Po daljšem spraševanju in pogovarjanju so povedali, da imajo vest o Vinku, ki je padel v boju z nemškimi policisti. Ko so ugotovili, da družina o tem še nič ne ve, niso bili preveč strogi in so kmalu odšli. Mama, pravzaprav vsi so se tako prestrašili, da so odgovarjali največ z besedo »ne vemo«.

Zgoraj v sobi sta čakala Janez in Milan v bojni opremi s puško in bombami, da se bosta, če bo treba, borila na življenje in smrt. Toda ni bilo treba. Nemci so mirno odšli. Vsi so se oddahnili, najbolj pa mama. Takoj je vstala od peči, kjer je ves čas sedela, strmela skozi

okno in čakala na najhujše, kar se pa takrat ni zgodilo. Odšla je v kuhinjo in tam stala precej časa, ne da bi vedela, da je treba skuhati kosilo. Ko je iz zgornje sobe zaslišala lahen pogovor in ugotovila, da je zunaj vse mirno in v redu, se je znašla in spet pohitela za svojim opravilom.

Nekaj dni je bilo mirno. Nato so neko noč prišli neznani partizani in odvedli Janeza in Milana spet v gozdove – rekli so v nove končne boje in da se kmalu vrnejo, takrat bodo to lepši, svobodnejši časi. Slovo je bilo nekako čudno žalostno, pravzaprav sploh ni bilo pravega pozdravljanja zaradi nemirnega občutka, da spet gresta negotovi usodi nasproti. Težko je bilo iti od doma, večno skrivanje doma pa ni imelo nobenega cilja. Družina bo zdaj nekoliko bolj varna, kot je bila zadnjih nekaj mesecev. Ostala pa bo v njih večna skrb in misel, da manjkata dva člana družine, ki nista doma, ampak sta vsak trenutek v nevarnosti, da bosta ostala tam daleč od doma žrtvovana za tako imenovano lepo besedo: svoboda.

Iztekali so se pomladni dnevi v delu na njivi, kuhinji in štali, kjer sta se v glavnem zadrževala mama Franca in oče. V hiši sta Pavel in Francka šivala. Kljub vojni sta imela dosti dela, kar je zelo prav prišlo, da sta vsaj nekaj zaslužila za preživljanje vseh. Oče je hodil tudi na dnino v Novo vas h Kamšku in Bartelu. Tam je včasih dobival prav čudne novice o partizanskih akcijah, ki so jih največkrat narobe ocenjevali oziroma po svoje prenašali naprej. Oče je po navadi prišel ves razburjen domov in pripovedoval, kaj je slišal, ter tako vznemirjal tudi mamo. Pavel in Francka sta morala vse to pojasnjevati, ker sta vedela več in sta imela največkrat težave, preden sta starše pomirila. Tako je bilo tedaj, ko so partizani napadli nemški avtobus v Maharjevi grapi in kjer naj bi bila pri napadalcih tudi njihova fanta. Take male ali žalostne razprtije so se večkrat ponavljale in vnašale nemir, povezan z žalostjo v hiši.

V začetku julija, ko so zorele češnje, so neko noč prišli partizani v vas opozoriti Slikarjevo družino zaradi nemčurstva. Bilo je tudi nekaj streljanja, ker so bili v bližini Nemci, ki so prihiteli Slikarjevim na pomoč. Medtem pa je prejšnji dan prinesla Francka iz Žirovskega vrha, ko je šla z dekleti nabirat češnje, Pavlu obvestilo, da ga bodo ponoči prišli iskat partizani. Zvečer se je na skrivaj pripravil in čakal na dogovorjeni čas. Poslovil se je samo od Francke. Ata in mama sta bila zjutraj vsa preplašena, ko ni bilo več Pavla. Tudi od nočnega streljanja sta bila vsa vznemirjena. Vsi trije so se odločili, da bodo šli ta dan od doma za vsak primer, če bi jih prišli Nemci nadlegovat in zasliševati. Oče je odšel k Bartelu, mama in Francka pa sta vzeli nekaj kruha in se šli skrit v bližnjo gmajno ter med grmovjem gledali proti domači hiši. Na večer sta odšli na Bedrih k Johani in tam tudi prenočili. Drugi dan popoldne sta se vrnili domov, ko sta se prepričali, da je doma vse mirno.

Čez teden dni je prišla nemška šestčlanska patrolja. Eden izmed njih je bil koroški Slovenec, govoril je lepo slovensko. Ustrašili so se jih, ker so mislili, da so prišli zaradi Pavla. Toda Nemci niso nič vedeli, da ga ni doma. Francka jim je povedala, da je že pred tednom dni odšel v Kranj in se ni vrnil. Rekla jim je še, da so zelo zaskrbljeni zanj in ne vedo, če je to treba prijaviti. Na srečo so žandarji rekli, da bodo to sami uredili. Po vsej hiši, hlevu in kozolcu so opravili preiskavo. Premetali in prebrskali so vse, kar se je dalo vsaj malo premakniti. Kričali so in grozili očetu in mami, ker jim nista hotela odgovarjati. Oče se je napravil še bolj gluhi, kot je bil. Dobili niso nič prepovedanega, ker je Francka znala to dobro skriti. Ko so čez dobro uro odšli, so se vsi oddahnili. Stvari so postavili na stara mesta, ker so Nemci pustili vse razmetano in premaknjeno. Pozno popoldne je mama pripravila skupaj kosilo in večerjo. Nato so kmalu šli k počitku. Naslednje dneve so si le z delom na njivi in v hiši krajšali čas. Nemška patrolja se je čisto udomačila in je večkrat prikorakala mimo hiše ter s tem vznemirjala družino. Avgustovski dnevi so se začeli z zelo lepim sončnim vremenom. Prav lepo je bilo posedati za hišo v senci in se odpočiti po delu na njivi. Nekega večera pa je prišel v vas Primc mami in Francki povedat, da je Vinko padel v Kopačnici, ko se je hotel prebiti skozi nemški obroč. Pripovedoval je še, da je bila v

poljanskih hribih, najbolj pa okoli Blegoša, strašna nemška ofenziva na vse partizane s tega območja. Da jih ne bi preveč vznemirjal, je prav tiho povedal, da je tudi njihov Janez ostal za vedno v Spodnji Žetini pod Blegošem in še nekaj njegovih tovarišev. Za Pavla pa je rekel, da ne vedo, kje je, mogoče ujet od Nemcev. Zagotovo pa ga pogrešajo in ne vedo, kje je. Milan pa je ostal živ in se nahaja nekje v poljanskih hribih s tovariši, ki so se rešili iz tega boja. Dolgo v noč so se pogovarjali. Seveda je govoril le Primc lepo počasi, mama in Francka sta ga samo poslušali. Tudi če bi hoteli, ne bi mogli govoriti od razburljive novice. Po Primcovem odhodu sta se dogovorili, da ne bosta očetu nekaj časa nič povedali in mu tako prikrajšali žalostne trenutke. Kmalu za tem je prišel Glažerjev Jože povedat, da je Pavel ujet in skupaj s Šmerovcovim Tonetom zaprt v Begunjah. Tone je šel s Pavlom v partizane. Francka se je takoj dogovorila s Šmerovcovo Veroniko, Tonetovo ženo, in sta se odpravili peš v Škofjo Loko, nato se z vlakom odpeljali na Gorenjsko do Otoč, od tam pa peš v Begunje. Utrujeni, lačni in ožuljeni sta prišli do gradu, v katerem je bila kaznilnica. Niso ju spustili dalj kot do prvega stražarja, ker so zahtevali potrdilo od Gestapa. Vzeli sta pot pod noge in odšli na Bled na poveljstvo, kjer je Veronika dobila potrdilo, da lahko obišče moža. Francki pa so rekli, da ne vedo ničesar o Pavlu in da ga ni na nobenem seznamu. Ni vedela, ali je to dobro ali slabo. Vrnili sta se v Begunje, kjer je Veronika obiskala moža, Francka pa je paket s hrano pustila in ga naslovila na Vinka Nagliča. Nič kaj potolaženi sta odšli domov, kamor sta prišli šele drugi dan. Utrujeni in slabo razpoloženi sta pripovedovali, kako sta potovali in kaj sta doživeli na poti, na Bledu in v Begunjah. Novico, da Pavla ni v Begunjah, je mama nekako čudno sprejela. Misel, da je še živ, je bila povezana z močno željo, toda slutnja, da nihče ne ve, kje je, jo je vznemirjala in ji spet nekaj noči ni dala spati. V začetku septembra so Francko poklicali partizani. V gmajni nad Homcovim lazom jo je pričakala skupina petih tovarišev. Med njimi je bil Milan in trije znani tovariši, peti pa se ji je predstavil kot Nande iz Ljubljane. Vsi so bili zelo resni, videlo se jim je, da imajo nevhvaležno nalogo, ker so prišli z resnično žalostnim sporočilom. Nande je bil najmanj prizadet, zato je odpeljal Francko malo stran in ji na lep način orisal zadnje trenutke Janezovega življenja. O Pavlu je povedal, da ga tudi zagotovo ni več, ker ni nobene sledi od tedaj, ko so Nemci v gozdu na Zlatem vrhu pri Lučinah napadli štiri partizane, med katerimi je bil tudi Pavel. Dva sta bila ujeta in sta v Begunjah zaprta, druga dva sta padla, ne ve pa se, kje sta pokopana. Francka in Nande sta se vrnila k preostalim fantom, Milan sploh ni nič govoril. Tiho ji je izročil mali paket, zavit v časopisni papir. V njem so bila Janezova zadnja oblačila, srajca in spodnje hlače. Francka je bila trdna in pred tovariši ni hotela pokazati čustev, ti pa so jo tolažili in ji govorili o svobodi» in skorajšnjem srečanju v dolini. Mislila je samo na to, kako bo prišla domov ter povedala mami in očetu strašno novico in kako jo bosta sprejela. Vedela je, da bo morala ostati trdna in da je zdaj ona tista, ki bo varovala starše, da se jima od žalosti ne bo zgodilo kaj hudega. V upanju, da se bodo spet kmalu videli, se je poslovila od Milana in preostalih fantov.

Doma ni našla takoj besed oziroma načina, kako naj pove novico, da staršev ne bo preveč prizadela. Mami je povedala šele ponoči, očeta pa ni bilo doma. Tako je oče izvedel šele čez nekaj dni, ko je delal pri Kamšku in so mu tam povedali, da ima samo še enega sina. Prišel je domov, ne samo žalosten, temveč zelo razburjen in jezen na mamo in Francko, ker mu nista povedali. Nekaj dni je bilo zelo hudo za vse tri, posebno za mamo. Ni mogla več skrivati. Kupila je črno ruto in si jo dala na glavo, vsem skrivanjem navkljub. Na vprašanje sosedov in znancev, za kom žaluje, je bil odgovor kratek in osoren: »Za materjo!» Nihče ji ni verjel, a vseeno je niso več spraševali. Francka je kupila črno svilo z belimi pikami in si sama sešila obleko ter jo obrobila s črnimi žametnimi trakovi. Tako sta z zunanjimi znamenji opozorili na žalovanje, vendar je bilo samo nekaj ljudi, prijateljev, ki so to razumeli. Mama je hodila okrog hiše vsa obupana in nesrečna. Na prihajanje nemške patrolje se že skoraj ni več zmenila. Prav v teh hudih dneh sta prišla na obisk Homcov Janez in Janov Dušan. Slednji je bil oblečen v gestapovsko uniformo. Vsi so se ju

ustrašili, posebno, ker so vedeli, da vse vesta o njihovih fantih. Vendar so bili prisebni in se niso z nobeno besedo ali dejanjem izdali, ko sta jih začela spraševati. Mama ju je nekaj časa gledala in poslušala, ko sta govorila o njenih padlih sinovih. Nenadoma je vstala in nepričakovano odločno odprla vrata, rekoč, naj gresta, da nimata pri njih kaj iskati. Odšla sta malce užaljena in sta obljubila, da bosta še prišla, kadar bo boljše volje, in da se jih ni treba bati, saj jim želita najboljše. In res sta se čez nekaj dni spet oglasila, in sicer bolj avtoritativno, kot da sta prišla službeno. Mami sta rekla, da je ne mislita nič vznemirjati in prepričevati in da naj bo kar tiho. Francki pa sta ukazala, naj gre z njima v zgornjo sobo, kjer se bodo pogovorili. Tam sta zahtevala, da jima poišče zvezo z Milanom in naj ga pripravi, da se bo vrnil iz gozda domov. Dušan je rekel, da dobro ve, da je Francka natančno seznanjena s tem, kje se nahajajo partizani oziroma kje je Milan. Zato se mora nujno povezati z njim, ker mu bo Dušan priskrbel službo na Gestapu v Škofji Loki. Tako bo on rešen, starši in Francka pa tudi pred zastraševanjem in šikaniranjem Nemcev. V nasprotnem primeru jih bodo zagotovo preselili, lahko jim bodo zažgali tudi hišo in vse uničili, kajti vojne še dolgo ne bo konec. Na vse te prošnje, zahteve in grožnje ter pojasnjevanje, značilno za slabiče ali obupance, je Francka še enkrat kratko odgovorila, da jima v nobenem primeru ne more ustreči, ker kratko malo ničesar ne ve, pa naj ji verjameta ali ne. Prosila je, da nikoli več ne prideta v hišo s takim namenom, ker mama že tako preveč trpi in se njihovih obiskov boji bolj kot nemških žandarjev. Odšla sta vidno nezadovoljna. Nikoli več nista prišla v to hišo.

Na srečo je prav to noč prišel domov Milan s svojim spremljevalcem. Francka in mama sta mu vse povedali o obiskovalcih in njenih zahtevah. Pohvalil ju je, da sta prav odgovorili in naj se kljub vsemu še naprej tako držita, Dušanu pa, če se bo še pojavil v hiši, naj rečeta, naj se pazi, da ne bo srečal Matilde. Mama ga je žalostno gledala; v srcu bi si želela, da bi ostal doma, hkrati pa si je mislila, da je bolj prav, če ne napravi tako poniževalnega koraka, kot ga je Dušan. S to mislijo je živela naslednje dni, ko je bila sama in je premišljevala o svoji usodi in usodi sinov. Dne 24. oktobra ponoči pa je zaropotalo po velikih in malih vratih z nemškimi klici, naj takoj odprejo. Mama in oče sta v strahu pritekla odpirat v samih spodnjicah, ker ni bilo časa, da bi se s čim ogrnila. Več gestapovcev in financarjev je obkolilo hišo. Gestapovci so takoj vdrli v prostore in iskali tako imenovane bandite. Francka je spala zgoraj, ko so vdrli v njeno sobo. Mislila je, da je navadna preiskava, kakršne je bila že navajena, in da sploh ne bo vstala. Zato so jo z naperjeno puško prisilili, da je vstala in se je morala pred njimi obleči. Odvedli so jo v spodnje prostore, kjer sta že čakala mama in ata in se tresla od strahu. Francka je imela pripravljeno majhno torbo cigaret in par novih gojzarjev, da bi odnesla zvečer partizanom. Vse to so našli, ker ni bilo nič skrito, in še velik zemljevid Evrope. Vsem trem so ukazali, da gredo z njimi na zaslišanje na žandarmerijo. Ves dan so jih posamič zasliševali, vpili in jim grozili. Toda vsi trije so se držali dogovora, sklenjenega ob odhodu sinov v partizane, da bodo dajali enake podatke in da ne bodo nikogar izdali, čeprav bo težko. In tako je tudi bilo. Nobene krivde jim niso mogli dokazati. Francki so celo rekli, da je zelo inteligentno dekle. Proti večeru so jih izpustili, domov so prišli lačni, ker ta dan še niso nič jedli. Pred vrati pa sta že čakali mamina sestra Nežka in njena hči Berta. Nista prišli z dobrim namenom, temveč zato, da okregata mamo in vse v družini, ker nista vedeli, da že ni več vseh živih. Ni jima bilo po volji, kar se je dogajalo v tej družini. Rekli sta mami, da so vsi znoreli in da mora nekaj ukreniti, da bodo prišli fantje domov in da naj gredo delat na Koroško ali v Nemčijo. Mami Franci so takrat popustili živci in je začela tudi ona kričati, naj skrbita zase in za svoje ter naj oni vsi skupaj odidejo v Nemčijo. Naj nikar ne skrbijo za Barteljčkovo družino, ker tudi prej nikoli niso skrbeli, ko so bili v pomanjkanju. Nato sta sorodnici osramočeni odšli in ju dolgo ni bilo več na obisk. Mati pa so bili tako utrujeni, da jim ni bilo do hrane. Odšli so v hlev, nakrmili kravico in pomolzli ter odšli spat.

Naslednje dni je bilo bolj mirno in so se vsi nekoliko odpočili. Nekajkrat je prišel domov tudi Milan s svojimi spremljevalci. Dogajalo se je vselej ponoči in zelo naskrivaj. Tako je

bilo tudi zadnji večer leta 1942, ko je prišel domov voščit novo leto. Mami je bilo to všeč, ker je bila še vedno malce lahkoverna in je upala, da bo prihodnje leto lepše, kot je bilo preteklo, ker ji je srečo prvi zaželel moški, in to prav njen sin. Francko pa je okregal, ko je prišla iz kina, in ji prepovedal, da bi še naprej obiskovala nemške predstave. Izgovorila se je, da je hodila le zato, da bi kaj novega izvedela. Saj da ji je že resnično dolgčas, ker je tudi v cerkev nehala hoditi. To tudi mami in očetu ni bilo všeč, vendar se je tudi z njima dogovorila, da jo pustita pri miru. Ko je Milan proti jutru odhajal, se je z vsemi prisrčno pozdravil, čeprav to ni bila njegova navada, in jim je s svojim obnašanjem in govorjenjem vlil upanje, da bo postalo tudi življenje lepše.

Okrog 10. januarja 1943 jim je prišel Primc, takrat njihov najboljši prijatelj, povedat, da je odšel v partizane tudi njegov sin Polde. Tako se je odločil skupaj z mnogimi fanti iz Žirovske doline, ker niso hoteli iti v nemško vojsko, čeprav so dobili pozive. Čez dobrih štirinajst dni je pritekla Glažarjev Jože povedat, naj se skrijemo, ker gestapovci iščejo vse družine, katerih sinovi in možje so v partizanih, in da jih bodo odpeljali z avtobusi, njihove hiše pa ropajo in uničujejo pohištvo. Mami in Francki je pomagal, da sta pripravili nekaj hrane in obleke, skupaj so odnesli h Glažarju in se tam za nekaj dni skrili. Ata je odšel za ves dan v Novo vas. Drugi dan so od sosedov izvedeli, da so Nemci dobili doma samo nekaj družin in jih odpeljali v Nemčijo, drugi so vsi pobegnili. Po nekaj dneh so se družine vrnile domov, tako tudi Barteljčkovi. K bližnjim sosedom so odnesli obleko fantov in svoja oblačila, ki niso bila nujno potrebna, ter tudi nekaj pohištva, in sicer v Šubicovo hišo, kjer sta stanovala Miha in Matevž (Cefiksa), h Kovački, kjer sta bili dve stari ženski, in k Marički, nekaj pa k Glažarju. Tako so poskrbeli za najnujnejše, če bi jih Nemci še mislili seliti ali če bi bilo treba bežati. Zavečje so dobili pri Glažarju in Johani na Bedrihu. Mamo so nekajkrat skrili pri Podlipčenovih na Polju, Francko pa pri Tavčarjevih na Dobračevi. Oče je šel po navadi h kmetom v Novo vas. Včasih pa ni hotel od hiše, zato je prišel ponj kot »po naključju« Muhovc, da mu je šel kakšen voz ali kaj podobnega popraviti. Tako so se te čase reševali. Medtem pa so še naprej dobivali obiske žandarjev, ki so delali obhod in se ustavljali v njihovi hiši, jih zasliševali, včasih tudi vsak teden. Kljub temu so se ponoči zmeraj pogosteje oglašali partizani z Milanom ali sami po njegovem naročilu. Mama jim je kuhala in skrbela, da so se v zgornji sobi odpočili. Vse to je delala z veliko skrbjo in strahom zanje in za svojo družino. Vselej se je bala, ko je videla, da se je Francka z njimi na skrivaj pogovarjala in potem vzela torbo, v kateri je imela po navadi pribor za šivanje, in odšla v vas. Mama ni nikoli vedela, kam, ker jo je prosila, naj jo pusti pri miru in naj ne sprašuje, kam in po kaj gre. Če bi prišlo do nesreče ali izdajstva, pa je tako bolje, da se čim manj ve. Tudi to je nekako razumela in ni pokazala čustev, ko se ji je še zadnji otrok odtujeval in se spuščal v nevarnost. Francka je zmeraj imela kako dekle pri sebi, da ji je pomagala šivati, ker je imela dosti dela in ni mogla vsega narediti sama. Tako ji je prav prišlo, da se je lahko izgovarjala, da hodi ven zaradi šivanja.

V glavnem je ostalo to pomlad in poletje veliko bolj razburljivo in se je nenehno dogajalo kaj novega, zdaj spodbudnega, drugič spet strah vzbujajočega. Prve dni avgusta so Nemci obkolili Žirovski vrh. Rekli so, da se tam zadržuje cela partizanska brigada in da jo bodo uničili. Ropot vojaških kamionov, ki so se valili po glavni cesti proti Račevi, se je zaslišal že zgodaj zjutraj in vsem tistim, ki so imeli v partizanih sinove ali sorodnike, pognal strah v kosti. Teh družin je bilo kar precej. Pri Barteljčku je takrat šivalo nekaj deklet, ker so partizani prinesli pred dnevi balo blaga za moške srajce.

Nemci so zasedli vse poti in stezice proti Žirovskemu vrhu, tako da partizanom nihče ni mogel sporočiti, kaj jih čaka. Nato so jih z vseh strani napadli. Tri dni se je bil boj po vsem Žirovskem vrhu. V dolini so morali ljudje kar naprej poslušati streljanje. Pri Barteljčku so dekleta nehala šivati in šla skupaj z mamo in atom gledat za hišo h kozolcu proti hribu. Drugi dan dekleta niso več prišla šivat. Prišli pa so Primc, Berta in sin Maks ter delali domačim družbo. Skupaj so gledali v hrib ter trepetali za življenje svojih sinov, ki so bili v Žirovskem vrhu, obkoljeni od sovražnih vojakov. Očetu je prišel nekdo povedat,

da mu je v Goropekah pri Graščniku umrl brat. Ko se je znočilo, je hotel na vsak način kropit. Domači ga niso pustili, zato je hotel pobegniti, a sta ga Francka in sosed Jakopičk komaj dohitela in spravila nazaj. Bila je stroga policijska ura in Nemci bi ga ustrelili, če bi ga dobili na poti. Drugo popoldne je šel žalosten na pogreb na Dobračevo. Nemci so napadali že tretji dan. Streljanje se je slišalo vse bližje. Domači in Primcovi so za hišo z vedno večjim strahom gledali v hrib, nemočni, ne da bi mogli pomagati obkoljenim. Na posest so prihajali tudi drugi, in sicer Bendetov Franc, Primožičeva Ivanka in še nekateri. Toda vsi predlogi in poskusi so padli v vodo, ker se ni dalo priti skozi nemške zasede. To zadnjo noč, ko so tudi Primcovi spali v tej hiši, se je oglasil Mrlak iz Žirovskega vrha. Prišel je po nekih skrivnih krajih, ne po stezah, in poročal, kako je gori na vrhu. Rekel je, da je iskal poti, po katerih bi pripeljal partizane iz obroča, vendar si ne upa in si ne more zamisliti, kako se bodo rešili. Vsi v hiši so mu svetovali, naj ostane do jutra pri njih, potem pa bodo videli, kaj bi bilo mogoče ukreniti. On pa je ves obupan kar odšel v temo. Že prejšnji dan so Nemci pripeljali iz Žirovskega vrha več partizanskih ujetnikov, jih zaprli v Sokolski dom in jih nato odpeljali neznano kam. Medtem je na travniku pred Ledinico pristal izvidni avion in Francka si ga je šla ogledat. Ta avion so imenovali Lojzek, to so povedali pozneje. Kljub velikemu strahu so ga ljudje prišli pogledat, saj je bilo to nekaj posebnega. To tretjo – zadnjo noč niso pri Barteljčkovih nič spali, ne domači ne Primcovi. Strah pred posledicami bojev, ki so potekali skoraj pred njihovimi očmi, jim ni pustil spati. Proti jutru so nenadoma zaslišali strašno pokanje, streljanje in kričanje iz dobračevske oziroma selanske strani. Prijeli so se za roke in se od razburjenja tresli in v tišini poslušali. Vmes med grmenjem in vpitjem so razbrali klice »Na juriš«. Klici so jim prinesli vsaj trohico upanja, da so se mogoče partizanski borci prebili skozi zadnjo nemško zasedo in se začasno rešili. Tako je tudi bilo. Nenadoma je vse utihnilo. Takrat so se tudi v hiši zganili in začeli spodbujati drug drugega. Le mama je še vedno buljila predse, kot da pričakuje še kaj hujšega. Ko se je napravil lep sončen dan, so Primcovi odšli domov. Francka je sedla na kolo in se odpeljala na Selo, da bi izvedela, kaj se je zgodilo. Pred Šurkovo hišo je sredi ceste ležal mrtev partizan. Okrog so stali ljudje in se pogovarjali o strašni noči in bitki, ki se je bila prav na tem mestu. O preostalih partizanih in Nemcih ni bilo več sledu. Doma je povedala, kaj je videla in slišala, toda mama je ostala še vedno zaskrbljena in tiha, dokler se ni po nekaj dnevih spet oglasil Milan, živ in zdrav.

Skrbi so se spet pojavile, ko je v začetku septembra prišel domov Milan ves bolan. Mama ga je negovala v stalnem strahu in še večji skrbi za njegovo zdravje. Doktor Volčjak je na prošnjo prav rad prišel neko noč na obisk, pregledal bolnika, dal zdravila in potolažil domače, da bo Milan kmalu ozdravel, samo da mora še nekaj časa počivati. Toda v nedeljo, 8. septembra, zvečer je prišel Bendetov Franc povedat, da je po radiu izvedel za kapitulacijo Italije. Takoj nato se je Milan dvignil, se napravil in kljub bolehnosti odšel v noč. Rekel je, da mora iti, da se bo sestal s tovariši, ker bo treba reševati pomembne naloge. Za seboj je pustil zaskrbljene domače, ki so tiho v noč gledali za njim. Ta in naslednji mesec se je še večkrat oglasil sam ali s spremstvom. Tudi drugi so mami večkrat povedali, da so ga videli pri tej ali oni hiši. Kazalo je, da se nekaj dogaja. Nemci so se pripravljali na odhod iz Žirov, vsaj tako je kazalo. Partizani so ponoči mobilizirali več žirovskih fantov in mož, o čemer so podnevi že kar javno pripovedovali. Nekateri so se kregali in jokali od skrbi, drugi so se veselili in čakali novih dogodkov. Mamo je skrbelo, ker je zadnje čase tudi Francka imela veliko opravkov po Žireh in Žirovskem vrhu. V soboto, 23. oktobra, popoldne se je začelo streljanje iz bližnjega hriba na starovaške financarje in žandarje, ki so bili že pripravljeni na odhod iz Žirov. Toda oglasile so se granate, izstreljene na nemški strani iz Gorenje vasi na žirovsko stran Žirovskega vrha in Novo vas. Barteljčkovi so spet bili v strahu. Hodili so okrog hiše, opazovali in čakali, kaj se bo zgodilo. Ko so proti večeru videli, da v Stari vasi nekaj gori, so se umaknili v hišo in šli spat. Drugo jutro je bilo vse tiho. Francka se je kmalu odpravila v vas, ugotovila, da Nemcev ni več v Žireh in se takoj nato odpeljala po Plastuhovi grapi do Mrlaka in tam obvestila Milana in večjo skupino

partizanov, pravzaprav so to bili neki vidnejši politični funkcionarji, da v dolini ni več Nemcev. Takoj so se odločili, da gredo v Žiri oziroma na Ledinico in da jih mora Francka voditi in jih obvestiti, če bi prišlo do ovir. Odpeljala jih je do Koklja na Ledinici. Medtem so obvestili še druge ljudi, ki so prišli h Koklju, da je bila polna hiša. Imeli so sestanek, menda o organiziranju in izvolitvi nove oblasti na Žirovskem. Francka se je šele pozno popoldne vrnila utrujena in lačna domov. Mama in ata nista nič vedela, kje je in kaj dela. Kot po navadi ni veliko pripovedovala, kje hodi. Toda ta večer je nenavadno na široko razlagala, kaj je doživela in kaj se v Žireh ustvarja novega. Strmela sta vanjo in nista takoj razumela, da bodo zdaj živeli malce bolj brez skrbi. Vsaj upala sta tako. Naslednji dnevi so res kazali na bolje. V Žireh so se vrstili sestanki in mitingi, ki jih je Francka obiskovala, da ni bila skoraj nič doma. Mami in atu je spet povzročala skrbi. Tudi Milan je zdaj večkrat prišel. Pravo presenečenje pa sta starša doživela, ko je drugo nedeljo popoldne s podstrešja prinesla nahrbtnik tudi Francka, ga napolnila s perilom, se proti večeru poslovila in rekla, da mora iti z nekaj deklet in fanti na Primorsko na osvobojeno ozemlje. Menda na neki tečaj, ne ve, za koliko časa. Mama in ata sta ostala čisto sama. Ata je rekel, da tega res ne bi bilo treba, mama je kot po navadi samo molčala in tudi tedaj ni pokazala pravih čustev.

Čez teden dni se je vse obrnilo. Nemška vojska in njihovi pomagači so napadli partizanske enote, ki so se zadrževale v Žireh in okrog po hribih. Partizani so se umikali, vendar so pozneje povedali, da je dosti borcev padlo. Takšno stanje je trajalo v tem kraju več dni. Z Vrha Svetih Treh Kraljev, kjer so menda ustanovili sovražno postojanko, so streljali v dolino tudi s topovi. Ena granata se je razletela prav pri Barteljčkovi hiši, njeni izstrelki pa so padli na streho in napravili v njej več lukenj in na opažu na zadnjem delu hiše. En košček se je zapilil v streho ter šel skozi posteljo (Franckino) in strop v hišo, kjer je na podu napravil luknjo. Ko sta zjutraj po streljanju z očetom vse to pregledala, je mama rekla: »Pa je le dobro, da ni bilo Francke doma. Ušla je smrti.« Čez teden dni se je tudi ona vrnila domov. Bila je utrujena in lačna, a vesela, ker je bila spet doma. Vendar mami ni povedala vsega, kar je med tem časom doživela. Mama ji je takoj pokazala, kaj so naredili z njeno posteljo, in ji dala čutiti, da je srečna, ker je tiste strašne noči ni bilo doma. Zdaj so bili spet vsi skupaj. Razmere so se nekoliko umirile, tudi sestankov je bilo manj. Francka se je doma večinoma skrivala in ni hodila tako pogosto med ljudi kot prej. V začetku decembra so belogardisti pri Mrlaku v Žirovskem vrhu ujeli nekaj kurirjev in jih z domačim gospodarjem odpeljali v postojanko v Lučine. Pozneje so jih odpeljali v Begunje in nato v Škofjo Loko ter jih za Kamnitnikom ustrelili. Dogajale so se nekatere manj pomembne stvari, kar ni vplivalo na počutje v Barteljčkovi družini. Tako so zadnje dni tistega leta preživeli razmeroma mirno in pričakovali novo leto. Kot po navadi je prišel tudi Milan in jim zaželel več sreče v prihodnjem letu. Hitro je odšel naprej po svojih dolžnostih. Čez teden dni je morala oditi v popolno ilegalo tudi Francka. Prišel jo je iskat neki kurir, češ da mora po nalogu okrožja nekam v poljanske hribe, kjer bo pomagala organizirati žene. Tako sta ostala doma le še mama in ata. To leto je bilo zanju še vedno polno skrbi in dolgega časa. Včasih sta bila ob vsem tem še lačna. Otepati sta morala le krompir in fižol, večinoma to, kar sta pridelala na njivici. Odkar so Nemci odšli iz doline, tudi kart ni bilo več. Oblasti v dolini ni bilo, ker so se partizani spet umaknili v gozdove oziroma v bližnje hribe. Ljudem so pomagali, kolikor so mogli, večkrat pa to ni bilo mogoče, ker so belogardisti iz bližnjih postojank pogosto vdirali v Žiri, obiskali in oropali nekatere hiše. Nekaj moških so aretirali in odpeljali v svoje postojanke. Čeprav se je zdelo, da so Žiri svobodne, so ljudje zaradi pogostih vpadov belogardistov in četnikov živeli nemirno in v strahu. Tako je bilo tudi pri Barteljčkovih. Nemške patrolje, ki so prinašale strah v hišo, so zdaj zamenjali domači belogardisti. Po svoje so bili še bolj nevarni, ker so natančno poznali domače razmere v zvezi s sinom in hčerjo. Zato so jih še bolj šikanirali in zastraševali.

Francka in Milan sta prihajala domov samo ponoči. Milan je prišel redkeje in je tudi hitro odšel. Francka je dobila spomladi nove in bolj zahtevne naloge, toda na žirovskem

terenu. Doma se je lahko oglasila večkrat, čeprav samo za kratek čas. Tolažila je starše, da bo kmalu konec vojne in potem lepše življenje tudi za revne. Zdaj pa ne sme ostati dolgo doma, ker ji je zaupana velika dolžnost in odgovornost. Zaradi tega ima veliko skrbi in dela med ljudmi po vaseh in hribih. Ni pa povedala, v kakšni nevarnosti je, ko hodi iz kraja v kraj, mnogokrat tudi sama. Bilo je jeseni sredi septembra. V dolini je bilo videti vse mirno. Zvečer je prišla Francka in se brezskrbno ulegla kar oblečena na peč. Proti jutru so jo morale hude sanje, ko jo je mama prebudila, češ da se že dela dan. Pogledala je skozi okno in videla, kako teče proti hiši Govekarjev Vinko. Skočila mu je naproti in ujela sporočilo, da so v Žireh četniki in da lovijo ljudi ter jih odganjajo proti središču Žirov. Takoj se je obrnil in odhitel domov, ona pa si je ogrnila jopico, vzela torbico in stekla čez Jezera proti Trčku na cesto in to mogoče 50 m pred četniki, ki so korakali proti Dobračevi. Skočila je skozi Malovrhov kozolec in nato v graben ter dalje proti Ledinici. Četniki so videli, da teče, zato so začeli streljati za njo, vendar je strelji niso dosegli. Na Ledinici je obvestila skupino partizanov in potem so vsi skupaj pohiteli naprej proti Jarčji dolini v varnejše zavetje. Ko je drugič prišla domov, je to pripovedovala mami, kako je tekla, da je skoraj izgubila vso sapo.

Četniki so tisti dan ujeli več ljudi in jih odpeljali v Rovte, pet ljudi pa so ustrelili na poti v Goropeke v Mršaku.

Bližala se je jesen in nato spet mrzli zimski dnevi. Prišlo je novo leto. Vojne še vedno ni bilo konec. Milan in Francka sta redkeje prihajala domov na obisk. Po njunem pripovedovanju sta dobivala vedno odgovornejše naloge, vendar ne več v domačih krajih. Prve mesece v novem letu je bila zima precej mila. Partizani so že osvobodili več krajev. Večkrat so prišli v Žirovsko dolino in hribe. Pripovedovali so, da je v bližnjem Cerknem svobodno in da je središče partizanstva. Tam so organizirali konferenco (protifašistično), na katero so povabili mnogo poštenih, zavednih žensk iz Gorenjske in Primorske. Tudi iz Žirov so jih odpeljali poln tovornjak, nekatere so šle kar peš. Med njimi je bila tudi Barteljčkova mama, Mrlakova žena in še več takih, ki so poznale mamo. Na tej konferenci je mama dobila odlikovanje red za zasluge za narod 1. stopnje v zahvalo za sodelovanje in pomoč partizanom ter pogumno držo ob izgubi sinov. Z žirovskega območja je to priznanje dobila samo ona. Spravila ga je v škatlico in pokazala le nekaterim prijateljicam in znankam.

Mamo je večkrat obiskala sestra Nežka, ki še vedno ni bila preveč naklonjena delovanju v tej družini, čeprav je tudi njen sin odšel v partizane. Franci je pripovedovala nelepe stvari, ki se menda dogajajo v partizanih in ki jih doživlja tudi njena hči. Franca je vsa razburjena pričakala hčer, ko je prišla čez nekaj dni domov, in jo resno vprašala, ne da bi jo kregala, ali je vse to res, in zakaj to dela. Francka je ogorčena poslušala mamo in samo strmela nad očitki. Mirno ji je pojasnila, da sploh ni res, kar govorijo o življenju v partizanih in še manj o partizankah. To pripovedujejo samo tisti, ki zanje ne marajo in jih sovražijo. Prosila jo je, naj ji verjame, ker ona je še vedno taka, kot je bila takrat, ko jo je rodila, in živi in bo živela taka gotovo vsaj do takrat, ko bo konec vojne in bo življenje postalo lepše. Na videz sta bili obe potolaženi, v srcu pa žalostni nad dejstvom, da jih hočejo tudi moralno izmučiti, ne samo telesno prizadeti. Francka je sredi noči odšla k teti Nežki in jo strogo opozorila, naj ne naseda neresničnim govoricam in naj jih ne nosi mami ter jo s tem vznemirja. Po tem pogovoru sta se na videz prijateljsko poslovili, odšla je novim dolžnostim naproti.

Čez nekaj dni so v vas prišli domobranci, razmetali so hišo in vpili nad očetom in materjo, razsajali še bolj kot včasih nemški žandarji. Vse je kazalo, da hudih časov ne bo nikoli konec. Zima se je bližala koncu in obetalo se je lepše vreme. Od nekod so prinašali novice, da bo s to pomladjo prišel tudi konec vojne in da se bodo ljudje vrnili domov. Toda spet so prišli drugi glasniki, ki so sporočali, da se bije strašni boj po vseh krajih na Gorenjskem, Primorskem in povsod, kjer so partizanske enote. Govorili so, da je to boj na življenje in smrt, da se bojujejo za končno zmago. V Žireh se je aprila nekoliko umirilo. Iz sosednjih postojank so pridrli domobranci, se naselili po hišah in strahovali nekatere

vaščane. Mlada dekleta so mobilizirali za kopanje strelskih jarkov v Goropekah. Strah, da bodo ostali tu, se je povečal. Ljudje so se jih bali.

Vendar so zadnje dni aprila in v začetku maja Žiri zapustili vsi domobranci in tudi njihove družine. Pred cerkvijo so razglasili, da je konec vojne, da so Nemci poraženi in da so zmagali vsi zavezniki, ki so se vojskovali proti fašistom, torej tudi partizanska vojska.

Barteljčkova mama in oče sta se oddahnila, vendar jima slutnja, da še ni vse v redu in da še ni konec tragedij, ni dala miru. Sin in hči se od zadnjega obiska še nista oglasila. V začetku aprila sta neke noči pribežala s skupino tovarišev iz hribov na levi strani Sore. Doma sta se hitro preoblekla, vzela nekaj hrane in odejo ter odšla v Žirovski vrh. Nato od njiju ni bilo več glasu.

Toda tudi te skrbi so se spremenile v veselje in srčno olajšanje, ko se je čez nekaj dni za nekaj trenutkov oglasil Milan, nato še Francka. Bilo je 10. maja zvečer, ko sta starša že zaklenila vežna vrata in se spravljala k počitku. Zaslišala sta trkanje na vrata. Mama je hitela odpirat, ker je že poznala nočno trkanje svoje hčerke. Z obraza in iz oči je vsem trem sijala radost in veselje, saj so šele zdaj ugotovili, da je vojne ter štiriletnega trpljenja in žalosti zares konec. Francka je prišla vsa utrujena iz primorskih hribov, kjer sta delali kot okrožni aktivistki skupaj z Ivanko Naglič – Makselnovo iz Žirov. Čez teden po tisti noči, ko sta se zadnjič oglasili doma, sta morali čez hribe po nevarnih poteh v hrib nad Gorenjo Trebušo na Primorsko. Ob osvoboditvi pa sta se zadrževali v idrijskem okrožju. Zaradi prepotrebni organizacijskih del ju niso pustili domov. Nazadnje sta po večkratni prošnji vendarle lahko odšli iz Idrije domov. To je Francka na hitro povedala še isti večer, preden je utrujena zaspala. Šele drugi dan je mami pripovedovala vso kalvarijo, ki jo je doživela v zadnjih mesecih. Srečo v družini je kalila le misel na sinove in brate, ki se ne bodo nikoli več vrnili domov.

Francko so poklicali na okraj v Škofjo Loko, kjer je dobila odgovorno službo. Na delo se je vozila vsak dan s kolesom, včasih s tovornjakom – mlekarjem, včasih pa tudi s konjsko vprego. Avtobusne povezave tedaj še ni bilo. Vsa ta potovanja so bila precej naporna. Mama je vse to videla, vendar je bila zadovoljna, da je vsaj ona prihajala domov in ji ob večerih delala družbo. Čez dober mesec je dobila sobo skupaj z več dekleti in se nastanila v Škofji Loki, zato je prihajala domov samo ob sobotah. Mami to ni bilo najbolj po volji, ker je bila spet največ časa sama. Sicer je bilo v kraju zmeraj kaj novega in zanimivega in ni bilo več tako dolgočasno in nevarno kot v prejšnjih časih. Sredi poletja so jo povabili v Kranj na žensko konferenco in nato tudi v Ljubljano na kongres Slovenske protifašistične ženske zveze, kamor so bile povabljene mnoge žene iz vse Slovenije, med njimi tudi žene iz Poljanske in Žirovske doline, ki jih je organizirala in vodila Francka. Mama sicer ni bila preveč navdušena za ta potovanja, ker so bila povezana s težavami in naporji zaradi prevoza in presedanja, vendar je doživljala nekaj, kar ji je dajalo občutek, da ni več tako sama in da tudi ona nekaj pomeni. Za hrano je bilo še vedno težko. Z očetom sta jo dobivala na karte, a to je bilo malo. Zato sta bila še vedno odvisna od doma pridelanega krompirja in mleka. Kravico sta še vedno imela, čeprav sta jo težko vzdrževala, ker sta morala kositi po tujih njivah in spravljati seno, da sta imela krmo. Mleko sta prodajala kot v prejšnjih časih, da sta imela za sol, sladkor in druge potrebščine, nujne za preživetje. Vse to je bilo zdaj še bolj oteženo, ker nista bila več mlada in zdrava kot nekoč. Pomoč od sina in hčere je bila majhna, ker je Francka prihajala domov le ob nedeljah, Milan pa prav redko in še takrat samo za kako uro.

V začetku septembra sta šla oče in Primc s konjsko vprego pod Blegoš v Spodnjo Žetino k Domačejkarju ter tam odkopala Janezov grob, pobrala njegove posmrtne ostanke, ki jih je bilo po treh letih že malo. Odpeljala sta se še na drugo stran Blegoša v Kopačnico in poiskala grob Primcovega Vinka, ki je bil ustreljen istega dne kot Janez, ter ju skupaj pripeljala domov. Drugi dan, to je bilo v nedeljo popoldne, so ju pokopali na pokopališču na Dobračevi v skupni grob. Takrat so pripeljali več žirovskih padlih partizanov na dobračevsko pokopališče, kjer je bila za vse organizirana žalna svečanost. Pokojni Janez

je bil edini sin, ki so ga prekopali in počiva na domačem pokopališču. Vsaj en prostor je bil, kamor je mama odslej hodila in obujala spomine na svoje sinove.

To zimo sta starša samevala, kot sta bila že vajena. Le ob nedeljah in praznikih je bilo bolj kratkočasno, ko so bili obiski, včasih še od koga drugega, ne samo domačih.

Presenečenje in veselje sta doživela spomladi v začetku junija, ko je neko nedeljo nepričakovano prišel domov Milan. S seboj je pripeljal ta dan poročeno ženo Silvo Bač in še nekaj kolegov. Med njimi je bil tudi Bendetov Franc kot prijatelj in priča pri poroki. Malo so se poveselili, vendar jim mama ni mogla postreči tako, kot bi rada na tak dan. Bilo ji je nerodno, ker obiska ni pričakovala in tudi o poroki ni nič vedela, zato ni pripravila nič dobrot za tako slavje. Toda mlada dva in družba so bili zadovoljni in za tisti čas prav veseli ter so se razpoloženi vrnili v Ljubljano.

Še isti mesec se je Milanova družina povečala. Žena Silva je rodila hčerko Vito. Živeli so v Ljubljani, kjer sta bila oba tudi v službi. Medtem je Milan povedal mami, pravzaprav že pred letom dni, da ima v Žirovskem Vrhu nezakonskega sina, rojenega že med vojno. Zdaj živi s svojo mamo v Brebovnici nad Gorenjo vasjo. Že med vojno sta se z Milanom razšla in nista več načrtovala skupnega življenja.

Francka je še vedno redno prihajala domov iz Škofje Loke, včasih tudi vsak dan popoldne, če ji je le služba dovoljevala. Pomagala je mami pri delu in ji krajšala čas s pripovedovanjem vesti o službi in družabnem življenju. Rada ji je tudi pripovedovala o svojem fantu, s katerim sta si redno dopisovala. Takrat je živel v Beogradu v neki vojaški šoli. Mama jo je nagovarjala, naj pusti službo v Škofji Loki in pride domov. To se je tudi zgodilo konec novembra. Ni se takoj zaposlila, organizirala je gospodinjski tečaj na Selu pri Modrjanovcu od začetka septembra do konca aprila. Z mislijo, da se bo kmalu poročila, je ostala doma. Toda to se je izjalovilo, saj je fant prišel samo še na kratek obisk oziroma nekajdnevni dopust, potem pa ga ni bilo več. Mama je videla njeno žalost in razočaranje. Tolažila jo je, da se bo še vse popravilo, da ima še veliko časa v življenju za ustvarjanje družine, pomagati pa ji ni mogla. Delali sta na njivici in premišljevali o usodi, ki se tako rada ponavlja v družini. Razpoloženje se je vrnilo v hišo, ko se je Francka septembra zaposlila v tovarni čevljev. Tam je dobila stare znance in prijateljice ter spet vesela prihajala domov. Družina se je povečala, ko je jeseni Milan pripeljal v varstvo punčko Vito, saj se je žena Silva v Ljubljani zaposlila. Tako je bilo zdaj v hiši dosti dela, novih skrbi in tudi razvedrila. Mama se je že odvadila dela z otroki, zato je večino skrbi prevzela Francka po delu v tovarni, zdelo se ji je, kot da je njen otrok. S tem se je nekoliko tolažila in tako pred mamo skrivala srčne težave. Bilo je tako, kot da se je vrnilo v hišo staro življenje. Nič več starša nista bila sama in nič več ni bilo dolgčas v hiši. Bilo je dosti dela, včasih pa so jih obiskali stari in novi prijatelji, Franckini in Milanovi, ki sta jih pridobila med vojno in tudi pozneje v službi. Nekega spomladanskega popoldneva je nepričakovano prišel na obisk Milanov sin Milanček s svojo mamo Marjanco. Za hip so se le gledali, ker se prej niso poznali. Milan ni veliko povedal o njih, zato je bil njun obisk pravo presenečenje za vso družino, posebno še za mamo. Vnuka je gledala z občudovanjem, veseljem in z zanimanjem, komu je pravzaprav podoben. Hitro je ugotovila, da so njegove poteze v resnici precej Milanove in mogoče malo tudi družinske, mislila je, da je nekoliko podoben tudi drugim njenim sinovom, to je njegovim stricem. Postregla jima je z drobnjakovimi štruklji in belo ječmenovo kavo. Vsi, tudi ata in Francka, so se posedli okoli obiskovalcev, ju gledali in poslušali. To je bilo zanje nekaj posebnega, novega in rahel spomin na hude vojne čase. Pogovor se je zavlekel v pozno popoldne, nato sta Milanček in njegova mama odšla proti Žirovskemu vrhu oziroma na drugo stran proti Gorenji vasi, kjer je bila doma Milančkova mama. Povabili so ju, naj še prideta. Mama Franca pa je potem dolgo premišljevala, kako bi se bolj zblížali s tem fantkom in Milanom. Ker pa nihče ni poznal pravih odnosov med njimi, saj jih Milan ni hotel iskreno razkriti, so domači sklenili, da se ne bodo vmešavali mednje. Vendar je rekla, da bo Milančka rada sprejela, kadarkoli bo prišel k njej. Novo doživetje je prišlo v hišo, ko je Milan pripeljal februarja ženo Silvo, ki je rodila drugo

punčko, Lidijo. Bila je zelo slabega zdravja, zato so jo morali v zelo mrzli zimi odpeljati v bolnišnico, kjer sta s Silvo nekaj časa ležali in se pozdravili. Nato ju je Milan odpeljal v njihovo stanovanje.

To pomlad je tudi mama zbolela. Imela je zelo hudo gripo. Do tedaj je bila vedno trdnega zdravja kljub mnogim nevšečnostim, ki jih je doživljala v življenju. Tudi zdaj se je ob zdravniški in Franckini negi kmalu opomogla in ozdravela. Po večkratnem obisku Milanove družine se je počutila vedno bolj zdravo in zadovoljno. Počasi se je izvila iz dotodanje nenehne zaskrbljenosti in bolečega duševnega nerazpoloženja. Včasih jo je motilo, ko je videla, da je hči nemirna in da se samo pretvarja, da je razpoložena, vesela in zadovoljna. Mama jo je poznala in z zaskrbljenostjo spremljala njene dogodivščine in potovanja, saj se je včasih ob nedeljah nenadoma odločila in se kam odpeljala. Sicer je potem doma vse poročala in se posvetovala z mamo, vendar ji to ni prineslo pravega miru in užitka. Tako je prešlo leto in več, ko ni bilo posebnih doživetij ali pretresov kot prejšnja leta.

Pred Osnovno šolo padlih prvorcev Žiri, slovesnost ob imenovanju in odkritju nove napisne table, 1. julija 1964. Govori ravnatelj Franc Čeplak, mikrofon mu drži učitelj Marko Erznožnik, v prvi vrsti sedita Franca Žakelj, mati treh padlih prvorcev, in njihova sestra Francka Jereb

Živahneje je postalo spomladi 1950, ko je Milanova žena Silva povila tretjega otroka – sina Jureta. Čeprav niso živeli v Žireh, temveč v Ljubljani, so večkrat prišli domov, če ne drugače, pa poleti na dopust. Tudi Francka se je to pomlad seznanila s fantom, s katerim bi lahko navezala resnejše stike. Sicer tudi ta fant ni bil v službi v Žireh, čeprav je bil iz Žirov in se nista prej niti poznala. Bil je oficir in je služil v Hercegovini, ta čas pa je bil na dopustu v Žireh, kjer sta se prvič videla in spoznala na zabavi v Sokolskem domu. Nato sta si dopisovala. Mama je sicer rekla, da se mora paziti, da ne bo tako kot s prejšnjim fantom, vendar ji ni branila te nove zveze. Kljub maminim skrbem se je ta zveza obdržala in Francka se je jeseni 1951 poročila. Napravili so majhno svatbo. Prišli so Milanovi iz Ljubljane, teta Nežka in Franko ter več vojnih prijateljev in sodelavcev iz tovarne. Bilo je veselo, enkratno razpoloženje, kot ga mama Franca in ata še nista doživela. Sicer sta bila malo razočarana, ker mladi par ni odšel v cerkev, vendar sta se tudi s tem potolažila in vdala v usodo kot vedno doslej. Mlada dva sta preživela dopust doma. Nato je Francka odšla v službo v tovarno, mož pa se je vrnil v Hercegovino, nato pa v šolo v Srbijo. Tako sta prva zakonska leta preživela ločeno. Mami je bilo kar prav tako in je bila zadovoljna, da ni bila doma sama z atom.

To leto je mama avgusta prejela od zvezne skupščine iz Beograda odlikovanje – red zaslug za narod 3. stopnje kot priznanje in zahvalo za njeno sodelovanje z NOB med vojno.

Za preživetje sta z očetom dobivala od države denarno pomoč v obliki invalidskega dodatka po padlih sinovih. Čez nekaj let sta morala prodati kravico, ker zaradi starosti nista mogla obdelovati zemlje.

Nekaj let po poroki je Francka rodila sina Branka. Mož Franc je dobil novo službo v Slavoniji v Našicah. Poiskal je stanovanje za družino. Decembra sta se tja preselila tudi Francka in Branko. Doma sta pustila ata in mamo, ki sta spet životarila v svoji hišici. Kmalu je prišla k njima stanovat in jima delat družbo Mrlakova Tilka iz Žirovskega Vrha. Zaposlila se je v tovarni čevljev. Bilo bi predaleč, če bi morala vsak dan hoditi od doma peš, zato se je dogovorila z Barteljčkovo materjo in je ostala pri njej nekaj časa. Ko je ona odšla drugam, je prišel stanovat Tone Šink. Bil je doma iz Delnic pri Poljanah in se je tudi zaposlil v žirovski tovarni. Z mamo sta se zelo dobro razumela. Bil je dober in priden, rad jima je pomagal pri delu. Mama je večkrat rekla, da ga ima rada, kot da bi bil njen sin. Tone je to upošteval in materi ustregel, če je le mogel. Oba z očetom sta bila že potrebna postrežbe in družbe. Starala sta se in tudi zdravje se jima je slabšalo. Oče je imel zelo hudo astmo in je nenehno pokašljeval. Mama pa se je, posebno jeseni ali spomladi, hitro prehladila. Kadar je prišla Milanova ali Franckina družina na dopust, jima je bilo v olajšanje in razvedrilo, ko so otroci skakali okrog hiše in se igrali, kot so se nekoč njihovi strici.

Mama je v duhu ves čas s skrbjo spremljala ti dve družini. Težko ji je bilo, ko ji je Francka pisala iz Osijeka, da je v bolnišnici rodila mrtvega sina in da se počuti zelo osamljeno. Ni ji mogla pomagati niti je potolažiti.

Oče je zmeraj bolj bolehal in nazadnje obležal v svojem cimrčku. Mama mu je stregla, kolikor je mogla, toda tisti čas še vedno ni bilo vsega na razpolago in mama ni imela možnosti, da bi mu skuhala, kar je želela oziroma kar bi lahko jedel. Zdravnik je prišel redko. Tako je v zelo hudi zimi na svoj 82. rojstni dan končal burno življenjsko pot. Pripravili so mu zelo lep pogreb kljub mrazu in vetru, ki je razsajal ta dan. Prišli sta tudi obe družini iz Ljubljane in Našic. Po pogrebu so se vsi skupaj stisnili okrog peči in na prošnjo žalostne mame zapeli nekaj pesmic in s tem razvedrili sebe in mamo. Drugi dan sta se družini vrnila v svoje domove.

Mama je ostala popolnoma sama. Pravzaprav ji je delal družbo že prej omenjeni Tone. Milan ji je prigovarjal, naj pride živeti k njemu v Ljubljano. Poletni je privolila, da jo je odpeljal k svoji družini. Ker ni bila vajena življenja v mestu, v bloku med samimi zidovi, se je počutila še bolj osamljeno. Ni mogla iti v naravo in tudi nobenega pravega dela ni imela, da bi si krajšala čas in domotožje. Zato jo je Milan odpeljal nazaj v Žiri v njeno

staro hišo. Tu se je spet bolje počutila in se vživela v svoj način življenja s starimi navadami v hiši in zunaj nje. Hranila je svoje piške in obdelovala svoj vrt, vmes pa kdaj pa kdaj poklepetala z znanko ali sosedo, da ji je hitreje minil čas. Ob nedeljah je še zmeraj hodila v cerkev k maši, med tednom pa je vsak večer molila, kot je bilo že od nekdaj v navadi v družini. Tudi na božjo pot na Brezje se je odpeljala. Zelo je bila razočarana in užaljena, ko jo je nekajkrat obiskal žirovski župnik. Želela je, da bi jo potolažil, ker je še vedno verovala v božje služabnike in njihovo poslanstvo. Vendar se je zmotila. Ob vsakem obisku jo je župnik večinoma spraševal le o njenih otrocih, mrtvih in živih. Čeprav jih ni poznal in jih ni nikoli videl, se je zelo sramotno izražal o njih in s tem žalil tudi mamo ter jo zaničeval, češ da je rodila same človeške izvržke ipd. Vendar ji s tem ni strl ponosa in prepričanja. Rekla mu je, da sploh ni res, kar govori, in da ne rabi takih nauk, nasvetov in žalitev ter da ne bi marala, da bi še hodil v njeno hišo s takim prepričevanjem. Trdno je bila prepričana, da so njeni otroci, čeprav so zavrgli verske nauke, ostali zvesti drugim naukom, ki jih je prav tako učila mati, to pa so poštenje, marljivost in pravicoljubnost. Vedela je, da so otroci sledili tem naukom, se za njih borili in žrtvovali. Zato je bila zmeraj ponosna nanje.

Večkrat so jo obiskovali vojni tovariši. Ko so organizirali izlete, so tudi njo povabili, da se je z njimi vred razvedrila in razveselila. Težko je bilo spomladi 1958, ko je zelo zbolela in ni imela nikogar, da bi jo negoval. Tončka Jakopičkova ji je pisala pisma. Tako je tudi tedaj poslala vabilo hčerki Francki, naj pride za nekaj časa domov. Takoj se je odpravila na pot. Takrat je živela v Osijeku z družino. Prišla je z dvema majhnima otrokoma in ostala nekaj mesecev pri mami. Proti koncu poletja, ko je mama že ozdravela in so izkoristili tudi letni dopust, so se vrnili v Osijek. Francka je prosila Ratajcovo Poldo – očetovo sestrično, da bi prišla stanovat k materi, da ne bi bila sama. Prišla je šele drugo pomlad. Od takrat mama ni bila več sama v hiši.

Posebno lepo doživetje je bilo zanjo, ko so 1964 poimenovali osnovno šolo v Žireh po padlih prvoborcih, z drugimi besedami povedano, po njenih pokojnih sinovih. S hčerjo, ki je bila takrat na dopustu, sta bili povabljeni na odkritje spominske plošče na osnovni šoli in potem tudi na pogostitev, prirejeno za sorodnike in šolske sodelavce. Mama je bila ponosna, ker je čutila, da je to delček plačila za vse žrtvovanje in trpljenje družine. Na pogostitvi se je razgovorila z drugimi sorodniki padlih prvoborcev, to so bili Primcovi in sorodniki padlih pionirjev, ki so jim tudi odkrili spominsko ploščo v hodniku v šoli. Preteklo je že precej časa od vojne, vendar so se še vsi dobro spominjali tistih časov, ki so bili tako usodni za njihove družine.

Izredno presenečenje je mama doživela, ko je v začetku šestdesetih let nenadoma prišel iz Amerike njen brat Martin. Prejšnje leto je pisal, da mu je umrla žena in da je ostal sam v hiši z najstarejšim samskim sinom. Spomnil se je na staro domovino in si zaželel, da bi jo še enkrat obiskal. Prišel je, se nastanil za nekaj časa v Oselici pri Frjanovcu, to je na svojem rojstnem domu. Več časa se je zadrževal tudi pri sestri Nežki, k Franci pa je hodil le na obisk, zmeraj v spremstvu Nežke ali kakega člana njene družine. Zakaj? To je vedela samo mama Franca. Pozneje je povedala tudi hčeri Francki. Martin je pripravil pogostitev za vse sorodnike pri Frjanovcu. Prišli so vsi nečaki in nečakinje s svojimi družinami. Tudi Franco so pripeljali kar z lojtrnim vozom iz Fužin do Frjanovca, ker ni mogla več hoditi v hrib. Imela je nekakšne mešane občutke, ko se je po dolgem času spet znašla v rojstni hiši in oživljala spomine na mlade čase, na svoje brate in sestre. Bila je zadovoljna, da se njihove družine dobro razumejo in vsaj na videz pozabljajo na nekdanja nazorska nesoglasja, naj si bo med starimi ali mladimi.

Brat Martin se je vrnil v Ameriko in po nekaj letih spet prišel na obisk domov in nato še enkrat, potem pa je ostal za stalno pri Frjanovcu. Treba je omeniti še to, da je tudi Ivanka, najstarejša Nežkina hči, ki je živela na Brezovici pri Ljubljani, prišla nekajkrat na obisk k mami s svojo družino. Zmeraj jih je bila zelo vesela, ker se je spomnila na tista davna leta, ko je bila Ivanka še otrok, pa ji je vendar tako pomagala pri majhnih otrocih

Pionirska dobrodošlica Barteljčkovi
mami v osnovni šoli, imenovani po
njenih sinovih, 1. julija 1964

med prvo vojno, ko je bila tako sama. Prav tako so tudi druga Nežkina dekleta in Franko včasih prišli na obisk. Tudi Nežka jo je večkrat obiskala. Najbolj je bila vesela, ko sta vsako leto za ves mesec prihajala na dopust Milanova ali Franckina družina. Uživala je, ko je gledala vnuke, kako se igrajo, rastejo in imajo srečno mladost. Tudi najstarejši vnuk Milan je nekajkrat prišel v vas in sta se kar dobro razumela. Tako je živela zadnja leta. Včasih v družbi svojih dragih, včasih sama, zaverovana v svoje spomine. Zdravje ji je pešalo. Noge so postajale težke in boleče. Zdravnik Bernik ji je pomagal, večkrat jo je obiskal, ji prinesel zdravila in ji vlival volje do življenja. Za vsakdanjo nego in hrano je skrbela Polda, ki je stanovala pri njej. Ko je mama čisto opešala in obležala na postelji, jo je večkrat prišel obiskat sin Milan. Ob zadnjem obisku je opazil, da je zelo slaba. Pisal je Francki v Tuzlo, naj takoj pride, če hoče videti mamo še živo. Ona je takoj opravičila otrokoma izostanek v šoli, saj je bilo pred koncem šolskega leta, in so se vsi trije odpravili v Žiri. Prišli so v torek zvečer že v temi, tako da sta bili mama in Polda zelo presenečeni, ker nista vedeli, da pridejo. Takrat je bila že res zelo bolna. Branka je komaj spoznala, ko je prišel v hišo. Francka in Polda sta se nenehno menjavali, da ni bila več sama. Tretjo noč pa je bilo še slabše, sredi noči je klicala na pomoč. Francka je pritekla iz zgornje sobe in našla mamo, ko je ležala zadaj za posteljo pri zidu in kričala ter klicala na pomoč. Kmalu je pritekla še Polda, ki je za trenutek malo zaspala v svoji sobi, da sta jo dvignili in jo položili nazaj v posteljo, kjer se je počasi umirila in zaspala. Zjutraj se je Francka pripravljala, da gre po zdravnika, a jo je Polda pregovorila, da se ne splača več iskati zdravnika, temveč naj obvesti sorodnike, da se bodo prišli posloviti od nje, dokler še živi. Francka jo je gledala in v razburjenosti ni vedela, kaj naj stori, saj ji je bilo žal mame, ko je videla, kako trpi. Ko jo je Polda končno prepričala, je odšla prosit Uršičevega Janeza, da jo je z avtom odpeljal na pošto, kjer je telefonirala Milanu, nato še Nežki in v Oselico bratu Martinu. Njega sta kar odpeljala k mami. Kmalu zatem sta prišla tudi Milan in Nežka. Mama ni mogla več govoriti, samo z ustnicami in očmi je dajala znak, da vse razume in ve, da se poslavljajo. Solze v očeh vseh so pokazale, kaj čutijo in kako jim je pri srcu. Po njihovem odhodu je

Barteljčkova mama in hči Francka v žirovski šoli, 1. julija 1964

ostala Francka sama z Brankom in Majdo pri mami, ki se ji je počasi iztekalo življenje. Celo popoldne so ji še močili ustnice s čajem, ker ni imela moči, da bi pila ali jedla. V soboto, 16. junija 1967, popoldne, pravzaprav že proti večeru, ko se je delal mrak, je mama za vedno zaspala.

Poklicali so sosede in brate Franckinega moža Jerneja in Petra. Vsi so se potrudili in pomagali, da so mamo položili na oder v kotu hiše, poskrbeli za vsa opravila, povezana s tem zadnjim dejanjem Barteljčkove mame. Drugi dan so bile o njeni smrti obveščene vse organizacije v kraju in občina. Telefonsko in s telegrami so bili obveščeni vsi sorodniki. Veliko ljudi se je prišlo poslovit. Vrstile so se delegacije, ki so prinašale vence in rože. V nedeljo popoldne so jo zadnjič prinesli iz hiše, kjer je preživela več kot pol stoletja. Žena – sovaščanka se je pred hišo s toplimi besedami poslovila od nje. Nato je krsto dvignilo osem mož, soborcev in prijateljev njenih sinov. Odnegli so jo po stezi, ki je vodila do glavne poti in po kateri je hodila, odkar je tu živela, v cerkev in trgovine. Ta pot se je v začetku vila v nasprotni smeri od svojega cilja. Vendar so se v Stari vasi na glavni cesti obrnili proti Dobračevi in jo odnesli do njenega zadnjega doma. Možje so bili utrujeni in so se morali med potjo večkrat menjavati. V sprevedu so jo spremljali mnogi ljudje, od sorodnikov je manjkal samo Franckin mož, ki je bil nekje v Bosni na terenu, in vnuk Milan, ki ga Polda ni obvestila, kot sta bila zmenjena. Pred grobom se je od nje poslovil šolski ravnatelj. Kot zadnji se je prisrčno poslovil še šolarček – pionirček in se zahvalil mami, ki je žrtvovala sinove za svobodo, da se zdaj oni lahko brezskrbno učijo v šoli in uživajo svojo mladost. Nazadnje so godci zaigrali še žalostinko.

Tako se je končalo zadnje slovo od Frjanovcove France – Barteljčkove mame.

Ta nedelja je bila zelo lepa, sončna, kot da bi sonce hotelo povedati vsem, naj ne žalujejo preveč za materjo, ker bo njen rod živel lepše in srečnejše življenje, kot ga je imela ona.

DONESKI H KULTURNOPOLITIČNI IN SOCIALNI ZGODOVINI ŽIROV

Rado Jan

ŽIRI IN ŽIROVCI V LETIH 1750–1880

Pod pričujočim avtorskim naslovom je uredništvo Žirovskega občasnika v 27. številki leta 1998 objavilo moj prispevek in ga dopolnilo z uredniškim podnaslovom *Žiri in Žirovci v letih 1848–1918* ter hkrati opremilo z nekaterimi urednikovimi podnaslovi.

Uredništvo je tedaj napovedalo tudi nadaljevanje razprave za čas med obema vojnama (1918–1941). Začasna ustavitev dela zaradi višje sile (ne pa tudi opustitev študija) pa me je navedla k drugačni odločitvi. Objavljeni del Doneskov je bil spodbujen s 150-letnico marčne revolucije (1848) in 100-letnico prihoda idrijskih sokolov v Žiri (1898) in ne nazadnje z 80. obletnico ustanovitve Države Slovencev, Hrvatov in Srbov (1918).

Ti in drugi motivi so me napotili k temu, da nisem začel razprave tam, kjer je Pavel Blaznik nehal, in sicer z ukinitvijo loškega gospostva oz. z ustanovitvijo **občine Žiri** (arrondissement de Seyrach) leta 1812.

Zato bomo obravnavali vprašanja v zvezi z občino, rihtarji, župani, sejmi, razvojem obrti, kmečkimi tegobami, živinorejo, volitvami občinskih zastopov, šolo, učitelji, skratka, vse tisto, kar se je bistvenega dogajalo v našem domačem kraju. Z zdajšnjimi Doneski II. odpiramo nekatera nova vprašanja in dopolnjujemo že odprta z novimi viri ali spoznanji. Pri tem pa si ne domišljamo, da smo jih rešili do kraja. Le mozaik je popolnejši.

OBLAST IN UPRAVNE SPREMEMBE V TERITORIALNI PRIPADNOSTI ŽIROV

Žirovci smo skupaj z drugimi Kranjci v letu 1848 stopili prvič v zgodovini v politično življenje.

Pred marčno revolucijo in prvimi volitvami v občinske zastope (1850) so Žirem in prebivalcem nekdanjih dveh županij – žirovske in hlevnovrške – načelovali na glavni občini Žiri oberrihtarji – (nad)župani, na sedežih podobčin pa unterrihtarji – podžupani. Spomin nanje je že povsem obledel. Po starejših pogledih naj ne bi bili izvoljeni, marveč le postavljeni od vrha. Asistirali so pri izterjavi dajatev, vojaških konskripcijah (vpisih v vojaške spiske, tj. sistem prisilnih naborov), pri popisu zemljišč ob izdelavi franciscejskega katastra, opredelitvi meje med katastrskimi občinami (krajevnimi občinami), odmeri desetine ipd. Prav z imeni teh županov in podžupanov vam bom lahko postregel. Po teh županih (rihtarjih) bi lahko sklepali, komu in zakaj je oblast te krajevne (v glavnem: policijske) pristojnosti lahko zaupala. Na rihtarje morda spominja le še metafora – pokrita rihta. Sodbe o njihovi priljubljenosti se med seboj diametralno nasprotujejo. Slab sloves jih spremlja morda tudi zaradi tega, ker so ljudje menili, da so soodločali tudi o tem, kdo in iz katere hiše bo moral služiti cesarja oziroma zato, ker so sprva, za Jožefa II., ko so bili postav-

ljeni zares, imeli le policijske pristojnosti, medtem ko je sodba o drugih iz predmarčne dobe drugačna. Ti župani so se ljudem priljubili.

Marija Terezija je sicer delno odpravila najemništvo in dosmrtno služenje, hkrati pa uvedla splošno vojaško obveznost, slednjo pa omejila na čas od 17. do 40. leta starosti, vendar se ta ukrep ni izvajal vse do praga 19. stoletja. S podeželja so morali služiti vojsko kmečki sinovi, ki niso nasledili hube, oproščeni pa so bili duhovniki in učitelji. Rok služenja je bil v 19. stoletju trikrat znižan: najprej na 14 let, nato osem in po v letu 1858 sprejetem zakonu na tri leta. Zakon pa so začeli izvajati šele deset let pozneje. Statistično so bili vojaški obvezniki skriti v 8. skupini pod »uporabni za druge državne potrebe« (nem.: zu Staats Notdürften anwendbar).¹

Po veljavnih merilih² je tudi občina Žiri na vsakih 150 hiš morala dati cesarju po enega vojaka. Ker je bilo v občini vsega 482 hiš, gospodinjev pa je bilo več kot hiš, naj bi žirovska in hlevnovrška županija cesarju prispevali štiri ali največ pet vojakov.

Vojake so pobirali po nabornih okrajih. Dokler je obstajalo loško gospostvo (do leta 1803), dejansko pa do leta 1812, je bilo hkrati za Žiri le-to tudi naborni okraj, ne glede na to, da so bile Žiri (kot žirovska in hlevnovrška županija) predvidene za vključitev v notranjsko okrožje. Okrožja (kresije) so bila ustanovljena že leta 1750. Do 1812 so bile žirovske krajevne občine vključene v gorenjsko kresijo s sedežem v Ljubljani.

Po virih naj bi bilo leta 1778 v dveh žirovskih županijah 3148 prebivalcev, leta 1780 oz. leta 1782 pa 3177 prebivalcev. Kronika župnije Žiri pa za leto 1794 navaja 1064 oseb ženskega in 967 moškega spola ter 1088 otrok ali skupaj 3128 oseb.³ Pavel Blaznik navaja za 1780. leto 3313 oseb, čeprav pozna isto gradivo kot V. Valenčič. Razlika nastaja verjetno zato, ker ima Blaznik v mislih prebivalstvo loškega gospostva, V. Valenčič pa prebivalstvo po župnijah.⁴

Tudi po tretjem prihodu Francozov (1809–1813) je bila občina do leta 1812 še vedno v kantonu I. Škofja Loka. Spomladi leta 1812 ob objavi nove upravne zgradbe Ilirskih provinc, dne 4. marca, pa so žirov-

ska občino (arrondissement de Seyrach) ordinirali v kanton Idrija in tako povzročili, da je komuna Žiri postala sestavni del notranjskega – postojnskega distrikta. Tega dne je namreč T^él^ég^ra^ph^e officiel v 19. številki na str. 75 objavil sklep Malega sveta Ilirskih provinc (Le petit conseil d' Illyrie) z dne 7. januarja 1812, po katerem »La commune de Seyrach No. 76 si – devant commprise au Canton de Look en est separée et réuinie au Canton d' Idria«.⁵

Merijo (komuno) Žiri, nastalo iz terezijanskih števnih oddelkov katastrskih občin in poznejših jožefinskih davčnih občin, so po navedbah T^él^ég^ra^ph^e officiel tvorile naslednje vasi: Seyrach (Žiri), Stara vas, Nova vas, Žirovski Vrh, Zabrežnik, Na Selu, Dobračeva, Ledinica, Jarčja Dolina, Javorjev Dol, Breznica, Korita, Krnice, Ledine, Pečnik, Govejk in Srnjak, Osojnica, Gorenji Vrsnik, Idršek, Ravne, Žirovnica, Sovra, Brekovice, Goropeke, Račeva, Opale, Hlevišje, Lavrovec, Izgorje, Vrh, Hlevni Vrh, Zavratac, Potok in Dole. Občina je torej imela ob upravni reorganizaciji 36 naselij s skupno več kot 3000 prebivalci, kar je bilo pogoj, da je imela občina m^êra (franc. maire: imenovani, vendar ne voljeni župan), sicer bi imela le sindika.⁶

Idrijski kanton je poslej tudi naborni okraj za čas francoske oblasti in tudi po njej. Ob nabornih okrajih se postopoma razvijajo tudi drugi organi okrajne gospodstva (uprava, davkarinja in sodnija). Domnevam pa, da se je sodna oblast iz patrimonialnega sodišča v Škofji Loki prenesla v Idrijo šele po letu 1818, hkrati z njo pa tudi zemljiška knjiga in davčna služba.

Občina Žiri je po restavraciji avstrijskega režima ostala v idrijskem nabornem in sodnem okraju. Pri prvi razdelitvi dežele na upravne okraje (1849) pa je bila vključena v Vipavsko okrajno (po)glavarstvo in ostala v njem do leta 1854, ko je prešla v mešani sodno-upravni kanton Idrija, pozneje 1870 pa najprej v Planinsko, nato v Logaško okrajno glavarstvo.

Reorganizacija je bila izvedena okrog leta 1869 do 1870.⁷ V idrijskem sodnem okraju pa se je občina nahajala vse od leta 1818 do novembra 1918, ko so zasedle Idrijo italijanske čete, s tem pa tudi dele tedanje

1 Valenčič, V., Prebivalstvo po župnijah na Kranjskem v letih 1778 in okrog 1780, v: Zgodovinski časopis 50, 1996, str. 53–63.

2 Glede na popis prebivalstva, ki so ga leta 1754 izvedli po župnijah. (Op. pisc.)

3 KŽŽ, str. 31.

4 Prav tam, str. 56.

5 Naglič, Miha, Kam spadajo Žiri?, v: Loški razgledi 39, str. 77–78. »Občina Žiri, št. 76, ki je bila doslej v kantonu Loka, se od njega loči in združi s kantonom Idrija.«

6 Sindik-a, vodja občinskega urada manjše občine v Ilirskih provincah.

7 Okrajni šolski svet se je kot organ c.-kr. okrajnega glavarstva preselil iz Planine v Logatec 16. 9. 1875 (KOŠ).

občine Žiri. Dne 27. novembra 1918 pa občino Žiri poverjenik za notranje zadeve pri Narodni vladi SHS, Janko Brejc, prenese v Kranjsko okrožje, ker so logaški okraj Italijani z okupacijo prepolovili. Sedež logaškega upravnega okraja je bil poslej do restitucije okraja po sklenitvi rapalske pogodbe v Ložu.⁸

* * *

Jeseni leta 1813 je Avstrija reokupirala Ilirske province. Ljudje so bili zelo razočarani zlasti zato, ker ni bilo odpravljen podložništvo. Vpeljan je bil stari gregorijanski koledar in odpravljen revolucijski. Že 9. decembra 1813 je bilo tudi razglašeno, da se morajo vsi »poročeni pod smreko« poročiti tudi cerkveno.

Naslednje leto, torej leta 1814, pa so obnovljali predrevolucijske družbene odnose. »Zveza med gospodam in kmetam je bila spet napravljena,« kot je bilo zapisano. Pri nas v Žireh pa je bila to zveza med kmetom in novo birokracijo. Dajatve, ki so bile pod Francozi znižane za petino, so zdaj postale merilo za znižanje zemljarine, ki je bila uvedena s franciscejskim katastrom.

Leta 1814 so stopili v veljavo spet vsi avstrijski zakoni in predpisi o podložniških razmerjih. Obnovile so se kresije. Namesto

prejšnje komune je nastalo v Žireh iz obeh županij oz. vseh sedmih davčnih občin sedem krajevnih katastrskih občin z glavno občino Žiri in sedmimi podobčinami. Te so bile: Žiri, Žirovski Vrh, Opale, Vrsnik, Ledine, Ledinica in Dobračeva. Te občine so po letu 1814 upravljali na upravni ravni oberrihtarji ali nadžupani in rihtarji – podžupani. Na glavni občini je sedel nadžupan, na sedežih podobčin pa podžupan.

Sestav nevoljenih županov, podžupanov in svetovalcev je bil leta 1822, zagotovo pa je nastal že leta 1814, takle:

Občina Žiri

podžupan Sebastijan Gantar, pismen
svetovalec Jurij Naglič, pismen
Jurij Grošelj, nepismen

Občina Žirovski Vrh

podžupan Jožef Otrin, nepismen
svetovalec Florjan Jesenko, nepismen
Anton Martinčič, nepismen

Občina Opale

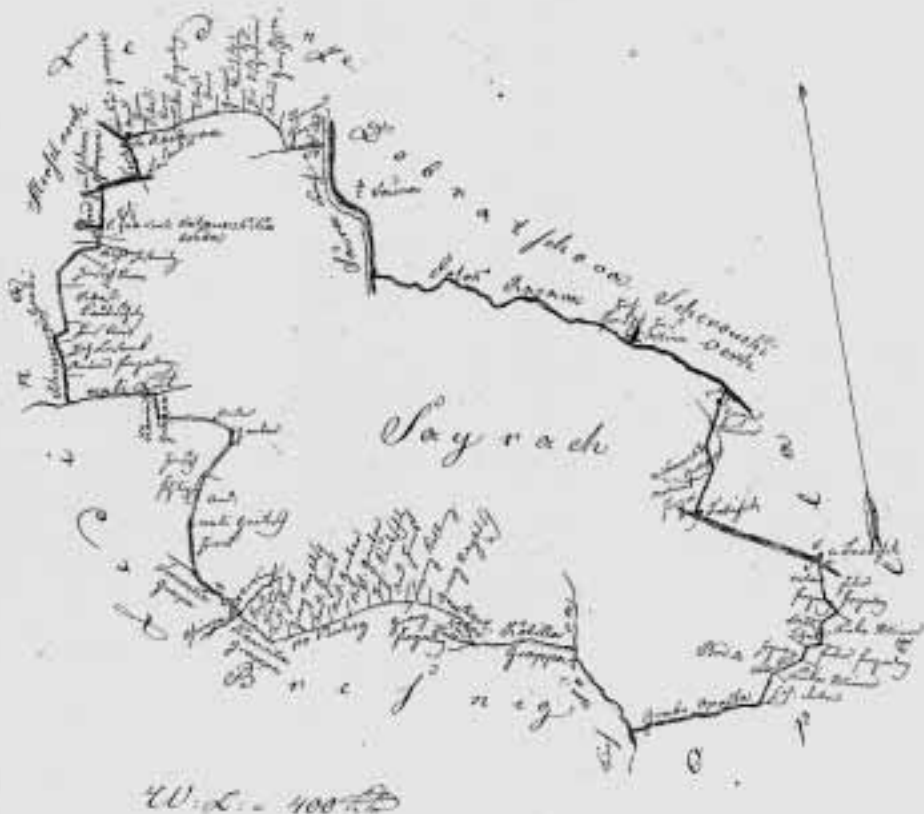
podžupan Gregor Logar, nepismen
svetovalec Jožef Bogataj, nepismen

Občina Vrsnik

podžupan Andrej Pavčič, nepismen
svetovalec Jožef Sedej, nepismen
Matija Rekar, nepismen

⁸ Uradni list Narodne vlade SHS I., 28. novembra 1918.

Zapisnik o začasnem opisu meje občine Žiri, 1822, skica, hrani Arhiv Slovenije v Ljubljani

Handwritten text in the top right corner of the map: "Land Kraam", "Kraam", "Kraam", "Kraam", "Kraam".

Handwritten text at the bottom left of the map: "40. 1. 1822".

Handwritten signature at the bottom right of the map.

9 Original dokumenta hrani Arhiv Slovenije, fotokopijo pa mi je lju-beznivo izročil v uporabo Neško Podobnik iz Žirov.

10 Začasen opis meje občine Žiri. Po-jem »občina« se je uveljavil šele po l. 1848 v Cigaletovem prevodu Dr-žavnega zakonika in v časopisu *Slovenija*. Uradni jezik oz. jezika, v katerih so bili pisani dokumenti, sta bila nemščina ali italijanščina.

Občina Ledine

podžupan Anton Trepav, nepismen
svetovalca Gregor Pavčič, nepismen
Jožef Filipič, nepismen

Občina Ledinica

podžupan Luka Bogataj, nepismen
svetovalca Gregor Pavčič, nepismen
Anton Seljak (Sellak), nepismen

Občina Dobračevo

svetovalca Martin Avsenik, nepismen
Martin Fink, nepismen

Zapisnik o **začasnem** opisu meje občine Žiri⁹ sta podpisala Franz Schaeber, poli-tični komisar iz Idrije, in geometer Schmidt. Sopodpisala pa sta ga župana občin Žiri in Leskovica ter podžupani in svetovalci sed-mih žirovskih podobčin in občine Leskovi-ca. Podrobnejša razčlemba dokumenta bo dokazala, da so tisti štirje pisмени Žirovci hodili v žirovsko »učilno zidano« in sodelo-vali v najnižji obliki oblasti pri nas. Matija Oblak, župan občine Leskovica, in ostali sopodpisniki so verjetno morali sodelovati pri razmejitvi med občinama Žiri in Lesko-vica.

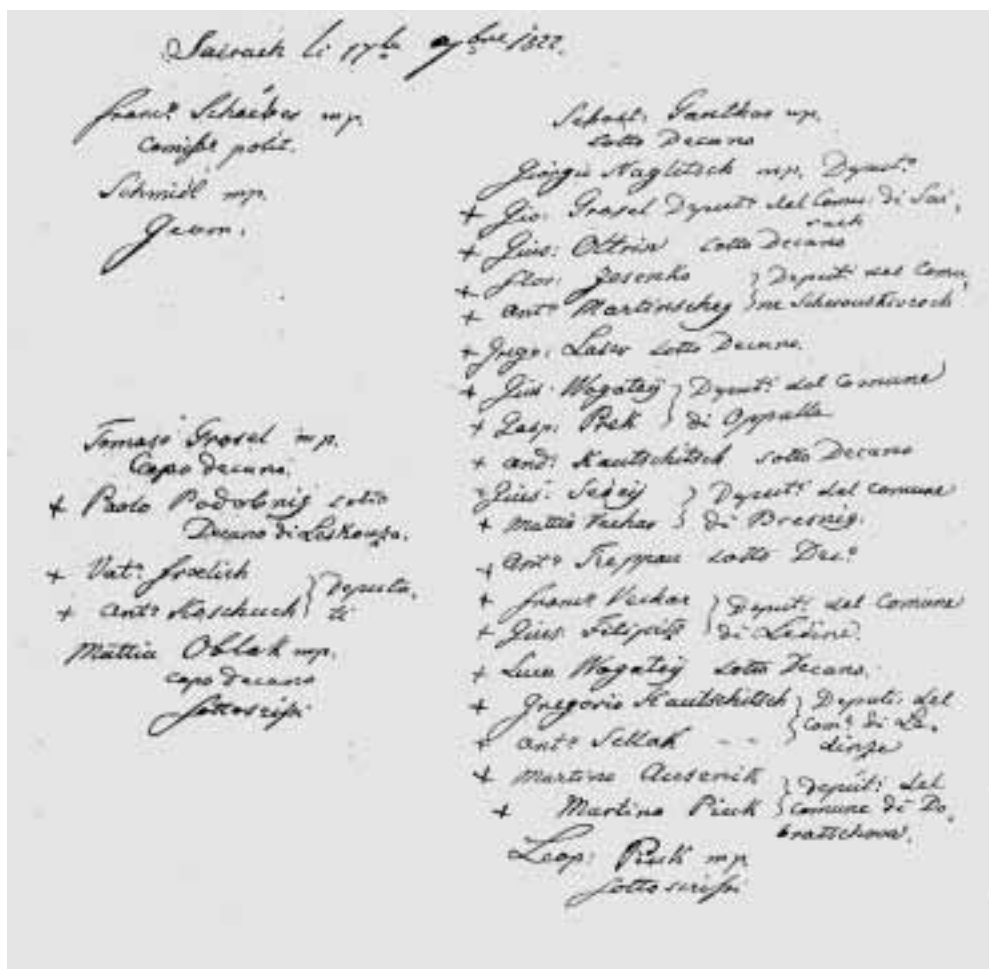
Op.: V pisnem delu franciscejskega ka-tastra je pod hišno št. 16 na Dobračevi sta-nujoč Tomaž Grošel, ki je na listini Vorläu-

fige Grenzbeschreibung der Gemeinde Sai-rach¹⁰ naveden kot Oberrichter, v zapisniku v italijanščini pa decano Tomaž Grošel. Kaže, da gre res za eno in isto osebo, ker sta za Dobračevo navedena le dva nepismena svetovalca, Tomaž Grošel pa je bil pismen in naveden v dokumentu kot Oberrichter – nadžupan, v italijanski inačici dokumenta pa decano, podžupani pa sottodecano.

V desetletju 1817–1827 so izdelovali t.i. Francov kataster in v okviru tega opredelili občino Žiri (**Gemeinde Sayrach**). Ta je ime-la značaj t. i. **glavne** občine, čeprav se ni tako imenovala. Za izdelavo katastrov so upora-bljali dokumentacijo Jožefovih davčnih občin. Iz katastrske dokumentacije je raz-vidno, da so imele Žiri kot kraj unterrihtar-ja, občina kot Žirovsko pa oberrihtarja, ki so jim po domače rekli kar župani.

Nekdanji cerkveni fevd (alod) je zapadel procesu sekularizacije (posvetnjenju), vsa dominikalna zemlja pa je prešla v erar, za-torej se kmetje na Loškem, in s tem tudi na Žirovskem, v revoluciji 1848 niso konfron-tirali s fevdalcem, pač pa z birokracijo, ki jo je v žirovskem primeru poosebljal idrijski okrajni sodnik **Matevž Piks**. Zaradi tega se je protirežimski gnev znesel prav nad njim.

Zapisnik o začasnem opisu meje občine Žiri, 1822; stran z imeni in podpisi tedanjih županov, podžupanov in svetovalcev

**NJEGOVA CESAROST
FERDINAND I. PODELI GLAVNI
OBČINI ŽIRI PRIVILEGIJ
SEJEMSKIH PRAVIC**

Če o letih 1814–1840, torej letih restavracije, komaj lahko kaj preverjenega zapišemo, pa vsaj leto 1840 predstavlja pomemben mejnik v razvoju kraja. Tega leta je namreč dvorna pisarna priznala občini pravico do treh letnih sejmov z živim blagom. Patent je 17. julija 1840 podpisal sam cesar Ferdinand I.

V prevodu se slišijo cesarjeve besede takole:

Mi, Ferdinand prvi, po božji milosti cesar Avstrije, kralj Madžarske in Češke – peti tega imena, kralj Lombardije in Benetk, Dalmacije, Hrvaške, Slavonije, Galicije, Lodomerije in Ilirije, nadvojvoda Avstrije, vojvoda Lotaringije, Salzburške, Štajerske, Koroške,

Kranjske, Gornje in Spodnje Šlezije, veliki knez Sedmograške, mejni grof Moravske, pokneženi grof Habsburške in Tirolske...

javno priznavamo s tem pismom in dajemo na znanje, da nas je občina Žiri iz postojnske kresije prosila, da jim podelimo in privolimo v pravico prirejati tri letne in živinske sejme in da bi bili ti trije letni in živinski sejmi na naslednje dneve: ob sredah sredi postnega časa, 4. julija in 21. oktobra vsako leto. Sejmi, za katere je prosila občina, morajo biti brez škode za kogar koli, ne smejo z ničimer škoditi (tudi drugim prireditvam ali bodoči deželni postavi). Če pade sejem na zapovedani praznik, se prenese na naslednji dan v tednu. Občina Žiri ima lahko te sejme za vselej, hkrati s pravico tržnih redov in običajev, ne da bi jo kdo pri tem oviral. Zato prosimo vse te naše prebivalce – gosposke in podložnike, ne glede na čast in službo, posebej pa Ilirski gubernij v Ljubljani, da občino

Najstarejša nam znana tiskana objava o žirovskih sejmih, *Velika pratika* za navadno leto 1847

**VELIKA
PRATIKA**
sa navadno léto
1847,
ki ima **365** dni.
Na svetlo dana od z. k. kmetijske drushbe.

V LJUBLJANI.
Natisnil in saloshil *Joshef Blasnik.*
Zena 6 krajzarjev.

- 11 Izvirno besedilo in šatuljo s cesarskim pečatom hrani Lojze Gregorčič, Žiri, Idrijska 11.
 12 Prešeren, France, Glosa.
 13 Glej op. 10.

Žiri pri tem ščitijo. Pri tem jih ne sme nihče ovirati, sicer ga bo doletela naša stroga kazen in nemilost. To mislimo resno z izdajo tega pisma, pečatenega z našim velikim cesarsko-kraljevim in nadvojvodskim poleg obešenim pečatom. Dano v našem glavnem in cesarskem mestu Dunaj, 17. julija 1840, v šestem letu našega vladanja

*Ferdinand
 Visoki kancler
 Karl grof von Inzaghy¹¹*

Dne 19. marca 1861 je dobila občina Žiri še pravico do dveh obrtnih sejmov oz. do sejmarjenja z mrtvim blagom. Na sejmih, ki so se potem natanko sto let dogajali v Žireh, so tukajšnji kmetje – živinorejci ponujali živino, kramarji pa po letu 1861 svojo robo. Sejemska dejavnost je popestrila menjavo blaga, premagovala avtarkijo in pospeševa-

la razvoj denarnega gospodarstva in splošnega družbenega razvoja. Sejma je žirovski občini odobrilo Primorsko cesarsko namestništvo v Trstu.

To je čas, ki ga za bolj razvita okolja označujejo tele pesnikove misli: *Lani je slepar starino/ še prodajal, nosil škatle,/ meril platno, tlak na vatle,/ letos kupi si graščino.*¹²

Prvi sejem je bil določen za premično sredpostno sredo, drugi za 4. julij, na dan sv. Urha, tretji pa 21. oktobra, na dan sv. Uršule. Za obrtna sejma – 19. marca 1861 ju je odobrilo Primorsko cesarsko namestništvo – pa sta bila sprva izbrana 17. januar in sredo v velikem tednu. Pozneje so oba sejma prestavili na primernejši čas. Zimski sejem so s 17. januarja (sv. Jedert) prenesli na dan sv. Antona, 13. junij, »sejem na veliko sredo« pa preložili na »prvo sredo po veliki noči«.¹³

Najstarejša nam znana tiskana objava o žirovskih sejmih, *Velika pratika za navadno leto 1847*; stran, kjer so zapisani trije žirovski sejmi

V Šmarji, 16. Velkiferpana.
 V Svibenih, 1. in 25. Velki travna.
 V Sagorji, 9. Svezhana; na dan f. Pankraza; 29. Roshnizveta; 1. Listopada in poslednji dan Grudna.
 V Sagurji, 17. Profenza; pondeljnik po zvetni nedelji; binkufhtni torek in na f. Martina dan.
 V Satizhni, na velki zhetertek; pondeljnik pred binkufhtmi; na f. Bernarda in f. Katarine dan.
 V Sdenki Vafi, pondeljnik po zvetni nedelji; 13. Roshnizveta; 17. Maliferpana in pondeljnik po Roshenkranfki nedelji.
 V Senufbah, 13. dan Grudna.
 V Shelesnikah, 17. Profenza; 1. Velkitravna; drugo nedeljo po f. Telefu; Roshenkranfko nedeljo in 30. Listopada.
 V Sherovnizi, v pondeljnik po f. 3 kraljih in 14. Svezhana.
 V Shiréh, fredpostno fredo; 24. Maliferpana in 21. Kosoperfka.
 V Shubnim, na f. Matija in f. Urhule dan.
 V Shushemberku, 5. Svezhana; 12. Sufhza; 24. Malitravna; 9. Roshnizveta; na dan po Kristusovim vneboh.; 14. Kimovza; 28. Kosoperfka in 6. Grudna.
 V Turjaku, na f. Gregorja in f. Andreja dan.

Prva doslej znana najava sejmov v Žireh je tista v **Lenčkovem** almanahu iz leta 1857.¹⁴ Naknadno pa sem ugotovil, da so bili sejmji v Žireh najavljeni že deset let prej v **Veliki pratiki za navadno leto 1847**. Ali pa so še starejše objave po letu 1840 v kateri izmed težje dostopnih pratik ali koledarjev, pa zdaj še ne vem.

Izbor sejemskih dni dokazuje, da je bila žirovska srenja še skoz in skoz kmečko tradicionalna, čeprav znotraj kmetištvu že močno razslojena na bajtarje, tretjinarke kmete, polkmete, tričetrtinarje in na že zelo razredčene gruntarje ali celo dvojne kmete, ki so imeli v lasti eno, dve ali celo več kot dve nekdanji hubi. Vse več pa je bilo zgolj »prebivalcev« oz. vaških proletarcev – goshtačev.

OD HIŠNEGA ROKODELSTVA DO LICENČNE OBRTI

Korenine vseh obrti na Žirovskem je iskati v družinski obrti. Zaradi cehovskega monopola se obrt ni mogla normalno razvijati. Šele francosko medvladje (1809–1813) je ta monopol zrahljalo, če ga že ni povsem odpravilo. In tedaj se po letu 1830 pojavijo v Žireh prvi obrtniki.

Doslej smo bili prepričani, da do leta 1860¹⁵ v žirovski srenji ni bilo nobenega obrtnika z licenco. Poslej bomo o teh rečeh menili drugače. Poleg tradicionalnih prehranskih obrti (mlinarjev, mesarjev, gostilničarjev) se je med prvimi obrtniki z obrtnim dovoljenjem pojavil **Jakob Kavčič**¹⁶, sin kajžarja Luke, ki je ob rojstvu hčere Katarine (1845) naveden v rojstnem listu kot **barvarski** mojster. Z barvanjem se je začel ukvarjati okrog leta 1843, barval pa je platno vse do 1875–80, ko se v dokumentih izgubi sled za njim.¹⁷ Kot barvarja ga je pozneje nasledil Gregor Demšar, sin Antona Demšarja¹⁸, ki je v rojstni knjigi ob rojstvu sina Gregorja (22. 2. 1835) naveden kot **strojar**.¹⁹ Očeta Antona Demšarja (roj. 7. junija 1785, umrl 3. oktobra 1852) je nasledil kot strojar (**Lederer**) njegov prvorojeni sin Franc (roj. 2. 12. 1827, umrl 1870?).

Gregor Demšar (roj. 22. februarja 1835 – umrl 6. aprila 1902) je za Jakobom Kavčičem nadaljevalec barvarske dejavnos-

ti. Gregor je barval v Žireh pridelan lan, predelan v platno in prebarvan pri Firbarju v Žireh 9 (zdaj Logaška 20), pojavlja pa se petnajst let zdržema kot **barvar** v koledarjih Mohorjeve družbe. Stregel je ženski nečimrnosti v zahtevah po barvanih krilih. Zatorej vemo, da so na Žirovskem začeli opuščati tradicionalna kmečka oblačila hkrati z malce zapoznelim gospodarskim in narodnim prerodom. Gregor Demšar je deloval v letih 1870, zagotovo od leta 1871 do 1885 in zelo verjetno še naprej, saj se v koledarjih Mohorjeve družbe pojavlja kot naročnik knjig še vse do smrti (leta 1902), vendar brez navedbe poklica. Zdaj ko je skoraj vsakdo imel poklic, tega ni bilo treba obešati na veliki zvon.

Anton Demšar se je s to obrtno dejavnostjo začel ukvarjati med letoma 1832 in 1835. Ob rojstvu drugega sina Štefana (28. decembra 1830) je, vsaj tako kaže, prvič asistirala pri porodu **babica** Elizabeth Albrecht, ki je torej opravljala prvi ženski poklic na Žirovskem. Tedaj je bil oče Anton Demšar še naveden kot **kočar**, ob rojstvu najmlajšega, tretjega sina Gregorja (1835) pa že kot **strojar**. Da se je obrt pri hiši obdržala, dokazuje tudi ohranjeni *Domovinski list – Heimatschein*, ki ga v prilogi v originalu in prevodu objavljamo. Drugi dokument, *Pričanje – Zeugnis*, s katerim predstojništvo krajevne občine Žiri z dne 13. marca 1854 potrjuje, da je po »umrlem očetu Antonu Demšarju postal lastnik nepremičnin in z **učnim pismom patentiran strojar** v Žireh št. 18 in upoštevajoč, da je... s prevzemom nepremičnin in z opravljanjem usnjarske obrti prevzel še skrb za svojo 63-letno bolno in zelo slabotno mater vdovo Uršulo Demšar in da je drugi brat (Gregor, op. p.), 19 let star, nesposoben za opravljanje obrti in ker ga kmalu čaka še vojaška naborniška obveznost in ki ne more prehraniti omenjene vdove ter spričo objave notranjega ministrstva z dne 14. 7. 1853 št. 22825, da dopust, ki naj bi mu ga odobrilo vojaško poveljstvo zaradi razmer doma, skrajno nujno potrebuje.«²⁰

Naslednja obrt, ki tudi še sodi v tekstilno zvrst, je **vrvarstvo**. Licenco za vrvarstvo je dobil že leta 1875 neki **Janez Kavčič**.²¹ Ta bi utegnil biti tudi t. i. Štrikar z Dobračeve

Žig predstojništva občine Žiri, 1852

- 14 Slovenski romar 1857.
- 15 Tedaj je stopil v veljavo Zakon o obrtni in trgovski svobodi.
- 16 Sterle, Meta, Barvarska obrt od srede 18. do začetka 20. stoletja na Loškem, v: Loški razgledi 26, 1979, str. 104–105.
- 17 Prav tam.
- 18 Rodovnik družine Demšar mi je prijazno posredoval prof. Rudi Demšar iz Ljubljane.
- 19 Prav tam.
- 20 Pričanje predstojništva krajevne občine Žiri z dne 13. marca 1854 z žigom Vorstand der Ortsgemeinde in Sairach in podpisom Matevž Grošel, l. r. in Pavel Grošelj. Original hrani kot zapuščino družine Demšar Lojze Gregorač, Žiri, Idrjska 11. Dokument je transkribiral iz gotice v latinico in prestavil Joža Dolenc.
- 21 Kobe, Arzenšek Katarina, Vrvarska obrt na Slovenskem skozi stoletja, Kronika 23, št. 3, str. 171. Neki drugi vir (prav tako iz Kronike) pa govori, da je bil nosilec te dejavnosti **Janez Kavčič z Dobračeve**.

Domovinski list (*Heimatschein*), ki ga je 15. oktobra 1852 izdala občina Žiri, posnetek izvirnika

Domovinski list (*Heimatschein*), ki ga je 15. oktobra 1852 izdala občina Žiri, prepis in prevod

Pričanje (*Zeugnis*), izdalo predstojništvo občine Žiri, podpisal predstojnik občine Matevž Grošel, 13. marca 1854

Luis Paris.

Luis Liebig.

1836.

Luis'sches Hauptmannsamt

Münch!

Quinallfain!

Man ist sehr unzufrieden im Gemeinwesen, da es schon
z. T. richtig ist, daß

früher Vorpfer, Ländchen, Kumpfen, Obstbäume etc. zu verkaufen
sind. 1817, 26 Jahre alt, Ludwig Mandel in Aufm. d. d. d. d.
Paris, 18, in dem Bestand der Gemeinde Paris, 18, und
in demselben der Quinallfain besitz.

Das ist:

von mittlerer Größe,

mit Kirschenbäumen, Haseln,

• kleine Äpfel,

• keine besondere Frucht,

sonst Kräutlein,

Diese Dfain ist auf ein Stück von einem Stück ein Stück

man hat die Dfain und jellige von der Dfain Gemeinde Paris, am 15ten

Oktober 1832 fünfzig z. c. c.

M. J. J. J. J.

Stabskapitän des Hauptpost

St. München

Land Krain
Kreis Laibach
N° 236

Bezirks Hauptmannschaft
Wippach

Heimatschein

Womit von den gefertigten Gemeindevorstande bestätigt wird, daß Franz Demscher Lederers Knecht und Urlauber des K.K. Infanterieregiments N^r 17, 26 Jahre alt, ledigen Standes in Aufenthaltsorte Sairach H.Z. 18, in den Verband der Gemeinde Sairach gehöre, und in derselben dort Heimathrecht besitze.

Derselbe ist
von mittlerer Statur,
hat kastanbraue Haare,
blaue Augen,
keine besondere Kennzeichen,

.....

Dieser Schein ist auf die Dauer von einem Jahre im Lande Krain und Küstenland gültige von der Ortsgemeinde Sairach am 15ten Oktober 852 fünfzig zwei.

žig: Vorstand der Ortsgemeinde in Sairach

M Grošekel, Gemeinde...(vorstand?)
Unterschrift der Parthaj (*Partei?*) ..unkündig

Dežela Kranjska
Okrožje Ljubljana
št. 236

okrajno glavarstvo
Vipava

Domovinski list

s katerim podpisani predstojnik občine potrjuje, da Franc Demšar, usnjarski hlapec in dopustnik c.kr. pehotnega polka št. 17, 26 let star, samskega stanu z bivališčem h.št. 18 spada v občino Žiri, kjer ima tudi domovinsko pravico.

Isti je
srednje postave,
ima kostanjevo rjave lase,
modre oči,
nima posebnih znakov,
(*tega nisem uspel prebrati*)

Ta list velja eno leto v deželi Kranjski in Primorski; izdala ga je občina Žiri 15. oktobra 1852.

žig: predstojništvo krajevne občine Žiri.

M. Grošekel, predstojnik občine
podpis stranke: (se ni zmožen podpisati – *nepismen*)

- 22 Sorodstvene vezi o Frölichih in njihovem prvotnem bivanju na Dobračevi 43 mi je ljubeznivo posredoval Alfonz Zajec z Dobračeve.
- 23 Tomaž Frölich je bil rojen na lokaciji sedanje »nove« Matičkove hiše št. 43 na Dobračevi. Od tam se je preselil v Žiri. Njegova žena Marija Dolenc je prišla iz občine Trata in se leta 1858 poročila z njim. Nasledila jo je hči Marija, roj. 1. 12. 1860. Poročila se je 28. 1. 1880 in nasledila očetovo in materino premoženje. Njen mož Franz Lenger je dal hiši ime Pri Lengerju. Ta je prodal hišo Janku Erznožniku.
- 24 Pri **Gantarju** v Brekovicah. Gantarjev sin ali vnuk je v šolskem letu 1861 obiskoval veterinarsko in podkovsko šolo v Ljubljani.

ali pa je k hiši prinesel le ime. Zadnja tekstilna obrt pa je **klobučarstvo**, s katerim se je vsaj od leta 1875 ukvarjal Franc Žakelj (Klobučar) v Novi vasi, leta 1880 pa se mu je pridružil še eden, ki ga statistični vir navaja, ne vemo pa, kdo je ta klobučar na Dobračevi bil. Sekundarni viri pa nam pričajo tudi že o **vozniku** kot poklicu. Ta je bil že vsaj leta 1871 Andrej Gregorač iz Žirov. V Novi vasi je kot prvi licenčni **mizar** deloval Franc Primožič, morda sin Franca Primožiča, ki se leta 1867 pojavlja kot »šolski ogleda«. Leta 1872 se pojavi **žebjar** Štefan Platiše pa **strojar** Andrej Šorli iz Osojnice, ki se je, kot vse kaže, že izučil pri Antonu Demšarju ali pa se je Anton Demšar izučil pri Šorlijevih. (S tem v zvezi bi rad opozoril na možno zmoto raziskovalca zgodovine žirovskega čevljarstva, ki navedenih dejstev ne pozna, pač pa spravlja v zvezo nastanek čevljarstva v Žireh s tem, da je neki Žirovec, Bende, ki je služil vojsko v Dalmaciji, prinesel to večino v Žiri. Franc Demšar je namreč že kot usnjarski pomočnik odšel k vojakom v Dalmacijo, zato je možno, da ga Leander Mlinar zamenjuje z njim.) S **kovaštvom** se je ukvarjal Martin Peternel s Studenca v Žireh. (Po najmanj dva kovača je tudi že v fevdalni dobi imela vsaka županija.) Za leto 1875 pa viri navajajo pet kovačev, in sicer na Dobračevi, Selu, v Osojnici in Račevi. Martin Mlinar je postal **zidar** (1873), istega leta pa se pojavi tudi prvi **kramar – kupčevalec** Tomaž Frölich²², ki je bil pred tem cerkovnik. Leta 1877 pa ga kot **kupčevalka** nasledi Marjana Frölich (vdova po smrti moža Tomaža),²³ ob njej pa se leta 1879 pojavita še dve **krčmarici**: Marija Ovsenk (Kafurka) s Sela in Katra Kavčič (Katrnica) iz Žirov. Tudi krčmarji in krčme so obstajali že v srednjem veku. Krčmo je lahko odprl vsakdo, ki je plačal dva goldinarja v korist loškega gospostva. Leta 1871 se bivši cerkovnik, »izsluženi učitelj in posestnik, zdaj pa še kot **c.-kr. poštar**« udeležuje Valentin Albrecht, nadalje kot **pekarica** že leta 1878 Marija Albrecht, kot **čevljar** pa je Tomaž Kopač (1877), **prvi z viri potrjeni čevljar v Žireh, deloval na Dobračevi**.

Tem obrtnikom se leta 1879 pridruži še licenčni **bukvovez** France Kumer in napos-

led istega leta trije **kupčevalci**: Jakob Kavčič (Špicar) iz Žirov, tudi prvi Žirovec, ki ga eden od virov imenuje **trgovec, kupčevalec** in **prekupčevalec**, poznejši župan in ustanovitelj Prostovoljne požarne brambe, Gašper Križaj iz Stare vasi kot **kupčevalec z lesom**, sicer pa **žagar** in **mlinar**, s tako označeno dejavnostjo že leta 1824 v prilogi k franciscejskemu katastru (v katastrski občini Žiri), in Anton Sedej (Kamšk) iz Nove vasi, ki je **trgoval s platnom**.

Jakob Kavčič (Špicar) je zakladal z živino Trst oz. tamkajšnje ladjarje, ki so po letu 1880 prevažali naše izseljence v Ameriko. Pri tem je kar dobro zaslužil, pri vračanju pa je iz Trsta prinašal dragoceno blago iz tržaških trgovin. Dokler je trgovina s platnom prinašala dobiček, se je splačalo tako platnarstvo kot barvarstvo. Oboje pa je spodrinjala vse bolj in bolj tekstilna industrija. Zato pa se je v desetletju (1875–1885) zelo razvilo žagarstvo. V žirovski občini smo imeli kar en **gater**²⁴ ter pet listov prijavljenih **žag venecijank**. Ene izmed njih je bil lastnik tudi Gašper Križaj skupaj z mlinom v Stari vasi. Vseh prijavljenih **mlinov** je bilo četrto (v Novi vasi, Osojnici, Podklancu in Račevi). V Stari vasi je deloval tudi **krojač** z obrtnim dovoljenjem.

Vsi trije zgoraj navedeni trgovci so bili najprej posestniki, tako Jakob Kavčič kot Anton Sedej pa pozneje tudi gostilničarja in na koncu oba narodnjaško-liberalna župana, novi gospodar pri Gašperju pa je postal leta 1913 tudi poznejši klerikalni župan Anton Petrič.

Nad že zelo razslojeno kmečko srenjo so se leto za letom zgrinjale najrazličnejše nadloge. Leta 1845 je najprej zbolel za gnilobo krompir, zdravila zoper to bolezen pa ni bilo kar desetletja. Dr. **Janez Bleiweis** je zato že leta 1846 izdal knjigo *O krompirjevi gnilobi*. Dve leti pozneje pa je zaradi slabe letine na večer pred revolucijo po deželi vladal stradež. Prav v letu krompirjeve gnilobe so Novice objavile oglas, da »v Shtazu ni na velikem tergu (bliso hiShe meStne goSpoSke v Ljubljani) ktera ima sa snamnje podobo krajnskiga kmeta Se dobijo mnoge shlahadne jedne in pitne rezhi (Shpezarije) namrezh: rasne Sorte zukra in kofeta; shlahtno laShko pSheno (rajSh), nemShki

Ljubljanski časnik z dne 30. avgusta 1850; v zgornjem delu srednjega stolpca na naslovnici objavlja imena izvoljenih županov in županijskih svetovalcev v štirih županijah glavne občine Žiri – v Doleh, Ledinah, na Vrhu in v Žireh

je Shpren, prava graška zokolada, zikorija, in vSih Sort diShave (gvirzi)«...²⁵

V to ljubljansko trgovino so kmetje z dežele nosili jajca, maslo, sir in tam delno za denar, delno v zameno kupovali zlasti ušen (proseno kašo), fižol in kis, in prav v to trgovino, po domače *Pri kranjskem kmetu*, sta šla nekega jutra v drugi polovici marca 1848 Gantarjev in Jerebcov z Dobračeve in prinesla v Žiri ljubljansko inačico vesti o dogajanju na revolucionarnem Dunaju.

Druga opomba, ki sem jo bralcem dolžan, pa je popravek lapsusa: namesto besedne zveze »kmečka odveza«, ki jo uporabljajo starejši viri in včasih tudi Slovenski biografski leksikon, je ustrežnejša raba sintagme »zemljiška odveza«. Kmet je bil namreč podložen po zemljišču, torej po njivah in travnikih, ne pa tudi kot oseba. Nevoljništvo je odpravil že »revolucionar po božji milosti, Jožef II.«²⁶ leta 1782.

KMET IN LETO 1848

Poglobiti sem hotel tudi vednost o hribovsko-žirovskih puntarjih v začetku aprila 1848. Do neke rabuke in kravaliziranja po Idriji in zlasti po idrijskem gradu je nedvomno prišlo. Dr. **Bogo Grafenauer** v svoji razpravi *Kmet v letu 1848* sicer omenja samo »kmečke zahteve« tudi na Idrijskem, ni pa iz njegovega pisanja mogoče ugotoviti, od kod mu vir za te trditve. Dveh virov iz druge roke: rudarja **Martina Likarja** (1888–1974), enega od pričevalcev v *Zbirki študij za zgodovino Idrije*, in župnika **Ivana Jelena**, avtorja župnijske kronike Ledine (1809–1902),²⁷ Grafenauer ne pozna. Verjetno se je oprl zgolj na *Zgodovino Idrije* izpod peresa idrijskega dekana **M. Arka**.²⁸ (Ta je sicer imel v rokah primarne vire in se nanje tudi sklicuje, hkrati pa v uvodu h knjigi pove, da

so ljudje, ki so pospravljali za njim, uničili, tj. skurili vse dokumentacijsko gradivo, na osnovi katerega je delo nastalo.)

Čas, v katerem so bili žirovski puntarji – tj. občani iz vasi med Ledinami in Vrsnikom – naskočili idrijski grad, pa je M. Arku glede na vrstni red dogodkov pomaknjen globoko v april 1848, medtem ko nam posredni vir, poročilo loškega glavarja v Kosovem zborniku potrjuje, da so bili nabori v nabornem okraju Škofja Loka v začetku aprila. Ker so Žirovci služili v istem polku, bi iz tega lahko sledilo, da so puntarji zares izkoristili priložnost in prav v času nabora, torej v začetku aprila 1848, »med vlečenjem listkov« na grajskem dvorišču izvedli napad na pisarno sodnika Piksa. Prav tako atako so leto dni pozneje (1849), »ob vlečenju listkov«, povzročili naborniki loškega okraja. Čeprav smo delno že odgovorili na vprašanje, čemu so se fantje v Idriji in nato še v Loki uprli, pravega vzroka za njihovo ravnanje ne poznamo. Še najbližje resnici bo najbrž podmena, da je Žirovce zrevoltiral idrijski okrajni sodnik **Matevž Piks** s tem, ko naj bi jim ponudil v odkup servitutne (služnostne) pravice kmetov do funkcionalnih zemljišč, ki dotlej niso bila podvržena dajatvam. Kmetje s tem ne bi prav nič pridobili, zato naj bi bili ukrep sprejeli kot žalitev in izigravanje.

Matevža Piksa so Idričani izvolili na prvih občinskih volitvah leta 1850 za župana. V tem dejstvu se najbolj zrcali takratni odnos med mestom in podeželjem oz. med meščanstvom in kmečko okolico.

Služnostne pravice so obravnavali tudi v državnem zboru na Dunaju. V obrambo kmetov je v državnem zboru nastopil poslanec **Matej Kavčič**. **Matija Dolžan** je bil izvoljen v logaškem volilnem okraju (sem sta sodili tudi Idrija in Žiri) s 65 volilnimi gla-

25 Novice, 1845, str. 24.

26 Magenschab, Hans, Jožef II., revolucionar po milosti božji, Obzorja, Maribor 1984.

27 Župni arhiv Ledine, v: ŽO 2, 1980/81.

28 Arko, M., Zgodovina Idrije, Gorica 1931.

sovi od 74 glasov, s čimer dopolnujem razpravo o pravolitvah in volitvah iz 27. št. Žirovskega občasnika 1998.

SOCIALNA STRUKTURA NAROČNIKOV KMETIJSKIH IN ROKODELSKIH NOVIC

Pomembno dopolnilo se nanaša tudi na število in strukturo naročnikov Novic, na njihov vpliv in vlogo v marčnem in pomarčnem dogajanju.

Nad polovico vseh naročnikov so bili župniki in kaplani: sam sem jih naštel 605, prav toliko kot Ivan Lapajne, dr. France Rozman pa jih je naštel 11 manj. Med njimi je bilo zatorej kar **šeststo pet** (605) naročnikov (in ne: »še sto«, kot je zaradi tiskovne napake razumeti mojo navedbo na str. 47 ŽO 27, 1998).

Kmetov, katerim so bile Novice namenjene, je bilo med naročniki le 116. V idrijskem kantonu so bili leta 1845 med naročniki trije kmetje. Vsi so bili z Žirovskega. V letu 1848 pa je bil med kmeti z Žirovskega naročen le kmet **Janez Otrin**. Ta je bil Novicam zvest vse do Bleiweisovega prihoda v Žiri (junija 1858) in še naprej. Bleiweis ga je ob tridnevem obisku pri žirovskem župniku **Janezu Majniku** obiskal na domačiji v Novi vasi. Janez Otrinu je namreč po priporočilu Jerneja Lenčka in Janeza Bleiweisa gospodu Fideliusu Trpincu, predsedniku Kranjske kmetijske družbe, uspelo pripeljati v Žiri nov živinski par. Uredniku Novic se je to zapisalo takole: ... »da so mu, spoznavši Otrina, verlega in za napredek vnetega gospodarja cenó prodali žlahtno telico, telico švajcarskega in pa junčka Pincgavskega rodu, ki bota zredila onim hribovskim kramjem dostojno pleme.«²⁹ In tako se je začela spreminjati žirovska goveja čreda od tako imenovanih buš k donosnejšim pasmam.

Koliko uspeha je imel kmet Janez Otrin pri širjenju te vrste govedi, ne vem, res pa je, da je v 20. stoletju v Žireh prevladovala ta pasma. Gotovo pa tudi ni šlo brez težav, saj je Bleiweis v Novicah zapisal, »da je slovenski kmet tako starokopiten«, da bi celo v primeru, »če bi mu človek ponudil ralo, ki bi samo oralo, dejal: 'To ni nič. Tako niso delali moj oče.'«³⁰

Socialna struktura naročnikov Novic je pomembna tudi zato, ker se je s pomočjo njih preko prižnic ter šol ustvarjalo javno mnenje.

Med šestdesetimi učitelji je bil naročnik tudi žirovski cerkovnik, učitelj **Balant Albrecht**, takrat tudi že orglar.

KAJ PA ZGODNJA DANICA?

Novice so bile desnosredinski list. Bolj desno od njih je stala *Zgodnja Danica*, ki z novim letom 1848/49 ni več izšla s podnaslovom »**slovenski cerkveni časopis**«, s katerim je začela poleti 1848 izhajati. V sredino med gornjima dvema bi postavil Cigaretovo *Slovenijo* in na levo *Celjske slovenske novine*. Prav te pa so bolj, kot je bilo sploh treba, spodbujale nastop desnice. V Žiri sta prihajala le prva dva lista in zelo verjetno tudi lajbaherica, kakor so imenovali časniki *Laibacher Zeitung*, ter tudi *Ljubljanski časnik* (1850–1851).³¹ V tem časniku pa sem našel poročilo o prvih občinskih volitvah v zgodovini Žirov, ki sem ga pol stoletja zaman iskal.

Desetinske kajže, pripadajoče žirovski farni in podružničnim cerkvam, so bile sekularizirane po podpisu konkordata med avstrijsko vlado in Vatikanom 20. oktobra 1855, in sicer z odškodnino, tako kot druge kmetije, ki so se zemljiško odvezale s sklepom parlamenta 7. septembra 1848. Vseh cerkvenih desetinskih kajž je bilo v žirovski županiji 36.³²

Prve občinske volitve v zgodovini Žirov – avgusta 1850

Marčna revolucija (1848) je tudi v Avstriji tako kot v Franciji (1789) uveljavila načelo, »da je temelj svobodni državi svobodna občina.«³³ Te zahteve še ni upoštevala aprilski Pillersdorfova ustava. Občinske zastope bi bilo treba še vedno oblikovati po načelu interesnega zastopstva.

Kromčirski ustavni osnutek iz leta 1849 pa je občinam zagotavljal **samoupravo v vseh zadevah**. Ta osnutek se odpoveduje načelom stanovske ustave. Plemstvo izgubi v njem privilegiran položaj.

Oktoirana ustava, ki jo je objavil mladi cesar Franc Jožef I. dne 4. marca 1849 s cesarskim patentom, je jamčila občinam te-

29 Novice, 1857, str. 102 (Opomba urednika Novic).

30 Novice, 1849, str. 16.

31 Bralcem se opravičujem za napako v 27. št. ŽO, str. 50, ko sem Ljubljanski časnik, za katerega urejevanje se je potegoval tudi dr. Janez Bleiweis, pomotoma zamenjal za Laibacher Tagesblatt.

32 Glej op. št. 31 na str. 69 ŽO, 1998. V besedilu je napaka. Vir, na katerega se sklicujem, je Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo in ne: »slovenskega«, kakor je pomotoma napisano. Dokaze o konkordatu glej v Zgodovini Slovencev, CZ, Ljubljana 1979, str. 464.

33 Zgodovina Slovencev, CZ, Ljubljana 1979, str. 458.

V Ledinah posestnik Andrej Čadeš za župana; posestnika Janez Novak in France Slabe za županijska svetovavca.

V Verhi posestnik Tomaž Šust za župana; posestnika Jožef Kogovšek in Matija Nagode za županijska svetovavca.

V Žiru posestnik Matevž Grošel za župana; posestnika Pavle Grošel in Andrej Gantar za županijska svetovavca.

Ljubljanski časnik z dne 30. avgusta 1850; v zgornjem delu srednjega stolpca na naslovnici objavlja imena izvoljenih županov in županijskih svetovalcev v štirih županijah glavne občine Žiri – v Doleh, Ledinah, na Vrhu in v Žireh

meljne pravice: **volitve članov** njihovih zastopov (sprejemanje novih članov v občinsko zvezo), samostojno upravljanje občinskih zadev, objavljanje dosežkov gospodarjenja in pravico **javnih** obravnava članov zastopov.

Dne 17. marca 1849 je bil začasni občinski zakon objavljen.³⁴ S takšnim delokrogom občinskih zastopov – odborov so bili prvič izvoljeni z nesporno dokazanimi volitvami tudi **žirovski občinski zastopniki – odborniki ali svetovalci**. Poročilo o izvolitvi v *Ljubljanskem časniku* z dne 30. avgusta 1850 pravi dobesedno tole:

»V okolici okrajniga poglavarstva (Vipava) se je 25 novih županij ustanovilo, izmed teh so že v 24 županijah volitve dokončane,³⁵ in izvoljeni so bili:

V Idriji, mestu, gospod Matevž Pichs, c. kr. okr. sodnik za župana, gospoda kupčevalca Matevž Gnezda in Leopold Jurmann in posestnik c. kr. rudoznavec gospod Anton Voiska za županijske svetovalce.«

(Idrijski primer navajamo zato, ker je mesto volilo župana in tri svetovalce, podeželske občine pa poleg župana še dva svetovalca.)

Na področju glavne občine Žiri so tedaj oblikovali štiri krajevne občine in volili štiri županijske zastope: (dolskega) Dole, (ledinskega) Ledine, (vrhovskega) Vrh in (žirovskega) Žiri za štiri krajevne občine.

V županiji Dole so izvolili za župana posestnika Franceta od Premerstein, posestnika Martina Raic (Rejec?, op.p.) in Janeza Leskoviča pa za županijska svetovalca.

V županiji Ledine so bili izvoljeni: posestnik Andrej Čadež za župana, posestnika Janez Novak in Franc Slabe za županijska svetovalca.

Na Vrhu je bil izvoljen posestnik Tomaž Šust (Žust, op. p.) za župana, posestnika Jožef Kogovšek in Matija Nagode pa za županijska svetovalca.

V Žireh (časnik pravi: v Žiru!) je bil izvoljen posestnik **Matevž Groschel (Grošelj)** za župana ter posestnika Pavle Grošel (Grošelj) in Andrej Gantar za županijska svetovalca.

Natančnega datuma volitev in lokacij volišč še ne poznamo. Ker so takrat prenavljali staro župnišče, verjetno niso bile več tam kot leta 1848, pač pa v Stari vasi št. 17, kjer je tedaj prebival eden od Grošljev.

Volilni sistem je bil zapleten. Volilno pravico so imeli po zakonu iz leta 1849 in 1862 občani (Gemeindebürger), tj. osebe, ki so plačevale od posesti, obrti ali dohodka v občini davek najmanj v določeni višini ali pa jim je občina priznala pravico občana. Volilni cenzus je bil določen s predpisom notranjega ministra z dne 6. aprila 1850 v Državnem zakoniku št. 127. S cenzusom je bil določen pogoj za volilno pravico pri volitvah v občinski zastop. Drugo skupino volivcev pa so tvorili pripadajoči občani (Gemeindeangehörige) – torej občani, ki pripadajo občini in so imeli pravico voliti, npr.: župniki, oficirji, uradniki, nadučiteljji, ne pa tudi učiteljji in kaplani.

Volilno pravico na podeželju so imeli tisti, ki so imeli najmanj tri leta zemljišče v

34 Žontar Jože, *Občinski red za Kranjsko 1866*. Ob devetdesetletnici Arhiva v Ljubljani. Zgodovinski arhiv 1998, str. 88.

35 Volitve niso bile izvedene do 30. avgusta 1850 v Vipavskem okrajnem poglavarstvu le v Črnem Vrhu nad Idrijo.

občini, hišno ali samostojno obrt oziroma stalni dohodek, od katerega so plačevali direktni davek najmanj v določeni višini.

Po zakonih iz leta 1849 in 1862 so volivce razvrstili v tri volilne razrede ali kurije, tako da je na vsako kurijo odpadla enaka vsota davkov. Župnik, oficirji in uradniki so sodili v prvo kurijo.

V Žireh leta 1850 ni prišel v poštev nihče (?) razen župnika Janeza Majnika.³⁶

Število članov občinskih zastopov (odborov) je bilo odvisno od števila volilnih upravičencev. Načelno so imeli volilno pravico moški, stari nad 24 let, ki so plačevali najmanj 1 gld. direktnega davka (?).

Po zakonu iz leta 1849 so imele občine lastno, t. i. naravno ter preneseno področje dela. Lastno delovno področje je obsegalo vsa vprašanja, ki so neposredno zadevala občinske interese in jih je bilo možno v okviru njenih meja v celoti izvesti. Preneseno področje pa je obsegalo izvajanje določenih javnih zadev, ki jih je poverila država občini na podlagi delegiranja. Zadeve prenesenega področja so bile v letu 1862 posebej naštete. Kraj oz. občina, kakršna je bila žirovska, je najverjetneje vsaj po volilnem redu iz leta 1849 izvolila v štirih krajevnih občinah 12 svetovalcev, vključno s štirimi župani kot občinskimi predstojniki.

Javnost občinskih obravnav je bila že 15. januarja 1852 odpravljena. Izvoljena predstojništva so se poslej potrjevala za podeželske občine na mešanih sodno-upravnih okrajih (za Žiri v Idriji). Potrjena predstojništva so se morala pri okrajnem oblastvu v Idriji zapriseči, da bodo vestno izpolnjevala občinske obveznosti, deželnemu knezu pa obljubiti zvestobo in poslušnost.

Dne 23. februarja 1854 so odpravili tudi volitve občinskih zastopov. Može, ki so bili v Žireh izvoljeni poleti 1850, so morali še naprej opravljati svoje dolžnosti. V skladu z novim občinskim zakonom volitve niso bile možne celo v primeru, če bi se število občinskih mož zmanjšalo v takšni meri, da ne bi mogli več legalno poslovati. Potem ko bi pritegnili že izvoljene namestnike, bi manjkajoče odbornike imenoval minister za notranje zadeve.

Tako je ostalo ves čas obnovljenega absolutizma v Avstriji (od 31. decembra 1850 do 1860). Vojaški poraz po Piemontezih in Francozih je zadal smrtni udarec tudi neoabsolutizmu. Monarhija se je morala zmodernizirati. Spet je stopil v veljavo zakon iz 17. marca 1849 s posebno uredbo ministrstva, da naj se izvedejo volitve v občinske zastope po določilih tega zakona.

V Žireh prevzame vodstvo že 1850 izvoljeni občinski svetovalec **Pavel Grošelj** kot Gemeindevorsteher – predstojnik občine oz. poznejši župan, ki še vedno uradno posluje v nemščini. Uredba z dne 26. novembra 1860 je določila, da v občinah, ki so urejene na podlagi zakona z dne 17. marca 1849, izvedejo volitve v občinske zastope v skladu s tem zakonom. Volitve so morale biti izvedene najkasneje v šestih mesecih po sestavi volilnih imenikov.

Volitve so bile torej v Žireh spomladi, maja ali junija 1861.

Na teh volitvah pa je bil izvoljen sorodnik **Matevža Grošlja**, prejšnjega župana, **Pavel Grošelj**, ki je bil že avgusta 1850 izvoljen za občinskega odbornika. To pot pa sta bila ob njem kot svetovalca izvoljena Lovrenc Seljak iz Sovre (zanj je značilno, da je bil že v letih 1844–1845 pred marčno revolucijo naročnik Bleiweisovih Novic) in Luka Sedej (verjetno oče Antona Sedeja, ki je postal župan leta 1892).

»Dinastija Groschel« (Grošelj) je bila tako na oblasti od leta 1814 do najmanj leta 1864, tj. natanko pol stoletja oz. vso dobo absolutizma po francoskem medvladju in obnovljeni avstrijski okupaciji do marčne revolucije, ko je bila tudi na volitvah izvoljena in je potem »vladala« vso dobo neoabsolutizma do obnove ustavnosti, tj. decembrske diplome in februarskega patenta in še naprej, do leta 1864, in kaže, da vse do leta 1870, ko je bil izvoljen za župana **France Blažič** oz. Županov Frence z Dobračeve.

O županih do leta 1918 sem pisal že leta 1998. Tokrat popravljam napako: župan Jakob Kavčič (1848–1938) je županoval v letih 1887–1892 in ne, kot je pomotoma zapisano v besedilu ŽO (št. 27, str. 55) od leta 1889–1892.

36 Morda je poleg njega sodil tudi Franc Primožič, ki ga vir iz leta 1867 omenja s poklicem »šolski ogleda« – šolski nadzornik, seveda le ob pogoju, da ni bil tak revež, kot so bili tedanji učitelji.

NASTANEK IN RAZVOJ ŠOLSTVA V ŽIREH OD ZAČETKOV DO SPREJETJA ZAKONA O OSNOVNI ŠOLI

V žirovski županiji in župniji vse do terezijansko-jožefinskih reform (1750–1790) ni bilo nobene šole. Župniki so sicer naučili posameznike, ki so jih odbrali za duhovski stan, brati in pisati, vendar ne z namero, da bi se šolali za laične poklice. Častni izjemi sta bili leta 1789 rojeni in 1866 umrli **Jernej Seljak** (tudi: Sellak, op. p.), ki je postal pravnik, in še **Simon Seljak** (1815–1898), upravni uradnik in c.-kr. dvorni svetnik na Dunaju.

Za kmeta kot kmeta pa ni bilo nobene šole, ker je gospoda, tako posvetna kot cerkvena, menila, da kmetu izobrazba ni potrebna. Celo škodovala naj bi mu bila. Menili so, da kmet, če bo znal brati, ne bo več hotel delati. A mnogi župniki so bili mnenja, da so tisti, ki ne znajo brati, srečnejši od onih, ki znajo. In ženske, ki znajo ali bi znale brati, po njihovem, niso in ne bodo za nobeno rabo.

Sekovski škof **Firmian** je celo trdil, da je znanje branja in pisanja skoraj edini vir, od koder vsrkavajo kmetje strup in da »ostaja kranjsko slovensko ljudstvo katoliški veri zaradi tega zvesto, ker ne zna čitati«. ³⁷

Dvorna birokracija je razmišljala celo o tem, da bi ljudi usposobili zgolj za branje, t.j. razumevanje cesarskih naredb, ne pa tudi za pisanje, s pomočjo katerega bi se lahko obveščali med seboj. Strah pred ljudsko vednostjo je imel velike oči.

Zlasti izdatkov za šolo so se branili vsi od kraja. K temu pa jih ni sililo varčevanje, pač pa, kot je dejal **Emanuel Torres**, ki ga je Marija Terezija leta 1776 imenovala za šolskega komisarja na Kranjskem, »bojazen pred posledicami, ki bi jih utegnili imeti za fevdalno gospodo šolanje podložnikov«, in brezobzirno povedal, da nočejo o dajatvah za šolo ničesar slišati, ker da jim »neumnost podložnikov, ki ne znajo računati, tudi prispeva k povišanju urbarskih dohodkov«. ³⁸

Ko pa se je cesarstvo po vojaških porazih znašlo v navzkrižju med zahtevami časa in strahom pred ljudsko razsvetljenostjo, zlasti pa v zaostanku za vsestransko napre-

dujočo Prusijo in Francijo, se je položaj spremenil.

V letih 1770–1772 so razpravljali tudi na Dunaju o osnutku šolske reforme v Avstriji, ki ga je sestavil minister **Perger**. Mož je bil posredni predstojnik Slovenca **Blaža Kumerdeja** na Orientalski akademiji na Dunaju. Prosvetlensko usmerjen je bil tudi dvorni svetnik **Jožef Sonnenfels**. Ta je v svojem *Priročniku državoznanstva* (izdanega leta 1770) zahteval, da morajo vsi otroci, tudi na deželi, dobivati pouk v branju, pisanju in računanju. Revščina naj ne bi nikogar ovrhala pri šolanju. ³⁹

Vse to ni ostalo brez vpliva na že tako prosvetlensko usmerjenega Blaža Kumerdeja, ki je že pred 7. marcem 1772 sestavil načrt za organizacijo osnovne šole na Kranjskem. Posredoval ga je v pismu cesarici **Mariji Tereziji**. Spričo tehtnosti in zanimivosti ga v celoti objavljamo, saj zelo plastično osvetljuje tedanje razmere na Kranjskem, s tem pa tudi žirovske. ⁴⁰ Takole pravi:

Presvitla vsemogočna rimska cesarica itd.

Neizrekljivo materinsko milost, ki jo Vaše Veličanstvo v tako velikem izobilju posveča vsem svojim državam, občuti v polnem obsegu tudi dežela Kranjska in bi torej mogla biti nadvse srečna, če bi vedela, kako to milost obrniti sebi v prid. Toda čeprav ima ta dedna vojvodina Vašega Cesarskega Kraljevega Apostolskega Veličanstva dobro lego, ki je za trgovanje zelo primerna, in čeprav so ljudje delavni in jih je Bog obdaril z dobrimi lastnostmi uma in srca, vendar živijo kljub temu, zlasti oni na deželi, v največji revščini, tako da komaj zmorejo plačevati deželne in druge dajatve. V vojaški službi se da z njimi malo doseči, ker v skladu s svojim neprečiščenim naravnim nagonom sodijo, da je ta stan največje zlo. Po najvišjih odlokih se ne ravna, ker jim ostajajo večinoma neznani in končno so že po naravi izločeni od vsakega koristnega občejanja s soslednjimi ljudstvi, ker govorijo jezik, ki je samo njihov.

Med razlogi vsega tega ni najmanjši pri podeželskem ljudstvu tako zelo razširjeno neznanje branja in pisanja; v tem je tako neizkušeno, da zna razen redkih študentov, duhovščine, nekaterih meščanov v mestih in v grajskih pisarnah, v vsej vojvodini komaj sto

37 Kidrič, France, Razvojna linija slovenskega slovstva, Razprave znanstvenega društva za humanistične vede, V–VI, 1930, str. 103.

38 Apih, Josip, Die thesesianische-josefinische Schulreformen in Kärnten, Carinthia 1903, str. 43 in dalje.

39 Beidtel, Sitzungsberichte d. Akad. d. Wissenschaften, Wien 1851, Bd. VII, str. 725.

40 V. S. Tapič, Marija Terezija od baroka do razsvetljenstva, Obzorja, Maribor 1991, str. 372–375.

oseb brati in pisati. Kako naj potemtakem premagujejo življenjske težave in obogatijo svoj razum s spoznavanjem dobrega poljedelstva ter bolj olikanega in boljšega načina življenja? Če bi znali brati in pisati, bi bilo prav lahko jim dopovedati voljo deželnega kneza, ako bi jo natisnili v deželnem jeziku ter jo preprostemu človeku razglasili, kakor to delajo v drugih deželah. S pomočjo knjig bi jih mogli seznaniti tako z verskimi kakor tudi z gospodarskimi nauki, da bi laže pridobivali in proizvede izmenjavali ter državi davke plačevali. Če bi brali, bi jih bilo laže seznaniti z državljanskimi dolžnostmi, da bi ne bili kot vojaki tako neuporabni, in končno bi jih mogli pripraviti do tega, da bi se učili nemščino in razna narečja hrvatskega, dalmatinskega, češkega in poljskega jezika, ki se od njihovega malo razlikujejo, s čimer bi se jim poti za pridobivanje in prodajanje izredno ugladile.

Da bi mogel to tako koristno stvar izpostaviti za moje rojake čim laže in brez mnogih stroškov, sem hotel najponižneje predložiti Vašemu Veličanstvu o tem svoje skromne misli, ki jih vsebujejo naslednje točke:

Ker ima na Kranjskem malodane vsaka druga, tretja, gotovo pa vsaka četrta vas svojo cerkev, kjer je nameščen cerkovnik, ki ga po prosti presoji nastavlja občina ali župnik brez dedne pravice, pri čemer dobi iz zemljišč in drugih prejemkov toliko, da lahko živi tako dobro kot kak bajtar boljše vrste, ne da bi ga cerkovniška služba preveč obremenjevala, bi bilo za ta končni namen dobro, če bi

prvič, z odlokom deželnega kneza prepovedali občini, župniku ali komur koli, kdor cerkovnika imenuje, podeliti odslej komu cerkovniško službo, razen če je več branja in pisanja. Ta cerkovnik naj bi bil

drugič, dolžan, vsako nedeljo in praznik popoldne po službi božji dve ali tri ure brezplačno poučevati branje in pisanje k tej cerkvi spadajočo podeželsko mladino ali tudi odrasle ljudi, vendar naj bi mu

tretjič, ne bilo zabranjeno, sprejeti od sosedov prostovoljni prispevek za zahvalo, da je sam nič ne zahteva, ker bi s tem kmete odvrnil od šole.

Da pa bi bilo mogoče, uporabiti za to tako koristno stvar tudi že sedaj nameščene cerkovnike, kateri ne znajo brati in pisati, naj se jim

četrtyč, določi primeren rok, v katerem naj se naučijo brati in pisati, sicer bodo ob službo. Za ta namen bi mogli

petič, naročiti krajevnim dušnim pastirjem, naj bi se za ta kratek čas in enkrat samkrat zaradi koristi skupnosti zavzeli za pouk svojih cerkovnikov. Ker pa duhovniki sami z javnimi pridigami odvrtaajo ljudi od učenja, ker menijo, da bi se tako mogla vtihotapiti krivoverstva, naj se jim

šestič, najprej zaukaže, naj pri pridigah in podobnih javnih govorih ne pretijo s poglobljenjem, ki bi si ga lahko nakopali na glavo tisti, ki se učijo, ampak naj rajši s svojim prigovarjanjem in spodbujanjem sami k temu ljudi navajajo.

Da bi tako koristno delo tem bolj gotovo prišlo v tek, bi mogli

sedmič, imenovati nekoga, ki bi s pomočjo okrožnih uradov marljivo poizvedoval, kako se vse to izvršuje ter bi si tu in tam stvar sam ogledal itd.

Da pa bi ne dobival plače samo za to delo, bi mogli

osmič, izbrati zanj nekoga, ki bi utegnil opravljati poleg te še kako drugo deželno službo. Vendar naj ta

devetič, v svojem prostem času iz ljubezni do domovine sam napiše ali iz najboljših francoskih, nemških itd. piscev prevede v kranjski jezik dobre knjige o poljedelstvu, trgovini in nemško slovnico, ki naj jih kdaj pa kdaj pošilja med ljudi, da bodo mogli spoznati, s čim se drugi narodi okoriščajo. V prvi vrsti pa naj

desetič, glede na to, kako bi spravi deželni jezik v sklad s hrvaščino, dalmatinsčino in drugimi sorodnimi jeziki in to ljudem pismeno sporočil. Kar pa bi začetek tega tako koristnega dela najbolj pospešilo, bi bil enajstič, abecednik ali tako imenovana začetnica, ki bi jo mogli tiskati in brezplačno razdeliti med ljudi, in to bi bil pri tem edini izdatek.

Menim, da bi to bil za srečo moje domovine prvi in najvažnejši ukrep, na katerem bi v prihodnosti bilo mogoče graditi, in prav zaradi tega sem hotel Vašemu veličanstvu predlagati in se zato Vašemu Cesarskemu Kraljevemu Apostolskemu Veličanstvu najponižneje priporočam

Najvdanejši Blasius Kumerdey

Zveza med **Trubarjevo Cerkovno ordnino** (1564) in Kumerdejevim načrtom vzpostavlja po dvesto letih znova staro zahtevo slovenskih protestantov po splošni in obvezni osnovni šoli. Načrt združuje Kumerdejevo slovensko usmerjenost z razsvetljenjskimi težnjami tistega časa in kot tak predstavlja najpomembnejšo listino za zgodovino slovenske osnovne šole. Kumerdejev načrt pa so na Kranjskem cerkveni in fevdalni krogi pričakali z velikim nerazumevanjem. Kljub temu pa je bil kmalu nato postavljen za ravnatelja ljubljanske normalke.

Cesarica Marija Terezija je vztrajala in 6. decembra 1774 podpisala *Splošni šolski red*, tradicionalno sicer imenovan Splošna šolska naredba (Allgemeine Schulordnung).⁴¹ Šola je s tem postala politicum. V slovenščino jo je hkrati z *Metodsko knjigo* (Kern des Methodenbuches) razsvetljenjskega pedagoga **Ignaza Felbigerja** prevedel ali dal prevesti loški glavar grof **Janez N. Edling** (1772–1782) z naslovom *Sern ali Vonusetek teh Metodneh Buqui*. To je bil prvi poskus prevoda znanstvenega dela v slovenščino. V istem času (1778) pa je Blaž Kumerdej napisal *Vadenje za brati v use sorte pissanji za šolarje teh deželskih šol v cesarskih kraljevih deželah*. Poleg tega je Edling prevedel tudi *Ta male Katechismus is sprashuvanjem* in še nekatere druge pripomočke. Vsi navedeni prevodi se omenjajo tudi v t. i. žirovski bibliografiji skupaj s *Ta velikim katekizmom* v prevodu janzenista Jurija Japlja. Čudno pa je, da se njegov prevod *Sv. Pisma stariga testamenta* iz leta 1802 ne omenja. (En izvod Japljevega prevoda se nahaja tudi v moji osebni knjižnici.)⁴² Jernej Lenček tudi ne omenja najpomembnejšega pesniškega dela – Vodnikovih *Pesem za pokušino* iz leta 1806 (to je prva pesniška zbirka pri Slovencih sploh) ne *Pesmi Valentina Vodnika* in Linhartove komedije *Ta veseli dan ali Matiček se ženi* iz Smoletove izdaje leta 1840.⁴³ Bibliografija izpušča najpomembnejša dela slovenske književnosti te dobe. Ali je kaplan Jernej Lenček uporabljal ideološke kriterije? Čudno bi namreč bilo, da za Japljev prevod svetega pisma ne bi vedel. To vprašanje smo le zastavili, odgovor pa bi utegnili do-

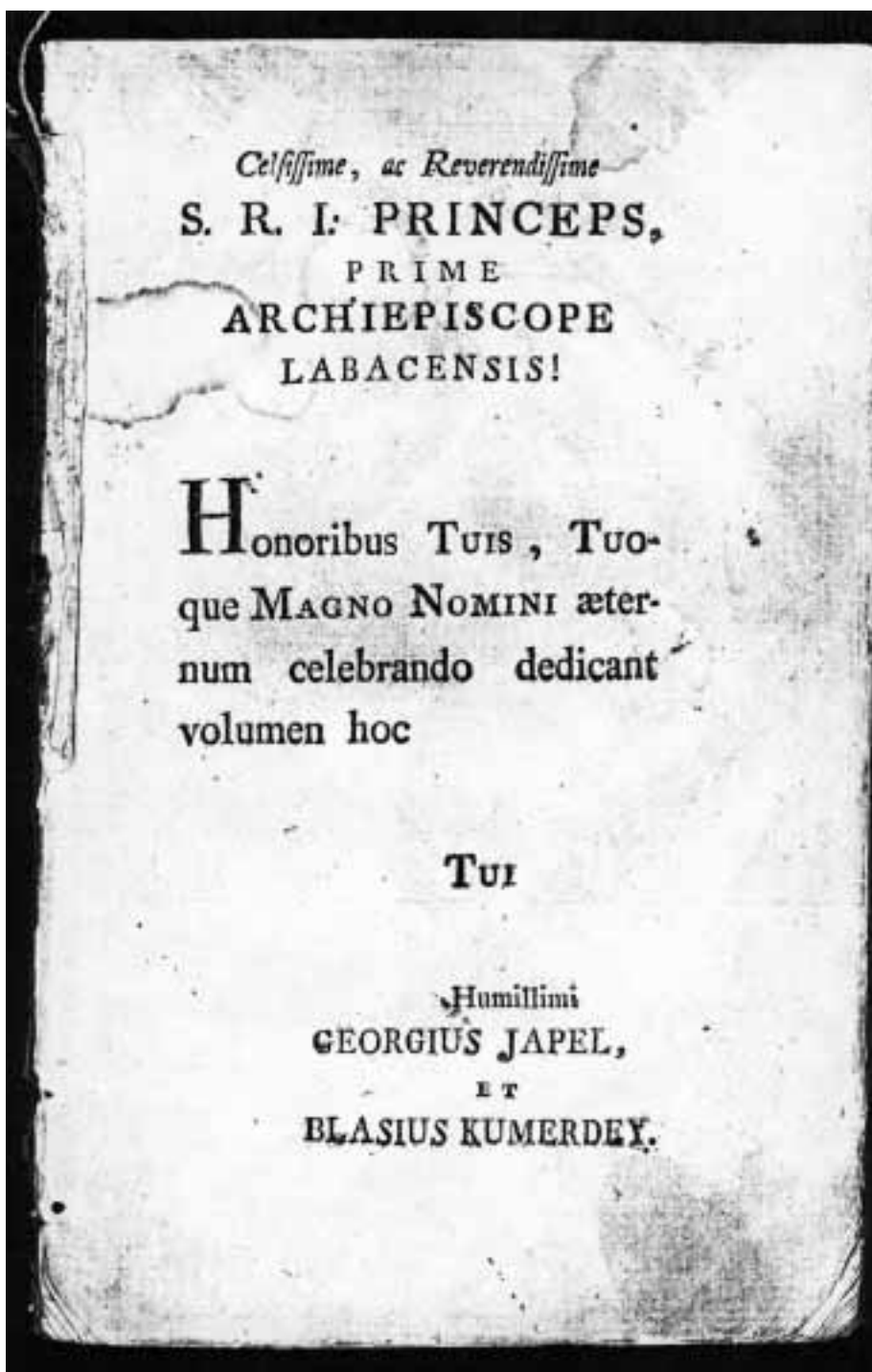
biti v nadaljevanju naše raziskave. Eden od revizorjev *Novega testamenta* v Japljevem prevodu je bil tudi žirovski rojak – jezuit Martin Naglič. O zapletih, ki so v zvezi s tem nastali, pa na drugem mestu.

Edling je bil v prijateljskih odnosih z najvidnejšimi predstavniki slovenskega razsvetljenstva: Žigom Zoisom, Blažem Kumerdejem, Antonom Tomažem Linhartom in Valentinom Vodnikom. Kot goreč

41 Naslov se v izvorniku glasi: Allgemeine Schulordnung für die deutschen Normal Haupt und Trivial-schulen in den sämtlichen k. u. k. Erzländern.

42 Prevod je nesporno pripadal žirovskemu občanu.

Stran iz Japljevega prevoda *Sv. Pisma stariga testamenta*, 1802, posneto po izvodu, ki se je ohranil v Žireh

pristaš šolske reforme si je želel, da bi se v slovenščino prevedle take knjige, s katerimi bi se »kmet na lastne oči uveril o koristi nove metode in začel sam poučevati svojo še blebetajočo deco«. ⁴⁴ Mož je bil že leta 1777 referent deželne šolske komisije v Ljubljani, že po dveh letih pa ga je cesarica Marija Terezija postavila za šolskega komisarja Notranje Avstrije. ⁴⁵

V redosledu dogodkov, ki osvetljujejo ustanovitev prve šole v Žireh in razvoj šolstva na Loškem nasploh, je prelomno leto 1778, ko »loško gospostvo od vseh podložnih županov zahteva, naj naznanijo ljudstvu, da so se odprle v selški, poljanski in žirovski fari ter v loškem mestu trivijalne in v loškem mestu tudi glavna šola, kamor lahko pošlje vsak svoje otroke, da se nauče pisati, čitati in računati«. Dokument (*regist*) je datiran z dne 9. junija 1778. ⁴⁶ Koliko otrok naj bi se vpisalo, je bilo ugotovljeno z nedavno tega opravljenim popisom prebivalstva. Eden od vidikov popisa je bil posebej namenjen ugotovitvi, koliko fantov v starosti od 7. do 12. leta in od 13. do 17. leta je v županiji ⁴⁷. Popis iz leta 1778 so izvedli predvsem v vojaške in ne šolske namene.

S poučevanjem v Žireh je prvo leto v novozgrajeni šoli začel župnik **Martin Prenner** (1747–1802). Rojen leta 1747 v Škofji Loki je študiral v Ljubljani in Lienzu. V dveh različnih virih istega avtorja se ta žirovski župnik pojavi v Žireh leta 1778 in je enkrat predstavljen tudi kot učitelj (1778/1789), v drugem viru pa samo kot župnik, ki »zdaj (tj. leta 1788, op. p.) že devet let župnikuje v Žireh«. Vse pa kaže, da je ostal v Žireh vse do leta 1793, ko je odšel za kurata v Dovje. ⁴⁸

Kar trinajst let pa je kot župnikov subsidiarij, in od tega devet let kot učitelj, učil v novi žirovski šoli **Jakob Prevodnik** (roj. 1748 ? – 30. novembra 1820). V Žiri je prišel leta 1774, učiteljevati pa je začel verjetno v šolskem letu 1779/80, morda pa je spričo velikega števila učencev poučeval že leto prej in mu je župnik Martin Prenner, tedaj še kaplan, le pomagal premagovati začetne težave. Jakob Prevodnik je študiral v Ljubljani in Gradcu in kronist pravi, »da so ga ljudje imeli radi«. ⁴⁹ Radi, verjetno, tudi zato, vsaj tako se zdi, ker ni bilo treba plačevati 10 krajcarjev

mesečne šolnine na glavo učenca. Ali pa zato, ker so se v »nemški« šoli lahko po domače pogovarjali. »Nemška šola« v tem smislu pomeni toliko kot »ljudska« v nasprotju z dotedanjimi »latinskimi« šolami. Kranjščina pa je v tem smislu enakovredna nemščini, italijanščini in madžarščini.

ŠOLNINA

V začetku, zato da staršev ne bi odvrnili od šole, ni bilo šolnine. Za Jožefa II. (1781) pa so jo začeli pobirati, in sicer 10 krc. na mesec, ne glede na predmet. Šolnino so morali pobirati učitelji sami. Pozneje so stvari uredili tako, da so srenjani plačevali županu, župan pa je nabirek izročil učitelju. V Žireh je vse to odpadlo, ker sta poučevala dva duhovnika, kar je bil precej redek, če ne kar osamljen primer.

Poskusimo odgovoriti, zakaj. Pred terezijansko šolo (1778) je bilo na Slovenskem vsega 10 (deset!) šol, leta 1790 pa je bilo samo v ljubljanskem okrožju že 36 šol (najmanj polovico jih je ustanovil okrožni šolski nadzornik Anton Tomaž Linhart), na katerih so skoraj povsod poučevali laiki. Duhovščino so vabili le k poučevanju verouka. Ta pa je tudi glede verouka nasprotovala šoli, tako da ga ni hotela učiti, češ da **verouk spada v cerkev**. V resnici pa poučevanja verouka ni hotela prevzeti zato, ker bi s tem posredno priznala šolo, zoper katero je sicer nastopala.

Če zatorej v žirovskem primeru ta trditev ne drži, je treba iskati odgovor prav na verskem področju. Zanimarjenost žirovske fare je bila v verskem pogledu tako velika, da se je Cerkvi ob pomoči gospostva ponudila prilika, da to zanemarjenost vsaj delno odpravi. (Farna kronika kar ob dveh birmah govori o 1000 birmancih hkrati! Toliko jih je namreč škof Wolf birmal tudi 13. junija 1826. O tem dogodku izvemo iz vizitacijskega zapisnika, da je »vedenje ljudstva na dan birme moralo biti (drugod) splošno dostojno, kajti sicer bi se 13. junija 1826 v Žireh (škof) ne bil mogel posebno čuditi, ko je videl, kako je proti večeru skoraj vse (ljudstvo) na pol pijano divjalo domov«. ⁵⁰

Gmotni položaj učiteljev je komisar Edling skušal izboljšati s predlogom, da bi

43 Vsa naštetá dela poseduje Lojze Gregorač, Žiri, Idrijska 11. Pripadala pa so najverjetneje Antonu Demšarju, prvemu patentiranemu usnarju v Žireh.

44 Kidrič, France, Zgodovina slovenskega slovstva od začetkov do Zoisove smrti I–V, Ljubljana 1929–38, str. 190.

45 Za notranjeavstrijske dežele so se štejele: Kranjska, Koroška, Štajerska, Trst in Goriška.

46 Kos, Franc, Doneski k zgodovini Škofje Loke in njenega okraja, Regest št. 388, str. 318.

47 Valenčič, Vlado, Prebivalstvo po župnijah v letih 1778 in okrog leta 1780.

48 KŽŽ, str. 12.

49 Šematizem duhovnikov in duhovnij v ljubljanski nadškofiji leta 1788, Ljubljana 1908, str. 85.

50 Turk, Josip, Iz Wolfovega vizitacijskega zapisnika, Zbornik Zimske pomoči, Ljubljana 1944, str. 455.

jim gospostvo dajalo letni deputat žita iz kašče.⁵¹

J. N. Edlingu gre zahvala, da je prav v loškem gospostvu prišlo do vidnega napredka v šolstvu oz. da so v tem času (komaj štiri leta po objavi Splošnega šolskega reda!) **edino v Žireh na vsem Kranjskem** dobili novo, več kot petsto goldinarjev vredno⁵²

UČILNO ZIDANO.

Bila je plod skupnega napora srenje in gospostva. Z žirovskim zgledom je Edling hotel pridobiti tudi Poljance in Selčane za zgraditev šolskega poslopja.⁵³

S predlogom pa ni uspel, zato je Edling na lastno pest našel dve zasebni hiši (1779) in ju dal preurediti v šolske namene, učilnici pa je opremil s šolskimi klopni. Iz svojega je prispeval 160 gld. in 40 krc. V korespondenci s Freisingom izraža upanje, da mu bo gospostvo ta znesek povrnilo.

Glede na število otrok bi zadostoval v Poljanah in Žireh po en učitelj, v Selcih pa dva. Učitelji naj bi prejeli po 130 gld. plače na leto. Ta denar naj bi pritekal delno iz dotodanjih dohodkov zorničarjev ali zvonikarjev, namesto njih pa naj bi postavili dva hlapca z nižjimi prejemki. Kritje za razliko do 130 gld. bi bilo treba oskrbeti. Pri tem je treba povedati, da v Žireh takih problemov niso imeli, pač pa v Poljanah. Tam so znašali letni cerkovnikovi dohodki 121 gld. in 34 krc. Ko je kresija ukazala poljanskemu župniku, naj odstopi cerkovniške dohodke in stanovanje novemu usposobljenemu učitelju, **Ivanu Notarju**, cerkovniku pa odpove službo, se je župnik uprl. Na pritisk deželnega glavarstva je učitelj moral začeti s poukom, toda župnik mu je še vedno oporekal pravico do cerkovniških prejemkov, ljudi pa pozival, naj ne pošiljajo otrok v šolo.⁵⁴

V to (žirovsko) šolo, trivialko, naj bi hodili otroci od 6. do 12. leta. Jožefinski popisi iz leta 1785 so za žirovsko srenjo predvidevali všolanje 121 otrok, za Poljane 50 in za Selca 224 otrok po kriteriju polurne oddaljenosti od šole.⁵⁵

Čeprav bo držalo, da je bila ta šola zgrajena bolj loškemu glavarju in šolskemu komisarju Edlingu na ljubo kot iz zavesti po-

trebe po izobrazbi, pa je vendarle vpadljivo dejstvo, da nikjer na Kranjskem niso šolskega prostora reševali z novogradnjo. Morebiti je odgovor na gornje vprašanje iskati v tem, da je morda v enem od treh požarov v starih Žireh (1771) zgorela tudi mežnija, pa so si zdaj iz zagate pomagali tako, da so z izgradnjo šole rešili tudi vprašanje pogorele ali manjkajoče mežnije. Tedaj (12. aprila 1771) je pogorelo v Starih Žireh 24 hiš, leta 1714 pet, leta 1742 pa celo 29 hiš. Kronist pristavlja, da sta utrpeli škodo le župnišče in cerkev (morda posebne stavbe za mežnijo sploh še ni bilo).⁵⁶

Nova šolska zgradba je stala zadaj za sedanjo Špicarjevo hišo (za katero ne vemo, ali je leta 1778 že obstajala), onstran potoka – Studenca. Vanjo se je stopilo prek kamnitega eskaljeja. Veža je delila stavbo na dva dela: na šolsko učilnico s shrambo in mežnijo. Severozahodni del je bil namenjen cerkovnikovemu stanovanju, jugovzhodni pa šolski učilnici, pisarnici in shrambi šolskih reči. V učilnici so bile tri vrste klopi. V prvi vrsti za vrati je bilo sedem (7), v drugi in tretji pa osem (8) stisnjenih klopi, na podiju pa učiteljski kateder s trinožno tablo. Na steni za katedrom je bila v drugi polovici 19. stoletja cesarjeva podoba, v kotu razpelo, v drugem kotu peč. V veži ob vratih v učilnico – šolski zvonec na poteg.⁵⁷

Vinotoč je v 18. stoletju prinašal župnišču 300 gld. letnega dohodka. Goriški nadškof Athems (tudi on je v Žireh hkrati birmal 1000 otrok) je v skladu z jožefinskimi naredbami leta 1772 prepovedal farovške vinotoče. Tako je bil župnik ob dohodek, s tem pa je verjetno tudi fara zabredla v težave.⁵⁸ Problem učiteljevih dohodkov naj bi se po letu 1778 reševal z združevanjem cerkovniške in, tam, kjer so imeli orgle, tudi organistove službe z učiteljsko. V Žireh ta rešitev ni prišla v poštev. Ker je bil cerkovnik, če so ga sploh imeli, nepismen, sta s poučevanjem začela dva duhovnika. Sprejela sta tudi nadzor nad šolo.

Nadzorstvo nad šolami je pripadalo v mestu Loka mestu, na podeželju pa loškemu gospostvu. Loški glavar J. Edling je po letu 1783 to dolžnost poveril justicarju Prennerju, ki pa jo je le z nejevoljo sprejel, saj je bilo nadzorstvo slabo nagrajevano. V

51 Blaznik, Pavle, Škofja Loka in loško gospostvo, Škofja Loka 1973, str. 400.

52 Prav tam.

53 Prav tam.

54 Prav tam.

55 Prav tam.

56 KŽŽ.

57 Po razgovorih z domačini, rojenimi med leti 1875 in 1893, v študentskih letih 1949–1955.

58 Blaznik, Pavle, Škofja Loka in loško gospostvo, Muzejsko društvo Škofja Loka 1973, str. 397.

letu 1787 sta šoli v Selcih in Žireh nadzirala tamkajšnja župnika.⁵⁹

Župnik je po novem prejemal le 200 gld. letne plače kot državni uradnik. Kaplanova plača je bila le 50 gld., včasih še manj ali nič, zato kaplani niso bili motivirani za poučevanje, saj bi s tem za isto plačilo morali podvajati svoje delo. Že z odpravo vino-toča (1773) je žirovska župnija zdrknila med najrevnejše v gospostvu.⁶⁰ Vinotoč, ki je bil v šolski veži pred mežnarjevim stanovanjem, so najverjetneje obnovili v 19. stoletju po podpisu konkordata (sporazuma) med avstrijsko vlado in Sv. sedežem 20. oktobra 1855.⁶¹

Zatrdimo lahko, da je v 18. stoletju ogenj na žirovskem šolskem ognjišču najbrž ugašal hkrati z umiranjem loškega gospostva, zagotovo pa potem, ko so s francosko revolucijo (1789) nasprotniki terezijansko-jožefinske šole dobili »dokaz« za svoj prav in ko je bil konzistorialni šolski oz. verski sklad, iz katerega naj bi se vzdrževale šole, prazen. V ta sklad naj bi se stekali dohodki od razpuščenih samostanov.

Anton Tomaž Linhart (1756–1795), duhovni oče Matička in Micke, kot okrožni šolski nadzornik v letu 1790 še omenja v poročilu škofijskemu konzistoriju med 36 drugimi šolami tudi obstoj šole v **Žireh**, vendar z resignacijo, češ da ni nikogar, ki bi prevzel stroške zanje. Linhart je najprej rottil in prepričeval oblasti o blagodatih razsvetljenosti (opismenjevanja) podložnikov. Ker ni bilo nobenega odziva s strani oblasti, Jožef II. pa je leta 1790 umrl, je naposled kot državni uradnik predlagal natanko to, kar so fevdalne oblasti želele: odpravo trivialk, t. j. ukinitev šol na podeželju. Kdor bi se hotel izobraževati, naj bi šel v mesto v glavno šolo in naprej v normalko.⁶² To sta storila tudi žirovska laična izobraženca (Jernej in Simon Seljak). Ne vemo pa, kje sta obiskovala glavni šoli : v Loki ali v Idriji.

Hkrati pa v tem poročilu izraža dvom o uspešnosti cesarskih odredb, ki so določale, da je uradni jezik samo nemščina. Njegove misli so dolgoročno merile na pravico, da ljudstvo ohrani svojo individualnost.⁶³

S tega stališča je vredno opozoriti na zavest o prelomnosti tega časa pri Antonu Tomažu Linhartu. V uvodu k svojemu *Pos-*

kusu zgodovine Kranjske in ostalih dežel južnih Slovanov Avstrije iz leta 1788 je dejal, da bosta »splet različnih vzrokov in politično reformni duh našega stoletja« povzročila, »da bo izvirnost tega ljudstva počasi izginila. Tedaj bodo le *Valvazorjevi* zapisi tisti, iz katerih bo moč spoznavati stare Kranjce.«⁶⁴

Janez N. Edling je padel v nemilost pri škofu zaradi poneverb in življenja na veliki nogi, pa tudi sicer moramo povedati, da patron, ki bi ga morala imeti vsaka šola, v našem primeru freisinški škof kot svetni oblastnik loškega gospostva, ni bil pripravljen razvezati svoje mošnje za slovensko šolo svojih podložnikov. Zaostanki s tega naslova so s strani škofa v primerjavi z drugimi gospostvi znašali že leta 1781 najmanj 1000 do 1300 goldinarjev. Zato je Edling pritisnil na verske bratovščine in kljub jezi duhovščine dosegel njihov prispevek.⁶⁵

Za čas 1790–1806 ni nobenih poročil o stanju žirovske šole. Edini vir iz tega obdobja je iz leta 1806, ki pod tč. 7 *Pregleda šolstva na Kranjskem*⁶⁶ razkriva vso duhovno in materialno bedo tega časa. Poročevalec škofijskega konzistorija poroča v poročilu deželni vladi z dne 21. marca 1806 dobesedno takole:

»7. **Žiri**: Posebne šole še ne kaže ustanoviti, ker ni **dohodkov**, ker je cerkvenec **nezmožen** in ker je le **malo otrok**. Naj se za sedaj pusti prosta roka **župniku in cerkven-cu**.« (Gornji citat dokazuje, da šestnajst let v Žireh ni bilo nobenega pouka! Kljub temu da čas med 1790 in 1806 ni bil duhovno in literarno steril.)

Resnici na ljubo povejmo, da je že »v letu 1794 bilo v župniji Žiri 967 moških in 1064 ženskih oseb ter 1097 otrok ali skupno 3128 oseb«, kot navaja Kronika žirovske župnije.⁶⁷

Nato sledi spet petletni molk, ki ga leta 1810 prekinja zanimivo poročilo. Zanimivo zato, ker iz njega črpajo tako zgodovinar dr. Josip Mal in drugi, ki ponavljajo za **I. Vrhovcem** očitno zmoto. Poročilo je nastalo v času francoskega medvladja in je zato napisano v francoščini. Datirano je 10. aprila 1810 izpod peresa našega prvega pesnika in ravnatelja gimnazije ter normalke v Ljubljani, Valentina Vodnika *Etat des ecoles elemen-*

59 Schmidt, Vlado, *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem*, Ljubljana 1963, str. 246–247.

60 Glej op. 53.

61 Stari ljudje so v mojem otroštvu pripovedovali o tem, kako je učitelj – mežnar moral neprestano zapuščati učilnico – bodisi točiti vino ali hoditi zvonit k mrliču oz. spremljati župnika ob sveti popotnici. Otroci pa so tedaj rjovelili in se obmetavali z obedki »kot v pravi judovski šoli«.

62 Schmidt, Vlado, A. Linhart kot okrožni nadzornik, v: *Zgodovinski časopis VIII*, 1954, str. 149.

63 A. T. Linhart kot okrožni nadzornik, *ZČ*, VIII, str. 146.

64 Linhart, Anton, *Poskus zgodovine Kranjske in ostalih dežel južnih Slovanov Avstrije*, SM, Ljubljana 1981, str. 7.

65 Blaznik, Pavle, *Škofja Loka in loško gospostvo*, Muzejsko društvo Škofja Loka 1973, str. 399.

66 Steska, V. Vse podčrtal R. J.

67 KŽŽ, str. 31

tares allemandes et carnioliennes en Carniole dans le Cercle de Laibach. Podpisal pa ga je **J. Waland**, nadzornik ljudskih šol na Kranjskem (chanoine et Surintendant de-coles elementaires).⁶⁸

Iz poročila je razvidno, da je maire (?) Jurij Naglič, bolj verjetno pa žirovski župnik (?), poslal Valentinu Vodniku poročilo, ki dokazuje, da v Žireh obstaja enorazrednica z učiteljem, ki je hkrati »zvonikar« (chlochêr) – **Martin Albrecht**, ki mu, podobno kot učitelju na Igu, v Poljanah, Preddvoru, Kropi, Begunjah, Kranjski Gori in Mengšu ter Moravčah, pripada po 75 gld. dohodkov, v naturi 70 gld. in 5 gld. šolnine.⁶⁹ V navedenih krajih so namreč obstajale v ljubljanskem distriktu enorazrednice, kot v Žireh.

Po tem uradnem škofijskem poročilu je bil Martin Albrecht že 10. aprila 1810 razglašen za učitelja.

V letu po odhodu Francozov (28. februarja 1814) pa je poljanski dekan v poročilu konzistoriju sodil, »da je šola v Poljanah pri Loki dobra, čeprav ni številna. Učencev je le 14« in »da se šola v Žireh lahko opusti«. ⁷⁰ Konzistorij pa je v nasprotju z njim priporočil, »naj skrbi, da bo žirovska šola še ostala«. Dekani so po določilih Šolske ustave postali nadzorniki šol na drugi stopnji! Konzistorij se je torej zadovoljil s tem, da poljansko šolo obiskuje 14 učencev, in župnika pozval, naj mu pošlje seznam učencev in učenk za Staro in Novo Oselico.

Poročila sama zase govore, v kakšnih razmerah se je znova rojevala žirovska šola. (Poljanski dekan se je skliceval kar na pomanjkanje otrok (!), čeprav jih je bilo v Žireh najmanj petsto godnih za šolo, od teh najmanj 100 v polurni oddaljenosti od šole. To je očiten dokaz, da mu šole ni bilo mar.)

V šolah na deželi, torej v trivialkah in v normalkah, naj bi sprva poučevali cerkovniki. Že Linhart pa se je zavzemal za usposobljene učitelje. Žirovski cerkovnik poučevanja vse do leta 1816⁷¹ ni bil zmožen opravljati oz. ni opravljal verjetno tudi zaradi lakotnih let 1814–1817, ki smo jim bili tedaj priča.

To leto – natanko 27. septembra 1816 – so kot obliko nadaljevalne šole uzakonili **nedeljsko šolo** za tiste učence, ki so obisko-

vali šestletne šole (trivialke). To, kar je bilo npr. v Idriji ali v Loki le dodatek in izjema, je postalo v Žireh in marsikje na podeželju **pravilo**. Zato je bila ta šola »samo za silo«. ⁷² Oblast pa je takšne šole blagrovala, ker so bile poceni in po njenem mnenju »naj bi popolnoma zadostovala za verske potrebe nižjih ljudskih slojev«. ⁷³

Prvi šolnik nove dobe je bil v Žireh torej **Martin Albrecht**, in to v času, ko skoraj nikjer drugod niso imeli več cerkovnika za učitelja. Med vsemi, ki jih navaja Viktor Steska, je komaj troje takih učiteljev: na Igu, v Cerkljah, kjer poročilo favorizira cerkvenčevega sina, in v Žireh. Res pa je, da ponekod še takih šol ni bilo, npr. na Trati pri Gorenji vasi, Srednji vasi pri Bohinju, v Kropi in dr.

Že omenjeno poročilo, napisano v francoskem jeziku, sicer predstavlja žirovsko komuno kot kraj s cerkovnikom na žirovski »petite école«. ⁷⁴

Iz tega poročila pa je razvidno, da ta učitelj še ni bil organist, kar pomeni, da orgel v žirovski cerkvi vsaj do leta 1826 še ni bilo. ⁷⁵ Že tedaj, leta 1826, pa je očetu Martinu pomagal poučevati otroke njegov sin **Balant – Valentin Albrecht** oz., kot so govorili stari, »Vrščanov Tine«. Rojen je moral biti okrog leta 1805. Prav tega Valentina Albrehta je v letu 1849, v letu, ko je prišel v Žiri za župnika **Janez Majnik** (1803–1877), na hitro potrdil škofijski konzistorij, pristojen za šolske zadeve skladno z nazadnjaško *Politično šolsko ustavo* iz leta 1804 in ga naredil »za pravega učitelja«. ⁷⁶

Ta ustava, pri nastanku katere sta svetila tudi dva Kranjca, brata **Jožef** in **Anton Špendov**, je ogledalo strahu, ki ga je posvetni in cerkveni gospodi in birokraciji pognala v kosti buržoazno-demokratska revolucija. Bolj nazadnjaška kot *Splošna šolska naredba* je ta politična šolska ustava ostala v veljavi vse do leta 1848, dokončno pa prenehala veljati hkrati s konkordatno šolo po letu 1869, ko je liberalna **Belcredijeva** vlada v državnem zboru predložila *Zakon o splošni šolski obveznosti* in *Zakon o obvezni osnovni šoli* kot splošnoizobraževalni ustanovi.

Med revolucijo spomladi 1848 je tedanji prosvetni minister **Franc S. Sammarugo** takoj sklical komisijo za šolsko reformo. Pod

68 I. Vrhovec, Francoska ljudska šola na Kranjskem. Letopis Slovenske matice za leto 1897, Ljubljana 1897, str. 147.

69 Prav tam.

70 Steska, Viktor, v: Slovenski učitelj V, str. 220.

71 Prav tam.

72 Slovenska kronika 19. st. 1800–1860, str. 125.

73 KŽŽ, str.1.

74 Francoski naziv za trivialko.

75 Orgle so bile v staro žirovsko cerkev nameščene sredi tridesetih let 19. st.

76 KOŠŽ, str. 1.

pritisikom demokratične (protifevdalne) javnosti je bil sad dela te komisije *Osnutek temeljnih načel javnega pouka v Avstriji*. Ta osnutek ugotavlja, da je država dolžna »omogočiti izobraževanje vsakomur, tudi najrevnejšim«. Namesto starih enorazrednih trivialk, glavnih šol in normalk uvaja za podeželje enotno triletno osnovno šolo. Žirovska šola naj bi po tem Osnutku dobila še drugi in tretji razred. Že Francozi pa so nameravali na podeželju vpeljati enotno štiritletno šolo. Najpomembnejše pa je francosko zakonsko določilo, po katerem je bila kranjščina, t. j. slovenščina, uvedena v osnovne in srednje šole.⁷⁷

Pouk naj bi bil na podeželskih šolah brezplačen.

Učitelji so na zborovanjih navdušeno pozdravili te spremembe, žirovski cerkvenik pa se jih seveda ni udeleževal. Ne v Idriji, pa tudi v Škofji Loki ne.

V Idriji je leta 1852 ustanovljena enoletna **učiteljska preparandija** – pripravnica.

Kakšen pomen so Novice pripisovale tej »pripravljalnici«, nam govori odlomek iz Novičinega članka *Idrija na Kranjskem*: »Pod varstvom duhovščine je idrijski mladini odperla čveteroredna glavna šola, v kateri sedaj pod vodstvom marljivega in učenega vodja gosp. Karola Legata podučujejo štirje učitelji in dve učiteljci. Pripravljalna šola za učitelje ljudskih šol ponuja prihodnjim učiteljem lepo priložnost se izobraziti v vsih njim potrebnih šolskih naukih in tudi v muziki...«⁷⁸

Tudi te preparandije noben žirovski učitelj ni videl od znotraj, čeprav smo leta 1852 že 24 let bili kot fara vključeni v idrijski dekanat in bili 40 let v nabornem gospostvu in poznejšem mešanem, t. j. sodno-upravnem idrijskem okraju.

Obiskoval pa je to učiteljsko pripravljalnico Leopold Božič, rojen Idrijčan, od leta 1875 nadučitelj v Žireh.

BLEIWEISOV PREDLOG ZA NOVO ŽIROVSKO ŠOLO IN CERKEV

Poleti 1858 se je dr. Janez Bleiweis napotil v Žiri na obisk k svojemu sošolcu in

Berilo za drugi klas malih šol na kmetih, Dunaj 1854; takšno berilo so uporabljali tudi v žirovski šoli

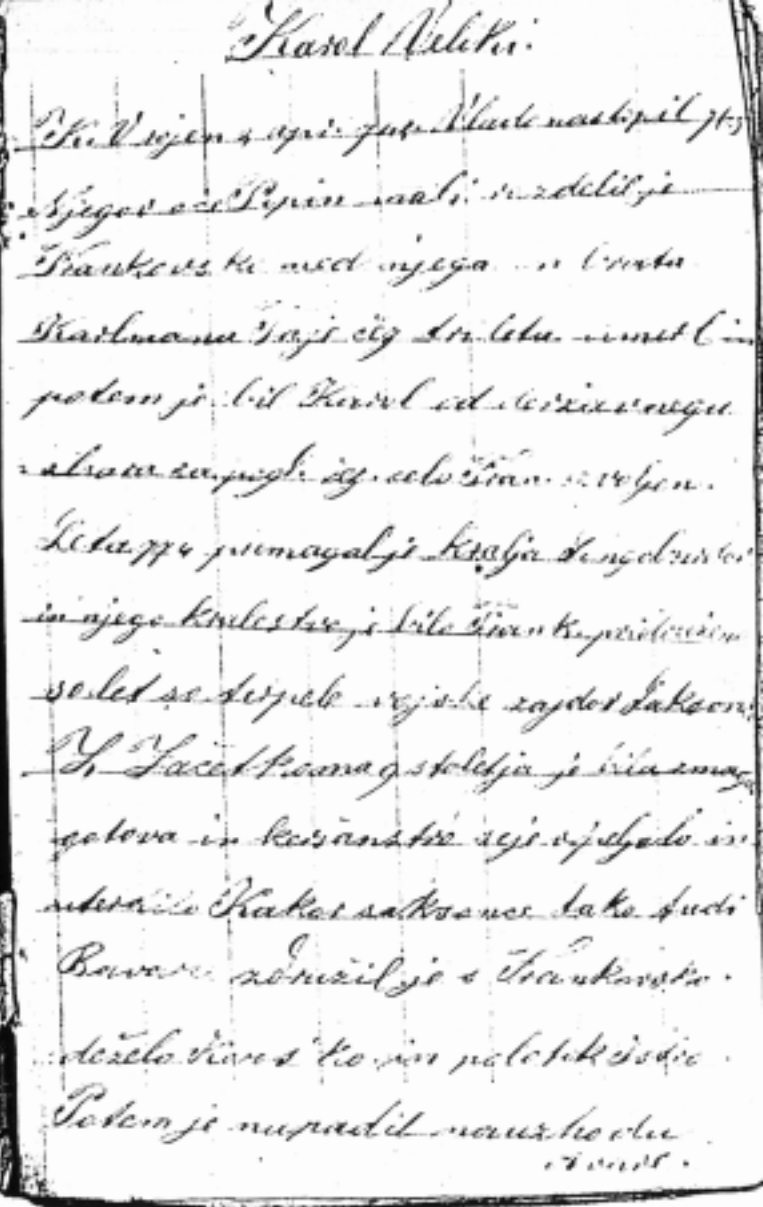
V vsakem kraju, v vsakem podnebnju zamore človek srečno živeti.

Dodaj smo že veliko slišali od modre naredbe naše zemlje, in vidili, da stvarjane reči na glas oznanjuje božje vsegamogočnost, modrost in dobrotljivost. Pa ravno tako prečudna je modrost in dobrotljivost tudi v tem, da ljudje zamorejo po vseh krajih, v vsakem podnebnju veselo in srečno živeti, če le narurne dobrote, ki jim jih je Bog pripravil, po pameti in z zadržanostjo ukivajo, svoje telesne nagnjenja in strasti premagujejo in berzdajo, božje zapovedi zmérar na tanko spolnujejo, in le v božji ljubezni in v dobrih delih svoje sreče in zveličanja iščejo.

Tista dežela, v kateri je kdo bil rojen ali zrejen, ali v kateri stanovitno prebica, se imenuje rojstna ali domača dežela, domovina, očestvo ali očetnjava. V domovini dobica vsakteri prebivavec potrebni živež; tukej se zuči potrebni in koristni znanost in urnost, in se zredi, tukej dobica branitev in varnost svojiga žioljenja in premoženja in marsiktere druge dobrote, ktere mu pomagajo žioljenje in zdravje ohraniti in svoj visoki večni namen zadobiti. Vsakteri tedej zadobi od svoje domovine mnogotere in velike dobrote. Zato je vsak prebivavec svojiga domača dežela hvalo, ljubezen in pomoč dolžin. To hvalečnost, ljubezen in pomoč imenujemo domoljubje. Domoljubje je tedaj dolžnost vsakterega podložnega.

Berilo za drugi klas malih šol na kmetih, Dunaj 1854, odlomka

77 Odredba Avgusta Marmonta 25. 12. 1809 o ureditvi javnega šolstva v Ilirskih provincah, Télégraphie officiel 10. 10. 1810, v: Enciklopedija Slovenije 4, str. 111.
78 Novice 1956, 2. jan., str. 151.

prijatelju Janezu Majniku. V svojih potopisnih »čerticah« *Iz Ljubljane do Žirov*⁷⁹ pohvali tudi »izvrstni opis Žirovskega sveta« izpod peresa kaplana Jerneja Lenčka, objavljenega v *Slovenskem romarju* (1858). Navdušen nad pokrajino, zlasti pa pridnostjo »Žirovčanov«, ki imajo vse »hribe obdelane«, pa je razočaran nad žirovsko cerkvijo in šolskim poslopljem. Tako piše:

»Živa potreba, na katero pa morajo Žirovčanje kmali misliti, je nova cerkev in nova šola. Obojne ste zdaj res take, da niste za popravljati več; treba je n o v i h. 'Romar' to točno dokazuje. Veliki fari ne zadostuje več majhna, nizka, temna, vsa našarjena cerkev; uborno šolsko posloplje pa tudi vpije po novem prostornšem, ker fara šteje okoli 500 za šolo ugodnih otrok. Kaj dobro mi dopada tukajšnja naprava, da tako imenovana nedeljska šola ni

ob nedeljah, kadar imata duhovna gospoda že tako dosti opraviti in tudi šolska mladina rada praznuje, ampak da je ob četrtnih. Tudi za podučenje mladih in starih Žirovčanov v sadjoreji ni menda nikjer lepše priložnosti kakor je tukaj; ... kaj je treba več, da bi se po celi dolini razlil blagoslov dobrotne sadjoreje!«⁸⁰

Neki **Idrijanski**, morda Majnik, ki je rojen Idrijčan, pa tudi, kot piše Bleiweis, učenec sadjarja **Franca Pirca (1785–1873)**⁸¹, očeta umne sadjereje, je sprožil v Novicah pobudo, da bi idrijski preparandisti, torej: učiteljski pripravniki, hodili tedensko k pouku sadjarstva v Žiri v Majnikov sadovnjak in cvetličnjak. Pisec je po vzgledu dunajske prakse, kjer so učiteljišniki hodili enkrat tedensko v uro hoda oddaljeno dunajsko predmestje, predlagal, naj bi tudi idrijski preparandisti hodili na

Stran iz šolskega zvezka učenca Jakoba Demšarja, 1882, besedilo o Karlu Velikem

79 Tudi parafraza na leta 1858 v Janežičevem Slovenskem glasniku objavljeno Popotovanje od Litije do Čateža Frana Levstika.

80 Novice, 1858, str. 213.

81 Janez Majnik je pri njem kaplanoval v Podbrezju na Gorenjskem okrog leta 1830.

praktične vaje iz sadjarstva v Žiri. Urednik Bleiweis meni, da »Žiri so le kake dvé uri od Idrije, pot tje je lepa; ko bi spomladi in poleti vsaki teden enkrat mladi pripravniki tje zahajali, bi se naučili zadosti.« Noviški urednik namreč v opombi k tretjemu delu članka *Idrija na Kranjskem* celo predlaga ustanovitev sadjarske šole v Žireh, saj pravi: »Kaj, ko bi bližnjih Žiréh se napravila taka djanska šola.« Ni izključeno, da se je Janez Majnik v Bleiweisovem glasilu priporočil kar sam. Morda se mu je stožilo po mladini, kajti pred prihodom v Žiri je bil učitelj na idrijski glavni šoli.⁸²

Zadeva je povezana z vprašanjem slovenske strokovne šole, ki je oblast ni mogla trpeti v deželnem središču Ljubljani. Tam, kot vemo, je na ljubljanskih Poljanah vodil podkovsko-veterinarsko šolo dr. Janez Bleiweis, s tem pa, ko bi oblast dovolila še ustanovitev kmetijske strokovne šole v deželnem glavnem mestu, učenci pa bi bili, tako kot na podkovski in veterinarski šoli sami kranjski kmečki fantje (Slovenci), bi Ljubljana začela dobivati značaj **slovenskega šolskega središča**.

Tudi Novičar je leta 1856 obžaloval, da na preparandiji ni pouka o sadjereji, saj pravi, da je »le škoda, da se (na pripravljalnici, op. p.) v sadjoreji, v murbo – in sviloreji poduk ne delí, kateri je dan današnji učiteljem po deželi jako koristen pa po predpisih sl. ministerstva nauka tudi potreben.«

Sadjarsko šolo so, ker pač ni bila realizirana pobuda po »djanski šoli« oz. sadjarskem tečaju ali vajah iz sadjarstva v Žireh, prenesli v Slap ob Idriji. Delovala je do srede šestdesetih let 19. stoletja, ko je bila skupaj z idrijsko pripravljalnico ukinjena.

Pač pa so v Žireh začeli uresničevati Bleiweisovo pobudo za novo šolsko poslopje. Če so pred osemdesetimi leti zgradili »učilno zidano«, vredno več kot 500 gld., pa so zdaj začeli s prizadevanji za odkup lovskega dvorca – pristave freisinških škofov od Deželnega odbora. Možnost za to jim je nudil Občinski zakon iz leta 1862, ki je natančneje opredeljeval delovno področje občin. Ta zakon vključuje poleg drugih nalog občin, kot je skrb za varnost oseb in premoženja, skrb za vzdrževanje občinskih

cest, poti in mostov, kakor tudi za neoviran promet na cestah, živilsko policijo in nadzor nad prometom na trgu, posebno nadzor nad mero in utežjo, zdravstveno, poselsko in delavsko policijo (inšpekcijo, op. p.), izvajanje gradbenega reda, izdajanje gradbenih dovoljenj in zlasti **z zakonom predpisani vpliv na ljudske šole, skrb za postavitev, vzdrževanje ter dotiranje ljudskih šol**.⁸³

Občina je tako dobila zakonito možnost, da z lastnimi napor – z dokladami k direktnemu davku – zbere sredstva za odkup tega dvorca in to je tudi v resnici storila. »Leta 1864 kupila je srenja (občina) šolsko poslopje za 3501 gld. in 1865 začelo se je podučevati v sedanjih šolskih sobah,« pravi pisec šolske kronike.

V statističnem prikazu šolske mreže iz leta 1865 zaman iščemo šolo v Žireh. Dokument v idrijskem sodnem okraju izkazuje zgolj idrijsko, spodnejidrijsko in črnovrško šolo.⁸⁴

To leto (1865) je prenehal v Žireh učiteljevati Henrik Vizjak, zadnji predstavnik konkordatne šole. Prestavljen je bil v Sorico, v Žiri pa je prišel Jakob Mencinger iz Gorij pri Bledu. Ko je Vizjak leta 1863 nasledil Valentina Albrehta, je ta »še eno leto v mežnariji podučeval.« Pouk v novem šolskem hramu se je začel s šolskim letom 1865/66. Pisec kronike zagotavlja, da se je takrat šolalo v Žireh že 225 otrok (ali približno polovica šoloobveznih otrok).

* * *

Slovenski osnovni šoli je enakopravnost jezikov v komisiji izbral v skladu z **Miklošičevimi** napotki slavist **Pavel Josef Šafarik**. Slovenska šola naj bi vzgajala bodočega kmeta, nemška pa bodočega gospoda. Povedati bi kazalo še marsikaj. Toda na takih trivialkah, kakršna je bila v Žireh, kjer je bil pouk »komaj za silo«, so težko uresničevali celo stari predmetnik: verouk, pisanje, branje in računstvo s posvetno moraliko in **spisjem**,⁸⁵ medtem ko predmeti, ki jih je predvideval *Osnutek temeljnih načel*, vse do leta 1869 in še čez niso prišli v poštev, saj ni dobil potrebne podpore pri tistih, od katerih je bila rešitev šolskega vprašanja na Kranjskem odvisna.

* * *

82 Prav tam.

83 Žontar, Jože, Občinski red za Kranjsko leta 1866, v: Ob 90-letnici Arhiva Ljubljana, Zgodovinski arhiv 1988.

84 Schmidt, Vlado, Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem, III., Ljubljana 1966. Na v zaglavju priloženem zemljevidu Osnovne šole na slovenskem ozemlju v šolskem letu 1864/65 med zarisanimi šolami ni žirovske šole. Zemljevid je nastal na osnovi dokumenta Detail – Conscriptio der Volksschulen in den im Reichsrath vertretenen Königreichen und Ländern, Wien 1870, str. 386.

85 Spisje so uvedli zato, ker so z njim nadomestili Osnove gospodarjenja.

Tako smo v našem sprehodu skozi čas dokazali, da ni resnična trditev Valentina Albrechta o tem, da je bil »pervi kateri je v Žireh otroke za silo v branju in poučeval... (v nedeljski šoli, op. p.) tukajšnji mežnar Martin Albrecht«. ⁸⁶ Ta naj bi učil od leta 1817 do 1826.

Prva učitelja na žirovski šoli sta bila duhovnika Martin Prenner, zlasti pa Jakob Prevodnik, ki je učil kar devet let.

Zamolčana pa je v šolski kroniki tudi izgradnja šole, ki jo je priklicala v življenje *Splošna šolska naredba* iz leta 1774.

Žirovsko šolsko kroniko so pisali šele po letu 1869 in za nazaj. Tedaj je bilo pisanje kronik z Zakonom o osnovni šoli predpisano hkrati z uvedbo vzorčnih obrazcev zanje. V Žireh je šolsko kroniko začel pisati učitelj **Jožef Čerin**, ki je v Žiri prišel »2. prosinca 1869 in bil postavljen za terdno (infinitivno)«, kar je pomenilo toliko, kot pomeni danes »za nedoločen čas«, zato je mogoče, da Valentin Albrecht in župnik Janez Majnik, takrat šolski nadzornik na prvi stopnji, nista imela prave predstave o šolski preteklosti v Žireh in sta stvari (ne)vede zamolčala. Ali res? Zakaj pa se vse do leta 1866 »pri šoli nikakošnjih zapiskov ne najde, čudno!« ⁸⁷

Čudno, zares. O tem in zakaj se je Valentin Albrecht »službi tako rekoč odpovedati moral«, ⁸⁸ pa bomo skušali odgovoriti v nadaljevanju našega raziskovanja.

Priloga
PISMO JANEZA MAJNIKA
DR. JANEZU BLEIWEISU

*Blagorodni gospod doktor!
Predragi prijatelj!*

Ne morem sterpeti, da bi Ti ne naznanil, kako tudi mene od serca veseli, ko si Ti na treh volitnih krajih za poslanca v deželni zbor izvoljen. I kako bi me to ne veselilo, sej sva v šolo skupej hodila, sej si mi tudi tako dober, da brat bratu ne more bolje biti. Eniga mojih faranov Gantarja in z njim vse njegove si tako osrečil, mojiga sestriča si v šolo vzel, tako lepo oskerbel, še vozi se, kar je le njemu prida – res prav po očetovsko skerbiš zanj, pa tude za druge iz zgolj ljubezni do domine! – Ravno ta Tvoja ljubezen, Tvoj bistri um, Tvoje blago serce, Tvoja neutrudljivost za blagor slovenskiga naroda obuduje toliko zaupanja do Tebe v sercih pravih domorodcev, ki od Tebe tudi v prihodnje veliko dobriga pričakujejo in Ti bojo vedno hvaležni za ves Tvoj trud, za vso Tvojo ljubezen.*

*Prej Triglava razdrobila
Grozovita strela bo,
Ko Slovenja pozabila,
Kar si storil Ti za – njo!
Pozdravim še prav lepo milostljivo gospo,
gospoda doktorja Karla in Tebe
Tvoj
Zvesti in hvaležni prijatelj
V Žireh 3. aprila 1861*

Majnik

86 Iz žirovske šolske kronike (1817–1887), ŽO 9/10, str. 177–187.

87 Prav tam.

88 Prav tam.

ČEVLJARSKA ZADRUGA SORA ŽIRI

Zdravko Rink

MOJA VAJENSKA DOBA IN DELO V SORI (1936–1941)

Stavba čevljarške zadruga Sora Žiri

VAJENEC V ČEVLJARSKI ZADRUGI SORA – ŽIRI

Še vedno so živi spomini na tiste dni pred mnogimi leti, ko sem se v čevljarški zadrugi Sora na Dobračevi učil za čevljarja. Zgodba je preprosta in obuja spomine na dogajanje tistega časa, ko smo čevlje izdelovali še ročno. Na vse pretege smo delali, vlekli dreto, pri čemer so trpele roke; z lesenimi cveki na čevlje pribijali debele podplate, da so bolela kolena. Udarci kladiv po trdem usnju pa so veselo odmevali od hiše do hiše, po vsej žirovski dolini. To delo ni bilo lahko, dajalo pa je ljudem nadvse pomemben zaslužek in kruh za preživetje. Njihova marljivost in sposobnost sta dali temelje za današnji gospodarski in družbeni napredek tega območja. Z mešanimi občutki sem takrat od očeta sprejel novico, da sem sprejet za vajenca. Zame je to pomenilo začetek novega obdobja v življenju in prvi korak na poti v boljšo prihodnost.

Učno dobo sem začel 9. septembra 1936, dan po malem šmarnu, star 15 let in pol. Po učni pogodbi naj bi učenje trajalo tri leta, in sicer do 9. septembra 1939. Prvi dve leti učne dobe naj bi delal zastoj, tretje leto pa bi prejemal polovico zaslužka.

Ne bom pozabil tistega jutra svoje prve poti v delavnico. Zjutraj sem z veseljem vstal in se pripravil na ta enkratni dogodek. Mati mi je za zajtrk skuhal koruzni močnik, mojo najljubšo jed. Takrat smo stanovali pri Budnarju. V srajci z zavihanimi rokavi, opasan v nov čevljarški predpasnik modre barve, sem se odpravil od doma. S seboj sem imel nov čevljarški stol, trinožnik, ki mi ga je naredil stari Jakopičk iz Nove vasi.

Vreme je bilo lepo, sončno in toplo. Sonce je že prijetno sijalo na strma pobočja Žirka. Ko sem pri Lengarju zavil na cesto, je ura na zvoniku farne cerkve kazala pol sedmih. Pred mostom sem srečal starega Tineta Ovsenka na jutranjem sprehodu. Njegov vnuk Silvester pa je z vprežnim vozom odhajal na polje. Med vožnjo čez lesen most se je po razmajanih deskah slišalo zamolklo ropotanje. Gredoč mimo novega župnišča ob cerkvi, sem opazil, da je gradnja že v zaključni fazi. Še pred kratkim sem okoli njega delal in dovažal material za zasip. Nisem se več oziral po okolici, hitel sem naprej po cesti mimo starovaških hiš in premišljeval, kako se bom prilagodil poklicu.

Pred sedmo uro sem prišel na delo. Preden sem vstopil v delavnico, me je obšlo tesnobno občutje. Delavci so bili že vsi pri delu. Pozdravil sem. Vsi so se radovedno ozrli k meni in mi odzdravili. Ob delovnih mizah je sedelo osem delavcev:

- Ivan Kopač – Zagrc iz Žirov,
- Franc Kopač – Gričarjev ali Martinov,
- Mirko Fortuna – Rovtarsk iz Žirov,
- Maks Tušar – Lesičnikov iz Stare vasi,
- Janez Tušar – starejši Lesičnik iz Stare vasi,
- Janez Oblak – Kebrov z Dobračeve,
- vajenec Janez Kragelj z Bedriha,
- Maks Zajc – Matičkov z Dobračeve.

Franc Kopač – Martinov, ki je postal moj učitelj, me je povabil, da prisedem k njemu za delovno mizo. Drugi sosed ob mizi pa je bil stari Lesičnik.

Delavnica je bila majhna, komaj štiri metre v dolžino in širino. Dišalo je po smoli, usnju, lepilih, topilih in trdilih. Na vzhodni strani, obrnjeni proti Fricu, in na južni ob cesti sta bili po dve srednje veliki okni, ki sta puščali v prostor dovolj dnevne svetlobe. Na severni strani sobe je bil vhod v drugi prostor, namenjen za skladišče usnja in drugega materiala. Bližje oknom so bile postavljene tri delovne mize, imenovane »beštri«, polne čevljarškega orodja in drugih pripomočkov, kot so leseni predalniki za cveke, škatle za žeblje, šefte, krivce in drugo okovje, pločevinaste škatle z raznimi topili in trdili, klobčiči sukanca za dreto idr. Na steni na vzhodni strani je visela ura, ob steni na severni strani pa so bile postavljene police, polne kopit vseh velikosti, in vrečke z različno velikimi cveki za zbijanje podplatov. V kotu ob policah je stala srednje velika kad z vodo za namakanje usnja za podplate in opetnike.

Leopold Gantar – Lipetov

Delavnica je bila v enonadstropni novi stanovanjski hiši na Dobračevi, zdaj Loška cesta 29, ki jo je okoli 1930 zgradil čevljarški mojster Janez Oblak – Kebrov.

Hiša še stoji in jo uporablja Društvo upokojencev Žiri. Tam, kjer je zdaj bife, je bila takrat čevljarška delavnica. Nad delavnico v prvem nadstropju je bila prikrojevalnica ter šivalnica gornjih delov. Prikrojevalnico je vodil Franc Zajc – Matičkov z Dobračeve. Prešivalke so bile:

- Albina Oblak – Lesičnikova, žena Janeza Oblaka,
- Julka Zajc – Praporška iz Nove vasi, žena Maksa Zajca,
- Vida Žakelj – Praporška, por. Kavčič, iz Nove vasi,
- Marija Demšar – žena Brežnikarjevega Franca,
- sestri Antonija in Ivanka Jesenko, Kovačevi iz Nove vasi.

V sobi zraven prikrojevalnice je bila pisarna, v kateri je delal knjigovodja Franc Mlinar st., Bajtarčkov iz Stare vasi. Pošiljal je tudi čevlje naročnikom. Nekaj časa je to delo opravljal tudi Viljem Kopač – Maharjev iz Tabra v Žireh. Vajenci smo z majhnim vozičkom vozili zabožke na pošto, ki je bila pri Maticu – kjer danes stoji stavba, imenovana Ambasada.

Franc Mlinar je veliko potoval po takratni Jugoslaviji kot trgovski potnik in zbiral naročila za čevlje. Obiskoval je rudnike po Hrvaški, Bosni in Hercegovini. Pri delu je bil zelo uspešen in število naročil se je večalo. Bilo je vedno več dela, s tem pa se je podaljševal naš delovni čas.

Delovni čas je trajal od 7. do 17. ure, med 12. in 13. uro pa je bil čas za kosilo. Prostega časa za malico ni bilo. Kar sem prinesel s seboj, sem pojedel med delom. Na kosilo domov sem hodil peš. Da sem se s kosila na delo vrnil pravočasno, sem moral pohiteti. Mati je morala paziti, da je pravočasno pripravila kosilo.

Pripravljala je raznovrstno in preprosto domačo hrano, kuhano v krušni peči: krompirjeve, koruzne in ajdove žgance, kislino in sladko zelje, repo, mlečno in krompirjevo kašo, ričet s svinjskimi rebri ali jetrno klobaso, svinjske parklje, polento, kuhane štruklje, žlikrofe, zeleno in zelnato solato. Ob nedeljah in praznikih pa je običajno kuhala na štedilniku govejo juho in pražen krompir. Za zajtrk in večerjo je bil vedno koruzni močnik, zalivan včasih s sladkim, kislim ali pinjenim mlekom. Pinjeno mleko smo dobili v mlekarni, kjer je takrat delal Žnidarčkov Viktor z Dobračeve. Mlekarna je bila za Kunsteljnovo hišo v Stari vasi. V njej je imel Viktor stolitrsko posodo v obliki soda, ki je bil postavljen na dve kovinski držali. V njem je Viktor izdeloval iz posnete smetane surovo maslo. Sod je ročno vrtel toliko časa, da je iz smetane nastalo surovo maslo in tekočina, imenovana pinjeno mleko. Po kislino mleko sem več let hodil v Goropeke k mežnarici. Sladko mleko pa smo kupovali pri Žnidarju v Tabru in pri kmetu Nagliču ob cesti v Osojnicu.

Mati je vsakih štirinajst dni spekla po tri do štiri hlebce kruha. Včasih je naredila tudi pecivo, kot je jabolčni zavitek, ob praznikih pa potico ali ocvirkovico.

USTANOVITELJI ČEVLJARŠKE ZADRUGE SORA – ŽIRI

Na območju Žirov je bilo pred 1. svetovno vojno in po njej veliko samostojnih čevljarjev. V svojih delavnicah so zaposlovali od dva do deset in več delavcev.

Velika gospodarska kriza, ki je zajela svet okoli 1930, in nelojalna konkurenca sta ogrožali obstoj posameznih čevljarjev. Potreba je narekovala, da so se začeli združevati v zadruge.

Dne 18. julija 1931 so se pri javnem notarju Franu Tavzesu v Logatcu zbrali in sklenili družbeno pogodbo o ustanovitvi firme Ročno čevljarstvo Sora, družbo z omejeno zavezo v Žireh, naslednji:

1. Leopold Gantar, čevljarški pomočnik v Novi vasi št. 15,
2. Franc Kopač, čevljarški pomočnik v Žireh št. 54,
3. Ivan Kopač, čevljarški mojster v Žireh št. 19,
4. Viljem Kopač, čevljarški pomočnik v Žireh št. 43,

Franc Kopač – Martinov

Ivan Kopač – Zagarčk

5. Franc Mlinar, čevljarški pomočnik v Stari vasi št. 25,
6. Ivan Oblak, čevljarški mojster na Dobračev št. 91,
7. Josip Oblak, čevljarški pomočnik v Žireh št. 70,
8. Ivan Tušar, čevljarški mojster v Stari vasi št. 45,
9. Franc Zajec, čevljarški pomočnik na Dobračevi št. 43,
10. Maks Zajec, čevljarški pomočnik na Dobračevi št. 43.

Iz prepisa notarskega zapisa z dne 18. julija 1931, opr. št. 2689, je razvidno:

1. zgoraj navedene osebe ustanavljajo na nedoločen čas družbo z omejeno zavezo pod trdko Ročno čevljarstvo SORA, družba z omejeno zavezo v Žireh.

2. Sedež družbe je v Žireh.

3. Predmet družbenega podjetja je ročno izdelovanje in prodaja čevljev ter vsakovrstne obutve iz usnja in drugega materiala.

4. Družabniki določijo enega ali več poslovodij. Če je izvoljen en sam poslovodja, podpisuje on sam družbeno trdko in daje obvezne izjave za družbo. Če je izvoljeno dvoje ali več poslovodij, podpisuje družbeno trdko kolektivno dvoje poslovodij ali en poslovodja in en prokurist.

5. Družbino poslovno leto se ujema s koledarskim letom. Prvo leto, ki konča z 31. 12. letos, pričinja z dnem trgovsko-sodne registracije.

6. Družbina osnovna glavnica znaša 80.000 din in je sestavljena iz desetih enakih osnovnih vlog vseh deseterih družabnikov po din 8.000. Družabniki smejo skleniti čez vsoto osnovnih vlog nadaljnja doplačila, do višine 400 % osnovne glavnice. Ta doplačila morajo družabniki vplačati po razmerju svojih osnovnih vlog po določilih zakona o družbah z omejeno zavezo, paragraf 72, 73, 74 z dne 6. marca 1906, drž. zakon št. 58.

7. Na račun osnovnih vlog je plačal vsak družabnik pred vpisom te pogodbe v roke poslovodje Ivana Oblaka eno polovico osnovne vloge, to je znesek din 4000 – vseh desetero skupaj 40.000 din, kar poslovodja sam potrjuje. Drugo polovico osnovne vloge plača vsak družabnik v znesku 4000 din – brezobrestno do 1. oktobra letos in se poslovodje pooblašča, da te zneske pravočasno izterjajo. Kdor bo s plačilom v zamudi, bo moral plačati, od dneva zapadlosti dalje, 6 % zamudnih obresti.

8. Z ustanovitvijo družbe in trgovsko-sodne registracije spojene izdatke do najvišjega zneska din 4000 plača družba.

9. Družabniki niso primorani na doplačila, ki niso določena v tej pogodbi, ter ne prevzemajo preko svojih osnovnih vlog nikakih bremen in dolžnosti.

10. Opravilni deleži se smejo med živimi deliti ali prenesti le z dovoljenjem poslovodij in le na poklicne čevljarje. Sicer se morajo osnovni deleži ponuditi v predkup kateremukoli sodružabniku. V primeru smrti družabnika lahko prevzamejo njegov delež otroci ali vdova, če vodijo naprej čevljarstvo obrt.

11. K občnim zborom morajo biti vabljeni družabniki najmanj osem dni poprej z okolnikom ali s priporočenimi pismi, ki morajo vsebovati tudi dnevni red.

12. Poslovodja, ki je sklical zborovanje, le-temu tudi predseduje. Če je on zadržan, predseduje drugi oziroma tretji poslovodja. Vsak družabnik ima na občnem zboru en glas, ne glede na višino njegovega osnovnega deleža.

13. Glasovanje o stavljenih predlogih in o volitvah se vrši po listkih, ako občni zbor ne sklene druge oblike.

14. O razdelitvi čistega dobička sklepa od leta do leta posebni občni zbor.

15. Bilanca se letno zaključí z 31. decembrom vsakega leta in mora biti izvršena do konca meseca marca prihodnjega leta.

16. Pri izračunavanju letnega dobička se mora predvsem odpisati 10 % bilančne vrednosti strojev in orodja. Od tako dobljenega čistega dobička se prenaša 10 % toliko časa v rezervni fond za izgube, dokler ta fond ne doseže 25 % celotne osnovne glavnice. Ostanek letnega dobička se razdeli med družabnike po enakih delih, oziroma po razmerju plačanih ali donošanih vlog.

Viljem Kopač – Maharjev

Franc Mlinar – Bajtrčk

Ivan Oblak – Sorn

Josip Oblak – Bedriharsk

17. Družba preneha razen v slučajih, ki jih določa zakon, pa tudi vsled sklepa družbenikov. V tem slučaju imenuje občni zbor sam likvidatorje. Čim so likvidatorji imenovani, preneha poslovanje poslovdij, pač pa ostanejo pravice občnega zbora še nadalje v veljavi. Sklicati občni zbor so opravičeni in dolžni likvidatorji.

18. V kolikor pravne razmere družbe in družabnikov v tej pogodbi niso pravno obvezno urejene, veljajo predpisi zakona o družbah z omejeno zavezo, z dne 6. marca 1906, drž. zak. št.50.

19. Kot prvi trije poslovdje se imenujejo:

Ivan Oblak, čevljarski mojster na Dobračevi, št. 91,

Ivan Kopač, čevljarski mojster v Žireh 19,

Ivan Tušar, čevljarski mojster v Stari vasi 45.

Poslovdja Ivan Oblak se končno pooblašča, da to družabno pogodbo tudi v imenu ostalih devetih družabnikov spremeni v toliko, v kolikor bi se to zahtevalo radi izvedbe družbene registracije od trgovskega sodišča ali državnega pravobranilstva, ter da sme izdati in podpisati v imenu vseh družabnikov tem zahtevam ustrezajoče podatke oziroma listine.

Sledijo podpisi vseh desetih družabnikov in notarja Franca Tavzesa.

Leopold Gantar je zadrugo kmalu zapustil. V Karlovcu je prevzel trgovino s čevlji, ki jo je odprl njegov stric Gantar, čevljarski mojster iz Nove vasi. Kmalu zatem je zapustil zadrugo še Jože Oblak – Bedriharsk, ki je šel v službo na Jesenice. Njun delež v zadrugi sta prevzela Franc Demšar – Brežnikarjev iz Zabrežnika in Ludvik Jesenko – Kovačev iz Nove vasi. V tem sestavu je potem zadruga delovala vse do leta 1943.

Priča smo bili naglemu in dinamičnemu razvoju. Število delavcev se je povečalo na okoli štirideset. Zadruga je postala dobro organizirana delovna skupnost in pomembna soustvarjalka pri graditvi temeljev za bodočo tovarno čevljev Alpina.

V tem zapisu obujam spomine na vse sodelavce v Sori, ki so tedaj izdelovali ročno, zbito in šivano obutev, posamezno ali v skupinah z namenom, da to obdobje ne bi šlo v pozabo.

Ivan Tušar – Tušarjev

Kako sem se učil delati dreto

Vsak čevljarski vajenec se je moral naučiti delati dreto. Tudi prve ure mojega vajenstva so bile namenjene temu. Dreto je bila pripomoček, brez katerega se ni dalo napraviti čevlja. Najprej sem se učil delati dreto s tremi nitmi.

Dreto smo izdelovali po dveh postopkih:

- nasnovanje niti v vrvico in izdelava konice drete – rišpe,
- vtiranje smole v vrvico (s štrajfežnikom).

Pazljivo sem opazoval mojstra Franca pri delu in poslušal njegova navodila. Iz klobčiča je potegnil laneno nitko, jo nekajkrat ovil okoli palca leve roke, skrčeno dvignil, z desnico pa nizal trikrat zaporedoma nitko okoli komolca in med prste na roki. Po tretjem nizu je nitko ovil okoli palca in jo odrezal od klobčiča. Nitke, ki so bile navite med palcem in komolcem, je z desno dlanjo eno za drugo pretrgal in tako sta nastala dva konca. Pri prvem je najprej razcefral vsako nitko posebej na različne dolžine in jih v dolžini okoli 15 cm posmolil. Dve nitki skupaj in eno daljšo posebej. Oba konca niti je položil nekoliko narazen na desno koleno in ju z dlanjo desne roke obe skupaj posvaljkal in združil v daljšo raztegnjeno posmoljeno konico – v čevljarskem žargonu imenovano »rišpo«. Nato je odvil nanizane niti, ki so že tvorile vrvico, dolgo okoli 2 m ali več. Sneto vrvico je s prsti pogladil in očistil kosmov in napravil rišpo še na drugem koncu. Vrvico je zložil v kolobar in jo nataknil na kovinsko kljuko na podboju vrat tako, da sta bila oba dela enako dolga. Še enkrat ju je hkrati pogladil in odstranil kosme. Z desno roko ju je trikrat po celi dolžini posmolil. Oba dela je prijel z levo roko in ju napel. Z dlanjo desne roke je zdaj prvi, zdaj drugi konec vrvice po desnem stegnu nekajkrat posvaljkal in vrvico močno potegnil k sebi. Nato je začel navijati vrvico okoli dlani. Malo pred kljuko se je ustavil. S police je z desno roko vzel okoli 25 cm

Franc Zajec – Matičkov

dolg koničast, smolnat predmet, t. i. »štrajfežnik« (kos lesa, ovit s konci odpadne drete). Nanj je naslonil obe vrvici in z njim začel z vso močjo drgniti sem in tja, da se je smola ogrela in zmeščala. Hitro ga je zasukal, da je vrvico objelo z vseh strani in da je smolo močnejše in hitreje utiral v vrvico, hkrati pa je odvijal na levi dlani navito vrvico. Ko jo je po celi dolžini obdelal s štrajfežnikom, je bila dretna narejena. S konico štrajfežnika jo je še nekajkrat pogladil, da je postala bolj gladka. Sledilo je še glajenje s čebeljim voskom. Dreto je snel s kljuke in jo zvil v kolobar in s tem je bila pripravljena za uporabo.

Opisani postopek sem večkrat opravil tudi sam. Izdelava drete mi je šla kar dobro od rok, le pri uporabi štrajfežnika se mi je zataknilo. Mojster mi je pri tem pomagal tako, da me je prijel za roko in skupaj sva »gonila« štrajfežnik sem in tja. Ob tem me je zaradi trenja močno peklo v dlan. Od tega je bila dlan vsa od smole, tako da sem jo zelo težko očistil.

Dreto s tremi nitmi smo rabili za šivanje derbijev zgornjih delov iz močne goveje kože oziroma kravine, jermenček zadaj na opetniku in ob straneh. Rabila se je tudi za obšivanje lahkih moških in ženskih čevljev iz finega usnja, kot je semiš, ševro, boks. Dreto s petimi ali šestimi nitmi smo rabili za obšivanje težkih delovnih čevljev, dreto z osmimi ali desetimi nitmi pa za šivanje okvirjev in podplatov pri gojzarjih. Za te čevlje je bila izdelava drete in rišpe že prava umetnost, saj je bilo od kvalitete drete odvisno, ali bo delavec lažje ali težje šival.

Dandanašnji se v čevljarški industriji dretna ne uporablja več. Zamenjal jo je nov način strojne izdelave z uporabo raznih lepil.

Vdevanje rišpe v prašičjo ščetino

Prašičja ščetina je bila čevljarjem že stoletja znana kot pomemben pripomoček za šivanje z dreto. Dobivali so jo iz vratnih kocin divjih prašičev in so bile dolge tudi čez 10 cm, debele pa okoli 1 mm ali več. Steblo ščetine je bilo zelo trdno in upogljivo. Na gornjem koncu se je razcepila na več vršičkov. Bila je nenadomestljiva pri šivanju gornjih delov težkih čevljev.

Mojster je vzel konico drete – rišpo in jo položil med vršičke ščetine. Steblo ščetine je nekajkrat zasukal okoli svoje osi, da se je rišpa močno oprijela ščetine. Malo pod vdevom je s šilom naredil luknjico v rišpo, skozi katero je vtaknil ščetino, ter jo zategnil tako, da se ni snela z drete. Enako je naredil še na drugem koncu drete. S tem je bila dretna pripravljena za šivanje zgornjega dela čevlja.

Šivanje zgornjega dela čevlja

Mojster Franc je izpod mize vzel »klemo«. To so bile nekakšne velike lesene klešče, dolge 60 cm, spodaj koničaste, zgoraj pa široke okoli 10 cm. Vanjo je vstavil zgornji del čevlja in klemo stisnil med nogami. Na »derbiju« zgornjega dela je s šilom prebodel usnje in skozi porinil ščetino, eno z levo in drugo z desno roko. Prijel je za debeli konec drete in oba dela začel enakomerno vleči, dokler se šiv ni ulegel v usnje in zategnil. Med šivanjem je dreto večkrat posmolil. Na koncu šivanja je zunanji ali desni krak drete všil v notranjo strani gornjega dela, zavozljal in ostanek drete odrezal.

Drugo stran gornjega dela sem šival sam. Oba konca odrezane drete sem zvezal skupaj, vzel klemo in vanjo vtaknil gornji del ter začel šivati vbod za vbodom, šiv za šivom. Med šivanjem se mi je dretna večkrat zapletla, posebno če je bila slabo ugnana in je imela grče. Trenje sem omilil, ko sem po dreti nekajkrat potegnili s čebeljim voskom. Pri gornjem delu je bilo treba z dreto prešiti tudi opetnik. Ta je bil iz debelega vratnega usnja in si ga moral vnesti v razporek gornjega dela. Mojster je z ostrim nožem do tankega posnel (»poširfal«) zgornji rob opetnika, spodnjega pa le na pol. S čevljarским lepilom je namazal notranjost razporka, vanj vtaknil opetnik in mi ga izročil v šivanje. Hrbtni jermenček sem obšil na vsaki strani okoli 10 cm visoko in še obe strani opetnika. S tem je bilo šivanje z dreto gornjega dela čevlja končano in pripravljeno za drugo fazo delovnega procesa – nacvikanje oz. nakopitenje.

Maks Zajec – Matičkov

Zdravko Rink – Rinkov

Janez Kragelj – Bedriharsk

Za šivanje gornjega dela z dreto je bilo potrebno najmanj eno uro časa ter veliko vaje in potrpljenja, saj se je pri tem s šilom napravilo najmanj 200 vbodov, šivov in zategov, pri vlečenju drete pa je bilo še najmanj trikrat več gibov. To je bilo zamudno in natančno delo. Šivi, ki so bili dolgi okoli 3 mm, so morali ležati enakomerno, drug za drugim, v ravni vrsti.

Poleg mene je pri delovni mizi sedel stari Ivan Tušar – Lesičnik. Tudi on je šival gornje dele z dreto. Star je bil že nad šestdeset let in je še vedno živahno šival. Nisva delala dolgo skupaj, ker je kmalu odšel v pokoj. Lesičnik je tudi skrbel, da smo imeli v delavnici vedno dovolj smole. Bil je specialist za kuhanje smole. Kuhal jo je ob potoku Rakulščica, ki je takrat še tekla mimo njegove hiše. Surovo smrekovo smolo je v posebnem loncu ogrel do tekočega stanja. Tako smolo je zliil v redko žaklovinasto vrečko in jo ožel na poseben pladenj, da se je ohladila. Njeno kakovost je preizkušal z zobmi. Surovo smolo s smrek so mu prodajali smolarji. Med njimi je bil najbolj znan Tone Možina z Dobračeve. Lesičnik je že ohlajeno in trdo smolo prinesel v delavnico in jo po kosih delil delavcem.

Vsak dan sva po končanem delu vajenca pospravila in prezračila delavnico, pometla po tleh in še uporabne kose usnjenih odrezkov pospravila v poseben zaboj. Ostale smeti pa smo pozimi skupaj z drvni skurili v peči in ogrevali delavnico. Zamenjala sva vodo v kadi, ki je čez dan postala črna od mehčanja usnjenih podplatov. Vodo sva zajemala iz potoka, ki je tekel mimo hiše. Čezenj je bil postavljen majhen mostiček.

V petdesetih letih prejšnjega stoletja so potok Rakulščico regulirali tako, da so ga speljali za Žnidarčkom na Dobračevi po travniku, med Šemonom in Štrikarjem pod novim mostom in naprej proti Ledinici v reko Soro. Mimo delavnice Sora pa je tekel potok, ki se je napajal iz mokrotnega Kebrovega in Žnidarčkovega travnika. Pri Beštrovcu je bil speljan pod cesto. Od Malovrha naprej je tekel ob cesti mimo Čevljarske gospodarske zadruge, Frica, Sore. Pred Zelmanom je ostro zavil na Rakovnik. Tu se je tudi končala Dobračeva. Zelmanova hiša je že imela številko Stare vasi.

V tistem času je pozno jeseni prenehal delati vajenec Janez Kragelj z Bedriha, ki je imel komaj dobro leto vajenske dobe. S starši se je odselil na Jesenice.

Kmalu po njegovem odhodu se je za prešivalko prišla učiti Vida Žakelj, Praporška iz Nove vasi. Ko se je bližala zima, je bilo treba pripraviti drva za kurjavo. Na upravi so naju določili, da skladovnico drv ročno razžagava. Z žaganjem in spravi lom drv sva se zamudila nekaj dni. Delo sva opravila, še preden je začelo snežiti.

Kmalu za Vido je v delavnico prišel nov vajenec, Janko Kopač – Zagarčkov sin. Ob delu sva skupaj hodila dvakrat na teden v obrtno šolo.

Nabava orodja

Da sem imel s čim delati, sem si moral nabaviti orodje. Pri kovaču Starmanu na Selu sem naročil kladivo, nekaj nožev in klešče cvikarice. Starman je bil strokovnjak za izdelavo cvikaric. Navadne klešče, šila, jeklene igle za obšivanje in cvikanje, razne nože, luknjač za zabijanje cvekov v podplate in drugo sem nabavljal v trgovinah z usnjem in čevljarskimi potrebščinami. V Žireh smo imeli takrat dve trgovini. Eno v čevljarski zadruzi na Dobračevi. V tej je prodajal Tone Žakelj – Balčkov iz Stare vasi. Drugo pa je imel Anton Anzelm iz Stare vasi. Mizar Miklavčič s Sela pa mi je izdelal lično skrinjico za shranjevanje orodja.

Pribijanje podplatov

Preden sem začel pribijati podplate, sem dobil nov pripomoček, imenovan »kneftra«. To je bil dva do štiri centimetre širok pas iz močnega, govejega ali krom usnja, sešit ali z zaponko. Dolžina je bila odvisna od razdalje med čevljem na kolenih in stopalom, ki je s pasom oziroma kneftra držal čevljev na kolenih. Kneftra je bila tako kot dretna nepogrešljiv predmet pri izdelavi čevlja in pri roki vse dotlej, dokler ni bil v čevljev zabiti zadnji žebelj ali zakovica.

Martin More – Kovačev s Klanca

Andrej Stanovnik – Kovačev iz Žirov

Po več kot treh mesecih uspešnega učenja šivanja zgornjih delov z dreto mi je čevljarški poklic postajal vedno bolj všeč. Po mojstrovi odločitvi je sledilo učenje pribijanja podplatov, ki je bila zahtevna delovna operacija.

Mojster je na podplat s konico noža zarisal črto, približno centimeter od roba. Čevljar je na kolenih opasal s kneftro. Z desnico je vzel kladivo, z levico luknjač. Luknjaču smo rekli tudi »borer« ali »mašinka«. S kladivom je nekajkrat potolkel po podplatu, da se je le-ta prilagodil okvirju. Na črto na podplatu je postavil iglo luknjača, nanj udaril s kladivom, da se je igla globoko zarinila v debelo, omehčano usnje. Z roko ga je naglo izdrl in segel po cveku, ki ga je s hitrim zamahom kladiva zabil v podplat. Cveke je drug za drugim tako hitro zabijal v podplat, da sem posameznim gibom komaj sledil z očmi. Veselje je bilo opazovati, kako so leseni cveki na podplatu puščali belo sled. Jaz pa sem ob tem razmišljal, da to delo niti ni tako težko in da ga bom kmalu obvladal. Komaj sem čakal, da mi čevljar izroči v delo. Ko mi ga je dal, sem ga opasal s kneftro in tako skušal čevljar stabilno držati na kolenih. Čevljar je bil gotovo številke 45. Ni bilo lahko držati takega velikana na kolenih. V črto na podplatu sem zapičil luknjač, udaril nanj in igla se je globoko zarila v centimeter debelo usnje. Poskušal sem ga izvleči, pa se ni dal. Po večkratnem vrtenju luknjača sem in tja sem ga končno s težavo le izdrl. Spoznal sem, da to delo le ni tako enostavno, kot sem si mislil. Zdaj je bilo treba zabiti cvek v luknjo, že prvi pa se mi je zlomil ali pokleknil, kot se je takrat temu reklo. Odstranil sem polomljeni cvek in poskusil znova. Pri drugem poskusu sem cvek porinil komaj do polovice, ko se je spet zlomil. Po večkratnem ponavljanju mi je končno le uspelo zabiti cvek v podplat. Mojster me je opozarjal: »Udarjaj močneje po cvekih in podplatu, saj ne tolčeš po materi.« Da bi se mi koleno čim bolj utrdilo, je še sam nekajkrat s kladivom udaril po podplatu, da me je koleno pošteno bolelo.

V srednji del podplata in opetnik sem cveke zabil v eno vrsto in pol, na vzgibu pa tri. Uporabljal sem cveke št. 97, 106 in 115. Pri zabijanju se mi je večkrat zlomila igla in del je ostal v podplatu. Če se je le dalo, sem jo odstranil, sicer pa sem jo zabil globlje v kopito. Mašinka je bila sestavljena iz lesenega držala s kovinskim delom z navoji in kapice stožčaste oblike z odprtino na spodnjem delu. V kapici sta dve kovinski zrna držali iglo, ki se je dala zamenjati. Pribijanje podplata sem z vajo kmalu obvladal. Mašinko sem hitro izdiral iz podplata in vanj s kladivom zanesljivo in hitro zabijal cveke do kraja. Niso se mi več lomili, roke in kolena so se mi utrdili. Čevljar sem s kneftro trdno držal na kolenih. Iglo sem le še redko zlomil. Delo mi je šlo vedno hitreje od rok, tako da sem okoli dvesto cvekov ali več zabil v podplat prej kot v tridesetih minutah.

Sklanjanje nad čevljem na kolenih od jutra do sedme ure zvečer in še dlje je bilo utrudljivo početje. Edini počitek in razvedrilo je bila vsakodnevna opoldanska pot domov na kosilo. Ob enih sem moral biti že spet v delavnici. Med potjo sem se nekoliko razgibal in naužil svežega zraka. Tega namreč v delavnici ni bilo, saj je bil delovni prostor majhen. Štirje delavci so tudi močno kadili in sam proces dela je povzročal veliko prahu. Dela prosti dnevi so bili nedelja in prazniki. Kljub dolgemu delovnemu tednu je čas hitro mineval. Glede na naročila se je lahko delovni čas podaljšal za dve uri, tako smo delali do sedmih zvečer.

Obšivanje čevlja

Po nakopitju gornjega dela mi je mojster pokazal, kako se čevljar obšije z dreto. Pri tem delu je bila potrebna močnejša dreto, s šestimi nitmi. Konico drete je vdela v močno upognjeno jekleno iglo. S kneftro je opasal čevljar in ga položil med kolena. Po odstranitvi igle za cvikanje je s šilom prebadal usnje in podlogo. Skozi vbod je potegnil in zategnil dreto, s kladivom potolkel po robovih, da se je usnje čim bolj prileglo h kopitu. Šivati je začel na sredini čevlja. Sproti je odstranjeval igle, ki so držale usnje h kopitu. Šive je delal v razdalji enega do dva centimetra. Obšil je kapico, ki je bila najzahtevnejši del, in dalje okoli opetnika. Vsak šiv je večkrat potolkel s kladivom. Potem je mojster izročil čevljar meni, da sem ga do konca obšil. V naslednjih dneh mi je dal v obšivanje tudi opetnik in nazadnje

Janez Kopač – Zagarčkov

še kapico. Kmalu sem se navadil tudi na to delo in čevelj sem v celoti obšil sam. Čevelj je bilo treba obšiti zelo natančno, da se je okvir nanj lepo prilegel. Pri obšivanju je najbolj trpela leva roka, ker je morala zategovati šive. Da dretna ne bi ranila kože na roki, sem jo zavaroval z usnjenim naročnikom. Lahko ni bilo niti za desno roko, ki je rinila šilo skozi usnje in podlogo. Ta pa je bila včasih trda kot pločevina. V takem primeru sem si nekoliko pomagal s čebeljim voskom, ki je namastilo šilo, kar je olajšalo prebadanje usnja.

Priprava podplata za pribijanje

Naslednja faza je bila pribijanje okvirja na obšiti čevelj. Za to delo je bil potreben na stroj obrezan – »poširfan« – trak oziroma pas vratovine, dolg okoli 40 cm, širok 4 cm in debel približno 5 mm.

Pred uporabo je bilo treba trak namočiti za nekaj časa v vodo, da se je potem lažje ovijal okoli čevlja oziroma okoli kapice.

Medtem ko je mojster s kneftro držal čevelj na kolenih, je na »susu« s cveki pribil prvi konec traku, ga speljal do kapice in dalje po drugi strani do dela, kjer je šus prehajal v najožji del. Trak je pritrdil s cveki, ki jih je na redko zabil na okvir.

S posebnimi ploščatimi kleščami je naravnal pribiti okvir in ga zgladil s »pulčno«, to je posebno okroglo leseno orodje, s premerom 3–4 cm in dolgo 30 cm, na koncu ploščato. Rabilo se je tudi za glajenje podplato. Okvir je z nožem previdno obrezal in ga nato izročil mojstru Zagračku, da je po njegovi meri od »krupona« odrezal podplat in ga dal v mehčanje.

Ko je bil okvir pribit, je znotraj, na stopalu nastala vdolbina. To je napolnil z usnjenimi odrezki, ki smo jih v čevljarskem žargonu imenovali »farti«, opravilo pa »fartanje«. Te odrezke je gladko obrezal z ostrim nožem, da je bila površina zravnana. Iz kadi je vzela namočene podplate in jih z nekaj cveki pritržil na okvir čevlja. Podplat je okoli okvirja in opetnika previdno obrezal v pravilni obliki in tako je bil pripravljen za pribijanje. Ko sem se tega dela lotil sam, mi je šlo zelo dobro od rok. In ko se je pozneje oblikovala delovna skupina, sem opravljal prav to fazo dela, dokler se nisem 1943 od Sore poslovil.

Dogajalo se je, da je mojster Zagarček od krupona odrezal preozek podplat. V takih primerih smo na železni plošči, ležeči na kolenih, razmočen podplat s kladivom po vsej površini močno pretolkli ter ga s tem toliko razširili, da se je dal uporabiti.

Nabava sekalnega orodja

Ročno rezanje podplato iz trdega in debelega krupona je bilo težavno opravilo. Še zdaj se spominjam mojstra Zagarčka, kako se je pri tem delu mučil. Tega pa je bil kmalu rešen. Zadruga je 1937 nabavila sekalni stroj. Postavili so ga v sosednji, skladiščni prostor. Z zanimanjem smo opazovali težko kovinsko napravo z velikim kolesom ob strani. V tistih časih je stroj pomenil velik napredek za delavnico. Izdelani so bili modeli za sekanje podplato za čevlje v velikosti od številke 40 do 45. Nekaj modelov je bilo tudi za sekanje opetnikov. Vsi smo bili zadovoljni, ker se nam ni bilo treba več mučiti z ročnim rezanjem, pri katerem si moral paziti, da konica noža ni zdrsnila in poškodovala usnja zgornjega dela, kar se je večkrat dogajalo. Povečal se je prihranek usnja in časa.

Upravljanje s strojem je prevzel mojster Franc Kopač, do tedaj moj učitelj. Zato so me premestili k drugi delovni mizi, kjer je delal mojster Zagarček, ki me je kot vajenca prevzel v nadaljnji uk.

Slabe delovne razmere v delavnici pozimi

Ko je postajalo mrzlo, sva vajenca na sredino delavnice postavila železno peč. Zavzela je precej prostora, ostalo ga je ravno toliko, da smo še lahko izdelovali dreto. Kurilo se je z bukovimi drvimi, usnjenimi odpadki in smetmi. Odpadki so med zgorevanjem dajali neprijeten in zadušljiv vonj. Po nakladanju je pogosto bušnil iz peči zadušljiv dim in zakadil ves prostor. Kar nekaj časa je trajalo, da se je prostor nekoliko prezračil. V slabo prezračenem prostoru pa ni bilo prijetno delati.

V zimskem času smo dobili vse več naročil, zato so delovni čas podaljšali do desete ure zvečer. To je pomenilo daljšo fizično obremenitev. Vleči dreto in vihteti kladivo dan za dnem od jutra do poznega večera je postajalo naporno in utrudljivo. Časa za počitek ni bilo. Malico smo pojedli kar med delom, večinoma je bil to kos kruha.

Spominjam se, da sem se nekega večera, nekaj pred deveto uro, zelo slabo počutil. Pohajale so mi moči in z veliko težavo sem vihtel kladivo. Želel sem si, da bi bila ura čim prej deset, konec delovnega dne. Večkrat sem pogledal na uro in zdelo se mi je, da kazalec miruje. Prišel je trenutek, ko kladiva sploh nisem mogel več dvigniti, samo čevelj sem še prekladal sem in tja po kolenih. Končno sem le dočakal deseto uro. Potem je bilo treba še popraviti in pomesti delavnico, kar sva s kolegom Jankom hitro opravila, nato pa domov. In zjutraj spet na delo. Počasi sem se prilagodil težavnim razmeram.

Nesreča pri delu

Za delo na sekalnem stroju je bila potrebna velika previdnost. Sekalni stroj je mojstru Kopaču, kmalu potem ko je prevzel delo na njem, poškodoval kazalec na desnici in moral je v bolniški stalež. Po nekaj mesecih zdravljenja se je vrnil in spet prevzel to delo. K sreči Franc prsta ni izgubil, bil pa je slabo gibljiv.

Učenje cvikanja oziroma nakopitenja čevlja

Minilo je že šest mesecev, odkar sem kot vajenec sédel na čevljarski stol. Medtem sem se marljivo učil in spoznaval proizvodni proces. Nekaj postopkov pri izdelavi čevlja sem že zelo dobro obvladal, znanje pa je bilo treba osvajati naprej. Bilo je že sredi 1937, ko mi je moj novi učitelj Zagarč dejal, da je prišel čas, da se naučim čevelj tudi nakopiti oziroma nacvikati, rečeno v čevljarskem žargonu. Za to delo sem že imel pripravljene nove klešče cvikarice. To so bile posebne klešče za vlečenje usnja gornjega dela na kopito. Glava klešč je imela srčaste, s podaljšanim, znotraj na obeh straneh zobatim, ploščatim kljunom, nekoliko daljšim ročajem, nalašč pripravnim prav za to delo.

Nakopitenje se je štelo za eno izmed najzahtevnejših opravil pri izdelavi čevlja. Vajenec je moral imeti že nekaj izkušenj za seboj, preden je bil prepuščen k temu opravilu.

Mojster mi je nekega dne prinesel na mizo par zgornjih delov iz govejega usnja za delovne čevlje, s kopiti in podlogo vred. Sédel je poleg mene in začela sva delati.

Od žakljevine je odrezal dva kosa, ju položil med usnje kapice zgornjega dela ter namazal s trdilom. Medtem ko se je trdilo sušilo, je na kopito z žebli pribil podlogo in jo z nožem obrezal, da je dobila obliko podplata. Podlogo na drugem kopitu pa sem po njegovem prikazu napravil sam.

Na kopito je položil zgornji del, s cvikaricami prijel usnje na kapici, povlekel in jo pribil h kopitu. Tako je napravil še na obeh straneh kapice in širšega dela kopita ter usnje pribil z iglami. Najprej je obdelal kapico. S cvikaricami je nagubal usnje in med gube zabijal igle, da so ga držale na kopitu. Pri tem je uporabljal ploščati in topi del kladiva, da se je usnje čim bolj prilagodilo kopitu.

Na sprednjem delu kapice je na kopitu držalo usnje v gubah v razdalji dober centimeter več kot deset igel. Nekaj jih je držalo usnje tudi na srednjem delu čevlja in okoli opetnika. Po mnogih udarcih s kleščami in kladivom je ob robu okoli čevlja štrlelo ven več kot štirideset svetlečih se igel. Približno 1 cm od roba je obrezal še odvečno navlečeno usnje.

Drugi čevelj sem nakopitil sam. Pošteno sem se namučil, da sem zgornji del navlekel na kopito.

Usnje in čevlje smo po kakovosti delili v tri kategorije. Usnje prve kategorije se je pri cvikanju lažje obdelovalo, slabše pa težje. Pri slabšem usnju je bil »urbas« rezan pogosto iz konjskega usnja. Tega pa je bilo težje obdelati, ker je bilo trdo in se ni dalo vleči, tudi ne gubati, pri premočnem potegu s cvikaricami pa se je pretrgalo. Zato je moral biti delavec pri tem zelo previden.

Loščenje podplatov

Pri izdelavi čevlja se ni pazilo samo na kakovost in trpežnost, temveč tudi na zunanji videz. K temu je pripomoglo loščenje podplata. To je bilo zamudno opravilo. Po opravljenem zbijanju sem podplat poravnal s ploščatimi kleščami. S »pulčno« sem zgladil okvir in ga nazobčil s »štufarjem«, povedano v čevljarskem žargonu. Štufar je bil lesen ročaj s kovinskim podaljškom, dolgim približno 6 cm in širokim 1 cm ter na koncu zbrušeni v dve ostri konici. Ostrino sem moral močno utirati na usnje okvirja, okoli katerega so nastale nazobčane vdolbine, globoke 1 mm, kar je dalo čevlju lepši videz. Rob podplata in cveke sem spodaj porezal in z rašplo na grobo postružil, z jekleno ploščico – »zig klino«, na gladko postrgal in s smirkovim papirjem obrusil, spodaj zgladil s pulčno, robove pa s »fungelcom«, da se je podplat svetil. Podplat sem prevlekel z mehkim voskom in ga z volneno krpo zloščil, da se je lesketalo.

Postavitev pete

Na vrsto je prišla postavitev pete, kar sem ob navzočnosti mojstra naredil sam. Na podplat sem za osnovo pribil usnjen trak, ki smo mu rekli »keder«, in ga obrezal. Nanj sem do potrebne višine pribil še nekaj kosov usnja iz vratovine. Zadnji kos sem pribil z velikimi cveki – »petači« in pri tem potreboval luknjač z večjo iglo. Luknjač smo imenovali »petač«. Nato sem obrezal površino in pribil podkvico s petimi žebli. Z veliko pilo sem jo po površini do gladkega popilil. Usnje na peti sem nato postružil in zloščil tako kot prej podplat.

Okovanje in razkopitenje čevlja

Sledilo je okovanje. Spredaj na podplatu sem pribil železno varovalno ploščico, na robovih po dve vrsti velikih žebeljev zvezdnikov, na sredini manjše žeblice v obliki kvadrata, med podkvico pa tri velike zvezdnike v obliki trikotnika. Sledilo je razkopitenje čevlja. Z zgornjega dela čevlja sem odstranil vezi. S kovinsko kljuko sem najprej potegnil ven zgornji del kopita, nato še spodnjega. Snemanje tega je bilo včasih zelo težavno, saj so ga trdno držali usnje in konice v kopito zabitih cvekov. Velikokrat sem se na vse pretege trudil, da sem ga izvlekel. Z obema rokama sem ga močno prijel in prižemal k sebi, z nogo pa stran od sebe pritiskal na vrv, ki je držala kljuko, dokler nisem snel kopita.

Konice zabitih cvekov, ki so v notranjosti čevlja štrlele iz podloge, sem pobrusil z rašplo, da je notranjost čevlja postala gladka.

Na lesenem podstavku sem poravnal zgornji del, ki je bil med izdelovanjem zvit in zguban na kolenih. V usnje sem natrl loj. S posebno tekočo snovjo sem prevlekel usnje, da se je svetilo. Nazadnje sem v čevlje vnesel še usnjene vezalke, jermenčke in čevlja zavezal skupaj ter izročil mojstru Zagarčku, ki jih je nato odnesel v pisarno, kjer so izdelke odpremljali naročnikom.

Samostojna izdelava čevlja

V drugi polovici 1937 sem že bil usposobljen za samostojno izdelavo čevlja. Za en par sem potreboval osem ur. Izdelavo enega para »šihlavcev« je bilo takrat plačano od 20 do 25 dinarjev. Da bi se bolje usposobil, me je zanimalo, kako delajo starejši delavci. Po končanem delu sem si večkrat ogledoval njihove izdelke. Zelo me je zanimalo, kako izdeluje čevlje Maks Tušar, Lesičnikov iz Stare vasi. Bil je mojster v izdelovanju lahke moške in ženske obutve iz finega »ševro« ali semiš usnja. Težkih delovnih čevljev ni delal, ker je imel finega dela vedno dovolj.

Mirka Fortuno, ki je sedel poleg mene, sem opazoval, kako hitro mu je šla od rok izdelava pet.

Tudi Viktor Trček, Prodovcov, je bil dober delavec, vendar v delavnici ni ostal dolgo, ker je bil sprejet v službo na policiji v Ljubljani. Ob tej priložnosti je bilo v delavnici slišati pripombe, češ da je lahko srečen, saj mu ne bo treba več delati. Dobiti takrat državno službo, je bilo res nekaj izrednega.

Viljem Kopač, Maharjev iz Tabra, je delal zbite gozdarje iz krom usnja ter lovske čevlje. Pred tem je delal v pisarni. Zamenjal ga je Franc Mlinar starejši, Bajtarčkov, ki se je po več mesecih vrnil s potovanja po Jugoslaviji. Po rudnikih je od rudarjev zbiral naročila za čevlje. Pri tem delu je bil zelo uspešen. Opravljal je delo glavnega računovodje. Za njim je šel v agenturo po Jugoslaviji Viljem Kopač. Obutev, izdelana v čevljarski zadrugi Sora, je bila zelo dobra, zato je bilo iz dneva v dan več naročil. Vse to je vplivalo na to, da je v zadrugi vladalo vsestransko ustvarjalno vzdušje in zgledni medsebojni odnosi.

Selitev v novo delavnico in reorganizacija dela

Naročila in potrebe po delavcih so se večale in delavnica je postajala pretesna. Zato so se odločili za razširitev prostorov na drugo stran hodnika v pritličju poslopja. Tu je imel Janez Oblak še dva stanovanjska prostora, odstopil ju je zadrugi, sam pa se je z družino preselil v zgornji stanovanjski del hiše.

Poleti 1938 smo oba prostora preuredili v večjo delavnico, v kateri je lahko delalo okoli 20 delavcev. Vzpostavila se je nova organizacija in razporeditev dela. Končalo se je obdobje, ko je delavec sam izdelal čevlj od začetka do konca. Izpeljana je bila delitev dela pri izdelavi čevlja na posamezne faze.

Nabava rezkalnega stroja

V tem času je zadruga napredovala in je nabavila stroj za struženje in loščenje podplato, kar je prineslo velik prihranek delovnega časa v proizvodnji. Stroj so postavili v staro delavnico, z njim pa je upravljal član zadruge Ludvik Jesenko, Kovačev iz Nove vasi. Vse nas je zanimala ta tehnična pridobitev. Na dolgi osi so bile pritrjene različne krtače, brusilni in noži. Opazovali smo Ludvika, kako je spretno držal čevlj in pri stroju opravljal delo, za katero smo doslej potrebovali veliko moči in časa.

Prihod novih delavcev

V novo delavnico so prišli novi delavci: Rudolf Istenič, Maharjev iz Tabra, Pavle Podobnik, Petelinov iz Stare vasi, Jože Šorli z Dobračeve, Janez Kavčič, Ivo iz Nove vasi, Janez Bogataj, Graščenkov iz Brekovic, Maks Majnik z Dobračeve, Franc Naglič, Frenk, Jernejev z Jezer, Pavel Kristan, Šemonikov iz Skal na Dobračevi, Andrej Andreuzzi z Dobračeve, Jože Kogovšek, Horjulcov iz Žirov, Mirko Loštrek iz Žirov, Jože Mlinar, Krajerski iz Nove vasi, Anton Kavčič iz Podgore, Franc Jesenko iz Nove vasi in še nekateri, katerih imen se ne spominjam.

V zadrugi so se učili tile vajenci: Janez Kragelj, Zdravko Rink, Vida Žakelj Kavčič, Janko Kopač, Franc Mlinar ml., Bajtarčkov iz Stare vasi, Martin More, Kovačev z Dobračeve, Janez Trček, Prodovcov iz Sovre, Polde Filipič, Mežnarjev iz Žirov, Andrej Stanovnik, Kovačev iz Žirov, Tine Mlinar, Bajtarčkov iz Stare vasi, in Janko Oblak, doma v hiši, kjer je bila zadruga.

Oblikovanje skupin za posamezne faze izdelave čevlja

1. Pri zbitih čevljih je bila prva faza šivanje zgornjih delov z dreto. To delo so opravljali vajenci pod vodstvom mojstra Ivana Kopača, Zagrčka. Skrbel je tudi za dostavo materiala. Plačilo za to delo je bilo 4 din za en par.

2. Druga faza je bila nakopitje oziroma cvikanje gornjih delov. To delo je opravljal Rudolf Istenič, ki je bil plačan 3,5 din za par.

3. Tretja faza je bila obšivanje čevlja. Opravljal ga je Jože Šorli za 3 din za par.

4. Četrta faza je bila pribijanje okvirja, »fartanje« in priprava podplata za pribijanje. To delo sem opravljal jaz in dobil 4 din za par.

5. Peta faza je bila pribijanje podplato s cveki. Na začetku je podplate pribijal Ivan Kavčič, Ivo iz Nove vasi, pozneje Pavel Kristan iz Skal na Dobračevi in Potresinov Cene z Mrzlega vrha. Za pribijanje podplato so plačali 3 din za par.

6. Šesta faza je bila rezkanje in loščenje podplatov. To delo je na rezkalnem stroju opravljal Ludvik Jesenko iz Nove vasi. Koliko so plačali za to delo, mi ni znano.

7. Sedma faza je bila pribijanje pete na podplat. To delo je opravljal Mirko Fortuna iz Rovta. Plačano je bilo 3 din za izdelani par. Pete pa je potem Ludvik spoliral na rezkalnem stroju.

8. Osmi faza je bila končna obdelava čevlja: razkopitenje ali snemanje čevlja s kopita, rašplanje cvekov v čevlju, mazanje čevljev z lojem in posebno tekočino ter nato loščenje. To in vsa druga zaključna dela so opravljali v stari delavnici.

Vse faze dela so bile časovno enakovredno porazdeljene. Približno eno uro dela je bila ocena za delo na posamezni fazi. Delo je potekalo po ustaljenem redu, brez posebnih zastojev in težav.

Za izdelavo svojega dela čevlja sem potreboval povprečno tri četrt ure, zato pa sem moral pridno delati. V osmih urah sem tako delal na desetih parih. Skupina ni dobivala v delo samo delovne čevlje. Delala je tudi zbite gozdarice iz krom usnja, lovske čevlje, lažje čevlje iz govejega boksa, več vrst poletnih sandal in otroške čevlje.

Pri vsakem paru, ki je prišel v delo, je bil pritrjen list z navedeno ceno dela. Ko je bilo delo opravljeno, je delavec od lista odrezal svoj del in ga dal naslednjemu v delovni verigi. Teh odrezkov se je na mesec nabralo več sto. Ob koncu meseca sem pred izplačilom odrezke nalepil na večjo polo papirja, seštel in izračunal končno vsoto zaslужka. Računovodja Franc Mlinar st. je preveril izračune in nas nato izplačal. Kuverte s plačilom nam je osebno razdelil v delavnici.

Za menoj je že bila dveletna brezplačna vajenska doba. Od 1. oktobra 1938 sem začel prejemati polovično plačo. Zadnje leto učenja sem na mesec dobival po petsto din. Počutil sem se zelo neodvisnega. Za eno prvih plač sem si kupil ročno uro za tristo dinarjev, pri Janku Cepinu pa sem na obroke kupil novo športno kolo, za 1200 din. Mesečni obrok je bil 100 din. Kolo mi je veliko pomenilo, saj mi v službo ni bilo treba več hoditi peš. V družbi vrstnikov iz drugih delavnic sem z vožnjo s kolesom po okolici preživljal prosti čas.

Prve in zadnje klofute

Zelo sem si prizadeval, da bi na tem mestu razvijal svoje sposobnosti. Svojo fazo dela sem razvil do take mere, da je bil vsak gib narejen samodejno, ne da bi bila prizadeta kakovost izdelka.

Za vsakodnevni nadzor dela je skrbel Franc Zajec, Matičkov. Bil je vodja krojilnice. Pri delavcih je užival veliko avtoriteto in spoštovanje, čeprav je bil zelo strog ocenjevalec. Zato smo se trudili, da bi bili izdelki čim boljši. Vendar se je kljub temu zgodilo, da je prišlo do napake. In to se je pripetilo tudi meni. Nekoč sem slabo odrezal podplat, tako da je bila pokvarjena oblika, čeprav podplat s tem ni izgubil uporabne vrednosti. Tesno mi je bilo pri srcu, ko sem zagledal Franca, prihajajočega v delavnico. Takoj je opazil napako in rekel: »Podplat si preveč odrezal,« in že so z vseh strani začele padati klofute. To ravnanje me je zelo prizadelo in ranilo moj ponos. Bilo mi je, da bi mu vrnil. Potrpel sem, se osramočen sklonil nad čevljev in se zjokal. Debele solze so padale na podplat.

Ko sva se v nedeljo s Francem srečala pred gostilno Pri Škandru, je bil čisto drugačen. Prijazno me je povabil v gostilno na pijačo. Nedolgo zatem sem imel z njim še eno neljubo srečanje. Neko soboto zvečer sem balinal pri Škandru. Nekdo je prišel na dvorišče povedat, da se »v gostilni tepejo«. Radovedni, kaj se dogaja, smo šli gledat. V lokalu sem videl Franca, skuštranega in z razpotegnjeno kravato okoli vratu. Ko me je zagledal, je zakričal: »Ti si pa naš lerkovec, takoj ven!« Obrnil sem se, on pa mi je z brco v rit pomagal, da sem se takoj znašel na dvorišču. Balinal sem nato do jutra. Lahko bi mu vse to zameril, vendar mu nisem. Vedel sem, da boleha za tuberkulozo. To pa je včasih vplivalo na njegovo psihično in čustveno stanje. Hitro se je razjezil.

Pozneje v delavnici pri mojem delu ni več našel napak. Vse redkeje je prihajal in kmalu tudi nikoli več. Čez nekaj let je umrl, star komaj petintrideset let.

V splošnem je takrat veljalo mnenje, da vajenec, ki med učno dobo od mojstra ni dobil nekaj klofut, ni bil pravi vajenec. Z vajenci so namreč ravnali pretirano ponižujoče, se nad njimi izživljali, jih imeli za manjvredna bitja. Z nastankom obrtnih zadrug so se stvari obrnile na bolje. Medsebojni odnosi so se izboljšali, postali strpnejši in bolj človeški.

Ustanovitev skupine za šivanje gojzarjev

Ko je čevljarska zadruga Sora sklenila s firmo Bata pogodbo za izdelavo več sto parov šivanih gojzarjev iz krom usnja, okovanih z žebli krivci, so oblikovali skupino za delo po posameznih fazah tudi za šivane čevlje gojzarje. Med novimi delavci jih je že bilo nekaj večjih v izdelavi šivanih čevljev. Najbolj znan strokovnjak, specialist in dober delavec za takšno obutev, je bil Pavel Podobnik, Petelinov iz Stare vasi.

Skupino za šivanje gojzaric so sestavljali: Jože Kogovšek in Franc Jesenko sta čevlje cvikala. Maks Majnik, Andrej Andreuzzi, Mirko Loštrek in Jože Mlinar so šivali okvirje.

Pavel Podobnik je pripravljaj podplate za šivanje, Tone Kavčič iz Podgore in Janez Bogataj iz Brekovic pa sta jih šivala. Ludvik Jesenko jih je na čistilnem stroju obrusil in zloščil. Mirko Fortuna iz Rovt pa je pribijal pete.

Franc Naglič, Frenk z Jezer, je gojzarje s posebnimi žebli, imenovanimi krivci, okoval. Te so ročno izdelovali kroparski žebjarji. Okovanje je bilo zahtevno delo.

Začel je spredaj na podplatu. Nekoliko od roba ga je za vsak krivec s šilom prebodel in v vbode enega za drugim zabijal krivce. Dolge konice so predirale podplat in z roba okvirja štrlele navzven več kot en centimeter. Spredaj na prstih jih je pribil 12, malo nižje na obeh straneh po dva, na najširšem delu podplata po štiri in na pregibu po dva krivca na vsaki strani. Vsako konico je upognil navzdol in jo s kladivom zadela v podplat. Pri nekaterih gojzarjih je za varovanje podplatov ob straneh namesto krivcev pribil medeni-naste ploščice.

Koliko je bilo plačano za okovanje enega para čevljev, se ne spominjam. Za šivanje podplatov je bilo plačano 10 din. Tudi sam sem jih nekaj prišil. Težko je bilo šivati z debelo dreto. Delavci so s šivanjem čevljev zaslužili približno 2000 dinarjev. V osmih urah je skupina izdelala kakšnih 15 parov gojzarjev.

Delovanje na kulturnem področju

Delavci čevljarske zadruge Sora smo delovali tudi na kulturnem in športnem področju. Vsa dejavnost se je odvijala v Prosvetnem domu na Dobračevi. Dramski odsek je na leto postavil na oder več del. Režirali so župnik Ivan Pečnik, kaplan Avgust Žavbi in Ivan Zajec – Deklovc z Dobračeve.

Zelo odmevna igralka je bila Vida Žakelj – Praporška, prešivalka. Janez Kavčič – Ivo je igral predvsem v komedijah. Zelo uspešen nastop je imel v Nušičevi komediji Sumljiva oseba. Maks Zajc – Matičkov z Dobračeve je bil zelo dober igralec in je odigral veliko glavnih vlog. Spominjam se velike dramske prireditve Slehernik. Igrali so jo nekega večera jeseni 1937 pred zakristijo farne cerkve. Maks je imel glavno vlogo tudi v igri Živ pokopan. Jože Mlinar – Krajerski iz Nove vasi je nastopil v Finžgarjevih delih Divji lovec, Razvalina življenja, Pod svobodnim soncem. Njegovi nastopi so vzbujali pozornost širšega kroga gledalcev.

Maks Tušar – Lisičenkovi, Franc Zajec – Matičkov in Franc Kopač – Martinov so bili pevci v cerkvenem mešanem zboru, ki ga je vodil organist Anton Jobst. Po preizkusu glasu sem se tudi sam vključil v cerkveni pevski zbor. Vaje smo imeli enkrat tedensko v dvorani novega župnišča. Ob nedeljah in praznikih smo peli na koru ob spremljavi mogočnih orgel. Pevski zbor je bil zelo aktiven in je imel več nastopov, tako na odru Prosvetnega doma kot v dvorani novega župnišča. Zelo odmeven je bil nastop zbora jeseni 1940. Na tem je s samostojno pevsko točko humorne vsebine v vlogi zdravnika nastopil Maks Tušar. V spominu mi je ostalo še nekaj besed, ki jih je odpel in so se glasile nekako tako:

*Po naravi zdravim jaz,
vsakega in pa vsak čas.
Pa to čudnega nič ni,
novo, le novo za ljudi.
Zdaj premišljam noč in dan,
kak hudo je kdo bolan.
Pa to dobro vemo vsi, siten,
da siten se vsak rodi.
Z ledom zdravim in vodo,
z njimi polnim si mošnjo.
Voda ima čudno moč
učil je Kneip nekoč.
Okrogel trebušček nič lepega ni.
To zdravo zares je, za vsakega pa ni.*

Kdo je avtor te pesmi, ne vem. Verjetno bi se besedilo še dobilo kje v arhivih zapuščine zborovodje Antona Jobsta.

Vajenci iz Sore smo telovadili pri fantovskem odseku v domu na Dobračevi. Vadili smo proste telovadne vaje in na orodju. Na razpolago smo imeli drog, bradljo in kroge. Moja kolega, Franc Mlinar ml. – Bajtarčkov in Polde Filipič – Mežnarjev sta se najbolj izkazala na drogu. Na njem sta med drugim obvladala veletoč. Na orodju sem poskušal tudi sam, vendar nisem imel posebnega uspeha. Prevezel sem dolžnost voditelja telovadbe naraščajnikov v starosti 5 do 10 let.

Leta 1939 so začeli na prostoru nekdanjega sejmišča graditi nov prosvetni dom. Vsi smo sodelovali s prostovoljnimi delom. Slavnostna otvoritev je bila poleti 1940 z veliko telovadno akademijo, na kateri je s svojo točko nastopila tudi moja skupina mladih telovadcev. Iz opuščenega doma na Dobračevi smo v novo župnišče preselili tudi knjižnico. Prevezel sem delo v knjižnici in vodil evidenco izposojenih knjig. Odprta je bila vsako nedeljo, in sicer eno uro pred in eno uro po maši. Delovala pa je žal samo do okupacije.

Regulacija reke Sore

Po daljših pripravah so 1937 začeli z regulacijo reke Sore od Podklanca, čez Mačkov travnik do novega mostu v dolžini enega kilometra. Pri teh delih je bilo zaposlenih okoli 70 delavcev, med njimi tudi več čevljarjev. Delali so le v poletnih mesecih. Mehanizacije takrat ni bilo, glavni orodji sta bili kramp in lopata. Zaslužili so okoli 2 din na uro. Ko je bila struga skopana in nasip splaniran, so za varovanje obrežja ob njem do nivoja vode začeli zabijati lesene kole, imenovane pilote, dolge 2 m in v premeru 15 cm, v razdalji pol metra drug od drugega. S težkimi macolami in ovni so kole zabijali štirje močni fantje: Stane Dolenc – Kolarjev iz Zadnice, Franc Kavčič – Trčkov z Dobračeve, Mirko Loštrek iz Ušnga konca in Travnkarski Miha z Dobračeve. Delali so na akord. Od zabitega kola so zaslužili en dinar. Pri živahnem in napornem delu z ovnom ali pokcem so vzbujali pozornost mimoidočih. Ustavljali so se na mostu, jih opazovali in spodbujali. Ker so pridno delali, so tudi dobro zaslužili. Stalni gost na mostu je bil stari Tine Ovsenk. S palico v roki se je počasi sprehajal sem in tja, kakih 50 m od svoje hiše do mosta in nazaj. Nekaj časa se je zadrževal na mostu, naslonjen na leseno ograjo, in se oziral okoli. Delavci so ga v šali spraševali, kako ocenjuje vreme. Po obširni razlagi se je obrnil in počasi odšel nazaj pred domačo hišo in sedel na klop. Tu je nekaj časa počival, nato pa se spet odpravil na most, na svoje opazovališče.

Zaključek vajenske dobe

Vajensko dobo sem končal 9. septembra 1939. Pri čevljarskem mojstru Ivanu Kopaču – Balantaču z Dobračeve sem delal pomočniški izpit. Pridobil sem si ga z izdelavo lahkih nizkih čevljev iz črnega semiš usnja. Čevlje sem oddal v oceno in dobil potrdilo o

opravljenem izpitu. Postal sem kvalificiran čevljarški pomočnik. Začel sem dobivati polno plačo. Delal sem z velikim veseljem in prizadevnostjo ter zaslužil od 1000 do 1500 din na mesec. Približno toliko so zaslužili tudi drugi delavci, ki so bili z menoj v skupini, v desetih urah nam je tako uspelo napraviti približno petnajst parov zbitih čevljev. Izdelki zadruga Sora so bili zelo dobri in natančno izdelani.

Balinanje

Po preteku vajenske dobe, star 18 let, sem imel veliko veselje do balinanja. To je bila v tistem času najbolj pogosta oblika rekreacije žirovskih čevljarjev. Pri vseh gostilnah so imeli balinišča, ki so bila ob nedeljah povsod zasedena. Igrali smo za vino, še pogosteje za denar.

Balinanje mi je šlo prav dobro od rok, tako pri bližanju k balinčku kot pri zbijanju krogel. Najraje sem igral v dvoje. Tu se je bolj izkazala tekmovalnost. Pogosto sem balinal s svojim vrstnikom Francem Nagličem, Nacetovim iz Ušnga konca ob cesti v Logatec. Tudi on je bil čevljarški pomočnik, zaposlen v Čizmarski zadrugi. Partijo sva igrala za desetdinarski srebrnik, največkrat na balinišču gostilne Pri Lipetu blizu cerkve. V skupinah po štiri ali šest igralcev sem pogosto igral na balinišču gostilne Pri Škandru na Dobračevi, ki je nekoč stala v bližini gasilskega doma. Včasih smo igrali celo noč, predvsem s sobote na nedeljo.

Gostilne Pri Lipetu, Pri Katrniku, Pri Gostiši, Pri Bahaču so imele balinišča ograjena. Pri Špicarju, Petronu v Žireh in Županu na Dobračevi pa smo balinali kar prosto, na dvorišču. Zato tudi pravila igre niso bila stroga.

Gostilna Pri Maticu v Stari vasi je imela tudi kegljišče. Čevljarji so tukaj kegljali tudi ob delavnikih zvečer, po končanem delu. Kegljači so morali najeti in plačati osebo, ki je pobirala in postavljala keglje ter vračala odvržene krogle po lesenem žlebu v roke kegljačem. Keglje so postavljali predvsem otroci, ki so bili tam blizu doma, in pri tem tudi nekaj zaslužili.

Graditev Rupnikove obrambne linije

Na svetovnem prizorišču so se začeli odvijati dogodki, ki niso obetali nič dobrega. Osem dni pred koncem moje vajenske dobe, 1. septembra 1939, je Nemčija napadla Poljsko. Začela se je druga svetovna vojna. Na območju Žirov in vzdolž državne meje z Italijo so pospešeno gradili Rupnikovo obrambno linijo. Pri tem je dobilo delo več domačinov.

Življenje ob meji je postajalo iz dneva v dan živahnejše. Številni tovorni avtomobili znamke Škoda so prevažali gradbeni material za bunkerje okoli Žirov in na Žirovskem vrhu. Do tja so gradili vojaški cesti, eno iz smeri Gorenje vasi, drugo iz Suhega Dola.

Za območje Žirov so začele veljati izredne razmere. Zaradi večjega nadzora nad prebivalci je sresko načelstvo v Logatcu izdalo posebne legitimacije s fotografijo. Skupinsko fotografiranje po petdeset ljudi hkrati je bilo v Novi vasi pri Kamškovem kozolcu. Ob tej priložnosti je bil navzoč sam sreski načelnik Matija Malešič. Fotografije pa so bile zelo slabe, tako da z njih človek še sam sebe ni prepoznal.

V Osojnici, ob cesti nekaj deset metrov naprej od kapelice, so sezidali mejno stražnico – karavlo. Staro, leseno so podrli. Stala je v bregu ob poti k Vovšarju.

V neposredni bližini nove karavle so zgradili še carinarnico. Na cesti, malo pred kamnolomom, so zabetonirali močno železno dvizno rampo. Na obeh straneh ceste, od potoka Osojnice, čez travnik in njive pa so okoli 50 m v hrib postavili močno protitankovsko oviro. Dvoje vrste betonskih jezdecev, katerih konice so bile visoke več kot meter, je grozeče gledalo na italijansko stran.

Vpoklici na vojaške vaje

Nevarnost vojne se je večala iz dneva v dan. Začeli so se vpoklici na orožne vaje. Tudi iz naše delavnice je bilo vpoklicanih nekaj delavcev, med njimi Pavel Podobnik, ki je imel zbirno mesto na Pokojišču nad Borovnico. Tam je na vajah ostal štirinajst dni.

V delavnici je naraščal občutek tesnobe. Kljub temu smo kot po navadi delali naprej, ne oziraje se na dogajanja v svetu.

V Žiri je prišlo okoli sto vojaških rezervistov. Zanje je vojaška oblast v Rakulku zgradila nekaj lesenih barak in skladišča. Nastanjeni so bili tudi na kmetijah na Dobračevi. V novem Prosvetnem domu v Žireh so večkrat prirejali zabavne prireditve. S svojimi nastopi so domačinom vlivali moralo in pogum, saj so bili glede na dogajanja po svetu že nekoliko zbegani.

Tudi komandir enote, kapetan prve klase Hudales, je v svojih govorih spodbujal ljudi in skušal nanje pomirjevalno vplivati, češ da se nimajo ničesar bati, dokler so tukaj vojaki.

Rezervisti so ob pohodih skozi vas poskušali miriti ljudi tudi s petjem. Največkrat so prepevali takrat priljubljeno pesem, ki se je glasila:

*O Marijana, sladka moja Marijana,
ja ču te čakati, a ti češ doč!
Jedne, jedne divne majske noči,
obečala, da če doči na prvi randevu.
O Marijana, sladka moja Marijana,
ja ču te čakati, a ti češ doč ...*

V delavnici smo se večkrat zaskrbljeno spraševali, kaj bo, če pride vojna. Fronta na tem območju bi pomenila popolno uničenje Žirov. Obdajala nas je zla slutnja, da se nam obeta negotova in temna prihodnost.

Kapitulacija Jugoslavije

Prišlo je leto 1941 in mesec marec. Med Nemčijo, ki je bila že naša severna sosedka, in Jugoslavijo je bil sklenjen sporazum o nenapadanju. Proti temu so bile v Beogradu konec marca velike demonstracije z geslom »Bolje rat nego pakt.« Sledil je padec vlade in kapitulacija Jugoslavije.

Nastala je splošna zmešnjava in vznemirjenje. To se je dogajalo za velikonočne praznike med 6. in 11. aprilom. V tistih dneh splošne zmešnjave nismo delali. Hodili smo sem in tja in čakali, kdaj bodo čez mejo vdrli Italijani. Govorilo se je, da so že pripravljeni za napad. Prišlo je povelje, da se moramo pred napadom umakniti iz Žirov. Za Žirovce je bilo določeno sprejemališče v Dobrovi pri Ljubljani.

Umik ljudi iz Žirov

Nad vasjo je ležala turobna tišina pomladnega jutra. Obetalo se je lepo vreme. Tudi toplo je bilo. Na ukaz, da se moramo iz vasi takoj umakniti, so se na cesti kmalu pojavile posamezne skupine ljudi; nekateri z natovorjenimi vprežnimi vozili, ročnimi vozički in kolesi, največ pa kar peš, otovorjeni z najnujnejšo prtljago. Drug za drugim so se pomikali proti Stari vasi in naprej proti Račevi in Dobrovi. Spočetka doma nismo bili pozorni na ukaze za umik. Mati je tistega dne zjutraj kot po navadi zamesila moko za praznično peko kruha in testo dala v skledo za vzhajanje. Medtem so hišo zapustili že vsi sostanovalci. Ker se glasovi za umik le niso polegli, je mati spustila iz rok gospodinjska opravila, na hitro povezala v culo nekaj hrane in tudi mi smo se odpravili na pot. Pridružili smo se žalostni karavani, ki je hitela proti Račevi. Domove so zapuščali tudi v Stari vasi. Blaž Novak – Ančnik je na vprežnem vozu – lojtrniku imel polno otrok. Svoje in sosedove. Kolikor se je dalo naglo, je vodil konje proti Dobrovi. Ljudje, ki so šli peš, pa so z zaskrbljenimi obrazi zrlji za njimi. Nikjer pa ni bilo opaziti vojakov, graničarjev, financarjev, ne žandarjev. Vsi so izginili, kot bi se vdrli v zemljo. Pri Debencu v Račevi smo se ustavili in počivali. Oče je zaradi invalidne noge težko hodil. Ugotovil je, da ne bo mogel naprej. Odločil se je, da se vrne domov, ne glede na pretečo nevarnost. Tudi z materjo sva se strinjala z njim in vsi trije smo se po štirih urah odsotnosti vrnili domov. Po vsej dolini sta vladala mir in tišina.

Nikjer ni bilo sledov, ki bi kazali na vojaški spopad. Doma je vzhajano testo že močno kipelo čez rob posode in mati ga je komaj nekaj rešila za peko.

Ugotovil sem, da je doma ostalo več ljudi. Čakali so na razvoj dogodkov.

Miniranje mostov

Drugo jutro je prišlo obvestilo, naj bomo ob eni uri popoldne v zaklonišču, ker bodo minirali mostove. Zanimalo me je, kako bo letel v zrak leseni most čez Soro pri Tinetu. Odšel sem v Maršak in naprej proti Goropekam, na višje ležeči teren. Približno 200 m od mostu sem čakal, kdaj bo počilo. Kmalu je močna eksplozija razdejala most. Deske so na vse strani letele v zrak, kakih 50 m visoko. Hkrati sta bila minirana še dolgi zidani most čez Soro pri Kajtanu in most čez Račevo pri Maticu v Stari vasi.

Na poti domov sem pred novim župniščem zagledal gospoda župnika Pečnika. Okoli stavbe je pobiral strešno opeko. Zračni pritisk jo je ob eksploziji pometel s strehe, na cerkvi pa je strl vsa okenska stekla. Pomagal sem mu znositi opeko na podstrešje in pokriti streho.

Tistega dne so pogorele tudi vojaške barake in skladišča v Rakulku. Veliko materiala je zgorelo, nekaj pa so ga rešili ljudje iz okolice in ga odnesli domov. Tudi v Osojnici so na hitro izpraznili mejno karavlo in carinarnico.

Prihod Italijanov in Nemcev v Žiri

Na veliki petek, 11. aprila 1941, je okoli devete ure dopoldne italijanska vojska v Osojnici prestopila državno mejo in okupirala Žiri. Okupatorjev prihod sem opazoval pred kapelico in gostilno Pri Kafurju. Tu je bil Leander Mlinar in nekaj drugih vaščanov. Vsi z občutkom tesnobe in žalostnih obrazov.

Medtem so z italijanske strani že dalj časa grmeli topovi in streljali na Žirovski vrh. Na vogalu Nagličeve hiše smo kmalu zagledali prve Italijane, ki so se nam s puškami v rokah previdno bližali. Ko je prišla skupina z vojaškim telefonom bližje, je Leander Mlinar stopil do oficirja in ga prosil, da ustavijo kanonado s pojasnilom, da na vsem območju ni več nobenega jugoslovanskega vojaka. »Niente Srba.« Oficir je to res takoj sporočil odgovornim in grmenje so ustavili.

Po cesti skozi vas so šle vojaške kolone s pratežem. Prekoračile so reko Soro in Račevo ter pri Maticu v Stari vasi krenile proti Novi vasi in Smrečju ter naprej v Ljubljano.

Italijani so v Žireh ostali le do konca aprila, potem so prišli Nemci. Z njihovim prihodom se je začelo za našo dolino žalostno obdobje.

Z leve proti desni: Alfonz Zajec in nekdanji vajenci Sore Žiri: Valentin Mlinar, Leopold Filipič, Zdravko Rink in Franc Mlinar

ŽIROVSKA HAJKA 1943

Janko Mrovlje

NEMŠKA HAJKA NA ŽIROVSKI VRH

Drugega avgusta 2003 bo minilo 60 let od nemške ofenzive – hajke na Žirovski vrh. Obletnica tragičnih dogodkov je priložnost, da sem uredil in napisal dodatne podatke ter tako dokumentiral enega od dogodkov iz časov narodnoosvobodilnega boja. Sestavek posvečam spominu na vse anonimne borce za svobodo.

Žirovski vrh je 12 km dolgo pogorje. S severa proti jugu se nizajo vrhovi Kovšakov grič (784 m), Javorč (901 m) in Goli vrh (962 m). Poraščen je večinoma z iglastim gozdom. Poseljen z raztresenimi kmetijami v na-

seljih Kladje, Zabrežnik, Žirovski Vrh nad Gorenjo vasjo, Žirovski Vrh, Žirovski Vrh nad Zalo, Brebovnica, Goli Vrh in Lavrovec.

Konfiguracija terena ter številni vodni izviri so omogočili primerno zatočišče za partizane. Žirovski vrh je postal partizansko zatočišče že v začetku leta 1942, potem ko so se borci umaknili iz Dražgoš. Prva postojanka je bila pri borcu dražgoške bitke Jožetu Peternelu v Zaleški bajti, Žirovski Vrh nad Gorenjo vasjo št. 5. O tem zdaj pričajo samo še razvaline te domačije, ki so jo Nemci požgali leta 1942.

Borke Žirovske čete z desne:
Leopoldina Štiglič – Aljoša iz Škofje
Loke, Ana Rupar – Ančka iz Fojke –
Ožbolt, Brigita Okrupa – Ljubinica
iz Medvod, Francka Rev – Mimi iz
Brega pri Žirovnici, Marija Franko –
Maruša iz Godešiča, Jera Pristav,
poročena Seidler – Vera iz Stare
Pokljuke, Gorje, Bled.
Fotografiral Slavo Kavčič, borec
Žirovske čete, junija 1943 v četnem
taborišču v Bronu, Žirovski vrh nad
Zalo.

Jožeta Peternela je zaseda žandarjev iz Gorenje vasi presenetila na Javorču 24. oktobra 1942 in ga ustrelila.

Številne grape s potoki se na zahodu zlivajo v potok Račevo, reko Soro, Poljansčico in na vzhodu v Brebovščico. Doline okrog Žirovskega vrha obkrožajo ceste. Na jugu v Račevi in Golem vrhu so Nemci leta 1942 na državni meji z Italijo postavili v širini 10 m žične ovire in jih obdali z minskimi polji. S tem so hoteli preprečiti prehode partizanskim enotam na nemško okupirano ozemlje.

Dobro pripravljen načrt za ofenzivo in obkolitev Žirovskega vrha je izvedel nacist Helmut Rozumek, šef civilne policije Gestapa na Bledu. V akcijo je vključil policijske, žandarske in vojaške enote. Te so bile opremljene z blindiranimi vozili, ki so se pogosto vključila v akcijo in preprečevala skupinam in posameznim partizanom umik iz obkoljenega Žirovskega vrha. Morda so k tej tragediji delno pripomogla nerazumljiva in naivna pogajanja med Rozumekom in Perom Popivodo, komandantom 2. operativne cone in njegovim komisarjem. Razumek ga je prepričal, da mu bo priskrbel orožje in opremo.

Od zgodnje pomladi 1943 je v Žirovskem vrhu in okolici domovala Žirovska četa 1. bataljona Gorenjskega odreda. V četo so prihajali predvsem mladinci, prostovoljci z območja Poljanske doline, Medvod in celo iz Ljubljane. Četa se je krepila. Večina novih borcev je prihajala v enoto neoborožena. Vodstvo čete se je nenehoma soočalo s slabo oborožitvijo in pomanjkanjem orožja. Brez tega pa bi težko izvajali oborožene akcije. Junija in julija 1943 je v Žirovskem vrhu nastala prava partizanska pomlad. Kmetje so hiteli s košnjo, žetvijo in pospravljanjem požetih snopov v štante kozolcev. Pri spravilu pridelkov so sodelovali in pomagali partizani (saj je znano, da je bil v tistem času Žirovski vrh partizanski).

V drugi polovici julija 1943 se je Žirovski četi v Žirovskem vrhu priključila Medvoška in Loška četa. Zbranih je bilo več kot 200 partizanov. Ker je bilo mnogo neoboroženih, so takoj organizirali skupino borcev, ki je z varovanim spremstvom oboroženih borcev Žirovske čete, z mitraljez-

cem Ernestom Seidlerjem krenila čez Polhograjsko hribovje in Verd na Ljubljanski vrh. Ironija je hotela, da se je spremljevalna skupina borcev z mitraljezom vrnila na Žirovski vrh 1. avgusta 1943. Prišli so v nemško ofenzivo, v kateri je padel Ernest Seidler.

Konec julija je bilo v Žirovskem vrhu še vedno več kot 200 partizanov. Pričakovali so vključitev v Gorenjsko brigado, ki je bila ustanovljena 12. julija 1943 v Davči. Brigado so nestrpno pričakovali, da bi se z njo prek Polhograjskega hribovja umaknili na Dolenjsko.

V nedeljo, 1. avgusta 1943, je prišla prva enota Gorenjske brigade na Žirovski vrh. Komaj so se namestili, že je prišlo obvestilo, da nemške enote obkoljujejo Žirovski vrh. Začela se je ofenziva, imenovana »žirovska hajka«.

Enoto v Žirovskem vrhu je obkolil vojaški, policijski stroj, ki so ga večinoma

Hlev Brdarčkove kmetije v Žirovskem Vrhu nad Zalo. V tem hlevu je imel od 12. do 20. januarja 1943 zavetišče zaradi visoko zapadlega snega vod Poljanske čete. Prav tu je imel zatočišče v žirovski hajki ranjeni kurir čete Vinko Naglič – Stevo.

Fotografiral Janko Mrovlje leta 1962.

Ernest Seidler, mitraljezec Žirovske čete, z ženo Jero.

Fotografiral Slavc Kavčič, borec Žirovske čete, junija 1943, v taborišču Bron, Žirovski vrh nad Zalo.

Vilma Cenčič – Saša iz Selc,
študentka medicine. Padla v
Brebovnici 3. avgusta 1943.
Fotografirana 3. novembra 1941.

sestavljali avstrijski nacisti. Načrt in namen nacistov je bil neusmiljeno in sadistično obračunati s partizani. Čeprav je bila Žirovska hajka že večkrat natančno opisana, se mi vendarle zdi, da so dosedanje obdelave premalo opisale grozote avstrijskih nacistov. Stiske in težave posameznih borcev, ki so se razkropili od glavne enote, so bile velike.

PREBOJI PARTIZANSKIH ENOT

V zgodnjih urah 2. avgusta 1943 je Gorenjska brigada krenila z Javorča proti jugu, v smeri Golega vrha do državne meje z Italijo. V dopoldanskih urah so prišli do meje, kjer jih je pričakala nemška zaseda. Vnel se je boj. Po pripovedovanju Lojzeta Cvetka iz Srednje vasi pri Bohinju je v tem spopadu padel njegov bratranec Viktor Cvetek, Namlinov iz Srednje vasi, ranjen pa je bil Andrej Hodnik, Pekovčev iz Srednje vasi, ki so ga ujeli in odpeljali v taborišče. Po pripovedovanju Antona Fortuna je med umikom borcev padel Matevž Klemenčič – Gaber, Preskarjev iz Stare Oselice. Ujeli pa so ranjena brata Franca Fortuna – Ferda in Antona – Heroda, oba iz Gorenje vasi. Franc Fortuna je bil hudo ranjen v obe roki in je močno krvavel, Nemci so ga na mestu

zajetja vpricho brata ustrelili. Anton Fortuna, ki je bil lažje ranjen, pa je moral pobrati nahrbtnika padlega borca in ustreljenega brata, nakar so ga odvedli s seboj in pozneje odpeljali v taborišče. Podobno se je zgodilo tudi hudo ranjenemu Janezu Žnidarju iz Bitnje pri Bohinjski Bistrici, tudi njega so Nemci ob zajetju ustrelili.

Pri umiku partizanov se je z Nemci spopadel mitraljezec Ernest Seidler – Iztok na robu gozdne jase v neposredni bližini Jerebčeve kmetije v Žirovskem vrhu. Pogumno se je boril do zadnjega naboja in mrtev obležal na bojišču. Poleg Seidlerja sta v tej okolici padla še dva borca.

Ernest Seidler je bil rojen v Poljščici pri Bledu. Po poklicu je bil zidar. Januarja 1942 se je udeležil bitke v Dražgošah. Pred prihodom v Žirovsko četo je bil komandant 2. bataljona Gorenjskega odreda. V boju je bil ranjen, po okrevanju pa se je vrnil v bataljon. Tedaj je zahteval in vztrajal, da se poroči s soborko Jero Pristav – Vero, s katero sta bila poslana v Žirovsko četo. Žena je bila v tej ofenzivi zajeta in odpeljana v koncentracijsko taborišče Auschwitz. Ernest Seidler je bil prvi v tej ofenzivi, ki se je spopadel z Nemci, braneč svojo enoto. Nemci so zaplenili Seidlerjev mitraljez – zbrojevko. To je edini kos brzostrelnega orožja, ki so si ga Nemci priborili med žirovsko hajko.

V tem spopadu je bil ranjen tudi borec Žirovske čete Pavel Mrak – Jelen, Petruzov iz Loga v Poljanski dolini. Kljub hudi rani mu je uspelo, da se je skril v grmovje in si tako rešil življenje. Po ofenzivi so mu pomagali žirovski aktivisti z zdravnikom v zavetišču mlina pri Ivanki Bogataj ob potoku Račeva v Novi vasi.

Naslednji preboj je brigada izvedla v noči od 2. na 3. avgust na vzhodni strani Žirovskega vrha v Todražu. Potok Brebovščico in cesto, ki pelje na Lučine, je uspelo prekorčiti le enemu bataljonu in se umakniti v smeri Bukovega vrha. Zaradi hudega obstreljevanja Nemcev iz oklopnega avtomobila so se preostali vrnili v Žirovski vrh.

Dne 3. avgusta sta v bližini Brebovnice padla Robin, namestnik politkomisarja štaba Gorenjske brigade. Prav v tem okolju je tedaj padla bolničarka Gorenjske bri-

gade, študentka medicine Vilma Cenčič – Saša, Pogorelčeva iz Selc pri Železnikih. Po takrat ugotovljenih podatkih se je Robin znašel v brezizhodnem položaju pred nemško soldatesko in si z ročno granato sam vzel življenje. Granata je opravila svoje in ga iznakazila. Identificirali so ga po čevljih, ki mu jih je dala Pogorelčeva družina iz Selc, čevlje pa je izdelal Janez Krek.

Robin je prišel na Gorenjsko leta 1942. Vključil se je v Selško četo, v kateri je bil ekonom, pozneje politkomisar in nato namestnik politkomisarja Selškega bataljona. Star je bil okrog 23 let, visok okrog 175 cm, vitke postave, svetlih las. Bil je zelo dober pevec, pel je bariton. Napisal sem več podatkov zato, ker še ni identificiran.

Partizanski pesnik, komandant 3. bataljona Gorenjske brigade Oto Vrhunec – Blaž Ostrovrhar je padli študentki medicine Vilmi Cenčič – Saši med vojno napisal pesem:

*Pšenico žele so žanjice
na obronkih Žirovskega vrha,
ko jastreb planil je med ptice
v podobi okupatorja.*

*Tedaj si padla, tovarišica,
za svobodo, dom, očeta,
zakrila smrt je nežna lica,
ko bila si sred poleta.*

*Mama obupno je jokala,
v očetu vzkalil je bes teman,
sestra te zaman čakala,
brat osvetil bo ta dan.*

*Kaj niste nam dovolj gorja že prizadejali,
zdaj nam še tovarišice koljete z bodali.*

*Ko bo usoda mir oznanila,
tedaj vrnili se bomo mi,
s cvetjem tvoja bo gomila
krasila lepše – dni.*

Dne 3. avgusta se je v Zabrežniku zbralo okrog 150 brigadnih borcev. Pripravljali so se na preboj iz Žirovskega vrha. S pomočjo kurirskih zvez in žirovskih aktivistov so prejeli obvestilo, da je primeren kraj za preboj pri vasi Selo v neposredni bližini Šurkove domačije. Pod vodstvom komandanta 2. bataljona brigade Albina Drolca – Krtina in komandanta 3. bataljona brigade Ota Vrhunca – Blaža Ostrovrharja so iz Zabrežnika krenili po gozdu proti vasi Selo. Skupino sta vodila domačina partizana Leander Mlinar – Bogdan iz Žirov in Leo-

pold Kavčič – Svarun iz Stare vasi. V predhodnici so bili bombaši, ki jih je vodil Vinko Žontar – Aleksandrov, borec brigade. Četrtega avgusta so se v jutranjem mraku (ko se še ni danilo) borci pomikali po drči Jerebcove gmajne po desni strani Gmajnskega potoka, na parceli, imenovani Lopatnica. S silovitim krikom vseh borcev so bombaši z ročnimi granatami in mitraljezom razbili razsvetljavo – reflektor ter pregnali nemško zasedo. Prebili so se čez cesto in prekoračili reko Soro ter nadaljevali pot v zaselek Dovce na Ledinici. Pot so nadaljevali v Mrzli vrh, kjer so prekoračili državno mejo z Italijo, in se zatekli v Balantov gozd pri Vrsniku.

Jakob Primožič, Mežnarčev iz Gorenje vasi. Komaj 17-letni je padel 2. avgusta 1943 v Žirovskem vrhu. Fotografijo posredovali svojci.

Med prebojem je padel Janez Jamnik – Žan, Udovčkov iz Puštala v Škofji Loki. Po poklicu je bil kadet vojaške pilotske šole. Hudo ranjen je bil Valentin Šturm – Lenin, Kajžarjev iz Prtovča v Selški dolini, gozdni delavec. Ranjenega so Nemci ustrelili. Prav tako je bil hudo ranjen Janez Mrak – Jurče iz Virloga v Škofji Loki. Po poklicu je bil mizar. Ranjen se je zavlekel na bližnjo njivo s koruzo, kjer so ga našli Nemci. Odpeljali so ga na zaslišanje in ga še isti dan ustrelili za pokopališkim zidom na Dobračevi pri Žireh. V tem jurišu je bil od drobcev gra-

Anton Arh iz Češnjice pri Bohinju. Avstrijski nacist ga je z mitraljezom »sklatil« s smreke. Fotografija muzeja v Kranju.

Matevž Žbontar – Vladimir, namestnik politkomisarja Žirovske čete, doma iz Svetega Duha pri Škofji Loki. Padel v Zabrežniku 3. avgusta 1943. Fotografija muzeja v Kranju.

nate ranjen v prsi in glavo Rajko Vute iz Prevalj na Koroškem. Ko se je prebudil iz nezavesti, so ga opazili Nemci, ki so se pripeljali mimo z blindiranim vozilom. Kot trofejo so ga povlekli v avtomobil in ga odpeljali v žandarske zapore v Škofjo Loko. Naslednji dan ga je v zaporu obiskal žandar in ga vprašal, ali še živi. Ker je znal nemško, so ga za silo oskrbeli in odpeljali v begunske zapore, od tod pa v taborišče; tu je preživel vojno.

Po tem jurišu se je skupina borcev bombašev zaradi teme oddaljila od glavnine pod vodstvom Aleksandrova in zašla preveč na desno ter prečkala potok Zabrežnico, misleč, da je Sora. Po desni strani potoka so se ne vede vračali proti Žirovskemu vrhu. Po prihodu v strnjeno Selo so se spopadli z Nemci. Iz neposredne bližine je strel ranil Franca Žbontarja – Svobodo, doma pri Svetem Duhu pri Škofji Loki, v komolec roke. Zatekel se je h kmetu Janezu Bogataju, Kodrnu, privržencu OF. S hčerjo Zinko sta mu nudila prvo pomoč in ga skrila pod štant žitnih snopov v bližnjem kozolcu. Po ofenzivi je oskrbo prevzela Krogarjeva Ivanka na Ledinici.

Preostala skupina je krenila po kolovozni poti Brezniške grape navzgor proti Zabrežniku. Zatekli so se na skedenj in svisli Brežnikarjeve kmetije. Takrat sta na kmetiji živeli gospodinja Marjana Demšar in njena hči Frančiška. Nemci so preiskovali hlev in hišo, vendar je srečno naključje hotelo, da so ofenzivo preživeli.

Iste noči kakor na Selu se je druga manjša skupina borcev Gorenjske brigade 4. avgusta poskušala izvititi iz obroča na

vzhodni strani Žirovskega vrha. V Todražu so se odpravili proti Dolenji Dobravi. Skupino sta vodila komandant Gorenjske brigade Silvan Klavčič – Silvo Gorski, študent tekstilne stroke iz Kamnika, in namestnik politkomisarja Gorenjskega odreda Vlastimir Vardjan – Lojze, študent iz Ljubljane. Po prihodu v dolino so zašli v nemško zasedo, kjer sta imenovana padla, drugi pa so se umaknili v gozdove Žirovskega vrha.

Večinoma neoboroženi borci, ki so ostali v Žirovskem vrhu, so se reševali, kakor so vedeli in znali. Mnogi so iskali zavetišče po kmečkih domovih, predvsem v hlevih in senikih. Nekaj borcev se je rešilo tako, da so se zavlekli v luknje pod lesenimi žlebovi v hlevih, pri katerih je bila privezana živina. Zgodilo se je, da je kmet v hlevu zakril borca s steljo in nanj nastlal gnoja. V zgodovini narodnoosvobodilnega boja bomo vedno občudovali pogum in plemenitost kmečkih ljudi Žirovskega vrha, ki so v najtežjih časih okupatorjevega nasilja brez vsakih zadržkov podpirali partizane in s tem izpostavljali svoja življenja in premoženje.

Žirovska četa je imela v tistem času zasilno bolnišnico v zemljanki Osrejeve grape pod Brdarčkovo kmetijo v Žirovskem vrhu nad Zalo. V začetku ofenzive je bilo v njej šest bolnikov. Zanje je tedaj skrbel borec Žirovske čete Andrej Fortuna – Izak iz Gorenje vasi. Hrano jim je nosil iz četne kuhinje. Ob ofenzivi so bolnišnico izpraznili. Bolniki, ki so se lahko gibali, so se vključili v enote. Nepokreten je ostal le kurir Vinko Naglič – Stevo iz Žirov. Imel je poškodovano nogo. S pomočjo Fortune so ga odnesli

Jerebcova kmetija v Žirovskem vrhu. Fotografiral Janko Mrovlje 26. 6. 1986.

Greben gozda v neposredni bližini Jerebcove kmetije, kjer je padel v boju z Nemci Ernest Seidler, mitraljezec Žirovske čete. Fotografiral Janko Mrovlje 26. 6. 1986.

na senik nad hlev Brdarčkove kmetije. Zanj je skrbela domača hči Marjanca. Andreja Fortuna so Nemci pozneje ujeli in ga odpeljali v taborišče; tam je vojno preživel.

V tej ofenzivi so nekateri borci Žirovske čete doživeli žalostno usodo v Zabrežniku. Več bork in borcev je bilo ujetih, ujet je bil komandir Žirovske čete Niko Blaznik – Rado iz Škofje Loke. V Zabrežniku je tedaj padel tudi namestnik politkomisarja Žirovske čete Matevž Žbontar – Vladimir, po poklicu torbar od Svetega Duha pri Škofji Loki. V Kladju je padla borka Milka Benedik – Olga, delavka iz Javornika nad Stražiščem pri Kranju.

Po preboju enot Gorenjske brigade iz Žirovskega vrha so Nemci ustvarjali preplah med razkropljenimi borci. Nepregledne goščave in težko dostopne grape so prečesali s streljanjem mitraljezov in metanjem ročnih granat. Pri tem je sodelovalo letalo »štorklja«, ki je pogosto bombardiralo in nadzorovalo partizanske premike.

Avstrijska nacistična drhal se je sprostila v lovce. Lovili in zasledovali so neoborožene partizane in jih streljali kot trofeje. Nad ujetniki so se izživljali z mučenjem, pretepanjem in nazadnje s strelom v glavo.

Lojze Cvetek – Špehan iz Srednje vasi pri Bohinju, borec Gorenjske brigade, pripoveduje: »V tej ofenzivi sem se znašel obkoljen v gozdu na Žirovskem vrhu skupaj z Antonom Arhom iz Češnjice pri Bohinju. Svojo opremo in francoski puški sva prikri-la pred Nemci. Splezala sva vsak na svojo košato smreko in se skrila. Ko so prišli Nemci v gozd, je eden opazil Antona Arha in ga z mitraljezom »sklatil« s smreke. O-

pazili bi verjetno tudi mene, vendar sem se po vejah hitro spustil na tla in se tako rešil najhujšega. Odpeljali so me s seboj, moral sem jim nositi municijo, pozneje so me odpeljali v taborišče, kjer sem vojno preživel!«

Posebno tragedijo so doživeli na kmetiji Janeza Jurca, Pivka v Kladju. Jurca je takrat dajal zavetje trem partizanom – Pavlu Platišu iz Hotovlje, Stanetu Fortuni iz Gorenje vasi in neidentificirani partizanki. Vse tri je prikril v steljniku pri hlevu tik za opažem. Prav iz tega opaža – špranje – so imeli pregled na dvorišče. Ko so prišli Nemci, so s seboj pripeljali v trebuh hudo ranjenega partizana. Znašali so se nad njim, ga prete-pali in nazadnje ustrelili. Vse to početje so opazovali otroci Pivkove družine. Po tem dejanju so Nemci od Pivkove družine zahtevali, da partizana pokopljejo. Po odhodu Nemcev so Pivkove hčere pokopale ustreljenega partizana v sadovnjaku. Pred pokopom so ga z dokumenti, ki jih je imel pri sebi, identificirali. Svojci so ga po vojni prepeljali na domače pokopališče pri Bledu na Gorenjskem.

Frančiška Justin, poročena Pivk, Mrlakica, kmetica iz Žirovskega vrha, o tej ofenzivi na Žirovski vrh pripoveduje: »Zadnji dan ofenzive smo na bližnji njivi grabili posušeno strnišče po žetvi. Mrvo smo nalagali na voz, ko se nam je iz gozda približal preganjani neoboroženi partizan. Takoj smo ga vključili v delo. Ko je nevarnost minila, smo ga na vozu zametali z mrvo in ga tako rešili. Zvečer se je zglasil na kmetiji še z drugimi partizani, ki so se pred Nemci poskrili na seniku našega hleva.

Ljudmila Benedik – Olga iz Javornika nad Stražiščem pri Kranju. Padla 3. avgusta 1943 v Kladju. Fotografija muzeja v Kranju.

Valentin Šturm – Lenin iz Prtovča, Železniki. Hudo ranjen pri preboju Gorenjske brigade na Selu 4. avgusta 1943. Ustreljen od Nemcev. Fotografija muzeja v Kranju.

To ofenzivo v Žirovskem vrhu sta doživljala tudi člana rajonskega odbora OF Poljane Milan Žakelj – Žirovnik in kurir tega odbora Jože Mrovlje – Jurček. V Zabrežniku sta se zatekla v strmino Šubčevega bukovega gozda. Žirovnik se je na robu gozda s pomočjo Jurčka prikrikl pod grivo usada, Jurček pa je splezal in se prikrikl na košati bukvi. Tako sta preživela dva dni. Posebno napetost sta doživela prvi dan, ko je patrolja nemških policistov v bližini posedla na rob usada k malici.

V tej ofenzivi je bilo še več primerov, da so partizani iskali zavetišče na košatih drevesih. Med temi je bil tudi borec brigade Franc Gašperin iz Stare Fužine pri Bohinju. Nemci so ga na drevesu odkrili in ga ustrelili.

Navedel sem nekaj podatkov, iz katerih se dajo razbrati doživetja partizanov v tej ofenzivi. Vsaka kmetija po vaseh Žirovskega vrha ima iz te ofenzive svojo zgodbo.

V ofenzivi na Žirovski vrh so po doslej zbranih podatkih izgubili življenje tile prebivalci:

1. Anton Arh, Češnjica, Bohinj, kmetovalec
2. Ljudmila Benedik, Javornik, Kranj, delavka
3. Vilma Cenčič, Selca, Železniki, študentka medicine
4. Viktor Cvetek, Srednja vas, Bohinj, delavec

Niko Blaznik – Rado iz Škofje Loke, komandir Žirovske čete. Ujet v Zabrežniku 3. avgusta 1943. Ustreljen kot talec 31. decembra 1943 v Medvodah. Fotografiral Slavc Kavčič, borec Žirovske čete, v Bronu v Žirovskem vrhu nad Zalo junija 1943.

5. Anton Čufar, Podlonk, Železniki, čevljar
6. Franc Fortuna, Gorenja vas, Poljane, žagar
7. Franc Gašperin, Stara Fužina, Bohinj, gozdni delavec
8. Jože Goričnik, Poljče, Trzič
9. Janez Jamnik, Gosteče, Škofja Loka, kadet vojaške šole
10. Štefan Jenšterle, Podporezen, Davča, kmetovalec
11. Silvan Klavčič, Kamnik, študent tekstilne stroke
12. Mihael Kavčič, Podlonk, Železniki, kmetovalec
13. Franc Komel, Podgrad, Šentvid, frizer
14. Franc Koblar, Potok, Zali Log, Železniki, kmetovalec
15. Anton Karlin, Plevna, Škofja Loka, poslovodja
16. Matevž Klemenčič, Stara Oselica, kmetovalec
17. Karol Kržišnik, Sovodnj, delavec
18. Janez Langerholc, Stara Loka, Škofja Loka, šofer
19. Janko Luznar, Dolenja vas, Selca, Železniki, šofer
20. Janez Mrak, Virlog, Škofja Loka, mizar
21. Stanko Pavlovič, Ladja, Medvode, delavec
22. Jakob Primožič, Gorenja vas, Poljane, kmetovalec
23. Janko Prezelj, Davča, Železniki, kmetovalec
24. Jože Polak, Brod, Bohinj, kmetovalec
25. Franc Poldaj, Krnica, Gorje pri Bledu, kmetovalec
26. Jože Repinc, Polje, Bohinj, delavec
27. Marjan Rabič, Radovljica, dijak
28. Nikolaj Rozman, Kamnje, Bohinj, kmetovalec
29. Mihael Selak, Kladje, Trebija, kmetovalec
30. Ernest Seidler, Poljščica pri Bledu, zidar
31. Valentin Šturm, Podlonk, Železniki, gozdni delavec
32. Janez Šubic, Žirovski vrh, kmet
33. Janez Šmid, Selo pri Bledu, zidar
34. Franc Šorli, Blejska Dobrava, Jesenice, delavec
35. Albin Toni, Mavčiče, Kranj, avtomehaničnik
36. Jože Tušek, Davča, Železniki, delavec

37. Ignac Triler, Sveti Duh, Škofja Loka, delavec
 38. Vlastimir Vardjan, Ljubljana, študent
 39. Jakob Valand, Bodešče, Škofja Loka, tesar,
 40. Alojz Zupančič, Kolovrat, Litija
 41. Janez Zupanc, Bohinjska Bistrica, ključavničar
 42. Franc Zupanc, Bohinjska Bistrica, čevljar
 43. Matevž Žontar, Sveti Duh, Škofja Loka, torbar
 44. Janez Žnidar, Bitnje pri Bohinjski Bistrici, delavec
 45. »Robin«, neidentificirani borec brigade, verjetno Ljubljančan

Po nepreverjenih podatkih naj bi v tej ofenzivi padli tudi naslednji:

1. Franc Burjak, star 20 let, Loge pri Lučinah
2. Vincencij Burjak, rojen 20. 1. 1923, Lučine
3. Franc Lutar ali Rutar – Rado, šofer v Stari Loki
4. Ivan Pluh, rojen 1913
5. Zdravko Zdešar iz Kranja

V tej ofenzivi sta padla brata dvojčka Janez in Franc Zupanc iz Bohinjske Bistrice. Najmlajši med padlimi je bil 17-letni Jakob Primožič iz Gorenje vasi v Poljanski dolini. Od domačinov sta padla kmet

Žvižga, Janez Šubic iz Žirovskega Vrha. Ustreljen je bil, ko se je zadrževal v neposredni bližini svoje hiše. Tam je padel tudi borec Žirovske čete, Maharjev, Mihael Selak – Jurij iz Kladja.

Po končani ofenzivi so Nemci vse ujete partizane odpeljali v zapore v Begunje. Nadzor nad njimi je prevzela nemška civilna policija Gestapa. Propagandni stroj nemške policije je v časopisu Karawanken Bote objavil poraz partizanov – banditov v Žirovskem vrhu. Izdali so posebne letake s fotografijami ujetih partizanov. Po tem seznamu naj bi bilo ujetih 93 partizanov. Iz tega seznama na letaku sem ugotovil, da je bilo zadnjih osem iz seznama ustreljenih že v Žirovskem vrhu.

Ujete partizane so razvrstili v štiri skupine. V prvi so bili usmrčeni, na smrt obsajeni talci, druga skupina je krenila na trnjevo pot v koncentracijska taborišča, od koder ni bilo več vrnitve. Tretja je bila poslana na prisilno delo, delovna taborišča za prevzgojo. Četrta skupina pa je bila odpeljana na razna dela na območju Nemčije.

Oproščeni so bili le tisti, ki so se odločili sodelovati z Gestapom. Po žirovski hajki je postal izdajalec Maks Kopač. Po ofenzivi je prihajal s patroljami Nemcev v Žirovski vrh in ovajal partizanske podpornike. Ovadil je več žensk. Aretirane so odpeljali v koncentracijska taborišča. Med temi sta bili tudi Kovšakova mama iz Kladja, Frančiška Kržišnik in njena hči Leopoldina, obe sta umrli v koncentracijskem taborišču Auschwitz – Birkenau.

Priča, nekdanja borka Žirovske čete Brigita Okrupa – Ljubinica, Hribarjeva iz Medvod, je o Helmutu Rozumeku povedala tole:

V žirovski hajki je bila ujeta in odpeljana v zapore v Begunje. Njena mama je v Medvodah obiskala gostilničarko Olgo Badovinec in jo prosila, naj poskuša posredovati zanjo. Olga je imela dobre zveze z Rozumekom. V begunjskih zaporih je Rozumek dal Brigito pripeljati v pisarno. Seznanil jo je z odločitvijo, da ji prizanaša s smrtjo, vendar pa jo bo kot partizanko in aktivistko poslal na prevzgojo v koncentracijsko taborišče. Odpeljana je bila v Rawensbrück, kjer je vojno preživela. Podobnih posredovanj

Janez Mrak – Jurče iz Binklja, Škofja Loka. Hudo ranjen pri preboju Gorenjske brigade na Selu 4. avgusta 1943. Ustreljen od Nemcev. Fotografija muzeja v Kranju.

Janez Jamnik, kadet iz Binklja, Škofja Loka, padel pri preboju Gorenjske brigade 4. avgusta 1943 na Selu pri Žireh. Fotografija muzeja v Kranju.

Spominsko znamenje na Selu pri Žireh, kjer se je 4. avgusta 1943 prebijala iz obroča Gorenjska brigada. Fotografiral Marjan Masterl.

Silvan Klavčič – Silvo Gorski, študent, komandant Gorenjske brigade. Padel pri preboju skupine borcev Gorenjske brigade 4. avgusta 1943 pri Dolenji Dobravi pod Žirovskim vrhom. Fotografijo posređoval brat Peter Klavčič iz Kamnika.

Vlastimir Vardjan – Lojze, namestnik politkomisarja Gorenjskega odreda, študent iz Ljubljane. Padel pri preboju skupine borcev Gorenjske brigade 4. avgusta 1943 pri Dolenji Dobravi pod Žirovskim vrhom. Fotografijo posređovala sestra Marlenka Vardjan iz Ljubljane.

staršev za svojce v begunjskih zaporih je bilo še več, vendar je oholi gestapovec ukrepal po svoje.

Septembra 1943 so iz begunjskih zaporov odpeljali 58 partizanov, ujetih v Žirovskem vrhu, na delo v Avstrijo. Bili so v taborišču Stalag XVII. A v Kaisersteinbruchu in nato oktobra 1943 v Stalag XVII. B v Kremisu. Od tod so šli v delovno taborišče B 1668 GW v Lea ob Tayi, kjer so bili do konca vojne. Ob prihodu v taborišče niso imeli več imena in priimka, temveč le številke.

1. Matija Arh, Ribno pri Bledu, ujet. štev. 857
2. Jože Benedičič, Železniki, ujet. štev. 858
3. Rudolf Berce, Kropa, ujet. štev. 859
4. Franc Bevk, Podjelovo Brdo, ujet. štev. 860
5. Anton Bobner, Godešič, ujet. štev. 861
6. Matevž Bohorič, Rovte (Wart), ujet. štev. 862
7. Ferdinand Bem, Bohinjska Bistrica, ujet. štev. 863
8. Anton Dolenc, Škofja Loka, ujet. štev. 864
9. Matevž Ferjan, Bodešče pri Bledu, ujet. štev. 865
10. Ivan Frelj, Selo pri Bledu, ujet. štev. 866
11. Ivan Gašperin, Blejska Dobrava, ujet. štev. 867
12. Anton Jelovčan, Kropa, ujet. štev. 868
13. Stanislav Kenda, Podlonk, ujet. štev. 869
14. Leopold Klemenčič, Rovte (Wart), ujet. štev. 870
15. Nikolaj Kosem, Železniki, ujet. štev. 871
16. Jože Košenina, Godešič, ujet. štev. 872
17. Albert Kovač, Selca, Škofja Loka, ujet. štev. 873
18. Stanislav Lampič, Šentvid pri Ljubljani, ujet. štev. 874
19. Ivan Lotrič, Jamnik nad Kropo, ujet. štev. 875
20. Feliks Luznar, Kranj, ujet. štev. 876
21. Alojz Malovašič, Stara Oselica, ujet. štev. 877
22. Jože Markelj, Železniki, ujet. štev. 878
23. Vilij Markuš, Škofja Loka, ujet. štev. 879
24. Franc Mohorič, Davča, ujet. štev. 880
25. Lado Nanut, Blejska Dobrava, ujet. štev. 881
26. Rudolf Ovčar, Skaručna, ujet. štev. 882

27. Peter Pekovec, Srednja vas, Bohinj, ujet. štev. 883
28. Jože Peternelj, Davča, ujet. štev. 884
29. Leon Petrač, Kropa, ujet. štev. 885
30. Marjan Praprotnik, Šentvid pri Ljubljani, ujet. štev. 886
31. Jože Primožič, Škofja Loka, ujet. štev. 887
32. Anton Primožič, Škofja Loka, ujet. štev. 888
33. Janez Ravnak, Bitnje pri Bohinju, ujet. štev. 889
34. Viktor Ravnik, Bohinjska Bistrica, ujet. štev. 890
35. Justin Reven, Rovte, ujet. štev. 891
36. Pavel Rink, Žiri, ujet. štev. 892
37. Ivan Zavrl, Jama pri Kranju, ujet. štev. 893
38. Anton Završnik, Spodnje Pirniče, ujet. štev. 894
39. Jože Zupan, Kropa, ujet. štev. 895
40. Albin Sušnik, Brod pri Bohinjski Bistrici, ujet. štev. 896
41. Viktor Žaberle, ujet. štev. 897
42. Ivan Žitnik, Železniki, ujet. štev. 898
43. Franc Šolar, Kropa, ujet. štev. 899
44. Martin Žnidar, Bitnje, Bohinjska Bistrica, ujet. štev. 900
45. Franc Žvan, Bohinjska Bistrica, ujet. štev. 901
46. Jože Štular, Podnart pri Kropi, ujet. štev. 902

V 14 DNEH
SMO TU KOT GOSPODARJI

Je bilo v zadnjem času veliko govoril banditov pri kmetih, katere so jasnji kmeti, pri čemer, katerih moči so njima odrekli.

Toda kako in kam so prišli?

Kaj roparje in morilce hitro razsejani, raztrgani, praskinjoči, krogi kroja, sepejo, razbili in pred vsem popolnoma razočarani, so bili privedeni k „priznalcu svobode“ v Vignan za karolinške zapote.

Na Sairach-hribu so dokazale nemške posadne moči, da niso bedasto-predzrne trditve banditov, da bo nemški red danes ali jutri izginit, ničesar drugega kakor zapeljave in zaslepitve.

Skvamost kaže sledeča:

Pred tremi dnevi je bilo pri nekem spopadu na Sairach-hribu od nemške policije

44 BANDITOV UBITIH,
93 UJETIH.

Zadet ni bil nemški red, temveč znaten del komunističnih elementov, roparjev in morilcev iz Pöllander-doline.

Nemška moč in nemški red drži!
Kdor se tej moči in temu redu zoperstavi, bo uničen!

47. Jože Trampuš, Medvode, ujet. šte. 903
48. Roman Trampuš, Medvode, ujet. šte. 904
49. Rajko Vute, Prevalje, ujet. šte. 905
50. Ivan Čarman, Škofja Loka, ujet. šte. 906
51. Jernej Traven, Repne, ujet. šte. 907
52. Stanislav Čemažer, Davča, ujet. šte. 908
53. Franc Tušek, Davča, ujet. šte. 909
54. Alojz Cvetek, Srednja vas, Bohinj, ujet. šte. 910
55. Anton Prezelj, Davča, ujet. šte. 916
56. Ivan Rant, Davča (Nemci ga niso uvrstili na letak), ujet. šte. 919
57. Ludvik Kemperle, Podlonk, ujet. šte. 920
58. Anton Fortuna, Gorenja vas, Poljane, ujet. šte. 921

Drugi ujetniki iz Žirovskega vrha:

1. Nikolaj Blaznik iz Škofje Loke, ustreljen kot talec v Medvodah 31. 12. 1943
2. Vinko Majcen iz Štajerske, dezertar iz nemške vojske, po prihodu v Begunje takoj odpeljan neznano kam
3. Brigita Okrupa iz Medvod, odpeljana v koncentracijsko taborišče Rawensbrück
4. Jerica Pristav iz Stare Pokljuke, odpeljana v koncentracijsko taborišče Auschwitz
5. Ljudmila Berce, Češnjica, Železniki, odpeljana v koncentracijsko taborišče Auschwitz

6. Rudolf Ovčak, Verje, Medvode, odpeljan v koncentracijsko taborišče Dachau

Preostali 24, ujeti v Žirovskem vrhu, so bili iz begunjskih zaporov odpeljani na delo v Nemčijo. Kljub hudi preizkušnji v Žirovskem vrhu sta se Gorenjska brigada in del Gorenjskega odreda dobro izvlekla iz obroča. Partizanske enote so ohranile svojo oborožitev in jedro borcev.

Po ofenzivi 5. avgusta so se začeli zbirati borci brigade pri kmetu Bukovcu v Žirovskem vrhu. Iz Bukovega vrha se je vrnil bataljon. Tako se je zbralo 205 borcev. Že 6. avgusta so krenili v Polhograjsko hribovje, kjer se jim je priključilo 143 borcev iz Vrsnika, ki so se prebijali iz obroča na Selu pri Žireh. Že 7. avgusta 1943 so prečkali železniško progo Ljubljana–Trst na Verdu in krenili dalje na Notranjsko, novim bojem naproti.

Poveljnik nemške redarske policije »Alpeland«, general major Brenner, je 9. avgusta 1943 poročal o akciji v Žirovskem vrhu. Konkretno je navajal spopad z mitraljezcem Ernestom Seidlerjem pri Jerebcovi domačiji v Žirovskem vrhu, na koti 828, kjer se je uprl vod partizanov – banditov, na grebenu gozda. Zmagali so dosegli z obstreljevanjem s težkimi minometi. Dalje je navedel, da so zaplenili en puškomitraljez, 32 pušk, 38 ročnih granat, 1600 nabojev in dru-

Zdaj 80-letni Lojze Cvetek iz Bohinja, živeč v Mariboru, se boleče spominja žirovske hajke, v kateri je izgubil bratranca Viktorja Cvetka in bližnjega sovaščana Antona Arha iz Češnjice. Fotografiral Janko Mrovlje 10. 3. 2002.

Ni pomoči onemu,

ki noče verjeti resnice

Vedno znova trdijo banditi in banditski pomagači, da prebivalstvu Gorenjske ne povemo resnice. Tako n. pr. ponovno označujejo vsebino zadnjega stenskega časopisa kot izmišljeno.

Zato v sledečem še enkrat ponovimo vsebino stenskega časopisa ter navedemo razen tega imena ujetih banditov.

Imena ubitih banditov ne moremo navesti, ker večjega dela mrličev ni bilo mogoče identificirati. Na podlagi do sedaj izvedenih zaslišanj ujetnikov pa je bilo nedvomno ugotovljeno, da je število mrtvih bistveno višje.

Sedaj vsebina stenskega časopisa:

V 14 DNEH SMO TU KOT GOSPODARJI

je bilo v zadnjem času veliko geslo banditov pri kmetih, katere so ponoči izropali, pri ženah, katerih može so siloma odvlekli.

Toda kako in kam so prišli? Kot roparske in morilske tolpe, razcapani, sestradani, preklinjajoči svoje vodje, ranjeni, razbiti in pred vsem popolnoma razočarani, so bili pripeljani ti „prinašaleci svobode“ v Vigaun za kaznilniške zapahe.

Na Sairach-hribu so dokazale nemške posadne moči, da niso bedasto-predrzne trditve banditov, da bo nemški red danes ali jutri izgubil, ničesar drugega kakor zapeljave in zaslepitve.

Stvarnost kaže sledeče: Pred tremi dnevi je bilo pri nekem spopadu na Sairach-hribu od nemške policije

44 BANDITOV UBITIH, 95 UJETIH.

Zadet ni bil nemški red, temveč znaten del komunističnih elementov, roparjev in morilcev iz Pöllander-doline.

Nemška moč in nemški red drži!

Kdor se tej moči in temu redu zoperstavi, bo uničen!

Nemški originalni propagandni letak s seznamom ujetih partizanov v Žirovskem vrhu v času od 2. do 4. avgusta 1943.

Liste der Banditen, welche beim Grosseinsatz vom 2.—4. 8. 1943 am
Sairachberg gefangen wurden:

Seznam banditov, ki so bili v boju od 2.—4. 8. 1943 na Sairach-hribu ujeti:

1. Arch Matthias aus Krainburg
2. Beneditschitsch Josef aus Eisern
3. Berce Ludmilla aus Kerschdorf
4. Berce Maria aus Laak
5. Berce Rudolf aus Kropp
6. Benk Franz aus Podjelovo Brdo
7. Blasnik Nikolaus aus Laak
8. Bobner Anton aus Godeschitz bei Laak
9. Bochoritsch Matthäus aus Wart
10. Bogataj Alois aus Kopatschnitza
11. Bogataj Anton aus Kopatschnitza
12. Böhm Ferdinand aus Woch. Feistritz
13. Boschtjantschitsch Anton aus Lukowitz.
14. Dolez Anton aus Laak
15. Ferjan Matthäus aus Wodeschitz
16. Fortuna Anton aus Seestranska Vas b. Oberdorf
17. Fröhlich Johann aus Zellach
18. Gaber Rudolf aus Luckenwald
19. Gasperin Johann aus Hart
20. Gutmann Josef aus Lees
21. Hebetz Rudolf a. Schwarzenndorf
22. Hodnik Andreas aus Mitterdorf
23. Jekoutschan Anton aus Kropp
24. Kemperle Ludwig aus Podlong
25. Kenda Stanislaus aus Podlong
26. Klementsichitsch Leopold aus Wart
27. Kopatsch Max aus Mallnitz
28. Kosem Nikolaus aus Eisern
29. Koschenina Josef aus Godeschitz
30. Kowatsch Albert aus Seizach
31. Kregar Jakob aus St. Veit/Sawe
32. Kusterle Stanislaus aus Klagenfurt
33. Lampitsch Stanislaus aus St. Veit/Dwor
34. Lotritsch Johann aus Jannik
35. Lotschnischkar Julia aus Ladja
36. Laschan Paul aus Wart
37. Lasser Felix aus Krainburg
38. Maitzen Vinzenz aus Klagenfurt
39. Male Franz aus Karner-Vellach
40. Malowaschitsch Alois aus Alt-Osslitz
41. Markel Josef aus Eisern
42. Markusch Wilhelm aus Laak
43. Mohoritsch Franz aus Dautscha
44. Nannt Ladislaus aus Hart-Rotweinklamm
45. Okrupa Brigitte aus Zwischenwässern
46. Otschar Rudolf aus Klagenfurt
47. Owen Richard engl. Kriegsgefang.
48. Pekowetz Peter aus Mitterdorf
49. Pesjak Franz aus Assling
50. Peternel Josef aus Dautscha
51. Petrasch Leon aus Assling
52. Pevec Stanislaus aus Laak
53. Pfeiffer Johann aus Wodeschitz
54. Pototschnig Johann aus Fragant b. Mallnitz Krt
55. Praprotnik Marjan aus St. Veit-Poljane
56. Presel Anton aus Dautscha
57. Primoschitz Anton aus Laak
58. Primoschitz Josef aus Laak
59. Pristov Gertrude aus Pokijuka
60. Raunik Johann aus Wittnach
61. Raunik Viktor aus Woch. Feistritz
62. Rebel Johann aus Grazdorf
63. Reich Alois aus Laak
64. Rewen Justin aus Wart
65. Ring Paul aus Krainburg
66. Sawerl Johann aus Jama b. Krainburg
67. Savrschnik Anton aus Unterpirnitz
68. Supan Josef aus Kropp
69. Supanek Branko aus Krainburg
70. Susehnik Albin aus Brod i. d. Wochein
71. Suschnik Anna aus Eisern-Jesenovec
72. Schaberl Viktor aus Kropp
73. Schitnik Johann aus Eisern
74. Scholar Franz aus Kropp
75. Schneider Martin aus Wittnach
76. Schwan Franz aus Woch. Feistritz
77. Stuller Josef aus Assling
78. Trampusch Josef aus Ladja
79. Trampusch Roman aus Gört-schach b. Zwischenwässern
80. Wutte Raimund aus Prävall
81. Tscharmann Johann aus Zauchen
82. Trawen Bartholomäus aus Repne
83. Triller Paul aus Dörfern
84. Tschemaschar Stanislaus aus Dautscha
85. Tuschek Peter aus Dautscha
86. Zwetek Alois aus Mitterdorf
87. Sturm Valentin aus Podlong
88. Gasperin Franz aus Althammer
89. Arch Anton aus Kerschdorf
90. Schontar Matthäus aus Hl. Geist
91. Toni Albin aus Mautschitsch
92. Repne Josef aus Feld
93. Klementsichitsch Matthäus aus Alt-Osslitz.

Die unter Nr. 87 — 93 Angeführten, wurden während des Kampfes tödlich verwundet und sind kurz nach ihrer Gefangennahme ihren Verwundungen erlegen. Pod št. 87 — 93 naznačeni, so bili v boju smrtno nevarno ranjeni in so takoj po zajetju, zadobljenim ranam podlegli.

Gruppenaufnahmen der bei der besprochenen Aktion gefangenen Banditen
Skupinske slike pri tej akciji ujetih banditov.

Druck: NS.-Gauverlag und Druckerei Kärnten G. m. b. H.,
Zweigverlag Krainburg 1782-43

go opremo. Ujeli so 90 partizanov, 55 so jih ubili.

Omenjal je svoje lastne izgube – dva mrtva stražmojstra, trije ranjeni stražmojstri in en vojak. Po matični mrliški knjigi v Žireh in Gorenji vasi sem ugotovil, da sta padla dva avstrijska žandarja, in sicer:

1. Bartolomej Ratz, rojen 1908 v Celovcu, padel 2. avgusta 1943, ob 20.50 na cesti Gorenja vas–Lučine.

2. Werner Novar, rojen 1904 v Zürichu, nazadnje stanujoč v Gradcu, Avstrija. Padel je na območju Žirovskega vrha.

Pripominjam, da so bili Nemci med žirovsko hajko še vedno prepričani, da bodo zmagali. Zato so do konca leta 1943 vse padle žandarje, finančne stražnike, graničarje in okupacijske funkcionarje ob smrti vpisovali v mrliške knjige občin Slovenije s podrobnim opisom smrti.

Pri padlih partizanih v tej hajki je verjeti poročilu Nemcev, da je bilo ustreljenih 55 partizanov. Vse padle so morali domačini pokopati na terenu, kjer so bili ustreljeni. Bilo je le nekaj izjem, da so jih takoj po hajki svojci na skrivaj prepeljali na domača pokopališča. Ustreljene so po vojni, če so jih uspeli identificirati, odpeljali na domača pokopališča. Neidentificirane padle borce pa so pokopali na pokopališču Dobračeva pri Žireh. Tudi pogumnega mitraljezca Žirovske čete, Ernesta Seidlerja, so pokopali na Dobračevi.

Ob koncu sestavka o žirovski hajki naj navedem, da je Gorenjska brigada takrat izvajala mobilizacijo moških v partizane. Namen mobilizacije je bil peljati na Dolenjsko čim več borcev. Pričakovala se je kapitulacija Italije. To se je tudi zgodilo 12. septembra 1943.

Postavlja se vprašanje, zakaj partizanske enote v takratnem času na Gorenjskem niso sprejemale frontalnega boja z

okupatorjem. Enote so bile zadovoljivo opremljene z mitraljezi zbrojevskami bivše jugoslovanske vojske, primanjkovalo pa je streliva, kar je oviralo frontalni boj.

In ne nazadnje: Kdo je bil Helmut Rozumek?

Gestapovec Helmut Rozumek je prišel na Gorenjsko (na Bled, kjer je bil sedež Gestapa) spomladi 1942. Imenovan je bil za vodjo 4. oddelka z nazivom SS-Hauptsturmführer. Podrejen je bil neposredno Heinrichu Himmlerju, šefu Gestapa v Berlinu. Po rodu je bil sudetski Nmec. Med bivanjem na Gorenjskem je zahajal tudi na Češko. Jeseni 1944 je bil premeščen v štab generala Erwina Rösenerja v Ljubljano. Maja 1945 je pobegnil v Nemčijo. Tu so ga zajeli Francozi in ga obsodili na tri leta zapora. Zaprt je bil v Franciji, po izpustitvi je tu leta 1949 umrl za kapjo, v Franciji je tudi pokopan. Tako se je končalo življenje gestapovca, ki je s svojo obveščevalno dejavnostjo in spletkami zakrivil toliko žrtev med gorenjskimi partizani. Tragedija v Žirovskem vrhu v začetku avgusta 1943 je predvsem njegovo delo. Njegovo osebnost in delo je imel pred očmi pisatelj Tone Svetina, ko je oblikoval lik majorja Wolfa v romanu Ukana.

VIRI:

Zbornik NOV VI/6 dok. 53, VI/6 dok. 70, VI/6 dok. 66.

Stanko Petelin, Prešernova brigada, 1967, str. 49.

Knjiga Auschwitz – Birkenau, str. 539.

Gorenjski muzej Kranj, Matična knjiga zapornikov Begunje in fotografije.

Pričevanje ujetih v žirovski hajki.

Pričevanje borcev Gorenjske brigade.

Pričevanje prebivalcev Žirovskega vrha.

Loški razgledi 22/1975, 23/1976, 35/1988.

Ferdo Bem, Radovljica, Spisek taboriščnikov, odpeljanih v Avstrijo.

Dr. Jerina Lah, Partizanska saniteta, Vilma Cenčič.

ŽIROVSKA REPUBLIKA 1943

Anton Žakelj

»ŽIROVSKA REPUBLIKA«

(IZ VOJNEGA DNEVNIKA, OKTOBER–DECEMBER 1943)

24. oktobra 1943, nedelja

Opoldne je postalo vroče; razgovori s prihajajočimi partizani povsod po cestah. Resnično ali zaskrbljeno veselje vlada med ljudmi – dokler ne pride na dan ob 2. uri razglas nove vlade svobodne republike Žiri. Svoboda je v hipu pozabljena; Bedrihar in Potokar, ki sta prišla z Jesenic pogledat novi raj, sta se jadno vračala čez Žirovski vrh nazaj na kapitalistične Jesenice. Razglas je povedal, da se morajo vsa dela po delavnicah nadaljevati kot do sedaj, vsi moški od 16. do 60. leta se pa morajo javiti na občini za vojaško službo danes do šeste ure zvečer.

Kaj storiti? Bežati? Nikamor! Boriti se za ideje, ki so največji sovražnik vse svobode, nima smisla, proti njim pa tudi ne; smo premajhen narod, da bi sami kaj odločali. Delal bom naprej v gospodarstvu, za naše ljudi, če me bodo pustili na mestu, kjer sem. Imam dovolj vzroka, da bi Nemcem rad dokazal, da lahko živimo brez njih.

Popoldne sem šel k Potočniku, da bi se pogovorila o bodočem delovanju mlekarne. Nimamo nobenih navodil. Po Tinetu Poljanšku sklicani gospodarski odbor ni sklenil ničesar. Tine že pošilja kurirja na vse strani za navodila, po čem sme prodajati repo, ki je ima letos izredno dosti. O viru prehrane ne ve nič. Odkod bomo mogli kaj dobiti?

Jaz se danes slabše počutim kot včeraj pred puškami. Moram še v Novo vas! S Cilko v Plastuhovo grapo; srečala zajetno mlado partizanko z malo pištolico na ozkem pasu. Ob petih domov. Malo pred šesto z Maksom Zajcem na občino prijaviti se za vojaško službo – čeprav zelo nerad. Bil sem 64. po spisku. Kmalu sem se kesal; vsi pravijo, da je prišlo vse prezgodaj in da nam to ne bo prineslo drugega kot škodo – in nesrečo. Na občini sem se srečal z doktorjem Demšarjem, ki je tudi že prišel iz Rovt, tja pa iz Logatca po vrnitvi iz Dachaua, ker so mu Nemci zabičali, da ne sme nazaj v Žiri in da ne sme nikomur povedati, kaj je doživel v Dachauu. Na vprašanje, kaj misli, kako bo šlo, je rekel: »Poskusiti je treba.« V pisarni je bil poslušni gospod tajnik, ki je gledal iz žabje perspektive politkomisarja Milana Žaklja, ki mu je nekaj narekoval v pisalni stroj. Prava slika klečepaljenja! Milan me je vprašal, kaj mislim, kako bo šlo. Odgovoril sem mu: »Če boste preskrbeli za prehrano ljudi, pa bo šlo.« »Ah, nehaj že biti enkrat realist in postani idealist! Belokranjci jedo že dva meseca samo nezabeljeno repo, pa so zadovoljni.« (3. junija mi je pa rekel: »Ko bomo mi zmagali, bomo ves Žirovski vrh zasadili z borovci. ... Ko bomo zmagali, bomo vse Sorško polje posadili s krompirjem, ki je najboljši na svetu. ... Ko bomo zmagali, bomo vse kmete preselili v tovarne oz. v njihovo bližino. ... V začetku bodo hudi na nas, ko pa bodo spoznali, da se v tovarni da zaslužiti v osmih urah več kot na kmetiji v 16, nam bodo pa hvaležni.«)

Zvečer se je zbrala pred občinskim domom velika množica, toda namesto govora so slišali samo razglas. Cilka je zbežala domov. Ata je odšel že popoldne v Goropeke, pa se še zvečer ni vrnil. Skrbi nas, kaj bo z njim.

25. oktobra 1943, ponedeljek

Dopoldne je prišlo kakih 80 partizanov. Med potjo v zadrugo sem srečal četo Logatčanov; to je bilo prvič, da sem videl četo partizanov, ki so bili enotno oblečeni in enotno oboroženi, najbrž vsi v italijanskih uniformah. Četa je štela okrog 100 vojakov in je korakala na igranje harmonikarja. Iz radovednosti sem pozdravil enega: »Smrt fašizmu!« Pogledal me je, kot bi hotel reči: »Ali si ti edini, ki še ne ve, kaj je to?« (gotovo je bil prisiljen, da bi šel k partizanom) To je bil moj prvi in zadnji »moderni« pozdrav.

Dopoldne je bil sklican miting pred Primožičem; vsi delavci bi morali biti navzoči; jaz sem bil zadržan v mlekarni. Potem so pravili, da je Tine Poljanšek samo repo priporočal: »Saj je repa dobra, če je v njej tudi kos svinjine!« Matevž Krmelj se je sprehajal po visokem pločniku pred Primožičevo hišo in hodil po njem od enega konca do drugega, govoreč: »Pravijo, da smo komunisti, pa mi nismo komunisti.« Ljudje so samo gledali, kdaj bo padel s pločnika. Vsi so bili prepričani, da v novem raju ne bo dobro, če bomo zapravljali čas z mitingi ob delavnikih.

26. oktobra 1943, torek

Dopoldne sem pregledal zaloge v mlekarni: kakih 20 kg sira so odnesli Nemci, samo 14 kg sira »Germaise« je še ostalo, ki pa že gnije. Šel sem poročat Milanu. Rekel je, naj počakam na prihod gospodarske komisije. Vprašal me je, če smo že odpeljali pšenico. Kam in koliko? Ali smo jo že plačali kmetom, katerim smo jo vzeli?

Šlo je za semensko pšenico, ki smo jo pobrali od kmetov v zameno za 99,9-odstotno čisto semensko iz Nemčije. Že leta 1941 in 1942 so nam ponudile oblasti razna semena, ki so se izkazala za čudežna (v primeri z domačimi). Vselej bi bili morali zahtevati od kmetov enako množino njihovega domačega pridelka enake vrste, pa tega nismo takrat storili. Zadnje leto pa nam niso več hoteli dati nemškega semena, če ne damo prej domače, in smo jo odposlali v Kranj. Za to nismo zahtevali plačila, le neko malenkost za prevoz. Vse to je bilo prostovoljno in kmetje so bili (razen enega) vsi zadovoljni. Žigon je povedal, da je dalo nemško seme več kot dvakratni pridelek v primeri z domačim. Samo en kmet je delal težave: namesto pšenice je pripeljal grašico. Tudi po trikratnem vejanju se grašica ni hotela spremeniti v pšenico. Poslali smo jo naprej in sprejeli so jo za pšenico. In ravno ta kmet nas je zatožil pri partizanskem vodstvu, da zahtevamo njegovo seme in še plačilo za dobavljeno pšenico.

Milan je rekel: »Mi bomo prišli vse popisat, potem se bo pa že videlo, kaj se bo zgodilo.« Popoldne je prišel Rajkovič po sir (14 kg), jajca (59) in salo (vrsta masti).

27. oktobra 1943, sreda

Ob treh popoldne je prišlo obvestilo o mobilizaciji. Zaslišanje pri Kunstlju in zapor do šestih. Sumničenje zaradi bele in plave garde. Razen mene so bili poklicani k partizanom še naš Jože, g. Jobst, Maks Zajec, Pavel Kristan, Ivan in Albin Kopač, Viljem (Kopač), Anton Giacommelli in Rudolf Majnik (Klobučarjev) (ki je bil kmalu nato na smrt obsojen in ustreljen po jugoslovanskem vojaškem sodniku Jankotu Janu.)

28. oktobra 1943, četrtek

Od 10. do 12. ure predaja mlekarnе ge. Gojničevi, ki je čisto zmešana, popolnoma nesposobna za kako vodstvo. Popoldne so drugi pripravili moj nahrbtnik (če bi mi bilo treba iti k partizanom) (meni se je to zdelo čisto nepotrebno). Ob pol petih so že prišli vsi, jaz pa še nisem preoblečen. Cilka je že bila pri nas eno uro. Ob petih na občino. Mene je poklical Jože Košir in mi povedal, da je predlagal, naj ostanem v mlekarni. Tudi Lipe, Janko Jan in Milan so se strinjali; meni pa ni v eni uri uspelo oprostiti brata Jožeta zaradi nasprotovanja Lojzeta Dolinarja (komandant mesta). Ob šestih je odšlo šest drugih v partizansko postojanko v Ledinah, jaz pa domov. Dopoldne so že šli v Ledine: g. Jobst, Viljem Kopač, Mirko Zajec in Jaka Bedrihar. Ko sem končno vendar dosegel oprostitev Jožeta, so bili že na poti proti Breznici.

29. oktobra 1943, petek

Dopoldne sem inkasiral za mleko (na konto) 1,300.- Reichsmark. Ga. Gojničeva ni hotela prevzeti mlekarne, ker priznava, da ni sposobna za to službo. Mogoče mi tudi hoče pomagati, da mi ne bo treba iti k partizanom. (Ko je bila v Auschwitzu, sva si dopisovala.)

30. oktobra 1943, sobota

Dopoldne v mlekarni, popoldne do 7. ure pri Potočniku, pripravljala razglas o prehrani in njenem popisu. Dopoldne močno streljanje nekje na Vrhju, zvečer pa bombardiranje pri Vrhniku (morda borovniški most?). Vsi Goropečani, ki se niso prijaviли za vojaško službo, bodo odpeljani v Ledine. (Gori so Nemci iz Idrije že večkrat nenadoma napadli partizane ponoči in jih vselej nekaj pobili.)

Rudolf Kavčič je bil ustreljen zaradi izdajstva. Zvečer so se vrnili z Ledin: Jože, Albin in Ivan Kopač ter Maks Zajec.

31. oktobra 1943, nedelja

Ob 7. uri molitve, ob 11. uri maša (g. Berglez), potem razglasi pred cerkvijo. Opoldne prelet nemških letal. Štiri »štuke« so najprej napadle in zažgale cerkev in neko gospodarsko poslopje na Koreni, potem pa napadle Cerkno. Njih žvižganje sem to pot prvič slišal.

Popoldne v Novi vasi do 5. ure; od 6. do 9. ure na mitingu v Prosvetnem domu. Jaz sem bil samo četrt ure; več takih neumnosti nisem mogel prenašati. Bil sem pri vratih zadaj, pripravljen oditi s prvimi. Navzoča velika množica, toda prisiljeno. Govorniki so udrihali po Angloamerikancih spričo kakih 30 letalcev, ki so odskočili iz zadetih letal in so prišli v roke partizanom. Neka ženska je govorila, da po zmagi ženskam ne bo treba več delati. Vse bodo morali narediti moški (le roditi še ne bodo mogli.) Navzoč je bil tudi Rajkovič; kadar je kak govornik povedal največjo neumnost, ga je Kamškov Karel ali Mrovcev Slavc dregnil: »Rajkovič! Ploskaj!« Teh neumnosti sta bila kmalu sita tudi Franc Mrovlje (Tobakar) in Tine Kavčič in sta zapustila cirkus, z njima pa tudi jaz. Domov grede je rekel Franc: »Moja Neža me ima že sedaj samo za drva cepit, potem bo pa na meni sama cepila drva.« Tine je pa rekel: »Pravijo, da bodo delili; jaz sem že žejen; če bodo delili nocoj, bom jaz že danes prišel ponuditi mojo njivo tebi na prodaj in jutri bo treba spet deliti.« Cirkusu je sledil ples. Jaz zvečer spet do pol enajstih v Novi vasi. Mire Kolenc in Janko Seljak sta se vrnila z uspešnega potovanja v Loko, Kranj in Medvode. Dobila sta veliko blaga.

NOVEMBER 1943

1. novembra 1943, ponedeljek

Ob 8. uri maša; imel č. g. Janko Žagar. Ata do 11. ure še ni prišel domov. Popoldne ob dveh molitvena ura – brez pridige, petje in govor pred spomenikom padlim. Navzoči so bili tudi trije zastopniki vaške straže pod Rajkovičem. (Rajkovič je bil edini pameten partizan.) V cerkvi in na pokopališču zelo malo ljudi, pač pa spet 30 članov vaške straže pod Rajkovičem. Položili so lep venec padlim partizanom.

2. novembra 1943, torek

Dopoldne v mlekarni dobil 2,5 litra mleka. Ob 9. uri prejel drugo vabilo k vojaški službi; obvestil sem Lipeta, toda on ni dosegel nič. Je pač splošna mobilizacija. Tudi Mire Kolenc in Janez Seljak nista izvzeta. Opoldne nas je odšlo kakih 30 z rovniciami (jaz sem vzel najlažjo) na Fužine. Z nami tudi okrog 30 anglo-ameriških ujetnikov – letalcev. Vodil nas je spet Rajkovič, kakih 10 Primorcev je pa stražilo nas. Angleže so določili za razdiranje ceste pri »galeriji« nad Jezom, nas pa v Maharjevi grapi. Ob 3. uri so začeli streljati Nemci s Hlavčih Njiv; Angleži so pritekli in trdili, da so jih obstreljevali s topom. Poskrili so se po grapi, kjer jih granate niso mogle doseči. Nace Semič, ki je bil med prvo vojno v Ameriki, je malo razumel angleško in je rekel, da to niso Angleži, ampak Amerikanci. Čez četrt ure so morali iti nazaj na delo.

Rajkovič mi je rekel: »Daj meni rovnico! Ti si že dovolj delal in se malo odpočij!« Stražar v bregu me je hitro zagledal, da ne delam. Zavpil je nad menoj: »Ma oštja, ti zakaj

ne delaš?« Pa ga je Rajkovič takoj pomiril, rekoč, da sem pridno delal, da zdaj lahko malo počivam. Do 6. ure smo uničili dovolj ceste, da ne bodo mogli Nemci nikdar več v Žiri. (Tako so mislili.)

Franc Gantar je bil aretiran in odpeljan v Cerkno.

3. novembra 1943, sreda

Ob 8. uri v mlekarno, kjer je že čakal Milan in pregledal vse prostore. Vprašal je o kapaciteti mlekarne in zapovedal, da moramo v bodoče izdelati več surovega masla (čeprav dobivamo manj mleka!). Rajkovič bo pripeljal takoj delavca, ki bo zamenjal mene. Drugi so šli spet delat ob pol devetih in se vrnili ob pol štirih, »ker so Nemci prišli iz Dolenjske.« V Ledine je že pribežalo v soboto 1100 partizanov in prav tako iz Goriške. Nemci so zasedli Novo mesto, Kočevje in druge kraje.

Popoldne razdelitev papirjev za popis prehrane. Jih že poznajo »saboterje.« V delavnici pijejo žganje »na smrt,« kakor je pisal Sinkiewicz (čevljarji vedo, da zdaj ne bo dela). K Zajcu noče na delo nobeden, ki je bil tja določen.

Krasno vreme! Popoldne nenavadna aktivnost v Poljanski dolini. Čudna megla. Zvečer od 7. do 8. ure pri Kamšku, potem do 10. ure pri Cilki. Pomagal nekaj delati.

4. novembra 1943, četrtek

Dopoldne v mlekarni; dobil nič.

Popoldne začel popisovati ljudi, živino, imetje in zaloge hrane v Novi vasi. Z menoj je hodil Krek (Rupert) in partizan iz Gorice. Pri Gantarju so nam postregli s kruhom, jabolki in žganjem. Pri Lipetu dobil večerjo (samo jaz!).

5. novembra 1943, petek

Popoldne sem čakal eno uro na kakega partizana, pa nobeden ni imel časa. Šele ob dveh je prišel eden v Novo vas. S Kamškom sva popisala kakih 30 družin, pogoščena pa nisva bila nikjer.

6. novembra 1943, sobota

Dopoldne je naredila Ivana Filipič okrog 20 kg masla. (Ko nje ni bilo, sem poskusil sam: pustil sem pinjo, da je šla kake pol ure, pogledal, pa se smetana še ni sprijela. Pustil sem »laufat« še kake četrt ure in odprl: maslo je bilo trdo kot sir in rumeno kot žafran. Ko sem pinjo pomil in postavil škaf s pomijami v kot za vrata, je prišel politikomisar Milan in strokovnjaško vprašal: »Ali tu pa delaš sir?« Kaj bo, če bodo taki strokovnjaki vodili prehrano? Pa je še dodal: »Pa le glej, da ga boš zdaj več naredil, kot si ga doslej!« Ivana je že prej delala v mlekarni; ker je premalo zaslužila, je šla drugam.)

Popoldne popisoval v Novi vasi; nazadnje (do 7. ure) pri Kreku, kjer so me pogostili s kruhom in žganjem. Še piti se bom navadil! Zvečer sem se srečal pri Kamšku z Matevžem Potočnikom iz Robidnice pri Leskovici. Pri popisovanju sem videl povesod samo revščino; večina gospodinjstev ima hrane samo za nekaj dni ali največ za en teden. Vsak pa upa, da bo vzdržal pol ali celo vse leto. Mi moramo! Vsak ve, da ne moremo od nikoder nič pričakovati.

V Goropeke je prišel en bataljon »borcev« (partizanov) in v Žirovski vrh prav tako. V Prosvetnem domu, v Osojnici in drugod stanuje gotovo več kot ena divizija. Pa vsi hočejo dobiti hrano tu. Mire in Homcov Janez sta šla s skupino nosačev na Ledince in dalje v Kranj, Loko, Medvode po blago.

7. novembra 1943, nedelja

Od 9. ure do 10.30 dopoldne popisovanje v Novi vasi. Pri Kamšku so nas odlično pogostili s pečenko, kruhom in žganjem. K njim je prišlo okrog 20 domačih partizanov, med njimi tudi bivši župan – Brckov Francelj. Bil je zadnji v skupini, podobni Napoleonovi armadi na begu iz Rusije, čeprav je nosil jugoslovanski oficirski plašč. Vprašal sem ga, kako je. Nič ni odgovoril; videl sem pa, da ni zadovoljen. Ker sva bila pri zadnjih županskih volitvah nasprotnika v volivnem boju (jaz sem podpiral Homca) in sem ga jaz ob neki priliki osmešil pred zborovalci, sem se bal, da me bo hotel spraviti v vojaško suknjo, pa mi tega menda kljub vsemu ni privoščil. Enajst dni pozneje je padel nekje pod Tolminom.

Ob 11. uri je imel mašo č. g. Janko Žagar. Imel je lepo pridigo z geslom Resnica vas bo osvobodila. Po maši je šel takoj v spovednico, pa je kmalu prišel neki partizan, potolkel po spovednici in rekel: »Tovariš, zdaj pojdi na miting! Babje čenče boš lahko pozneje poslušal.«

Med mašo je začelo snežiti in je padalo do večera. Padlo je okrog 10 cm snega. Popoldne v Novo vas od 3. do 5. ure. Otresel sem jablane (snega). Cilka je bila pri nas in sva se srečala, ko sem šel domov. Diem perdidi (dan sem izgubil). Nazaj nisem hotel zaradi mokrih nogavic.

Od 6. do 9. ure miting v Prosvetnem domu v proslavo oktobrske revolucije. Udeležba velika; ker ni kruha, dajo ljudem iger. Jaz sem šel spat ob osmih.

9. novembra 1943, torek

Pravijo, da na Vrhniki čaka 1500 Kozakov povelja za zasedbo Žirov in okolice (za Nemce).

10. novembra 1943, sreda

Prehrana je postala glavni problem nove vlade. Za to bi moral poskrbeti predsednik gospodarskega odbora Valentin Poljanšek pa ne naredi nič. Briga se samo za prodajo svoje repe. Politkomisar Milan Žakelj je naročil Lipetu Potočniku, naj se on zavzame za rešitev tega problema. Poleg 3000 Žirovcev moramo vsak dan prehraniti še 1000 do 2000 partizanov.

Politkomisar Milan je zagrozil Lipetu Potočniku, da bo ukrepal proti njemu po predpisih, če ne bo v najkrajšem času organiziral prehrane.

Lipe je povedal, da so imeli na občini sejo zaradi prehrane. Pred Domom in pred sejno dvorano so postavili stražarja, ki sta imela strogo naročilo, nikogar pustiti noter. Ko so imeli najhujšo debato zaradi partizanskega uničevanja hrane, je vstopila Nebeškarica iz Koprivnika in se pritožila, da so ji vzeli edinega vola in zaklali. Pojedli so samo najboljše kose; glavo, drob in drugo so pa zmetali po bregu v grmovje. Prosila jih je, naj ji dajo vsaj to, ker nima otrokoma kaj dati jesti, pa niso hoteli nič slišati. Vol je bil njena edina vprežna žival; kako bo zdaj obdelovala njive in kaj pridelala za otroke? »Sam Bog jo je prinesel,« je rekel Lipe.

Kakor pred kakim mesecem, ko je začelo primanjkovati mesa, je Lipe sklical tudi zdaj nekakšen gospodarski odbor, ki naj bi prevzel skrb za prehrano. Na prvem sestanku je bil navzoč tudi Franc Demšar – Lipnik iz Žirovskega Vrha kot zastopnik kmetov (jaz pa kot zastopnik mlekarne). Prva seja se je končala s tolažbo Lipnika, ki je rekel: »Možaki! Še malo potrpite; ko bo prišel Jože (Stalin), bo hitro vsega dosti.« Tudi na drugi seji je bil glavni besednik, zdaj je bil pa drugačne volje: »Možaki! Mene močno skrbi, kaj bo. K meni se je naselil en bataljon borcev na hrano in stanovanje. Vzeli in zaklali so brejo junico iz hleva in svinjo iz svinjaka, pa krompir iz kleti. »Tovariši,« sem rekel, »dajmo mešati krompir z repo, da bomo dalj časa vzdržali.« Pa je rekel komandant bataljona: »Tovariš, ti kar sam jej repo; vojska mora imeti kaj boljšega!« (Ko je začel Lipnik od bliže opozovati partizansko »gospodarstvo«, je spoznal, kam to vodi in je spremenil svoj odnos do partizanov in odšel k domobrancem, po vojni pa z njimi na Koroško, bil po Angležih vrnjen, mučen in ubit; enako tudi njegov sin.)

Politkomisar Milan je dal Lipetu še strožja navodila za organizacijo prehrane, nakar je ta sklenil najprej popisati vse zaloge in uvesti delitev po potrebi.

Govori se, da so Nemci odšli iz Gorenje vasi in Lučen, menda se selijo tudi že iz Loke.

Po izdanih predpisih bi moral vsak, ki bi hotel zaklati svinjo, to prijaviti na občini, pa se je doslej oglasila samo Brezarca s Sela. Lipe ji je dovolil klati, toda mora prinesiti polovico mesa in polovico špeha v mlekarne. Vse to je naredila. Ker pa mlekarne nima hladilnikov, je bilo sklenjeno, da bo meso in špeh prevzel in razdelil mesar Andrej Kolenc. On je to najprej obljubil, potem pa odklonil. Tako je ostala delitev naloga mlekarne. Ker je bilo določeno, da vsak rejec živali lahko obdrži zase po osem kg slanine in šest kg mesa za vsako osebo v družini, je kar precej ostalo za delitev. (Pri Brezarju sta živela samo mož

in žena; sin Vinko je bil pri domobrancih, zato je Lipe še strožje nastopil proti njim. Tudi drugi so klali, pa nobeden tega ni prijavil.)

Včeraj smo prejeli (nečitljivo) kg slanine in jo plačali po 1,90 RM, prodajali jo bomo pa po 2,0 RM kg.

Dopoldne je pokalo in grmelo na Vrhu: partizani so prišli k Petraču, pa so jih obstreljevali iz stolpa domobranci, da bi jim preprečili odgon živine in rekvizicijo hrane.

Govori se, da so Nemci in beli vkorakali v Loko s slovensko zastavo. Nemci bodo odšli in general Rupnik bo zasedel vso Gorenjsko.

12. novembra 1943, petek

Po štirih tednih smo dobili spet karto od Janeza iz Belorusije. Nastanjeni so v vagonih na železniški progi, pa se ne morejo nikamor premakniti, ker je tir pred in za njimi razdrt. Kuhati si morajo sami, kar dobe od kmetov. (Tudi naši partizani živijo od kmetov.)

Govori se, da je na Primorskem popolnoma zmanjkalo hrane, zato se nemška armada umika čez naše in poljanske hribe proti Koroški. Govori se tudi, da so včeraj partizani ujeli 20 belih v Šentjoštu in 20 v Rovtah.

13. novembra 1943, sobota

Otroci pišejo z velikimi črkami in v rdeči barvi po stenah hiš: »Živel, tovariš Tito! Živela, rdeča armada! Živel, Stalin! Smrt Gestapi! Smrt beloplavim izdajalcem!« in drugo. Naš ata ni dovolil pisati na našo hišo.

14. novembra 1943, nedelja

Izplačilo za mleko se je izvršilo v redu. Dežuje vsak dan, snežinke se sproti tope.

Popoldne s Cilko v cerkev; prišlo je samo 17 ljudi. Potem sva bila do šestih zvečer pri ge. Gojnič, ki je naju povabila, da bi pokazala slike iz taborišča v Šleziji, od koder je pravkar prišla. V Justinovi hiši na Polju sva našla tudi Milana Žaklja in njegovo nevesto Silvo Bač. Gospa nam je postregla s črno kavo brez sladkorja. Nama je svetovala, naj se kmalu poročiva. (Sama se je morala s srbskim častnikom, a se je tudi kmalu ločila od njega.) Od 6. do 9. ure miting v Prosvetnem domu. Vedno boljši program in vselej slabša udeležba! Jaz sem bil v Novi vasi do desetih. Nekje od Idrije se slišijo topovi in strojnice. Milan je bil zelo tih in zamišljen. In čeprav oborožen z malo strojnico in granatami, ni kazal nobene korajžje.

Iz Ledin so se vrnilo – kot nesposobni za vojsko: Lipnik, Kokelj, Balantač in drugi. V naši občini prebiva zdaj okrog 2000 partizanov. Ob tem »gospodarstvu« bomo v treh mesecih stradali vsi skupaj.

15. novembra 1943, ponedeljek

Sneži ves dan. Dopoldne v mlekarni. Brez dela. Samo odgovarjanja ženskam, ki so prišle po meso in slanino. Pregledal sem kartoteko za Staro vas. Mnogo posestnikov je prijavilo, da nima nobene hrane; en tak je bil Muhovcov Jože, ki je zaklal debelo svinjo, ima kravo in mleko in je tudi pridelal nekaj pšenice, pa nima niti za en dan zaloge. Čudno! Prav tako me je začudila Godčeva Marjana, ki je povedala, da ima dovolj za 14 dni. (Pozneje sem izvedel, da je mislila, da lahko vsak človek živi 14 dni brez hrane, zato je rekla, da ima za 14 dni hrane.) (Delili smo jih v tri kategorije: v tiste, ki nimajo čisto nič, take, ki imajo za 14 dni, in take, ki so založeni s hrano za eno leto.)

Popoldne ob eni so se nenadoma razbežali Zajcovi čevljarji. Kaj se je zgodilo? Vsi pod orožje! Že se slišijo strelji in rafali po Žirovskem vrhu, po Račevi in od drugod. Mislim sem še iti v mlekarno, pa sem ostal doma. Od dveh do štirih je odhajala vsa partizanska armada proti Ledinici. Ob štirih pokanje v bližnjem Žirovskem vrhu; ob devetih se zaslišijo eksplozije min na Golem vrhu in v Novi vasi. Ob treh popoldne so že izpirali napise s hiš. Navdušenje je malo časa trajalo.

16. novembra 1943, torek

Vso noč so grmele mine na Golem vrhu in v Sovri. Vsako uro je padlo kakih pet, skupaj okoli 50 topovskih granat od Jezer do Dobračeve. Ljudje po večini niso spali, jaz napol. Zjutraj sem šel v mlekarno in nazaj; nobenega človeka ni bilo na cesti. Ob pol desetih se je pripeljal s kolesom prvi Nемеc, za njim pa ob desetih še eden, tri, pet, deset, kakih 40

z nacistično-slovensko zastavo, med njimi prvi domobranec – Lomarjev Tone v jugoslovanski uniformi, preveliki suknji in šajkači. Stisnilo me je pri srcu: torej se bomo res morali boriti s sovražnikom proti sovražniku? Tone je rekel: »Na Dolenjskem je vse končano! Sedem divizij partizanov je obkoljenih. Strašno! Kdor ni videl, ne ve, kaj so partizani!«

Potem je prišel neki neznani vojak, ne vem, ali je bil Hrvat, Bolgar, Italijan, Poljak ali bogve kaj. Morda Kozak? Govoril je vsakega jezika nekaj besed. Ob 11.15 je prijahalo res 10 Kozakov, jahači, da jih je veselje pogledati, z vajeti v levi in s strojnico v desni. (Kozaki so bili zavezniki Nemcev.)

Brat Jože je včeraj popisoval v Goropekah, ko so prišli Nemci. Zaprli so ga pri Sedeju kot partizana. Pri pregledu hiš so našli pri Balčku vse prazno, v kuhinji pa kotel še tople hrane, da se je vžgalo. V nastali zmedi je ušel Jože, da je šel gasit h Koklju. K sreči je bilo blizu kup desk; te je naslonil na streho in tako zavaroval steljo, da se ni vžgala od vročine. Živina ni hotela iz hleva. Zgorela je samo Balčkova hiša (ne vem, če tudi hlev).

V Ravnah so grozili Nemci vsem domačinom, da jih bodo postrelili, ker so skrivali partizane. Pri Oblaku so ravno hoteli ustreliti mlado gospodinjo, ko je prišel njen mož (kot domobranec iz Rovt) in ženo rešil.

Pred prihodom Nemcev sta se skrila pri Koklju na podstrešju brata Janko in Vinko Grošelj z Dobračeve, ki sta ubežala od partizanov. V njuno »predsobo« so se naselili nemški telefonisti, ki so prišli s hajko. Samo kihnil bi kdo, pa bi jih bili odkrili in ustrelili. Jože je prišel domov ob treh popoldne, brata Grošelj sta se pa pripeljala s Sedejevim Blažem.

Jože je bil čisto bled od preživelih dogodkov tistega dne. Pri Balčku je pogorel tudi hlev, preostala poslopja so rešili samo s težavo. Bajje je pogorelo tudi pri Kremžarju v Žirovskem Vrhju in pri Debencu v Račevi. V Ravnah je prišlo do bitke med Nemci in partizani, ki jih je padlo 20, in osem Nemcev. Dva mrtva Nemca so prinesli ujeti partizani, dva ranjena so pa pripeljali k sosedu Poldetu Oblaku. Dopoldne je prišlo okrog 80 belih iz Rovt in popoldne več kot 50 Kozakov na konjih, največ je pa bilo Nemcev, vsi peš ali z voli ali konji, pa brez motoriziranih vozil, ker je bil most v Sopovtu miniran. Sneži pa kar naprej; gotovo je padlo že 20 cm snega. To je velika sreča za partizane, ker sneg sproti zabriše sledove za bežečimi »borci.«

17. novembra 1943, sreda

Dopoldne v mlekarni prodal 21 kg slanine. Ko sem prišel, so že čakale ženske samo iz Stare vasi, ker je bilo premalo slanine za vse; drugi bodo prišli na vrsto pozneje. Kmalu za ženskami je prišel tudi Štefan Šorli (Mršakov). Ta je zahteval, da dam vse meso za Lipeta oz. partizanom. Odgovoril sem mu, da so bile ženske povabljeni in jim zdaj ne morem odreči. Lipe je vedel, kje je meso oz. slanina, pa naj bi bil prišel ponoči ponj. Štefan je še nekaj grozil, ko ni nič dosegel, je pa šel.

Včeraj so Kozaki vlomili v mlekarno in stanovanje in skladišče Kunstlja in ukradli okrog 150 RM iz miznice. Nemci so odgnali včeraj vse moške v Novi vasi in Žirovskem vrhu, da so jim nosili municijo s Fužin v Kladje. Večina mobiliziranih se je že vrnila in so se poskrili. Homc, Jože in jaz smo edini moški, ki se še pokažemo na cesti. Toneta Gantarja menda še ni domov; ker je star in bolehen, so v skrbeh zanj.

18. novembra 1943, četrtek

Noč je bila mirna; dopoldne sem šel v mlekarno, ker nimamo nič več jesti. Tudi Godcova Marjana je prišla pogledat, če je kaj ostalo. Povedal sem ji, da Muhovcov Jože še ni prišel po slanino; če ga še danes ne bo, ji bom sporočil, ker verjamem, da res nima nič.

Od pol enajste do štirih popoldne je šlo čez Rovte morda 1000 do 2000 Nemcev, Kozakov in domobrancev. Vsi konji so jim morali voziti prtljago in nakradeno blago. Z njimi mora hoditi tudi kakih 100 civilistov, med njimi polovica Žirovcev.

Popoldne so prišli Nemci v Delavnico in odpeljali mnogo blaga v nekaj zabojih in tudi pisalni stroj, last mlekarne. Ob dveh so zasedli stanovanje, čez eno uro se pa že vrnilo v Rovte. Obetajo se nam najbolj črni dnevi, brezsrčni boj proti komunizmu in požig vseh partizanskih skrivališč, smrt vsakemu njihovem podporniku. Čisto nič ne moremo vedeti,

kaj bo še vse zadelo Žiri. Niti ne vemo, kdo bo tu vladal; Nemci ali general Rupnik, ki ga ljudje najostreje kritizirajo. Mi smo še premalo preizkusili partizanski režim!

Godcovo Marjano sem obvestil, da Muhovcov Jože ni prišel po slanino; naj pride ona. Takoj je prišla in bila vesela in hvaležna. Kmalu za njo je prišel Bahač, ki tudi nima nič (pa ne vem, kako, da smo ga pri popisovanju zgrešili). Rad bi imel meso ali slanino, pa ni bilo nič več. Ponudil sem mu ječmen za ješprenj in ga je rad vzel nekaj kilogramov. (Tega smo dobili v Kranju za seme; v zadrugi sem prosil, da ga niso zmešali z nekim prahom, ki bi ga naredil neužitnega, za primer, če ga ne bi vsega porabili za seme.) Mislil sem si pa, da mora biti zelo hudo, da pride mož, ki je bil včasih bogat in eden naših najhujših nasprotnikov, mene prosit za hrano.) Ta ječmen sem ponudil tudi Muhovcovemu Jožetu za partizane, pa je rekel, da partizani morajo jesti kaj boljšega kot ričet.

19. novembra 1943, petek

Zjutraj so odšli zadnji nemški oddelki v Rovte; zdaj smo spet svobodni – brez vlade in brez hrane. Ljudje, ki imajo prašiče, jih koljejo, drugi, ki jih nimajo, pa zahtevajo mesa in slanine – ali bodo poiskali vse to sami. Popoldne sem mislil delati maslo, pa ni elektrike. Granate in sneg so potrgale žice. Popoldne sem šel v delavnico: vse preobrnjeno, mnogo pokradenega. Vodil sem Ljubljanačana Novaka. Vendar je ostalo še nekaj usnja; tega so raznesli ljudje na vse strani. Nemci so pustili ključke v vratih, pa strogo prepovedali vstop. Zvečer pri Potočniku, ki se je vrnil iz Rovt in povedal, da tam čaka 30–40 topov na povelje za strel v Žiri. V Sopovtu ležijo štirje partizani, med njimi tudi Jože ... (?)

Popoldne so se vračali nekateri partizani domov, voditelji so pa še vedno poskriti.

Popoldne sem šel – po ponovnih grožnjah nemškega častnika, da bo dal porušiti vse Žiri, če bo še enkrat našel tu partizane – najprej k Maksu Zajcu na Potoku. Na trkanje je prišla ven žena Julka, pozneje tudi Maks. Ko smo nekaj časa govorili, sem zaslišal rahel škrip vrat pri sosedu Vinku Zajcu. V špranji skoraj zaprtih vrat sem zagledal obraz Maksa Majnika, ki nam je prisluskoval, pa upam, nič slišal. Maksa Zajca sem nagovarjal, da bi poslali v Ljubljano delegacijo k generalu Rupniku s prošnjo, naj bi v Žireh ustanovil domobransko postojanko. Maks je bil omahljiv, čeprav vidi, da je zdaj priložnost, če hočemo rešiti Žiri. Videl sem, da z njim ne bo nič. Šel sem dalje k njegovemu bratu Anžetu. Tudi on je videl pretečo nevarnost, a je rekel: »Mi katoličani ne smemo začeti z nobeno oboroženo akcijo! Mi moramo mirno počakati, da nas bodo nekaj pobili, potem se bo pa narod že sam organiziral. Vem, da bom jaz padel prvi, toda mi ne smemo začeti.«

Šel sem še dalje k Ivanu Potočniku. Oba (Potočnik in Anže Zajc) sta bila leta 1937 pri zadnjih volitvah med tistimi, ki bi bila lahko izvoljena za župana, pa nista hotela prevzeti nehvaležne naloge. Našel sem ga v kozolcu; oba z ženo Pepco sta bila na vozu, polnem nekega snopja, kot da bi ga devala v »štant,« pa nista nič delala. Ko sem jima povedal namen prihoda, sta se spogledala. To njuno obnašanje se mi je zdelo čudno; še bolj pa odgovor, ki ga mi je dal Ivan: »Jaz sem začel misliti, da mi nimamo prav; ta nova ideja (komunizem) napreduje in bo zmagala. Mi bi se morali pridružiti in sodelovati.« Zakaj ta preobrat? Tudi jaz sem postal bolj previden in rekel: »Saj vem, da bo Nemčija propadla, mi sami smo pa premajhni, da bi mogli kaj vplivati na končni izid vojne. O poveljni ureditvi so se že dogovorili zavezniki med seboj in ne bodo nič vprašali za mnenja in želje prizadetih narodov. Toda zdaj gre za usodo naše vasi! Če bi imeli tu posadko, bi se partizani ne drznili več prihajati v Žiri in vas bi bila rešena!«

Videl sem, da sem sam: če so trije, ki so bolj važni, kot sem jaz, proti meni, potem moram mirno čakati, da nas pobijejo ali pa da se pridružimo komunistom in delamo proti svojim načelom. Prvo je zame mogoče, ker ne odločam sam, drugo – ne! Torej čakajmo vrnitve zločincev in uničenja z artilerijo. (Pozneje, morda že v begunstvu, sem izvedel, da se je takrat skrival na Potočnikovem kozolcu živinozdravnik iz Logatca, ki je bil partizan in sta se s Potočnikom dobro poznala.)

Matičkov Mirko je povedal komu, da sem druge nagovarjal za odhod v Ljubljano samo zato, da bi spet prevzel nekje komando. Ko bi se bil spomnil na to možnost, bi prav

gotovo ne začel te akcije. Mirko je nama z bratom Jožetom večkrat očital, da se boriva povsod za boljša mesta – proti njemu.

Res pa je, da se nisem nikoli potegoval za kako častno ali plačano službo. Če so me kje izvolili v kak odbor, sem bil vselej prepričan, da nisem sposoben za tisto službo. Šele ko so mi dokazovali, da nimajo drugega, sem sprejel in si mislil: če drugi mislijo, da sem sposoben, se bom pač moral potruditi, da bom. In tako so bili navadno povsod zadovoljni.

Proti temu, da bi z bratom sprejemala kake boljše službe, je bil tudi ata. Jože je bil leta 1931, ko je odslužil vojaško službo, hotel iti v združno šolo, pa mu je ata to odločno prepovedal, češ da bodo ljudje mislili, da hoče izpodriniti koga v čevljarski zadrugi, posojilnici ali kje drugje.

Tudi jaz sem po vojaški službi sklenil iti v združno šolo. Do tega sklepa sem prišel po razgovoru s fanti v Radovljici, kamor smo šli na nogometne tekme; po večini so bili absolventi raznih srednjih šol, trgovski pomočniki, uradniki ali tajniki v kakih podjetjih, ob prostem času so pa sodelovali po katoliških društvih. To se mi je zdela najhitrejša pot do take izobrazbe, da bi mogel več delati po raznih društvih, za silo bi se pa še naprej preživljal kot čevljarski pomočnik ali kaj podobnega.

Leta 1931 sem se prijavil za šolo na Zadružni zvezi, odgovor je pa prišel na Ljudski posojilnico, kjer je bil ata odbornik. Povedal mi je, da je za letos prepozno in da se lahko prijavim drugo leto. Čudno se mi je zdelo, zakaj mi nič ne nasprotuje, kajti sklenil sem, da grem v šolo, četudi proti njegovi volji.

Naslednje leto sem se res prijavil – zdaj po Ljudski posojilnici – in bil sprejet.

Na stopnišču Zadružne zveze sva se srečala s Tonetom Bantanom iz Hrastnika, ki sva se to pot prvič videla. Po kratkem razgovoru me je vprašal, ali bi hotel prevzeti predsedstvo odbora Kluba dijakov šole, ki ga bomo ustanovili. Pristal sem in si mislil, da on pač ne odloča sam. Vendar me je predlagal in sem bil izvoljen.

Že pri ustanovitvi kluba smo sklenili, da bomo imeli vsak teden po dva sestanka v naši sobi, kjer nas je bilo okrog 20. Res smo imeli vsak ponedeljek sestanek samo zase: vselej je govoril drug dijak po vrstnem redu in predsedoval drug po vrstnem redu od Ž do A, vsak četrtek pa smo naprosili druge predavatelje. Navadno sta se menjavala direktorja dr. Basaj in Franc Gabrovšek, vmes pa dr. Ivan Ahčin, dr. M. Krek, Lojze Kuhar in drugi.

Ob prostih večerih sem hodil v dramo, opero ali v učiteljske na športne vaje in na vaje s štoparico in na ekskurzije po tovarnah in drugih zanimivih ustanovah.

Proti koncu šole, ko sem videl, da doma ni nič dela, sva se dogovorila s tovarišem Alešem Jandlom, posestnikom iz Djekš na severnem Koroškem, da bi šel z njim za hlapca (imel je veliko posestvo, tri pare konj in gostilno), predvsem pa, da bi se naučil nemško; tudi delo na kmetiji me je veselilo. Zadnji teden pred zaključkom šole me je obiskal ata in me spravil s ponudbo za službo v Čevljarski zadrugi – v veliko zadrego. Delati v zadrugi, pa za denar? Dr. Basaj je vedno zastopal misel, da bi morali delati idealni možje po zadrugah zastonj, preživljati se pa s kako obrtjo. Zadrege sta me rešila neki profesor in ravnatelj Gabrovšek, ki sta rekla, naj se ne branimo plačane službe, če se nam nudi, saj še v Svetem pismu piše: »Ne jemlji volu, ki mlati, šopa klasov iz gobca!« Ali: »Kdor oltarju služi, naj od oltarja živi!« Sprejel sem službo, delal pa veliko za nizko plačo ali zastonj.

20. novembra 1943, sobota

Prvi dan popolne svobode je mirno minil. Od mobilizirancev se niso vrnili Homcov Janez, Mire Kolenc, Petronov Mirko in Jerebcov Johan – in drugi. So morda kje na Blegošu, kjer se vrši uničevanje partizanske armade z artilerijo, lakoto in mrazom v enem metru starega snega?

Dopoldne v mlekarni; vse sem pripravil za delanje masla, pa Ivane ni bilo. Bom pa sam poskusil! Ob dvanajstih sem pognal pinjo, ki se je vrtela eno uro, toda maslo je bilo še premeško. Do petih sem izgnel vodo iz njega in naredil 25 kg masla. Prvi poskus se je posrečil.

21. novembra 1943, nedelja

Spal kake štire ure. Od enih do petih ponoči sem razmišljal, kako razdeliti teh 25 kg masla na 2000 ljudi! Izračunal sem, da bi prišlo malo več kot en dekegram na osebo. Ob sedmih je prišlo v cerkev okrog sto ljudi, ob enajstih pa nekaj več k maši.

Popoldne sem bil pri mesarju Kolencu zaradi delitve slanine. G. Kolenc je pristal na delitev. Pri Kolencu so me zelo prijazno zadržali več ur. (Razdelil sem 21 kg in dosegel nezadovoljstvo vseh žensk.)

Ob štirih s Cilko v cerkev, ob petih pa v Novo vas, kjer sem večerjal. Ob sedmih je prišel neki partizan in vprašal, kje je pri Kamšku. Povsod se gibljejo. Cilka me je spremljala domov. Nameraval sem iti spat k Bajtrčku, pa sem ostal doma, oborožen z – rožnim vencem in pištolo, trdno odločen, da se bom branil do konca. Živ ne bom prišel v roke sovražnikov.

Pri tem sem se spomnil na atovo pripovedovanje o starem Mlinarju iz Osojnice, ki je rad hodil h Klemenu v Žireh in tam ostajal pozno v noč. To se je zdelo fantom že preveč: sklenili so, da ga bodo odvadili. Eden se je ogrnil z rjuho – ko je zajahal na rame na drugega in sta ga čakala pri kmetijskem vrtu. Ko se je Mlinar vračal domov, jih je zagledal, pa se ni nič ustrašil. Vzel je iz levega žepa rožni venec, iz desnega pa nož in zagrozil: »Če si hudič, te bom s tem, če si človek, pa s tem,« in pri tem pokazal rožni venec in nož. V trenutku se je visoka postava znižala in namesto enega strahu sta zbežala dva človeka.

Ko sem prišel domov, so mi povedali, da so me iskali Matičkovi (Anže in Maks), pa domači niso vedeli, kje sem bil (navadno sem vselej povedal, kam grem). Le zakaj so me potrebovali? (Pozneje sem izvedel, da so vendarle sestavili delegacijo in jo poslali v Ljubljano; Maks mi je očital, da sem se skrtil, da bi mi ne bilo treba iti. Na vprašanje, zakaj bi ravno jaz moral iti, je odgovoril: »Ker je tebe manj škoda.« (Kateri so šli in kaj so opravili, ne vem.)

22. novembra 1943, ponedeljek

Spal sem zelo malo, ata pa sploh nič. Ponoči so korakali moški mimo, drugače je bil pa mir.

Dopoldne sem delil maslo; po dve deki na karto. Proti pričakovanju je prišlo le malo odjemalcev.

Sinoči sta se vrnila z Vrhnike Anton Gantar, ki so ga Nemci mobilizirali za nošenje municije pred tednom. In Urbančkov Tine. Popoldne ob dveh je prišlo iz Loke okrog 400 nemških vojakov na poti v Idrijo. Po enem mesecu je spet posvetilo sonce! (Mogoče bodo Nemci partizane pregnali.) Naj pride kdorkoli, samo same nas ne pustite! Po več kot enem mesecu smo prejeli spet časopis, po katerem nam je bilo že dolgčas. Partizani so izdajali svoja poročila, ki so pa bila čisto pristranska, nezanesljiva.

23. novembra 1943, torek

V Kopačnici so poleg drugih partizanov našli mrtva tudi Albina Čadeža in Grudna iz Žirov. Čadež je bil eden izmed glavnih voditeljev tu; on me je prvi preizkušal, koliko sem navdušen za OF. Bil je ambiciozen, pa mu drugi niso pustili naprej. Pred kakimi 14 do 20 dnevi sem bil zraven v Prosvetnem domu, ko so se pogovarjali: Jože Kavčič, Čadež in Jože Košir, kdo bi prevzel razne resorje v krajevni vladi. Vsi trije so hoteli biti ministri ali referenti za prehrano vojaštva, pa so Čadežu določili referat za promet, ker kot klepar zna popravljati kolesa. Kadar bo treba, jih bo mobiliziral in vodil v akcijo. Nazadnje je obdržal referat za prehrano vojaštva Jože Kavčič, ki je bil najbolj brezobziren in sebičen. Rekviriral je hrano, blago in vseh vrst vrednosti »za vojaštvo« in obdržal zase. (Pravili so, da so našli v stolpu brezniške cerkve njegovo zalogo. Še leta po vojni so pa našli na njegovem stanovanju pisalne stroje, cekine in drugo tujo valuto. Umrl je v zavodu za slepe v Loki, star blizu 90 let.)

V Oselici je padlo kakih 200 partizanov, tudi župan Rojc, naš župan Primožič pa že prej. K Čadežu še tole: videl sem ga, ko so ga gnali proti Rakulku v spremstvu oboroženih partizanov in z njim tudi Jožeta Vrabca, Janka Cepina, Milana Dolenca in morda še katerega. Vrnila sta se samo Milan in Vrabec.

Popoldne sem naredil leseno mišnico, ker se je zredilo toliko miši in podgan, da so postale nadlega. Tudi strup jim ne škoduje.

Homc je bil v Loki in Kranju. Nemci so obljubili, da bodo dali ljudem karte za prehrano, če bo zavladal v Žireh mir. Hrano bodo pa morali hoditi kupovat v Gorenjo vas ali v Loko.

24. novembra 1943, sreda

Polde Potočnik je napeljal v mlekarni elektriko pri mizi. Popoldne v pisarni urejeval knjige za plače za oktober. Nekje pri Idriji spet pojo strojnice, letala pa iščejo zaman v megli.

25. novembra 1943, četrtek

Župan Homc (Seljak) je odredil, da rejci obdrže svinjino zase (do zdaj samo po 8 kg na osebo). Slanine noče sprejeti za delitev ne Kolenc in ne mlekarna.

Iz Ljubljane so se vrnili delegati, ki so izvedeli, da bodo Nemci spet zasedli Žiri. Partizani so prenašali Nemce mirno, proti domobrancem so pa takoj v revoluciji.

26. novembra 1943, petek

Lep dan. Letala preletavajo vas zelo pogosto. Pravijo, da je zadnji teden padlo več kot 2000 partizanov na Tolminskem; samo v Črnem Vrhu 420. Padla sta tudi Ivo Kavčič in Tone Trček (Micnikov) in drugi. (Zadnje se je izkazalo za napačno). Partizani so strogo prepovedali svojim pokazati se podnevi v Žireh, ker bi to lahko povzročilo katastrofo za vse Žiri.

27. novembra 1943, sobota

Popoldne je prišlo kakih 15 »belih« z Vrha pri sv. Treh kraljih; prinesli so časopise, propagandne plakate in letake. Plakate so kmalu raztrgali 12-letni fantini.

28. novembra 1943, nedelja

Ob sedmih v cerkvi, od 10. do 11. ure pri Rupertu. Opoldne je šla nemška patrolja z Breznice skozi Žiri v Rovte. Popoldne sem bil od 1. do 6. ure v Novi vasi. S Cilko v gozd do Laza, kjer sva nabirala mah za jaslice. Lepo vreme, toda ona je bila slabe volje; obupala je, da bi se midva kdaj poročila. Meni se pa zdi nesmiselno v takih razmerah ustanavljati družino. Vendar se nobeden ne misli ločiti. Saj se kljub vsemu imava rada.

(Sva že sklenila, da se bova poročila junija; naročila sva kuhinjsko opravilo pri Štrajtu na Dobračevi, spalno pa pri sosedu Boštjanu. Štrajt je naredil vse v redu, Boštjan je pa bil vedno žejen, je zahteval denar za vsako malenkost; najprej za les, ki ga je kupil pri Česnu in drago plačal, potem pa še za vsako reč posebej. Zapisoval sem, koliko sem mu dal, in ko sem mu dal že polno dogovorjeno ceno, je bilo še malo narejenega. Njegovo ženo Marjano sem pregovoril, da ga je trdo prijela, da je delo končal. Kuhinjsko opravilo sva spravila v Novi vasi, spalno pa pri nas, a prve nisva nikoli rabila, drugo pa prvič leta 1963, ko sva prišla (po 20 letih) prvič domov na obisk. Spalno opravilo so vzeli po vojni Bizjakovi, ko so se vrnili iz Srbije, pa jih je Jože pregovoril, da so jo vrnili.)

(Razmere so se vedno bolj slabšale, zato sva poroko odlašala tako dolgo, da sva se poročila, ko nisva imela čisto nič: leta 1946 v taborišču Liechtenstein pri Judenburgu.)

Manica strastno sovraži »bele« (domobrance), rada ima pa partizane, čeprav ne ve, ali je Mire še živ, ali pa prav zato. Ob sedmih je šla Cilka obiskat ranjeno Cilko Erznožnik, da bi ji pomagala čez noč.

29. novembra 1943, ponedeljek

Opoldne sem izvedel, da sta prišla Homcov Janez in Kolencov Mire domov od partizanov. Jutri bi morala nazaj v brigado v Kladnik, toda oba sta sklenila, da bosta odložila povratek ali odšla drugam. Partizanska armada je v popolnem razsulu. Tudi drugi nameravajo zbežati (ali so že zbežali). Vsi pa vedo, da bodo partizani ponovno mobilizirali, toda Nemci jih preganjajo povsod.

Danes grmi nekje pri Črnem Vrhu ali na Vojskem. Do zdaj je padlo zaradi partizanov deset moških: Brckov Francelj je padel v Oselici, Vinko Pečelin in Mirko Merlak sta bila ustreljena v Cerknem, Ratačenov nekje drugje, Tone Rampre v bitki z Nemci; enako tudi Ciril Tušar. Rudolf Majnik in Rudolf Kavčič sta bila ustreljena v Žireh kot izdajalca. Strojko ukazuje, Ana Marija in Jan pa delata. Socialistična mesnica!

Popoldne me je povabil Homcov Janez na razgovor k Homcu. Prišla sta tudi Ludvik Jesenko, Lovro Tratnik in morda še kateri. Janez je povedal, da je partizanska vojska razbita, zato se ne misli vrniti vanjo; enako tudi Mire Kolenc. Lovro je bil prepričan, da partizanov ne bo več v Žiri. »Le mene poslušajte,« je rekel, »partizanov ne bo nikolli več v Žiri.« »Ti menda še ne poznaš partizanov,« sem rekel. »Podnevi jih morda ne bo kmalu, toda ponoči lahko pridejo že nocoj.« »Štefan vina stavim, da jih ne bo nikoli več,« je še zagotavljal Lovro. »Pili bomo pa po zmagi.« (Spominjam se, da sem na poti k Homcu srečal Mireta in Slavca, ki sta se pogovarjala na cesti pred Mrovcovo hišo. Onadva najbrž nista bila enakih misli kot Lovro.)

Ko se je znočilo, sem zaslišal iz delavnice (pri naši hiši), kjer sem nekaj bral, štokljanje po veži, takoj nato pa sestro Mici, ki je pritekla iz hiše, rekoč: »Tone, partizani so prišli pote! Hitro se pripravi, ti bom pomagala.« Na to so pa že vstopili v delavnico: mlada ženska v novi partizanski uniformi iz italijanskega blaga, eden Strličev z Dobračeve in še eden. Ženska (pozneje sem izvedel, da se imenuje Ana Marija, bivša učiteljica v Tolminu) mi je zapovedala: »Tone! Pripravi se, da greš z nami!« Ker nisem imel pri sebi nobene obrambe, sem sklenil zavljučevati odhod, kolikor se bo dalo. Povedal sem ji, da sem poslovodja v dveh zadrugah, zato potrebujem vsaj en dan, da bi mogel oddati knjige in ključe kakemu odborniku. »Zdaj ni čas za kaj takega; zdaj je vojna!« Ata se je vtaknil vmes in rekel: »Jaz sem bil sedem let vojak in vem, kaj je vojna, pa to ni vojna; to je barabija!« Čudno se mi je zdelo, da na te besede ni nihče reagiral; kar preslišali so jih. Še sem se izgovarjal, da nimam nič perila pripravljenega in zdravil. To je Ano Marijo še bolj utrdilo v njeni zahtevi po takojšnjem odhodu; nastavila mi je revolver na prsi in zagrozila: »Prokleti fant ti! Vsak gumb zapenjaš pet minut. Ali greš ali ne?« »No, pa pojdemo po perilo v mojo sobo,« sem pristal. Tam sem imel na visoki »štok« peči skrito pištolo Browning 6,35, pa nisem mogel do nje; na vsakem koraku sta stala dva partizana okoli mene, da se nisem mogel prosto gibati. In tudi, če bi prišel do pištole, bi je ne mogel tako hitro porabiti, da bi oba premagal.

Poslovil sem se od mame. Dala mi je nahrbtnik, ki ga je naredila kmalu po prihodu Nemcev. Ko so aprila 1941 Nemci zasedli našo vas in se je začelo govoriti, kako sterilizirajo ženske, moške pa pošiljajo v nemške podzemne tovarne orožja in municije, je rekla: »Nas žensk ni škoda, vi moški se jim pa ne smete pustiti odpeljati v Nemčijo. Naredili bomo štiri nahrbtnike: atu, tebi, Tonetu in Janezu, vsakemu enega. Napolnila jih bom s spodnjim perilom, nogavicami in po eno rezervno obleko, pa s hrano: s posušenim kruhom, nekimi krlji, sladkorjem in drugo hrano, da bo vedno pripravljeno za beg. Za tri dni bo vsega dovolj, potem boste pa že prišli do kakih poštenih ljudi, ki vam bodo pomagali naprej.« V nahrbtnik sem dal tudi dnevnik in smo šli nazaj v delavnico, da se poslovim od ata, ki mi je že prej, ko sem ga vprašal, ali naj grem ali ne, odgovoril: »Pojdi in pošten bodi!«

Ko smo šli skozi vrata na cesto, mi je rekla Ana Marija: »Tone, zdaj si naš! Glej, da ne boš delal kakih neumnosti. Saj veš, da imaš doma starše in sestri!« »Jaz bom že pameten, če boste vi,« sem rekel.

Zunaj nas je že čakalo nekaj partizanov in šel sem z njimi k Homcu. Janez je bil ravno pri večerji, ko je zaslišal naš prihod. Čeprav prej ni mislil iti, se je premislil in rekel: »Zdravo, tovariši! Samo povečerjal bom, potem pa gremo.« Kot prej jaz, je šel tudi on. Zunaj so govorili, da gredo zdaj še po Ludvika Jesenka, zeta Homcovega. Vedel sem, da se je prav zadnje dni preselil od Tušarja k Jaku, nasproti Homca. Niso bili gotovi, pa sem jim povedal, da menda stanuje pri Tušarju. Šli smo tja, pa so povedali, da se je preselil. Torej nazaj h Jaku. Upal sem, da ga bodo Homcovi takoj po Janezovem odhodu obvestili, naj se umakne ali skrije, in tako je bilo. Ni ga bilo doma. So rekli, da je šel v Novo vas. Torej eden je že rešen!

Nato so naju peljali na Dobračevo k Čelešniku. Ko smo šli nazaj mimo naše hiše, sem slišal, kako je ata glasno molil rožni venec zame, tako kakor pred petimi tedni, ko so me Nemci peljali. Mislim si, takrat sem ostal živ, zdaj bom tudi.

Pri Čelešniku jih je že bilo nekaj. Te hiše in njenih gospodarjev sem se bal, ker sem pred leti skoraj dokazal, da je Matevž vlamjal v združno trgovino. Ta me bo pokopal, sem si mislil. Tam smo ostali kaki dve uri. Ves ta čas je njihov poveljnik Strojko Poljanšek pošiljal svoje »komandose« k trgovini Pri Dekli z različnimi zahtevami; vselej jim je naročal, kaj naj prineso. Prvič so se vrnili s poročilom, da so našli pri Anžetu kup protikomunistične literature; bil je to zavitek Misijonskega koledarja za leto 1944, ki ga je Anže pravkar prejel iz Rovt. Brala sta ga tudi brata Albin in Ivan Kopač. Enega je pregledal tudi Strojko, potem pa rekel: »Zakaj to nosite sem? Saj ni nič v njem!« Povedali so mu, da je v njem članek o komunizmu. Prebral ga je in rekel: »Vrzite v peč!« Drugič jim je naročal, da mu morajo prinesiti neko nalivno pero. (Po tem sklepam, da je že moral biti tisti večer sam tam, da je vedel, da imajo neko pero.) Niso ga prinesli. Po tretjem obisku so povedali, da je bilo že zaklenjeno, pa jim je Anže spustil po vrvi iz gornjega nadstropja vrečke sladkorja, moke in še kaj. Potem jim je naročil Strojko, naj mu pripeljejo Anžeta samega. »Njega moram dobiti nočoj! Živega ali mrtvega! No, ne delajte nikakih neumnosti! Pripeljite mi živega!« Čez kake pol ure so se vrnili – zamišljeni, tihi. S Strojkom so odšli v stransko sobo, kjer so mu poročali o uspehu naloge. Spet je poteklo nekaj minut, ko je prišel iz stranske sobe Strojko, hodil gor in dol po hiši in sam s seboj govoril: »Da se je mogla narediti ta neumnost! Preklete!«

(Pozneje sem izvedel, kaj se je zgodilo: Ko so se partizani vrnili četrtri k Anžetu, ni bilo nobenega pri hiši. Nato so šli na dvorišče, kjer je imel Anže protiletalsko zatočišče (edino v Žireh) – bunker, ki je bil vdolan globoko v zemlji in imel težka, okovana hrastova vrata. Notri so bili Anže in njegova brata Maks in Mirko. Partizani so klicali Anžeta, on je pa naslonil uho na ključavnico. Ko ni odprl vrat, je neki partizan s puško ustrelil v ključavnico. To je odtrgalo hrastov les in nekaj ključavnice, in to je odrezalo Anžetu vrat. Je bil takoj mrtev. V sledeči zmedi je Mirko nekako ušel in zletel ven, da je povedal drugim, da so ušli v Rovte. Maks je pa bil toliko presenečen, da ni čisto nič naredil in so ga ujeli.)

Medtem so prihajali h Čelešniku »terenci«: Primc, Tone Filipič, Majnikov Maks (Skalar), Žigonov Janez in drugi, tudi taki, ki jih nisem pričakoval. Nekdo je pripeljal tudi Prapoškega Jožeta (Žaklja).

Strojko mi je postavil natanko ista vprašanja kakor Milan Žakelj 26. oktobra 1943: kako je bilo s pšenico, ki smo jo v mlekarni pobrali od kmetov. »Ali ste jo že poslali naprej v Nemčijo? Ste jo plačali kmetom?« Povedal sem Strojku odkrito, kako je bilo, pa je rekel: »No, bomo že še videli!« Spraševal me je tudi o mojem zanimanju za socializem in prostozidarstvo. »Ti si se zanimal za vse to, da bi se znal boriti proti temu!« Iz teh spraševanj sem spoznal, kako dolgo že vodijo partizani kartoteko o vseh, ki bi jim mogli biti kaj nevarni.

(Strojkovega očeta Tineta Poljanška sem poznal in cenil, ker sem vedel, da je ustanovil verjetno največ zadrug v Žireh in – kolikor sem mogel ugotoviti, ne iz sebičnosti. Škoda, da ni imel ljudi, ki bi te zadruge pošteno vodili in so skoraj vse kmalu propadle.)

(Tine je prišel skoraj vsako leto v trgovino Čevljarske zadruge po vreče od kopit, ki so bile najmočnejše blago in jih je rabil za predpasnike svojim deklam. Vselej me je vprašal, ali je brat Stanko že šel na Kitajsko za misijonarja. Navadno je rekel: »Jaz spoštujem ljudi, ki žrtvujejo svoje življenje za druge.« Bil je govornik, ki ni pustil drugemu v besedo. Nekoč me je vprašal, kaj mislim o socializmu in prostozidarstvu. Povedal sem mu svoje mnenje, na kar je odgovoril: »Ti imaš napačne pojme o vsem tem! Ti bom prinesel knjige, da se boš poučil iz njih.« Res je kmalu nato prinesel knjige o socializmu in drugo o prostozidarstvu. Nalašč nisem niti ene odprl; po nekaj mesecih sem mu jih vrnil. Če je bil kak tisočak v kateri, ga je dobil nazaj.)

(Kmalu po osvoboditvi je nekega večera prištorkljal v našo delavnico Milan Žakelj, ki me je dobil pri branju Hitlerjeve knjige Mein Kampf. Navzoči so bili: moj oče in starejši brat Jože in sosedov Franc, ki je pri nas več let delal kot čevljarski pomočnik. Milan me je vprašal, kaj berem. Pokazal sem mu in je še vprašal: »Zakaj?« Odgovoril sem mu: »Če

se hočeš uspešno boriti proti nasprotniku, ga moraš poznati.« Za to so izvedeli vsi njihovi voditelji in mi to ob vsaki priliki očitali. To je bil moj drugi greh, s katerim sem si prislužil smrtno kazen. Milan je prišel tisti večer k nam povprašat, ali je kateri mojih bratov študiral kemijo; rekel je, da potrebujejo strokovnjaka za izdelovanje plastičnih bomb. Ko sem mu povedal, da se nobeden ni zanimal za kaj takega, me je vprašal, ali vem za koga drugega, ki bi to znal. Tudi na to nisem vedel pravega odgovora.

Med deseto in enajsto smo se pripravili za odhod. Ko sem prišel v vežo, sem videl v siju luči iz veže stati zunaj Maksa (Anžetovega brata). Na moj pozdrav ni dvignil upognjene glave. (Takrat še nisem vedel, kaj se je zgodilo.) Prišel je še Kamškov Franko (študent za živinozdravnika), ki je šel vso pot do Sivkarja v Zabrežniku tesno za menoj z italijansko karabinko v rokah. Šli smo čez Skale in po zaraščenih stezah v popolni temi. Ko bi bil poznal teren, bi verjetno skušal pobegniti, tako pa nisem nič vedel, kod hodimo. Prepričan sem tudi bil, da bi Franko takoj streljal za menoj.

Sicer pa ne smem pobegniti! To bi bilo sebično dejanje. Ker nisem vedel, kaj se je zgodilo pri Dekli, sem mislil, da je v največji nevarnosti Maks; njega moram poskusiti rešiti! S Prapoškimi Jožetom je njegov svak Primc; ta se bo gotovo potegnil zanj, če bo v nevarnosti. (Nisem vedel, da so bili ravno zaradi idejnih razlik med seboj v sovraštvu.)

Okrog polnoči smo prišli do Sivkarja, kjer smo našli ranjenega partizana, ležečega na slami na tleh. Bil je na poti domov. Dvignili so ga in mu ukazali, naj naredi prostor novodošlim. Nam trem, »ki še nimate nič (uši),« so rekli, naj gremo na peč, ostali so pa polegli po slami na tleh. Večina je odšla drugam, tako tudi Ana Marija, ki ji je Primc prinesel žalbo proti garjam. Poljak Tomo Sadovski (menda) se je smukal okrog nje, do vrha zaljubljen, pa se ga je otepala.

Preden smo pospali, je Maks prosil, naj ga puste iti domov, ker nima perila in ne cigaret, in tudi žena nič ne ve, kje je. Tega mu niso dovolili. Posegel sem v pogovor in predlagal, naj pošljejo k Maksovi ženi kakega zaupnega človeka, ki mu bo tudi ona zaupala in naj ji pove, naj pripravi do jutra cigarete in perilo, da bo poslanec odnesel Maksu. Proti pričakovanju se mi je dobro premišljeni načrt posrečil: poslali so Homcovega Janeza. Zavriskal bi bil najraje od veselja, da je naš najvažnejši rešen, pa se nisem niti malo izdal, kako vesel sem zaradi tega sklepa.

Prišel je še Anton Giacomelli, pek iz Žirov, ki je povedal, da ga je mobiliziral Rajkovič, in mu naročil, naj gre k Sivkarju v Žirovski vrh oziroma Zabrežnik. Gotovo je mislil Rajkovič, da je Giacomelli toliko pameten, da bo izrabil priložnost in ubežal. Kolikor mi je znano, je bil kmalu nato ujet kot partizan na Koroškem in je 29. 12. 1944 umrl v Mauthausnu.

30. novembra 1943, torek

Čeprav sem po navadi vedno živčen, sem sinoči pri Sivkarju še kar dobro spal. Zjutraj je šla domača hči Pavla v Žiri v cerkev in izvedela, da je bil sinoči umorjen Ivan Zajec – Anže. Sivkarjevi niso ob tej novici pokazali niti najmanjšega začudenja, čeprav so bili stoodstotno »katoliški.« Pavlo so rabili partizani za kurirko, ker so vedeli, da to opravlja tudi za »ta bele«. Nas so pa prenočili pri Sivkarju zato, ker so vedeli, da bodo Nemci požgali domačijo in ljudi preselili (v najboljšem primeru) in se tako iznebili ene trdno katoliške družine.

Zjutraj je prevzel vodstvo Merlak (Mirko Justin), ki je bil pri vseh »pohodih« h »Dekli« sinoči zraven. Ta je naročil nekemu podrejenemu, naj gre k Šlosarju (v Zabrežniku) v bunker po kruh, kašo in krompir ter malo čaja. Vse to je res kmalu prinesel in Merlak je naročil gospodinji, naj vse skuha. Tu sem spoznal, kakšen gospodar je Merlak, čeprav sem ga že prej poznal. Vedel sem, da se je tožil s sosedom zaradi priposestevane poti, katero je preoral in spremenil v njivo. Javorčan ga je za to tožil in pravda se je vlekla več let; končno je zmagal Javorčan.

Ob prihodu Nemcev me je Merlak prosil, da bi mu preskrbel nafto za njegov motor. To sem (kot tudi nekaterim drugim) dosegel. Za »pomazati,« mi je dal Merlak ploščato

steklenico žganja, ki sem ga dal Hladniku na Landratu v Kranju. Žal mi stekleničke ni vrnil in Merlak mi je to večkrat očital. Vendar mi je obljubil, da mi bo dal jeseni v zahvalo hruške. Res me je prvo jesen povabil na hruške. Ko sem pa prišel ponje, je rekel: »Tele sem ti mislil dati, ki so pravzaprav očetove, pa še niso dosti zrele.« Zahvalil sem se mu in sklenil, da ukradenih hrušk ne bom jedel.

Ko smo bili še pri Čelešniku, je pravil Merlak, da po zmagi ne bo več tako, kot je bilo pred vojno, ko so farji (duhovniki) z žandarji podili ljudi v cerkev; šel bo lahko vsak, če bo hotel, nobeden pa ne bo k temu prisiljen. (To se je nanašalo na č. g. Skubica, ki je некоč pozval s prižnice vse zunaj stoječe, naj pridejo noter, sicer jih bo slikal in sliko predložil okrajnemu glavarstvu. Kmetje so imeli to navado, da so prihajali ob nedeljah v Žiri, a so ostajali zunaj cerkve in se glasno pogovarjali, kar je pridigarja motilo. S seboj so prinašali ploščate stekleničke žganja, ga dajali pokušat drugim in jih tudi sami natikali na usta. Steklenice so bile takrat drage, zato so imeli po gospodinjstvih eno za jed in olje in drugo za »smrdljivec« (petrolej za luči) leta in leta – dokler se ni razbila – ali dokler ni zaradi zamenjave postala nerabna.)

Torej, posegel sem spet vmes (da preizkusim, koliko mi zaupajo) in rekel: »Kaj pa, ko bi skuhala za zajtrk samo čaj in bi ga imeli s kruhom, kašo in krompir pa za kosilo?« Sprejeli so moj predlog in gospodinja je skuhala čaj. S pristnim kmečkim kruhom, ki ga je bilo pol velikega hleba na mizi, je bil kar zajtrk, ki se ga pa Maks in Jože nista dotaknila. Maks je čemel za mizo ob peči in buljil v mentrgo, z glavo v rokah, Jože je pa spal na peči.

Večina partizanov je odšla, nekaj je pa prišlo novih, med drugimi Mirko Fortuna z Rovta. Ko sem šel po zajtrku neoviran iz hiše (spet, da bi poskusil, koliko svobode si smem dovoliti), je prišel za menoj in rekel: »Tu je nevarno, kaj?« Res je pokalo nekje v daljavi, pa to ni bilo nevarno. Rekel sem mu: »Tu je kar dobro; imamo dovolj za jesti in piti in ni nam treba delati; jaz sem vzel to za počitnice.« Ko je odšel, ne vem, kaj si je mislil; čeprav je bila njegova žena moja sestrična, mu nisem nič zaupal.

Nato je prišel iz hleva gospodar Sivkar. Njemu sem odkrito povedal, da mislim ubežati, pa on tega ni slišal; govoril je o vremenu in o pridelku; še sem mu naročil, naj pove partizanom, ko bodo opazili, da me ni več, da se bom maščeval za vsako krivico, ki bi jo storili mojim sorodnikom zaradi mojega bega. Tudi teh besed ni slišal. (Pozneje sem se spomnil, kako neumen sem bil; če bi bil on storil, kar sem mu naročal, bi ga bili ustrelili, ker mi je pomagal k begu. Mislil sem si pa tudi, da je kateri partizanov na hlevu in poslušal, zato se je naredil, kot da ne sliši.)

Pokanje v daljavi se je približevalo, mi pa tu brez vseh skrbi. Opoldne je res prinesla gospodinja na mizo krompirjevo juho in kašo; spet dobro kosilo. Ker Jože in Maks spet nista prišla k mizi, je vsega ostalo.

Sedeč na eni strani mize, Strojko pa na drugi, sem premišljeval, kako bi zbudil Maksa iz čemenja pri peči, in sem nalahko zakašljaj. Maks me je nepričakovano pogledal. Z levico sem si zavaroval obraz proti Strojku, z desnico pa pokazal Maksu na stensko uro. S kazanjem na uro in na prste sem mu hotel dopovedati, da mislim ob pol dveh zbežati čez hrib. Nenadoma je vstal in začel hoditi po sobi. Pridružil sem se mu, in ko sva se srečala sredi sobe, mi je pa rekel tako naglas, da bi lahko vsak slišal: »Ali praviš, da bi ušla?« Vse je izdal, sem si mislil. Maksa sem tako ostro prebodel z očmi, da je lahko razumel, kakšno neumnost je naredil. Pogledal sem po vseh, toda nobeden ni pokazal, da bi kaj slišal; šla sva nazaj na svoja mesta.

Pred načrtom pobega sem najprej pomislil, kako bi se dalo ubežati na silo. Ob peči je slonela brzostrelka, ki je pa ne znam rabiti; poleg nje je ležala na klopi dolga italijanska puška, na drugi klopi ob zunanji steni pa italijanska karabinka. Toda ali je v kateri kak nabo? Morda so jih nalašč nastavili, da bi jih mi poskusili porabiti za beg? To je preveč negotovo! Na mizi je še ležala skoraj polovica hleba in na njem dolg krušni nož. Kako lahko bi prerezal Strojku vrat, toda kaj pa potem? Če bi povzročil najmanjši hrup, bi se drugi zbudili. Puške tudi nisem znal rabiti, ker razen Princa, ki je ležal na robu peči, bi

lahko ubil tudi Jožeta, ki je bil tik za njim, ali Giacomellija naprej. Za trenutek mi je bilo žal, da nisem pretepač. (Nož na mizi mi je ostal vedno v spominu: kadar ga vidim, ga spravim v predal. Ko bi ga bil takrat rabil proti mojim znancem – čeprav na drugi strani idejne oble, bi mi vest ne dala miru vse življenje. Beg pred nevarnostjo res ni vedno časten, toda včasih je pametnejši kot rešitev s pomočjo sile. Kot sem že pred pol leta sklenil v pogovoru z Milanom, bi raje delal po 16 ur na dan, kot kradel in pobijal. Moj značaj ni pretepaški.

Misleč, da je z Maksom dogovorjeno, sem se držal načrta in ob pol dveh odšel iz hiše. Nahrbtnik, ki ga mi je mama naredila, sem pustil pri Sivkarju, samo dnevnik sem vzel s seboj.

Ko sem bil iz hiše, sem se najprej malo ogledal. Opazil sem, da se je ob poti nad hišo in nad njivami sprehajal Krošljev Metod, star 16 let, ki je imel nalogo, da s strelom opozori ostale na morebitno pretečo nevarnost. Počakal sem, da je izginil za hribom, nato pa šel v grapo nad hišo. Tam sem čakal na Maksa vso večnost (se mi je zdelo), in ko ga ni bilo od nikoder, mislil, da so opazili moj pobeg, zato on ni mogel za menoj. Iti nazaj bi bilo preveč tvegano. Jezen na Maksa, ki se je izkazal za resničnega zajca, sem jo mahnil po grapi navzgor in potem navzdol proti Gorenji vasi oziroma Trati. (Pozneje sem izvedel, da je Maks ostal več mesecev pri partizanih, dokler ga niso domobranci rešili. Po vojni je šel v Argentino.)

Upehan in vroč sem pritekel naravnost pred finančnega stražnika, ki je bil v službi pred šolo na Trati. Ljubeznivo me je sprejel in povabil noter. Takoj mi je prinesel zvrhan krožnik enolončnice, skoraj sama zelenjava, ki mi ni prav nič dišala, ker sem bil še sit in razburjen. Povedal sem mu, kako sem ubežal. Rekel je, naj se najprej najem, potem bova pa šla k orožnikom v Gorenjo vas. Krožnik sem pustil komaj dotaknjen, ko sva odšla v Gorenjo vas. Na žandarmerijski postaji me je finančni stražnik oddal komandirju koroškemu Slovencu, ki je bil z menoj prav tako prijazen kot prej financar na Trati. Povedal sem mu vse, kaj se je zgodilo in zakaj sem zbežal, nakar me je vprašal, ali imam že kje zagotovljeno delo. Odgovoril sem mu, da sem si za ta primer že poiskal zaposlitev v mlekarni v Loki (pa nisem res). »Dobro!« je rekel, »pojdi nočaj spat h kakim sorodnikom ali znancem, zjutraj pa v Loko, da se javiš na Gestapu, in povej, da že imaš delo preskrbljeno.« Vtem je vstopil Nmec »Pečelinček,« ki je bil prej dve leti v Žireh, in takoj vzkliknil: »O, to je pa eden izmed banditov! Bo treba takoj poklicati Gestapo v Loki, da bo prišla ponj z oklopnikom, in nato v lager v Nemčijo.« (Nemci so vsem partizanom rekli banditi.) »Zakaj?« je rekel komandir, »človek že ima preskrbljeno službo na Gorenjskem, pustimo ga, naj gre delat.« »Pečelinček« se je še nekaj usajal, toda komandir se ni dal ugnati. Skozi okno sem videl, da je spodaj po cesti nekdo švignil mimo s kolesom; bil je moj starejši brat Jože. Rad bi bil skočil za njim, pa bi morda »Pečelinček« vzel to za poskus bega in naredil kako neumnost. Ko sem povedal komandirju, kaj sem videl, in mi je dovolil, da grem pogledat, je bilo že prepozno. Jože je že izginil za ovinkom. Komandir mi je želel srečo in sem odšel. Šel sem naravnost k Peternelovim, kjer sem poznal gospodarja Miho, ki je bil pred vojno pismonoša v Žireh, in jih prosil, da bi mi dali prenočišče za eno noč. Takoj so mi dovolili, da ostanem. Bila je to zelo katoliška družina, zato proti partizanom. Zvečer so molili rožni venec in litanije in peli »Marija, pomagaj nam«. Med molitvijo je stara teta, ki je molila naprej, pogosto kregala najmlajšega nečaka Mihca, naj bo miren. Postlali so mi na klopi ob peči in sem kmalu zaspal.

1. decembra 1943, sreda

Ker so vedeli, da bi rad šel zjutraj naprej v Loko, so me zgodaj zbudili, preden je pripeljal mimo Krošel, ki je vozil menda vsak dan v Loko. Prisedel sem in šel v Loki najprej po opravkih (v mlekarno, zadrugo, k trgovcem), da bi vse uredil prej, kot me bodo morda na Gestapu obdržali. V zadrugi na Trati sem izvedel, da so iz Nemčije pravkar dobili za našo mlekarno stroj za rezanje masla na določene velikosti, pa ga je dal poslovodja Tonček Strojjan zakopati v seno – dokler se vse ne uredi.

Najtežja je bila pot na Gestapo. Tudi tam me je nekdo takoj spoznal za bandita iz Žirov, vendar me je še kar prijazno sprejel. Povedal sem mu, da sem prišel po kolo, ki mi je bilo po umiku odvzeto in odpeljano. Vodil me je navzdol po stopnicah v klet in pokazal kakih osem koles ter rekel: »Na! Tu imaš, pa izberi, katero je tvoje!« Ni ga bilo, so ga že odpeljali naprej takoj prvi dan. Našel sem pa bratovo kolo. Povedal sem gestapovcu in ga vprašal, ali ga smem vzeti. »Ne!« je rekel. »Naj pride sam ponj in naj prinese dokaz, da je zaposlen v zasedenem kraju.« Tudi tu je prišel neki (menda) Kočevar in zahteval, da me pošljejo na zasilno delo v Nemčijo. In spet je zmagala pamet. Čisto nazadnje sem jim šele povedal, zakaj sem pravzaprav prišel: na ukaz komandirja žandarmerije v Gorenji vasi.

Vrnil sem se k Peternelovim še za eno noč. V Slovenskem domu sem bral, da je bil Anton Žakelj po komunistih umorjen. Pomota!

(Pozneje sem izvedel, da so v resnici ubili Jožeta Žaklja (Prapoškega), ki je bil z menoj pri Sivkarju. Zvečer 30. novembra so se preselili na neko taborišče in mu tam ukazali, da naj se sezuje. On je vedel, kaj je to pomenilo: da ga bodo ubili, in je stekel, da bi ušel. Partizani so za njim streljali, ga ranili, da je padel, potem so ga z bajoneti ubili.)

(Pozneje sem tudi izvedel, da je brat Stanko, ki je bil interniran v samostanu Svetice pri Karlovcu, izvedel za mojo smrt in bral mašo zadušnico zame na Sveti večer. Doma so bili prepričani, da so tudi mene ubili, in mu je mama to sporočila takoj po umoru Anžeta. Te novice je dobil do Svetega večera, ne pa zadnje, da je bila pomota.)

2. decembra 1943, četrtek

Mici in Cilka sta mi z veseljem in skrbjo prinesli nekaj perila in obleke. (Menda je Krošel povedal našim, da sem še živ.)

Včeraj me je že obril Oblak v Loki, nahranil sem se pa pri Kroni.

10. decembra 1943, petek

Zjutraj v Celovec na Mlekarsko zvezo. Vodje ni bilo doma, tajnica mi je pa zagotovila, da bom lahko dobil službo, najbrž v Št. Vidu. Ko bo prišel vodja domov, me bodo takoj obvestili. Zato sem jim dal tri naslove: mlekarno v Loki, Malčevih v Kranju, kjer sem si že izgovoril stanovanje, in še nekam drugam. Oglasil sem se tudi na Zvezi domačih obrti, kjer je bil vodja Jožetov prijatelj, g. De La Fior. Tudi Jožeta sem našel tam; oba sta bila vesela, ker sta mislila, da sem mrtev.

Mesto je bilo zelo bombardirano; glavna cesta v mestu je bila tako porušena, da si moral plezati po njej čez hribe ruševin.

11. decembra 1943, sobota

Še v Celovcu. Popoldne nazaj z vlakom v Kranj. Večerja in prenočišče pri Ručigaju v Kranju.

12. decembra 1943, nedelja

V Kranju; kosilo pri Nacetu; večerja na Oglu.

13. decembra 1943, ponedeljek

Še v Kranju. Čakam odgovora iz Celovca. Pogajanja z Gantarjevima o tajniški službi pri ustanavljajoči se skupnosti žirovskih čevljarjev. Sprejemem pod pogojem, da ne bom nič vedel, če bodo kaj podpirali partizane.

14. decembra 1943, torek

V Loki. Strojanu sem plačal za prevoz stroja (za mlekarno) 33,60 RM. Nakupil sem poslovne knjige za novo zadrugo *Kriegsarbeitsgemeinschaft der Sairacher Schuhmacher*.

Cilkin bratranec Franc Gantar je pritiskal na *Arbeitsamtu*, da bi me določili novi čevljarski skupnosti.

15. decembra 1943, sreda

Še vedno v Kranju. Čakam na pismo iz Celovca. Raje bi bil na Koroškem, kot ostal v Kranju. Tu še ni varno.

18. decembra 1943, sobota

Pohajam brez dela iz Loke v Kranj in nazaj.

20. decembra 1943, ponedeljek

Še nakupovanje poslovnih knjig za družbo, hrane za domače in za družbeno božičnico.

21. decembra 1943, torek

Vožnja sem in tja, prenočujem pa že pri Malčevih. Nova skupnost je začela delati v gornjih prostorih Zupanove strojarne. Nemci so mi ukazali, naj grem delat pri novi skupnosti, pa bo tu zame dela premalo. Bo treba poiskati še kako drugo delo.

24. decembra 1943, petek

Naš vodja Franc Gantar je organiziral božičnico za vse delavce in za goste. Mene je določil, da bi delal družbo tajnici Obrtnega združenja. Oba sva se dolgočasila.

25. decembra 1943, sobota

Pogoj, da moramo pred Božičem začeti delati v kakem po Nemcih zasedenem kraju, če hočemo dobiti zaplenjeno blago nazaj, kar manjka, pa plačano, je izpolnjen. Ker iz Celovca ne dobim odgovora, v novi družbi pa ne pričakujem dosti dela, sem se še enkrat pozanimal v mlekarni v Čirčah ob Savi, ali je moja zaposlitev tam res zagotovljena. Odgovor: dana beseda velja. Ob koncu leta odide eden od njihovih delavcev v vojsko, zato lahko pridem po novem letu.

Mlekarno v Čirčah je zgradila banovina tik pred vojno z zmogljivostjo 40.000 litrov mleka na dan, kar bi zadostovalo za vso Gorenjsko. Direktor (Nemec) je želel, da bi sprejel službo blagajnika, ko bo sedanji odšel k vojakom. Odgovoril sem mu, da knjige že znam voditi, pa bi se rad navadil delati maslo, ker je naša mlekarna tako majhna, da ne more zaposlovati dveh ljudi. Eden bi lahko opravljal vsa tehnična in knjigovodska dela. Ugodil je moji želji in mi zabičal, da ne trpi nobene politike. Povedal sem mu, da sem prav zato prišel v Kranj, da bi se izognil vsaki politiki. S tem je bil zadovoljen in naročil mi je, naj pridem po Novem letu.

Tako sem končal drugo burno polovico leta 1943 z dolgočasjem.

Uredniški pripis: Vojni dnevnik Antona Žaklja za čas od 1. januarja do 23. oktobra 1943 je bil objavljen v Žirovskem občasniku št. 19/20 (na straneh 159–186: Ob petdesetletnici umika Nemcev iz Žirov). V 29. številki ŽO je bilo objavljeno nadaljevanje, ki obsega čas od 14. decembra 1943 do 9. maja 1945 (na straneh 47–88: Kriegsarbeitsgemeinschaft der Sairacher Schumacher, Krainburg / Prva skupnost žirovskih čevljarjev med vojno v Kranju).

LEPOSLOVJE

Tončka Stanonik

VSE BO O.K., BABY

– *Kdaj se bova pa zmenila?* Anamarija je gledala svojega Frenkija, ki je postal pred napol odprtimi vrati, prestrašeno, obupano, zmedeno, jezno. Polomil ga je, zdaj bo hudič, hotel ji je le – takole med vrati – reči *Vse bo O.K., baby*, ona pa *Kdaj se bova pa zmenila*. Babe, z njimi se res nič ne da. Moral je bevskniti, čeprav to sploh ni bilo v njegovem načrtu. – Kaj pa naj bi se zmenila, gate bo imel oprane, obroček je varno spravljnjen v žepu. – S fanti se dobimo Pod lipco, poroka je menda ja šele naslednji dan ob desetih! Ali je to tako težko razumeti? – Ampak, Frenki, kako bo vse skupaj izgledalo, magistrat pa priče pa poroka, nič se nisva zmenila, je še kar naprej silila vanj. On pa spet *Vse bo O.K., baby*. – Pridem, ko bodo zaprli oštarijo, in se vse pomeniva.

– Bog, čisto nič ne razume tale *O.K., baby*, čisto nič, se je prestrašila Anamarija. Frenki je na tem svetu potreboval samo tri stvari: poln hladilnik, radio in slušalke, da mu je v možgane drla glasba.

– Bog, je rekla Anamarija, potem ko se je usedla na kavč in še zmeraj videla podobo svojega ženina pred vrati. – Sama bom na tem božjem svetu, sama. Če bo šlo tako naprej, se mu čez eno leto ne bo več ljubilo reči niti *Vse bo O.K.* ali *Sure, baby*. Pestovala in božala je svoj trebuh. To je zadnje čase počenjala vse pogosteje, ko je mirila detece, ki je postajalo v njej zmeraj bolj nemirno. – Sama bom, sama bom s teboj hodila na sprehode, sama te bom vodila na cepljenje, sama prvič peljala v šolo. Nič ne more biti drugače s človekom, ki že zdaj ne zdrži več kot pol ure ob meni. Toda ko se je Anamarija spomnila porodnišnice, ko se je videla med tistimi babami in šveflanjem o tem, kako so jim njihovi principi za prvo noč prinesli vrtnice, pa o zajtrku, ki jih je poslej vedno čakal v postelji, in take stvari, jo je zagrabila panika. In v tej paniki je sklenila, da hoče biti poročena, pa četudi samo za tisti čas, da preživi porodnišnico. Samo za toliko časa, da pride ponjo tudi njen »srečni očka«.

Ponoči se je zbujala, si polagala pod noge blazine, ker ji je hotelo raznesti gležnje, potegnila k sebi pletenje in ure do jutra prepletla in prekvačkala. Podnevi je prelagala že mesece pripravljeno opremo za dojenčka s police na polico in v knjigi za nosečnice odkljukavala poglavja – to je že opravila, to jo pa še čaka. Štela je majčke in pleničke in se na pamet naučila vse o porodu. Na njenem seznamu sta bila samo še dva dogodka: poroka in porod.

Poroda se ni bala. Naredila je vse, kar je priporočala tedaj veljavna doktrina o predporodni vzgoji mater. Nabrala si je Spockov vseh vrst, na pamet je vedela vse o razvoju dojenčkov do prvih zobkov, posvečala se je že poglavju o razvijanju umskih in fizičnih sposobnosti predšolskih otrok in za vsak primer je imela pripravljeno culico za porodnišnico. S poroko pa je bilo malo težje, s porokami je šlo v njeni rodbini precej narobe. Kakšne zgodbe vse ji je pripovedovala babica, a najbolj žalostna je bila Micina, tista od Anamarijine mame, ki se je na poroko odpeljala na mlekarskem tovornjaku, ker je zamudila edini avtobus, ki je takrat po vojni vozil iz oddaljene podeželske vasi v mesto. Anamarija je videla svojo ubogo mamo, videla je njeno drobno telo, ki se je treslo med težkimi kanglami mleka, videla jo je tudi nazaj grede, vozeč se skupaj z ženinom, svojim očetom, ki je vso pot na skrivaj stiskal skozi zobe svojo jezo: – Zanalasč si mi to naredila,

zanalašč, ker si se z mano oženila samo, da bi ti potem mat dala mir. Te zgodbe ji ni pripovedovala babica, z njo je mama delček za delčkom zastrupljala svoje punce in vedno končala enako: – Že takrat sem vedela, da bo zame en drek. Sodba je bila hladna in dokončna. In Anamarija še sama ni vedela, kdaj ji je ta mamina dokončnost zlezla pod kožo, kdaj je začela verjeti, da gre pri njih to iz roda v rod in da tudi pri njej ne more biti drugače. Saj je bolje, da človek ne ve, ji mama ni dajala nobenega upanja. Kaj jo čaka, je torej lahko samo ugibala, natanko pa je vedela, česa jutri ne bo; ne bo je čakal avto, ne fičko ne kabriolet, ki bi jo odpeljal na magistrat, ne bosta je čakala starša, ki bi, jokajoč, objela svojo punčko, ne bodo je spremljale prijateljice, ne bo družic, ki bi ji poravnale tančico, torej ne bo skoraj ničesar, zaradi česar se še v pozna leta govori o tem dogodku. O pač, nekaj pa si je Anamarija vendarle privoščila. Tam na Miklošičevi nasproti frančiškarnov je naročila poročni šopek, nekaj jo je gnalo, da je to naredila. Toda kdo bo šel ponj, to je zdaj to nesrečno vprašanje.

Ko je prej rekla Frenkiju tisto *Kako bo vse skupaj zgedalo*, je mislila prav to. Imela bo poročni šopek in nekdo bi moral ponj. Mislila ga je prositi za to uslugo, on pa *Vse bo O.K., baby* in je odkorakal v noč.

Anamarija je na rob kavča kos za kosom zlagala perilo, vse oprano in zlikano in dišeče: svetlo modro obleko, ki si jo je kupila za sestrično poroko in je bila zdaj stara že osem let, rdeč plet, ki tudi že dolgo ni bil »in«, saj si ga je spletla še v Študentskem naselju, mehke rdeče sandale pa je položila zraven na tla. In zdaj naj čaka, da se vrne Frenki, ki je komaj odšel, ali naj gre spat in se pogovarja z detecem v trebuhu? Šarila je po stanovanju, pregledala, ali je v torbici vse, kar bo potrebovala jutri, ali ima robček, prstan, denar, listek, s katerim naj bi se dvignil poročni šopek. – Zakaj sem sploh šla naročit tisto usrano reč? Šopek je postajal grda spaka, ki bi se ga bilo treba čim prej iznebiti. Zakaj? Zato, ker sem vsaj v nečem hotela biti podobna nevesti. Ker imam rada šopke in ker sem se kot punčka vedno igrala za neveste. Iz krep papirja sem naredila trakove, se z njimi ovila, da je vse plahutalo okoli mene, na glavi sem imela venček iz marjetic in na poroko sva se s sosedovim Mitkom, edino žrtvijo, ki se mi je pustila vplesti v igro, poganjala z lesenim skirojem. Kako je bilo to imenitno! Zdaj pa gre za zaresno poroko in zaresen šopek.

Samo zato se je tisto jutro znašla pred cvetličarno in ker poroke brez pravega šopka preprosto ni. Cvetličarka je takoj, ko je izvedela, kaj bi Anamarija rada, poklicala poslovodkinjo. Naročiti poročni šopek ni majhna stvar in na Miklošičevi so imeli v izložbah vedno razstavljene najlepše šopke v mestu. O tem se je treba temeljito pogovoriti, razmisliti, se posvetovati, Anamarija pa je tako plašno priracala v cvetličarno, da bi se ji nasmehnil še kamen, kako se ji potem ne bi negovana gospa, ki se je prikazala med zelenjem. S profesionalno natančnostjo je najprej premerila kandidatko. – Kaj boste pa nosili? – Svetlo modro, je Anamarija povedala po pravici. Svetlo modro, saj to je čisto v redu, mar ne? Nič sumljivega. – V kaj boste pa obuti? Mojstrica jo je poklicno zasliševala naprej. – V rdeče sandale, je ne več samozavestno odgovorila Anamarija. – Rdeče, se je začudila gospa? – Rdeče, to pa ne gre na svetlo modro. – Imela bom rdeč plet, je zdaj že čisto resignirano zastokala Anamarija. – Aha! je dejala gospa profesionalno, malo pomolčala, da je lahko v miru predelala nastali položaj, potem pa, saj je bila stvar takoj jasna, prav hitro zaključila. – No, bomo že nekaj pripravili, da bo šlo skupaj. Kakšna rdeča gerbera bo vmes, bela marjetica. Kdaj pa potrebujete in na katero ime naj zapišemo? Anamarija bi rada prišla po šopek že zvečer, a to ne bi šlo, rožice morajo biti čisto čisto sveže, naj se nekdo raje oglasi zjutraj navsezgodaj, zadaj za lokalom naj pozvoni, ker ta še ne bo odprt.

Kdo naj se oglasi, kdo mimogrede skoči po šopek. Frenki? Ta ji je obljubil le, da bo na poroko prišel s svežimi gatami, to pa je bilo tudi vse. Kaj pa prijateljice? Ne pride v poštev! Te je za božjo voljo prosila, naj v času njene poroke ne hodijo okoli magistrata, ker ne bo nobena paša za oči, nobenega posipanja z rižem, nobenega objemanja in brisanja solzic, prosim! Samo poroka, da se bo pozneje v porodnišnici v rubriki »stan« naredil križec pod »poročena«.

– Bog, nič se nisva zmenila, jaz pa sem na vse to zakuhala še poročni šopek. Anamarija je morala kar naprej misliti na to, že trikrat je zlezla pod odejo, potem spet vstala, pogledala v torbico, res je šla naročit šopek. Listek je tu, je tu! Odcapljala je do kopalnice, se premislila, saj tam zdaj ni imela še nič početi, prižgala televizor, bolščala v neke slikice in ga spet ugasnila. – Šla bom spat, jutrišnji dan bo minil, še vsak je, vrnila se bom sem, kaj se mi pa lahko zgodi tako hudega. Spet bom pletla jopice, brala bom, morda me bo kdo poklical in čakala bom detece. Bo že kako. Saj pravijo, da sem pogumna ženska, da jaz vse zmorem. Ura pa je tekla in ni: pol enajstih, enajst, polpolnoči. Začela jo je grabiti panika. Frenkija ni in kaj če ga sploh ne bo, ne danes ne jutri.

Ko je bila polnoč proč, so se strahovi zaradi šopka razlezli po vseh kotih in ji mežikali skozi trdno zaprte veke. Morala je spet vstati. Iz omare je vzela steklenico činarja in potegnila na dolgo in ihtavo. – Samo tale požirek, da ne bom tako kristalno ostro razmišljala, malo naj se mi zmežlja, čisto malo, da me ne bo tako strah. Potem je skrbno zavila pločevinasti zamašek, postavila steklenico v omaro in zlezla pod odejo ter čakala, kdaj bo v vratih škrtnil ključ. – Saj ga ne bo, pa ga res ne bo. Spet je zacopotala po hladnih ploščicah v kuhinjo, klok-klok je zapelo po grlu. In spet je skrbno zavila zamašek, kot da steklenice naslednjih nekaj let ne misli več odpirati. Cop-cop pa hladnih ploščicah so se oglašali vsakih nekaj minut in klok-klok iz steklenice tudi, dokler v njej ni ostalo samo za nekaj prstov temne tekočine. – Zdaj pa imam, zdaj se ga bom še nalezla, so misli Anamarije res postale nekoliko zmežljane. – Detece, oprost, ne bodi jezno, saj ne bom več, saj tudi poroke ne bo več, ko tole mine, bom samo tvoja, verjemi, samo tvoja. Obležala je v postelji in gledala v kolobarje, ki so se odtiskovali v črnini prostora.

Ob petih pa se je vendarle naslikal njen Frenki, sedel na kavč nasproti postelje in njeno jecljanje *da veš, da veš, nisi vreden, nisi nisi* prehitel s stalnim ponavljanjem *Vse bo O.K., baby. A vse bo O.K., baby*, je zdaj izbruhnila tudi Anamarija, ki ni več mogla poslušati tiste baby, in mu zmetala v obraz vse, kar ji je prišlo pod roko, blazine, odeje, rjuhe, in ko ni bilo nič drugega, še svojo svetlo modro obleko in hlačke in modrček in Polzela nogavice, vse, kar je bilo pripravljeno tam čez stol..., da se je Frenki po prstih umikal iz sobe in se potulil skozi vrata.

Ko je opravila s tem, ko je odvrгла na kup svoje cote, pa tudi svoje sanje in upe, da bi iz te zveze vendarle naredila kaj dobrega, je zdaj že v čisto belo jutro odkolobarila nekaj jasnih misli. Ukazala je glavi, naj se zbistri, ustnicam, naj se nasmehnejo, srcu, naj za hip neha udarjati rekvijem. – Dve uri zaspim, da mi uplahne rdečina okoli oči, potem bom vstala in odšla na magistrat. Zaradi tistega križca na formularju v porodnišnici in zaradi prijateljice, ki se bo s prvim vlakom pripeljala od daleč, da mi bo za pričo. V prostoru z umivalnikom in wecejem, kajti kopalnico so lastniki stanovanja skrbno zaklepali, za podnajemnico bi bilo to preveliko razkošje, je bila spet stara Anamarija s smislom za red in disciplino, Anamarija, ki vse zmore. Vrat si umij, na vrat ne smeš nikoli pozabiti! To je trobila že babica, da ni nič, če je dekle lepo oblečeno, njen vrat pa umazan. In spodaj tudi, spodaj! Zato je počenila ob okrogli lavorček in se uredila še tam. Čedila se je zbrano, delček za delčkom, kot je to vedno počenjala. Včasih se je tako zleščena odpravljala na zmenek in se je sama sebi zdela tako apetitlih. Čisto na koncu so prišli na vrsto lasje, z njimi je imela še posebno veselje. Rada si je delala pričesko na paža. Skrila se je za frfru, izpod katerega so mežikale črne oči. Nekaj skrivnostnega je bilo v tem izrazu in Anamarija je uživala, če je dajala videz vdane ženske, čeprav so se za tistimi zavesicami skrivale nevarne globine. In je opremljena s to malo krinko, zavita v rdeči plet, obuta v rdeče sandale, stopila v lepo majsko jutro. Počakala je na petnajstico, ki jo je odpeljala v mesto in jo odvrгла na Tavčarjevi ulici.

– Naj zdaj hodim po tej ali oni strani ulice?! Po tej se pride na magistrat, še prej do cvetličarne, kjer so v izložbi razstavljeni poročni šopki, med njimi tudi moj. Naj z njim odkorakam naprej, naj ga skrijem v cekar, kot da grem na trg po kisko zelje? Potem je stopila na drugo stran ulice in naredila velik ovinek mimo cvetličarne.

In je po ovinkih prišla do magistrata, kjer jo je čakal njen *Vse bo O.K., baby* s pričama. In si je pustila nadeti obroček – zaradi tistega križca pod »poročen« v rubriki »stan« in zaradi priče, ki se je od daleč pripeljala z vlakom. In res je, ko je prišel njen čas, v porodnišnico prišel ponjo »srečni očka«. In res je v življenju z detecem hodila sama po svetu. In res je še v pozna leta delala ovinke mimo cvetličarne nasproti frančiškanske cerkve, ker se je bala, da jo bo zasačila negovana gospa in pokazala nanjo. – Ta je pa tista, ki je pozabila na svoj poročni šopek. In ko je po mnogih letih nekoč vendarle pokukala tja čez ulico, je v veliko veselje ugotovila, da cvetličarne tam kratko malo ni več. A to je bilo takrat, ko je poročni šopki že dolgo niso več vznemirjali.

(Izbrana zgodba z literarnega natečaja Naše žene 2001, objavljena v Naši ženi, november 2001)

Petra Likar

IZ MOJE PISATELJSKE DELAVNICE

Najprej se predstavimo

(Odlomki iz knjige Dobil sem sestrico, ki bo izšla pri založbi Karantanija marca 2003)

Moje ime je Chris in sem star tri leta. Živim v veliki hiši skupaj z mamico in očkom, no vsaj do nedavnega je bilo tako, a o tem več kasneje.

Sedaj pa najprej jaz!

Pravijo, da sem kar velik za svoja leta, drugače pa imam svetle lase in najljubša igrača je moj slonček, ki tudi spi pri meni. Slončka imam že, odkar pomnim, in dal sem mu ime Soni. To je bilo še takrat, ko nisem znal dobro govoriti in mamici in očku se je zdelo ime tako imenitno, da sta ga venomer ponavljala, in sem si rekel, pa naj bo Soni. Pa še tole vam izdam, a ne povejte nikomur! Ker imam Sonija tako rad, da brez njega nočem zaspiti in nisem dovolil, da bi ga mamica oprala, ker bi predolgo trajalo, da bi se posušil, pa še prizor z vrtečim se slončkom v pralnem stroju mi ni bil nič kaj všeč, sta se moja starša domislila neumne ideje! Naskrivaj sta kupila še enega slončka, ki je bil na las podoben Soniju, in sta mi ga nekoč zamenjala in pravega vrgla v pralni stroj, ko sem jaz nič hudega sluteč mirno spal. Seveda sem takoj opazil, da to ni moj Soni, saj je zelo čudno smrdel, pa še laske je imel na vrhu glave. Moj jih namreč ni imel. Ampak, kaj hočemo! Bil sem tiho in sprejel igro ter komaj čakal, da bo moj Soni čist in suh ter da mi ga bodo na skrivaj zamenjali.

Sedaj pa še na hitro moj očka in moja mamica.

Moj očka je največji in hodi v službo. Zgodaj vstane, ko še vsi sladko spimo, in odide z avtom tja, kjer služi denar, da lahko gremo na morje in da mi lahko kupi sladoled. Domov pride pozno in jaz ga res že težko čakam. Ko pa pride, ga vedno vprašam, ali imamo zdaj že dovolj denarja in mu mogoče ne bo treba v službo, a se le nasmehne in me stisne k sebi. Drugače pa je policist in nekoč bom tudi jaz tak, kot je on.

Moja mamica pa ni veliko v službi. Najprej je bila doma pri meni, ko sem dovolj zrasel, da sem lahko odšel k babici za nekaj ur, pa je tudi ona odhitela v službo. V službi prodaja kruh in mleko in ostale stvari. Večkrat sem jo lahko šel z dedkom obiskat, saj njena služba ni bila daleč, a nikoli ni hotela z mano in dedkom domov. Saj vem, tudi ona je služila denar. Zdaj pa je spet doma in ne hodi v službo. Zakaj, vam povem pozneje! Drugače pa ima

mamica dolge lase, s katerimi se rad igram. Jaz ne smem imeti dolgih las, ker sem fantek, čeprav ne vem, zakaj.

Sedaj pa poslušajte, kako sem dobil sestrico!

Kako sem prišel na svet

No, kako nastanejo dojenčki, vemo vsi, zato o tem ne bom govoril.

Ko sem rasel in rasel v maminem trebuhu in ko sem bil dovolj velik, sem hotel ven. Očka je mamico odpeljal v veliko belo hišo, kjer je polno zdravnikov, in pomagali so mami, da so me nekako spravili ven iz njenega trebuha. Bil sem velik in zelo rad sem jedel. Mamica mi je večkrat povedala, da sem potreboval več hrane kot drugi dojenčki, da sem bil vsaj nekaj kratkih uric priden in sem zadovoljno dremal v svoji posteljici.

In tako sem rasel in rasel. Spomnim se, kako me je mamica včasih položila na trebuh, kar sem neizmerno sovražil. Imel sem tako zalite rokice, da me niso hotele ubogati in nikakor mi ni uspelo, da bi vzdignil glavico. Ker še nisem znal govoriti, sem se samo neznansko kregal z noskom, zaritim v posteljo. Mami pa sem se zdel imeniten!

Že čisto majhen sem se moral boriti za svoje igračke. Res! Mamica in očka sta mi mojo najljubšo ropotuljico položila nekoliko stran od mene, da je nisem mogel doseči, in potem sta z nasmeškom na obrazu opazovala moje krčevito trudenje, da bi se premaknil vsaj za milimeter. A mi ni in ni uspelo. In kljub mojemu glasnemu kreganju sta poskušala z isto igro dan za dnem. Meni pa ni in ni uspelo priti do zelene igrače. Ker nikakor nista odnehala, sem vedel, da bom slej ko prej moral nekaj ukreniti. In res sem nekoč prešel v akcijo! Pogledal sem nastavljeno igračo, ki me je mamljivo klicala, in krčevito sem se pognal naprej. Ampak namesto da bi se premaknil naprej, me je zasukalo in pristal sem na hrbtu s tako naglico, da se mi je zavrtelo v glavi. Razočarano sem čakal, da me bosta pobrala in ponovno poskušala, a sem se uštel. Začela sta na ves glas ploskati in se smejati ter me stiskati k sebi. In potem se je zgodil čudež. V roko sta mi dala mamljivo igračko. Torej sem zmagal? Posvetilo se mi je, da ni važno, kako se premaknem, ampak da je važno, da se premaknem. In ker sem bil pretežek in me rokice niso hotele ubogati, sem namesto plazenja izbral veliko bolj enostavno tehniko in sem se začel kotaliti kot nogometna žoga. Če bi vedel, da bosta zaradi tega očka in mamica tako srečna in bom dobil igračo tudi, če se bom odkotalil daleč proč od nje in nato milo zajokal, potem bi to storil že prej. In tako so se otroci mojih mesecev plazili, jaz pa sem se urno kotalil po stanovanju.

Učim se hoditi

Rasel sem in rasel in počasi so me začeli postavljati v bolj pokončen položaj. Najprej so zahtevali od mene, da sedim. Kako je bilo naporno! Bolel me je hrbet in če sem le mogel, sem na veliki blazini, ki so jo zame pripravili v dnevni sobi, padel v znak. A kaj, ko je to takoj kdo opazil in me pobral. Pa sem moral sedeti, čeprav sem jim na vsak način hotel v svojem jeziku povedati, da sem zelo srečen v ležečem položaju. Pa sem prestal tudi to in naučil sem se sedeti. Kar pa mi je čez čas postalo kar všeč. Sploh pa potem, ko sem ugotovil, kako pomembno funkcijo ima moj drugi prstek na desni roki. Sedel sem na blazini in ga iztegnil in pokazal na igračo. In glej! Mamica ali očka sta takoj pobrala igračo in mi jo izročila. Bilo je čudovito. Samo pomignil sem in v hipu me je obkrožalo polno igrač. A kaj, ko sta se starša kmalu naveličala moje igrice. Nekoč je očka resno dejal: »Zdaj bo pa že skrajni čas, da začne hoditi!«

Kako velika beseda. Prestrašeno sem pogoltnil slino in pogledal mamico. A moja mamica je kimala očetu! Na noge so mi pritrdili zelo trde in neudobne nogavice, ki so jim rekli čevlji. Mamica je veselo ploskala in občudovala moje prve čevljičke, očka pa je stekel po fotografski aparat in me slikal z vseh strani. Jaz sem žalostno čakal, kaj me bo še doletelo. In kar naenkrat me je očka prijel za roke in vzdignil. Tla so se počasi oddaljevala in za trenutek sem zamižal. Ko pa sem ponovno odprl oči, sem videl, da stojim na svojih nogah! Pa jima to še ni bilo dovolj. Najprej me je nepričakovano izpustil, in ko sem začel

nevarno padati, me je zadnji hip ujel. Nato pa sta hotela, da stojem premikam nogi. A mi ni uspelo. Ne prvič, ne drugič in ne tretjič. Očka je zmajal z glavo, mamica se je rahlo nasmehnila. Upal sem, da sem ju prepričal in da ju je minila čudna misel, da bi hodil sam, a sem se zmotil. Poskušala sta dan za dnem in me spodbujala.

In nekoč, ko smo odšli na velik travnik za našo hišo in sem bil star točno petnajst mesecev, se je zgodilo! Naredil sem prve samostojne korake. In potem je seveda sledilo objemanje in mokro poljubljanje, in kot bi mignil, sem imel čisto moker obraz od neštetihih maminih in očkovih poljubov. Pa sem nekako prestal tudi to in začel uspešno hoditi po tem zanimivem svetu ...

POTOVANJE Z VILO SREČNICO

(Odlomek iz knjige, ki šele nastaja)

Na gozdni jasi je majhna hiška. Tako majhna, da bi jo kak gobar lahko zamenjal za gobo. A ker je jasa čarobna, hiške ni videl še nihče. Hiška ima rdečo streho in okrog nje rastejo najlepše rože. In v njej živi vila Srečnica. To je nadvse dobra vila. A ker je tako majhna, da bi lahko jezdila miško, je ne vidi vsak. Vila ima prijatelja, ki spi ob njeni postelji. To je majhen, čisto bel muc Špik. In Špik je nekaj posebnega, saj govori. Da, in povrh tega je še izredno pameten.

Vila Srečnica je vila s prav posebno nalogo. V svoji zlati jadrnici jadra po nebu in išče otroke. In sicer tiste, ki so izgubili svojo pravljico. Ko jih poišče dovolj, da je njena jadrnica polna, se z njimi odpravi na potovanje. Pomaga jim poiskati pravljico.

Ko se je nad mesto spustila tema in so otroci odhajali spat, je vila Srečnica zaplula skupaj s Špikom po nebu. Jadrala sta in jadrala in skozi okna opazovala otroke.

»Tam!« je zaklical Špik in pokazal s svojo belo tačko. »Tam ni pravljice, poglej!«

Srečnica je zajadrala na okensko polico. Pristala sta in čisto tiho pogledala skozi okno. To je bilo okno malega fantka. Sam je zlezl v posteljo, zaprl lučko na nočni omarici in zaspal. Srečnica je prikimala: »Da, Špik, imel si prav. Ta fant potrebuje pravljico!«

Plosknila je z rokami in že sta bila oba s Špikom ob njegovi postelji. Deček ju ni opazil. Srečnica je prav tiho zašepetala čarobne besede in kot bi mignil, so bili vsi trije na jadrnici.

Deček je prestrašeno pogledal okrog sebe. Srečnica se je nasmehnila: »Ne boj se. Jaz sem vila Srečnica in pomagala ti bom.«

Deček je pogledal svoje telo in vzdihnil: »Kaj? Tako majhen sem! Ali sanjam?!«

»Seveda si majhen, kako pa misliš, da bi te drugače spravila sem gor. Vila te je pomanjšala,« mu je učeno razložil Špik.

»Kako ti je ime?« ga je vprašala Srečnica.

»Simon sem in hočem domov. Mamico bo skrbelo,« je povedal.

Srečnica ga je pomirila: »Ne boj se, mamica še opazila ne bo, da te ni. Kot bi mignil, boš doma! Najprej pa ti moramo poiskati pravljico!«

Simon je začudeno pogledal: »Pravljica? Kaj pa je to?«

Špik in Srečnica sta se spogledala. »Da,« je dejal Špik. »Pravi je!«

In odjadrali so dalje. Jadrali so po mestu in iskali otroke. Simon je sedel in gledal mesto. »Še nikoli nisem videl mesta ponoči,« je šepnil.

Srečnica se je nasmehnila in ga pobožala s svojo toplo roko po pšeničnih laseh. Poznala je njegovo zgodbo, a Simon tega ni vedel. Nasploh je poznala zgodbo prav vsakega otroka, ki je prebival v mestu.

Simon je živel sam z mamico. Očka je odšel in se ponovno poročil. Z novo ženo je imel otroke in pozabil na Simona. Mamica je delala od jutra do večera in Simon je vedno pokončani mali šoli stekel k sosedu Agati. Tam je preživel preostanek dneva in ko ga je zvečer mamica prišla iskat, je bila preveč izmučena, da bi posvetila sinu svoj preostanek večera. In Simon si je sam umil zobe, sam smuknil v pižamo, se sam pokril s toplo odejo in zaspal. Pogrešal je mamico. Pri sosedu Agati je bilo sicer lepo, a nikoli ga ni poljubila in stisnila k sebi.

Tedaj pa ga je vila Srečnica stisnila v topel objem in poljubila: »Boš videl, da bomo našli tvojo pravljico. Kmalu bomo zbrani vsi!«

Simon se je počutil čisto varnega na jadrnici in vilin objem je bil res nekaj čarobnega.

Pristali so na oknu majhne hiške. Simon je tiho sedel in čakal, Špik je ostal pri njem. Vila Srečnica je izginila skozi okno. Čez čas se je rahlo zasvetilo in posule so se srebrne zvezdice. Prikazala sta se Srečnica in neznani fant. In tako kot Simon je tudi fante zmedeno gledal okrog sebe in svoje pomanjšano telo.

In ko so spet zajadrali v temno nebo in se je fant nekoliko pomiril, je povedal svoje ime. Bil je Matic. Živel je skupaj z mamico in očkom. Oče je bil vedno na službeni poti in kadar se je vrnil domov, je Matic s solzami v očeh poslušal prepire med staršema. Venomer sta kričala drug na drugega in popolnoma pozabila, da ju mali deček pogreša. In tudi Matic je potreboval svojo pravljico, ki se je izgubila med vsemi nesmiselnimi prepiri.

In jadrali so visoko po nebu ter iskali otroke. Kmalu se jim je pridružila Kristinca. Deklica, ki je imela očeta in mačeho. Mačeha je ni marala in venomer jo je tepla. Tudi to je vila Srečnica prav dobro vedela.

In potem so dobili na svoj krov Mojca. Mojca je živela v veliki družini. Imela je kup bratov in sester. Mamica in očka nista imela nikoli časa. Mojca ni poznala pravljice, ravno tako ne njeni bratje in sestre. Nikoli ni bilo časa zanjo.

»Prostor je še za enega,« je rekla vila Srečnica in pogledala Špika.

»Pa pojdimo v veliko hišo na koncu mesta,« je dejal Špik in odjadrali so. Tiho so pristali na veliki marmornati polici in pogledali skozi okno. V sobi, kjer je bilo polno igrač, je na postelji sedela Alenka in se igrala z novo porcelanasto punčko.

»Saj je več igrač kakor v trgovini,« je zašepetala Mojca.

Ko je mala Alenka ugasnila luč v svoji sobi, je kot bi mignil, pristala z vilo Srečnico na jadrnici. Alenka je začudeno gledala okrog sebe, nato pa jezno vzkliknila: »Kje sem? Pri tej priči hočem domov!«

Špik je zmajal s svojo pametno mačjo glavo: »Ne boj se, kmalu boš doma v svoji postelji!«

Alenka je jezno pihnila: »Tu se bom še umazala in zeblo me bo! Hočem svoj novi plašč in svetleče škorenjce!«

Vila Srečnica se je nasmehnila: »Nič hudega ne bo. Le potrpi malo in pojdi z nami. Pokazali ti bomo dogodivščino!«

Jadrnica je bila polna radovednih otroških oči. Kukali so na zemljo in opazovali zvezdnato nebo. Tedaj pa je vila izrekla čarobne besede in jadrnica se je začela dvigovati. Dvignila se je visoko nad mesto in nato urno švignila proti zvezdam. Leteli so mimo lune in za hip so se začeli vrteti v krogu, nato pa zagledali svetlo luknjo, kateri so se približevali. Švignili so skoznjo in prišli v novo deželo. Deželo, kjer so bile doma vse izgubljene pravljice.

Špik je dvignil glavo in resno dejal: »Naj se iskanje začne!«

Otroci so pogledali navzdol. Zagledali so polja in travnik, na njegovem robu je bil velik gozd, zraven njega je žuborel potok. Počasi so se spuščali in ko so pristali, so skočili ven. Bil je dan in sijalo je toplo sonce. Narava je bila čudovita, pravljična.

»Dobrodošli v deželi pravljic!« jim je rekla vila.

Otroci so bili presenečeni in postavljali so kup vprašanj, le Alenka je bila čemerna.

»Niti malo mi ni všeč,« je godrnjala in gledala izpod čela.

Špik se je nasmehnil: »Le potrpi malo, boš videla, ne bo ti žal. Tudi zate bomo našli pravljico!«

»Ha, jaz imam pravljic na kupe! Samo zaželim si, pa dobim pravljice iz vsega sveta,« je razložila Alenka in ponosno pogledala ostale otroke.

Alenka je res imela vsega dovolj. Njen očka je bil bankir, njena mamica slavna pianistka. Alenka je imela polno sobo igrač in najlepših oblekic. Imela je svojega konja in svojo frizerko, ki ji je spretno izdelovala najlepše kodre daleč naokrog.

DRUGO ROJSTVO

(Pošiljam vam še nekaj svojih misli ...)

Se še spomniš tiste popolnosti, tiste veličine?

Se spomniš prvega vdiha, ki je bil tako čist? Se še spomniš prvega pogleda, ki ni pričakoval ničesar, pa vendar je videl vse? Še čisto, najlepše, brez skrbi, brez pričakovanj, brez načrtov, samo trenutek, ki je bil lep, nepopisen?

Rojstvo otroka. Prvo rojstvo in kasneje drugo. Tako različno, pa vendar podobno. In razumemo ga šele pozneje, šele, ko se rodimo drugič.

In zakaj potrebujemo dvajset, trideset ali petdeset let, preden razumemo, se zavemo, se znebimo nalepk? Mogoče je smisel prav v tem, da moramo spoznati sami. Če bi nam razkril kdo drug, potem tega ne bi cenili, ne bi zmagoslavno stopili na vrh in si rekli, da smo ponosni na naše prebujenje. Da, najbrž stopamo zato tja gor sami.

Da opazimo svet, ki se nam vseskozi ponuja, moramo oditi tja, do izvira, do začetka. Izvir, nekaj najčistejšega, najbistrejšega in najenostavnejšega. Brez napak, brez žrtev, brez strahu in brez bolečin. Le sreča, ljubezen do sebe, do drugih, velik val pozitivne energije in pozneje, ko odideš nazaj, velika mera spoštovanja sebe, še več odpuščanja sebi in drugim, zavedanje vsega in rešitev za vse.

Zakaj – ne obstaja več. Zato – ni pomemben.

Izvir, rojstvo otroka. In z njim le sreča, popolnost, brezpogojna ljubezen. Dojenček je nekaj najčistejšega. Ne zna lagati, ne zna igrati. Ljubi tistega, ki mu ljubezen daje, smeje se lepim stvarim in zaspi najlepši sen. Sen brez črnih misli, brez obtoževanj in zamer. Je le srečen, ker je, je srečen, ker je del danega trenutka in se veseli danega trenutka. Ne misli nazaj in ne misli naprej. Joka, če je žalosten, in se smeje, ko je srečen, popolno.

In kdaj smo odšli v trgovino z nalepkami? Kdaj smo se dodobra oborožili za svet, ki je pred nami? Kdaj smo se naučili, da si varujemo hrbet in odidemo s tokom naprej, pa naj bo dober ali slab? In kdo je kriv za naše življenje? Kdo je kriv za našo nesrečo, za trpljenje, za sovraštvo?

Nihče. Krivi smo sami.

Že kot majhni smo prejeli dane nalepke. Ti si Cene, jaz sem Maja. Prva nalepka.

Ti imaš bogatega očeta, jaz ne. Druga nalepka. In še in še in še. V neskončnost.

Največja nalepka, ki pa nas spremlja že vse življenje, pa je tista, ki pravi: »Le uči se, da boš znal živeti! Le poslušaj me, ker jaz dobro vem, kaj je življenje! Borba!«

Je res? Je res borba ali si nemara sami ustvarimo bitke in smo potem poraženi in včasih zmagovalni? Je res pomembno za našo srečo, da se borimo, da gremo le naprej in za sabo puščamo solze?

»Ne umaži se, ker boš potem grd! Ne jokaj, ker si fant! Ne igraj se s peskom, ker si lepa punčka! Neroda! Iz tebe ne bo nikoli nič! Ne znaš! Ne zmoraš! Nisi si zaslužil!«

Kolikokrat je dovolj, da majhen otrok sliši te besede, da se mu ukoreninijo v podzavest in jih sprejme za svete?!

Najlepšo doto smo dobili, ko smo prišli na svet. A kaj hitro je odšla nekam daleč, v našo podzavest, in zamenjala jo je druga, močnejša in na pogled bolj varna. Dota napotkov, ki nam bo prišla prav, in se bomo počutili varneje, pripravljene na življenje in večni boj z njim.

Ampak, mar je življenje res boj? Seveda ni, boj je v naši glavi, borimo se sami s sabo, ker drugače ne znamo.

In vse izvira iz naših nalepk, ki jih tako pridno pričvrstujemo že vse življenje. In krog se vrti, drugače ne znamo, ker nočemo. Ker nismo dovolj močni? Ker naša budilka še ni zazvonila.

Menim, da ko smo prišli na ta svet, smo si nastavili budilko na določen čas, nekdo na dvajset, nekdo na trideset in nekdo na šestdeset let.

In pride trenutek, ki ga je naša podzavest čakala, trenutek, ko naša budilka zazvoni, ko se ponovno rodimo, ko odkrijemo, da je vse skupaj le velika nalepka, ki je preplavila naše misli, naše telo, naše mišljenje. Ko spoznamo, da je strah le nekaj, kar smo si zadali sami.

Ko spoznamo, da je sovraštvo, ki ga gojimo, le v naši glavi, in ko spoznamo, da je tisti »nisem dovolj dober« le v naši glavi. Ko spoznamo, da so naše misli ujete v preteklosti, ko spoznamo, da je naše upanje prazno in neskončno. Ko uvidimo, da upanje sploh ne obstaja, da nesreče ni, da sovraštva ni. Budilka zazvoni in STOP! In takrat vidimo, da ni prepozno, da za drugo rojstvo leta niso pomembna, da je pomemben le trenutek. In ko zares spoznamo, da je pomemben le trenutek za korak naprej, potem se naše nalepke počasi odlepijo, izgubijo moč.

Pot je težka in dolga. Težka zato, ker drugače ne znamo in ker naše prebujenje zahteva od nas, da spremenimo svoje misli, da se naučimo živeti z ljubeznijo. Ko naša budilka zazvoni, se naučimo, da si vsako jutro rečemo: »Imam se rad in VEM, da mi bo uspelo, ker sem »edinstven«!

Vidimo izvir, vidimo srečo, znamo brezpogojno ljubiti sebe in svoje bližnje. In najlepši čar vsega je?

Težave izginejo. Resnično jih ni več. Pa si pred njimi ne zapremo oči, ne. Le pogledamo jih z druge strani. Saj veste, vrtnica je bodeč cvet, ki prinaša srečo, ko pa jo hočemo utrgati, se zbodemo in krvavimo. Ali pa jo odtrgamo z ljubeznijo in ne krvavimo več.

Ko smo prišli na svet, smo bili prav vsi popolni, polni ljubezni. Vedeli smo, da smo središče veselja in svobodno smo izražali svoja čustva, bili smo pogumni.

In smo še danes, še vedno smo ista oseba, kot takrat, ko je naš izvir začel delovati, ko je naš izvir začela polniti reka življenja. Čeprav je bila ponekod valovita, ponekod onesnažena, je izvir ostal isti. Sami pa smo odgovorni, ali bomo reko očistili, ali se bomo znebili vseh navlak, ali ne. Sami smo odgovorni za našo budilko, sami smo si nastavili čas bujenja in sami smo si ustvarili rečno strugo, po kateri plovemo.

»Nisem dovolj dober in nikoli mi ne bo uspelo« je le navlaka, ki so nam jo prinesli potoki, izlivajoč se v našo reko. In samo od nas samih je odvisno, kdaj bomo rečno strugo začeli čistiti. Korak za korakom, počasi in z ljubeznijo. Še nikoli se ni kup peska z enim samim zamahom prenesel na drug kup. Treba je več zamahov, počasi in s tistim pogumom, ki smo ga prejeli prav vsi na dan, ko je naš izvir začel delovati.

In prav zanimivo je, kako postanejo najbolj hudobni ljudje nenadoma dobri, kako postanejo naše misli naenkrat srečne, kako postane naše srce naenkrat spet sposobno ljubiti. Kako lep je svet.

Svet, narava in jaz, smo eno. Svoje misli si uravnavamo sami, dejanja, ki jih počnemo, počnemo z ljubeznijo in zaupanjem vase. In potem vidimo, da se, ko gremo korak za korakom, drža telesa zravnata, stopamo vse bolj pogumno in cilj je nenadoma tu. Cilj, ljubezen. Izvir je ljubezen. Spoznanje, da je prav vsak unikat, da na svetu ni enakega, da se moramo ravnati le po sebi in najprej spoštovati sebe. Prvi korak.

Ostali pridejo sami. Ljubezen do sebe dela čudeže. Šele prek sebe se lahko naučimo, da je življenje lepo, da je narava čudovita, da naših težav ni, ampak smo si jih zadali sami. Sami smo krivi za nesrečo, za jezo, za sovraštvo, in ko spoznamo to, je svet drugačen. Lep, brez napake, brez tekmovanja, brez primerjanja.

In pride dan, ko se brez obsojanja zazremo nazaj, ko je naša preteklost spomin, ko je naša prihodnost nekaj, kar bo, in si z njo ne obremenjujemo naših misli. Naše misli, ki jih krojimo sami, so le zdaj, ta trenutek. In ko se naučimo ljubiti trenutke, takrat imamo vse. Imamo srečen spomin na preteklost, imamo zagotovljeno lepo in čisto prihodnost in imamo trenutek. Ta trenutek, ki nam je dan že od vsega začetka. Znamo uživati v tem trenutku, kar je najlepše darilo življenja, ki smo si ga podarili sami. Mar ni lepo? Mar ni svet lep? Mar ni vrtnica čudovita?

ŠE ŽIVI ...

Premišljevala sem, kaj naj napišem za Žirovski občasnik. Kaj je bilo ali je v mojem življenju lepega, toplega in na nek način svetega? Veliko.

In kaj me je spremljalo, poleg drugih stvari v otroštvu, kar ne bom nikoli pozabila?

Prva misel, ki se mi je utrnila, je bila misel na mojo staro mamo. Ona je bila in je na nek način še vedno del mojega življenja. Opisati njo, ni enostavno. Kako naj človek opiše nekoga tako, da si bodo drugi, bralci, lahko predstavljali vso toplino, vso pozitivno energijo, ki jo je izžarevala.

Besede mojega očeta so bile: »Mama je bila kot vsakdanji kruh. Šele, ko ga ni več, ugotoviš, da nekaj manjka.«

Ker je mati hči mame, o kateri bi rada pisala, sem jo vprašala za nasvet.

»Ne potrebuješ podatkov, ne potrebuješ mojih misli. Opiši jo tako, kot si jo videla ti!«

In bom poskušala

Moja mama, Julijana Šorli, je živela na Dobračevi. Skromna soba, v kateri je bivala, ji je bila dovolj. V vsej tisti njeni sobici je bilo njeno življenje. Za darove, za izkušnje, ki jih je nabrala skozi leta, ni potrebovala prostora. Kljub temu da je bil njen dom majhen, si takoj, ko si vstopil v njen svet, lahko začutil polnost. Toplino, barve življenja.

Bila je tiha oseba, nikoli ni govorila o tegobah, ki jih je doživela, nikoli se ni pritoževala, nikoli ni obsojala. In vedno je bila tam. Vedno se je nasmehnila, vedno je priskočila na pomoč.

Žal sem poznala le eno mamo, najbrž sem bila tudi zato tako navezana nanjo. Da je ljubezen res brezmejnja, je mama znala pokazati. Kljub številnim vnukom nismo nikoli imeli občutka, da je kdo nekaj več in kdo nekaj manj.

Kadarkoli je kdo izmed njenih potomcev praznoval rojstni dan, je prihitela k njemu, mu izročila čokolado in nekaj denarja. Potem se ji je vedno mudilo. Nikoli ni hotela biti v napoto, nikoli ni hotela posegati.

Kot otrok sem rada hodila k njej. In najbolj hudo mi je bilo, ko mi je govorila, da bo nekoč umrla.

Takrat sem ji vedno rekla, da bova umrli skupaj, in skozi solze se je nasmehnila. Jaz sem njen smeh razumela kot nekaj, kar velja, in bila sem pomirjena.

Ko je bilo konec šolskega leta, sem ji vedno z veseljem pokazala šolsko spričevalo. In vedno mi je v roke stisnila kak tolar. Kar pa se mi je seveda zdelo imenitno. Zato sem najbrž tudi sklenila, da ji spričevalo istega šolskega leta pokažem vsaj trikrat. In vedno mi je z nasmehom stisnila denar v roko.

Ko sem končala srednjo šolo in sem nekoč odšla k njej, se spominjam, da je vstala izza mize, za katero je vse dni klekljala, in stopila do mene. Ko me je objela, sem šele ugotovila, da je za glavo manjša od mene. Kaj takega?!

Njena drobna postava, njen ljubeč pogled, njene zgarane roke bodo v mojem srcu za vedno. Toplina, ki jo je izžarevala, njene dobre besede, ki jih je znala le ona, me bodo vedno spremljale skozi življenje.

Pred petimi leti pa se je poslovila. In takrat sem šele spoznala, kako je slovo lahko težko. Ko nekdo odide in veš, da nikoli več ne boš vstopil v sobo, kjer je bilo toliko lepih barv, te stisne pri srcu. Saj pozneje sem še enkrat šla tja. Ko je ni bilo več in soba ni bila ista. Pohišstvo, vse, še celo njena postelja je bila sveže postлана, toda barv ni bilo več. Izginile so, izginila je toplota, izginil je tisti občutek varnosti, ki si ga dobil, ko si vstopil v njeno malo sobico. Vse je bilo hladno in pusto in nikjer ni bilo njenega diha, na mizi je le žalostno samevala čipka, ki ni bila dokončana.

Danes, ko imam svojo družino in sem na začetku svoje ustvarjalne poti, sem srečna, da sem jo poznala, da sem bila lahko del nje. Hvala, mama, za vse tvoje besede, za tvojo dobroto. Danes vem, da je njena sila, neka višja sila tam, kjer se srečamo vsi in vidi, vidi.

In zato še vedno živi ...

NOVO NA ŽIROVSKI LIKOVNI SCENI

Stane Kosmač

V letošnji barvni prilogi vam predstavljamo Tomaža Kržišnika v ateljeju pri delu novih vitražev in vitraže same, ki jih je ustvaril za žirovsko faro cerkev sv. Martina. Motiv je iz znane svetopisemske prilike o izgubljenem sinu. Pri izdelavi mu je pomagal mladi mojster Janko Logar, naš rojak, ki ima svojo delavnico na Trebiji. Trije vitraži so postavljeni spodaj v levem zvoniku ter skupaj s kovinskim križem, lestencem in poslikavo prostora, ki jih je prav tako zasnoval Tomaž Kržišnik, predstavljajo lep, umetniško dorečen in zaključen prostor.

Foto Franc Temelj

Foto Franc Temelj

Foto Franc Temelj

Foto Franc Temelj

V drugem delu predstavljamo štiri mlade še ne uveljavljene ali vsaj doma v Žireh premalo znane likovne ustvarjalce, žirovske rojake, ki vsak na svoj način iščejo pot k izpolnitvi svojih ustvarjalnih ambicij. To so:

Tjaša Demšar, 34 let

Po osnovni šoli v Žireh in gimnaziji v Ljubljani jo je pot zanesla v tujino, študirala je v Italiji, Angliji, Španiji in na Nizozemskem, kjer je leta 1995 diplomirala iz slikarstva na Likovni akademiji Minerva v Groningenu. Od leta 1996 ima status umetnice. Imela je osem samostojnih razstav in več skupinskih, tudi v Sloveniji. Upamo, da bomo njena dela kmalu lahko videli tudi v žirovski galeriji.

Njen motivni svet so naravni ambienti, vrtovi, urbana okolja, ki jih upodablja z uporabo močne imaginarne energije na poetičen način z močno izraženimi barvnimi kontrasti.

Barbara Kastelec, 26 let

Po osnovni šoli v Žireh in gimnaziji v Ljubljani se je vpisala na Akademijo za likovno umetnost v Ljubljani. Končala jo je v razredu profesorja Emerika Bernarda, zdaj je študentka drugega letnika magistrskega študija na isti akademiji, pri profesorju Gustavu Gnamušu. Zapisana je modernističnim tokovom slikarstva.

Foto Franc Temelj

Foto Franc Temelj

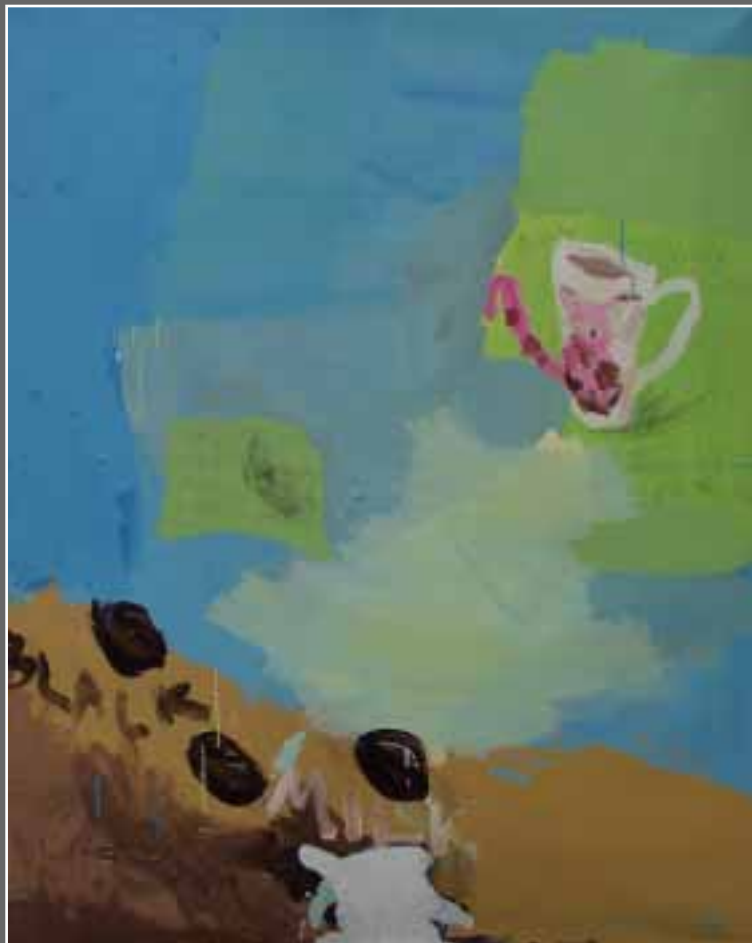

Foto Franc Temelj

Polona Mlakar, 23 let

Osnovno šolo obiskovala v Žireh, se nato vpisala v Srednjo šolo za oblikovanje in fotografijo v Ljubljani, zdaj je študentka drugega letnika na Šoli uporabnih umetnosti, smer fotografija, v Ljubljani.

Kot pravi sama, je fotografija njena strast že od njenega šestnajstega leta. Najljubši motiv ji je psihološki portret. Občasno se ukvarja tudi z reportažno fotografijo. Trenutno prisega na črno-belo fotografijo, ki jo tudi sama ročno razvija v fotografski temnici na klasičen način. Pridno študira in pripravlja različne projekte, ki jih bomo kmalu videli tudi v naši, žirovski galeriji.

Mitja Modic, 28 let

Zaposlen je v Alpini kot modelir. Po osemletki v Žireh se je v Kranju šolal na Srednji čevljarški šoli, v Ljubljani pa je leta 1998 končal višješolski študij usnjarsko-predelovalne tehnologije na Fakulteti za kemijo in kemijsko tehnologijo.

V letu 1998/99 je obiskoval tečaj risanja in slikanja v ateljeju akademske slikarke specialistke Nuše Lapajne v Ljubljani.

S slikanjem je začel leta 1993. Zanimata ga predvsem krajina in klasično tihožitje. Uporablja oljno tehniko. Prvo pravo razstavo je imel v galeriji Antona Primožiča v Žireh leta 1997.

Foto Franc Jesenko

CELOVŠKA CESTA

TA poznoseptembrski dan je bil še enako vroč in soparen kot oni z začetka meseca, ko je Ljubljano videl prvič. Avtobusna postaja je bila tu, pred Velesejmom, in ni si bilo težko zapomniti, da se izpred nje levo navzgor odpira Celovška cesta. Treba se je bilo le držati mogočnih kostanjev, ki jim ni bilo videti konca, in šele potem, ko bi se cesta zožila, iti na drugo stran. Če hiše ne bi spoznal po zunanosti, še vedno lahko povpraša po številki, ki si jo je trdno vtisnil v spomin. Tu bo njegov novi dom, tu bo stanoval, sta rekli Anika in Gabrijela in o tem ni bilo mogoče dvomiti.

Od avtobusne postaje naprej, čez prog, mimo Delavskega doma in nato desno, je bila gimnazija. Našel jo je, ne da bi posebej spraševal. Prav tako kot je našel razred, kjer so potekali sprejemni izpiti. Za tiste, ki niso bili iz mesta, že od jutra in predvidoma do večera. Kandidati so prihajali od vsepovsod, ker pa so vlaki vozili z zamudami, če sploh so, in ker so redki avtobusi, če so vozni red sploh imeli, zamujali tudi več ur, so se skupine bodočih prvošolcev zbirale že od zgodnjega dopoldneva. Ko se jih je nabralo pet ali šest, so jih poklicali v razred in sprejemni izpit se je začel. Najprej so pobrali papirje, nato pa so jih izprašali, od kod kdo prihaja in koliko razredov ljudske šole je opravil, potem se je začel uradni del izpita. Najprej pismeni.

V njegovi skupini so bili še štirje, po idrijsko bi jim rekli potegoni, starejši in močnejši od njega in po videzu enega od njih je bil ukrojen tudi priimek. Pisal se je Korenjak, drugi, še starejši od prvega, pa se je pisal Vrhovnik, zato se je Danijel kljub svojim petnajstim letom in občutku odraslosti čutil precej majhnega. In skoraj neobgljeno, ko so ti potegoni spregovorili, ko so odgovarjali na vprašanja, ki jim jih je zastavljal katehet Matkovič, po videzu prijazen gospod, a so njegova vprašanja na Danijela kljub temu delovala, kot bi ga oplazila strela. V glavi se mu je bila kot vreča napihnila ena sama moreča praznina, brezizhodna in neobvladljiva. Boleči, ponižujoči nič, občutek nemočnega otročaja v družbi tršatih silakov, ki vedo odgovoriti na vsako vprašanje.

On od računstva je znal le seštevati in odštevati. Anika, ki je bila do začetka vojne pri njih učiteljica, in Gabrijela, ki se ji je za nekaj tednov pridružila po osvoboditvi, sta ga nekaj dni pred sprejemnim izpitom učili deliti in množiti, razlikovati povedek od osebka, spoznavati besedne vrste in tudi nekaj zgodovine od naselitve Slovanov do kraljevine Jugoslavije, a mu je od vsega le malo ostalo v spominu. Anika mu je bila s svojo lično pokončno pisavo, ki se je komaj razlikovala od tiskane, popisala kakšnih deset orumenelih listov papirja, Gabrijela pa je bila dodala še prav toliko svojih. Učil se je od zgodnjega jutra do poznega večera, z zaprtimi očmi je ponavljal odstavek za odstavkom. Sedel je negibno več ur skupaj, vztrajal bi lahko brez konca in kraja, a njegove misli so že čez nekaj trenutkov odtavale v preteklost in se ustavile pri kakšnem drobnem doživetju iz preteklosti. Nič usodnega, nič pretresljivega se mu v tistih dneh ni vračalo v spomin. Bil je miren, kot že dolgo ne. Vojne je bilo dokončno konec, nobene resnične grožnje ni bilo več in to se je čutilo na vsakem koraku. Ponoči je lahko brezskrbno legal v posteljo, spal in se zbujal brez strahu. Tudi ti papirji, nad katerimi je slonel in v katere je bolščal nepretrgoma ure in ure, so bili dokaz novega življenja, dokaz miru, po katerem so hrepeneli tako dolgo, da vanj že niso več verjeli. A je le bil tu.

To je dokazovalo novo okolje, ti ljudje, ki so skrbeli zanj in so bili odločeni njegovemu življenju začrtati novo smer. Vse, kar je bilo napisano, je bilo jasno, a hkrati tako tuje in nenavadno, da ni bilo mogoče ponoviti. Če mu je po štirih ali petih dneh nekaj od tega le uspelo osvojiti, je bila naslednjega dne v spominu spet čista praznina.

Ko pa ga je Matkovič vprašal, koliko je med vojno hodil v šolo, je seveda z olajšanjem povedal, da so šolo zažgali že decembra enainštiridesetega, tam okrog božiča, med poljansko vstajo. Izognil se je poimenovanju tistih dogodkov, tega Ljubljancani ne bi mogli razumeti in še na kraj pameti mu ni padlo, da bi omenil svoj delež pri požigu šole. Ker je bilo treba stvar opraviti hitro in čim bolj neopazno, so bili tudi njemu določili, da je med lesene, presušene šolske klopi in na dobro naoljen pod, tako rekoč v diru prinesel eno butarico. Eno samo. Za drugo že ni bilo več časa, čeprav je bil že stekel ponjo. S petrolejem polita drva je plamen zajel z glasnim vzbuhom, bela svetloba je segla v dno temne drvarnice, vmes so že pokale šipe na šolskih oknih. Skrbno je odložil butarico na staro mesto, saj so bili vnaprej opozorjeni, da je treba morebitne sledi čim bolj prikriti. Nemci si bodo vse ogledali in sklepali, iz katere drvarnice so bile butarice, od kod je bil petrolej, s katerim so podnetili uporniško dejanje. Naročilo se je glasilo: nič ne vemo, nič nismo videli, vse so storili neki neznani ljudje, katerih ni nihče prepoznal. Nihče ne ve, ali so nosili orožje ali kakšne druge uporniške znake. Nič! In tista zapoved ni bila nikoli preklicana. Kar je bilo izrečeno, je bilo izrečeno in tega ne bo mogoče nikoli razlagati drugim. Zagotovo tudi ne tem mestnim gospodom, v praznjih oblačilih, s kravatami in zlatimi naočniki, z vonjem po mestnih stanovanjih in dobrem tobaku, kakršnega so pred vojno kadili le višji častniki, ki so vodili gradnjo Rupnikove obrambne linije v poljanskih hribih in so se zbirali tudi v dedovi hiši v Podgorju, pri Martinu.

Požig šole je z očitnim olajšanjem sprejel tudi Matkovič, postal je še bolj prijazen in s svojo dobrodušno potrpežljivostjo je nazadnje le našel vprašanja, na katera je Danijel znal odgovoriti. Vedel je za Blegoš, tudi na Ratitovcu je že bil in znal je povedati, kakšna drevesa rastejo v tamkajšnjih hostah: smreke, bukke, jeseni.

Preizkušnjo iz botanike, zemljepisa in najbrž tudi iz zgodovine je prestal z odličnim, saj je tudi prikimal na Matkovičevo izjavo, da sta bila Ciril in Metod sveta brata, ki sta Slovanom prinesla krščanstvo, to je bilo trdno postavljeno v njegov spomin, tako je pisalo tudi na tistem listu papirja, na katerem mu je bila Anika opisala glavna poglavja preteklosti. Ta mu, razen zadnjega poglavja, ki se mu je zapisalo v glavo in na kožo, ni pomenila nič več kot drugi številni podatki, ki so bili potrebni za šolo in jim ni bilo konca mogoče niti slutiti.

Težav tudi ni bilo z edinima papirjema, ki ju je lahko prinesel na sprejemni izpit. Potrdilo, da je končal štiri razrede osnovne šole, kar je bil prvi pogoj za vstop v gimnazijo, mu je bil tik pred odhodom v Ljubljano napisal trebijski učitelj Žitnikov Jaka, ki se je bil pravkar vrnil iz nemškega koncentracijskega taborišča. Premikal se je previdno, njegove kosti je držala skupaj le še prosojna koža, bil je skoraj brez las, a se je kljub temu Aniki in Gabrijeli hudomušno in poželjivo nasmihal in je bil za njiju očitno pripravljen storiti, karkoli bi zahtevali. To ni moglo biti brez zveze z govoricami, da sta se z Aniko valjala po senu že nekoč pred začetkom vojne, zdavnaj prej, kot se je bila Anika poročila z Jernejem. Ustnice so se mu zgovorno krivile in v njih je Danijel videl potrditev tistih govoric. Na Žitnikovem kozolcu ali kjer je že bilo, slečena, se razume. Njegov pogled je govoril, da je upanje v njem kljub onemoglemu telesu še živo. Ne glede na to, da se je bila Anika že zdavnaj poročila in je bila vmes vojna, ki je pretrgala vse vezi in razdrla vse obveznosti. Danijel je le nejasno slutil in si obenem pojasnjeval, zakaj je nadučitelj ubogljivo segel po peresu, sposodil si je njenega, morebiti svojega ni več imel. Za Gabrijelo se še zmenil ni, čeprav je ona ves čas visela na njem s pogledom in se je zdelo, da bi bila pripravljena zamenjati Aniko.

Matkovič je prebral potrdilo in se hudomušno nasmehnil. Tisti hip se je tudi Danijel zavedel, da v požgani šoli ni mogel dokončati štirih razredov. Ali pač? Tudi polovička pole, ki je nadomeščala njegov krstni list, je prestala preizkušnjo. Nemci so požgali rojstne knjige, hkrati s pohištvo in drugimi knjigami, ki so jih iz farovža zmetali na vrt. Maščevali so se župniku Mihaelu, ki ni čakal, da bi ga uradno izgnali, kot je bilo zaukazano. Iste noči so vsi gorenjski župniki skrivaj odšli čez mejo, v Ljubljano, nekdo jih je bil zaupno obvestil, nekdo iz škofije, ali pa so to storili kar Nemci sami, da so se jih znebili na lep način.

Tisto potrdilo z rojstnim datumom je v njegovem življenju odigralo večjo vlogo, kot si je tedaj lahko predstavljal. Bilo je edini dokaz njegovega obstoja, imena in priimka, in če ga katehet Matkovič ne bi bil priznal, bi uradno sploh ne mogel vstopiti v svet živih, kaj šele v gimnazijo.

Živel bi, a ne bi mogel dokazati, da je res on.

Ko je njegova skupina opravila, kar ji je bilo naloženo, ji je predsednik sprejemne komisije tudi že sporočil, da so sprejemni izpit položili. Saj drugače ni moglo biti. Vojne je bilo konec, življenje je krenilo v svojo novo smer, le kdo bi mu lahko zapiral pot. Danijel se tega ni znal veseliti, kot bi se bilo treba, in na kar so po končani vojni vsi opozarjali, a tudi za žalost ni bilo razloga. Vsakršno ganotje mu je že dolgo bilo tuje. Le včasih zjutraj, ko ga je obsijalo prvo sonce, je pomislil: živ sem, še sem živ, in ob tem občutil čisto posebno zadoščenje, ki ga drugim ne bi znal razložiti.

Vidim te, Danijel, kot da je bilo včeraj. Med zadnjimi si zapuščal avtobus, otovorjen si bil bolj kot drugi. Na rame si si oprtal dedov sivi nahrbtnik, še iz prve vojne, poln krompirja, z desnico si skoraj vlekel za seboj kartonasti kovček, povezan z debelo špago, v levici pa ti je lahkotno opletala manjša temnorjava aktovka, ki si jo je bil iz svinjske kože že zdavnaj pred vojno ukrojil oče, da je v njej nosil malico, ko je hodil na šiht. Ta aktovka je bila ostala v njegovem loškem stanovanju, ko so ga bili na hitro odpeljali na Golnik in so bili vsi prepričani, da je z njim konec.

Od daleč, Danijel, si bil videti čisto odrasel. Nosil si dolge, spodaj zožene zimske hlače iz domačega sukna in rjavo angleško vojaško bluzo, kakor tisti prvi povojni čas mnogi mladi ljudje, ki so prihajali iz partizanskih krajev. Jaz, Leon, tvoj drugi jaz, sem ti korakoma sledil. Bolj plašen kot samozavesten, da se ni moglo odkriti, kdo pravzaprav sem. Vedno na oprezu, pripravljen na vse. Kot da mi v glavi še vedno odmevajo oddaljeni strelji. S pogledom kradoma preiskuješ okolico in izbiraš smer, v katero bi planil, če bi bilo treba.

Ko je Danijel na vrhu stopnic končno odložil težka bremena, je čutil le olajšanje, nikakršne zadrege. Tu je že bil pred dobrim mesecem. Spoznal je bil Mokorelove in Grudnove in prepričan je bil, da bo prepoznal vsakogar od njih, ko ga bo spet videl. Anika in Gabrijela sta skupaj učiteljevali že nekaj tednov po končani vojni, še preden se je Jakob vrnil iz Dachaua. Očitno sta bili sami tako odločili in nikogar ni bilo, ki bi jima oporekal. Oni dve sta tudi določili, da bo stanoval pri eni od njunih družin in ni bilo še do kraja odločeno, pri kateri. Mokorelovi, ki so do konca vojne živeli v dveh tesnih luknjah v pritličju, kjer je gospa imela tudi lokal s pleteninami, so ob koncu vojne zasedli stanovanje v prvem nadstropju, s soglasjem lastnikov, ti pa so bili pobegnili čez Karavanke, in naj bi imeli prostora več kot dovolj. A tedaj, ko je Danijel delal sprejemni izpit, je poleg kuhinje videl le še dve sobani, ki naj bi bili nekoč pripadali bivšemu županu ali celo banu, nekemu gospodu Marušiču, in sta sodili k stanovanju Mokorelovih. To je po mnenju sosedov, kot so bili Grudnovi, pomenilo razkošje, ki so ga dolžni deliti z drugimi, kar je bilo tudi trdno in z njenim verskim prepričanjem podprto stališče gospe Mokorelove, prostor za eno ležišče in eno žlico pri mizi pa bo vedno na razpolago tudi pri njih.

Ob prvem obisku je bil Danijel spoznal tudi gospo Julijano, Mokorelovo gospo, ki je očitno bila glava družine in je odločala o vsem. Bila je samouka obrtnica, preprosta kmečka ženska, ki je prišla v mesto, da bi se lažje preživljala, saj za delo na kmetiji ni bila primerna. Desno nogo je namreč imela pohabljeno, v gležnju zvito navznoter. Ko se je premikala, se je močno opotekala, a je kljub temu odklanjala palico, ki bi ji bila v oporo. Navidezno je bila vesele narave, veliko je govorila, veliko se je smejala in ob vsaki priliki kazala dobro voljo, a Danijelu se je že ob prvem srečanju zdelo, da ženska trpi in je njena veselost le navidezna. Rada je omenjala boga in poudarjala, da je treba živeti krščansko, moliti in pomagati ljudem, ki so pomoči potrebni. Da med slednje sodi tudi on, se je hitro ovedel, da ji Anika in Gabrijela navidez ubogljivo pritrjujeta, delata in odločata pa po svoje, ne da bi omenjali boga ali se sklicevali na krščanstvo, pa je tudi bilo več kot očitno. Gabrijela ga je tudi opomnila, da ima mati Julijana okrog sebe rada ponižne ljudi, z njo

se tudi ne kaže prerekati, ker ima vedno prav. Pri tem gre le za besede, saj je tisto, kar kdo v resnici počenja, niti ne zanima. Le ponižni so deležni tudi njene darežljivosti, ta bo tudi njemu prišla prav, saj ženska razda prav vse, kar zasluži. Le pravi trenutek je treba ujeti, sicer vse znosi v cerkev, kamor se vsako jutro že pred šesto odpelje s kolesom.

V stanovanju ni bilo nobene od Mokorelovih žensk. V ozki, podolgovati kuhinji s štedilnikom na drva in edinim oknom, obrnjenim proti temačnemu dvorišču, je na ozki zofi, na nekakšnem zasilnem ležišču poležaval starejši možak, z nogo v deščicah in povito z ne več čisto svežimi povoji. Ranjenec s prestreljeno nogo, je presodil Danijel, medtem ko ga je ta že povabil, naj sede.

Vrata v kuhinjo in naprej v sobe so se stalno odpirala in zapirala, dva moška v pleskarskih kapah in bluzah sta prinašala manjše kose pohištva in jih odlagala v eni od sob, kot da je tam skladišče. Ranjenec se je zgovorno, kot da sta z Danijelom že stara znanca, predstavil kot mož gospe Julijane, ki pa z njo ne živi več, ker sta se dejansko ločila, ko sta bili hčeri še majhni. Za delom se je potikal po svetu, in ker je bil star komunist, so ga neprestano lovili žandarji in je dve leti prebil tudi v zaporih. V Ljubljani se je po naključju znašel 8. maja zvečer, ob koncu vojne. Ko je v temi posedal v parku in razmišljal, ali naj se oglasi pri svojih ženskah, mu je mimoidoči domobranec vrgel pod noge ročno granato, ki mu je močno ranila nogi. Ko so ga odpustili iz bolnice, mu je nekdanja žena, se pravi Julijana, dovolila, da leži tu v kuhinji, za kar ji je seveda hvaležen. Tudi hčeri sta dobri z njim, le kaditi mu ne dovolita. Res je tu med svojimi, a ostal bo le tako dolgo, dokler bo nujno.

Ferdi, tako je bilo ranjenemu ime, je tudi že vedel, da je Danijel študent in da bo stanoval pri njih. Mimogrede je uganil, da je tako otovorjen zaradi hrane, ki jo prinaša z dežele, Danijel pa mu je razložil, da je krompir namenjen Grudnovim, v kovčku pa je tudi njegova prtljaga, nekaj perila in zimski površnik, saj se šola začne že čez nekaj dni. Ni pa mogel zatajiti, da sta v kovčku tudi svinjska krača in kos prekajene slanine, kar njegova mati pošilja gospe Julijani. Ferdi je bil prijazen in domač, pravi ljudski človek, čeprav je poznal lep kos sveta in čeprav je bil star komunist, o katerih je že slišal prave legende, v živo pa je zdaj videl prvega in ta mu je vlival pravo spoštovanje. Lahkotnost njegovega besedovanja in zaupljiva neposrednost, s katero ga je obdal, pa je razumel kot človeško lastnost bojevnikov, ki so spremenili svet.

V rahli zadregi pa se je Danijel znašel, ko je Ferdi predlagal, naj odpre kovček, saj je čas za malico in bi se grizljaj slanine prilegel tudi njemu. Preslišal je predlog in se spomnil, da mora najprej k Grudnovim in oddati pismo za Aniko, ki ga je Jernej poslal sestri Ivanki v Podgorje.

* * *

ANIKA je bila doma, doma je bila tudi njena sestra Mila, neprimerno bolj gosposka ženska kot Anika, tudi bolj mestno oblečena in naličena, sicer pa prijazna ženska z vpadljivimi oblinami, kar je še posebej pritegnilo njegovo pozornost.

Anika mu je povedala, da je pri Mokorelovih prava zmešnjava. Sorodniki pobeglih že nekaj časa samovoljno odnašajo njihove stvari. Eva, Gabrijelina sestra, pa bi rada storila uslugo prijateljici, katere družino mečejo iz stanovanja, zato želijo pri Mokorelovih shraniti nekaj svojega dragocenega pohištva, ki ga pa izvoščki kos za kosov privražajo z drugega konca mesta. Ker je pohištvo težko, ga dva ne moreta spraviti v prvo nadstropje sama, ampak morajo čakati na pomoč pleskarjev, ki imajo delavnico v pritličju, in selitev se je zavlekla. Zato bo Danijel kakšno noč prespal kar pri njih.

Grudnovo stanovanje je bilo podstrešno, v stranskem prizidku hiše. Vanj se je prišlo po ganku mimo Mokorelove kuhinje in nato po lesenih stopnicah navzgor, v podstrešje z visokimi stropi, a z okni čisto blizu poda. Če bi hotel pogledati na ulico, kjer razen slepe stene nasproti stoječe stavbe tako ali tako ni bilo kaj videti, bi se moral globoko skloniti.

V primerjavi z domačo hišo, ki je bila med skromnejšimi v vasi, je bilo tu vse nekako stisnjeno in ne po človekovi meri, pa vendar mestno in tu so stanovali pomembni ljudje.

Oče, gospod Gruden, upokojeni poštni upravnik, sem sta sodili učiteljica Anika in Mila, privatna uradnica, slišal pa je tudi že za Ludvika, visokega sodnika, Milijinega in Anikinega brata, ki pa je svoji službi primerno sicer stanoval v državnem stanovanju, domov pa hodil le na obisk, kljub temu pa se je tu vse dogajalo tako, kot da je ves čas prisoten. Sestri sta ga pogosto omenjali in vse urejali po njegovi meri. Kmalu se je prikazal še Tinče, dobrodušen mladenič nedoločene starosti, ki je težko govoril, a ko se mu je odprlo, so slapovi besed kar bruhalo iz njega in se zlepa niso ustavili.

Tinček se je vrnil s tržnice, nosil je dve pleteni torbi, prinesel je veliko štruco domačega kruha in cel kup zelenjave. Očitno mu je pripadala vloga gospodinje, saj je gospa Grudnova že bila pokojna. To se je dalo sklepati po uokvirjeni fotografiji, kjer je bila skupaj z gospodom Grudnom, vogal nad njeno glavo pa je bil prelepljen s črnim trakom.

Gospod Gruden je bil živahen in glasen človek. Govoril je nepretrgoma, če ni imel sobesednika, tudi sam s seboj. Tu in tam je plosknil z rokami, se široko zasmel ali udaril ob tla s sprehajalno palico, ki je ni odložil niti za hip. Nanjo se je opiral na vsakem koraku, a se je zdelo, da bolj iz navade kot iz potrebe. Na ulici jo je včasih v pesti zavrtel, a le takrat, ko ni bilo nikogar v bližini. Po navadi je obstal in pogledoval za otroke, če so bili kje v bližini, v stanovanju pa se je nanjo le opiral, tudi med pogovorom, ko je nepremično sedel v svojem gugalniku. Njegov obraz je bil vedno vesel in zabavne so bile tudi štorije, ki jih je pripovedoval. Vse so se dogajale v Šentjanžu na Dolenskem in Danijel je uganil, da je to kraj, ki je močno povezan z življenjem gospoda Grudna. Najbrž se je tam rodil in bil pozneje upravnik pošte. Od tam je morebiti bila tudi njegova pokojna žena, s katero se je pogovarjal, kot da je živa.

Gospod Gruden je Danijela pri priči sprejel za svojega in kljub temu, da mu je nekajkrat skušal dopovedati, da on ni iz Šentjanža, je gospod Gruden vztrajal pri svojem in Danijel je seveda popustil. Še toliko rajši, ko je ugotovil, da s tem ni sprejel nobene obveznosti in se mu ni treba nič izmišljovati. Če mu je gospod Gruden zastavil vprašanje, ki se je navidez nanašalo na Šentjanž, ki ga ni še nikoli videl, je bilo treba le prikimati in gospod Gruden si je odgovoril sam.

Med svojimi samogovori je gospod Gruden tudi vneto čakal. Njegovi tobakovi pljunki so natančno padali v štirikotno leseno posodico z žaganjem, ki je vedno stala ob njegovem gugalniku. A obenem s tobakom je gospod Gruden žvečil tudi česen, zato je vse stanovanje vonjalo po česnu. In seveda tudi gospod Gruden sam. Ta vonj je bil tako močan, da ga je spremljal tudi na ulici, zagotovo pa se mu ni bilo mogoče izogniti na stopnišču. Je pa gospod Gruden ubogljivo utihnil takoj, ko ga je katera od hčera opomnila, naj ne bo tako glasen. Zamerljiv očitno ni bil, ni ugovarjal in nikomur ni nasprotoval. Če ni govoril, je zakinkal, včasih tudi glasno zasmrčal. A je prenehal tudi s tem, če ga je kdo opomnil. Hčeri sta z njim sploh ravnali precej gospodovalno, zlasti Mila. Po videzu fina gospodična, najbrž že precej čez trideset, v besedah pa robata in brez ovinkov. Očetu je povedala naravnost, da je stanovanje že dovolj zasmradil in da bo morala oditi že zaradi tega, da se ne bi še ona navzela njegovega vonja. Anika je sicer tudi znala ukazovati očetu, a pri tem ni bila groba. Tinče pa je bil do očeta, kot tudi do vseh drugih, vselej spoštljiv in prijazen.

Ko se je stemnilo in so zagorele luči, je Anika ugotovila, da se je domov vrnila gospa Mokorelova, kar je pomenilo, da ji je Danijel lahko odnesel kračo in slanino. Gospa je bila obojega zelo vesela in ga celo vprašala, ali je že večerjal, potem pa mu zagotovila, naj se zanese na Tinčka. Nekaj dni bo pač treba potrpeti, da se vse uredi in se k hiši povrne red. Gospa Julijana je Danijelu tudi povedala, kje je tisti kraj, kamor cesar hodi peš. Za takšen kraj sicer ni še nikoli slišal, a je pri priči razumel, za kaj gre, saj je bil že skrajni čas, da si olajša mehur. Tisti cesarski kraj se je nahajal na koncu ganka, po katerem se je šlo h Grudnovim. Tam sta bili dve vedno zaklenjeni stranišči in eno od teh je pripadalo Mokorelovim in Grudnovim. Ključ zanj je vedno visel na kuhinjskih vratih, enako pri Grudnovih in pri Mokorelovih. Če ključ ni visel na svojem žeblju, je pomenilo, da je cesarski prostor zaseden. To isto se je dalo ugotoviti tudi ob prihodu z ulice. Ključ v vratih

je povedal, da naprava že obratuje. Tako je bilo tudi razumljivo, zakaj je na ganku pogosto postavalo nekaj ljudi, ki se med seboj niso pogovarjali. Čakali so, da se eden od cesarskih prostorov izprazni, in če so čakajoči že bili na koncu s svojim potrpljenjem in se niso upali prositi za prednost, se niso imeli kaj pogovarjati.

Z nekaj krompirji iz nahrbtnika, ki ga je prinesel Danijel, je Tinče skuhal okusno golaževo juho, z okusom po papriki, kar je bila za Danijela prava poslastica. Tudi pekovski kruh je bil okusnejši od domačega hlebca. Najedel se je do sitega in še so mu ponujali. Anika se je ob poljanskem krompirju spomnila svakinje, kar je pomenilo, da misli na Jerneja, ki se zdravi na Golniku. Vendar njegovega imena ni omenila. Da o njem ni bila pripravljena govoriti, je bilo očitno že med vojno. Nihče od sosedov ni nič vedel o njem in šele ob koncu vojne se je razvedelo, da je delal najprej v železniških delavnicah v Mariboru, nato v Wiener Neustadtu, od tam pa ga je gestapo poslal v Dachau.

Ni pa Anika med večerjo pozabila Danijela spomniti, kakor že večkrat poprej, da se ga je med vojno bala srečati. Tisto kratko italijansko puškico je nosil tako nastopaško, da se ni nikoli vedelo, ali je ne bo na enak način tudi uporabil. Objestnost njegove družčine je bila nezaslišana. Gostačema, ki sta imela le nekaj pedit zemlje, s kakšnimi desetimi zeljnatimi glavami, so jih od prve do zadnje prestrelili in s tem seveda uničili. Mila je potem strogo vprašala, ali v vasi ni bilo nikogar, ki bi mulce našeškal, Anika ji je odgovorila, da v vasi ni bilo nobenega moškega, preplašene matere pa otrokom niso bile kos. Danijel je v zadregi molčal, Tinče pa se je ob misli na prestreljene zeljnate glave od srca nasmejaj. Po njegovem so bile za sladko zelje še vedno uporabne in Danijel je razumel, da se mu Tinče ponuja za zaveznika. V novem položaju tudi to ni bilo odveč. Pri Aniki je Danijela motilo prav pogosto omenjanje njegovih podvigov, saj je v tem čutil več očitkov kot priznanj, kar pa se pri Gabrijeli ni zgodilo nikoli.

Nazadnje se je bilo treba spraviti spat. Anika in Mila sta imeli svojo sobico z dvema posteljama, druga je bila namenjena gospodu Grudnu in Tinčku. Iz pogovora je bilo razbrati, da v očetovi postelji prespi sodnik Ludvik, kadar prenočuje doma. Ob takšnih priložnostih očetu posteljejo na zasilnem ležišču v kuhinji in to je zdaj pripadlo Danijelu. Ležišče je bila le malo širša klop, na katero so položili tanko, od starosti že napol preperelo prešito odejo, za povrh pa koc, v katerem je Danijel prepoznal italijansko vojaško deko. Po vsej verjetnosti jo je iz italijanske internacije prinesel Ludvik. Vojna je bila navzoča tudi tu, v slehernem kotičku in v sleherni minuti tistega časa.

Danijel dolgo ni zaspal. Pod in del stropa so osvetljevali dolgi prameni svetlobe z ulice. Pol jih je kmalu ugasnilo. Na ulici ni bilo nobenega človeškega glasu. Do polnoči je še nekajkrat pridrsal tramvaj, potem je zaspal tudi ta. Nekje iz daljave se je slišalo pritajeno bitje cerkvene ure, a prav slabotno, kovinsko plehko.

Danijelova zavest se je počasi redčila in na koncu čisto presahnila. Stopila se je z ničem. A ne za dolgo. Nenadoma je planil pokonci, prepričan, da ga je zbudil strel. A naj je še tako napeto poslušal v tišino, nobenega znamenja ni bilo, da je v resnici počilo. Pok celo v spominu ni bil zanesljiv.

Ker se mu spanec ni povrnil, je spremljal glasove v stanovanju. V nočni tišini se je zdelo, da je Grudnovo stanovanje en sam prostor. Z lahkoto je razlikoval Tinčetovo dihanje od hropenja gospoda Grudna. Ta se je tu in tam tudi odhrknil, verjetno pa med spanjem ni žvečil ne tobaka ne česna. Bolj dražljivo je bilo prisluškovati ženskama, Aniki in Mili.

Predstavljal si je, kako sta se slačili, odlagali oblačila eno za drugim, ugibal, ali spita v kombinezah, s hlačkami ali brez. Povsem mogoče se je zdelo, da bo katera morala v temi skozi kuhinjo, v cesarske prostore, na primer. Misel je bila privlačna in že zaradi nje je kazalo bedeti. Zgodilo se ni nič, ker se ni moglo zgoditi. O tem ga je prepričalo glasno žuborenje v nočno posodo, ki ga v globoki nočni tišini ni bilo mogoče preslišati. Tudi je vzbujalo domišljijo in odvrčalo od mračnih misli. Žensko telo ga je privlačilo že od malega in misel nanj ga je odvrčala od vojnih podob, če se je tega le pravi čas zavedel.

* * *

TOLIKO mladih ljudi skupaj, kot jih je videl prvega dne pouka, Danijel še ni videl nikoli poprej. Še preden so se odprla šolska vrata, so v strnjениh gručah napolnili prostor pred šolo. V glasnem klepetu so onemeli tudi glasovi z gradbišča na nasprotni strani ulice, kjer so nemški vojni ujetniki bili že podrli stare barake in pripravljali temelje za novo gradnjo. Bilo je očitno, da vsak od njih ve, kaj mu je storiti, saj ni nihče postavil brez dela in videti ni bilo nikogar, ki bi jim ukazoval. Tudi stražil jih ni nihče. Morda so celo vedeli, da gradijo klub Ozne.

Na prvi pogled tudi Danijelu ni uspelo mestnih šolarjev ločiti od podeželskih. Od blizu pa, ali ko je katerega ogovoril, je že po glasu ločeval Ljubljance od podeželanov. Nekaj svojih sošolcev je odkril že od daleč. Korenjaka in Vrhovnika ni mogel zgrešiti. Med vsemi zbranimi sta bila še vedno največja. Skupaj z njim in še z nekaterimi, ki si jih je spominjal s sprejemnega izpita, bi po velikosti sodili v katerega od višjih razredov, če ne kar v osmega. Vsaj tiste prve dni, ko se v šolo še niso bili vrnili nekdanji vojaki, ne partizani ne beli, so bili prvošolci najbolj očitna in najbolj vpadljiva skupina.

Korenjak in Vrhovnik sta bila tudi zgovorna in pripravljena z vsakim izmenjati besedo. Danijela je zanimalo, od kod sta doma in kakšne so njune vojne izkušnje, a je bilo videti, da ju razen šole ne zanima nič drugega. Korenjak se je kar sam od sebe razgovoril o nemških glagolih, ki so se jih morali naučiti čez noč, vedel pa je tudi, da bodo vsi, ki so zaradi vojne zamudili šolanje, imeli priložnost, da delajo več razredov hkrati in tako dohitijo vrstnike.

Danijel je takšna razmišljanja poslušal z odporom. Zanj se je vse dogajalo prehitro. Minila so dobra štiri leta, odkar je zadnjič sedel v šolskem razredu, in tisto je bila običajna vaška šola, s katero se ta, mestna gimnazija še primerjati ne more. Nestrpno je čakal, kaj se bo zgodilo in kako bo pouk sploh stekel. Bo razumel, kaj se bo dogajalo okrog njega? A poti nazaj ni več bilo. Odkar se je spominjal, ga je mati primerjala z učiteljevim sinom, ki mu je bilo ime Rajko. Bila sta vrstnika in mati je hotela, da bi mu bil podoben tudi po videzu. Bil je enako postrižen kot Rajko in za prvo obhajilo ji ga je uspelo obleči podobno kot Rajka. Oče, ki je večji del leta ostajal brez dela, mu je moral narediti lakaste čevlje, obšite z zeleno celuloidno vrvico, ded pa mu je iz kosa novosadskega rjavega sukna ukrojil kratke hlače in suknič na tri gumbe, h kateremu so se običajne rjave nogavice kar podale, z belim nageljem na reverju pa je bil res videti kot otrok premožnejših staršev. Šolskega Rajka je celo prekašal.

Oče materini želji, da bi se njun otrok šolal, ni nasprotoval, je pa tu in tam, ko se je mati preveč razgrela v svoji načrtih, previdno opomnil, da je za šolanje potreben denar, ki ga onadva ne bosta nikoli imela. Na te pomisleke mati ni odgovarjala in tudi ni nasprotovala očetu, ki je menil, da bosta lahko zadovoljna, če se bo otrok izučil za dobro obrt. Po njegovem bi kovač ali ključavničar bila še najbolj primerna.

Vojna je pometla z željami in pričakovanji. Prihodnosti ni bilo več. Leta dolgo razen strahu in negotovosti ni bilo nič. Odhajali so drug za drugim, strici, teti, sosedje, prijatelji in ob njih še nepregledna vrsta drugih. Odhajali so nenadoma, povsem nepričakovano. A tako dokončno, da je bolečina ohromila vse. Otroke nič manj kot odrasle. Dokler ni bilo vojne konec, prihodnost ni obstajala. A še tedaj negotovost ni prenehala. Oče, ki se je že od novega leta zdravil na Golniku, je maja meseca izginil. Slišati je bilo, da so bili celo bolnico čez noč evakuirali v Salzburg ali celo na Tirolsko.

Šele potem, junija, ko sta Anika in Gabrijela na svojo roko sklicali vaško mladež, da bi ju še pred jesenjo, ko se bo začela redna šola, naučili vsaj nekaj branja in pisanja, šele potem sta učiteljici sami odkrili možnost, da bi tisti, ki so za to primerni, lahko šli tudi v mestne šole.

Kolo časa se je vrtelo po svoje in materine želje sta učiteljici uganili, še preden jih je ta sploh izrekla. Danijel je za vrati poslušal, ko so se pogovarjale o njem, ne da bi jih zanimalo njegovo mnenje. In njihove načrte je sprejemal kot samoumevne. Vojne je bilo dokončno konec in čeprav so bili od nje še vsi skrotovičeni in pohabljeni, ji je bilo treba obrniti hrbet. Začeti znova, začeti drugače. Dobrodošla je bila sleherna možnost.

A bolj kot vse drugo, je bila za Danijela pomembna Viktorjeva sodba. Že ko se je ta prvič oglasil v hiši, že kot partizan, komaj nekaj mesecev potem, ko je pobegnil iz nemške vojske, je do njega začutil posebno zaupanje. Če bi bil njegov oče podoben stricu, bi vse bilo drugače, vse bi bilo laže. Vedel bi, kaj mora storiti, in vedel bi, kdaj dela prav.

Po koncu vojne, v tistih soparnih majskih dneh, ko se je v sončni pripeki vonj po ekrazitu še mešal z vonjem po krvi, se je Viktor spet oglasil. Prašen in prepoten, izpitega obraza, poln pritajene moči. Vprašal je za očeta in povpraševal po njegovih znancih v Loki, ki bi morda vedeli, kam so ga odpeljali. Medtem ko mu je mati v kuhinji pripravljala malico, je iz vojaške torbe privlekel cel šop fotografij in Danijelu začel pripovedovati, da njegova enota straži veliko ujetniško taborišče, taborišče Švabov, ki so jih zajeli ob kapitulaciji, in taborišče belčkov, ki so jih vrnili iz Koroške. Čas obračuna je, je trdo povedal. Vse jame so polne trupel. A zrak je vroč in tudi živo apno ne pomaga. V neki jami so se trupla tako napihnila, da so se začela zrivati na površje. Kri se je pomešala z vodo, da je potok tekel krvav, in te vode se še živina ni več pritaknila. Treba je bilo jamo odpreti in trupla spraviti ven, pokopati v manjše grobove. Ta naloga je doletela prav njega. Med nemškimi ujetniki so se našli prostovoljci, ki so jim za nagrado obljubili prostost. Takojšnjo vrnitev v rajh. Delo so opravili, a obljube jim seveda niso mogli izpolniti. Kdor je videl, kar so videli oni, mu je treba zapreti usta. Zavedeli so se, kaj jih čaka. Dajali so mu slike svojih družin, otrok in žena, pisali nanje naslove in ga prosili, naj jih obvesti, kaj se je zgodilo. Razumeli so položaj in če ne bi imeli smole, da so se znašli ob belčkih, bi odnesli celo kožo. Saj so konec vojne dočakali živi... Ni bilo razloga, da jim ne bi obljubil, kar so želeli. Ko pa se dnevi odmikajo, ni več čisto prepričan, da bi moral obljubo tudi izpolniti. Za svojce je bolje, če ostanejo v negotovosti. Pogrešanih je na stotisoče, naj ostanejo pogrešani še oni. Upanje, da so morebiti še živi, bo trajalo leta. Takšno upanje pa je še vedno boljše od resnice.

Sredi junija se je bil Viktor oglasil še enkrat, in ko mu je Danijel povedal, da se je začela šola, je bil neverjetno navdušen. To je prava pot, je presodil. Znanje nekaj velja. Njemu je bilo na vsakem koraku žal, da ni imel možnosti. Če ga bodo odpustili iz vojske, ni dvakrat rečeno, da ne bo šel še enkrat v ljudsko šolo. Tam se vse začne. In Danijel priložnosti ne sme zamuditi. Ljudska oblast bo omogočila šolanje vsem, ki so za to sposobni. Delavci in kmetje se morajo oborožiti z znanjem. Revolucija se je komaj začela. Gospodi je odklenkalo, na oblasti je delavski razred. Partija in oblast bosta poskrbeli za vse. Za hrano in obleko, tudi za stanovanje. Bogatim bodo vzeli nekaj hiš, da bodo v njih stanovali mladi proletarci. Prihodnost je njihova, za to se morajo nanjo pripravljati. Znanje bo njihovo orožje.

Še mati ga je poslušala z odprtimi usti in mu niti ni poskušala ugovarjati, kakor mu je ugovarjala ob vsaki priliki. Še pred nedavnim se je hudovala na brezdelneže in brezverce, ki so se potikali po hostah in jemali poštenim ljudem, gošarji in gmajnarji ji nikoli niso bili pri srcu, pa tudi belih ni marala. Zanj so vsi bili ista svojat, a zdaj sta z Viktorjem le našla nekaj skupnega, in se jima prvič ni bilo treba prepirati. To, kar je slišala o možnostih šolanja, je njen odpor dokončno strlo.

Ljudska oblast pa je spregovorila skozi Anikina in Gabrijelina usta. Revolucionarni program se je izpolnjeval še čisto potihem in ga učiteljci še omenjali nista. A tiste dni, ko se je šolski pouk v resnici začel in se je Danijel znašel na klasični gimnaziji, se je večkrat spomnil strica Viktorja. Zanj je imel pripravljenih mnogo vprašanj in prepričan je bil, da bi stric znal odgovoriti na vsa. Le on bi mu tudi znal povedati, kaj ga čaka v prihodnosti. Bo zmoget? Bo uspel?

* * *

RAZRED sta sestavljali dve polovici, ki že na prvi pogled nista sodili skupaj. V prvih klopeh so se nagnetli mestni kratkohlačniki, v zadnji dve vrsti pa podeželski hlapci, za katere so bile klopi premajhne in so štrleli iz njih bodisi s širokimi rameni, ali pa so prostor med vrstama zapirali s predolgimi nogami. Profesorji so prihajali in odhajali, učne ure so se vrstile od enega zvonjenja do drugega, od enega predmeta do drugega. Kot da

nadaljujejo včeraj ali predvčerajšnjim začeto zgodbo. Iz šolske knjižnice so razdelili nekaj starih knjig, po druge so jih napotili v starinarnice za Ljubljano. Včasih, kot se je kateremu zazdelo, je začel postavljati vprašanja. Najprej tistim v prvih klopih, ki so imeli za seboj štiri razrede osnovne šole, nato onim v zadnjih, ki so bili po videzu bolj robati in starejši, a prav tako nabiti z znanjem. Ko jim je enkrat beseda stekla, niso znali nehati in so jih morali profesorji na silo ustavljati.

Danijel je dogajanje samo opazoval. Razumel ni niti vprašanj niti odgovorov. Zdelo se mu je, da ga profesorji še niso opazili. Ni bil ne največji ne najbolj vpadljiv. Ali pa so mu brali v očeh, da od njega nimajo kaj pričakovati. Njemu so dnevi minevali kot v megli, drveli so mimo njega, a trenutek katastrofe se je neizbežno bližal. Čez teden ali dva je prišla vrsta tudi nanj. Poklicali so ga po priimku ali pa so nanj pokazali s prstom. Vstal je in brez zadrege priznal, da ne ve. Če se je vprašanje nanašalo na lekcijo iz knjige, je povedal, da knjige še nima. Profesorji so odgovore sprejemali povsem neprizadeto in tudi ni bil edini, od katerega odgovora niso dobili. Vendar je iz tedna v teden ločnica med enim in drugimi postajala vse bolj prepoznavna. Nevednežev njegove sorte je bilo komaj pet ali šest. Razen njega so vsi bili nekakšni šaljivci, izgovarjali so se na vlak ali na domača dela, nekdo, ki se je vozil z Vrhnike, se je celo izgovarjal, da se nima kje učiti. Ta odgovor je profesorja prizadel, kot da gre za prikrito žalitev. Nekje vendarle stanuje, je nejevoljno ugotovil. Oni pa da ne. Selijo se od hiše do hiše, od skednja do skednja, od hleva do hleva, pri sorodnikih v Žiberšah bodo dobili svojo kamro, a še ni ometana in prebeljena. Medtem ko je Žirovnik pred celim razredom razlagal to štorijo, pa je komaj zadrževal smeh. Tako niso mogli vedeti, ali si zgodbo sproti izmišlja ali pa je smešna zaradi nečesa, kar oni ne vedo. Profesorju se je obraz zresnil, vendar je odnehal. Ni več silil v Žirovnika, kot da ga ta plat življenja ne zanima.

Danijelu se je zdelo, da Žirovnikova zgodba ni brez podlage. Morda so jim hišo požgali, morda so se vrnili iz kakšnega taborišča, poznal je tudi nekaj družin, ki so se potikale po hribih, ker se preprosto niso imele kam dati. Med odmori se je nekajkrat poskušal Žirovniku približati, ogovoril ga je in spraševal, od kod je doma, a Žirovnik ni imel časa zanj. S sošolcem, ki je bil prav tako vozač, se je pogajal za igračko, v kateri so se po zaprtem ogledalcu sprehajale umetne muhe, ki jih je bilo treba s spretnim nagibanjem naprave spraviti v eno samo luknjo. Za to pa je bilo potrebno kar veliko spretnosti in vztrajnosti. Medtem ko si spravljal v hlevček drugo ali tretjo muho, je prva iz njega že pobegnila. Resne besede od Žirovnika ni dobil in po večkratnem opazovanju je prišel do spoznanja, da fant ne more biti čisto pri pravi, ali pa je vsaj tako podivjan, da za dobro besedo ni več dostopen.

Da je Žirovnik svoje vrste tič, je Danijel sodil tudi po njegovi zunanosti. Obleka, ki jo je nosil, je bila iz najcenejšega blaga, ki so mu po domače rekli »cajh« in je bil primeren komaj za delovne hlače, za vsak dan. Kdor je kaj dal nase, v cajhastih hlačah ni šel na cesto, kaj šele v cerkev. Žirovniku je obleka tudi že postajala premajhna, razen tega pa je od umazanije že spremenila barvo in še smrdela je, kot da se je na njem posušila mokra. Izkazalo se je, da je bil Žirovnik tudi neobvladljivo nemiren. Sredi pouka je vstal in začel mahati z rokami, ponavadi je hotel odgovarjati na vprašanje, ki ga je profesor zastavil nekemu drugemu, a brez potrebnega znanja in le toliko, da je profesorja zmedel. Drugi so se ob tem glasno zabavali in profesor je moral odločno dvigniti glas, da se je razred spet umiril.

Profesor Dobrila je bil prvi, ki se je lepega dne, ko je Žirovnika spet popadlo njegovo besnilo, ustavil pred njegovo klopjo in ga osorno nahrulil. Takšnih razgrajčev šola ne bo trpela in on, Žirovnik, bo prvi, ki mu bodo pokazali vrata. Če ne prej, bo na prvi redovalni konferenci dobil toliko ukorov in toliko slabih ocen, da v razred ne bo smel več vstopiti. Naj norce brije kar kje drugje, če ga bodo prenašali. Znanja nima prav nobenega in ni mu jasno, po kateri pomoti se je v gimnaziji sploh znašel.

Po teh groznjah se Žirovnik ni nikoli več razživel. Postal je mrk in negiben. Strmel je v klop ali v kakšno knjigo, teh je imel kar nekaj in nekateri so vedeli povedati, da je repetent, ki je v minulem šolskem letu pogrnil kar iz treh predmetov.

Grožnje, izrečene Žirovniku, so zadele tudi Danijela. Profesorjev obraz je kazal tiste vrste zadrtnost, ki so jo med vojno kazali nevarni in brezobzirni ljudje. Divjaki, bi jim rekla njegova mati Ivana. Ta je imela svojevrsten čut za ljudi in vedela je, kdo je sposoben ubijati. Profesor Dobrila ga je tudi po glasu spominjal na očetovega daljnega sorodnika, ki je bil v Loki pri gestapu. Sam se je nekoč srečal z njim, pripeljali so ga policisti, ker so ga zasačili na cesti z nekaj steklenicami žganja v nahrbtniku. Slutili so, da žganje v mestu zamenjujejo za živinsko sol, in ker se je to dogajalo iz dneva v dan, so sklepali, da je sol namenjena partizanom, in tisti, ki jo prenašajo, morajo biti z njimi v zaupni zvezi. Klicali so ga Stefann, a je nedvomno bil isti Štefan, ki je že pred vojno potoval po Nemčiji kot trgovski potnik in prodajal žirovske čevlje in se že tedaj zapisal nacistom. Danijel je ob srečanju z njim omenil, da je njegov sorodnik, a Stefann ga je le nahrulil in zahteval, naj pove, komu prinaša žganje. Izgovoril se je na očeta, ki je bil tedaj zaposlen v Loki, a je večinoma bolehal, saj je imel odprte rane na želodcu, do zdravil pa je lahko prišel le po zvezah in s pomočjo žganja. Ko je Štefanu omenil očeta, je ta samo zamahnil z roko in ga nagnal iz pisarne. Očeta je slabo prenašal že ves čas, odkar je bil v Loki. Očital mu je, da je maroder. Medtem ko drugi izpostavljajo svoja življenja, se on skriva za svojo boleznijo. Vpiše naj se med domobrance, pa ga bodo bolečine v želodcu minile. Puška je najboljšo zdravilo za takšne bolezni.

Neznanje je bila Danijelova občutljiva točka. Če bi mu profesor Dobrila očital nevednost, ki je sestra neumnosti, kot je imel navado reči, se ne bi mogel braniti. Zadet bi bil v živo. Ni si mogel predstavljati, da bi bil lahko repetent, in ni si znal predstavljati, da bi prenesel zaničljiv odnos, ki ga je Dobrila pokazal do Žirovnika. Prihodnost je postajala iz dneva v dan bolj negotova in nejasna. V njegovi bližini ni bilo nikogar, ki bi mu lahko pomagal iz te zagate. Anika in Gabrijela, ki sta ga pripeljali v mesto, nista bili več dosegljivi. A tudi če bi bili, ju zlepa ne bi prosil za pomoč. Moral bi se le več učiti in zavedal se je, da je to boj, ki ga mora izbojevati sam. Če ga bo sploh izbojeval.

Vrgel se je v knjige. A najprej jih je sploh moral dobiti. To je trajalo ves teden. Nekaj jih je lahko kupil, nekaj so mu jih posodili sošolci, nekaj so mu jih priskrbeli fantje iz višjih razredov, na katere se je obrnil, čeprav ni nikogar osebno poznal. Potem se je lotil učenja. A tudi učenja se je bilo treba šele naučiti. Vztrajnost je bila njegovo edino orodje. Sedenje, ponavljanje. Toda tisto, kar je prebral in razumel, si je težko zapomnil. Tudi po večkratnem ponavljanju ni v glavi ostalo nič. Postopoma se mu je posvetilo, da ga pretirano učenje le še bolj utruja. V spominu mu je ostalo tisto, kar je osvojil v prvih desetih minutah. Zato je učenje pogosto prekinjal. Začel ga je preganjati čas, ni ga bilo več za vse, kar bi hotel storiti.

(Objavljamo poglavje iz pisateljevega novega romana, avtobiografske trilogije, katere prvi del ima naslov Celovška cesta. Knjiga bo izšla leta 2003.)

BREZNO

Naša dežela je čudna, prav zares. Kakor da bi si jo izmislil nekdo, ki ga je mati narava obdarila z neizmerno domišljijo. Toliko lepote na tako majhnem prostoru. Na enem koncu širne močvirne ravnice, na drugem v nebo segajoče skalno gorovje. Vmes pa z zelenimi gozdovi poraščeno hribovje, ki ga na enem delu obliva celo morje. Sanjska dežela, kot iz pravljice. V svojih nedrih skriva nešteto naravnih znamenitosti in skrivnosti. Ena takih skrivnosti so vsekakor brezštevilne podzemne jame, s katerimi je deželica posejana čez in čez. Od najglobljih brezen pa do najdaljših rovov, po katerih se pretakajo podzemeljske reke, bučijo slapovi, se razprostirajo skrivnostna jezera. Večina teh podzemnih čudes je okrašena s prečudovitim kapniškim okrasjem vseh mogočih oblik. O teh kraških jamah in breznihih kroži med ljudstvom nešteto zgodb in legend. Od takih, da je brezno nastalo potem, ko se je v zemljo vdrl sam peklenšček pri begu v pekel, pa do takih, kjer naj bi v jami prebivali zmaj, povodni mož in hudobni škrt. Nemalo zgodb govori tudi o tem, da je v kako brezno padel neprevidni človek, potem pa je čez leto dni iz izvira pod luknjo voda prinesla na plan njegovo obleko ali kosti. Taka zgodba kroži med ljudmi tudi o breznu na Kramarjevem laz, visoko pod Blegošem.

Nad pogorjem je ležala temna noč, kajti svetli mesec je pravkar zašel tam nekje za Poreznom. To je bil znak, da se bo kmalu začelo daniti. Hribovska vasica Leščevje je še spala v globokem snu. Nad pokrajino je vladala spokojna tišina, katero je tu in tam zmotil le nočni ptič, ki je prhnil s perutmi, ko se je z lova vračal v svoje skrivališče. Bil je to čas, ko v naravi vlada najgloblje mrtvilo, čas duhov. Zdajci pa se je nad vzhodnim obzorjem začelo svetlikati. Najprej komaj zaznavno, da bi človeško oko komaj opazilo. Iz minute v minuto pa je svetloba postajala močnejša. Plazila se je izza širokih hribovskih hrbtov navzgor in na vse strani. Nič je ni moglo ustaviti. Na vzhodu so se zaobljeni hribovski grebeni nejasno zarisali na meglenem obzorju, zahodno Porezno pogorje pa je še vedno ždelo v trdi temi. Nenadoma je tam za Žirovskim vrhom nebo zažarelo v škrlatni barvi. Videti je bilo, kakor da bi nekdo tam zadaj za hribovjem zakuril ogromen kres, katerega odsev je planil v nebo. Rojeval se je nov, lep poletni dan. Ni minilo dosti časa, ko se je mlado jutro razlilo po pokrajini čez in čez. Izza grebena je pokukala žareča ognjena krogla in se počasi dvignila nad hribovje. Senožeti, košenice, njive, travniki in gozdovi so zažareli v žarki sončni bleščavi, le po globokih dolinah in grapah so se še vlačile temne sence. Zdanilo se je. Še v mraku, preden je svetloba planila čez pokrajino, so se oglasile ptice. Zadonel je mogočen ptičji spev, ki je napolnil zadnji kotiček te odmaknjene hribovske dežele. Iz vsakega grma, iz vsakega drevesa je odmevalo žvrgolenje. Kralj med pevci, slavček, se je kosal s pastirico, sinica je tekmovala z drozgom, ščinkovec se je hudoval nad kalinom, kukavica se je oglašala iz gozda in s strme senožeti je kričala šoja. Prekrasen koncert, ki mu ni para, takega lahko človek doživi le v naravi, v lepem zgodnjem poletnem jutru, prav takšnem, kakršno je bilo to, ki se je pravkar naredilo.

Še pred svitom so v Leščevju zapeli petelini. Njihovo kikirikanje, ki je odmevalo iz kurnikov, bi obudilo še mrtveca. Iz hlevov se je zaslišalo žvenketanje verig in mukanje krav, ki so nestrpnno pričakovale, da jih kdo pomolze, nakrmi in napoji. Koze so meketale v kozjakih in ovce blejale v ovčjakih. Vas se je prebujala.

Kramarjeva domačija je čepela v bregu na robu vasi. Bila je to ena izmed trdnejših kmetij v bližnji okolici. To se je dalo sklepati že na prvi pogled. Velika enonadstropna hiša

je bila krita z bobrovcem. Majhna okenca so bila zamrežena z umetelno kovanimi železnimi križi. Z lesenega ganka so se v slapovih vsipali rdeči gorenjski nageljni. Ti so bili ponos gospodinje. Nihče v vasi ni imel takih. Nasproti hiše je slonel v strmini velik hlev. Prednja stena je bila vsa obraščena s staro hruško, katere veje so se ob na zid pritrjenih letvah zvijale na vse strani. Pod širokim nadstreškom je počival voz in vse polno kmečkega orodja: plugi, brane, kose, vile, grablje, vprežna oprema itd. Za hlevom se je bohotil lep dvojni vezan kozolec na tri okna. Tudi pod kozolcem je nekaj naloženih voz sena čakalo, da jih pridne roke razložijo in zmečejo dišečo mrvo na odre. Prejšnji večer so iz bližnjega travnika pripeljali vozove šele z nočjo, in jim je za to delo zmanjkalo časa. Seveda, košnja je bila v pravem razmahu. Ob kozolcu je pod košato češnjo ždel čebelnjak. Za lepo poslikanimi panjskimi končnicami je mežikal v mlado jutro. Domačija je še dremala v globoki senci, katere vzhajajoče sonce še ni utegnilo razpršiti. Sence pa so vse bolj bledele in nenadoma so prvi sončni žarki obsijali mogočno staro lipo, ki je rastle na dvorišču, tako da je njena krošnja zažarela v rumeni bleščavi.

V notranjosti hiše je zaropotalo. Velika dvokrilna rezljana vrata so se škripaje odprla. V odprtini se je pojavil gospodar Kramar. Njegovi s krivci okovani čevlji so zapeli, ko je stopil na kamniti prag. Na pragu si je začel popravljati oguljen hlačni pas ter se pri tem oziral v nebo. Kazalo je, da je s tem, kar je videl, zelo zadovoljen. Vesel nasmešek se mu je prikradel na obraz. Odpeketal je s svojimi nakovankami preko kamnitega dvorišča v hlev. Ko so koze in ovce zaslišale njegove korake, so zagnale vražji hrup. Otresale so z vratovi, da so zvončki zvonkljali, kakor da bi mežnar v vaški cerkvi zvonil z vsemi tremi zvonovi hkrati. Meketale in blejale pa so tako, da je šlo skozi ušesa. Mudilo se jim je na pašo. Tudi krave ob jaslih so mukale in žvenketale z verigami. Kramar pa se za ves ta hrup ni zmenil. Po obokanem kamnitem mostu se je povzpел na hlev in se napotil v kot, kjer sta na kupu sena spala hlapec Urban in njegov prvorojeni sin Tinček. Hlapec je bil pokrit s staro preluknjano vojaško odejo, izpod katere mu je štrlela samo bradata glava. Smrčal je tako neznansko, da so zapuščene pajčevine, razpredene v opažu ob njem, kar valovile. Kramar se je razkoračil nad hrupom: »Vstanita, lenuha! Živina čaka, sonce pa je že nad Blegošem. Ali bomo samo spali?!«

Seveda sonce še zdaleč ni bilo nad Blegošem, saj je komaj pokukalo izza Žirovskega vrha. Hlapec Urban je to vedel ravno tako dobro, kakor je vedel to, da je dva in dva štiri, zato se je potuhnil. Mirno je vlekel dreto naprej. Seveda se je prebudil že takrat, ko je Kramar peketal čez dvorišče, a je počakal, da je ta prišel v hlev. Šele takrat je začel neznansko smrčati, v upanju, da ga bo preslepil in ga bo stari, videč, kako sladko spi, pustil še malo poležati. Ampak stari je poznal hlapčeve muhe bolj kakor svoj lastni žep. Pograbil je vile, ki so bile prislone ob steno, in z njimi začel drezati Urbana: »Da se mi pri priči spraviš na noge, sicer ti porinem tele vile malo globlje pod rebra. Potem boš šele smrčal. Povem ti, hropel boš tako hudo, da te bo še duša zapustila.« Hlapcu ni preostalo drugega, kakor da se je skobacal s senenega kupa na tla. Še preden si je populil senene bilke iz razmršene brade, že je ob njem pristal tudi Tinček.

Urban se je lotil krmljenja živine, Tinček pa se je podal na dvorišče. Tam je stopil h kamnitemu koritu in se napil hladne vode. Potem je v veži pobral z mize culico z bornim obedom, ki mu ga je gospodinja pripravila že prejšnji večer. Pod napuščem je poiskal svojo pastirsko palico. To je bila za prst debela, dolga leskova šiba. Medtem je dekla Mica že molzla njegovo čredico. Počakal je, da je končala svoje delo. Po molži je odprla vrata kozjaka in živalce so z glasnim meketanjem planile na prosto. Tinček jih je z leskovko usmeril na razdrapan kolovoz, ki je vodil navzgor skozi vas. Pri tem ni imel veliko dela, saj so živali dobro poznale pot. Dekla Mica je kričala za njim: »Hoj, Tinček! Srečno hodi! Le glej, da ne boš spal na paši. In pazi, da ne padeš v brezno.« »Ne padeš v brezno!« je pastirček kričal nazaj.

Čreda ni bila velika, vsega skupaj dober ducat rogov in polovico toliko ovac. Toda za fantička, kakršen je bil Tinček, to ni bilo malo. Kar pošteno se je moral potruditi, da je

obvladal svojo živinico. Koza je koza. Svoje glava žival, kot sam hudir. Nikdar ne veš, kaj bo napravila. Po navadi ravno obratno, kar bi morala, in tisto, česar ne bi smela, to je kot pribito. Ovca pa je neumna kot noč, opomni jo stokrat, pa še ne bo razumela, kaj hočeš od nje. Še z leskovko ji ne vbiješ pameti v glavo. A Tinček je bil droban fantiček in bi se lahko kar poslovil od pastirskega stanu, če svojega tropa ne bi imel v malem prstu. Živali so bile vražje. Sprva jih je poganjal navzgor skozi vas kar z lahkoto. Drobica je bila ubogljiva, kajti jutro je bilo sveže in mudilo se ji je na pašo. Bližali so se Bregarjevi hiši, ki je stala tik ob poti. Tukaj je Tinček začel s svojo šibo žvižgati nad kozjimi hrbti in glasno priganjati: »Daj, Liska, daj! Mekica, stopi že vendar!« Ni bil nestrpen brez razloga. Bregarjeva gospodinja je bila namreč živ hudič. Hudobna kot čarovnica, prepirljiva kot sraka, potuhnjena kot podlasica, znala je pičiti kot modras. Vsi v vasi in še daleč naokoli so se je bali bolj kot hude ure, nihče ni hotel imeti ničesar opraviti z njo. Bognedaj, da si se ji zameril, obrala te je do kosti in lahko si bil prepričan, da ti bo napravila kako hudobijo. Tinčka še posebej ni marala. Nekoč ji je namreč pokazal jezik in od takrat mu je nagajala, če je le mogla. Ničkolikokrat mu je razgnala trop, ko ga je gnal mimo hiše, da je potem iskal preplašene ovce po celi vasi. Z norčkom in tepčkom pa ga je zmerjala, če ga je le videla. Zato z babnico ni hotel imeti nobenega opravka in je priganjal živali, da pridejo čim prej mimo hiše. A to jutro ni imel sreče. Ko so prve koze v tropu že prišle mimo hiše in je Tinček mislil, da je nevarnost minila, se je zgodilo. Rogačka, velika stara koza, ki je hodila zadnja, se je ločila od tropa, stopila do Bregarjeve hiše in se s sprednjimi nogami povzpela do okna. Na okenski polici je bil v lončeni posodi posajen lep gorenjski nagelj. Rogačka ga je zgrabila z gobcem in potegnila, da je zgrmel na kamnita tla. Lonček se je raztreščil na drobne kose, Rogačka pa se za to sploh ni zmenila. Mirno, kot da se ni nič zgodilo, je začela objedati zelene poganjke. Tinček je z leskovko planil nad njo. Šiba je zažvižgala po kozjem hrbtu, da se je dlaka kar usipala z njega. Koza je pobegnila za tropom in za njo bi pobegnil še Tinček, a bilo je prepozno. Vrata so se sunkovito odprla, na prag je planila razjarjena Bregarica in zgrabila pastirčka za ušesa. »Že spet ti, pokveka pokvečena! Poglej, kakšen lep nagelj, pa mi ga je uničila koza! Ali boš pazil na svoje živali?! Samo mimo hiše gredo, pa mi že napravijo škodo. Namesto da bi nanje pazil, pa zijaš naokoli kot izgubljena duša. Saj tudi si izgubljena duša, ko pa ti v glavi manjka par kolesc. Tepček! Norček! Le kaj je mislil Kramar, ko te je delal? Še za kozarja nisi dober. Ne na Blegoš, v norišnico spadaš!«

Iz Bregarice so se vsipale hude besede, kot zrnje iz preluknjane vreče. Tinčku je navijala ušesa, da ga je kar privzdigovalo. Od hudih bolečin je začel na ves glas jokati, da se je slišalo po celi vasi. Trda bi mu predla, če se tedaj ne bi pojavil na pragu sam gospodar Bregar. To je bil dobrodušen možakar, pravo nasprotje svoje žene. Deček se mu je zasmilil, zato se je zakadil v podivjano babo: »Kaj delaš, babnica zmešana?! Saj mu boš ušesa potrgala. Pusti otroka, ali ne vidiš, da je ubog? Saj ni nič kriv, če je tak. Kozo daj, kozo. Ona ti je popasla nagelj, nanjo se spravi. Sicer pa je bil zadnji čas, da je poskrbela za tisti tvoj ničvredni plevel, saj je bil tako ali tako tam na oknu samo v napoto.«

To pa je bilo za Bregarico skorajda malo preveč. Njen prelepi nagelj je imenoval ničvredni plevel. Spustila je Tinčkova ušesa in ni dosti manjkalo, pa bi se spopadla še s svojim možem. Ko je fantiček začutil, da je prost, jo je med glasnim jokom urno popihal za svojo čredo. Bregarica se je drla za njim: »Povej očetu, naj jutri pride k meni, da mi bo plačal razbiti lonec. Si slišal, norček ubogi?«

Da, Tinček je bil »ubogi«. Ampak ni bil ubogi zato, ker bi živel v revščini, pri Kramarju niso trpeli pomanjkanja. Ubogi je bil na pameti, v glavi mu namreč ni bilo vse jasno. Ko je prijokal na svet, je bil lep, zdrav in krepak otročiček. Kramarici se je kar samo smejalo, ker je povila takega junačka. Lepo se je razvijal, hitro je rasel in kot prvorojenec je bil družini v ponos in veselje. A v tretjem letu starosti se mu je vse obrnilo v napačno smer. Nekoč ko ga je mati le za hip izpustila izpred oči, se je živahni deček odpravil na raziskovalni pohod. Padel je po stopnicah in na kamnitem tlaku pod njimi nezavesten

obležal. Tam ga je našla mati vsega okrvavljenega in s prebito glavo. Tri dni je visel med življenjem in smrtjo. Ko si je naposled le opomogel, je Kramarica od samega veselja dala za mašo. A njeno veselje ni trajalo dolgo. Kmalu je opazila, da se fantiček nekam čudno obnaša. Mučil se je z govorjenjem, besede mu kar niso šle z jezika. Oči mu je zavilo in gledal je čedalje bolj postrani. Tudi r rastjo je bilo nekaj narobe, pri desetih letih je imel postavo šestletnega otročeta. Sprva se je mati tolažila, da bo čas prinesel svoje in bo sinček ozdravel. A z leti je upanje splahnelo in počasi se je sprijaznila s tem, da bo Tinček vse življenje »ubogi«.

Fantiček se je zaprl vase, živel v svojem odmaknjenem svetu in bil srečen, kar je značilno za vse duševno prizadete. Vendar je kljub prizadetosti imel svojo pamet in je z njo ljudi okoli sebe prav presenečal. Raznovrstnega dela se je naučil hitreje kot še tako bistroumen pobalin. Treba mu je bilo le pokazati in že je znal poprijeti. Nekoč mu je hlapec iz lipovega polena izrezljal ovčico za jaslice. Tinček ga je opazoval pri delu in ko je končal, mu ni dal miru toliko časa, dokler mu ni obljubil, da mu bo priskrbel žepni nož. Tega mu je hlapec prav zares kupil na semnju, in od takrat je Tinček rezljal take podobice, da so se mu ljudje samo čudili. Njegova strast pa so bile ptice. Ni ga bilo ptičjega gnezda pod Blegošem, za katerega ne bi vedel. Nekoč je od nekod domov prinesel mladega škorca. Zaprl ga je v veliko kletko, ki mu jo je hlapec Urban spletel iz vrbovih šib. Na tega škorca se je zelo navezal in mu posvetil vsak prosti trenutek. Sčasoma ga je tako udomačil, da je prosto letal po veliki kmečki izbi. V kletko se je hodil samo še hraniti in spat. Kramar je sprva zelo nasprotoval, da bi imeli ptiča pri hiši, češ da odvrča Tinčka od dela. Hotel ga je že pokončati, ko pa je videl, koliko ljubezni posveča Tinček svojemu varovancu, se je omehčal. Mislil si je: »Nič! Fantiček je ubogi in je zaradi tega že veliko prestal. Ničesar nima od življenja, a kdove kaj ga še čaka. Pa naj ima revček vsaj to veselje.« Za to svojo odločitev se ni nikoli pokesal. Škorec se je namreč sčasoma domačim tako priljubil, da je postal del družine. Kramar se je sprva jezil, ko mu je škorec med kosilom sedal na plešasto glavo. Čez čas pa se mu je zdelo, da mu nekaj manjka, če se to ni zgodilo. Dekli se je celo veselo posmehoval, kadar se je ob nedeljah zjutraj praznično oblekla, da bi šla k maši, pa je od nekod priletela navihana ptica in ji s kljunom razmršila lepo počesane lase. Revica se je je otepala na vse pretege, a je bil škorec tako vztrajen, da se ga je le s težavo otresla. Seveda pa se je morala na novo počesati.

Ko je nekoč škorca nepripravljenega zalotila domača mačka in mu zavila vrat, je za njim žalovala vsa družina. A tudi mački se ni dobro pisalo. Kramar je z njo opravil lastnoročno, to so vedeli vsi, čeprav ga pri tem delu ni videl nihče. Tinčka je izguba njegovega ljubljénčka zelo prizadela. Hotel se je dokopati do novega škorca, a mu ni uspelo, čeprav je bil v ptičjem svetu doma. Kadar je le imel čas, se je potikal naokoli in oprezal za ptičjimi gnezdi. Preiskoval je grmovja, se plazil po vaških sadovnjakih in plezal na drevesa. Plezati pa je znal kakor maček. Skoraj ga ni bilo drevesa, v katerega krošnja ne bi mogel zlesti. A to je počel naskrivaj in v velikem strahu, da ga kdo ne bi odkril pri tem početju. Nekoč ga je namreč zalotil Kramar, ko je bil ravno v vrhu domače lipe. Poklical ga je in tako premikastil, da se je revček še cel teden vlačil naokoli ves prebunkan in polomljen. Strogo mu je zabičal, naj ne pleza več in da se mu bo zgodilo še kaj hujšega, če ga še enkrat vidi na drevesu. Kramar se je pač bal za svojega sina, čeprav je bil »ubogi«. Ni čudno, vse preveč je bil še živ spomin na tisti dan, ko ga je našel pod stopnicami z razbito glavo in je zaradi tega ostal revež vse življenje.

No, in tako se je tistega ranega jutra Tinček glasno jokajoč od Bregarja napotil za svojo čredico. Široka vozna pot se je med njivami vila strmo navzgor. Živali so silile s poti med ozare, da bi mimogrede popasle fižol, peso, zelje in korenje. Tinček je imel kar dosti dela, da mu butaste ovce in čudaške koze niso delale škode. Vendar jih je z leskovko hitro spravil k pameti. Pri tem delu je kmalu pozabil na boleča ušesa in prenehal jokati. Ko pa so prispeli do gozda in ni bilo več skušnjave ob poti, so se živali umirile. Pohlevno so drobile navzgor in le tu in tam je katera izmed njih kar med hojo mimogrede utrgala šop trave, ki je štrlel

iz brega. Mudilo se jim je na pašo, da jih je mali pastirček komaj dohajal. Že visoko v gozdu je Tinček za ovinkom zaslišal peketanje konjskih kopit, drdranje koles, škripanje zavor in glasne voznikove klice. Izza ovinka se je prikazala konjska vprega, ki je za seboj vlekla težek voz, do vrha naložen s sveže našaganimi deskami. Drobница se je pognala v gozd nad potjo in se razbežala na vse strani. Tudi Tinček se je umaknil v breg, saj na ozki poti ni bilo prostora za srečanje. Voznik – bil je Humov Gašper iz sosednje vasi Studenec – je počil z bičem in zakričal, ne da bi ustavil konje: »Hoj, Tinče! Danes si pa zgoden!«

»Si pa zgoden,« mu je odgovarjal pastirček. Voz je oddrdral naprej, Tinček pa je zbral svojo čredo in jo pognal naprej, navzgor skozi gozd. Za zadnjim ovinkom, ki je prečkal vodnato grapo, je prispel do prostorne ravnice, položene med gozdnate bregove. Ravnica je bila vsa zatrpana z velikimi kupi debelih hlodov. Ob robu je stalo dolgo leseno poslopje. Prednja stran ni bila zgrajena, tako da se je videlo v notranjost. To je bila žaga in tudi temu kraju so ljudje pravili »Pri žagi«. Lastnik naprave je bil bogat veleposestnik in podjetnik v Loki. Njegovi so bili skoraj vsi blegoški gozdovi. Tukaj si je dal zgraditi žago. Na njej so mu žagarji razžagovali hlodovino v deske, te pa so potem vozniki vozili v Loko, v njegove lesne obrate. Hlode, ki so jih žagarjem pripravljali gozdarji, so na žago vlačili z vseh strani Blegoša. Žago je poganjala voda. Zgoraj nad ravnico so skopali veliko kotanjo, v katero so speljali nekaj bližnjih grap. Iz kotanje je voda po ceveh tekla na turbino in ta je poganjala naprave na žagi. Toda ob tem času je žaga mirovala. Žagarji so namreč ravno zajtrkovali. Sedeli so na kupu hlodov in se mastili s kruhom in slanino. Obed so zalivali s čajem in grenko črno kavo. Nekaj voznikov, ki so prav tedaj nalagali deske na vozove, se jim je pridružilo. Slišati je bilo samo mlaskanje lačnih ust, hrzanje nestrpnih konj in žvrgolenje ptic v grmovju. V zraku pa je lebdel oster vonj po razžaganem lesu in smrekovi smoli.

Tinček s svojim tropom se jim je približal. Ko ga je žagar Miha opazil, je prenehal žvečiti, pocukal svojo zaraščeno brado in ga zvito pogledal. Ostali so pri priči vedeli, da si ga bo privoščil. Niso se zmotili. »Dobro jutro, Tinče! Stopi no malo semkaj med nas. Te bom nekaj vprašal,« ga je povabil.

»Nekaj vprašal,« je odgovarjal pastirček in sedel na debel smrekov čok ob vznožju skladovnice, na kateri so sedeli žagarji. Drobница se je zapodila v grmovje in se je začela mirno pasti. Miha ga je pogledal še bolj zvito: »Ali mogoče veš, zakaj imaš glavo?«

»Zakaj imaš glavo?« je ponovil Tinček.

»Saj sem vedel, da ne veš,« se je zmagoslavno hahljal Miha. »No, ti bom pa povedal. Zato, da ti ni treba slame v rokah nositi.«

Žagarji so planili v smeh. Krohotali so se, da se je kar treslo. Le Podgornikovemu Lojzu, ki je bil dobričina, se je fantek zasmilil. Okregal je šaljivca Miho, naj se iz Tinčka ne norčuje, češ da je takšno početje grešno in brezvestno, ko vendar ve, da je ubogi. Odrezal je pobiču pošten kos kruha in slanine, rekoč: »Na, jej, saj vem, da si šel lačen od doma. So ti dali kaj kosila s seboj?«

Tinček je prikimal, odvezal svojo culico in ponosno pokazal njeno vsebino. Notri pa je bil le trd krajec kruha in pest suhih krljev. Lojz je bil ogorčen: »Kaj takega, je to mar kosilo? Sram naj bo Kramarja, tvojega očeta, skopuha skopuškega. S to revščino te za ves dan pošlje na pašo, doma pa ima polne kašče.«

Medtem ko je Tinček malical, mu je Miha začel pripovedovati zgodbo o breznu: »Praviš, da paseš pri breznu? Le pazi, da ne padeš notri, kot se je to primerilo tisti Kramarjevi dekli. Ali veš za to zgodbo? Seveda ne, ko pa si ubogi. No, ti jo bom pa jaz povedal. Nekoč, davno je že tega, so imeli pri Kramarju mlado deklo. Bila je lepa kot hudič.«

»Kaj pa pleteničš, hudič še nikoli ni bil lep. Pokrižaj se!« mu je jezno segel v besedo Podgornikov Lojz.

»Res je, hudič ni lep, ampak to se samo tako pravi. Torej, bila je lepa kot hu ... kot angel. Marsikdo je vrgel oči za njo. Nekega dne je pasla ovce gori pri breznu. V njem pa je prebival hudobni škrat. Ko je opazil prelepo deklico, se je takoj zagledal vanjo. Sklenil

je, da bo njegova. Z lepimi besedami jo je zvabil na rob brezna, tam pa ji je izpodmaknil skalo, na kateri je stala, in dekla je padla v luknjo. Od takrat je nihče ni več videl. In kako so ljudje ugotovili, da je padla v brezno? E, preprosto. Čez leto dni je iz izvira doli v Volaki priplavala njena ruta.«

Tinček je poslušal z odprtimi usti. Ko je Miha videl, kakšen vtis je na pastirčka napravila njegova pripoved, je sklenil, da ga potegne za nos. Saj mu bo fantiček verjel, pa naj mu natvezi karkoli, ker je ubogi. Zvito se je nasmehnil:

»Da boš vedel, od takrat naprej, ko je dekla padla v brezno, jo je imel hudobni škrat v oblasti in jo ima še danes. Tisto ruto je dekla vrgla v vodo, ki iz brezna po podzemni luknji teče v Volako zato, da bi sporočila ljudem, naj jo pridejo rešit. A kdo se bo spustil v jamo? Brezno je silno globoko, ni je tako dolge vrvi v Leščevju, da bi segla do dna. Tako uboga deklica živi s hudobnim škratom v podzemlju še danes in čaka na pogumnega rešitelja, ki se bo upal spustiti v brezno.«

Tinčka so bila sama ušesa. Žagar Miha pa je pomežikoval svojim tovarišem, češ dobro sem ga naplahtal, on mi pa verjame. Podgornikov Lojz je bil jezen:

»Kaj pripoveduješ otroku traparije? Dekla je padla v brezno pred mnogo mnogo leti, kako naj bo potem živa še danes?! In tudi če bi lahko živela tisoč let, danes ne bi bila več živa, saj se je pri padcu vendar ubila. Sploh pa je vprašanje, če je ta legenda resnična in se je ljudje niso izmislili. Tinček, ne verjemi mu. Tebe, Miha, pa naj bo sram, ker se norčuješ iz njega, ko vendar veš, da je ubogi.«

Žagarji so Lojzu glasno pritrdjevali in Tinčku dopovedovali, naj Mihi ne verjame. Ampak Tinček je verjel. Pospravil je zadnji zalogaj, poiskal v grmovju svojo drobnico in jo pognal v breg. Ni minilo dosti časa, ko so prispeli v Kramarjev laz.

Kramarjev laz je ležal na širokem kamnitem grebenu, ki se je spuščal z Blegoša naravnost v dolino Volake. To je bila obsežna gričava sredi neizmernih blegoških gozdov. Poraščena je bila s pusto gozdno travo ostrico. Robove so preraščale robide in maline. Iz pobočja so tu in tam štrlele kvišku zakrnele, krivenčaste bukve. Med njimi je rastle nekaj, s sivim lišajem obraščenih, košatih smrek. Zakrnelega grmičevja je bilo dovolj vsepovsod. V strmini so se belile visoke skalne pečine. Planjavo je preraščala gosta podrast. Kraj je bil kot ustvarjen za pašo drobnice. Nekdaj je tukaj rastel lep blegoški gozd. Pa je prišlo nekaj zaporednih slabih letin. Kar ni spomladi pomorila pozeba, je čez poletje pospravila suša. Če je pridelka še kaj ostalo, ga je dotokla toča. Tako so se Kramarjevi predniki zadolžili in dali gozd posekati. Na poseki so začeli pasti koze, te pa so obgrizle vse poganjke na mladem drevju. Gozd se ni več obnavljal in nastala je goličava, ki je bila uporabna le za pašo. Kraj je bil sončen. Preden se je greben pognal z laza strmo navzdol v Volako, je bilo na prelomu nekaj ravnega prostora. Tja se je napatil Tinček. Koze so se razpršile po planjavi in začele obirati grmovje, da je kar hrustalo. Kmalu je bil na ravnici vrh grebena. Obstal je na robu brezna.

Sredi ravnice je namreč zijala grozovita črna luknja. Odpirala se je med skalami, ki so bile posejane vsenaokrog. Ob vhodu je luknja merila najmanj deset metrov v premeru, niže doli pa se je precej zožila. Do tamkaj je še segla dnevna svetloba, naprej se je videla samo črna odprtina, ki je vodila navpično navzdol v neznane globine. Okrog brezna je rastle nekaj krivih, grčastih gabrov. Jama je bila okrog in okrog zagrajena z ogrado iz suhih smrekovih kolov in letev. To je bilo zaradi živine. Pogled v globino je bil zares grozljiv. Človeka je nehote spreletel srh. Ampak Tinček se brezna ni bal. Le kako bi se bal, saj njegova bolna pamet ni dojemala ne strahu ne nevarnosti. Zanj je bila strašna črna luknja prav tako samoumevna kot kamen na cesti ali voda v vodnjaku. Ničkolikokrat je slonel na ograji in strmel v mračno globino. Včasih ga je zamikalo, da si je nabral kamenja, ki ga je potem metal v praznino pod seboj. Veselil se je kakor dete, če mu daš ropotuljico, ko je poslušal trkljanje kamenja, ki se je odbijalo od sten. Trkanje je bilo sprva glasno, potem pa vse tišje, dokler naposled ni zamrlo nekje v neznani globini. Sčasoma je to navado opustil, kajti po kamenje je moral hoditi daleč stran. V bližini brezna je bilo namreč že

vse poruvano, saj so ga vanj metali tudi drugi ljudje, ki so po naključju prikolovratili tam mimo: lovci, gozdarji, drvarji, oglarji.

Tinček je sedel na ploščato skalo in vtaknil noge med letve v ograji, da so mu bingljale v praznino pod njim. S komolci se je naslonil na smrekov kol in se zagledal v odurno brezno. Po zmedeni glavi so se mu podile čudne misli, kajti on je mislil drugače kakor drugi ljudje. Živel je v svojem, čisto drugem svetu, kot ga je v resnici obdajal. O vsakdanjih skrbeh in težavah je razmišljal bolj malo, saj zanj tako rekoč niso obstajale. Toliko bolj pa je bil zazrt v neresnični, sanjski svet, ki je obstajal samo v njegovi glavi. To jutro ga je zbegalo Mihovo pripovedovanje o nesrečni dekli. Verjel je, da deklica živi spodaj v breznu in čaka na svojega rešitelja, pa naj so ga žagarji še tako prepričevali, da Miha laže. Celo uro je tako slonel na ograji, strmel v globino in napenjal ušesa, če se mu bo deklica morda le oglasila. Predstavljal si je, da je takšna kakor angelci na oltarju v vaški cerkvi. Te angelce pa je med nedeljskimi mašami opazoval nešteto krat in nikdar se jih ni mogel nagledati.

Kozje meketanje ga je iz sanjarjenja vrnilo v resnični svet. Skočil je pokonci, pograbil leskovo in se zapodil čez pašnik. Moral bo paziti na živali, ovce so neumne kot noč in koze vražje kot sam peklenšček. Na lazju je bilo paše obilo, a živali so vseeno najraje uhajale v tovarnarjev gozd, kjer so objedale vršičke na mladih smrečicah. To je bil jezen njegov gozdar, če jih je zalotil pri tem delu. Nekoč mu je ob taki priložnosti že grozil, da bo cel trop zmetal v brezno. Res so se koze razteple po gozdu. Nemalo truda ga je stalo, da jih je nagnal nazaj na laz. Ko je z njimi opravil, se je hotel vrniti k breznu, da bi se spet pogreznil v svoj sanjski svet. A kozice so to jutro bile nemirne. Kakor da bi mu namerno hotele nagajati, so vedno znova uhajale v gozd delat škodo. Tako je celo dopoldne tekal za njimi in ni imel niti minute časa za svoje sanjarjenje. Šele ko so se v opoldanski pripeki zavlekle v senco, so se umirile. Takrat je tudi Tinčku zakrutilo v želodcu. Odšel je do pečine, kjer je odmaknil ploščato skalo. Za njo je zazijala odprtina in iz nje je potegnil star lončen pisker, ves obtolčen in z odlomljenim ročajem. Nekoč ga je med staro šaro našel na domačem podstrešju. Tja ga je zalučala dekla, ker se je sramovala hraniti mleko v tako zdelani posodi. Tinček se je vrnil h kozam, da si namolze mleka. Pomolzel je več koz, vsako čisto malo. Če bi vzel vse mleko od ene same živali, bi ob večerni molži dekla to takoj opazila, tako pa se ne bo nič poznalo. To ga je naučil hlapec Urban, potem ko mu je nekoč dekla prav zaradi tega izprašila hlače. Po molži se je udobno namestil nad breznom, počasi glodal trdi krajec kruha in ga zalival z mlekom. Po obedu se je zagledal v črno globino. Spet se je zamaknil v svoj sanjski svet. Ure in ure je sanjaril o svoji deklici pod zemljo. V svojih blodnih predstavah je videl samega sebe, kako se spušča v jamo, prežene hudobnega škrate in reši lepo ujetnico. Še dobro, da se je v popoldanski vročini njegov trop polenil, drugače bi ga zvečer moral iskati na drugi strani Blegoša.

Večerilo se je že, ko je prignal trop nazaj domov. Pred hlevom je srečal hlapca Urbana, ki se je ravno pripravljal, da bo opravil živino. Mimogrede je pogledal Tinčka in ga vprašal: »Hoj, Tinček! Kaj pa je s tvojim ušesom? Zakaj je čisto rdeč in pomodrel? Kaj si napravil?« Res je bilo fantičevo uho vso zateklo in podpluto. Razjarjena Bregarica mu ga je zjutraj res pošteno navila. »Kaj si napravil?« je odgovarjal Tinček.

Urbanu se je pastirček zasmilil. Saj je bil edini v vasi, ki se je vedno postavil na njegovo stran, vsi ostali so se iz njega samo norčevali, ga zaničevali ali kako drugače zapostavljali, celo topli. Pregledal mu je uho in toliko časa vrtal vanj, da mu je deček zaupal, kaj se mu je zjutraj primerilo pri Bregarju. Tudi to je izvedel, da naj pride Kramar k Bregarici plačat razbito posodo. Hlapca je razkurilo: »Kaj, za ušesa te je vlekla, coprnica stara?! In posodo je treba plačati? Tinček, nič ne omeni očetu tiste posode, silišal? Bom že jaz uredil z Bregarico, še nocoj. Take ji bom napel, da te nikdar več še pogledati ne bo upala. O posodi pa očetu ne povej ničesar, si razumel?« »Si razumel?« je odgovarjal Tinček.

Hlapec Urban je, namesto da bi odšel v hlev krmit živino, odropotal po klancu navzgor. Njegovi težki okovani čevlji so glasno udarjali ob kamnito pot. Bil je jezen kot gad in hodil je tako trdo, da so se mu pod nakovankami skoraj kresale iskre. Tako razkurjen je planil

v Bregarjevo kuhinjo. Bregarica, ki se je ravno nekaj motovilila okoli ognjišča, je od presenečenja na široko odprla škrbasta usta. Hlapec je bil kratek: »Zakaj si uhljala Tinčka? Uho ima čisto modro, skoraj si mu ga odtrgala. Ali te ni sram znašati se nad nemočnim fantičkom, ko vendar veš, da je ubogi. In če je ubogi, to še ne pomeni, da mu lahko kdorkoli puli ušesa!«

Bregarica je bila huda: »Res sem mu navila krlhje, ampak si je zaslužil. Zakaj ni pazil na kozo, da mi je razbila posodo in popasla nagelj? Še poceni jo je odnesel. In povej njegovemu očetu, naj mi pride plačat škodo!«

»Kaj praviš, baba stara?! Ni ti napravil škodo Tinček, ampak koza. Koza je res neumna žival, ampak takšne koze, kakršna si ti, ne najdeš na celem svetu, coprnicica zanikrna. Da ti mora Kramar plačati škodo, praviš? Ti bom že pokazal škodo. Tu jo imaš!« Ob zadnjih besedah je Urban stopil k skledniku, ki je visel na steni. Pograbil je lončeno skledo, jo dvignil nad glavo in jo z vso močjo treščil Bregarici pod noge, da se je razletela na drobne kose. Zdaj je babnica videla, da z razjarjenim hlapcem ni šale in se je močno prestrašila. Grobijan jo lahko še prebunka. Zato se je zadenjsko umaknila v kuhinjski kot. V tistem trenutku je vstopil dobrodušni Bregar, ki je poslušal prepir in ropot pred vrati. Sicer se mu je dobro zdelo, da se je našel nekdo, ki si je upal njegovo staro spraviti v red, ampak razbijal v njegovi hiši ne bo. To je hlapcu pri priči tudi povedal. Ta se je razkoračil pred njim: »Kaj se postavljaš za babo? Namesto da bi že zdavnaj potegnil pas iz hlač in jih ji naložil po grbi najmanj trikrat na dan. Bi hitro nehala opletati z jezikom. Tako pa si revček tiho, ker se je bojiš. Pokaži vendar že enkrat, kdo je gospodar pri hiši. Ampak bojim se, da si to priložnost že zdavnaj zapravil, mevža. To pa povem, da naj Tinčka pusti pri miru. Odkar pomnim, ga daje v nič in mu nagaja. Saj se revež komaj še upa mimo vaše hiše. Babnice nisem do grla sit samo jaz, ampak vsi ljudje v vasi in še daleč naokoli. Če se fanta samo še enkrat dotakne z rokami ali z jezikom, bom prišel in z njo napravil tisto, kar bi ti moral že zdavnaj. Ne pozabi, Urban ne govori tja v en dan. Polomim ji vse kosti, četudi me zapro do smrti.«

Bregarica se je stiskala v kotu in trepetala od strahu. Jeznega hlapca se je tako prestrašila, da si ni upala migniti z jezikom. Urban pa se je napotil iz kuhinje in tako zaloputnil vrata za seboj, da so skoraj zletela s tečajev.

Naslednje jutro je Tinček spet gnal na pašo. Opazil je Bregarico, kako se je motala okoli hiše. Ko je zagledala pastirčka na klancu, se je skrila za plot. Čeprav bi ga najrajši utopila v žlici vode, pa se ga vseeno ni upala lotiti. Hlapec Urban ji je nagnal preveč strahu v kosti. Odslej je Tinček imel mir pred njo. Ko je tisto jutro pripeljal trop na laz, je kakor prejšnji dan sedel na skalo ob breznu, dolge ure strmел v globino in sanjaril o lepi dekli, ujeti v podzemlju. To je počel vse naslednje dni. Nekaj dni po teh dogodkih je Kramar zgodaj zjutraj spet ropotal v okovanih čevljih čez dvorišče. Kakor vsako jutro je bila tudi tistega dne njegova prva pot na hlev, kjer naj bi prebudil hlapca in Tinčka, ki sta spala na kupu sena, v kotu za lesenim opažem. Kot po navadi je najprej glasno poklical Urbana in mu velel, naj gre krmit živino, ker je sonce že visoko nad Blegošem. In kakor vsako jutro je Urban tudi tistikrat vedel, da to ni res, ampak je sonce komajda pokukalo izza Žirovskega vrha. Zato se je po stari navadi potuhnil, da bi še malo podremal. A tudi Kramar je po stari navadi vzel v roke vile, prislonjene ob steno, in z njimi dregnul hlapca pod rebra. Temu zdaj ni preostalo nič drugega, kakor da se je skobacal s kupa sena. Začel si je puliti senene bilke iz goste, zaraščene brade, Kramar pa je zraven njega nezadovoljno nekaj brundal. Očitno mu nekaj ni bilo prav. Končno je le vprašal, kje je Tinček. Saj res! Tinček je po navadi zdrsel s kupa hlapcu skoraj med nogami, tokrat pa ni bilo tako. Urban je pogledal v temačen kot, kjer naj bi spal Tinček, a tam ni videl ničesar. Fantička ni bilo nikjer. Kramar je spraševal hlapca, kdaj je pobič vstal in kam je odšel. Ampak ta se je v zadregi praskal po bradi in gospodarju ni vedel nič povedati. Kramar je menil: »Seveda ničesar ne veš, ko pa spiš kot bukovo poleno. Če bi ti izpulil brado, se ne bi prebudil. Ampak jaz vem, kam se je izmuznil. Šel je loviti ptiče, tako gotovo, kakor sem tukaj. Še preden bo dekla pomolzla koze, bo že nazaj, saj ve, da ga čaka paša.«

Dekla je res pomolzla koze, ampak Tinčka ni bilo. Sonce se je res dvignilo visoko nad Blegoš, a o pastirčku ne duha ne sluha. Živali so meketale v kozjaku. Rade bi šle na pašo. Kramarju ni preostalo nič drugega, kakor da jim je v jasli nametal suhega sena in pri tem opravilu je bil pošteno jezen: »V lazju je sveže paše na pretek, jaz pa moram živali krmiti s senom. Pozimi pa ga bo zaradi tega primanjkovalo in bomo morali z njimi stiskati. Falot smrkavi, ko se pojaviš, ti že pokažem tvoje ptiče!« In bi mu jih res pokazal z leskovo šibo, če bi se Tinček pojavil. Ampak njega ni bilo od nikoder. Sonce se je prevesilo na popoldansko stran in družina je sedla h kosilu. Kramar si je mislil: »Lakota ga bo prignala.« A lakota ga ni prignala. Tako je minilo popoldne. Zvečer, ko so se domači pripravljali k počitku, je gospodar mrmral sam pri sebi: »Noč se spušča, potepina pa od nikoder. Saj vem, cel dan ga ni bilo domov, zdaj pa se ne upa prikazati, ker se boji, da mu jih naložim. Tako gotovo, kakor sem tukaj, se pobalin skriva za kakim vogalom in čaka, da vsi skupaj gremo spat. Ko bo varno, se bo splazil k Urbanu na seno. Le čakaj, zjutraj se pomeniva.«

Drugo jutro je navsezgodaj priropotal na hlev. Spravil je hlapca na noge in pogledal v Tinčkov kot. Ležišče je bilo prazno. Zdaj je starega zaskrbelo: »Hudirja, le kam se je izgubil? Kaj takega še ni napravil, čeprav se mu po glavi mota marsikaj, ker je ubogi. Aha, že vem! Zagotovo se je zatekel k teti v Robidovo brdo. K njej grem pogledat.« Res je imel Tinček v Robidovem brdu teto. Uro hoda je bilo do tja. Večkrat jo je šel obiskat, kajti teta ga je imela zelo rada, ker se ji je smilil. Kadar je bil pri njej, ga je razvajala in mu ponujala priboljške, kakršnih doma ni bil deležen. Ker je živela sama, ji je bilo dolgčas in se ga je vedno razveselila, da je lahko z njim poklepetala, čeprav je fantiček ni razumel prav veliko. Ampak po vsakem obisku mu je naročila, kdaj mora domov, da domačih ne bo skrbelo.

To je vedel tudi Kramar, ki se je takoj po zajtrku odpravil v Robidovo brdo. Zato mu je glodalo v srcu: »Čudno! Pobček je že velikokrat šel k teti, doma pa nič povedal. Ampak, zmeraj je ubogal teto, kadar ga je poslala domov. Vedno se je vrnil pravočasno. Zdaj pa ga ni bilo celo noč, kar se še ni primerilo. Res čudno. Da se mu ni kaj zgodilo.« Vseeno pa je bil prepričan, da bo sina našel pri teti. Ko je prišel do njene bajte, ki je čepela v strmeh robu, ga je znova zgrabila skrb. Ženica je namreč pred bajto kosila travo, Tinčka pa ni bilo videti. Prijazno sta se pozdravila, izmenjala nekaj vsakdanjih besed o vremenu in vprašanju o zdravju. Potem se je teta radovedno zazrla v njegov obraz, češ kaj te je prineslo, zdaj sredi košnje, ko je toliko dela. Kramar jo je vprašal po Tinčku. Ta ga je začudeno gledala in mu povedala, da ga ni videla že od pomladi. Tudi teto je zaskrbelo, ko je izvedela, da je izginil. Tako se je Kramar vračal domov praznih rok. Spotoma je pretaknil vse globeli in grmovje ob poti. Morda se mu je med obiskom tete kaj hudega primerilo. A njegovo iskanje je bilo brezuspešno. Ko je prišel domov, je zbobnal na kup vso družino. Razpršili so se okoli vasi in preiskovali grape, skalovje, goščave. Zaman. V vasi se je hitro razvedelo, da je Tinček izginil. Vaščani so drug za drugim pustili svoja opravila in se pridružili iskalcem. Samo Bregarica ni dovolila svojemu možu, da bi šel na pomoč. Nekaj je jezikala, da ima dovolj dela doma in naj se ne vmešava v Kramarjeve zadeve. Naj jih kar sam uredi. V srcu pa je Kramarju celo privoščila najhujše, kajti ni mogla pozabiti, kako je z njo opravil njegov hlapec.

Vaščani so prebrskali vso bližnjo in daljno okolico vasi do zadnje skale. Pokukali so v vsako grapo, pogledali v vsak prepad, prečesali gozdove podolgem in počez, se splazili v sleherno globel, preobrnilo strmo robovje. Pastirčka pa niso našli. Kramarica je v obupu vila roke in spodbujala ljudi, naj iščejo še vztrajneje. Iskalci so se prav zares potrudili, toda ko se je spustila noč, so morali iskanje opustiti. Utrujeni so se razšli po svojih domovih.

Naslednje jutro je bil Kramar kot po navadi prvi na nogah. Zaradi skrbi je slabo spal. Ko sta s hlapcem nakrmila, napojila in opravila živino, je odšel pod kozolec, da pogleda vozove. Bil je namreč čas košnje in vozovi so morali biti pripravljani. Lotil se je mazanja osovin. Ampak med delom mu nekaj ni dalo miru. Le kaj je s temi vozovi? Nekaj je z njimi narobe. Kaj? Ošinil je s pogledom enega za drugim, toda nič ni mogel ugotoviti. Vozovi

so bili sicer stari, ampak lepo vzdrževani. Nenadoma se mu je posvetilo. Vsi štirje vozovi, kolikor so jih premgli pri hiši, so bili brez vrvi za povezovanje žrdi. Po navadi so bile vrvi, dolge kakih deset metrov, lepo zvite v svitek in obešene na zadnjo ročico. To jutro jih tamkaj ni bilo. Kmet se je raztogotil: »Hudič! Zdaj so začeli krasti že vrvi! Le komu so bile napoti? Bom moral res sredi košnje, ko je dela največ, trapati v Loko, da kupim nove? Tat hudičevi!«

Še se je jezil nad tatinsko srako, ki ga je spravila ob vrvi, ko mu je nenadoma šinila v glavo strašna misel: »Tinček! Da ni bil on? Ali ni pred dnevi nekaj klobasal o tisti dekli, ki je menda nekoč padla v brezno na lazu. Da je še živa, je pleteničil ubogi norček. Nekdo mu je natvezil tisto staro legendo in naj me vrag, če ga ni imel za norca, ko mu je omenil, da še živi. Revček pa je ubogi in vse verjame. Če je Tinček zares pobral vrvi, potem stavim glavo, da je končal v breznu. Že tretji dan o njem ni ne sledu ne glasu.« Groza mu je stiskala srce. Res je pobič ubogi, ampak sin je le sin. Potem se je domislil še nečesa. Kot vihar je stekel do hleva, kjer je pod nadstreškom sameval star koleselj. Tamkaj je bil zavil v steno zarjavel žebelj, na katerem je po navadi visela vozarska svetilka, da je bila pri roki, kadar je zapregel in se odpeljal po opravkih v Loko ali kam drugam. Zdaj je bil žebelj prazen. Zdaj ni več dvomil, da je Tinček ostal v breznu. Ob tem strašnem spoznanju se je skoraj sesedel. Ko je naposled le prišel k sebi, je takoj poiskal hlapca Urbana. Ko mu je izrazil svoje sume, nista izgubljala časa. Kot dva splašena konja sta se zapodila po poti navzgor v Blegoš. Med hojo je Kramar nekajkrat še gojil upanje, da se je zmotil, že naslednji trenutek pa se mu je up razblinil v prepričanju, da ima prav. Tako se mu je vso pot menjavalo razpoloženje med upanjem in strahom. A ko sta utrujena prisopihala do brezna, se mu je upanje sesulo kot peščeni grad. Na robu brezna je bila za krivenčast gaber privezana vrv in bingljala v globino. Kramar se je sesedel v travo in skoraj zajokal. Iz njegovih ust je prihajalo samo še obupano stokanje. Hlapec pa je bil iz drugačnega testa. Stopil je na rob, se naslonil na ograjo in začel kričati v globino: »Tinče, hoj, Tinče! Oglasi se! Si še živ? Tinče, hoj, Tinče!« A Tinček se ni oglasil. Iz mračne luknje se je slišal samo odmev hlapčevega kričanja.

Kaj se je dogajalo s Tinčkom v tistih usodnih dneh? Ko sta pred tremi dnevi s hlapcem zvečer zlezla na seno k počitku, se je pastirček odločil: Pojde! Še nocoj pojde. Ampak hlapcu niti besede, ker mu bo ta namero zagotovo preprečil. Počakal je, da se je Urban pogreznil v trdno spanje. Ko je že nekaj časa vlekel dreto, da se je stresal leseni opaz, se je Tinček tiho kot senca splazil s hleva. Pod nadstreškom je poiskal staro preluknjano vrečo, ki jo je že prejšnji dan skrtil med ropotijo, nagrmadeno v kotu. Z žeblja je snel leščerbo, potem pa urno pod kozolec. Tam je pobral z vozov vse štiri vrvi in jih stlačil v vrečo. Potem se je mimo vasi kar čez njive, travnike in senožeti napotil navzgor. Skozi vas ni hotel, da ga ne bi kdo opazil. Tako je prišel na blegoško pot šele nad vasjo. Ko je prišel do žage, so delavci že spali v čumnati, ki je bila zgrajena na zadnji strani žage. Slišal je njihovo smrčanje. Tiho se je splazil mimo. Noč je bila mirna in topla. Vse je spalo, le tu in tam je skozi veje prhnil nočni ptič. Velika sova uharica se je neslišno kakor duh zapeljala nad njegovo glavo in izginila med drevjem. Slabo znamenje, kajti sova prinaša nesrečo. Tako vsaj pravijo vraževerni ljudje. Ampak Tinček se s takimi vražami ni ubadal in jim ni verjel, saj so bili vsi ptiči njegovi prijatelji. Pot od žage do laza ni bila strašno dolga, toda bil je že pošteno utrujen. Vreča, ki jo je tovoril na hrbtu, je postajala zmeraj težja. Sicer vrvi niso bile posebno težke, toda Tinček je bil drobne postave in breme ga je pošteno pritiskalo k tlom. Na utrujenost pa je kar pozabil ob sanjarjenju o lepi dekli, katero je hitel reševati iz podzemlja. Te misli so ga grele in mu dajale novih moči, da je zmogel težko nočno pot. Nenehno se mu je pred očmi prikazovala dekletova angelska podoba, kakršno je videl na oltarju v vaški cerkvi. Tako je prispel na laz. Tam je zavil pod previsno pečino, kjer je imel pripravljeno zavetje, kadar ga je na paši zalotil dež. Vrgel je vrečo na tla, sedel nanjo in se skrčil v dve gubi. S hrbtom naslonjen na kamnito steno, je negibno čakal na jutro. Pred notranjimi očmi se mu je že stotič v zadnjih dneh odvrtela zgodba o škratovi

ujetnici, ki že leta hrepeni po svojem rešitelju. Toplo mu je bilo ob misli, da bo postal prav on. Tako je dočakal jutro. Ko se je komaj zasvitalo in so se še plazile nočne sence po laz, že si je oprtal vrečo in se odpravil do brezna. Na robu je iz vreče stresel vrvi. Začel jih je vezati drugo za drugo. Delati vozle ga je naučil hlapec, ko sta spomladi popravljala gugalnico. Tinček se je vsakega dela hitro naučil, če mu je le kdo pokazal. Tako mu je šlo vozlanje prav dobro od rok. Ko je povezal vse štiri vrvi v eno, jo je pritrdiril na gabrovo deblo in vrgel v globino. Nato se je splazil skozi luknjo v ograji, zgrabil za vrvi in se začel spuščati. Šlo mu je prav dobro. Le zakaj ne, saj je bil gibčen fant in vajen plezanja. Preplezal je že marsikatero drevo ali pečino, ko je stikal za ptičjimi gnezdi. Po vrvi je počasi drsel navzdol. Do prve ožine je še segala žarka dnevna svetloba, potem pa je priplezal v mrak. Nižje ko se je spuščal, bolj se je gostil. Nazadnje je še komaj kaj videl. Brezno je bilo navpično. Skalne stene so zijale v fantička z vseh strani. Kot bi se spuščal v pekel. Navadnega smrtnika bi takšno spuščanje navdalo z grozo, Tinčka pa ni bilo strah. Kolesca v glavi je imel sestavljena napačno ravno toliko, da se strahu in nevarnosti ni zavedal. To so bila zanj neznana čustva. Vse, kar se je dogajalo ali pa obstajalo na tem svetu, je bilo zanj čisto samoumevno, najsi je šlo za klofuto, ki jo je staknil od hudobnih ljudi, ali pa za to, da je moral spati na senu, ko bi vendar lahko v postelji. Živel je čisto samosvoje notranje življenje, ki ga drugi ne morejo razumeti in ga ne bodo nikoli. Tako se je spuščal navzdol. Na nekaterih mestih so iz gladke skalne stene štrleli roglji in poličke, na katere se je lahko uprl z nogami in počival. Že meter nižje pa je pod previsom zabingljal v zraku. Priplezal je do konca vrvi. Še sreča, da je bila tam ozka polica, na kateri je obstal. Iz žepa je potegnil škatlico žveplenk, ki jih je izmaknil materi iz kuhinje. Prižgal je svetilko, ki mu je obešena visela okoli vratu, in posvetil v globino. Imel je srečo, kajti nekaj metrov pod seboj je v soju leščerbe opazil ravno dno brezna. A kako priti dol? Tudi zdaj ga sreča ni zapustila. Poleg sebe je opazil prislono za pest debelo, preperelo bukovo debelce, ki ga je kdove kdaj nekdo vrgel v globino. Izpustil je vrvi, se oprijel debela in se po njem spustil do dna. Tu ga je čakalo veliko razočaranje. Dno je bilo zasuto s kamenjem, ki se je z leti nakrušilo v breznovih stenah. O kakem studencu, kamor naj bi dekla vrgla ruto, ni bilo sledu. Hudobnega škrata ni bilo na spregled. Le nekaj netopirjev je z nožicami, pripetimi na skalne roglje, viselo v steni. Svetloba leščerbe je prebudila celo jato in zlovešče kot duhovi so zakrožili Tinčku okoli glave. V jami je bilo hladno in vlažno, v zraku je lebdela vonj po trohnobi. Tudi dekline ni bilo nikjer. Ko je presvetil vse kote, je za skalo našel okostje srne, ki je nekoč zašla skozi polomljeno ograjo in padla v luknjo. Tinček je bil neizmerno žalosten. »Mrtva je. Prav je imel Podgornikov Lojz, ko je trdil, da je dekla že zdavnaj mrtva. Žagar Miha pa se mi je zlagal. Mrtva je.«

Vsi sladki upi, ki jih je gojil, da bo rešil lepo deklo, so se mu sesuli v prah. Vse lepe misli, ki so ga obhajale, ko je sanjaril o njej, so ga zapustile. Dolgo je strmel v okostje, potem pa se je le domislil, da se bo treba vrniti. Stopil je k bukovemu deblu, ga objel z rokami in nogami ter začel plezati po njem, da bi prišel do vrvi. Že mu je bila na dosegu roke, ko se je prepereli les prelomil na dvoje in Tinček je padel nazaj na dno brezna. V gležnju mu je grdo škrtnilo in obležal je med skalami. Ko se je čez nekaj časa hotel pobrati, ga noga ni več nosila. Počasi mu je prišlo v zavest, da ne bo mogel iz jame. Sicer pa si tega tudi ni več želel. Ostal bo tukaj ob svoji mrtvi deklici.

Hlapec Urban je še enkrat iz polnih pljuč zakričal v brezno. Odgovora tudi tokrat ni bilo. Kramar je ležal v travi in stokal: »Po njem je! Slišiš, Urban, po njem je. Takšna grozna smrt! Kaj bova?« Urban je bil odločen: »Tukaj ostani. Grem po pomoč.« Z naglimi koraki se je zaprašil navzdol čez laz. Na žagi je delavce obvestil o nesreči. Vsi so pustili svoje delo in bili takoj pripravljeni pomagati. Toda kako? Urban je z lesenega klina snel močan škripec z dolgo debelo vrvjo. Z njim so gozdarji vlačili hlode iz nedostopnih grap in globač. Žagarje je naprosil, da so mu izpraznili eno izmed slamnjač, na katerih so spali. Škripec je spravil v slamnjačo in si jo natovoril na ramena. Ni minilo deset minut, ko se je že vračal na laz. Za njim je hitelo pet krepkih žagarjev. Ko so prišli do brezna, so tam našli Kramarja

vsega obupanega. Možje so drug za drugim stopali k njemu, mu podajali roke in voščili sožalje. Urban pa je kričal nad njimi:

»Kaj se greste, saj niste na pogrebu. Kdo pa pravi, da je Tinček mrtev? Jokali boste šele, ko bo resnično ležal na mrtvaškem odru. Do takrat pa bodite tiho, ker nihče ne ve, ali je zares že v nebesih. Raje se spravimo na delo.«

Možje so po hlapčevih navodilih najprej potegnili vrv iz jame. Potem so za gaber z verigo priklenili škripec. Urban je Tinčkove vrvi zvezal z vrvjo pri škripcu. Nato je pregledal vse Tinčkove vozle, da bi jih popravil, če bi bilo treba. A pastirček je zvozljal vrvi tako, kot je treba. Urban ga je dobro naučil tega posla. Vozli bodo zdržali, tudi če se nanje obesi čez stot težak možakar. Ko je končal, se je ozrl po ljudeh:

»Tako, pripravljeno je. Upam, da bo vrv zadosti dolga. Kdo se bo spustil v jamo?« Žagarji so začeli mencati. Povesili so poglede. Nihče se ni upal priznati, da ga je strah grozovitega brezna. Nekaj časa so molčali, potem pa se je oglasil Podgornikov Lojz:

»Kar Miha naj gre. Saj je on spraval revčka v to kašo, ker se mu je zadnjič zlagal, da je dekla v jami še živa. Naj se spokori za svoj greh.« Miha je prebledel in se začel izmikati: »Res sem se mu zlagal, ampak kdo bi vedel, da bo fant vzel laž za resnico. Kaj bi mene podili v nevarnost, ko sem že star in neokreten. Taka stvar je za mlade, jaz pa sem med vami najstarejši. Zakaj ne gre Kramar? Saj je Tinček njegov sin in ne moj.«

Urban se je silovito razhudil: »Ti peklenska spaka, kako moreš predlagati kaj takega. Kramarja bi poslal v jamo? Le poglej, v kakšnem stanju je. Saj je ves iz sebe. Takega še v cerkev k maši ne bi poslal, kaj šele v to prekleto luknjo. Ali bi rad, da še on ostane tam doli? Da si prestar, praviš? Za laganje ubogemu Tinčku pa nisi bil prestar, kaj? Ti si ga spraval notri, zdaj imaš priložnost, da ga spraviš ven, a si se ustrašil, zajec.«

Zaničljivo je pljunil Mihi pred noge in pogledal po ljudeh. Gledali so v tla in bilo jim je nerodno. Saj jim ni zameril, ker jih je bilo strah globokega brezna. Kmečki človek je rojen za delo, tam se res izkaže, neznano podzemlje pa ni za njegovo dušo. Odločil se je, da pojde po pastirčka kar sam. Končno mu je bil to tudi dolžan, saj sta bila velika prijatelja, še spala sta skupaj. Slamarico, na katero je prej pritrdil oprtnice, napravljene iz konca vrvi, je obesil na ramena, okoli vratu pa svetilko. Nato si je trdo zavezal vrv okoli pasu. Žagarji so pristopili k škripcu in že so začeli spuščati Urbana v globino. Še prej so se dogovorili, naj ga spuščajo toliko časa, dokler bo vrv napeta. Ko bo postala ohlapna, bo to znak, da je na dnu. S cukanjem vrvi pa jim bo sporočil, kdaj naj ga dvignejo na površje. Vrv je enakomerno polzela žagarjem med dlanmi in Urban je izginil v žrelu. Strah jih je bilo samo tega, da bo vrv prekratka. A ta je po dolgem, napetem pričakovanju nenadoma ohlapnila. »Na dnu je,« so se veselili žagarji.

Urban je bil res na dnu. Še za njega, ki je imel srce na pravem mestu, je bil ta spust malce divji. Če ga ne bi bilo sram pred žagarji, bi se že sredi brezna ustavil na kaki polici in pocukal za vrv. Tako pa je stisnil zobe, premagal tesnobo in zdaj je bila na cilju. Strah pred breznom je izginil, popadel pa ga je še mnogo hujši. Kaj bo našel tukaj na dnu? Bo Tinček mrtev, ves razbit, raztrgan, krvav? Ob tej misli so se mu naježili lasje in srh ga je spreletaval. Posvetil je naokoli in takoj zagledal med kamni ležečega dečka. Že na prvi pogled je videl, da z njim ni nič takega, kar si je v strahu predstavljal. Ko se je sklonil nadenj in ga potipal, je ugotovil, da diha. Skala se mu je odvalila od srca. Živ je! Začel ga je stresati za ramena. Deček je odprl oči in se zganil.

»Nisi mrtev, Tinček. Živ si!« je od veselja kričal Urban.

»Živ si,« je s slabotnim glasom odgovarjal deček.

Bilo pa je pravo čudo, da je Tinček res še živel. Že tretji dan je ležal v temi brez hrane, vode in z zlomljeno nogo. Prvi in drugi dan je kljub bolečinam še nekako šlo, tretji dan pa je zaradi lakote, žeje in muk tako oslabil, da je od utrujenosti zaspal. Takšnega je našel Urban. Ni tratil časa. Spravil je dečka v vrečo in jo zavezal, da mu je iz nje gledala samo glava. Ko si je vrečo oprtal na hrbet, je začel na vso moč cukati za vrv. Možje zgoraj so potegnili in Urban se je s Tinčkom na plečih začel dvigati navzgor. Oprtnice so se mu

zarezale v ramena, vrv ga je stiskala okoli pasu, ampak hlapec je zdržal. Kmalu je bil na varnem, na svetlem soncu, med zeleno travo in grmovjem, kjer so pele ptice In Tinček je bil živ. Še nikoli se mu svet ni zdel tako lep.

Iztok Poljanšek

PESMI

MARIJA

M – kot Marija
A – kot zAčetek
R – kot Radost
I – kot Iztok je v tebi
J – kot Jasno je da,
A – kot vsAk dan je nov začetek LJUBEZNI,
moje – tvoje – naju – vseh.

DESET

Deset je prstov, deset je let,
Kar hodil Iztok je k deklet'.
Zdaj to je mlada mami,
ki je rada z nami.
Ta mami je Marija,
ki rada se od smeha zvija.
Rada kaj dobrega poje,
saj ona kuharica je.
Da bi Iztok zmeraj stal ti ob strani,
da dolgčas ti ne bilo bi sami.
Da bi v zakonu lepo se imela,
veliko prismojenih skup si zapela.
Da zmeraj bi naju grela zakonska peč
in da bi težki Iztok bil ti všeč.
To želi ti Iztok mož,
ki ti danes ni dal rož.
Dal ti pesem je to resen,
naj ne pobere je nobena plesen.

SEPTEMBER

Ena in ena – enajsti september,
bil je preplah – do you remember.
Ena in dva – dvanajsti september,
bila je poroka – Bog je napolnil moj reber.
Ena in X – Xsti september,
naj bo večnost – v pravo smer.
In midva našla sva svoj do you remember,
kjer živel bo najin dvanajsti september.
KJE ? – JE !

Kje je čas?
Mogoče gospodar je nas.
Kje je ljubezen?
Mogoče rajši iščemo bolezen.
Kje so steze?
Mogoče je vse brez zveze.
Ne, poiskali bomo čas, ljubezen in stezo,
in ne bomo ju obesili na brezo.
To v srce bomo skrili
in se večno veselili.
Prepevali veselo,
da bo v duši nam vse pelo.

ŠEST ALI NESKONČNOST

Šesti marec – Jošt,
zdaj ne bomo pili samo mošt.
Lenart – šesti februar,
komu vse to mar?
Tudi on za nas je velik dar.
Z Marijo ostala bova večer par.
Šest nas zdaj je v hiši,
požrle nas ne bodo miši.
666 – številka hudiča menda?
Ne bojte se, saj tudi Bog svojo da.
Ta številka je neskončna, ali kaj?
Važno je le to, da lepo se imamo zdaj.

ZAKON

Kje je močan zakon?
Morda tam, kjer je močan on.
In kje je ljubezen zakona?
Morda tam, kjer nežna je ona.
Ali trdnost zakona prinesejo otroci?
Od njih ti grejo prevečkrat le lasje pokonci.
Kdaj greje zakonska peč?
Takrat, ko oba sta si všeč.
Saj vsaka poroka,
ne naredi otroka.
Zato v zakon še Boga postavi,
da bodo odnosi vsi zdravi.
Pa še optimizma polno,
da srce ne bo bolno.
Tako naj bodo močni zakoni,
bolj kot vsi sovražni kanoni.
V večnosti zakon bo zbran,
ljubezni poln in močan.

POLITIČNA

Naj grem predsednika volit
ali rajši v cerkev molit?
Naj v zrak dvignem zastavo
ali na loto na stavo?
Naj navijam za svojo stranko
ali grem po denar v banko?
Naj poslušam politika glas,
kam gre slovenska vas?
Naj poslušam ves ta nesmiselni prepir,
ko politiki peljali naj bi nas v večni mir?
Naj pride rajši zima,
ali konča se rima?
Rajši grem v samoto,
tam izmislim si kak moto.
Rad imam sebe – tebe – vse,
naj se nobeden v večnosti ne cvre.

ODMIEVI OCENE PREDSTAVITVE

Franček Bohanec

ŽIROVSKA PORTRETA

Pri isti založbi Pegaz International v Ljubljani sta dva znana žirovska avtorja izdala svoji knjigi. Tončka Stanonik je lani izšla na knjižni trg s pripovedjo *Sanje s šolskega avtobusa*, Miha Naglič pa je letos predstavil svoj izbor z naslovom *Kultivirati svoj rovt*. Poslednja knjiga ima podnaslov *Med rovtarstvom in svetovljanstvom*. Knjigo Stanonikove je urednik (hkrati lastnik založbe) uvrstil v zbirko *Pomlad*. Kultivirati svoj rovt pa je uredil avtor v zbirki *Knjižnica Žirovskega občasnika*.

Ko prebereš obe knjigi, si ne moreš kaj, da ju ne bi primerjal. Očitna je razlika: Miha Naglič je razlagalec predvsem duhovnih vrednot znanih ali manj znanih Slovencev, Tončka Stanonik je pripovednica zgodb deklinške intimne. Nobeden od njiju ne skriva sebe. Ni brez poguma razčlenjevati dejanj znanih osebnosti. Še bolj drzna je Tončka Stanonik, ki o ljubezenskih čustvih piše v prvi osebi, kakor da njena pripovedna junakinja ni fiktivna oseba, še bolj njen protigravec. Le nekateri spomini na ljubezenske doživljaje avtoričinega razvoja iz »romantičnega dekliča« v zrelo osebnost so lastnina pripovedovalke.

Franček Bohanec
Foto AKI, Škofja Loka

Kje pa so vidne razlike?

Najbolj v stilu. Miha Naglič je esejist, kronist, pisec novinarskih reportaž in komentarjev, glosist. V vseh oblikah je mojs-trsko izpiljen. Tončka Stanonik pa je svoje poetične scene povezala v ljubezensko zgodbo na način, da pri njej lahko rečemo,

da je prava inovatorica. Njena pripoved je smelo razširjena novela.

Oba avtorja se pogosto sama portretirata. Tako Miha Naglič, ko se pelje na ohcet v Kalifornijo. Najprej nas podrobno poučuje, potem pa še sam sebe kritično predstavi. Neprestano išče svoj odnos ali bolje, sebe.

»Iz Londona v San Francisco smo leteli 11 ur, iz Ljubljane v London dve in pol, v Londonu smo jih prebili pet in se medtem prepeljali z letališča Gatwick na Heathrow. Od doma smo šli ob štirih zjutraj, z Gorenjskega vzleteli ob sedmih zjutraj, v Kaliforniji smo pristali ob pol petih popoldne, istega dne, v petek. Po njihovem seveda; pri nas je bila tedaj že sobota, poldrugo čez polnoč. Devet ur nam je bilo podarjenih, toliko kot je razlika med srednjeevropskim in ameriškim pacifiškim časom. Ko smo šli od doma, je bila temperatura pod ničlo in je snežilo; v Londonu je deževalo, v San Franciscu je sonce še sijalo in kraje ob zalivu sv. Frančiška ogrelo na 20 stopinj. Še najbolj nenavadno od vsega pa je bilo zame to, da je bil ves čas dan. Leteli smo za soncem, po bližnjici čez severni Atlantik in Kanado in ga ves čas lovili; kmalu po pristanku nam je ušlo in brez slovesa utonilo v Tihem oceanu.

Zase lahko rečem, da sem bil kar dosti po svetu, a nikoli zunaj Evrope. V Ameriko sem šel prvič, po naravi skeptičen, z majhnimi pričakovanji in mnogoterimi predsodki. Po vrnitvi želim priznati, da je bilo na oni strani lepše in boljše, kot sem pričakoval. Lahko bi malo pretiraval in zatrdil, da me je Amerika fascinirala. A če bi to staro besedo prevedel v slovenščino, bi pomenilo, da me je očarala, omamila, prevzela, uročila. Človeku, ki je poučen v modroslovni drži do sveta, se kaj takega seveda ne spodobi. Le kje je tu tista znamenita zadržanost, distanca: 'Šel, videl, se vrnil, na zahodu nič novega', bi po vrnitvi iz Amerike izjavil Evropejec, ki nase nekaj da. Sam porečem: Šel, doživel, se vrnil v obzorje, ki je širše.«

Misli nase, ko si zapiše svoj duhovni portret: biti modroslovec, to se za moškega (njega) spodobi, ker mu modrost nudi pomembno distanco do vsega, kar doživlja.

Tončka Stanonik je drugačna. S svojo izmišljeno junakinjo je navznotraj le ob-

rnjena k sebi. Njen utrip je brez razumske modroslovne kontrole. Zavzeto išče sožitje z drugim, moškim, a se njene sladke ljubeče sanje razblinjajo kot megle po nevihti. Že nekaj njenih stavkov iz knjige Sanje s šolskega avtobusa nas o tem prepričajo:

»Mama me je preplašeno gledala, ko sem napol v teku odmetavala cunje in obupno iskala pravšnjo majico. Ko bi v garderobi našla kaj primerne, kaj, kar bi me naredilo drugačno, čisto čisto drugačno, posebno. Bog, kakšne muke so to, kadar bi rad v sekundi spremenil vse, pa ne veš, kaj je to vse.«

Pripis: želja po spremembi.

»Morda se me njegove besede ne bi tako dotikale, če ne bi bilo popoldne tako žgoče. Če ne bi bila steza tako vrtoglavo zasekana v morsko pečino. Če naju samotnost, ki sva jo vsak na svoj način nosila s seboj, ne bi tako vlekla skupaj. In če si Zala ne bi tako obupno želela, da se ta pot ne bi nikoli končala. Kajti naj pride konec čez pet minut ali pet ur, nazadnje se bova morala usesti v avto in se odpeljati. Ne bo več Pirana, Portoroža, Senožec, kjer mi bo D. P. rekel, naj se še enkrat ozrem in ujamem košček morja. Bo samo še zadnja postaja, kilometer pred domom, kjer me bo odložil.«

Pripis: premagovanje samotnosti.

»Namesto odgovora sem se podrgnila z nosom ob njegovo flanelasto srajco in mu hotela s tem reči, da je bilo tisto, kar sem si tako želela: čutiti varnost, bližino, nekemu brezmejno pripadati, se bati zanj, nekoga udomačiti. Zdaj pa je vsega konec. Moj dragi D. P., ti si vendar že zdavnaj udomačen! Drugje!«

Pripis: strah pred izgubo ljubezni.

Pozornost vzbuja njen občutek samotnosti. Miha Naglič zelo pogosto opisuje značaj Rovtarjev, s tem tudi sebe. Zanj so Rovtarji hribovci in so po splošnem prepričanju »trši«. Kot pozitivno lastnost jim pripisuje, da se zanašajo na lastne moči (samostojnost). Napaka pa je, če podležejo zaradi samotnosti v domačih bregih samozadostni zaplankanosti. Intelektualne in kulturne širjave morajo biti za njih izzivi, ki jim morajo slediti, da ne bodo ostali »nerodni, neuglajeni, nekulturni«. Zanj je idealno rovtarstvo: najti v domačijstvu po-

Miha Naglič
Foto Franc Temelj

Tončka Stanonik
Foto Franc Temelj

sebnost vzdušje, a duh naj slej kot prej postane splošen, svetovljanski. Da pa samotnost ljudi vleče skupaj, to ugotavlja le Tončka Stanonik. Miha Naglič, če iščem črte njegovega portreta, ki ga potrjuje nova knjiga, je tak: je individualist, ki se zanese na svoj razum, ki raste iz rovtarske zemlje, svet zunaj Rovtarije pa je zanj miselni izziv.

Individualizem, zanašanje na lastne moči, samokritičnost, premagovanje moči samotnosti, trezna pamet in vroče hrepenenje po domovih ljubezni, rodovska navezanost in še marsikaj so torej duhovne vrednote rovtarskih hribovcev, kakor jih občutita oba avtorja. Miha Naglič takšne življenjske nazore išče tudi zunaj meja rovtarske deželice. Tončka Stanonik tudi po izgubljeni mladostni ljubezni ne zaklene vratov srca, a dom hoče imeti doma po zgledih svoje mame in očeta. Življenjska pot obeh pa je drugačna: Miha Naglič je kot izrazit intelektualec ostal v Rovtariji, kjer hoče biti njen prosvetitelj, medtem ko je Tončka Stanonik našla svoj bivalni dom v Ljubljani.

Ko sem se nameril, da bom portretiral ta dva Žirovca, še slutil nisem, kako sem se ujel v zanke. Oba premalo poznam. Začnem s Tončko. Ko sem se udeležil tiskovne konference v ljubljanski založbi Pegaz International (čudovite prostore ima lastnik Ignac Naglič, torej Rovtar), sem poslušal pisatelja Vladimirja Kavčiča, Rovtarja, kako je odlično okarakteriziral Miho Nagliča, nekoč dijaka moje poljsanske gimnazije. Pred dnevi sem prebral Kavčičevo uvodno natisnjeno besedo v predstavitveni Nagličevi knjigi Kultivirati svoj rovt. Zapisal je: »Publicist iz Žirov deluje iz svoje osebne pozicije, prepričuje z močjo svojega znanja in s svojskim pripovednim stilom. Čeprav govori z jezikom, ki je vsakomur razumljiv, njegova misel pogosto sega v globino zgodovinskega izročila in v zakladnico najvišjih duhovnih dosežkov. Zadnje je po svoje razumljivo, saj je po študiju filozof in sociolog, vendar svojega modroslovnega znanja ne predstavlja z abstraktnimi traktati.« Da, do pičice je tako: Naglič (individualistični Rovtar) je samostojni mislec (kot so Rovtarji doma) in duhovno raste tudi iz kulturne zakladnice Evrope (je svetovljan).

S svojo družino živi samotarsko (nekje v bližini Žirov), ker se noče odtrgati od Rovtarije. Njej je posvetil svoje modroslovno pero kulturnega razsojevanja vsega, kar se dogaja v njegovem rodnem kraju in se dotika ob mejah Rovtarije tudi z ostalim slovenskim (še z evropskim in atlantskim) razsežjem.

Na predstavitvi nas je bilo več pišočin: Ivan Minatti, Vasja Predan, dr. Tine Hribar z ženo dr. Spomenko – tudi Rovtarico, Igor Torkar in še kdo. Tedaj sem pred seboj v prvi vrsti opazil živahno žensko bitjece, ki je imelo prisrčen nasmeh. Izvedel sem, da je to bila Tončka Stanonik. Tedaj še nisem vedel, da bom ocenjeval njeno knjigo Sanje s šolskega avtobusa. Podoba avtorice mi je ostala kasneje, ko sem o njej pisal. Tedaj sem ob njej obujal stare, večdesetletne spomine. Pred desetletji sem prevajal iz francoščine odlične stavke ženske – pisateljice, ki je svojemu kratkemu spisu dala naslov »Dober dan, žalost!« Ko pa sem se sedaj spominjal toplih nasmehov Rovtarice, ki je sedela pred menoj in se ozirala s toplimi nasmehi nazaj po svetli dvorani, sem si o njej zapisal v spomin tole: »Dober dan, radost!«

Ko sem začel brati njeno knjigo Sanje s šolskega avtobusa, sem začutil njeno voljo do ustvarjalnosti. Nje se surovost življenja še ni dotaknila, sem sprva mislil, ko se je njena ljubezenska pustolovščina v knjigi začela. Ko pa sem opazil, kako je ta pisateljica iskreno izpovedna in brez lažne maske sramežljive zaprtosti, sem to intimno pisanje začel spoštovati. Že po nekaj straneh prebranega besedila avtorice Tončke Stanonik sem vedel, da bi moral, če hočem napisati za dva pisatelja iz istega mesta portret, sedaj izhajati iz vidnih razlik med njima. Bistveno sta drugačna, čeprav je obema rodna Rovtarija. Po pomoč sem se zatekel k Nagličevi knjigi Kultivirati svoj rovt. Tu moram najti odgovor, kako je mogoče, da je Miha Naglič oster razumnik, večš modroslovec, Tončka Stanonik pa mehka psihologinja, ki ji ne uide noben utrip srca. Miha Naglič je zagledan v svet zunaj Rovtarije, Tončke Stanonik ta svet ne zanima. Za njo ni krajevnih mej. Za njo je dom, kakor si ga zamišlja po zgledu svojih staršev, pač dom,

ki bi lahko bil topel kjerkoli pod milim nebom. Svet se njej poetizira, Miha Naglič ga takšnega skorajda nikjer ne vidi. On stopa po zemlji kar počez.

Stvar razloži Miha Naglič. Rovtarija je deželica hribov in ravnin na južni strani Alp. Na severu je Gorenjska, ki piha od tam s hladnim vetrom, vzbujajočim trezno razumnost. Na jugu pa meji Rovtarija na sredozemsko podnebje: toplo, mehko, sončno. Taka je tu mešanica kulture, kajti geografski položaj je mati duhovnih vrednot. On je bolj gorenjski, Tončka Stanonik pa sredozemska.

Morda je to le prazen besedni konstrukt, a nedvomno je zame, ki hočem portretirati oba iz Žirov, kaj prikladen za prikaz, kako lahko premore svet pod istim podnebjem različne značajske poteze skupnih prebivalcev.

Ta različnost je tudi oznaka obeh Žirovcev. Miha Naglič je razmišljujoč, preudaren, prenicljiv razumnik brez dlake na jeziku. Trdno je prepričan o vsem, kar je izmogljal iz glave. Tončka Stanonik pa je vsa zagledana v toplino in utripanje srca, gradi v sebi dom kot sanjski ideal, išče varnost, da se ogne hladnemu pišu severnih vetrov, ljubi poetičnost, verjame sočloveku na besedo. Če ta zna v njej zabrenkati na strune čustvenih melodij, je pripravljena, da se vsa preda v naročje drugega, če ta poveča v njej občutek varnosti, in se ne boji bolečin. Bolečine pa pridejo, če se razkrije resničnost stvarnega sveta. Tedaj premaga občutljivost in se zna, kot narava, prerajevali. Iz deklča postane močna in samozavedna ženska. A pri starih vrednotah patriarhalnega doma ostane tudi po tej levitvi. Za Miho Nagliča levitev ni potrebna. On sam sebi samo dodaja nova spoznanja z razkrivanjem navzkrižij stvarnega sveta. On ni ranocelnik, on je modrosloven raziskovalec.

Objavljam odlomek iz Sanj s šolskega avtobusa, kjer je opisano, kako se je v avtorici »zgodila« levitev.

»V vsako celico telesa so se razlezele te besede, misli, po vsej dolžini avtobusa so razpotegnjene. Čutim, kako se oddaljijo proti prednjim sedežem, prav do šoferjevega volana, in potem se kot slabost spet stečejo v mojem želodcu.

Lepo si mi to napisal, moj D. P., čeprav zato nič manj ne boli. Najraje bi bila malo jezna nate, pa spet ne morem. Tudi ti si na neki način krhek in ranljiv, zato sva se najbrž tudi srečala. Kaj bi se izgovarjala na usodo ali naključje. In ni bila kriva samo slovnica, kajne da ne? Iskala sva se in se našla. Poskušam razumeti, zakaj si me takrat odpeljal k tistemu samotnemu pokopališču. V tisti tišini si se mi zdel tako čuden. Zdaj vem, rad imaš mir, rad mu prisluškuješ. Veš, kako sva včasih vso pot molčala! Da ne bi z besedami vsega pokvarila. Tudi tega sem se naučila od tebe. Da je molk lahko zelo dragocen. Če se bova še kdaj srečala, ti bom vse to povedala. In šla bom k tistemu pokopališču, čisto sama bom šla. Da bom s teboj. Vidiš, pa le imam še polno načrtov. Eh, res ne more biti konec sveta. Sploh pa ne zaradi tega, kar sva lepega doživela ... Zdaj pa hitim domov. Saj veš, jaz zmeraj malo tečem: ko prihajam in ko odhajam ... Vedno v strahu, da ne bi česa zamudila.«

Tončka Stanonik piše iz notranjih videnj. Vse je iluzija. Če kaj ta notranji svet razkriva, da se kažejo gola rebra resničnosti, tedaj ima lahko zunanji svet simbolni pomen, dokler se resničnost povsem ne razkrije kot uničujoča sila bogastva notranje domišljije.

Pot, po kateri profesor pelje svojo dijakinjo, se izgublja v gozdu, dokler se avto ne ustavi pred opuščnim pokopališčem. To pot mora dekletce premagati v sebi tako, da jo prekvasi v prizorišče sproščene ljubezenske omame. On, ker je star in trezen razumnik, si pomaga s tem, da poskuša ljubezen v sebi doživeti ali poetično (dekletce je zanj vrabček) ali pa tako, da se poskuša preseliti v večnost, v svet brezmejnega izginotja vsakršne individualne obleke. Ko ljubezen na pokopališkem obzidju odžari, začne zamirati tudi lesk narave. Dekle išče vzore zase v svojih starših, a ko jih nekako osvoji kot opravičilo lastnemu početju, se ji zahoče, da bi profesorju strigla sršate obrvi, mu čistila avto in odšla z njim po svetu. Beg je odrešitev in novo upanje rojstva pešajoče ljubezni.

Pri Mihi Nagliču se doživljanje javlja v povsem drugačnem svetu. On ve, da je vse

relativno, vsekakor ne to, za kar se oklicuje, zato je trezen raziskovalec. Ni antihumanist, kajti če hoče biti individualistični možakar, se zaveda, da je to smešno, če ni drugega človeka ob njem. In iz te premise nastaja pri Mihi Nagliču modroslovni humanizem. Vedno in pri vseh stvareh je tak. Morda je odveč, ko zarisujem njegov portret, da bi o njem sam razglabljal. Tega pisec knjige *Kultivirati svoj rovt* sam dobro opredeli. V zagovoru v tej knjigi je sebe takole razčlenil:

»Veliki svet je kar naprej vdiral v rovtarsko samoto, največkrat zelo nasilno, v zadnjem času pa tako kot povsod, s prefinjeno silo globalizacije. Tudi če ne bi hoteli, moramo v svet. A uhajanje iz rovtarskega v t. i. veliki svet je prvega stoletja samo slabilo. Odhajali so predvsem najboljši. Zdaj gre za to, kako ostati, se vračati in kulturno živeti tu, v Rovtah, vsak v svojem rovtu! Saj to v bistvu ni nič drugega kot Voltairov *cultiver son jardin*, prirejen razmeram okoli leta 2000: Misli globalno, deluj lokalno, kultiviraj svoj rovt.

Biti rovtar, pomeni živeti na distanci. Ker si objektivno oddaljen od t. i. večjih središč, moraš distanco do njih vzpostaviti tudi v sebi. Če je ne, ostaneš res zgolj rovtar, v najslabšem pomenu, rovtar, ki se niti ne zaveda, da to je. Kdor se, je pa spet v nevarnosti, da zapade v eno od skrajnosti, v (samo)obžalovanje ali zaničevanje, v mazo-histični ali sadistični odnos do samega sebe in drugih, do svojega rovtu in do sveta. Pretirana krščanska ponižnost je ena skrajnost, druga je brezbožna cinična distanca. Jaz sem se v tej dilemi po dolgih letih odločil za ironično distanco. Vem, da Bog je, a njegovim pismoukom ne verjamem zgolj na besedo. Nisem Sokrat, da bi vsakega sobesednika, ki nadvse samozavestno izraža svoje prepričanje, z duhovitim izpraševanjem spravil na čistino, sredi katere bi moral razorožen priznati, da pravzaprav nič ne ve.

Mogoče pa sem malo podoben enemu od svojih starih očetov. Ta ni bil pisar, bil je le dober tesar. Ljudem je postavljaj pod streho bivališča. To pa je bilo iskano in priznано početje. Zato si jih je včasih pri tem resnem delu malo privoščil. Rekel je, da moraš imeti ljudi »nalahko« ali »ravno

prav za norca«, samo toliko, da se tega niti ne zavedajo. Znal jih je pripraviti do tega, da so z vso resnobo izpovedovali to in ono, ne vedoč, da so »padli na besedo« in da se poslušalstvo ob tem na skrivaj muza in prav lepo zabava. Ali pa so pozorno prisluhnili kaki njegovi pripovedi, ki so jo vzeli zares in šele z zamudo ali nikoli sprevideli, da so nasedli. Kar je bil Sokrat na atenskem trgu, je bil moj stari oče na rovtarski strehi, prvi v filozofskih, drugi v čisto vsakdanjih rečeh. Jaz skušam biti zgolj njun skromni posnemovalec v pisanju o filozofskih in vsakdanjih rečeh. Na ene in druge gledam z distance in po svoje, tako kot se šolanemu filozofu in samoocklicanemu esejistu spodobi.

Ko kot tak – esejistični tesar – razmišljam o bistveni razliki med cinično in ironično distanco, se spomnim nekega dogodka iz rane mladosti. Takrat, sredi šestdesetih, je sredi žirovskih travnikov stal kolhoz, osnovnošolci pa smo poleti žernadili na tem združnem posestvu, da bi zaslužili kak dinar. Bilo je seveda zelo vroče in kar naporno, najlepši so bili počitki, v katerih smo v združnem kozolcu malicali. Nekoč nas je nekaj prišlo pred drugimi. Eden, ki je bil lump brez para, je iz sošolčeve malhe vzel steklenico s čajem in ga dobršen del na dušek izpil. Potem se je v flašo, da bi prikriil izpito – uscal! Zdaj pa glejte, kako bo, ko pride, je dejal! Je takoj prišel, žejen kot pes, in nagnil na vso moč. Kako se mu je zaletelo! In kako je popito izbruhnil! Mar ni bilo to cinično, res brezobzirno. Tako od tistega, ki je to naredil, kot od nas, ki smo to samo gledali, čeprav z varne razdalje, »z distance«. V tem primeru je bila tudi naša distanca cinična. In v katerem bi bila ironična? Če bi zlikovec v steklenico namesto odpitega čaja dolil čiste vode. To bi bilo zgolj zabavno. Ker se je uscal, je bil pa cinik, pasji in strupen.

Nekaj podobnega se lahko zgodi vsakemu, ki piše in objavlja. Ko to počne, hote ali nehote posega v obrede, ki tešijo duhovno lakoto in žejo, v družbeno razpravo. Od njega samega je odvisno, kaj bo vanjo od svojega dolival – strupa ali čistega vina in vode. Sokrat je moral, ker jim je nenehno dolival samo vodo, naposled sam popiti strup. Ker nisem Sokrat, upam, da mene to

ne bo doletelo, vodo pa še kar dolivam. Posebno nekateri od naših politikov in teologov so v svojih javnih izjavah tako samozavestni in brezprizivni, da človeka kar žene, da se od njih distancira in jih, pregrete, malo poškropi, če si jih že poscati ne upa. Govorijo in pišejo tako, kot da izrekajo poslednjo sodbo o poslednjih rečeh. S temi se res ni šaliti, dovoljeno pa je o njih dvomiti. Ne toliko o »poslednjih rečeh«, bolj o njihovih dopovedovalcih. Pa o načinu, kako jih dopovedujejo. Resnica je res samo ena, razlag in poti do nje pa je zagotovo več.

Večkrat so mi že namignili, naj ne pišem o političnih in teoloških rečeh, češ da se nanje ne spoznam. To tudi rad priznam. Ne odrečem pa se pravici, da si o njihovih sodbah, če jih že moram poslušati in brati, mislim svoje. Značilen primer je bila moja »hoja za papežem«, ko je ta maja 1996 obiskal Slovenijo. Za njim in njegovo čredo nisem hodil niti kot pobožni častilec (kot ovca) niti kot cinični zabavljak (kot sestradani pes). Enih in drugih je bilo takrat v obilju. Postavil sem se raje na stališče ironične distance (najraje na stolp za fotoreporterje, kot navadna črna vrana), gledal, si mislil svoje in to napisal. Če je to koga zmotilo – in sodeč po odzivih je marsikoga – je to bolj njihov kot moj problem. Jaz nisem imel slabega namena in nimam slabe vesti. Saj ne rečem, da se nisem iz koga (in iz samega sebe) tudi malo ponorčeval. Še najmanj iz papeža samega, bolj iz tistih, ki so tako zagreto ali hlinjeno hodili za njim in pri tem bili videti tako, kot so.

Izbrane članke in eseje sem, kot je razvidno iz kazala, razdelil na sedem vsebinskih sklopov. Sedem let, sedem razdelkov. V prvem se pretikam med rovtarstvom in svetovljanstvom, v drugem se »z gorenjskega juga« razgledujem po slovenski intelektualni sceni, v tretjem so reportaže o duhovnih in posvetnih rečeh, v četrtem obujam spomine na nekatere imenitne obletnice in dejanja, v petem gojim »rdečo nostalgijo«, v šestem »napadam Cerkev«, v sedmem po desetih iščem enajsto zapoved. Besedila so ponatisnjena takšna, kakršna so bila prvič objavljena. Popravki so samo »kozmetični«; teksti so namreč pobrani iz mojega računalnika in ne prepisani iz dejanske objave; raz-

like so torej predvsem v popravkih takratnih in moje sedanje lektorice, včasih je razlika v naslovih; sprememba le-teh je pristojnost vsakokratnega urednika, kar sem bil to pot kar sam. Sicer pa nisem nič večjega izpustil ali dodal. Danes bi gotovo marsikaj napisal drugače, kakšen pogled omilil, drugega zaostril. Vendar menim, da je nova spoznanja bolje uporabiti v novih besedilih kot z njimi popravljati stara. Naj govorijo, kar in kakor morejo. Tako o tistem, o čemer so bila napisana, kot o svojem avtorju.«

Pripis: Nagličev avtoportret.

V sobotni prilogi Dela 25. maja 1996 je Miha Naglič objavil daljši opis papeževega obiska v Sloveniji. Pisanje o tem zgodovinsko pomembnem dogodku na naših tleh bo z Nagličem pokazalo, kako se v naši besedi ni zbudila iskriva moč pisateljskega peresa, vredna največjih dosežkov Cankarjevega peresa. Miha Naglič je s svojim opažanjem ob obisku dal trdno žurnalistično (reportersko) osnovo: aktualnost obiska je vezal z lastnim doživljanjem ob spremljanju papeževih poti. Nič ni pri tem odvzel pomembnosti in spoštljive veličine cerkvenemu poglavarju, a se sam ni ponižujoče vdal impresivni moči množičnih prizorišč. Ohranil je od začetka do konca svojo držo z osebnostno distanco. Ta je bila ves čas ločnica med tem, kar se je dogajalo s papežem in z množico spremljevalcev na eni strani in individualnostjo avtorja na drugi. Nagličevo odkrivanje duševnih vrednot vseh udeležencev je bilo brezobzirno, a v merah spoštljivosti. Z drugimi besedami: z ironijo odkrivajoča resničnost trenutkov ni nikjer prešla v žaljiv sarkazem ali posmehljiv cinizem. Težnja po zmagi resnice o vsebini dogodkov, kakor se je zrcalila v obiskovalcih in množici slovenskega ljudstva (vključno z akademiki), ni poznala prikritih bodic, bila je le ostra kritičnost, prisotna kot del veličastnega slavja in tudi poniglave vsakdanjosti.

Z obema avtorjema smo pokazali, kakšne so njune osebnostne črte: Tončka Stanonik je, če hočete, hči topline Sredozemlja, ki ga je čutiti v Rovtariji, Miha Naglič pa je trezen razumnik srednjeevropske kulturne klime, ki »piha« preko Alp v Rovtarijo. Razlika je v tem, da je Tončka Stano-

nik vsa pri človeku, ki ga je doživela v Rovtariji. Miha Naglič je vseslovenski, povsod išče izzive za svoje rodne kraje, ki jih mora kultivirati.

Ko sem se kasneje po predstavitvi Nagličeve knjige v ljubljanski založbi Pegaz srečal še z avtorjema obeh knjig osebno, sem si zapomnil stavek Tončke Stanonik, ki je tedaj, kakor sem si zapomnil, povedala značilen stavek o sebi: »Želja, pokukati v psiho človeka, ki ustvarja globlje in širše, kot to počenja vsak slehernik, pogledati, kaj se dogaja v njegovi duševnosti, kakšne odnose ustvarja, je to še on ali samo delček tistega, kar bi rad bil, delček najboljšega v človeku, v njegovi biti – ta želja torej me je najbrž pripeljala do tega, da sem se pozneje vpisala na slavistiko in navsezadnje po vseh peripetijah začela tudi sama pisati.«

Miha Naglič pa je svoje pisateljsko poslanstvo našel v tem, kar je napisal v naslovu knjige Kultivirati svoj rovt s podnaslovom Med rovtarstvom in svetovljanstvom.

Moj pripis: oba sta izpolnila svoje upe.

Še to: obadva sta s svojima knjigama obogatila slovenski kulturni prostor. Zanimiva je grozdu podobna kompozicija pripovedi pri Stanonikovi. Njena novela (ljubezen) teče po kolesnicah, ki vodijo k nepričakovanemu koncu, kar zadovoljuje klasično oznako novele. Novo pa je to, kako je znala v umetniško besedilo vgraditi črtice, ki so kot grozdne jagode. Na motijo osnovnega novelskega toka in ga le bogatijo s polnjenjem podob kraja in soljudi. Miha Naglič pa se ne boji nobene aktualne teme, zato je knjižni svet njegovih esejev nagneten z aktualnimi problemi. Prav je zapisal Vladimir Kavčič: življenja ne tlači v filozofske kalupe, pač pa obratno, »raztelesuje« jih z lastno pametjo, da se s tem razkriva globina tudi najmanj pomembnih vozljajev življenjske dnevne resničnosti. Želel bi, da se njuno pero ne bi prehitro posušilo.

Milka Bokal

ŽIVLJENJE JE REKA, KI NIKOLI NE TEČE NAZAJ

Tončka Stanonik, Sanje s šolskega avtobusa, Založba Pegaz International, Ljubljana 2001

Tončka Stanonik nadgrajuje in širi svojo pisateljsko pot. Medtem ko je začela s svojimi pravljicami za otroke, kot so Pravljica o Sanjalki in Modrecu (1994), Pravljica o ribiču in beli barčici (1994), Pravljica za Ajčko Bajčko in mamico (1995), nadaljevala s spominsko prozo iz svojega otroštva z naslovom Podobe iz čipkaste preje (1996), nas je jeseni 2001 presenetila z novo tematiko. Vstopa v svet mladinske književnosti in to v tisti del, ki izhaja iz pronicljivega poznavanja psihologije medčloveških odnosov.

Ti pa prinašajo neki etos, etos človeške naklonjenosti in blagohotnosti, kljub mogoče na prvi pogled grenkim izkušnjam. Prav ta etična sestavina, za katero je mogoče trditi, da bi izhajala iz kakršnekoli tematike, je poleg klenega jezika glavna vrednota obravnavanega dela.

Motivno je delo mogoče razdeliti na štiri sklope odnosov, ki se medsebojno prepletajo, veže pa jih ljubezenska zgodba med dijakinjo in njenim profesorjem. Najbolj je v ospredju odnos mati : hči. Ne glede na to, da je hči v svojem mladostnem iskanju kritično razpoložena do svoje matere, se ta odnos kaže kot ljubeč, dobrohoten, materinski v

pravem pomenu besede. Mati je dobrodejno, iz ozadja delujoče bitje, ki hčer do skrajnosti razume. Nagonsko začuti, kdaj se ji mora umakniti in se poistoveti z njo, kadar čuti pri njej sprejetost. Čeprav materi nekje na dnu deluje pravilo Ja, ljubi Bog, kaj bodo pa ljudje rekli, se pravzaprav tega v praksi ne drži. Z žensko premetenostjo s hčerjo obvladana varčnega očeta, ki tak pač mora biti, hkrati pa je hči vsa srečna, če vidi med očetom in materjo znamenja ljubezenske igrivosti. Njuna medsebojna povezanost se kaže v mnogih drobnih opravkih, kot so tisti, ko mati zvečer v hladni postelji otrokom zavija noge v cunjice, pogrete na peči, ko mati prinese hčeri dežnik ob nalivu, ko skupaj obešata perilo, in drugih.

Drugi tak sklop odnosov, ki se še navezuje na družinski krog, je odnos sestra : sorojenca, v tem primeru starejša sestra in mlajši brat. Sestra je starejša od nje in pripovedovalka ima to za neke vrste privilegij, saj je to povezano z materialno samostojnostjo, česar so deležni tudi drugi. Zaradi poroke je že zapustila domačo hišo, vendar pripovedovalka v prizoru podajanja klinčkov (ščipalk) ob obešanju perila spozna, da se le ni odtujila, in to ji da olajšujoče notranje zadoščenje. Njen mlajši brat je v nasprotju s pripovedovalkino sestro še trdno vraščen v družino, je njen veseli del in kot priljubljen navihanec je trdno sprejet doma in v okolici.

Tretji sklop odnosov zajema relacijo učenka : profesorji. V vsakem profesorju je opisana tipična, njega opredeljujoča lastnost, a kot celota se profesorji kažejo s pravo kolektivno dobrodušnostjo, ki se izkaže še posebej na maturantskem izpitu. Odlomek, ki to opisuje, zasluži navedbo: »In kljub temu da je šlo za to preklicano spraševanje, za naše znanje, za ta imenitni zrelostni izpit, je bila soba z izpraševalno komisijo dostojanstveno mirna, polna sočutne naklonjenosti do zasliševanih. Niti za hip nisem pomislila, da tisti spodbudni smehljaji, ko smo vlekli listke z vprašanji, ne bi bili iskreni. Da tisti kimajoči pogledi, češ saj bo šlo, tega ne bi iskreno želeli.« V to okolje bi sodili tudi odnosi pripovedovalka : sošolci. Iz začetne tekmovalnosti se polagoma prevesijo v pomirjujočo dobrotljivost.

Ob robu tem psihološkim razmerjem je posebej pristrčen še en sklop, to je vzgojiteljica : varovanci v vrtcu. Kljub temu da je vzgojiteljica zazrta v drugačen svet, se otrokom predaja, resda malce z zadržanostjo, a kljub temu z nič manjšo ljubeznijo in blagostjo. Opis, kako otroke spravi na drog, da delajo premet, odlikuje prava opisovalska spretnost, ki je še posebej opazna v nazorni metafori o »grozdu otrok« na drogu.

Med vsemi temi psihološko dobro utemeljenimi liki se kot rdeča nit prepleta ljubezenska zgodba med profesorjem in njegovo dijakinjo. V mladem dekletu se prebujata ženska narava, odrasli moški pa nekje že sluti svoj neizbežni konec, kar ji tudi na poseben način in v posebnem okolju pove z Balantičevimi verzi. Takrat prvič med njima zazija razpoka. Ta se veča in veča, dokler se njuno razmerje ne razlomi na dve polovici. Pri tem mlado dekle premore veliko notranjo moč in je kljub grenki izkušnji na neki način notranje obogatena in zmagovalka.

To ljubezensko razmerje se na poseben način razodeva tudi skozi ponavljajoči se motiv mož in žena. Prvič se pojavi, ko prvoosebna pripovedovalka ugotovi, da nalključna znanca iz avtobusa nista mož in žena, ampak oče in hči. Drugič razvozlava ta odnos v domačem okolju, ko z nekimi znamenji razpozna, da se v ozadju odnosa mati : oče kaže še druga sestavina, to je

žena : mož. Tretjič se v to razmerje zaplete sama in ga v svoji mladostni naivnosti želi uresničiti s svojim profesorjem, a izkaže se za nedosegljivo in v pričakovanjih neutemeljeno, kar se izraža tudi v omejevalnih pridevkih: mala žena in daljni mož.

Misli ob tem nehote zaidejo v neko drugo delo, ki je tudi nastalo na tem delu Gorenjske, v Tavčarjevo Cvetje v jeseni. Tudi tam se dihotomija mož : žena izkaže za neizpolnljivo. Prav tako sama zunanja znamenja niso daleč od velike podobnosti s tem delom, ki se pokriva tudi v besedno izraženi misli (prav tako kot tukaj jo izreče glavna upovedena oseba Pustotnikova Meta) o tem večno aktualnem in včasih tudi do onemogle vsakdanjosti desakraliziranem odnosu mož : žena. Kljub temu da se v tem delu ta odnos ne uresniči, ni demitiziran in ohranja vabljive možnosti, le pravkar začeta doba odraslosti ga dodatno označi. Omenjena primerjava dveh literarnih del nakazuje le motivne vzporednice, sicer sta to dve popolnoma samostojni deli; vsako živi po svoje, iz svojega časa in okolja.

Kot poimenovalna posebnost krajev v knjigi Sanje s šolskega avtobusa je povzdignjenje občnih imen na raven lastnih: Dolina, Center, Mesto. Identifikacija krajev namreč ni opravljena s »pravimi« imeni, ampak z občnimi, ki imajo funkcijo lastnega imena. S tem je na neki način tematika posplošena na katerikoli kraj v katerikoli deželi,

a vendar pisava z veliko daje tudi tem krajevnim enotam svojo enkratnost in posebnost.

Tudi ime poleg prvoosebne pripovedovalke glavnega opisanega lika, profesorja, ni izraženo besedno, ampak s kraticami D. P. (dragi profesor). To nakazuje med njima neko ločnico, nekak na čustvu ljubezni osnovan zadržek imenovati ga s pravim imenom; govorili bi lahko o nekakšnem spoštljivem ljubezenskem tabuju.

Ozadje najnovejšega dela Tončke Stanonik napaja njena jezikoslovna narava, ki se odraža v klenem jeziku. Stavki so večinoma kratki, jedrnati. Besedje je mladostniško obarvano, a ne preveč robato. Posluš za jezikovne odtenke razodevajo tudi priložnostne nove besede (sanjaritis, vremenoritis, tresoritka). Njena navezanost rojstnemu kraju se kaže v številnih besedah iz žirovskega govora: boječka boječkasta, babji pokrovček (moški, vedno pripravljen ustreči ženskim muham), dèkle, da kdo nekaj kuha, da si je kdo spomagal, zmerne kletvice matiček, madonca.

Sanje s šolskega avtobusa sodijo med idejno, motivno in jezikovno redka, če ne že enkratna dela slovenske književnosti.

Delo je založila založba Pegaz International iz Ljubljane, katere korenine prav tako kot pisateljica segajo v Žiri (v zvezi s tem velja omeniti Ignaca Nagliča), opremil in oblikoval pa jo je akademski slikar Stane Kosmač, tudi Žirovec.

Tončka Stanonik

KAKO SMO KULTIVIRALI NAŠ ROVT V LJUBLJANI

Knjige seveda izhajajo! Vsako leto v več naslovih in vsako leto z manjšimi nakladami. To je dejstvo. Kakor je tudi res, da se rojstva knjige najbolj razveseli njen pisec, večinoma tudi še urednik, zlasti če je imel

pri njenem nastajanju veliko veselja in so se stvari lepo razvijale, založnika ali trgovca, pravijo, pa pogosto začrviči, ko v skladišču odložijo zavoje novih knjig. So z njimi na poti novih uspehov ali zdrsov navzdol? Kdo

ve? Vsekakor še en naslov več, ki ga bo treba prodati.

Ob knjigi urednika Žirovskega občasnika Mihe Nagliča *Kultivirati svoj rovt* imam v mislih ono prvo, torej veselje nad novim izdelkom. In razpoloženje, ki se ob takem dogodku za nekaj časa razlije nad avtorja, soustvarjalce in najbolj privržene bralce.

Izid Nagličeve knjige *Kultivirati svoj rovt* so namreč spremljale posebne okoliščine, saj se je dogajal v jubilejnim času, ko je avtor praznoval tisto častitljivo obletnico, ki

vsakega prizadetega tako ali drugače spodbudi, da pogleda, kakšna je njegova dosedanja bera. Kje se že zaključuje, kje pa bi se dalo še kaj postoriti. V tem ozračju smo, odhajajoč domov z velike proslave slavljenca Mihe, dolgoletnega kulturnega spodbujevalca na Žirovskem (ki je odsevala tudi v zbrani družbi), dobivali za popotnico kot sveže zapečene prve jutranje žemljice njegove knjigo. In potem ko je čez nekaj dni knjiga doživela glavno uradno predstavitev v Žireh, se je ta dogodek v obliki tiskovne konference v torek, 28. 5. 2002, ponovil še v Ljubljani. V Ljubljani! Kamor navadno pritečejo novinarji, da dobijo recenzentski izvod, morda tudi dodatno gradivo s podatki o knjigi, malo prisluhnejo in že hitijo na novo tiskovno konferenco, saj knjige izhaja-

jo kar naprej! Služba pa je služba, treba je hiteti, treba je garati.

Le včasih se razvije drugačno, bolj intimno razpoloženje, da se ga obiskovalci še dolgo radi spominjajo. Med take sodi tudi ljubljanska predstavitev Nagličeve knjige. Tiskovna predstavitev je namreč potekala v atriju poslovnih prostorov založbe Pegaz International, ki je tako rekoč založnik večine, kar izhaja na Žirovskem in pod Mihovo pisateljsko paličico. V kar se da domačem okolju torej. Med obiskovalci pa so bili piščevi prijatelji, njegovi delovni tovariši in zvesti bralci njegovih prispevkov v Sobotni prilogi Dela (Spomenka Hribar, Tine Hribar, Andreja Mlinar, Lojze Gostiša, Jože Dežman, Drago Bajt). Tu sta bila pisatelj Igor Torkar in literarni zgodovinar Franček Bohanec. V posebno čast si je slavljenec štel, da sta ga prišla pozdravit in mu osebno izreč mnenje ob branju njegovih esejev tudi pesnik Ivan Minatti ter gledališki kritik in publicist Vasja Predan. Predstavitve pa je uvedel in povezoval pisatelj Vladimir Kavčič, ki je za knjigo prispeval tudi uvodni esej.

Še enkrat smo prisluhnili avtorjevi besedi o narojevanju njegove uredniške in publicistične oziroma esejistične poti. Vsak ustvarjalec ima v svojem spominu bolj ali manj zabeleženo spočetje in nato rojstvo svojega poslanstva. In Miha nam je osvetlil ta del svoje zgodovine. Začelo se je z urejanjem Žirovskega občasnika, pisanjem člankov zanj, potem ga je odkrila Leopoldina Bogataj, novinarka in urednica pri Gorenjskem glasu. Njegovi članki se presegali skozi gorenjsko stran. A navsezadnje si mora pot v javnost vsakdo izkrciti sam. Tisti trenutek, ko si reče: Tako dober sem, da si to upam. S člankom o enajsti božji zapovedi, ki je 1994 izšel v *Sobotni prilogi Dela*, se je to zgodilo tudi Mihi. Pokazal je, da je dober. Poslej mu je bila pot odprta in pogosto je dobival od glavnega urednika teme, ki so mu pomenile pravi izziv. Nastajali so antologijski eseji, delno zbrani v predstavljeni knjigi.

Ob tem se je kar samo po sebi ponujalo vprašanje, ali je ustvarjati na obrobju za ambicioznega pisca ovira ali pa je to lahko tudi prednost. Pisatelj Kavčič je menil, da je prednost, saj si v kulturnem središču, kjer je vedno gneča, zaradi takih ali drugačnih in-

teresov ustvarjalno prav hitro potisnjen na obrobje. O tem smo se individualno pogovarjali še dolgo potem, ko je bil uradni del predstavitve končan. Pa o stvareh, ki niso zapisane v nobeni recenziji in vendar se z njimi soočamo. Na primer, ali res moraš pripadati skupini, da te opazijo? Ob tem zapisovanju vtisov se mi misel o tem vendarle zaokroža: saj smo tudi mi, ki sodelujemo pri

Žirovskem občasniku in zbrani okoli njene urednika Miha Nagliča, neke vrste skupina. Upam si reči, da skupina v dobrem pomenu besede. Združujemo znanje, izkušnje, ustvarjalnost. Da bi tako še dolgo ostalo! Mihi pa v imenu sodelavcev naše revije želim, da bi ga to delo spodbujalo k novim izzivom in ustvarjalnosti ter mu prinašalo zadovoljstvo tudi v osebnem življenju.

Tončka Stanonik

KAJ JE V 16 KNJIGAH ENCIKLOPEDIJE SLOVENIJE ŽIROVSKEGA?

ŽIRI, mestno naselje in občinsko središče na jugo-vzhodnem obrobju Žaravske kotline v zgornjem delu porečja Poljanske Sote, 3437 preb. Stare Žiri so se razvile južno od Račeve, ob ustju dolin Poljanske Sote in Osojnice. Na položnem vršaju med Račevo in Rakulko stoji Stani vas, vzhodno od nje Nova vas, severno pa Dobračeva, slednja ob vznočju Žirovskega vrha. Po 1960 so se naselja združila, čeprav so še dobro vidna njihova vaska jedra. Osrednji del Ž. okrog Trga svobode v Stari vasi je razpotežen ob cesti Škofja Loka–Logatec. Od 1869, ko so imele Ž. 1105 preb., njihovo število ves čas narašča (1931 1830, 1961 2315), izseljevanja je bilo malo. Še v 2. pol. 19. st. je dodaten zaslužek prinašalo sezonsko delo v slavonskih gozdovih, zelo se je razvila obrt (čevljarstvo, čipkarstvo, mizarstvo). Iz čevljarških zadrug in obrtnih delavnic so po 1945 nastala podjetja Alpina, Kladivar Žiri, Etiketa Tiskarna in Polimix. Ob zahodnem robu nekdanje Stare vasi je zrasla manjša industrijska cona. Naselje ima biološko čistilno napravo komunalnih in industrijskih odpadkov. V Ž. se od glavne ceste Škofja Loka–Logatec odcepi cesta proti Idriji, posemblna je postala tudi cesta po dolini Račeve čez Smrečje proti Vrhniku. Muzejsko društvo Žiri skrbi za krajevno muzejsko zbirko, od 1980 v Ž. izhajajo letni zborniki *Žirovski občasnik*. M. Ba.

Zgodovina, l. 1030 so žirovsko območje dobili frisiški škofje in ga priključili loškemu gospostvu. V zadnjih desetletjih 13. in v zač. 14. st. je bilo načrtno kolonizirano in organizirano v žirovsko župo. Vikariat je verjetno obstajal že konec 13. st., v virih se omenja 1384. Skozi kraj je vodila trgovska pot v Italijo; mami-

Enciklopedija Slovenije, 15. zvezek, stran 333, geslo Žiri

Lepo pozdravljeni tudi v mojem imenu, spoštovani obiskovalci in obiskovalke novejšnjega srečanja z Enciklopedijo Slovenije v tej dvorani, meni prav prijazno znani in ljubi. Tokrat nastopam v drugačni vlogi, kot sem jo sicer vajena z vami. Pa vendar ne čisto drugačni. Spominjam se, da me je Miha Naglič pred približno desetimi leti prav v tej dvorani, ko sem pred vas stopila prvič, predstavil približno takole: To je

Tončka Stanonik, nam znana po tem, da lektorira Žirovski občasnik z enako strogi mi kriteriji kot Enciklopedijo Slovenije (ES). Te besede sem razumela kot pohvalo, ne kritiko, saj se vsemu, kar izide na Žirovskem, posvečam z enako zavzetostjo in znanjem, kot to delam drugje.

In ko je bil v začetku leta napravljen načrt ES, da pred njenim zaključkom še enkrat stopimo pred uporabnike z opozar-

janjem na bogastvo znanja, ki ga tak nacionalni založniški projekt vsebuje, sem si rekla, zakaj pa se ne bi predstavili tudi v Žireh, Žirovci si navsezadnje to zaslužijo. Tudi zaradi svoje bogate publicistične dejavnosti; imate svojo »enciklopedijo imen« (**Kdo je kdo na Žirovskem, nekoč in danes**), svoj »krajevni leksikon« (**Žirovski vodnik**) in še mnoge druge strokovne publikacije.

Neposredni povod za to srečanje pa je 15. zvezek ES, saj so v njem temeljna »žirovska gesla« – **Žiri, Žirovska kotlina, Žirovski vrh** – v katerih se poučimo o temeljnih zemljepisnih, upravno-političnih, zgodovinskih umestitvah kraja, občine in širšega območja Žirovskega, pa seveda o gospodarskih in kulturno-umetnostnih značilnostih. Ker pa ES ni geografski leksikon, bo morda kdo razočaran, da na tem mestu ni zbrano več podatkov o kraju. Da v njem ni vseh naselij, ki bi jih uporabnik iskal v takem priročniku. V zvezi s tem naj opozorim, da so v ES s samostojnimi gesli uvrščena tista naselja, ki imajo najmanj 500 prebivalcev, so sedež občine oziroma stopajo v ospredje zaradi likovnoumetnostnega pomena, arheološke, etnološke znamenitosti ali zgodovinske utemeljitve ipd. Ker pa je 15. zvezek ob dodatnem šestnajstem, s katerim, tako pravimo, tečemo častni krog, tudi priložnost, da se ozremo po vsem, kar je bilo v dosedanjih zvezkih zapisano o naravnih in materialnih danostih ter duhovnem življenju Slovencev, smo le-to vgradili tudi v nocojšnji večer. Z metodo, ki nam jo omogoča digitalno shranjevanje gradiva, sem pregledala vsa gesla (članke) in njim ustrezne podpise, ki nosijo v korenu osnovo **žir*** oz. **žirovsk***, in na ta način zbrala okoli 130 zadetkov, ki kažejo na delež »žirovskega« v ES.

Ta statistika pa je takšna: v zbranem gradivu je nekaj gesel temeljnih, v celoti osredotočenih na pojem »žirovsko«. To so gesla **Alpina**, že omenjena **Žiri, Žirovski vrh, Žirovska kotlina**. Takoj za njimi so tista, ki bi gotovo pritegnila pozornost iskalca žirovskih tem: **Čevljarstvo, Čipkarstvo, Matjaževe kamre, Obutvena industrija, Rudnik urana Žirovski vrh, Sora, Rovtarska narečja**. O slednjem tale zanimivost: med rovtarska narečja sodi tudi poljansko,

kot tipičen predstavnik pa je tu obravnavan prav govor naselja Žiri. »To je edino narečje slovenskega jezika«, pravi pisec dialektolog Tine Logar, »ki ima tudi nenaglašene dolge samoglasnike oziroma zloge« (od tod slušni vtis, da pojemo: *težák > težák, nabrál > nàbrál*).

V poseben sklop sodijo gesla, v katerih se žirovsko omenja v povezavi z drugimi geografskimi in geološkimi pojmi, upravno-političnimi enotami, ko gre za prometno, upravno, gospodarsko povezanost, podnebne značilnosti ipd.: **Gorenja vas, Gorenjska, Hotavlje, Poljane nad Škofjo Loko, Poljanska dolina, Škofja Loka, Škofjeloško hribovje, Cesta, Dinarsko gorstvo, Geologija, Geološki zavod Slovenije, Jezero, Naravni vir, Predalpsko hribovje**.

Če se še nekoliko pomudimo pri statistiki, potem naj kot zanimivost povem, da je v tem sklopu gesel močno v ospredju pojavljanje Rudnika urana **Žirovski vrh**, saj se omenja okoli 30-krat, mdr. pri geslih: **Bogatenje rud, Energetika, Jedrska energija, Metalurgija, Mineralne surovine, Nuklearna elektrarna Krško, Radioaktivni mineral, Radioaktivnost, Rudarstvo, Rudnik urana Žirovski vrh, Škofjeloško hribovje, Tehnologija, Uran, Žirovski vrh**, a tudi v nekaterih biografskih geslih (Franc **Braniselj** /1977–82 direktor RUŽV/, Slavko **Papler** /rudarski strokovnjak, ki je posvečal posebno pozornost raziskavam uranove rude v Žirovskem vrhu/, Ladislav **Placer** /prvi na Slovenskem, ki je uporabljal metrične metode za ugotavljanje smeri, velikosti, vzrokov, tektonskih premikov in z njimi prispeval mdr. tudi k razlagi idrijskega rudišča z okolico in ležišča urana v Žirovskem vrhu/, Jože **Slivnik** /od 1972 vodil gradnjo in delovanje polindustrijske naprave za predelavo uranove rude in 1977–80 obrat za predelavo RUŽV/). Omembo RUŽV pa najdemo tudi v takih geslih, kot sta **Program združenih narodov za razvoj in Zeleni Slovenije**; v slednjem beremo, da je njihov program vseboval tudi zahtevo po čimprejšnjem zaprtju RUŽV. RUŽV pa je našel častno mesto tudi v 15. zvezku, ki se konča s **Kronološkim pregledom**, v njem pa je med mnogimi podatki zabeleženo tudi, da je 1976–89 deloval RUŽV.

Gospodarska uspešnost oziroma razvoj širšega območja Žirovskega odseva (poleg v že omenjenih temeljnih člankih) še v geslih: **Avstrijsko-slovenski odnosi** (omenja se Kladivar Žiri), **Gradis**, **Elektrogospodarstvo** (HE Fužine pri Žireh), **Industrija**, **Kranjske deželne elektrarne**, **Planika**, **Skandinavsko-slovenski odnosi** (Alpina Žiri), **Tekstilna industrija** (posredno omenjena Etiketa Žiri).

Eno od zelo izčrpno obravnavanih področij v ES je zgodovina. Po dobljenih zadetkih za »žirovsko« je mogoče reči, da se omemba največkrat pojavlja v zvezi z novejšo zgodovino, mdr. v geslih: **Četniški odredi**, **Dolomitski partizanski odred**, **Gorenjski partizanski odred**, **Enaintrideseta divizija NOV in POS**, **Idrijsko vojno področje**, **Kosovelova brigada**, **Prešernova brigada**, **Škofjeloški odred**, **Vojkova brigada**, **Rapalska pogodba**, **Reševanje zavezniških letalcev in okupatorjevih ujetnikov**, **Rupnikova linija**, poleg teh pa še v iztočnicah, kot **Poljska razdelitev** (Z novejšo kolonizacijo /15. in 16. stoletje/ so se pojavila nova krčenja v goratem svetu, kjer so imeli kolonisti nerazkosana polja v obliki celkov /Davča, Žiri/), **Tolminski kmečki punt** (Po 20. aprilu /1713/ se je začel upor na Čepovanskem, sledil je napad na mitnico v Kanalu, upirati so se začeli kmetje v rihemberškem, štanjelskem in svetokriškem gospostvu, Brkinci, Brici, idrijski rudarji in Žirovci/, **Ljubljanska pokrajina**.

KULTURA IN ZNANOST žirovskega območja zrcalita predvsem v njenih nosilcih, torej biografskih geslih, poleg teh pa ob temeljnem geslu **Žiri** še v članku **Etnologija** (pod LIT. omenjena knjiga **Marije Stanonik Promet na Žirovskem**, ta je citirana tudi pri geslih **Sani** in **Stanonik, Marija**), **Lokalna radijska postaja** (Radio Žiri), **Naivna umetnost** (najbolj reprezentativni žirovski slikarji: Jože Peternelj – Mausar, Konrad Peternelj – Slovenec in Janez Sedej), **Spomenik** (med spomeniki iz 1. svetovne vojne omenjeno tudi delo Karla Putriha v Žireh), **Šolske sestre** (med vojnama delovale tudi v Žireh), **Športni objekt** (sokolski dom), **Turistični vodnik** (Miha Naglič, Žirovski vodnik).

BIOGRAFSKA GESLA imajo po številu gesel v ES skoraj polovični delež, ne pa

tudi po obsegu, ta se močno nagiba v prid stvarnih gesel. Katere pa so tiste v Žireh rojene, živeče in delujoče osebnosti, ali o Žireh in Žirovskem pišoče, ki so prestopile lokalni pomen in se uvrstile v nacionalno enciklopedijo? Ta pregled v ES se zdi še toliko bolj zanimiv, saj je bilo na lokalni ravni to delo že opravljeno prav z Nagličevim *Kdo je kdo na Žirovskem*. Naj jih naštejemo tako, kot si v ES sledijo po abecednem redu: ekonomist **Marijan Dolenc**, zdravnik **Polde Hladnik**, organist in skladatelj **Anton Jobst**, arhitekt **Vlasto Kopač**, gospodarstvenik in dobitnik Kraigherjeve nagrade **Tomaž Košir**, grafik **Tomaž Kržišnik**, matematik **Josip Mazi**, sociolog **Zdravko Mlinar** (pri ES tudi strokovni urednik za področje sociologije), železniški gradbeni strokovnjak **Alojz Poljanšek**, zdravnik ginekolog **Rado Poljanšek**, zgodovinar in bibliotekar **Branko Reisp**, slikar, grafik in ilustrator **Maksim Sedej**, etnologinja **Marija Stanonik** (tudi avtorica mnogih člankov iz slovstvene folklore), alpski smučar **Boris Strel** (rojen v Žireh 20. 10. 1959, in ne v Škofji Loki, kot je objavljeno v ES), pisatelj in eden od pobudnikov Bralne značke **Leopold Suhodolčan**, arhitekt **Bojan Tratnik**, športnik, nosilec največjih odlikovanj v balinanju **Uroš Vehar**, zdravnik internist in porodničar **Bojan Vrtovec**, pesnik in zapisovalec ljudskega slovstva **Anton Žakelj – Rodoljub Ledinski**, doma iz Ledin, zdravnik kirurg **Vladimir Žakelj**, strokovnjak za veterinarstvo **Janko Žust**, doma na Vrhu Svetih Treh Kraljev; v dodatnem 16. zv. pa še osebnosti, ki so se na to mesto prebile v zadnjih dveh desetletjih: **Lojze Gostiša**, **Spomenka Hribar**, **Andrej Mlakar**, **Miha Naglič**. Ko sem prebirala gradivo ES, pa sem s primerjanjem »žirovskega biografskega leksikona« odkrila še nekaj imen, povezanih z obravnavano temo. Naj naštejemo samo nekatere: **Marko Čar** (geslo **Smučanje**); **Jurij Grabrijan**; pri Svetih Treh Kraljih rojeni **Jernej Jereb**, podobar, ki se je še kot otrok s starši preselil v Belo krajino in od tam dobival največ naročil (gesla **Drašiči**, **Hrvatska**, **Nazarenko slikarstvo**, **Semič**, **Tri Fare**, **Vinji Vrh pri Semiču**); **Stane Kržič** (Spomenik padlim prvoborcem, Žiri 1964); **Anton Kržišnik**

(omenjen v geslih **Gorenjski partizanski odred, Kokrški partizanski odred, Poljanski partizanski bataljon**), **Janez Majnik** (omenjen pri geslu **Pintar, Lovro**); **Tone Mlakar** (geslo **Scenografija**); **Martin Naglič** (v ES se na treh mestih omenja kot pesnik *Pisanic*); telovadec, slikar in scenograf **Primožič Jože (Tošo)**, sin »izjemno nadarjenega rezbarja« Josipa Primožiča, rojenega pri Brcku v nekdanji Novi vasi; slikar **Mihael Stroj**, avtor Marije Kraljice angelov; iz novejšje zgodovine pa **Mihaela Škapin**, heroininja, padla 1943 v Žirovskem vrhu; zdravnik **Viktor Volčjak**, ki je imel od 1941 zasebno zdravniško prakso v Žireh.

Žirovec po rojstvu in pisec prispevkov za Žirovski občasnik pa je tudi **Branko Mlinar**, v vseh 15 zvezkih ES avtor mnogih grafikonov.

Za popestritev pa še za to priložnost odprta rubrika **Ali ste vedeli?** – da je poveljstvo albanske vojske 1943 s spomenico odlikovalo kapetana **Dominika Bogataja** iz Breznice pri Žireh, ki je bil namestnik komisarja udarne brigade Antonio Gramsci (**Albansko-slovenski odnosi**); da je v 16. stoletju krajši čas deloval fužinarski obrat v **Brekovcah** na Notranjskem (**Fužinarstvo**); da je bil **sokolski dom v Žireh** zgrajen že leta 1908, v

Ljubljani pa so ga začeli graditi šele 1923 (**Športni objekti**); da med naravne posebnosti spada **izvir pri Podklancu**, na dnu katerega se občasno nabere živo srebro; da so v dolini Račeve v kamnolomu blizu kmetije Jakopč našli **samorodno žveplo**; da na močvirnem svetu ob Poljanščici zahodno od Dobračeve rastejo redke rastlinske vrste: **okroglostna in srednja rosika, močvirska vijolica, dlakava mahovnica, kalužni šaš** ter zahodnoevropska **močvirska krčnica**, ktere tukajšnje nahajališče je najvzhodnejše in obenem v Sloveniji edino (**Žiri**). – In da smo posebej počaščeni s **slikovnim gradivom**: v 2. zvezku sta objavljeni dve fotografiji – zapravljevka in prvega avtobusa, ki je vozil na progi Žiri–Škofja Loka iz 1914 (**Cestni promet**), v 9. zvezku fotografija pritrkavanja v župni cerkvi v Žireh 2. 6. 1977 (**Pritrkavanje**), v 14. zvezku fotografija delavcev tovarne športnih čevljev med udarniško akcijo v Žireh 1950 (**Udarnišтво**).

Česa vse nisem vedela o svojem kraju, sem se čudila, ko sem prebirala te podatke. Izzivov za prebiranje ES je torej dovolj, na nekaj od teh sem vas želela s tem prispevkom opozoriti tudi jaz.

Ljubljana, 22. 10. 2002

Miha Naglič

SLOVENSKI ENCIKLOPEDISTI V ŽIREH

Predstavitev Enciklopedije Slovenije (ES) v Žireh, v Galeriji DPD Svoboda, 22. oktobra 2002, je bila prav poseben literarni večer. Deževen torek je bil, pa je vseeno prišlo več kot 60 takih, ki jih te učene reči zanimajo. Bilo nas je več kot v Novi Gorici, mi je ob koncu zaupal Martin Ivanič, odgovorni urednik tega velikega vseslovenskega projekta. Z njim je prišla še cela ekipa: mag. Andreja Žigon, urednica za likovno področje, Marjeta Demšar, urednica za družboslovne vede in medicino (rojena pri Nacku v Račevi, kjer je imel oče Vinko Žakelj, Klobučarjev iz Nove vasi, gostilno),

likovna urednica Edita Kobe, Igor Longyka, urednik za naravoslovno-tehnične vede in glasbo, tehnična urednica Milena Princl, lektorica, redaktorica Alenka Božič. Zunanje sodelavce sta zastopala dr. Rajko Pavlovec, geolog, in dr. Ferdinand Šerbelj, umetnostni zgodovinar. Seveda si ob tem imenitnem predstavnštvu ne delamo utvar: ne bi ga bilo, če ga ne bi skupaj spravila in v svoj rodni kraj dostavila Tončka Stanonik, kolegica imenovanih, ki je pri ES urednica za literaturo. Da je to področje, ki ga obvlada, je pokazala tudi tako, ko je s seboj pripeljala »živo trofejo« – naj mi ne zameri

tega lovskega izraza – pesnika Ivana Minatija, klasika slovenskega pesništva druge polovice 20. stoletja.

Ko sem jih podpisani napovedoval, je bil vsak od njih deležen aplavza. Za uvod je nato spregovoril Martin Ivanič, predstavil težo in težave tega znanstvenega in založniškega podviga. Že vnaprej se je zavaroval pred enim najbolj pogostih očitkov: zakaj da v ES ni tega ali onega kraja, te ali one osebnosti? Zato, ker ni niti krajevni niti biografski leksikon, vse, kar je v njej, je skrbno prebrano. In kaj je v ES žirovskega? Tončka Stanonik je prebrala prispevek, ki ga je napisala posebej za to priložnost in ga objavljamo tudi v tem zvezku Žirovskega občasnika (**Kaj je v 16 knjigah Enciklopedije Slovenije žirovskega?**). Poslušali smo in videli, da tega navsezadnje ni malo. Preberite in se prepričajte. Dr. Pavlovec je nato prav slikovito predstavil zemljepisno podlago, na kateri živimo. Kako je naš konec Slovenije del Afriške plošče, ki se je pred približno 17 milijoni let, v miocenu, kakor barka pripeljala sem gor in trčila v Evrazijsko ploščo. Tako sem jaz razumel njegovo slikovito pripoved, čisto laično. Pogled v ES, pod geslo Geološki razvoj Slovenije, pove isto bolj stvarno: Afriška plošča je podirala Evrazijsko in tako so nastali narivi, nekakšne zemeljske gube (pokrovi), štrleče iz morja in prevrnjene proti jugu. Opozoril je, da živimo na potresno nemirnem svetu ob idrijskem tektonskem prelomu in srečo imamo, ker je ta že lep čas prav miren. Če bi se premaknil tako, kot se je davnega 26. marca 1511, bi se spet vse podrlo. Pozneje je ta učeni, a sila preprosti mož, univerzitetni profesor, ki se pogosto zadržuje v bližnjem Cerkljanskem Vrhu, predstavil še razstavo, ki jo je ob pomoči Franca Temelja posebej za to priložnost postavil v naši galeriji: razstavo ekslibrisov, teh zanimivih knjigoljubnih podob, ki povedo, iz čigave knjižnice je kaka knjiga.

Dr. Šerbelj pa nam je nekatera umetnostnozgodovinska dejstva, ki jih sicer poznamo, predstavil v nekoliko drugačni luči. Zavetništvo sv. Martina nad žirovsko cerkvijo bi utegnilo pričati, da je cerkev stala tu že pred letom 1030, ko je to območje pripadlo freisinškemu škofom; imenovati cerkve po

njem je bilo namreč »moderno« zlasti v drugem petstoletju krščanstva, predvsem v romanskem (Oglej!), torej nenemškem svetu. Obžaloval je usodo stare žirovske župne cerkve in priporočil poskusno izkopavanje pod njenim prezbiterijem, ki bi utegnilo še marsikaj razkriti. Oltarji v dobračevski cerkvi sv. Lenarta niso iz delavnice polhograjskih Facijev, so delo ljubljanskega mojstra Jakoba Gabra. Ana Samotretja, ki naj bi bila nekoč na Ledinici in velja za poznogotško stvaritev, to morda ni, ker je pobarvana čisto tako, kot je bilo običajno v 19. stoletju. Treba bi bilo ugotoviti, kdo je avtor prižnice v farni cerkvi, saj je resnična arhitekturna, kiparska in kamnoseška mojstrovina. In podobno, same zanimivosti.

Ko smo naposled tudi ob tem srečanju na visoki intelektualni ravni načeli vprašanje, kako to, da je ravno na našem koncu toliko likovnih umetnikov, smo spet ostali le pri ugibanju. Tu je pač eno veliko likovno leglo, podobno, kot so literarna pod Stolom, okoli Velikih Lašč in v Slovenskih goricah. V negotovo ugibanje je na koncu radikalno posegel A. Pavel Florjančič, predsednik Muzejskega društva v Škofji Loki, po stroki geolog, delal je v RUŽV (ki ima v ES svoje geslo in še celovrsto omemb). Postavil je tezo, da ima tukajšnji likovni fenomen svoj geološki fundament. Navajam: »Na občnem zboru Muzejskega društva Škofja Loka pred tremi leti je akademik dr. Emilijan Cevc, velik poznavalec likovne umetnosti na Škofjeloškem, povedal, da se že celo življenje sprašuje, kaj je vzrok za tako bogato podobarsko, slikarsko in kiparsko dejavnost v teh krajih, še posebno na Poljanskem. Ko sem danes tu v Žireh poslušal pripovedovanje dr. Rajka Pavlovca o razgibani geološki zgodovini in umetnostnega zgodovinarja Ferda Šerbelja o umetnostnih dosežkih na Žirovskem, sem med obema fenomenoma zaznal pozitivno korelacijo. To ekstrapoliram še zlasti na Poljansko in postavljam **hipotezo**, da je bogata likovna produkcija v Poljanski dolini pogojena z zelo raznoliko geološko zgradbo škofjeloškega ozemlja.«

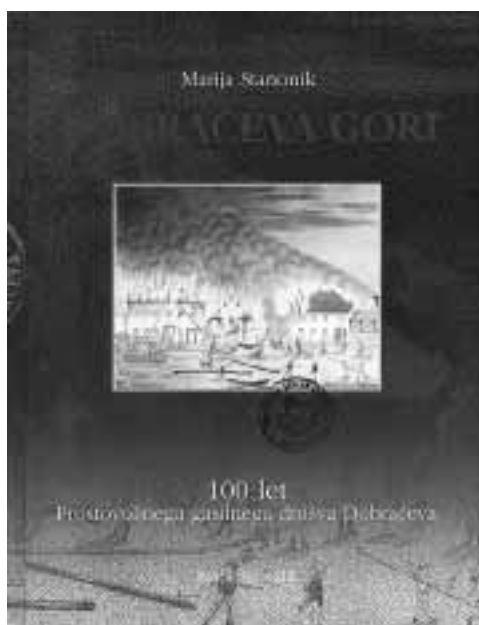
Drzno, mar ne! Povezati likovno estetično z geološkimi dejstvi. A če malo bolj pomislimo, je morda res kaj na tem. Geološko raznoliko in razgibano ozemlje je zemeljski

temelj lepote teh krajev, njih lepota pa bo-truje umetniškemu pogledu. Še dobro, da smo po tej hipotezi sklenili »uradni« del predstavitve, sicer bi odkrili še kaj vrtoglavo domnevnega. V nadaljevanju smo Sloveniki

nazdravili in klepetali do poznih ur. Ko sem v naslednjih dneh srečal koga od navzočih na tem srečanju, mi je vsak zagotovil: »Ja, tisto z Enciklopedijo je bilo pa res zanimivo!«

Tomaz Štefe

DOBRAČEVA GORI

Predstaviti knjigo z gornjim naslovom, ni prav lahka naloga. Najprej zato, ker je že sam naslov knjige grozljiv (ko bi bil vsaj v preteklem času), predvsem pa zato, ker gre za delo v obsegu 450 strani velikega formata (A4) s po dvema stolpcema na vsaki strani. To ne velja za strani, na katerih avtorica navaja vire, in za strani s črno-belimi slikami. Teh je okoli 70. Pravzaprav je komaj verjetno, da je o enem samem gasilskem društvu mogoče napisati tako zajetno knjigo. Očitno so dobračevski gasilci nenavadno skrbno že skoraj od same ustanovitve naprej beležili in tako shranili skoraj vse, kar se je v društvu dogajalo oziroma zgodilo v sto letih. Skorajda ni verjeti, da bi še kate-

ro slovensko gasilsko društvo tako skrbno beležilo in ohranilo toliko gradiva. Če pa že, pa bo zelo težko našlo koga, ki bi tako natančno obdelal in analiziral njihova gradiva. Knjigo je izdalo in založilo PGD Dobračeva, natisnila pa tiskarna Schwarz d.o.o. v neznanem številu izvodov. Prelom je bil narejen v domači firmi Etiketa d.d., ki se ji tudi zahvaljujejo za pomoč pri izdaji knjige.

Kot priča podnaslov, je knjiga nastala ob stoti obletnici Prostovoljnega gasilskega društva Dobračeva, žal je pri tem prišlo do neljube napake (beseda društvo je pisana brez črke t), in dodano je še, da gre za etnološki vidik, pri čemer je treba pripomniti, da najbrž prav veliko ni ostalo za druge vidike. Pomisleke in dvome o tem, kaj vse sodi v etnološki vidik in kaj ne, bralcu natančneje pojasni avtorica sama, ki v 6. sklopni točki na strani 447 zapiše: »Etnološki vidik tega dela se kaže v razvrstitvi in razčlenitvi gradiva in pristajanju na mikrostrukturno analizo ter velikem spoštovanju konkretnih dejstev. Če zgodovinopisje praviloma raziskuje preteklost v makrostrukturah, jo etnologija zmeraj na ravni mikrostruktur. Le tako lahko doseže svoj temeljni cilj prikazati življenjski stil posamezne skupine.«

Z mikrostrukturno analizo kot metodo seveda ne more biti nič narobe, nekoliko bolj vprašljivo je veliko spoštovanje konkretnih dejstev, zlasti tedaj, ko se jih nabere toliko, da se človek v njih (skoraj) izgubi. Tedaj mu tudi (pre)debela knjiga ne more več poma-

gati. Preveliko spoštovanje konkretnih dejstev in preglednost nad njimi ne gresta vedno skupaj. Zdi se, da se je avtorica za opisano metodo odločila tudi zaradi velike navezanosti na svoj rojstni kraj Dobračeva, saj se ji je zdelo škoda prezreti karkoli. Na koncu knjige je celo nekoliko nostalgичno zapisala, da knjigo posveča: »Moji rojstni vasi Dobračeva, ki jo je odpihnil čas.«

Morda so za takšen pristop krivi tudi dobračevski gasilci sami, ki so želeli »predstaviti prehojeno pot Društva s širše plati in se s tem skromno oddolžiti tistim, ki so nam utirali pot,« je v nagovoru (Naših sto) zapisal Janez Miklavčič, predsednik PGD Dobračeva. Tako imajo dobračevski gasilci res vsestransko analizo dogodkov v preteklih 100 letih, manj »prizadeti« bralec pa predebelo knjigo, ki jo najbrž nikoli ne bo prebral od začetka do konca. Kateri od teh namenov knjige je pomembnejši, naj presodi vsak sam.

Po svojem značaju je knjiga Dobračeva gori monografija o PGD Dobračeva. Avtorica Marija Stanonik se je dela lotila znansstveno in temeljito. Za poglavni vir so ji služili uradni zapisniki, kar je, kot ugotavlja sama, dokaj edinstveno v etnološki literaturi. Po drugih virih je segla samo izjemoma, tako da je delo z vidika virov zelo enotno. In teh virov ni bilo malo; vseh opomb je skoraj 3700, saj so (o)številčene od 1 v Uvodu do 3690 v zadnjem razdelku z imenom Gasilsko stoletje. Samo pri enem poglavju (Gospodarjenje) je teh opomb več kot 700.

Vsebina

Monografija Prostovoljnega gasilskega društva Dobračeva se začne, če odmislimo uvod, z razdelkom Na pomoč, tako kot se za kroniko gasilskega društva tudi spodobi. Očitno je bil leta 1901, glede na strašljive podatke o množičnih požarih v Žireh in okolici, že skrajni čas, da so ustanovili društvo. Ustanavljanje PGD Dobračeva je šlo v 100 letih skozi štiri registracije, od prve leta 1902 do četrte leta 1970.

Eno od obsežnejših poglavij je poglavje z naslovom Odločanje. V njem je analizirano delo upravnega odbora, kajti motor vsakega društva je njegov upravni odbor. Kako je odločanje potekalo v različnih časovnih

obdobjih in kako se po drugi strani ta obdobja kažejo v delu upravnega odbora, je razvidno iz tega temeljitega zgodovinskega prereza. Temu poglavju sledi bistveno krajši razdelek z naslovom Upravljanje. V njem je govor o tajniških poslih in zavarovanju (članov, premoženja, društvo sv. Florijana). K uvodnim poglavjem, v katerih se obravnava delovanje društva, sodi tudi poglavje z naslovom Blagajniško poslovanje in tudi prvi dokumentarni vir za gasilsko društvo Dobračeva je Blagajniška knjiga. Prvi podatki so že za leto 1903. Analizirani sta dve blagajniški knjigi, seje upravnega odbora in viri dohodkov.

V poglavjih, ki sledijo uvodnim poglavjem, je pozornost posvečena analizi delovanja društva ali bolje rečeno analizi vsebine tistih virov, ki »govorijo« o tem. Prvo poglavje v tem sklopu tudi nosi naslov Delovanje. Ob tem se omenja upravna knjiga, ki jo hrani gasilsko društvo, z zanimivim imenom Osnovnik. Gibanje števila članstva je mogoče spremljati vse od leta 1906 naprej, ko se je število članov že povzpelo na zavidljivo številko 76, upoštevajoč velikost naselja. Ločeno je obravnavano tudi gibanje števila članic ženskega odseka, podmladka in števila podpornih članov. Temu dodatno sledi še analiza zahval (zaslužnim) članom.

Poglavje z imenom Izobraževanje se nanaša na bistveno krajše časovno razdobje, z začetkom v letih pred 2. svetovno vojno, ko je (beograjska) oblast spoznala, da je znanje tudi za gasilce zelo pomembno, saj so tudi organizirani po vojaškem vzoru (društva so postala gasilske čete). Temeljna gasilska kvalifikacija po 2. svetovni vojni je bila izprašani gasilec in je tudi še zdaj. Posebej je obdelano izobraževanje poveljniškega kadra, posebej izpopolnjevanje zunaj državnih meja (razgledi po svetu) in prosveta.

Še krajše, vendar zelo zanimivo je poglavje z naslovom Ustvarjanje, ki dokazuje, da je v gasilskem društvu Dobračeva že zelo zgodaj vzniknila potreba po kulturni nadgradnji oziroma po kulturnem izživljanju članstva. Kot prvo je omenjeno petje, sledijo pa godba, literarjenje, igranje, ne manjkajo tudi sodobnejše zvrsti, kot je film in likovna umetnost (sohe sv. Florijana in freska na steni gasilskega doma).

Posebno poglavje – Urjenje – je posvečeno pregledu in analizi urjenja (usposabljanja) gasilcev v različnih zgodovinskih okoliščinah, kar pa ni šlo vedno brez težav oziroma odporov, ne glede na zgodovinsko obdobje: Avstro-Ogrska, Kraljevina Jugoslavija, med 2. svetovno vojno, v času SFRJ in v samostojni Sloveniji.

Razdelek Tekmovanje je med najkrajšimi v knjigi, kar je v nekem smislu tudi logično, po drugi strani pa je znano, da je tega tekmovanja kar precej, vsaj od leta 1951 naprej, ko je okrajna gasilska zveza Kranj sporočila, da se na čast desete obletnice jugoslovanske armade vrši tekmovanje. Bolj logično je tisto, kar sledi, namreč Sodelovanje, najprej seveda z najbližjima prostovoljnima gasilskima društvoma Žiri in Ledine. Posebej so obdelani stiki s prijateljskimi društvi, z društvi v sosesčini in nadrejenimi strukturami.

Pojmu sodelovanje je zelo blizu pojem Povezovanje, pri čemer je pojasnjeno, da tu ne gre za stike med istovrstnimi pravnimi subjekti, pač pa bolj za solidarnostne odzive na prošnje za pomoč in sodelovanje. Po obsegu razdelka sodeč je bilo tega bolj malo. Tudi Nagrajevanje gasilcev je tako kot v vseh drugih organizacijah in društvih že od nekdaj sestavni del dogajanj, čeprav je šlo pri gasilcih predvsem za simbolične oblike plačila oziroma nagrajevanja. Posebna vrsta nagrade je častno članstvo, potem so tu odlikovanja, značke za dolgoletno delo, priznanja, nagrade in posebej še priznanja PGD Dobračeva.

Ker na tem svetu nič ni večnega, je tudi razdelek, ki na to še posebej opozarja, uvrščen v knjigo. Imenuje se Odhajanje; obravnava pa odstopa, izključitve, odhod v rezervo in smrt.

Najobsežnejše poglavje v knjigi Dobračeva gori, s 760 opombami na koncu, se imenuje Gospodarjenje. V njem je seveda govor o tem, kako umno so dobračevski gasilci obračali svoja (pre)skromna sredstva oziroma točneje upravljali svoja osnovna in obratna sredstva. Najprej in največ se je vrtele okoli stavb, kajti Žirovci so Dobračevcem že na samem začetku leta 1902 dali vedeti, »da nimajo kam brizgalne spraviti«. Zgodba okrog domov je dolga in poučna, tako kot je

dolga pot do vsakega (pravega) doma. Zato pa je kasneje manj težav z drobno gasilsko opremo, cevmi, vodnimi zbiralniki, brizgalnami, gasilskim avtoparkom, čolnom in nazadnje še z inventuro.

V celotni knjigi bi verjetno še najmanj pričakovali kratek razdelek, ki sledi Gospodarjenju in se imenuje Zdravje, čeprav je res, da je v okoliščinah reševanja pred ognjem obstajala (in še obstaja) velika nevarnost opeklin in prva pomoč v tej zvezi je bila zelo dobrodošla. Bolj nenavadno je, da se v njem ob društvenem zdravniku govori tudi o samaritanskih in sanitetnih tečajih, o zdravstvenih predavanjih in o zaščiti gasilcev pri požarih.

Bolj na »liniji« so poglavja z imeni Varovanje, Alarmiranje in Reševanje. V prvem je govor o tem, da nas ne sme nič presenetiti, o dimnikarski službi, o preventivnih pregledih po domačijah, o nastavljanju in pregledovanju hidrantov (že sredi 30 let), o požarno-varnostnem načrtu, o varovanju pred požari v industrijski coni, o pregledih gasilnikov in o mesecu požarne varnosti. Pri Alarmiranju je govor o načinih alarmiranja oziroma obveščanja gasilcev, od plati zvona, roga, sirene, telefona do ultrakratko valovne zveze in pozivnikov.

Smisel obstoja vsakega gasilskega društva je reševanje in takšen je tudi naslov naslednjega poglavja. Reševalna dejavnost društva je natančno in pregledno obdelana po časovnih razdobjih oziroma točneje po desetletjih. Posebej in na široko so obdelane tudi povodnji in druge elementarne nesreče.

V poglavju z naslovom Prepoznavanje je govor o simbolih, ki določajo identiteto vsakega gasilskega društva in ne nazadnje tudi identiteto vsakega gasilca. Poglavje nas seznanja s tem, kako je bilo in je še s članarino, prapori, oblačilno kulturo in z gasilskimi znaki.

Nekaj posebnega je spet naslednje poglavje z imenom Praznovanje. Po napornem in odgovornem delu je res že skrajni čas, da se tudi gasilci odpočijejo in praznujejo. Žal pa so tudi postavke v tem kontekstu vse prej kot praznične v smislu počitka. To velja za stražo pri božjem grobu, za praznovanje sv. Florijana kot pripročnika proti ognju in zavetnika gasilcev in posebej še za gasilske

veselice, ki so dejansko analizirane z vseh zornih kotov in to od prve do tistih v najnovejšem času. Dokaj nenavadno je, da so se zgodile tudi veselice v izključni organizaciji članic in posebej so obdelane (ovrednotene) tudi socialne in finančne razsežnosti veselic. Na koncu poglavja sledi več kot 600 opomb oziroma navedb virov.

Ocenjevanje je naslov naslednjega razdelka, iz katerega izvemo, da se je ocenjevanje gasilskih društev uveljavilo že v začetku 30 let 20. stoletja in da s presledki poteka še danes. Obhajanje obletnic PGD Dobračeva je pravzaprav zadnje poglavje, ki se nanaša izključno na gasilsko društvo Dobračeva. Obhajala se je 25-letnica, 50- in 55-letnica, 70- in 75-letnica, 80-, 90- in 95-letnica, ter seveda 100-letnica.

* * *

Sto let je dolga doba ne samo v življenju posameznika, ampak tudi v življenju društva, zlasti še tedaj, ko gre za tako razburkan čas, kakršno je bilo 20. stoletje. Dobračevski gasilci se v sto letih niso zgolj obdržali na sceni, temveč so tudi lepo napredovali. Takole je zapisano v razdelku z nas-

lovom Gasilsko stoletje: »Prostovolno gasilsko društvo Dobračeva so ustanavljali večinoma kmetje. Danes je v njem ljudi iz tega stanu še komaj za seme. Takrat so nje-govi člani gasili s slamo krite in po nekod še lesene hiše, danes gasijo vnetljive snovi v industrijskih obratih, kar zahteva čisto nove postopke gašenja. Obstajajo sledi, da so v prvem desetletju gasilsko opremo vozili na kraj požara z voli, potem s konji, gasilci so upehani pritekli na kraj nesreče in imeli za uspeh, če so požar omejili, da se ni razširil na sosednja poslopja. Danes se pripeljejo na kraj požarišča v nekaj minutah po obvestilu z relativno prvovrstno gasilsko opremo.«

Avtorica Marija Stanonik je opravila ogromno delo, ki je, tudi kar zadeva organizacijo (gasilskih) materialov, novum v slovenskem prostoru. Najbrž je zelo malo ljudi, ki bi bili sposobni in predvsem pripravljeni pregristi se skozi toliko gradiv. In ker je tako, bo njena monografija Dobračeva gori verjetno največkrat prišla do izraza kot odlična osnova za tiste, ki bodo preučevali posamezne vidike razvoja gasilstva na Slovenskem.

Tomaž Štefe

BREZA, BREZNO... BREZNICA

Majhna nadžirovska vas Breznica na nadmorski višini 755 m v letu 2002 ni dobila samo novih zvonov, marveč tudi čisto pravo knjigo, pravzaprav kroniko z gornjim naslovom. To dvoje je treba skupaj omenjati zato, ker je očitno prvo tesno povezano z drugim: pridobitev novih zvonov za podružnično cerkev sv. Kancijana je pomenila za kraj tako velik dogodek, da so vaščani to priložnost sklenili izrabiti v smislu prelomnice in potegniti črto pod »prehojeno pot«, se ozreti vase, v širši prostor in v prihodnost.

Po eni strani to pomeni, da ne gre zgolj za priložnostno publikacijo, marveč za precej več. Po drugi strani pa brezniška kronika nazorno dokazuje, da je cerkev tudi v

današnjem času (lahko) tisti osrednji integrativni dejavnik, ki ljudi povezuje in jih dela nadindividualne. To seveda ni nikakršna brezniška posebnost, tako je tudi v številnih drugih slovenskih vaseh.

Kratek uvodnik je prispeval župnik (dekan) Jože Stržaj, ki mu knjiga »govori vsaj tako močno kakor zvon« in zdi se, da se oboje res dopolnjuje. Sledi zahvalno pismo, ki so ga krajani poslali rojakinji v Kanado za njen prispevek oziroma ček za nove brezniške zvonove. Pravo kroniko začenja Nataša Čadež s prispevkom Čas spreminja podobo kraja in ljudi. V njem posega v burno preteklost vasi, o kateri pa ni prav veliko (zapisanih) sledi. Še največ informacij in podatkov

o prebivalcih vasi je najti v loških urbarjih in katastru, medtem ko sta širši čas in prostor »ujeta« s povzetki iz različnih virov, s čimer je publikacija nekako dobila nadpriložnosti značaj. Tekst se začne z obdobjem Rimljanov, a sledi iz rimskih časov je bore malo, pa še te so večji del skrite. Nekaj več informacij in podatkov je o turških vpadih v te kraje. Vendar v tekstu ne gre za zgodovinsko preverjena dejstva, pač pa prej za literarno obdelavo turških časov.

Potem pa smo že pri Breznici pod Italijo v obdobju 1921–1943. V tem razdelku je mogoče najti mnogo zanimivih in zelo podrobnih opisov iz tega obdobja. Zanimivi so zlasti tisti, ki govorijo o iznajdljivosti in upornosti domačinov v odnosu do italijanskih okupatorjev. Cvetoče tihotapstvo se je končalo tudi na sodišču (Izpred sodišča). Druga svetovna vojna je »pokrita« z uporno žensko iz Breznice, ki je bila odpeljana v taborišče, kjer je tudi umrla. Breznica v 60. letih 20. stoletja je povzetenek iz Krajevnega leksikona Slovenije, pri čemer je iz 60. let samo podatek o številu prebivalcev na Breznici (61); Breznica v 80. letih 20. stoletja pa je ponatis prispevka o Breznici (avtor Ivan Reven) iz Žirovskega občasnika, ki se končuje s klavrnimi obeti za preživetje vasi.

Sledi precej obsežno in s slikami bogato opremljeno poglavje o cerkvi sv. Kancijana na

Breznici, v katerem je največ govora o zvonovih in prenavljanju cerkve. Še posebej podrobno in zgolj slikovno je »pokrita« Obnova cerkve 2002, to je v letu, ko je cerkev dobila tudi dva nova zvonova. Kot avtorica besedila je podpisana Majda Strel, ki je tudi sicer napisala največ prispevkov v knjigi (12 od skupno 19). Tudi dva naslednja prispevka, Preskrba z vodo in Kako pa je s cesto, sta izpod peresa Majde Strel. Oboje je za hribovsko vas zelo problematično, a za preživetje vasi odločilnega pomena. Nekaj obsežnejši je prispevek o družabnem življenju na vasi, pri čemer se je opirala predvsem na ustne vire. Podroben opis družabnega življenja v daljšem časovnem razdobju je zanimiv tako s sociološkega kot etnološkega vidika.

Prispevku, ki sledi, je dala naslov Sprehod po Breznici, ki je tudi bogato opremljen z barvnimi fotografijami (menda) vseh domačij oziroma objektov. Temu razdelku nekako logično sledi še podrobnejši opis vseh 12 domačij na Breznici, od katerih jih je osem »obdelala« Majda Strel, dve Nataša Čadež, po eno pa skupaj Oton Žakelj in Mira Naglič ter Jana Kavčič. Vsi opisi (po)segajo v dosegljivo preteklost domačij oziroma rodbin, opirajoč se pri tem na arhiv župnije Žiri in na ustne vire. Polni so zanimivih detajlov in podatkov.

Breznica je sicer majhna vas, a očitno dovolj velika, da je »proizvedla« čisto spodobno monografijo, tako rekoč s svojimi močmi. Z njo so nadgradili in osmislili svoje v vsakdanje opravke ujeto življenje, bolje so se spoznali med seboj in spozna jih lahko tudi zunanji opazovalec ali raziskovalec. Upati je, da jim bo to dalo novih moči, ko gre za vztrajati ali ne vztrajati v težavnih razmerah. Komu pa bodo sicer zvonili novi zvonovi in služile nove ali zgolj obnovljene domačije, če ne bo življenja v njih. Navsezadnje v zvonik niso obesili navčka, ampak čisto »ta prave« bronaste zvonove. Seveda pa brez vztrajnosti, delavnosti, iznajdljivosti in podjetnosti ne bo šlo.

Zbornik je izdala Župnija Žiri – Podružnična cerkev sv. Kancijana v nakladi 500 izvodov. Natisnila ga je tiskarna Tisk Žnidarič, d.o.o., Kranj.

O PREHRANI NA STIČIŠČU TREH SLOVENSКИH POKRAJIN

Zgodovina je v osnovni šoli obvezni splošnoizobraževalni predmet in med temeljne namene pouka zgodovine sodi vzbujanje učenčevega interesa za spoznavanje preteklosti in zanimanja za novosti. Obenem uvajamo otroke v razumevanje življenja, dela in miselnosti v preteklosti, da bodo lažje razumeli sedanjost.

Zgodovinske vsebine dajejo zelo veliko možnosti za uresničevanje vzgojnih vidikov in privzganje vrednot. Tako učenci ne pridobivajo samo znanja, ampak tudi občutek pripadnosti skupnosti, se navajajo na pozitivno vrednotenje kulturne dediščine ter kritično presojo zgodovinskih dogajanj in aktualnih dogodkov.

Z raziskovalnim delom se lahko še bolj podrobno poučijo o življenju ljudi v različnih časovnih obdobjih. Gotovo so najbolj zanimive, dostopne in razumljive vsebine, ki so povezane s preteklostjo domačega kraja, kulturo bivanja in prehranjevanja, družino, tehnologijo ipd. Učenci si pridobivajo večšine sporočanja, poslušanja, med-

sebojnega sodelovanja, spoštovanja in strpnosti.

Prav prehrana je del vsakdanjika vsakega zgodovinskega obdobja, vsake generacije, vsake družine, tudi vsakega otroka. Zato se je okrog trideset učenk in učencev predmetne stopnje žirovske osnovne šole odločilo za sodelovanje pri raziskovalni nalogi na to temo. Pobudo zanjo je dala gospa Germana Pivk, ki je z Aktivom kmečkih žena Žiri takrat pripravljala veliko razstavo in spremne prireditve – predstavitev prehrane nekoč in danes.

Ker že nekaj let učenci tekmujejo tudi iz znanja zgodovine in si osmošolci z osvojitvijo zlatega priznanja lahko pridobijo točke, ki jim pomagajo do vstopa na srednjo šolo z omejenim vpisom, moramo večino ur, namenjenih zgodovinskemu krožku, porabiti za pripravo na to tekmovanje. Za raziskovalno delo pa je potrebno veliko časa. Obširno tematiko je bilo treba omejiti in napraviti privlačno, da bi otroci čim bolj aktivno sodelovali.

S kolegico Andrejo Bogataj sva se odločili predvsem za terensko delo, pogovore učencev z ljudmi, ki živijo v našem šolskem okolišu in malo čez, za zbiranje gradiva o prehrani in vsem, kar je povezano z njo. Pri oblikovanju vprašalnikov so nam bile v pomoč etnološke vprašalnice. Učenci so pridno spraševali in zapisovali, kar so jim pripovedovali sorodniki in sosedje. Namen je bil primerjati prehranjevalne navade s sedanjimi. Spoznali so načine priprave hrane, načine prehranjevanja, vrste posode, kuhinje, peko kruha, nabavo živil, najpogostejše jedi in jedilnike.

Etiketa tiskarna, d.d., Občina Žiri in Osnovna šola Žiri so omogočile, da je bila raziskovalna naloga objavljena v publikaciji. Natisnili so jo v Etiketi. Oblikoval jo je učitelj likovne vzgoje in akademski slikar

Stane Kosmač, fotografije pa je naredila Andreja Zemljarič.

Pripravili smo dve predstavitvi, ki sta lepo uspeli. V šoli so si učenci, učitelji in vabljeni gosti lahko ogledali še manjšo razstavo in nekatere kuhane jedi, na predstavitvi v Galeriji Svobode pa so z učenci sodelovale tudi kmečke žene.

(Prehrana na stičišču treh slovenskih pokrajin je naslov zanimive publikacije, ki je nastala kot raziskovalna naloga učencev predmetne stopnje Osnovne šole Žiri pod mentorstvom Marije Kokalj in Andreje Bogataj. Knjiga ima 68 strani formata A5 v barvnem ovitku, broširana, izšla je aprila 2002 v nakladi 300 izvodov.)

Miha Naglič

ŠPORT IN MUZEJ

Lepo pozdravljeni vsi, ki ste prišli na ta športno-kulturni večer. Nocoj bo beseda predvsem o zgodbah, ki so jih živeli in pisali slovenski in žirovski judoisti. Mogoče se je komu zdelo čudno, ko je videl na vrhu vabila poleg imena Judo kluba Alpina napisano tudi Muzejsko društvo Žiri. Kaj ima zdaj naš muzej kar nenadoma skupnega s športom? Po mojem je stvar taka: dokler se neka športna zgodba dogaja v živo, je predmet zanimanja športne javnosti in medijev. Ko mine, postane predmet zgodovine. In če se ob tej

priložnosti samo čisto na kratko ozremo v zgodovino športa na Žirovskem, vidimo, da je bogata in raznolika. Sam sem ji namenil posebno poglavje v knjigi Žirovski vodnik (Žiri kot športni poligon, str. 61–68, 102–107), bila bi tudi odličen predmet kake večje študijske naloge.

V zgodovini športa na Žirovskem so namreč poglavja, ki nas še danes navdajajo s ponosom. Ne znamo se pohvaliti z dejstvom, da so Žirovci zgradili prvi sokolski dom na Slovenskem, odprt že leta 1908. Pred nami so imeli svoj lastni dom le ljubljanski sokoli, pa še ta je bil zgrajen že pred njimi kot slovenski Narodni dom. (Zdaj je v njem Narodna galerija.) Tudi med obema svetovnima vojnama je bila orodna telovadba na prvem mestu, razvijala se je v tekmovalnem ozračju med sokoli in orli. Žirovska sokolska vrsta je s trojko, v kateri je nastopal tudi poznejši slikar Janez Sedej, segla v jugoslovanski vrh. Po 2. svetovni vojni se je telovadba nadaljevala pod streho požganege in obnovljenega sokolskega doma, pod okriljem TVD Partizan Žiri, pozneje je zamrla, težišče športnega razvoja se je preneslo v osnovno šolo in razna druga društva. Med novimi športi so se naši najboljši tekmovalci v različnih desetletjih druge polovice 20. stoletja posebej izkazali v judu, košarki (zlasti ženski), smučarskih skokih in balinanju, nekoliko manj v nogo-

metu, alpskem smučanju, tenisu, plezanju in drugih športnih disciplinah.

Žirovci in naši rojaki, ki so svojo športno kariero začeli tu in jo nadaljevali v večjih krajih in klubih, so tekmovali na evropskih in svetovnih prvenstvih in na olimpijskih igrah. Po očetu je bil našega rodu slaviti orodni telovadec in slikar Jože Primožič Tošo, vrstnik Leona Štuklja; na treh svetovnih prvenstvih in treh olimpijskih igrah je osvojil kar 11 medalj! Na svetovnem prvenstvu v Luksemburgu leta 1930 kar štiri zlate hkrati: na bradlji, konju, v parterju in mnogoboju. Za njim so žirovske, slovenske in jugoslovanske barve na vrhunskih tekmovanjih zastopali še orodni telovadec Jože Oblak, smučarski tekač Roman Seljak, judoist Marjan Maček – veseli smo, da je nocoj naš gost! – smučarska skakalca Oto Giacomelli in Primož Kopač, alpski smučar Boris Strel. Ta je bil z veleslalomskim bronom v Schladmingu 1982 tudi prvi Slovenec, ki je osvojil tako visoko mesto na zimskih svetovnih prvenstvih. Borisa Strela po navadi štejejo k Ločanom, a rodil se je, ko je družina živela še na Dobračevi, torej v Žireh, in tu začel tudi svojo športno pot.

Nemara mi bo kdo očital, da se hvalim z imeni, ki so po rodu res naša, vendar so športno kariero dosegla v drugih krajih in klubih. To je po svoje res, a če drugega ne, navedena dejstva pričajo, da so ti posamezniki zrasli iz okolja, ki je moralo biti športu naklonjeno, kjer so z njimi delali zagnani in strokovno podkovani športni vzgojitelji, pedagogi in trenerji – sicer bi tudi poznejšega razvoja in uspehov teh športno nadarjenih rojakov ne moglo biti. Hkrati je dejstvo, da so v zadnjih letih med nami živeli posamezniki, ki so od tod odhajali na svoje podvige po svetu in se vedno znova vračali. Taka sta primera teniške igralke Petre Rampre in balinarja Uroša Veharja. Še posebej pa bi se rad spomnil alpinista in visokogorskega

smučarja Marka Čara, ki je v začetku poletja 1995 iz Žirov odšel v kašmirsko pogorje Karakorum, se vzel na 8070 metrov visoki Gašerbrum I in se z njega spustil na snežni deski. Ko se je pet let pozneje odpravil na mnogo manj zahtevno turo, se ni več vrnil.

Toliko o športnikih v zgodovini našega kraja. Zdaj ko se obeta prenova stavbe našega muzeja v Žirovski pristavi (Stari šoli), se postavlja vprašanje, kako prej opisane oziroma le na kratko nakazane uspehe predstaviti v muzeju. V naši čevljarski zbirki že imamo primerke višinskih čevljev tovarne Alpina, s kakršnimi so slovenski alpinisti stopali na najvišje vrhove planeta, ter pančerje in tekaške čevlje, in take, s kakršnimi so naši in tuji tekmovalci dosegali svetovne uspehe in medalje. Vendar to niso prav tisti primerki, s katerimi so bili ti uspehi doseženi. Imenitno bi bilo, če bi, denimo, imeli prav tisti snowboard, s katerim je z višine osmih tisočakov smučal Marko Čar, ali prav tisti par smuč, s katerim je medaljo osvojil Boris Strel. Prepričan sem, da imajo tudi drugi športniki razne predmete, od fotografij do športnih pripomočkov, s katerimi so dosegali uspehe na drugih športnih poljih. Enakovelja za judoiste. Če bi kdokoli podaril (ali po sprejemljivi ceni prodal muzeju katero od svojih trofej), bi mu bili hvaležni. Muzej je lahko kraj, kjer nekdanji športni rekviziti postanejo muzealije, kjer je spomin na športne podvige ohranjen za zmeraj.

To je bilo za uvod, zdaj pa k zgodbi juda na Žirovskem, v Ljubljani in Sloveniji. Hvala.

(Prebrano v Galeriji Svoboda Žiri v soboto, 11. maja 2002, ob predstavitvi knjige z naslovom Ledina. Njen avtor je Anton Prančič, založnik Judo klub Olimpija, izšla v Ljubljani 2001. Vsebuje tudi številne in pomembne omembe žirovskih judoistov in poudarja velik delež, ki ga je k razvoju juda med Slovenci prispeval naš rojak Marjan Maček.)

RAFAEL TERPIN KRAJINAR ROVTARIJE

Kakih dvanajst let je že, kar obiskujem razstave Rafaela Terpina in njegove slike vedno znova doživljam kot lepe. Bil sem tudi med tistimi, ki smo ga občudovali, ko je skupaj s fotografom Rafaelom Podobnikom in geologom Jožetom Čarom slovenski javnosti odkrival nekatere dotlej skrite kotičke Idrijskega in Cerkljanskega. Monumentalno in skrivnostno lepo grapo Gačnik, denimo, ki je po njihovi zaslugi med Žirovci že več kot poldrugo desetletje prava božja pot ljubiteljev narave. Še posebej pa me je pri našem slikarju vznemirilo to, da je samega sebe kar naprej imenoval »rovtarski krajinar«. Vsi vemo, da naša ljuba slovenščina s pridevnikom rovtarski označuje rovtarja, za tega pa pravi, da je »neroden, neuglajen človek«. Je potemtakem Rafael Terpin neroden in neuglajen slikar? Ne, slike same to zanikajo, saj je več kot očitno, da so prav lepo uglajene. In prav to dejstvo je tudi mene zapeljalo, da skušam

že kakih sedem let v tej naši Rovtariji odkrivati tisto, kar je v njej lepega.

Rovtarija je zame kulturno območje v zahodni Sloveniji, ki leži v trikotniku med Škofjo Loko, Logatcem in Tolminom. Tisto, kar je vsem, ki tu živimo skupno, je rovtarski način kolonizacije teh krajev. Naši predniki so se naseljevali tako, da so si najprej izkrcili (nemško *reuten*) vsak svoj rovt (*das Reut*). Zgodovinarji, med njimi akademik Milko Kos, po poreklu selški rovtar, so ugotovili, da tak način kolonizacije sprva ni dopuščal nastanka večjih in strnjenih naselij. Vsak rovtar je najprej sameval v svojem rovtu, opreti se je moral predvsem nase in na svojo družino. Rovtarjem je zato že po genetskem zapisu usojeno, da smo večji individualisti kot ljudje v dolinah, ravninah in mestih, in to, da se opiramo predvsem na lastne moči. To potrjujejo tudi najboljše firme Rovtarije: idrijski Kolektor, spodnjejidrijski holding Hidria in njegova največja družba Rotomatika, cerkljanska Eta, železnikarski Domel, hotaveljski Marmor, žirovske delniške družbe Alpina, Etiketa, Kladivar. To so danes globalne firme, ki proizvajajo tu, v Rovtariji, prodajajo pa po vsem svetu. In vsem je skupno to, da so se razvile iz svojih lastnih moči, da v te naše rovtarske grape niso bile vsajene od drugod.

Toda glej! Ko sem skušal v svojih predavanjih in v nekaterih člankih opozoriti na našo skupno rovtarsko čud in posebnosti, so mi tisti, ki sem jih imenoval Rovtarji, to vedno znova očitali. Kaj boš ti govoril, da smo Rovtarji?! Žirovci, Poljanci, Ločani in Selčani so mi zatrjevali, da so Gorenjci, Cerkljani in Idrijčani, da so Primorci, Logatčani in Rovtarji (iz nam sosednje vasi Rovte) pa, da so Notranjci. Če tako sami

pravijo, bo že res! In vendar! Do neke mere smo južni Gorenjci, severovzhodni Primorci in severozahodni Notranjci kljub vsemu tudi Rovtarji, če to priznavamo ali ne. Vztrajam, da smo po svojem enkratnem in zgodovinsko izpričanem načinu kolonizacije, po individualističnem značaju in po narečjih, ki jih govorimo, tudi – Rovtarji! Deželani Rovtarije, ki je pokrajina bolj v t.i. sociokulturnem (antropološkem) kot zemljepisnem, zgodovinskem in političnem smislu. Ko je France Prešeren 1830 v Novi pisariji zapisal oznako »rovtarske Atene«, jo je uporabil v ironičnem smislu. Ko se Rafael Terpin imenuje za »rovtarskega krajinarja«, pa misli resno. Odkar so mi pred nekaj dnevi iz tiskarne prinesli prve izvode moje nove knjige, ki sem ji dal naslov *Kultivirati svoj rovt*, se menda lahko tudi sam razglašam za rovtarskega besednika. Navsezadnje se z Rafkom na ta način uvrščava na rep tistih, ki so vsak s svojim opusom omogočili, da so »rovtarske Atene« iz ironičnih postale zaresne.

Zato imenujmo še tiste, ki so v svojih delih umetniško sooblikovali te naše rovtarske Atene. Naši predniki stavbeniki so razvili svoj lastni »škofjeloško-cerkljanski stil«, ki ga imajo danes za različico alpskega. Stavbe so krasili ljudski podobarji s freskami in slikami na steklo ter rezbarji s kipci svetnikov zaščitnikov in z mogočnimi, rezljanimi vrati. Za njihova mojstra prednika veljata Andrej in Jernej iz Loke, prvi v stavbarstvu, drugi v slikarstvu. Kaj menite, je zgolj naključje, da se Vogelnikova »dežela čipke« zemljepisno skoraj v celoti prekriva s kulturnim območjem, na katerem se govorijo rovtarska narečja? Ali pa je klekljana čipka nemara eminentni izraz ženskega

dela rovtarske duše? V slovenski književnosti so rovtarske Atene povzdignili Ivan Tavčar, Ivan Pregelj, France Bevk, Ciril Kosmač, Vladimir Kavčič in Jože Felc. Fotografirala sta jih zlasti Tone Mlakar na sorški in Rafael Podobnik na idrijski strani. Med slikarji pa naletimo na neko izrazito posebnost. Na dejstvo, da se jih je tu zelo veliko narodilo, v vseh časih, od podobarških in samorastniških do akademskih, v svojih delih pa se v Rovtarijo, kot rečeno, niso vračali, vsaj v krajinarstvu ne. Pri prvakah slovenskega slikarstva, kakršni so Ivan Franke, Janez in Jurij Šubic, Anton Ažbe, Nikolaj Pirnat, Nikolaj Omersa, Ivan Seljak – Čopič, Maksim Sedej, Gabrijel Stupica in France Mihelič, komaj najdemo kako delo, ki bi upodabljalo rovtarsko krajino. Na sorški strani jo najdemo samo pri Ivanu Groharju, Ivetu Šubicu in pri nekaterih vrhunskih slikarjih samoukih, kakršna sta, denimo, pokojna Žirovca Janez Sedej in Konrad Peternelj – Slovenec; in še ustvarjajoča Jože Peternelj – Mausar in Pavle Sedej. Na idrijski strani Rovtarije pa je Rafael Terpin pravzaprav edini, ki slika njeno enkratno rovtarsko krajino. Tudi v tem je žlahtnost njegovega početja. Žlahtnost, ki je nostalgična. Slika rovte in človeška dela v njih, zlasti stavbe, ki že skoraj pol stoletja dobesedno izginjajo pred našimi očmi. Želimo si, da bi naš krajinar Rovtarije v tem svojem enkratnem avtorskem pristopu vztrajal tudi v prihodnje. In da bi v izboru svojih motivov še bolj pogumno posegel s primorske tudi na gorenjsko stran Rovtarije.

(Članek je bil prebran ob odprtju Terpinove razstave slik – Rovtarski govci – v Žireh, v Galeriji Svoboda, v petek, 19. aprila 2002.)

14. RAZSTAVA DOMAČE IN UMETNOSTNE OBRTI

Na letošnji 14. razstavi domače in umetnostne obrti so bili na ogled rokodelski izdelki 270 izdelovalcev od skupaj 520, ki so v preteklih dveh letih prejeli pozitivno mnenje strokovne komisije Sekcije domače in umetnostne obrti pri Obrtni zbornici Slovenije.

Razstava je bila najprej na ogled v Slovenj Gradcu med 11. in 28. aprilom ter nato v Ljubljani med 8. in 31. majem. Na razstavi na Ljubljanskem gradu so ob rokodelcih svoje izdelke predstavili še zlatarji, obiskovalci pa so si lahko ogledali tudi 13 rokodelcev pri ustvarjanju v živo, npr. kovača, pletarje, lectarja itn.

Razstavo so tudi tokrat postavili študentje Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani pod mentorstvom prof. dr. Janeza Bogataja. Ob razstavi je izšel tudi katalog s pomenljivo naslovnico – kokoškama iz sena.

»Zlate vitice«, najvišje nagrade v Republiki Sloveniji na področju rokodelstva, so letos prejeli lončar France Kremžar iz Gmajnice pri Komendi, medicinar in svečar Hrabroslav Perger iz Slovenj Gradca, ročni izdelovalec papirja Jože Valant iz Vevč in

oblikovalka nakita Romi Bukovec iz Medvod.

Tudi tokrat so na razstavi sodelovali izdelovalci, ki ustvarjajo na Žirovskem, predstavili so se Vane Mole s »šušarskim stolom«, Marko Mrlak z »žirovskim čevljar-skim stolom«, Marija Mlinar s klekljanimi čipkami in podjetje »A. Primožič 1888« s klekljanimi čipkami.

Izdelki domače in umetnostne obrti v zadnjih letih postajajo tudi na Slovenskem vse pomembnejša sestavina turistične ponudbe. Iskanju možnosti vključevanja rokodelstev v turistično ponudbo na Loškem in s tem tudi na Žirovskem je namenjen projekt lokalne turistične organizacije Zavoda za pospeševanje turizma Blegoš »Poti domače in umetnostne obrti«. Njegov namen je oblikovati turistične izdelke, ki bodo temeljili na dediščini obrti, ki imajo na območju sedanjih občin Škofja Loka, Železniki, Gorenja vas – Poljane in Žiri večstoletno dediščino, in na ustvarjanju sodobnih rokodelstev. Projekt je v začetni fazi, upam pa, da bomo v naslednji številki Žirovskega občasnika že lahko brali o (delnih) rezultatih projekta.

Daniel Celarec

OD RENESANSE DO KLASICIZMA

KVARTET KLJUNASTIH FLAVT AIR, CD, Samozaložba, 2002

Zgodba nevsakdanje in vsekakor zelo zanimive slovenske komorne zasedbe –

Kvarteta kljunastih flavt AIR – se je začela leta 1995 v Žireh, kjer je glasbeni pedagog Dušan Mlakar zbral poleg sebe svoje nekdanje učence – žirovske flavtiste Boruta

Bernika Bogataja, Nino Kokalj Oblak in Andreja Žaklja. Nastal je ansambel štirih različno velikih in različno zvencih kljunastih flavt: sopranske, altovske, tenorske in basovske. Kvartet je s svojimi koncerti doma in v drugih slovenskih mestih ter v tujini (nastopil je ob odkritju spominskih plošč Primožu Trubarju v Tübingenu in Rottenburgu v Nemčiji) kmalu opozoril nase in dokazal, da presega raven amaterskega glasbenega ansambla. To je bil verjetno tudi eden od glavnih razlogov, da se je ta edini tovrstni stalno delujoči komorni ansambel na Slovenskem odločil, da del svojega repertoarja izda na zgoščenki in ga predstavi javnosti. Ob pomoči strokovnega sodelavca Ilije Šureva je s finančno pomočjo občine Žiri v samozaložbi izdal (svojo prvo) CD-ploščo z naslovom *Od renesanse do klasicizma*. Nanjo je uvrstil priredbe kratkosapnih, poslušljivih in plesno obarvanih, večinoma

vokalnih skladb kar petnajstih skladateljev, ki so ustvarjali v približno štiristo let trajajočem obdobju treh glasbenih stilov: renesanse, baroka in klasicizma (od okoli 1420 do okoli 1820). Skladbe na plošči v izvedbi članov kvarteta AIR zvenijo ubrano, čisto ter v znamenju lepega in intonančno uravnoveženega skupnega muziciranja, ki mu – poleg dinamičnega niansiranja, to je na trenutke le nekoliko preveč okorno in togo – tudi po večkratnem poslušanju plošče ne moremo prav ničesar očitati. Veliko zaslug za tako kakovost posnetkov in interpretacije kvarteta ima poleg njegovih članov zagotovo tudi Ilija Šurev, ki je ves čas skrbno bdel pri snemanju plošče v studiu TV Slovenija. Kvartet se je v studijski izvedbi glasbenih miniaturnih skladateljev Attaingnanta, des Présa, Susata, Phaleseja, Widmanna, Peuerla, Fischerja, Telemanna, Händla, Johanna Sebastiana Bacha, Leopolda in Wolfganga Amadeusa Mozarta, Josepha Haydna, Luigija Boccherinija ter anonimnega skladatelja iz 16. stoletja izkazal s solidno tehnično spretnostjo, občutenim muziciranjem in s kultiviranim kolektivnim tonom, ki ga pri takšnih – amaterskih glasbenih ansamblih – redko opazimo. Ta in že omenjene poustvarjalne odlike Kvarteta kljunastih flavt AIR iz Žirov prežemajo celotno zgoščenko *Od renesanse do klasicizma*, zato bi obravnavani diskografski projekt žirovskega pihalnega kvarteta moral imeti v svoji zbirki CD-plošč vsak zahtevnejši ljubitelj, pa tudi poznavalec glasbene umetnosti.

Barbara Mlakar

HINOMOTO V ŽIREH

Že nekaj mesecev se lotevam pisanja tega prispevka, pa mi nekako ne gre od rok. Pred dnevi pa sem dobila opozorilo, da že krepko zamujam in bi bil čas, da zadevo oddam. Kar ne vem, kako bi začela, mogoče

takole: »Medtem ko se v dvorani zbirajo gledalci, luči počasi ugašajo. V ozadju se slišijo glasovi kitov, ki postajajo vedno glasnejši. V trenutku, ko so glasovi že kar preglasni, celo hrupni, in se spusti popolna

Posnetek s predstave Hinomoto v
Žireh
Foto Janez Pelko

tema, kakor da bi odrezal, nastopi tišina. Počasi dojamemo, da tema le ni čista tema in da se na odru pravzaprav že nekaj dogaja in tudi tišina ni več popolna tišina, ampak se v njej komaj slišno zazna glasba. Na odru se s počasnimi gibi, kakor da bi prišli iz neke druge časovne dimenzije, pojavijo belo pobarvani plesalci. Pred našimi očmi se v dobri uri odvijajo sanje, ki jih morda sanja glavna plesalka, sanje, ki pripovedujejo o skrivnostih življenja, bolečini, sreči, iskanju. Morda pa to niso samo njene sanje, lahko bi bile tudi sanje vseh prisotnih?»

Ali pa takole: »Buto je avantgardni ples, ki se je razvil na Japonskem v petdesetih in šestdesetih letih 20. stoletja. Njegov začetnik je bil Tatsumi Hijikata, ki se je s to vrsto plesa želel upreti vsem tradicijam (baletu kot plesu zahodne tradicije in tudi plesom japonske tradicije). Tako je ustvaril ples, ki se vsakič začne od začetka, iz človekovega bistva ...«

Najbolje pa bo, če začnem kar od začetka. Gospo Kayo Mikami sem spoznala pred tremi leti v Ljubljani, ko je skupina Torifune Butohsha gostovala na festivalu Exodus s predstavo Kenka. Takrat so nastopili samo trije plesalci, spremljala sta jih še režiser in pomočnica. Kar nekaj študentov Oddelka za japonologijo s Filozofske fakultete se nas je udeležilo delavnice butoja, ki jo je vodila Kayo, pozneje pa smo si skupaj ogledali še Bled in Ljubljano. Poslovali smo

se z obljubo, da se naslednjič srečamo na Japonskem, in že takrat so me presenetili objemi, s katerimi smo se poslovili na železniški postaji. Japonci naj tega namreč ne bi počeli, sploh pa ne v javnosti in z nekom, ki ga poznajo šele tri dni. Pozneje smo se res srečali tudi na Japonskem, ogledala sem si še dve njihovi predstavi in Mikamije (Kayo je vodilna plesalka, Yukio pa menežer in režiser) obiskala tudi doma. Ob dobri hrani in žlahtni kapljici je beseda dala besedo in kar nenadoma smo bili zmenjeni, da bomo poskusili organizirati daljše gostovanje v Sloveniji, z delavnico za vse, ki jih takšen ples zanima, in z nekaj predstavami, jaz pa jim bom pomagala s prevajanjem. Takrat si nisem mislila, da se bodo naše ideje uresničile že čez dobro poldrugo leto in da bom ne samo prevajala, ampak tudi organizirala, koordinirala, šofirala in še kaj. Tako je marca letos skupina Torifune Butohsha nastopila tudi pri nas. Predstava v Žireh najprej sploh ni bila mišljena kot predstava, ampak bolj kot nekakšna generalka, saj nas je čakalo še pet predstav, tri na Reki in dve v Ljubljani. Ko pa smo si z režiserjem predstave, gospodom Mikamijem, prišli ogledat dvorano in opremo, se je ta kar tam odločil, da bi pravzaprav lahko poskusili zares, čeprav bi bila takrat zasedba še brez mojstrov za osvetlitev in zvok. Za osvetljavo bi lahko poskrbel njegov pomočnik, za zvok pa moj sošolec Rok, ki se v prostem času igra z

HINOMOTO

MATI NEKEGA JASNEGA ZIMSKEGA DNE

MAREC 2002:

ŽIRI - RIJEKA - LJUBLJANA - ČEDAD

IDEJA - KOREOGRAFIJA - PRODUKCIJA:

YUKIO MIKAMI

GLASBA:

J. A. CEZAR, ROBIN BERGER,

ARANŽMA:

IZUMI NAKAGAWA

OSVETLITEV:

SEIICHIRO IKEGAME

AKUSTIKA:

HIROYUKI OZAKI

IZVAJALKA:

KAYO MIKAMI IN

SKUPINA SHONANBUTOH-HA

Z GOSTI:

KOICHI TAMANO (HARPIN-HA),

TAKEJERU KUDO

大
日
本
舞
台

PRODUKCIJA: TORIFUNE BUTOH SHA

SUPPORTED BY JAPAN FOUNDATION

国際交流基金

The Japan
Foundation

BESEDA HINOMOTO IMAH JE STAREGA JAPANSEGA IMENA ZA JAPONSKO "DEŽELJA VZRAJKUČEDA SONCA". S SAHO VSEBINO NIHA HOSENE POSEBNE POVEZAVE, KAROTI TUDI NE POHARAJE, ČEPRAJ BI BESEDA "HAYU" GLEDALCU ZMELA POČARATI KAKŠNO PODORO.

ČE LISTAVNAJMAI PREDSTVIKE HINOMOTO JE IMEL AVTOR V MSLIH PODRBE ŽIVLJENJA, DOMOSE, KI LJUDI POKEŽUJAO IN SE RESPREMIJEM ŽE OD PRADAVINE. DREK NAINVINE ZORDE PA SE GLEDALCU SPODI PLES POČASI RADIRVAJO SREČA, IZOBRA, TRPLJANJE, ISKANJE IN PONOVNO SNIĐENE.

vrtenjem glasbe. Ko se je še občina prijazno ponudila, da plača stroške za najem dvorane, smo bili domenjani. Gospod Mikami kar ni mogel verjeti, da ima malo mestece s samo 5000 prebivalci, ki ga na Japonskem ne bi šteli niti za vas, čisto pravo gledališko dvorano ... Ko sem mu nekaj dni pred tem predlagala, da bi imeli generalko kar v kinodvorani v mojem domačem kraju, je bil namreč videti malo v dvomih.

Čez nekaj dni sva v Žiri prišli s Kayo ... Ob pogledu na našo kinodvorano – gledališče – mi je v solzah povedala, da je v eni takih dvoran preživela svoje otroštvo, imel jo je namreč njen oče, ki je lani umrl. Oče jo je ves čas podpiral v njeni odločitvi, da življenje posveti butoju, medtem ko se ostalim v družini njen ples zdi sramoten ... Mati jo je celo prosila, če lahko počaka do njene smrti, preden nastopi tudi v rojstnem mestu. Tako se je Kayo odločila, da bo v Žireh plesala za očeta, ki jo bo takrat gotovo gledal, in da ji je vseeno, tudi če predstave ne pride gledat nihče drug ... Nekaj časa smo se celo zafrkavali, da smo lahko prepričani, da bo v dvorani vsaj pet gledalcev, namreč jaz, pa moja mami in ati, pa še Evgen in Metka iz kulturnega društva. Nismo se veliko zmotili, prišlo je namreč okoli 30 ljudi.

Vsemu navkljub je bila predstava v Žireh ena najboljših, v dvorani se je ustvarila takšna atmosfera, kot je potem nismo doživeli niti v razprodanem Mladinskem gledališču v Ljubljani, kjer je potekala zadnja predstava. Kdo bi si mislil, da lahko trideset obiskovalcev nagradi nastopajoče s

takim aplavzom! Ko je bilo predstave konec, so se mi, moram priznati, ulile solze in vsi so me spraševali, če sem žalostna zaradi premajhne udeležbe ... Jaz pa sem jim v odgovor odsmrkala, da ne, da jokam zato, ker je bilo tako lepo. Po dveh tednih naporih vaj, organizacije in prevajanja sem namreč dobila občutek, da je predstava vsaj malo tudi moje dete.

Nasploh smo v tistih treh tednih, ki smo jih preživeli skupaj, kar veliko prejkali. Nekaj je bilo stresa, nekaj je bilo čustvenih pretresov, poleg tega pa so bile celodnevne vaje tudi fizično naporne, sploh za tiste udeležence predstave iz Slovenije, ki so prišle na delavnico, ne da bi buto poprej vsaj malo poznale, po komaj desetih dneh pa so že nastopale.

No, za konec naj povem še to, da je bila skupina res navdušena nad Slovenijo in tudi nad Žirmi. Eden najlepših večerov, ki smo jih preživeli skupaj, je bil tisti po predstavi v Žireh, ko smo vsi skupaj odšli v Ledine na odlično večerjo k Jureč', za poobede pa smo vsi skupaj odplesali še nekaj polk.

Kdor si je predstavo ogledal, je bil navdušen. Kdor si je ni, mu je lahko žal. Kdo ve, mogoče pa se bomo čez nekaj let spet lotili česa podobnega.

(Ja, res je lahko žal vsem, ki niste prišli na to izjemno predstavo. Zgodila se je v ponedeljek, 18. marca 2002, ob šestih zvečer v dvorani Svobode in česa podobnega zlepa ne bo na našem odru: da bi nanj posijalo naravnost iz »Dežele vzhajajočega sonca« /= Hinomoto, po kitajsko/. Pripisal Miha Naglič.)

Posnetek s predstave Hinomoto v
Žireh
Foto Janez Pelko

MNENJA IN PABERKI

Julija Klemenčič

RAZVOJ BABIŠTVA IN PATRONAŽNE SLUŽBE NA ŽIROVSKEM

V slovenskih pokrajinah se je začelo zdravstvo izboljševati za časa vladanja Marije Terezije (1717–1780). Ta je leta 1745 na Dunaj povabila nizozemskega zdravnika Gerarda van Swietna, da bi uredil zastarelo in zanemarjeno zdravstvo. Ker se je zavedal, da so za uspešen napredek zdravstva najprej potrebni dobri zdravstveni delavci, se je lotil visokih, srednjih in nižjih medicinskih šol. Med prvimi je odprl leta 1753 babiške šole v deželnih glavnih mestih. Slovenci smo dobili to leto kar dve, v Ljubljani in Celovcu.

V dobi pred ustanovitvijo teh šol je bila izobrazba babic zelo pomanjkljiva. Žene, ki so imele do babiškega poklica posebno veselje, so tedaj postale babice na dva načina:

1. Obiskovale so zasebne tečaje pri vsegarjih (učiteljih porodništva) – okrožnih deželnih in mestnih zdravnikih, ki so jih spremljali pri porodih. Tako so si pridobile nekaj teoretičnega in praktičnega znanja, da so lahko pri svojih učiteljih opravile izpit.

2. Žene so brez predhodne strokovne izobrazbe pomagale pri porodu ali pa so spremljale babico kot njihove pomočnice. Tako so si pridobile nekaj praktičnega znanja o porodu. Ko so se čutile dovolj usposobljene, so se prijavile k izpitu pri vsegarju. Od tod naziv izprašana babica. Vse izprašane babice je moral na deželi potrditi deželni urad, v glavnih mestih pa zdravstvena komisija. Od tod naziv potrjena ali aprombirana babica. Končno so bile potrjene babice še v »prisego vzete«, naziv zaprisežena babica. Tu pa pridemo do naših predhodnic.

Zaprisežena aprombirana babica je bila na Žirovskem v centru Johana Melcova, po vaseh zunaj Žirov pa so delovale dobre sosede, ki so priskočile na pomoč porodnici, ko je mož z zavihano hlačnico potrkal na vrata. V vsaki vasi je bila kakšna, ki je imela malo več znanja pa tudi poguma. Za Johano je prišla še Jesenkula in »ta mala Micka«. O tej kroži zanimiva zgodba:

Poklical jo je mož z vrha Koprivnika, Metež. Bilo je sredi noči, sredi zime, snega je bilo meter in čez. Svetil je pred njo, ko se je iz Žirov čez Jarčjo Dolino kobacala za njim. Prišla sta do Selaka, od tam pa strmo v hrib. Nobene poti ni bilo, niti gazi. Sneg pa je kar padal. Ženska se kobaca za možakarjem, pa ni in ni mogla v hrib. Imela je prekratke noge, saj je bila visoka komaj 1,50 metra. Dva koraka je šla naprej, pa enega nazaj. Mož je sprevidel, da tako do jutra ne bosta prišla k Metežu. Stopil je do Selaka po koš, posadil babico v koš in hajd v hrib z njo. Prav kmalu je lahko pričela s svojo porodničarsko pomočjo. Mož pa se je sesedel ob peči, pot mu je lil z glave in je premišljeval: »Saj ta otrok ne more biti moj, saj sem se komaj vrnil iz vojne, kjer sem služil štiri leta.«

Za zapriseženo babico je veljala tudi Julka Kocelj, moja predhodnica, ki pa je že imela 18-mesečni tečaj o babištvu. Veljala je za zanesljivo in dobro babico, ki je prinesla kar nekaj otrok na Žirovsko. V povprečju se jih je rodilo 150 na 3000 prebivalcev. Seveda pa jih je potem tudi pomrlo do prvega rojstnega dne skoraj polovica (40 %). Eden glavnih vzrokov so bili bodljaji. Bog ve, kaj je to pomenilo? Bila je zelo priročna diagnoza. Pod to diagnozo namreč najdete po mrliški knjigi polovico umrlih otrok na Žirovskem. Bodljaji so bili krči v trebuhu, ki se pri dojenčku pojavijo pri skoraj vsakem obolenju. Tako sem tudi jaz izgubila 13-mesečno sestrico, pa še premnoge družine na Žirovskem. Narava je poskrbela, da je bil prirastek prebivalstva v mejah normale, to je od 60 do 90, kot ga imamo danes.

O prvi patronažni sestri, ki je delovala v Žireh, je bilo bolj malo slišati. Niti njenega imena si nismo zapomnili. Kaj bi se, saj sem imela v najboljšem primeru osem mesecev, takrat ko me je obiskala. Samo to vem, da je bila Nemka za časa nemške okupacije. Prišla je, prinesla ribje olje, kremo za ritko in svetovala mami: »Špinačo in krompirček, gospa.« Bajje je znala samo te tri besede po slovensko. Pa je bilo opravljeno. No, njeno delovanje se je tudi kmalu končalo, saj so že oktobra 1943 Nemci zapustili Žiri. Potem so se občasno pojavile loške znanilke patronažne pomladi, med njimi tudi Slavka Lisičnikova in Erika Potočnikova. Naju z Bernardo Lukančič pa je bilo treba še malo predelati iz srednje v višjo stopnjo, da sva lahko opravljali dela, ki sva jih sicer že prej, pa jih le nisva znali tako temeljito. Treba je bilo še malo politične ekonomije, marksistične filozofije in sociologije, poleg nekaj ur anatomije, da sva znali pravilno pristopiti k »procesu zdravstvene nege« in ugotoviti potrebe bolnika. Treba se je bilo temeljito pripraviti, duševno in materialno, kamor spada ena ura pisanja v najrazličnejše razpredelnice, da ga ločimo (bolnika namreč) po spolu, starosti, višini, teži, oddaljenosti od zdravstvene postaje, po zavarovanju, dodatnem zavarovanju, s konspirativno emšo itd. Potem smo vzeli material pa hajd do tiste bajte, kjer nas je čakal bolnik.

Zdaj pa smo tudi terenske sestre vstopile v novo ero, v dobo računalništva – kajti bolj kot z bolniki se ukvarjamo z računalniki. No, zame velja, da so mi bolniki še vedno bolj pri srcu in jemljem računalnik le kot nujno zlo. Upam, da bom do odhoda v pokoj le obvladala tiste osnovne prvine, ki jih mulci v vrtcu že veselo premagujejo. Pa naj bo dovolj. To je kratka zgodovina patronaže na Žirovskem.

Alojz Potočnik

DRUGAČNE VEROIZPOVEDI NA ŽIROVSKEM

UVOD

Ko začenjam o tem pisati, si moram biti na jasnem, kaj je to vera! In kaj je to Cerkev kot institucija oziroma organizacija. Najprej so ljudje verovali v bogove, ker si niso znali razlagati naravnih pojavov. Krivili so zdaj to, zdaj ono za njihovo dobro ali zlo.

Z nastankom freisinških veleposestev na Škofjeloškem se je na Žirovsko zaneslo krščanstvo. To je bila seveda rimskokatoliška (RKC) cerkev.

V 16. stoletju pa se je na Žirovskem pojavil tudi protestantizem, ki pa žal ni dolgo zdržal zaradi pritiska rimskokatoliške cerkve. Vendar o protestantih nisem mogel dobiti pisnih virov, ker menda ne obstajajo.

Židje so se pojavljali pri nas kot trgovci in industrialci. Nanje nas spominja Davidova zvezda, ki je na Lustikovem vrtu nasproti policije.

Po 1. svetovni vojni se je zateklo k nam nekaj ruskih beguncev. Po priimkih menim, da so to Ukrajinci. Bili so pripadniki ukrajinske pravoslavne cerkve.

Z razvojem industrije po letu 1945 so na Hrvaško začeli prihajati tudi pravoslavni (srbski, makedonski) in muslimani (Albanci, Bošnjaki).

Zadnje čase pa na Žirovsko prinese tudi druge verske skupnosti, kot so npr. Jehove priče, mormoni ipd.

Seveda sta za nas mlajše zdaj »in« tibetanski budizem in joga.

PROTESTANTIZEM NASPLOH IN NA ŽIROVSKEM

Protestantizem se je najprej pojavil v Nemčiji. Leta 1517 je Martin Luter objavil svojih 95 tez in postavil temelje reformacije. Evangeličanska cerkev se je hitro širila. K nam so Lutrove nauke prinesli trgovci in študentje, ki so bili nekaj časa v Nemčiji. Organizirano pa so jih začeli širiti protestantski duhovniki – pastori. Na Slovenskem se je uveljavil med plemstvom, meščani in delno tudi med duhovniki.

Najbolj znana pri nas sta bila Primož Trubar in Jurij Dalmatin, ki je leta 1584 prevedel Sveto pismo v slovenščino.

Temelj evangeličanske vere je Sveto pismo. Največje značilnosti protestantizma so kritičnost, kontekstacija ter naglašanje človekove svobode in samostojnosti, na drugi strani pa vračanje k virom krščanstva.

Protestantski duhovniki so lahko poročeni in tudi ženske lahko opravljajo to službo.

Protestantsko bogoslužje se opira predvsem na božjo besedo, Sveto pismo. Večinoma pripravlja in spremlja branje Svetega pisma in pridigo, občasno pa tudi obhajanje svete večerje. Navadno je sestavljeno iz klicanja Boga, čaščenja, priznanja grehov, odveze, izpovedi vere, molitvene prošnje, zbiranja darov, očenaša in petja psalmov, raznih spevov in drugih pesmi. Prav petje je zelo pomembno. V središču ostajata seveda božja beseda in pridiga, ob sklepu pa blagoslov. Protestanti imajo tudi obrede, kot so krst, konfirmacija (podobna je katoliški birmi), ordinacija (podelitev duhovniške službe), poroka itd. Ne poznajo pa praznikov, namenjenih čaščenju device Marije in svetnikov. Na Slovenskem so se ohranili v Prekmurju. Naseljeni so tudi v večjih mestih. Evangeličanska duhovnica deluje tudi v Slovenski vojski.

Evangeličane vodi škof Geza Erniša, ki so ga izvolili sami in nima dosmrtno funkcije.

Protestantizem je sprejelo nekaj družin v Žireh, Dobračevi in Ledinici. Svojo kapelico so imeli na Ledinici »Pri Šinkovcu«. V času protireformacije pa so nanje začeli pritiskati katoliki. Nekaj družin se je vrnilo v katoliško cerkev pod prisilo, nekaj pa se jih je odselilo. Dve družini, ki se nista hoteli spreobrniti ali odseliti, pa so zvezali, zaklenili v barako ter zažgali.

To je vse, kar se še spominjam od pripovedovanja svojega deda leta 1980. Pa še moj ded je vse to slišal od svojega.

MOJ DODATEK

To je moje osebno mnenje o veri in cerkvah. Ker sem človek, ki se rad pelje po svetu in zbira informacije o tem in onem, bom napisal svoje mnenje.

Vsak človek ima pravico napisati in izraziti svoje mnenje, saj je to temeljna človekova pravica. Bil sem krščen in vzgojen v katoliški veri. Naključje in dogodki pa so me pripeljali v evangeličansko vero. Sam sem se tako odločil in ne želim siliti druge v to.

Pravica do svobode veroizpovedi je zapisana tudi v naši ustavi in v listinah Organizacije združenih narodov. Čeprav hodim na skrivaj v Ljubljano, še vedno pogosto peljem starše h katoliški maši. Zame je krščanstvo način življenja in ne politična opcija. Jezus je bil Jud in ne kristjan. Kristjani so prišli za njim! Kristus je imel za božje ljudstvo vse ljudi, ne glede na jezik in barvo kože, in ne samo Izraelcev, kot trdijo Judje. Bil je naprednih misli za tiste čase in ni bil konservativec, kot so zdaj krščanske stranke. Znal je zdraviti ljudi, torej je bil bioenergetik. Verjel je v reinkarnacijo, zato je napovedal svoj ponovni prihod.

Prvotna krščanska cerkev je bila skromna in ni poznala hierarhije ter celibata. Ali bi pri nas dovolili evangeličanske, pravoslavne, muslimanske vrtce, šole in gimnazije?

Zakaj katoliška cerkev trdi, da je edina naslednica krščanske vere? Kaj so potem ostale krščanske vere krivoverske organizacije ali kaj drugega?

V Indiji (država Kerala) obstajajo kristjani že od 1. stoletja našega štetja – to so malbara kristjani /Malbarska ali Poprova obala v Kerali, op. ur./. Ne poznajo materialnega bogastva in celibata. Portugalski pomorščaki so bili presenečeni, ko so jih odkrili. Jezni pa so bili, ker ne priznavajo papeža v Rimu. Krščanstvo je k njim prinesel apostol Tomaž čez Arabsko morje. To sem prebrskal na internetu.

Ker se rimskokatoliška cerkev vmešava v vse sfere našega življenja, zakaj molči o tem, da so Angleži sokrivi za poboj na Kočevskem Rogu?

Zahod je ponujal leta 1945 mejo na Dravi, vendar je Tito ni želel.

V italijanski Gorici sem pred nekaj tedni gledal film *Fascist legacy* (Fašistična zapuščina) režiserja Kena Kirbyja, ki pripoveduje o zločinih fašistov v Afriki in na Balkanskem polotoku ter o krivdi zahodnih zaveznikov, Anglije in ZDA, da italijanski vojni zločinci niso bili nikoli kaznovani. Film so prikazovali po slovenskih kulturnih društvih. Do leta 2017 javnost za to ne bo izvedela. Zakaj ne?! Katoliški vrh pri nas pa o tem molči! Navadni duhovniki so bili na strani zatiranih Slovencev. Vrh katoliške cerkve v Ljubljani pa ne. Napaka komunistov je bila, da so po vojni postavili v isti koš z izdajalci tudi duhovnike, ki so se borili za Slovence. Komunisti so krivi, da je bila razpuščena slovenska vojska in da je povsod prevladala srbohrvaščina.

V Žireh je veliko partijcev na skrivaj hodilo v cerkev. Partijsko knjižico so imeli zaradi družbenega položaja v službi. Po letu 1991 pa so ti v prvih vrstah v cerkvi. Takšni ljudje se obračajo po vetru in so zame nezanesljivi. Zakaj se Nova Slovenija razglaša za krščansko stranko, če pa hvalijo samo katolike. Kje so tukaj pravoslavni, evangeličani, mormoni? Dovolj je bilo komunističnega enoumja in na Žirovskem ni treba še katoliškega.

Ustava ZDA je narejena na osnovi karantanskih zakonov. To pomeni, da so ZDA kopirale od slovenskih prednikov!

Slovenci ne bomo izumrli fizično, ampak kulturno, saj svoje otroke najprej učimo angleško. Angleščina jim postaja bolj domača! Jezik prihodnosti v ZDA pa postaja španščina!

To je za zdaj vse.

(Prispevek Lojzeta Potočnika objavljamo v rubriki Mnenja. V njem zapisanih trditve nismo preverjali, so pa zanimivi namigi na nekatere skrivnostne in pozabljene razsežnosti našega verskega življenja. Upamo, da bodo k raziskovanju spodbudili še koga. Tako bi popestrili versko podobo Žirov, ki je res »monokulturna«. Op. ur.)

NOVOVAŠKA CESTA

SPOMINI (PRIPRAVIL BRANE LAHAJNAR)

Ker so pri rekonstrukciji dela Partizanske ceste izkopal tudi material, ki je bil pripeljan iz Todraža in je bilo ob tem navedeno več različnih datumov (1974, 1976), mogoče ni odveč, da napišem, kako in kdaj sta se del Partizanske ceste in cesta Žiri–Nova vas–Račeva gradila.

Prebivalci tega dela Žirov (Nova vas, Račeva) so takrat zbirali denar za obnovo te ceste in asfaltiranje (vir: tajnik gradbenega odbora Edi Kavčič, Novovaška cesta 21, Žiri, ki hrani celotno dokumentacijo gradbenega odbora). Gradbene načrte so za Krajevno skupnost Žiri izdelali Smolinski, Miljevič, Marinko, pri risbah pa jim je pomagal Andrej Cvar (vir: Andrej Cvar, City studio prostorsko načrtovanje, d. o. o., Žabjak 2, Ljubljana).

V času mojih najdaljših počitnic po maturantskem izletu me je konec avgusta 1973 Stane Dolenc, tajnik Krajevne skupnosti Žiri, kar pred Zadružnim domom mimogrede povprašal, ali bi pomagal pri graditvi ceste od središča Žirov do Račeve.

Ker naj bi moje delo obsegalo le štetje kamionov, sem bil seveda takoj za, predvsem zato, ker sem bil po maturantskem izletu brez cvenka, štipendije za študij v Ljubljani pa še ni bilo. Že naslednje jutro sem z beležnico in svinčnikom začel šteti kamione. Material so dovažali iz Todraža, vozili pa so ga avtoprevozniki Anton Seljak, in Stane Vehar iz Žirov, Rajko Homec iz Gorenje Dobrave, Feliks Tomšič iz Ljubljane, občasno Vinko Oblak iz Gorenje vasi in prevoznik z Vrhnike (vir: Anton Seljak, Loška cesta 16, Žiri).

Plato P-10 z odlagališčem jamske jalovine, Todraž, stanje 8. 3. 1980

Material je v Todražu nakladal z bagrom Rok Tomšič iz Ljubljane. Na delovišču ceste so dela opravljali še z buldožerjem (Ivan Rupnik), pozneje z manjšim vibracijskim valjarjem in grederjem. Vsa ročna dela pri propustih, jaških, odcepkih, zaključnih delih so opravili domačini.

Kamioni so vozili material vsako polno uro vse od zore do pozne teme ves september 1973. Material za spodnji ustroj je bil od bencinske črpalke Petrola približno do Noča pripeljan iz Todraža z odlagališča jamske jalovine, kjer so sedanje delavnice Tehničnega zavoda Ministrstva za obrambo. Pri nakladanju so z meritvami preverjali material na vsaki žlici bagra in vsak kamion (vir: Rajko Homec, Gorenja Dobrava 16, Gorenja vas). Od Noča do konca trase so material pripeljali iz bližnje lokacije deponije, ki je nastala pri gradnji Rupnikove linije pri Sv. Treh Kraljih (vir: Anton Seljak, Loška cesta 16, Žiri). Za zgornji ustroj so ves material pripeljali iz peskokopa v Retečah. Ker je bilo treba delo opraviti čim prej, je Dolenc naročil še dodatne kamione pri SGP Tehnik Škofja Loka. Nekaj kamionov je vozilo le nekaj dni, takega tempa vožnje s preobremenjenimi vozili po slabi cesti Poljanske doline skozi Maharjevo grapo kot domačini niso zdržali.

Pri svojem delu tega septembra pa sem svinčnik bolj malo uporabljal. Dolencu sem pomagal pri skladanju betonskih cevi za propuste in jaške, pripravljal sem količke za traso.

Krajevna skupnost je strokovno delo pri gradnji Novovaške ceste zaupala študentu gradbeništva Egonu Kocjanu iz Krškega in Andreju Cvaru, gradbenemu tehniku. Večino časa sem pomagal Andreju pri geometrijskih delih (meritve in zakoličbe). Na trasi je večkrat opravljaj meritev IO-sevanja Matija Koželj, dipl. inž. rudarstva, zaposlen v Geološkem zavodu Ljubljana, ki je v tem času izvajal dela v rudniški jami v Žirovskem vrhu.

Glavna gradbena dela na več kot 5 km dolgi trasi so bila konec septembra končana in z Andrejem sva kot bruca odšla v Ljubljano.

Za konec tedna v začetku novembra sem se s pony expressom že zapeljal proti Račevi po novi asfaltirani prevleki. Uradna otvoritev nove asfaltirane ceste je bila 1. maja 1974 (vir: Edi Kavčič, Novovaška cesta 21, Žiri).

JAMSKA JALOVINA (PRIPRAVIL JOŽE ROJC)

Leta 1960 so začeli delavci Inštituta za raziskavo jedrskih in drugih materialnih surovin (Institut za istraživanje nuklearnih i drugih mineralnih sirovina) iz Beograda opravljati prva raziskovalna dela na vzhodni strani pobočja Žirovskega vrha. Na teh mestih so bili z geološkimi raziskavami in geofizikalnimi meritvami površine ugotovljeni posamezni izdanki uranove rude. Ostanki izdelave podkopov in razkopov so ostali nedotaknjeni na prvotnem mestu, saj se večinoma nahajajo na težko dostopnih terenih. Z opravljanjem del v rudniški jami od aprila 1961 so nastala tri odlagališča in eno jalovišče jamske jalovine. Ker je bila jalovina na vseh treh odlagališčih z oznakami P-1, P-9 in P-10 zaradi miniranja že primerno zdrobljena za nadaljnjo uporabo, je bila zelo primerna predvsem za nasipavanje spodnjega ustroja cestišč. Treba jo je bilo samo naložiti in odpeljati, zato je bilo želja po njeni brezplačni uporabi verjetno kar nekaj.

V rudniški jami so delale tri delovne organizacije, in sicer že omenjeni Institut (1961–1971), Geološki zavod Ljubljana (GZL, 1967–1979) in Rudnik urana Žirovski vrh (RUŽV, od jeseni 1979). Arhiv s področja varstva pred ionizirajočimi sevanji pri izvajanju rudarskih del v Žirovskem vrhu, ki ga je zbrala služba varstva pred sevanji RŽV (SVS), zajema čas od leta 1966. Ob pregledu njegove vsebine žal niso bili najdeni podatki o odvozu jamske jalovine z odlagališča P-10 v Žiri. Pač pa je odvoz jalovine avtorju članka potrdil Jurij Jurančič, v obdobju GZL tehnični vodja delovišča v Todražu. Količina odpeljane jalovine naj bi bila po njegovi ocenitvi okrog 5000 ton.

Leta 1992 je Pavle A. Florjančič pripravil poročilo Odlagališče izkopnin v Rudniku urana Žirovski vrh, stanje 31. 12. 1991. V njem najdemo podatek, da je bilo leta 1976 odpeljano za posipanje ceste v Račevi za Krajevno skupnost Žiri 4950 ton (3000 m³)

jamske jalovine. Povprečno vsebnost urana v jalovini je na osnovi rezultatov kontrolnih meritev ob natovarjanju jalovine na kamione ocenil na 38 g/t. Pri tem so lahko posamezni kosi orudenega peščenjaka, primešani čisti jalovini, bistveno presežali to vrednost.

Spomladi leta 1993 je SVS v okviru meritev površin, ki so bile kontaminirane s sevanjem z rudarskimi deli, predelavo uranove rude ter odvozom jamske jalovine zunaj območja RŽV, med drugimi vzela pod drobnogled tudi cesto Žiri–Račevo. Žal nam takrat ni bilo znano, da se je manjši del te jalovine uporabil tudi za utrditev podlage Partizanske ceste. Za meritve zunanjega (gama) sevanja je bil uporabljen odličen in zelo občutljiv francoski instrument za tovrstne meritve SPP 2N F s kristalom natrijevega jodida. Merilne točke so bile oddaljene 20 m, merili sta se leva in desna bankina, in sicer 1 m od tal, v primeru povišanih vrednosti tudi kontaktno. Merilci so opravili pot od bencinskega servisa do Anžona v Račevi peš, števec kilometrov v avtomobilu pa je obstal na 4,3 km. Bankina ob cesti je bila po položitvi asfalta dodatno nasuta s avtohtonim materialom, verjetno debeline 10–15 cm. Na nekaterih mestih so se v bankini videli kosi jamske jalovine značilne zelene barve. Opravljene meritve so pokazale, da so vrednosti zunanjega (gama) sevanja bolj ali manj v mejah naravnih vrednosti, izmerjenih na bližnjem travniku. Pač pa je bila na asfaltu pred hišo št. 4 v Račevi, 80 cm od roba proti hiši, potrjena povišana vrednost, ki jo je že leta 1982 po naključju odkril Cveto Kajin, ko se je vračal s terenskih meritev na območju Golega vrha. Za pripravo tega članka so bile oktobra 2002 na tem mestu opravljene ponovne in razširjene meritve. Rezultati so prikazani v naslednji tabeli:

Meritve ionizirajočega sevanja na »vroči točki« na cesti pred hišo št. 4 v Račevi

Kontrolna točka	Beta/gama, sevanje, kontaktno, (i/s)	Beta/gama, sevanje, 1 m (i/s)	Zun. (gama) sevanje, kontaktno, (i/s)	Zun. (gama) sevanje, 1 m, (i/s)	Hitrost doze zun. (gama) sevanja, 1 m, mikroSv/h
Asfalt, 0,8 m od roba ceste	550	45	5.500	600	0,50
Bankina ob hiši, 0,8 m stran	18	22	160	180	0,24
Travnik čez cesto	10	10	60	60	0,14
Jalovišče Jazbec	50	38	300	290	0,38

Iz podatkov meritev s tremi različnimi instrumenti je mogoče razbrati, da kljub prekritju jamske jalovine s plastjo asfalta in verjetno tudi s tanjšo plastjo naravnega materiala tik pod asfaltno prevleko izmerjene vrednosti za nekajkrat presegajo naravne vrednosti, izmerjene

Kontrola bankine ceste v Račevi, instrument SPP 2N F, meri Cveto Kajin

na bližnjem travniku in so primerljive s povprečnimi vrednostmi, izmerjenimi na neprekriti površini jalovišča jamske jalovine Jazbec. Pod asfaltom se verjetno nahaja večji kos ali več kosov bogatejše rude. Povišanje na obremenitev okolja s sevanjem ne vpliva, saj se zaradi prometne varnosti na tem mestu ne zadržujejo niti otroci niti odrasli.

V začetku septembra 2002 je na RŽV prispel dopis občine Žiri, v katerem je bil RŽV naprošen, da opravi meritve radioaktivnosti odstranjenega tampona, pridobljenega pri rekonstrukciji Partizanske ulice v Žireh. Občina je bila od občanov opozorjena, da je bil del tampona značilno sivozelene barve pred leti pripeljan iz rudnika v Žirovskem vrhu. Pri delih že pridobljen material se je selektivno odlagal na kup ob stanovanjski zgradbi na Partizanski 2a. Še istega dne sta vodja službe in sodelavec opravila meritve okrog 50 m³ velikega kupa zbrane jamske jalovine, ki ji je bil primešan tudi avtohtoni material. Izmerjene vrednosti so za potrebo primerjave s prejšnjo tabelo prikazane v naslednji tabeli:

Beta/gama, sevanje, kontaktno, (i/s)	Beta/gama, sevanje, 1 m (i/s)	Zun. (gama) sevanje, kontaktno, (i/s)	Zun. (gama) sevanje, 1 m, (i/s)	Hitrost doze zun. (gama) sevanja, 1 m, mikroSv/h
< 40	< 30	< 300	< 250	0,23–0,30

Na travniku čez cesto je bila hitrost doze zunanjega (gama) sevanja od 0,10 do 0,12 mikroSv/h.

Meritve ionizirajočega sevanja na zbranem kupu materiala pred Partizansko ulico 2a dne 5. 9. 2002

Kontrolne meritve hitrosti doze in meritve beta/gama sevanja so bile opravljene tudi na trasi Partizanske ulice, kjer se je odstranjeval tampon in na željo Iva Trčka tudi na mestu, kjer asfalt ni bil odstranjen, ter na zelenici ob cesti. Rezultati meritev predvsem z instrumentom za meritve beta/gama sevanja so pokazale, da so izvajalci del z odstranitvijo tampona debeline do 0,5 m v celoti odstranili tudi ionizirajoče sevanje, vezano na jamsko jalovino. Na asfaltni površini, ki še ni bila odstranjena, ter na zeleni površini so bile izmerjene vrednosti zaradi zadostne debeline prekritja jalovine z naravnim materialom v mejah, značilnih za vgrajeni oziroma nasuti material. S tajnikom občine Žiri Andrejem Poljanškom je bilo dogovorjeno, da se gradbena dela lahko nadaljujejo, jamska jalovina pa selektivno zbirajo in vozijo na že prej omenjeni kup. Dne 17. septembra 2002 je občina v dogovoru z RŽV organizirala odvoz tako zbrane jamske jalovine na jalovišče jamske

Merjenje teže tovora in vsebnosti urana v njem, pripeljanem iz Žirov dne 17. 9. 2002, radiometrična vrata RV-3

jalovine Jazbec v Todražu. Na radiometričnih vratih RV-3 na platoju P-11 v RŽV je bilo izmerjeno, da je 16 kamionov pripeljalo skupaj 269 ton jalovine, vsebnost urana v posameznih tovorih je znašala od 8 do 34 g/t, skupaj pa 4,2 kg urana. Za primerjavo naj navedemo, da je vsebnost urana predvsem v zemljinah v okolici Gorenje vasi po podatkih Instituta Jožef Stefan od 4 do 7 g/t.

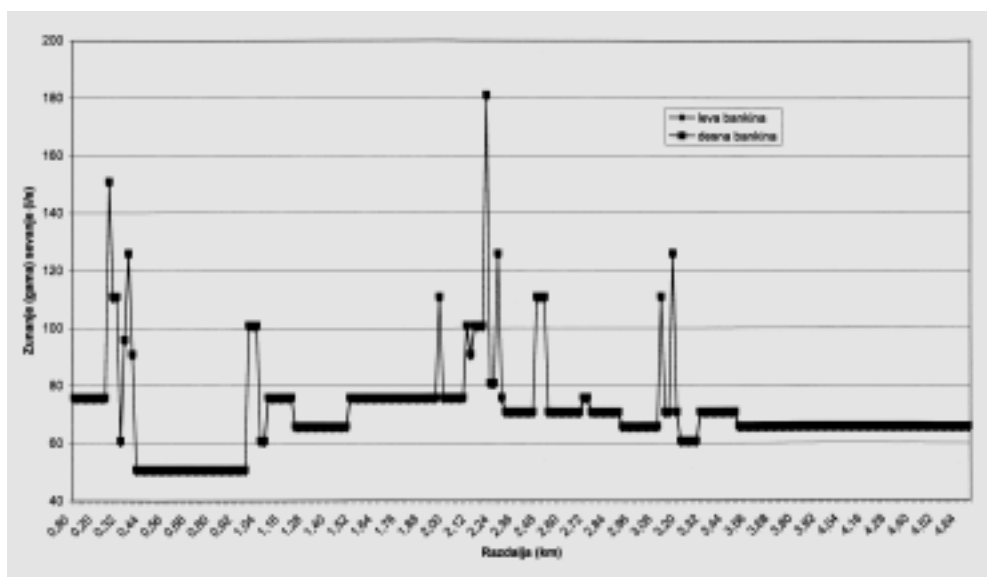
Po opravljenem odvozu je SVS RŽV 18. 9. 2002 ponovila meritve na mestu ob hiši na Partizanski cesti 2a, na katerem je bil prej zbran kup jalovine. Hitrost doze zunanjega (gama) sevanja je bila od 0,09 do 0,13 Sv/h, beta/gama sevanje pa 7 i/s, kar je zelo blizu naravnega ozadja. Pri meritvah je bil prisoten predstavnik Uprave RS za jedrsko varnost (URSJV), ki je med drugim tudi preveril mesto odložitve izkopanega materiala na jalovišču jamske jalovine Jazbec. Uprava je izdala uradni zaznamek o odstranitvi jamske jalovine. O opravljenih aktivnostih je bil obveščen tudi Zdravstveni inšpektorat RS (ZIRS).

Nazadnje se moramo tudi vprašati, kaj pomeni 5000 ton jamske jalovine za okolje, v katero je vgrajena, ter za ljudi in živali, ki tam živijo. Jamska jalovina je izkopska, ki ni bila primerna (presiromašna z uranom) za nadaljnjo predelavo v uranov koncentrat. V času rednega delovanja rudnika je bil rez jamska jalovina/uranova ruda sprva pri 255 g urana na tono, pozneje pa pri 210 g urana na tono. Povprečna vsebnost urana v jamski jalovini na jalovišču Jazbec je po podatkih jamskega obrata precej nižja, le okrog 60 g/t. Jamska jalovina z vsebnostjo 50 g urana/t in naravnim ravnovesjem potomcev v njegovi razpadni vrsti po 2. členu pravilnika o načinu zbiranja, evidentiranja, obdelave, hrambe, dokončne odložitve in izpuščanja radioaktivnih odpadnih snovi v človekovo okolje, kratica Pravilnik Z3 (Ur. l. SFRJ, št. 40/86) še ne presega spodnjega kriterija za trdne radioaktivne odpadne snovi. Prav tako po 1. točki 13. člena Pravilnika o največjih mejah radioaktivne kontaminacije človekovega okolja in o dekontaminaciji, kratica Pravilnik Z9 (Ur. l. SFRJ, št. 8/87) jamska jalovina z navedeno vsebnostjo urana ne presega omejitve radioaktivne kontaminacije z naravnimi radionuklidi trdnih kompaktnih materialov.

Kljub temu pa je z rudarskimi deli v jami v Žirovskem vrhu pridobljena jamska jalovina material, v katerem je ionizirajoče sevanje v primerjavi s sevanjem v naravnih, nekontaminiranih snoveh (zemlja, glina, dolomit itd.) nekajkrat povišano. Ta v spodnji ustroj ceste vgrajena jalovina zaradi nizke vsebnosti urana in njegovih potomcev, pa tudi zaradi sorazmerno slabe topnosti nima merljivega vpliva na okolje. Pod vpliv štejemo predvsem sevanje gama, izhajanje plina radona v ozračje, raztapljanje urana in njegovih potomcev

ter transport z vodo v okolje. V primeru nadaljnje rekonstrukcije cest, v katerih je bila za spodnji ustroj uporabljena jamska jalovina, bo do leta 2005 omogočen transport in trajno odlaganje na jalovišču Jazbec v RŽV, pozneje pa bo treba za trajno odložitev najti drugo ustrezno mesto. Vsekakor pa bo treba v naslednjih letih z meritvami in tudi s pogovori pri starejših prebivalcih še nadaljevati raziskovanje možnih mest, na katerih se je jamska jalovina odložila, opraviti meritve ter tako zbrane podatke posredovati na ustrezni naslov. Uporaba jamske jalovine za gradbene namene bi bila najmanj primerna pri zapolnjevanju temeljev predvsem stanovanjskih objektov, saj bi to pomenilo povečan vir plina radona-222, ki bi lahko pri površni izvedbi tesnitve (bitumenska smola, izotekt, sifoni) uhajal v objekt. Neugodno bi bilo tudi nasutje brez dodatnega prekritja z inertnim materialom dvorišč in mest, na katerih se igrajo otroci, medtem ko bi bile druge možne vrste uporabe ponovno izkopane jamske jalovine (npr. vgradnja v spodnji ustroj cest) tako za prebivalstvo

Diagram: Izmerjene vrednosti zunanjske (gama) sevanja z instrumentom SPP na levi in desni bankini ceste Bencinski servis Petrol-Račeva (Anžon), enota je i/s (zapis iz leta 1993)
 Legenda: 0,34 km – odcep Partizanske ulice, 1,14 km – servis Tobo, 2,2 km – Račeva 4, 3,14 delavnica Vibro, 4,64 km Račeva – Anžon

kot za okolje manj pomembne. Upoštevati je treba tudi dejstvo, da se pri sicer selektivnem izkopavanju (odstranjevanju) vgrajene jamske jalovine le-ta pomeša z drugim, naravnim materialom, to pa ima za posledico redčenje in s tem zmanjševanje radioaktivnosti v takem materialu. Radioaktivnost jamske jalovine je le nekajkrat višja od naravne radioaktivnosti, kar je v tem primeru tudi srečna okoliščina.

Kljub vsemu bi bilo na koncu primerno opozoriti tudi na konkretno vrednost prejete doze posameznika kot posledice izpostavljenosti ionizirajočemu sevanju. Poenostavljeno povedano, če bi avtor prispevka sedel na stolu na kupu zbrane jalovine pred stavbo na Partizanski cesti 2a eno uro pri dozni hitrosti zunanjske (gama) sevanja 0,3 mikro Sv/h, bi v tem času prejel 0,0003 mSv efektivne doze. V 33 urah sedenja bi bila ta vrednost podobna prejeti dozi pri slikanju zoba (0,01 mSv), pri 333 urah sedenja pa prejeti dozi pri slikanju pljuč (0,1 mSv, podatki Zavoda za varstvo pri delu Ljubljana). Povprečna prejeta efektivna doza odraslega zemljana, izpostavljenega IO-sevanju iz naravnih virov, je ocenjena na 2,5 mSv/leto, za enakega prebivalca Žirov pa je glede na naravne danosti in stanovanjski standard verjetno za 1 mSv višja. Prebivalci v okolici RŽV po veljavni zakonodaji iz virov rudnika urana ne smejo prejeti več kot 1 mSv efektivne doze/leto.

Za pripravo prispevka ni bilo na razpolago veliko časa, poleg tega pa je izbrana tematika glede na aktualnost tudi zahtevna. Če se je bralcu teh vrstic porajalo kakršnokoli dodatno vprašanje oziroma zapis ni bil dovolj razumljiv, naj se, prosim, obrne na Službo varstva pred IO-sevanji RŽV, telefon 04 51 59 360. Tudi dodatne meritve na terenu na željo posameznika ali skupnosti lahko opravimo, seveda brezplačno.

NOVI PRIDOBITVI MUZEJSKE ZBIRKE V ŽIREH 2002

To so ostanki spomenika s starega pokopališča v Žireh.
Na spomeniku so vpisani pokojni Županovi z Dobračeve. In sicer:

žena Min /= žena Mina/
a hči Terezija Blažič *1853 /a = njena/
z hčerkama Nežka *1861+1861,
Micka *1862+1862.

V tihim vertu mirno spite!
Ko vas angelj izbudi,
Pa veseli ustanite
Ponebeščani vsi!

Pri podatkih za Terezijo Blažič je kamnoseška napaka. Po preverjenih podatkih je bila rojena 1835, poročena 1857. Torej ni mogla biti stara štiri leta, ko se je poročila, in ne bi mogla roditi prve hčere 1861 in druge 1862. Prav zato smo temeljito preverjali. Nagrobni spomenik je rešila Slavka Poljanšek, Na studencu 10, Žiri, pri urejanju vrta, ki je obsegal tudi del nekdanjega pokopališča. Našla ga je med skladovnico kamenja, ki je rabilo za oporni zid. Ta zid so podrli in naredili novega. Nagrobnik se ji je zdel dragocen in ga je shranila, seveda ne zase, pač pa kot pričó nekdanjega pokopališča. Da bi ga ljudje ne pozabili!

Fotografija prikazuje proslavo 15. obletnice Slovenskega katoliškega izobraževalnega društva in Orla Žiri-Dobračeva. Slavnostni govornik je bil dr. Anton Korošec, načelnik Jugoslovanskega kluba. Vidne so tudi stavbe, ki jih ni več. Zelo lepo se vidi stara farna cerkev. Na proslavi je sodelovala celotna salezijanska godba na pihala. Fotografija je nastala 1. julija 1923, v okvir pa je bila vstavljena 1924 z začetnicama prvega lastnika. Podarila jo je Vika Oblak, Rudniška ulica 3, Žiri. Bila je pri Lesičniku v Stari vasi. Janko Oblak, ki je bil Lesičnikov, jo je shranil in imel doma na Rudniški ulici 3, ker se mu je zdela zanimiva. Po njegovi smrti in poznejši obnovi hiše jo je hranila žena Vika. O fotografiji je povedala Jožetu Peternelju – Mausarju, ta naprej. Nekega dne sva jo šla z Nejkom Podobnikom iskat. Leseni okvir bo treba obnoviti.

Pripis uredništva: *Slavki Poljanšek in Viki Oblak se za podarjena predmeta muzejske vrednosti v imenu Muzejskega društva Žiri prav lepo zahvaljujemo! Najdba nagrobnika je še en opomin sedanjim Žirovcem, da bi morali na kraju opuščenega žirovskega pokopališča in uničene farne cerkve postaviti tak ali drugačen pomnik našim prednikom. Če tega ne storimo, smo ljudje brez pietete.*

AVTORJI V TEJ ŠTEVILKI

FRANČEK BOHANEC, pisatelj, gimnazijski profesor in ravnatelj, v pokoju, doma iz Miklavža pri Ormožu, živi v Ljubljani in Gorenji vasi

MILKA BOKAL, profesorica slovenščine, raziskovalka leksikologinja v Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani, doma z Dobračeve, živi v Srednji vasi pri Polhovem Gradcu

DANIEL CELAREC, glasbeni kritik na Radiu Slovenija, živi v Ljubljani

RADO JAN, gimnazijski profesor in ravnatelj, v pokoju, živi v Žireh

FRANCKA JEREB, upokojenka, živi v Žireh

BARBARA KASTELEC, akademska slikarka, študentka magistrskega študija na ALU v Ljubljani, doma v Žireh

VLADIMIR KAVČIČ, univ. dipl. pravnik, v pokoju, bil med drugim slovenski minister za kulturo, zdaj dejaven kot pisatelj in urednik, rojen v Podgori, po očetu žirovskega rodu, živi v Ljubljani

JULIJA KLEMENČIČ, upokojenka, bila babica in patronažna sestra, živi v Žireh

MARIJA KOKALJ, učiteljica zgodovine na Osnovni šoli Žiri, živi v Žireh

STANE KOSMAČ, akademski slikar, učitelj na Osnovni šoli Žiri, živi v Žireh

TOMAŽ KRŽIŠNIK, akademski slikar, oblikovalec in scenograf, redni profesor na ALU v Ljubljani, doma v Žireh

BRANE LAHAJNAR, univ. dipl. inž. elektrotehnike, vodja elektro službe in sektorja investicij v Rudniku Žirovski vrh, živi na Selu pri Žireh

PETRA LIKAR, pisateljica, živi na Selu pri Žireh

TOMAŽ LUNDER, univ. dipl. inž. elektrotehnike, umetniški fotograf, živi in dela v Škofji Loki

MATJAŽ MAZZINI, univ. dipl. oblikovalec vizualnih komunikacij, zaključuje podiplomski študij iz teorije oblikovanja na ALU, dela kot samostojni ustvarjalec, doma iz Poljan, dela in živi v Ljubljani

MILENA MIKLAVČIČ, bančna uslužbenka, ob službi novinarka, živi v Žireh

ANTON MLAKAR, upokojenec, živi v Žireh

BARBARA MLAKAR, univ. dipl. japonologinja in sinologinja, zdaj (jeseni 2002) živi na Japonskem, doma v Žireh

POLONA MLAKAR, študentka fotografije na Famul Stuart, šoli uporabnih umetnosti v Fužinskem gradu v Ljubljani, doma v Žireh

Dr. ZDRAVKO MLINAR, sociolog, redni član Slovenske akademije znanosti in umetnosti, živi v Ljubljani, doma iz Žirov

MITJA MODIČ, končal višješolski študij usnjarsko-predelovalne tehnologije na Fakulteti za kemijo in kemijsko tehnologijo v Ljubljani, zaposlen v Alpini kot modelir, ljubiteljski slikar, živi v Žireh

JANKO MROVLJE, upokojenec, živi v Mariboru, doma z Ledinice pri Žireh (Kokljev)

MIHA NAGLIČ, profesor filozofije in sociologije, samostojni ustvarjalec na področju kulture (esejist), živi v Žirovnici, južno od Žirov

MATEVŽ PEČELIN, strojni ključavničar, delavec in ljubiteljski pisatelj, zaposlen v Kladivarju Žiri, živi v Žireh

JANEZ PELKO, univ. dipl. inž. elektrotehnike, fotograf, zaposlen v IskraTel, d.d., Kranj, doma iz Zgornjih Bitenj, živi na Jesenicah

IZTOK POLJANŠEK, strojni tehnik, zaposlen v d. d. Kladivar Žiri, živi v Žireh

ALOJZ POTOČNIK, ekonomski tehnik, dela v d. d. Kladivar Žiri kot kontrolor, živi v Koprivniku

Mag. TADEJA PRIMOŽIČ, univ. dipl. etnologinja in kulturna antropologinja, univ. dipl. sociologinja kulture, končuje doktorski študij na Filozofski fakulteti v Ljubljani, dela v Loškem muzeju v Škofji Loki, živi v Žireh

ZDRAVKO RINK, upokojenec, rojen v Žireh, živi v Ljubljani

JOŽE ROJC, univ. dipl. inž. rudarstva, vodja službe varnosti pri delu in službe varstva pred IO sevanji v Rudniku Žirovski vrh, živi v Dolenji Dobravi pri Gorenji vasi

TONČKA STANONIK, profesorica slovenščine, urednica za literaturo pri Enciklopediji Slovenije, doma iz Nove vasi, živi v Ljubljani

TOMAŽ ŠTEFE, profesor geografije, publicist, v pokoju, živi v Zgornjih Gameljnah pri Ljubljani

FRANC TEMELJ, elektrotehnik, fotograf, zaposlen v raziskovalni enoti d. d. Kladivar Žiri, živi na Dobračevi

ANTON ŽAKELJ, upokojenec, živi v Clevelandu, doma iz Stare vasi (zdaj Žiri)

Žiri iz zraka
Foto Marjan Garbajs

ŽIRI, mestno naselje in občinsko središče na jugovzhodnem obrobju Žirovske kotlinice v zgornjem delu porečja Poljanske Sore, 3437 preb. Stare Žiri so se razvile južno od Račeve, ob ustju dolin Poljanske Sore in Osojnice. Na položnem vršaju med Račevo in Rakulko stoji Stara vas, vzhodno od nje Nova vas, severno pa Dobračeva, slednji ob vznožju Žirovskega vrha. Po 1960 so se naselja združila, čeprav so še dobro vidna njihova vaška jedra. Osrednji del Ž. okrog Trga svobode v Stari vasi je razpotegjen ob cesti Škofja Loka–Logatec. Od 1869, ko so imele Ž. 1105 preb., njihovo število ves čas narašča (1931 1830, 1961 2315), izseljevanja je bilo malo. Še v 2. pol. 20. st. je dodaten zaslužek prinašalo sezonsko delo v slavonskih gozdovih, zelo se je razvila obrt (čevljarstvo, čipkarstvo, mizarstvo). Iz čevljarških zadrug in obrtnih delavnic so po 1945 nastala podjetja Alpina, Kladivar Žiri, Etiketa Tiskarna in Polimix. Ob zahodnem robu nekdanje Stare vasi je zrasla manjša industrijska cona. Naselje ima biološko čistilno napravo komunalnih in industrijskih odplak. V Ž. se od glavne ceste Škofja Loka–Logatec odcepi cesta proti Idriji, pomembna je postala tudi cesta po dolini Račeve čez Smrečje proti Vrhniki. Muzejsko društvo Žiri skrbi za krajevno muzejsko zbirko, od 1980 v Ž. izhaja letni zbornik *Žirovski občasniki*. M. Bat.

Zgodovina. L. 1030 so žirovska območje dobili freisinški škofje in ga priključili loškemu gospodstvu. V zadnjih desetletjih 13. in v zač. 14. st. je bilo načrtno kolonizirano in organizirano v žirovska župa. Vikariat je verjetno obstajal že konec 13. st., v virih se omenja 1384. Skozi kraj je vodila trgovska pot v Italijo; mitnica se omenja 1513. V urbarju iz 1630 sta bili na Dobračevi 2 gostilni in 3 v Ž. Po navodilih splošne šolske uredbe so organizirali pouk 1778, ko so podložniki zgradili novo šolsko poslopje. Konec 19. st. se je v Ž. razvilo čevljarstvo in klekljanje. Prvi klekljarski tečaj so organizirali 1883, stalna čipkarska šola deluje od 1906. L. 1880 so ustanovili bralno društvo, pozneje Prostovoljno gasilsko deželno brambo idr. društva, v zač. 20. st. društvi Sokol in Orel.

LIT.: P. BLAZNIK, *Škofja Loka in loško gospodstvo (973–1803)*, Škofja Loka 1973; M. NAGLIČ, *Žirovski vodnik. Privočnik za Žirovce in vse, ki prihajajo v Žiri*, Lj 2000. I. Vra.

Mimo Ž. je 10. 4. 1941 šla glavnina it. napadalnih oddelkov proti Ljubljani. Spomladi 1942 je Poljanska partizanska četa ovirala gradnjo obmejnega pasu, 13. 1. 1943 pa pridobila skupino v nem. vojsko vpoklicanih Žirovcev; njihove družine so se z begom rešile pred preselitvijo v Nemčijo. Marca so ustanovili Žirovsko četo, ki je vodila novince čez razmejitevno črto v Polhograjsko hribovje; 4. avgusta so policisti privedli z Žirovskega Vrha v sokolski dom 90 ujetih partizanov. Oktobra 1943 se je morala pred napadi Triglavске (pozneje 31.) divizije umakniti nem. posadka; oblast je prevzel izvoljeni NOO, krajevna komanda je mobilizirala 120 vojnih obveznikov, določila partizanske straže in ustanovila partizanske delavnice. Da okupator v kraju ne bi obnovil postojank, so februarja 1944 partizani v njem porušili vse javne zgradbe. Od septembra 1944 je partizansko šolo obiskovalo 339 učencev v 10 oddelkih. Četniški odred iz Polhograjskega hribovja je 13. sep-

tembra aretiral 40 domačinov in 3 od njih z 2 ujetima partizanoma na poti proti Goropekam ustrelil. Sredi septembra 1944 je partizansko amnestijo izkoristilo 10 domobrancev in četnikov. V Ž. in okolici so partizani odkrili in zaplenili velike skrite zaloge usnja. LIT.: M. ŽAKELJ, *Nekaj misli o osvobodilnem gibanju v Žirovski dolini*, Loški razgledi 3, 1956, 39–44; V. GOVEKAR, *Kronistični zapis o Žireh in Žirovcih med osvobodilnim bojem in ljudsko revolucijo*, Loški razgledi 13, 1966, 11–30; prav tam, 14, 1967, 18–47. I. Kri.

Umetnostni spomeniki. Ž. c. sv. Martina so namesto triladijske zgodnjebaročne prednice sezidali 1906–10 po načrtih dunajskega arhitekta A. Webra. Monumentalna stavba z dvostolpno fasado v tradiciji historičnih slogov ima sodasno opremo avstr. in domačih mojstrov; veliki oltar in orgelska omara sta delo Ivana Pengova. P. c. sv. Lenarta na Dobračevi je v osnovi poznogotska stavba, vendar je današnja podoba povečini dobila v baroku. Pravokotno ladjo in tristrano zaključeni prezbiterij pokrivajo banjasti oboki s sosvodnicami, ki jih spremljajo pasovi ornamentalne štukature. Trije leseni oltarji iz ok. 1740 so bili včasih pripisani polhograjski Facijevi delavnici, zdaj se postavljajo v bližino ljubljanskega kiparja Jakoba Gabra.

LIT.: F. STELE, *Stara župna cerkev v Žireh*, Ljubitelj krščanske umetnosti 1, 1914, 18–22; S. VRIŠER, *Baročno kiparstvo v osrednji Sloveniji*, Lj 1976. B. Res.

OBČINA ŽIRI, do 1994 del o. Škofja Loka, meri 49,2 km², v 18 naseljih je 1991 živelo 4705 preb. (96 preb./km²), od teh je bilo 5,6 % kmečkega preb. Leži na prehodu Škofjelokeškega v Rovtarsko hribovje. Osrednji del o. je Žirovska kotlina z dolinama Poljanske Sore do Podklanca in Račeve. Pripadajo ji tudi slemena in deloma zakrasela planota med njima, hribovito obrobje kotlinice ter osona pobočja nad dolino Hobovščice. Kotlina in doline so nasute s kvartarnim prodrom, Žirovski vrh in svet nad Hobovščico je iz permskih peščenjakov in skrilavih glinovcev, ki jih proti jugozahodu prekrijejo spodnjetriasi laporni in ponekod oolitni apnenec, dolomit in peščeni skrilavec. Gozd zarašča skoraj 60 % o. Število preb. od 1869, z izjemo 1931–48, ves čas narašča. Nad 3 četrtine preb. živi v dolini, kjer je poselitev sklenjena, na bregovih in slemenih prevladujejo samotne kmetije, na planotah pa zaselki. Nad 60 % zaposlenih dela v industriji, večinoma v Ž., ki kot zaposlitveno središče presegajo občinske meje. M. Bat.

Za o. je značilno hribovje, preprejeno z grapami. Med naravnimi posebnostmi je izvir pri Podklancu, na dnu katerega se občasno nabere živo srebro. V dolini Račeve so v kamnolomu blizu kmetije Jakobč našli samorodno žveplo. Na močvirnem svetu ob Poljanščici zahodno od Dobračeve rastejo redke rastlinske vrste: okroglostna (*Drosera rotundifolia*) in srednja rosika (*Drosera intermedia*), močvirska vijolica (*Viola palustris*), dlakava mahovnica (*Oxycoccus palustris*), bela kljunka (*Rhynchospora alba*), kalužni šaš (*Carex limosa*), zahodnoevropska močvirska krčnica (*Hypericum elodes*), katere tukajšnje nahajališče je najvzhodnejše in obenem v Sloveniji edino. P. Sk., T. Wr.

Pripis uredništva. To pot smo se odločili, da *Občino Žiri*, ki je naš glavni pokrovitelj, predstavimo s člankom iz *Enciklopedije Slovenije* (15. zvezek, 2001, geslo *Žiri*, stran 333–334). Avtorji besedil so mag. Marjan Bat, Ivo Vrančičar, Ivan Križnar, dr. Blaž Resman, Peter Skoberne in dr. Tone Wraber. Fotografijo Žirov iz zraka je posnel Marjan Garbajs. Uredništvu ES v Založbi Mladinska knjiga se za odstopljeno gradivo lepo zahvaljujemo.

Nov izziv za užitek!

Novi modeli »Challenger« in »Lynnea«!

Novi kolekciji smučarskih čevljev, »Challenger« za moške ter »Lynnea« za ženske, predstavljata radikalni prelom z dosedanjimi kolekcijami, saj se poleg številnih tehničnih novosti in izboljšav ponašata tudi z drznimi linijami sodobnega oblikovanja. Vse funkcije in detajli novega čevlja so skrbno prilagojeni sodobnim tehnikam smučanja.

Pri oblikovanju smo v Alpini posebno pozornost namenili tudi prilagoditvi čevlja značilnostim ženske noge. Ženski modeli se tako od moških razlikujejo po višini, volumnu, oblaženju ter trdoti školjke in manšete.

Enostavnost vstopa in izstopa

Aluminij zaponke
Nastavitev hoja/smučanje
Regulator stranskega naklona

Zatezni jermen
»Pametne« zaponke

»Uni-fit« notranji čevlji

Kladivar

filmi od leta 2001, pri tiskarju

SREČNO 2003

etiketa

ETIKETA tiskarna, d.d., Industrijska ul. 6, 4226 Žiri, Slovenija, tel.: +386 (0)4 51 58 400, e-mail: etiketa@etiketa.si, <http://www.etiketa.si>

**OBMOČNA OBRTNA
ZBORNICA ŠKOFJA LOKA**

DEJAVNOSTI IN DELO OBMOČNE OBRTNE ZBORNICE ŠKOFJA LOKA

- sodelovanje in partnerstvo z državnimi in občinskimi organi (zastopanje interesov članov, dajanje pobud, pripomb in zahtev za izboljšanje pogojev ter razvoj obrti in podjetništva);
- promocija blaga in storitev članov (udeležba članov na raznih sejmih);
- informacijski sistem;
- informativni sistem (mesečna obvestila, interno glasilo Loška obrt);
- zastopanje interesov delodajalcev in sodelovanje z združenji delodajalcev;
- izvajanje javnih pooblastil (naloge po zakonu);
- delo strokovnih grup in sekcij;
- povezovalne naloge z Obrtno zbornico Slovenije, območnimi obrtnimi zbornicami in Gospodarsko zbornico Slovenije;
- sodelovanje z bankami;
- opravljanje drugih nalog, ki so v interesu članov in opredeljene v statutu ter letnem programu dela.

OBMOČNA OBRTNA ZBORNICA ŠKOFJA LOKA, Spodnji trg 2, 4220 Škofja Loka, telefon: 04 506 02 00, faks: 04 506 02 02

LADJA **THE WORLD OF RESIDEN SEA** JE IZPLULA NA NORVEŠKEM JANUARJA 2002.

NA RAZKOŠNI LADJI SMO IZVEDLI VSA KAMNOSEŠKA DELA: TLAKE IN STENE V KOPALNICAH, DRUGE TALNE IN STENSKO OBLOGE, KUHINJSKE IN KOPALNIŠKE PULTE, JAVNE PROSTORE...

THE WORLD OF RESIDEN SEA

 MARMOR HOTAVLJE
DRUŽBA ZA OBDELAVO KAMNA

HOTAVLJE 40
4224 GORENJA VAS
SLOVENIJA

TEL 04 507 00 00
FAX 04 518 16 40

VODNJAK V SOLKANU

VODNJAK FOV, KRANJ

**TRGOVINA NA DEBELO IN DROBNO,
ELEKTROINSTALACIJE, SVETOVANJE, d.o.o.**
Ob Zeleni jami 9, 1000 Ljubljana

tel.: +386 01/540 16 50, 540 18 48
faks: +386 01/540 16 49
<http://www.es-svetila.com>
e-mail: prodaja@es-svetila.com

REPUBLIŠKA SKUPŠČINA

OSVETLITEV HOFFMEISTER

PLEČNIKOVE ŽALE

OSVETLITEV HOFFMEISTER

BENCINSKI SERVIS PETROL

OSVETLITEV HOFFMEISTER
NORKA

*V letu 2003
vam želimo
obilo veselja,
ljubezni
in svetlobe.*

Obiščite nas!

Natis tega zvezka Žirovskega občasnika je podprl tudi

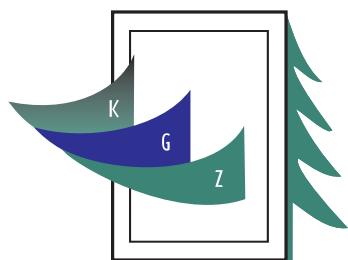

JAVNI SKLAD REPUBLIKE SLOVENIJE ZA KULTURNE DEJAVNOSTI

Štefanova 5, p.p. 1699, 1001 Ljubljana

Tel: (01) 24 10 500, fax: (01) 24 10 510, e-mail: slkd@slkd.si

Dejavnost JSKD si lahko ogledate – in v njej sodelujete – na spletni strani: <http://www.jskd.si>

M SORA ŽIRI

Kmetijsko gozdarska zadruga, z o.o., Trg svobode 2
telefon: 04/505 03 00, fax 04/519 13 72

**KMETIJSTVO
ŽAGA
MIZARSTVO
TRGOVINA**

**ZAVAROVALNICA TRIGLAV, D.D.
OBMOČNA ENOTA KRANJ**

4000 Kranj, Bleiweisova cesta 20
tel.: 04/206 90 00, fax: 04/206 91 92

POSLOVNA ENOTA JESENICE

C. Maršala Tita 16/I, tel.: 04/581 05 00

Predstavništvo Škofja Loka

Kidričeva cesta 1, tel.: 04/515 52 90

Predstavništvo Radovljica

Predstavništvo Tržič

Predstavništvo Bohinjska Bistrica

Predstavništvo Kranjska Gora

Tomaž Humar, alpinist

»Ni nemogočih poti.«

SVOBODEN KOT PTICA

WWW.MOBITEL.SI

Slovenija na starih razglednicah (1896–1920)

ŽIRI, ODPOSLANA LETA 1898

ŽIRI, ODPOSLANA LETA 1900

POLJANE, ODPOSLANA LETA 1900

CERČNO, ODPOSLANA LETA 1899

IDRIJA, ODPOSLANA OKOLI LETA 1900

LEDINE, ODPOSLANA OKOLI LETA 1920

LEDINE-RAZPOTJE, ODPOSLANA OKOLI LETA 1920

ZAVRTEC, ODPOSLANA OKOLI LETA 1920

LOGATEC, ODPOSLANA LETA 1900

ROVTE, ODPOSLANA OKOLI LETA 1900

VRHNIKA, ODPOSLANA LETA 1900

ŽIRI, ODPOSLANA LETA 1912

GORENJA VAS, ODPOSLANA LETA 1920

*razglednice so okvirjene
in pripravljene kot darilo*

*bogat izbor – preko tisoč
motivov slovenskih krajev*

za podjetja možen dotisk

lična embalaža

ugodna cena

Pegaz International
Aljaževa 10, 1000 Ljubljana
tel.: 01 514 07 00
faks: 01 514 07 14
e-mail: pegaz.int@siol.net
web: www.pegaz-int.si

ŽIROVSKI OBČASNIK (1980–)

Zbornik za vsa vprašanja na Žirovskem, letnik XXIII (2002), zvezek 24, številka 32

Ustanovitelja in izdajatelja

DPD Svoboda Žiri (Literarna sekcija) in Muzejsko društvo Žiri

Zbornik izhaja občasno, najmanj enkrat letno, ob stalni denarni podpori Občine Žiri in nekaterih podjetij.

Glavni pokrovitelj

Občina Žiri, Alpina d.d., Etiketa tiskarna d.d., Kladivar Žiri d.d., vse v Žireh

Predsednik uredniškega sveta

akademik dr. Zdravko Mlinar

Uredniški odbor

Stane Kosmač, Miha Naglič, Nace Naglič, Tončka Stanonik, Franc Temelj

Glavni in odgovorni urednik

Miha Naglič

Oblikovalec

Stane Kosmač

Lektorica

Tončka Stanonik

Stalni sodelavci – uredniški svet

Milka Bokal, Ivan Cankar, Tone Eniko, dr. Pavel Gantar, dr. Spomenka Hribar, Rado Jan, Igor Kavčič, Vladimir Kavčič, Franc Kopač, Vlasto Kopač, Tomaž Kržišnik, Marijan Masterl, Matjaž Mazzini, Milena Miklavčič, Barbara Mlakar, dr. Anton Mlinar, mag. Branko Mlinar, dr. Zdravko Mlinar, Janko Mrovlje, Peter Naglič, Matevž Pečelin, Janez Pelko, Jože Peternelj, Nejko Podobnik, mag. Tadeja Primožič, Izidor Rejc, Ivan Reven, Zdravko Rink, dr. Marija Stanonik, Tomaž Štefe, Alfonz Zajec, †Pavel Zajc, Anton Žakelj (Cleveland), Anton Žakelj (Žiri), mag. Viktor Žakelj

Nekdanji stalni sodelavci

Karel Bernik (1912–93), Marijan Dolenc (1930–81), Janko Majnik (1918–2000), Konrad Peternelj – Slovenec (1936–2000), dr. Ivan Sedej (1934–97), Vladimir Simončič – Vlastja (1911–2000)

Naslov uredništva

Žirovski občasnik

SI – 4226 Žiri, p.p. 51

E-pošta: miha.naglic@siol.net

Pooblaščen izdajatelj in založnik

Pegaz International d.o.o. Ljubljana

Aljaževa ulica 10, 1000 Ljubljana

E-pošta: pegaz.int@siol.net

Cena tega kompleta

4900 SIT

Naklada

500 izvodov

Elektronski prelom

Pegaz CDT, Ljubljana

Tisk

Studio Print, Ljubljana

Za vsebino prispevkov odgovarjajo avtorji sami. Rokopisov ne vračamo. Redakcija te številke sklenjena novembra 2002.

ISSN 0351-5966

ŽIROVSKI OBČASNIK JE VEČ KOT ČASNIK – JE CELA KNJIGA!

